

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ
ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

An Innovations in Community Culture and Literature Survey
Upper Mekong River Basin.

ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง
นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง
The Community Culture and Blooming Literature Survey
Mekong River Basin

โดย

พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต

พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ ดร.

พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต รศ.ดร.

พระครูจินดาสารนุกูล ดร.

ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น

พ.ศ.๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763083

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ
ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

An Innovations in Community Culture and Literature Survey
Upper Mekong River Basin.

ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง
The Community Culture and Blooming Literature Survey
Mekong River Basin

โดย

พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต

พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ ดร.

พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต รศ.ดร.

พระครูจินตาสารนุกูล ดร.

ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น

พ.ศ.๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763083

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub-Research Report 1

An Innovations Community Culture and Litterature Survey
Upper Mekong River Basin

Under Research Report

The Community Culture and Blooming Litterature Survey
Mekong River Basin

By

Phramaha Chatthep Buddhajato

Phramaha Sitthichai Chaiyasitthi, Dr.

Phrakhruwutthithammabandit, Assoc.Prof. Dr

Phrakhrujindasaranukul, Dr.

Dr.Chaiyasit Udomchoknamorn

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Palm Leaf Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen

B.E.2563

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 800763083

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน
กลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน
ผู้วิจัย : พระมหาฉัตรเทพ พุทฺธชาโต (พุทฺธชฺชาติ) และคณะ
ส่วนงาน : สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น
ปีงบประมาณ : ๒๕๖๓
ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและสำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ๒) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ได้แก่ วิจัยเชิงเอกสาร เพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกพื้นที่แบบเจาะจง ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน ๕ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จ.เชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมืองพะเยา จ.พะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จ.น่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง จ.เลย ประชากรในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แต่ละชุมชน ๆ ละ ๕ รูป/คน รวม ๒๕ รูป/คน แบ่งเป็น ผู้บริหาร ๕ รูป/คน ผู้ปฏิบัติกร ๕ รูป/คน และ ผู้ใช้ประโยชน์ ๑๕ รูป/ และ วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในภาคสนาม โดยจัดให้มีชุดปฏิบัติการในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

ผลการวิจัยพบว่า

๑ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย มีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ดังนี้ ๑) การสืบค้นและให้ความรู้ ๒) การพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) การปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) การสร้างการมีส่วนร่วม ๕) การพัฒนาความรู้ ๖) การสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) การเผยแพร่สู่สาธารณะ

๒. วรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดเชียงราย พะเยา แพร่ และ น่าน พบเป็นอักษรธรรมล้านนา และ จังหวัดเลย พบเป็นอักษรธรรมอีสาน เมื่อสำรวจแล้ว ได้แบ่งออกเป็น ๑๓ หมวด ได้แก่ ๑) คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน ๒) บทสวดมนต์ ๓) อานิสงส์ ๔) ซาดก ๕) โอวาทคำสอน ๖) ประเพณี – พิธีกรรม ๗) ธรรมทั่วไป ๘) นิยายธรรม ๙) นิยายพื้นบ้าน ๑๐) ตำนานพระพุทธศาสนา ๑๑) กฎหมาย ๑๒) กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง และ

๑๓) ตำรายา โดยประยุกต์จากเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ตำรายาโบราณของตามแบบหลัก สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีจำนวนเรื่องที่พบ (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน) มีรวมทั้งหมด ๘๐๗ เรื่อง

๓. วรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ที่คัดเลือกนำมาปริวรรต ได้แก่ เรื่อง มหาเวสสันดรชาดก เนื่องจากเป็นที่นิยมในการถวายไว้กับวัดมากที่สุดและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนอย่างมาก โดยมีจำนวนที่พบกว่า ๑๐๐ สำนวน ซึ่งในงานวิจัยในครั้งนี้ ได้คัดเลือก จำนวน ๓ ผู้ก (เรื่อง) จากจำนวนเต็ม ๑๖ ผู้ก (เรื่อง) นำมาปริวรรตจากอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทย ได้แก่ ๑) อานิสงส์เวสสันดรชาดก จำนวน ๑ ผู้ก มี ๔๐ หน้าใบลาน ๒) กัณฑ์กุมาร จำนวน ๑ ผู้ก มี ๕๐ หน้าใบลาน และ ๓) กัณฑ์มัทรี จำนวน ๑ ผู้ก มี ๕๕ หน้าใบลาน เป็นฉบับของวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ สำนวนฉบับวงศ์ ซึ่งได้จาร (สร้างขึ้น) จ.ศ.๑๘๘๒ ซึ่งตรงกับ พ.ศ.๒๓๖๓ ณ วัดสูงเม่น โดยหลวงปู่ครุบากัญจนอริยวาสิมहाเถร อดีตเจ้าอาวาสวัดสูงเม่น และ ได้รับการยกย่องว่าเป็น ปฐมสังฆครุบาแห่งล้านนาไทย ผู้สร้างคัมภีร์ใบลานล้านนามากที่สุดในโลก

๔. ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญ ที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ในที่นี้ คือ วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องนี้ ได้ส่งผลประโยชน์ ต่อวิถีชีวิตชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านสังคม ได้แก่ วิถีชีวิตการให้ และ ประเพณีวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม ๒) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ และการท่องเที่ยว ๓) ด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ระดับวัด ระดับชุมชน และ ระดับสาธารณะ ๔) ด้านพุทธศิลปกรรม ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม และ สถาปัตยกรรม และ ๕) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ วรรณศิลป์ และ ผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ชุมชน

๕. การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ประกอบด้วย ๒ เครือข่ายใหญ่ ได้แก่ ๑) เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ ๒) เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีกระบวนการ ๔ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การทำ MOU แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) พัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นแบบประจำจังหวัด ๓) การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นแบบประจำลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และ ๔) การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย

Research Title	: An Innovations in Community Culture and Literature Survey Upper Mekong River Basin.
Researcher	: Phramaha Chatthep Buddhajato (Phutthachuchat) and others
Department:	: Palm Leaf Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen
Fiscal Year	: 2563/2020
Reserch Scholarship Sponsor	: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

This research aims to: 1) to study the proceses of palm leaf manuscript conservation and survey palm leaf literatures in group of upper Mekong river basin provinces of Thailand 2) to translate important literature texts in group of upper Mekong river basin provinces of Thailand 3) to analize benefits of palm leaf literatures influencing to the communities in group of upper Mekong river basin provinces of Thailand and 4) to build palm-leaf literature conservation network of communities in group of upper Mekong river basin provinces of Thailand

This research was employed by mixed method including 1) the documentary research : to build in-depth interviews, 2) the qualitative research in field : to choose purposive areas for collecting data from 5 communities in 5 provinces as follows : 1) Sribunrueng temple community, Mueng Chiangrai district ,Chiangrai province 2) Luangrajasanthan temple community, Mueng Phayao district Phayao province 3) Phrakerd temple community, Mueng Nan district Nan province 4) Sungmen temple community, Sungmen district Phrae province 5) Srijan temple community, Mueng Loei district Loei province. The population of this research was 25 key Informants from 5 above mentioned communities by classifying as 5 administrators, 5 staffs and 15 users concerned with palm leaf literature conservation. and 3) the participation action research in field : to use the operation set of building and developing the community networks of palm leaf literature conservation in group of upper Mekong river basin provinces of Thailand

The research findings were as follows:

1. The proceses of palm leaf literature conservation in group of upper Mekong river basin provinces of Thailand were 7 proceses as follows : 1) to search

and give knowledge, 2) to develop the manuscript conservation activities, 3) to operate for conservation, 4) to built the participation, 5) to develop the knowledge, 6) to build the learning center and 7) to spread knowledge for the public

2. The Palm leaf literatures in Chingrai province, Phayao pronince, Nan province, and Phrae province of upper Mekong river basin provinces of Thailand were written with Lanna texts while the literatures in Loei province were done with Esan texts or Lanchang texts. The literatures were classified as 13 groups including : 1) Pali, 2) Chanting, 3) benefits, 4) allegory, 5) teaching, 6) tradition, 7) general Buddhist teaching, 8) Buddhist tale, 9) local tale, 10) Buddhist legend, 11) law, 12) poetry and 13) medicine. To classify 13 groups of palm leaf literature were applied from the international form of social research institute of Chiangmai university. The all numbers of literatures which the names were not repeated were 907 stories.

3. The Palm leaf literature in group of upper Mekong river basin provinces of Thailand which was selected for translation was named as Mahawessandorn Chataka because it was the most popular and was appeared most in every province. Especially there were 3 stories that were Lanna or northern texts as follows 1) Annisong Wessandorn or the benefits of listening ot Wessandorn Chataka consisted of 40 pages of palm leafs, 2) Kumarn or Wessadorn' son and daughter consisted of 50 pages of palm leafs and 3) Matsee or Wessadorn'wife consisted of 55 pages of palm leafs. The literatures were come from Sungmen Templek and were written in B.E.2363 by Ven.Khrubakanjanaaranyawasri Mahathen, former abbot of Sungmen Temple, who build the most Lanna palm leaf manuscript in the world.

4. The benefits of Mahawessandorn Chataka literature that influented to the life wat of people or community in group of upper Mekong river basin provinces of Thailand were 5 main benefits as follows : 1) Society included of life of giving and the participating tradion. 2) Economy included of occupation and touism, 3) Environment included of temple, community and public level, 4) Buddhist art included of painting, sclubture and architecture and 5) Local knowledge included of literature and community identity product.

5. To build the network of palm-leaf literature conservation community in group of upper Mekong river basin provinces of Thailand was consisted of 2 main networks as follows : 1) the network of palm-leaf literature conservation community during 5 provinces of upper Mekong river basin of Thailand and 2) the network of creative palm-leaf literature conservation in upper, middle and lower Mekong river basin of Thailand. There were 4 processes of building the network as follows : 1) to sign MOU during 5 provinces in upper Mekong river basin of Thailand, 2) to develop

the communities where were the network of palm leaf literature conservation as the prototype of each province in upper Mekong river basin of Thailand, 3) to develop the community where was the network of palm leaf literature conservation as the prototype of upper Mekong river basin of Thailand and 4) to sign MOU with the prototype communities during upper middle and lower Mekong river basin of Thailand.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน เป็นโครงการวิจัยชุดย่อยที่ ๑ ภายใต้แผนการวิจัย เรื่องนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง โดยมี ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน เป็นหัวหน้าแผนงาน การวิจัยฉบับนี้ สำเร็จได้เป็นอย่างดี ทางคณะผู้วิจัยต้องขอกราบขอบพระคุณในความเมตตาของ พระเดชพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ คณะทำงานของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และ ขออนุโมทนา รศ. ดร. โภนิญฐ์ ศรีทอง ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะ ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีเมตตาอย่างสูงยิ่ง ในการให้ความอนุเคราะห์ในการให้คำปรึกษาในการทำงานวิจัย ครั้งนี้จนสำเร็จด้วยดี

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาบุญกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกรูป/ท่าน เมื่อคราว ลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจข้อมูล อันได้แก่ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จ.เชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสถิต อ.เมืองพะเยา จ.พะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จ.น่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง จ.เลย

และ คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น ที่เมตตาอนุเคราะห์ให้ใช้สถานที่วัดสูงเม่น ในการจัดงานเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสร้างสรรค์ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ที่ผ่านมา และต้องขอกราบขอบพระคุณคณะสงฆ์ทุกรูปและอนุโมทนาบุญกับ คณะศรัทธาประชาชน ชุมชน ราชการ เอกชน และ ทุกภาคส่วนที่มาร่วมจัดงานและมาร่วมงานในวันดังกล่าวจนทำให้งานสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์ของกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงประเทศไทย สำเร็จไปได้ด้วยดี

คุณค่าและประโยชน์ของคุษุณีนิพนธ์ฉบับนี้ คณะผู้วิจัยขอถวาย เป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และ น้อมบูชาคุณถวาย แต่ องค์หลวงปู่ครูบากัญจนอรัญวาสีมหาเถร หรือ หลวงปู่ครูบา มหาเถร วัดสูงเม่น ผู้เป็นปฐมสังฆครูบาแห่งล้านนาไทย ผู้สร้างและรวบรวมคัมภีร์โบราณล้านนามาก ที่สุดในโลก ซึ่งเป็นต้นบุญต้นแบบของผู้ที่อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณสของชาติไทย ขอबारมี ชาติ พระพุทธศาสนา และ พระมหากษัตริย์ ได้ปกป้องรักษาผู้เกี่ยวข้องทุกท่าน ให้เจริญบรร พระพุทธศาสนาสืบไปตราบนานแสนนานด้วยเทอญ นิพนพานัง ปรมัง สุขัง

พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาติ (พุทธชูชาติ) และคณะ

๒๕ กันยายน ๒๕๖๓

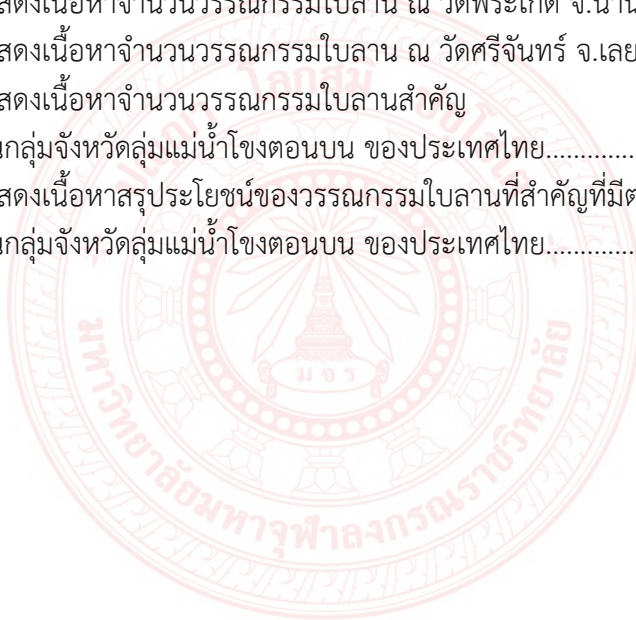
สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ณ
สารบัญแผนภูมิ.....	ญ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ.....	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๖
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัยเชิงทฤษฎี.....	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	๙
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๐
๒.๑ แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ.....	๑๐
๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน.....	๔๐
๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	๔๖
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	๕๓
๒.๕ ทฤษฎีการสร้างเครือข่าย.....	๕๙
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘๙
๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๙๗
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๙๘
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๙๘
๓.๒ พื้นที่ และ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๑๐๑
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๐๕
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๐๖
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๐๘
๓.๖ แผนการดำเนินงานวิจัย.....	๑๐๙
๓.๗ สรุปรขั้นตอนการวิจัย.....	๑๑๐
๓.๗ การนำเสนอผลการวิจัย.....	๑๑๒

บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๑๑๓
๔.๑ ผลการศึกษากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ สำรวจวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย.....	๑๑๓
๔.๒ ผลการปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบนของประเทศไทย.....	๑๔๙
๔.๓ ผลการวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย.....	๑๘๘
๔.๔ ผลการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย.....	๒๔๗
๔.๕ องค์กรความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๒๖๐
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	๒๘๐
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๒๘๐
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๒๘๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๒๙๖
บรรณานุกรม.....	๒๙๗
ภาคผนวก.....	๓๐๔
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย.....	๓๐๕
ภาคผนวก ข เอกสารจัดงานเสวนาคัมภีร์สร้างสรรค์ฯ ณ วัดสูงเม่น.....	๓๑๒
ภาคผนวก ค บัญชีรายชื่อวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน.....	๓๒๙
ภาคผนวก ง ภาพลงพื้นที่ดำเนินการวิจัย.....	๔๑๒
ประวัติผู้วิจัย.....	๔๑๙

สารบัญตาราง

เรื่อง.....	หน้า
ตารางที่ ๓.๑ แสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก.....	๑๐๒
ตารางที่ ๓.๒ แสดงแผนการดำเนินการวิจัย.....	๑๐๙
ตารางที่ ๔.๑ แสดงเนื้อหาสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และสำหรับวรรณกรรมใบลาน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน.....	๑๔๑
ตารางที่ ๔.๒ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมใบลาน ณ วัดสูงเม่น จ.แพร่.....	๑๔๓
ตารางที่ ๔.๓ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมใบลาน ณ วัดหลวงราชสีนฐาน จ.พะเยา.....	๑๔๔
ตารางที่ ๔.๔ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมใบลาน ณ ศรีบุญเรือง จ.เชียงใหม่.....	๑๔๕
ตารางที่ ๔.๕ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมใบลาน ณ วัดพระเกิด จ.น่าน.....	๑๔๖
ตารางที่ ๔.๖ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมใบลาน ณ วัดศรีจันทร์ จ.เลย.....	๑๔๗
ตารางที่ ๔.๗ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมใบลานสำคัญ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย.....	๑๔๘
ตารางที่ ๔.๘ แสดงเนื้อหาสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย.....	๒๔๕

สารบัญแผนภูมิ

เรื่อง.....	หน้า
แผนภูมิที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี.....	๘
แผนภูมิที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๙๗
แผนภูมิที่ ๓.๑ ขั้นตอนการวิจัย.....	๑๑๑
แผนภูมิที่ ๓.๒ ขั้นตอนการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๑๑๒

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณกรรมโบราณ หรือ คัมภีร์โบราณ เป็นเอกสารบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทั้งคดีโลกและคดีธรรมที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษยชาติ เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่สะท้อนประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต แนวคิด และ ความเชื่อมโยงของระบบนิเวศน์หลาย วรรณกรรมหลายเรื่อง เป็นบ่อเกิดนวัตกรรมมากมายของมนุษยชาติในวิวัฒนาการของโลกสมัยต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอน หรือ ภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ โหราศาสตร์ ชาดก นิทานพื้นบ้าน โคลง กลอน ประเพณีพิธีกรรม พื้นบ้านพงศาวดาร กฎหมาย โบราณ ตำรายา เวทมนตร์คาถา รวมไปถึง เป็นต้น

การจารหรือเขียนหนังสือลงในใบลาน ในรูปของวรรณกรรมโบราณ มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะในศาสนาพราหมณ์ ได้มีการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่สำคัญลงในใบลาน ไว้มากมาย เช่น ตำราพิธีกรรม นิทานพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ กฎหมายโบราณ การปกครองบ้านเมือง นิยาย ตำรายา เป็นต้น เนื่องจากใบลานเป็นวัสดุที่มีคุณสมบัติอยู่ได้นานกว่าใบพืชอื่น ๆ

สำหรับในพระพุทธศาสนา วรรณกรรมโบราณ ได้เกิดขึ้นครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. ๔๐๐ เศษ ในสมัยพระเจ้าวัฏฏคามินีอภัย แห่งประเทศศรีลังกา ทรงเล็งเห็นว่าในภาวะสงคราม หากพระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาโดยการทรงจำเพียงอย่างเดียว อาจทำให้คำสอนสูญสิ้นไปได้ จึงโปรดให้เริ่มมีการบันทึกพระไตรปิฎก

โดยการจารจารึกเป็นตัวอักษรขึ้นนับเป็นจุดเริ่มต้นของการสืบทอดคำสอนด้วยใบลาน นับแต่นั้นเป็นต้นมา เนื่องจากเดิมคัมภีร์บาลีสืบทอดต่อกันมาด้วยมุขปาฐะ ภาษาบาลีจึงไม่มีตัวอักษร เป็นเพียงเสียงเท่านั้น ดังนั้นการจารจารึกคัมภีร์บาลี จึงใช้ตัวอักษรของท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ออกเสียงตรงกัน ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๔ สายจาริตใหญ่ คือ คัมภีร์ใบลานอักษรสิงหล อักษรพม่า อักษรขอม และอักษรธัมม์ (ล้านนา)

สำหรับในประเทศไทย วรรณกรรมโบราณ ได้รับอิทธิพลมาจากศรีลังกา นับตั้งแต่สมัยอยุธยา มาจนถึงสมัยล้านนา วรรณกรรมโบราณมีความสำคัญมากในการศึกษาพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณร และ ตำราเรียน ตลอดถึง ภูมิปัญญาต่าง ๆ วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา เป็นสำนักเรียนของกุลบุตร การจารจารึกวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎกลงบนใบลานเป็นครั้งแรก ของประเทศไทย เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ ตรงกับสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์แห่งนครพิงค์เชียงใหม่อาณาจักรล้านนา พระเจ้าติโลกราชทรงเลื่อมใส ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาตรวจชำระและจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน ณ วัดโพธาราม

มหาวิทยาลัย (วัดเจ็ดยอด) เมืองเชียงใหม่ พระไตรปิฎกฉบับที่สอบชำระในสมัยของพระองค์นี้ ถือเป็นคัมภีร์ที่เป็นหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งของพระพุทธศาสนาในล้านนาที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน^๑

โดยที่พระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาหลายครั้ง ตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมา เมื่อกลับมาได้นำเอาวรรณกรรมโบราณ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก และ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และ ภูมิปัญญาอื่น ๆ มาเป็นจำนวนมาก และอาณาจักรล้านช้าง(รวมถึงภาคอีสานของไทย)ก็ได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรล้านนาอีกทอดหนึ่ง ดังเห็นได้จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านวัฒนธรรมและการสืบทอดพระพุทธศาสนา ตลอดถึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านสายโลหิตเช่น ในสมัยพระเจ้าวิสุทราช ได้ทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ โดยสืบทอดจากเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราช พระโอรสของพระเจ้าวิสุทราช ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเมืองเชียงใหม่ และพระองค์ได้ขอพระเทพมวงคละเถระและบริวารพร้อมด้วยพระธรรมคัมภีร์จำนวน ๖๐ คัมภีร์ ไปเผยแผ่ที่อาณาจักรล้านช้างอีกด้วย

และในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระโอรสของพระเจ้าโพธิสาลราช ได้เสด็จไปครองเมืองเชียงใหม่อยู่ระยะหนึ่งแล้วเสด็จกลับมาครองอาณาจักรล้านช้างพร้อมทั้งได้นำเอาบรรดาวรรณกรรมโบราณตลอดถึงนักปราชญ์ราชบัณฑิต กลับมายังอาณาจักรล้านช้างด้วยจากหลักฐานดังกล่าวทำให้วัฒนธรรมในการจารคัมภีร์โบราณสืบทอดมาสู่อาณาจักรล้านช้างและภาคอีสานของไทยด้วยชาวอีสานในอดีตมีความเชื่อว่า หากจารอักษรตัวธรรม ๑ ตัว จะได้อานิสงส์หรือผลบุญเท่ากับสร้างพระพุทธรูป ๑ องค์ การจารหรือการคัดลอกคัมภีร์โบราณเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา อีกทั้งผู้จารหรือเจ้าของลานผู้ถวายคัมภีร์ก็จะได้อานิสงส์ ได้ผลบุญมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดเพื่อจะได้บรรลุและเข้าถึงนิพพานในชาติต่อไป ดังจะเห็นได้จากคำอธิษฐานตอนท้ายสุดของลานจะบอกชื่อผู้จาร ชื่อเจ้าของลาน และวัตถุประสงค์ของผู้ถวายคัมภีร์เกือบทุกเรื่องจะมีคำว่า “นิพพานะปัจจะโย โหตุ” เสมอ ดังนั้นจึงนิยมสร้างคัมภีร์ถวายวัดเป็นพุทธบูชา หรือเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการีหรือผู้ที่ตายไปแล้ว ดังนั้นตามวัดต่างๆ จึงมีคัมภีร์โบราณที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากทั้งพระไตรปิฎกและนิทานชาดก บางวัดแม้เรื่องเดียวกันก็มีหลายฉบับ หญิงบางคนที่มีศรัทธาแรงกล้าถึงกับเอาเส้นผมของตนถักเป็นสายสนองผู้ถวายคัมภีร์โบราณก็มี เพราะความเชื่อดังกล่าว

ในบรรดาวรรณกรรมและโบราณคดีประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยนั้น วรรณกรรมและโบราณคดีทางพุทธศาสนา นับว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมอีกประเภทหนึ่งที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อการสร้างระบบคิด ภูมิปัญญา และรากฐานทางวัฒนธรรมของไทย เพราะมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรด้านวัตถุอันได้แก่ วัด เจตีย์ คัมภีร์โบราณ สมุดข่อย ปี่สา ธรรมาสน์ ฯลฯ ที่สร้างขึ้นด้วยความวิจิตรงดงามและสติปัญญาอันล้ำเลิศของบูรพาจารย์ และทรัพยากรด้านนามธรรมอันได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ฯลฯ ที่ล้วนมีความหมายและความสำคัญต่อการเรียนรู้และการดำรงวิถีชีวิตในสังคม

^๑สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโบราณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น วัดสูงเม่น (ศูนย์สยามธรรมศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอุทสาหะการพิมพ์, ๒๕๕๙) หน้า

สำหรับประเทศไทยนั้น ดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของประเทศ ซึ่งหลายจังหวัดอยู่ติดกับลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศ พบว่ามีวรรณกรรมโบราณอย่างมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา มีจำนวน มากกว่าที่พบในภาคอื่นๆ ของประเทศ โดยกระจัดกระจายอยู่ตามวัดและสถานที่ต่างๆ ใน ๘ - ๙ จังหวัดภาคเหนือตอนบน มีแม่กระทั้งในถ้าตามภูเขาและหน้าผาริมฝั่งแม่น้ำ เช่น ลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบนของประเทศไทย

ซึ่งจากการศึกษาสำรวจคัมภีร์และวรรณกรรมล้านนาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่สำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๒๖ ใน ๕๒๕ วัด ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนพบว่า มีคัมภีร์วรรณกรรมล้านนาถึง ๔๑๐,๗๗๕ ผูก /ฉบับ และจากการประมาณการณ์ของนักวิชาการด้านวรรณกรรมล้านนากล่าวว่า ในล้านนามีวรรณกรรมด้านต่างๆ รวมกันไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านผูก/ฉบับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา นอกนั้นเป็นวรรณกรรมในด้านอื่น ๆ เช่น นิทานพื้นบ้าน กฎหมายโบราณ ยาสมุนไพร โหราศาสตร์ จริยศาสตร์ ลัทธิพิธีกรรม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ยังมีแหล่งที่ให้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกมากมายที่สมควรได้รับการดูแลรักษาและนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม

ปัจจุบันประเทศไทย ให้ความสำคัญกับวรรณกรรมโบราณเป็นอย่างมาก เนื่องจากความเจริญและนวัตกรรมที่เกิดขึ้นในประเทศไทยหลายเรื่องตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ล้วนแล้วเกิดมาจากวรรณกรรมในโบราณต้นฉบับ เช่น งานศิลปะแขนงต่าง ๆ ชั้นยอดของประเทศ ล้วนมากจากวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก ชาดก หรือ นิทานพื้นบ้าน เป็นต้น หรือ แม้แต่ยาในปัจจุบันหลายสูตร มาจากสูตรของวรรณกรรมตำรายา นอกจากนี้ประเพณีวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงของประเทศหลายประเพณี ล้วนเกิดมาจากเรื่องราวในวรรณกรรมโบราณทั้งสิ้น ซึ่งผลงานที่เกิดจากวรรณกรรมดังกล่าว สามารถสร้างประโยชน์มหาศาลทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ของประเทศชาติ

การสำรวจวรรณกรรมโบราณ จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก ที่อาจจะก่อให้เกิดนวัตกรรม อันเป็ประโยชน์ต่อชุมชน หรือที่เรียกว่า นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนอีกมากมาย เพราะมีเรื่องราวที่จารึกหลักคำสอน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย บันทึกตำรายารักษาโรค และเรื่องราวประเพณี วัฒนธรรมของชนในถิ่นนั้นๆ รวมถึงเรื่องราวอื่นๆที่น่าสนใจอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ตาม ลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษยชาติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในประเทศไทย

แม่น้ำโขงมีความยาวเป็นลำดับที่ ๑๒ ของโลก เป็นแม่น้ำที่เป็นต้นกำเนิดของวิถีชีวิตประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม อย่างมากมายของมนุษย์ ซึ่งวรรณกรรมเกิดขึ้นมากมาย เนื่องจากการใช้ประโยชน์โดยมนุษย์ของแม่น้ำสายสำคัญของโลกนี้ ต้นกำเนิดของแม่น้ำโขงอยู่ที่บนฐานสูงในประเทศทิเบต ไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน ลงมาเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างพม่ากับลาว เรื่อยลงมาถึงจุดบรรจบของเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย พม่า และลาว ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำโขงตอนบน แล้วไหลเรื่อยลงมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว อ.เชียงของ จ.เชียงราย และ จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหลวกเข้าไปในประเทศไทยลาว แล้วไหลวกออกมาเป็นแม่น้ำกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาวอีกครั้งหนึ่งที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จากจุดนี้แม่น้ำโขงได้ไหล

ผ่านไปในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม แล้วไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ปากแม่น้ำโขงประเทศเวียดนาม ความยาวของแม่น้ำโขงทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๓๐ กิโลเมตร โดยมีความยาวในเฉพาะส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างประมาณ ๒,๔๐๐ กิโลเมตร

วรรณกรรมโบราณกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ซึ่งเป็นกลุ่มจังหวัดในเขตล้านนาในอดีต เป็นพื้นที่สมควรมีการศึกษาเป็นอย่าง เนื่องจาก พบว่ามีวรรณกรรมโบราณ มากกว่าที่พบในภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ตามประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวมาข้างต้น เช่น จังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน แพร่ เลย เป็นต้น โดยเฉพาะที่ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ถือว่าเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณอักษรธรรมล้านนามากที่สุดและสภาพคัมภีร์สมบูรณ์ที่สุดในโลก

การสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในภูมิภาคแห่งนี้ นอกจากจะเป็นการสำรวจเพื่อทราบ และ ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์มรดกของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์แล้ว ยังจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการพัฒนาวัฒนธรรมและนำองค์ความรู้มาต่อยอดเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การพัฒนาการท่องเที่ยว การผลิตงานด้านศิลปะของชาติ การสร้างผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม และ การถ่ายทอดชุดคำสอนที่สำคัญแก่คนในชาติ

ดังนั้น จากความสำคัญของวรรณกรรมโบราณดังกล่าว ไม่ว่าจะระดับพระเจ้าอยู่หัว ผู้ปกครองประเทศหรือสามัญชนคนธรรมดาอย่างอาณาจักรอยุธยา ราชอาณาจักร ต่างก็มีใจที่รักและเทิดทูนวรรณกรรมโบราณ ในฐานะ พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และ ภูมิปัญญาสำคัญของชาติ ได้ช่วยกันปกป้องรักษา สืบทอดคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระมหากษัตริย์ไทยทุก ๆ พระองค์ต่างให้ความสำคัญต่อการสืบทอด และ รักษาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ของชาติ และ ส่งเสริมให้มีการจารึกคำสอนของพระพุทธเจ้าลงในคัมภีร์โบราณ สืบ ๆ กันมา จนมาถึงสมัยล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา มีการจัดทำพระไตรปิฎกในรูปแบบของการพิมพ์ลงหนังสือสมัยใหม่ ซึ่งเนื้อหาที่พิมพ์มาจากคัมภีร์โบราณที่บูรพมหากษัตริย์ได้ทรงทำกันมา

จนมาถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน คือ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑๐ ได้ทรงพระราชทานพระปฐมบรมราชโองการ ว่า “เราจะสืบสาน รักษา และต่อยอด และครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งอาณาราษฎรตลอดไป” ซึ่งหมายถึง พระองค์ได้ให้ความสำคัญกับ พระธรรมคำสอน และ วรรณกรรมอันทรงคุณค่าต่อจิตใจให้คงอยู่ต่อไป การรักษา และ ต่อยอด เรื่องการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณซึ่งเป็นสมบัติของชาติอันล้ำค่า จึงเป็นภารกิจสำคัญของคนในที่จะร่วมกันบทรอดต่อไปชั่วลูกชั่วหลาน **วรรณกรรมโบราณหลวงและราชฎีจึงทรงความมั่งคั่งและมีคุณค่ายิ่ง เป็นมรดกของแผ่นดิน ให้แผ่นดินไทยได้ชื่อว่าเป็น “แผ่นดินธรรม”^๒**

ดังนั้น การสำรวจ การปริวรรต การใช้ประโยชน์ และ การสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดที่มีพื้นที่ใกล้บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จึงเป็นกระบวนการที่สำคัญในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อันเป็นเอกสารมรดกภูมิปัญญาสำคัญของชาติไทย ซึ่งจะเป็น

^๒ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธรรมโบราณ มรดกธรรม มรดกโลก วัดสูงเม่น วัดสูงเม่น (ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, ๒๕๕๙) หน้า

ผลให้ ให้เกิดนวัตกรรมการสร้างความมั่นคง มั่นคั่ง และ ยั่งยืน ของสถาบันชาติ ศาสน์ และ กษัตริย์ สืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษา กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลและสำรวจวรรณกรรมไบเบิล ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมไบเบิลที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมไบเบิลที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิลในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล และ วรรณกรรมไบเบิลในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทยมีการอนุรักษ์อย่างไรและมีเรื่องอะไรบ้าง

๒. วรรณกรรมไบเบิลที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย คือ เป็นเรื่องอะไร

๓. ประโยชน์ของวรรณกรรมไบเบิลที่สำคัญต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย มีอะไรบ้าง

๔. การสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิลในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ควรเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลและสำรวจวรรณกรรมไบเบิลในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ คัดเลือกวรรณกรรมไบเบิลที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนนำมาเป็นตัวอย่างในการปริวรรต ๑ เรื่อง และ วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมไบเบิลที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และ วิธีสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิลในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๑.๔.๒ ขอบเขตพื้นที่

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดเชียงราย ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมือง ๒) จังหวัด

พะเยา ชุมชนวัดหลวงราชสดฐาน อ.เมือง ๓) จังหวัดน่าน ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมือง ๔) จังหวัดแพร่ ชุมชนวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ ๕) จังหวัดเลย ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง

๑.๔.๓ ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล

ประชากรของการศึกษาค้างนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๕ ชุมชน ๑ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

๑.๔.๔ ขอบเขตแนวคิดและทฤษฎี

๑.๔.๔.๑ แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

๑.๔.๔.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

๑.๔.๔.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

๑.๔.๔.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๔.๔.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้นำกำหนดระยะเวลาตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒ ถึง เดือน กันยายน พ.ศ.๒๕๖๓ รวมระยะเวลา ๑ ปี

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชน หมายถึง ชุมชนที่มีแนวทางในการการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเชิงสร้างสรรค์ คือนำผลของการอนุรักษ์ หรือ องค์ความรู้ในวรรณกรรม มาประยุกต์สร้างนวัตกรรมทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน เช่น การจัดทำแหล่งเรียนรู้ชุมชน การจัดการท่องเที่ยวชุมชน การสร้างผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม การสร้างงานศิลปะ ประเพณี และ วัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนจนเกิดเป็น “นวัตกรรม”

สำรวจวรรณกรรมใบลาน หมายถึง การสำรวจรายชื่อและเนื้อหาสำคัญวรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

ปรีวรรตวรรณกรรมใบลาน หมายถึง การเปลี่ยนอักษรธรรมล้านนา เป็น อักษรไทยของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

ประโยชน์วรรณกรรมใบลานที่สำคัญต่อชุมชน หมายถึง ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในด้าน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และ อื่น ๆ

วรรณกรรมใบลาน หมายถึง คัมภีร์ใบลานทั้งหมดของชุมชนตัวแทนจังหวัดที่มีการอนุรักษ์ไว้ในชุมชนที่ผู้ลงพื้นที่สำรวจ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ จังหวัดที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานและมีพื้นที่ใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย ประกอบด้วย จังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน แพร่ และ เลย

การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน หมายถึง การรักษาและดูแลเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ซึ่งทำมาจากต้นลานให้ใช้ประโยชน์ได้มากที่สุดและนานที่สุด ซึ่งใบลานดังกล่าวมีการบันทึกตัวอักษรลงในใบลานเรียกว่า จาร และ เป็นเอกสารบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทั้งคดีโลกและคดีธรรม เช่น เรื่องราวและหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ โหราศาสตร์ วรรณกรรม พงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายา เวทมนตร์คาถา เป็นต้น

ชุมชน หมายถึง ชุมชนผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวรรณกรรมใบลาน เพราะเป็นชุมชนตัวอย่างที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

๑.๖ กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี

แผนภูมิที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑. ได้ทราบกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ รายชื่อวรรณกรรมใบลานที่ปรากฏใน เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
๒. ได้ผลงานปริวรรตวรรณกรรมใบลานที่สำคัญในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
๓. ได้ทราบประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
๔. ได้เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การศึกษาค้นคว้าดำเนินไปตามความมุ่งหมาย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงได้รวบรวมสาระสำคัญต่าง ๆ จากเอกสาร และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมานำเสนอ เป็นสำคัญ ต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

๒.๑.๑ ที่มา และ หลักการ ของแนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

สมชาย นิลอาธิ^๑ กล่าวว่า การสืบทอดคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในยุคแรกมีจุดเริ่มต้นจากการสวดทรงจำของเหล่าพุทธสาวก ถ่ายทอดจากครูสู่ศิษย์ ที่เรียกว่า มุขปาฐะ จนกาลผ่านไปจนถึงประมาณปี พ.ศ. ๔๐๐ เศษ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งประเทศศรีลังกา ทรงเล็งเห็นว่าในภาวะสงคราม หากพระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาโดยการทรงจำเพียงอย่างเดียว อาจทำให้คำสอนสูญสิ้นไปได้ จึงโปรดให้เริ่มมีการบันทึกพระไตรปิฎก

โดยการจารจารึกเป็นตัวอักษรขึ้นนับเป็นจุดเริ่มต้นของการสืบทอดคำสอนด้วยโบราณนับแต่นั้นเป็นต้นมา เนื่องจากเดิมคัมภีร์บาลีสืบทอดต่อกันมาด้วยมุขปาฐะ ภาษาบาลีจึงไม่มีตัวอักษร เป็นเพียงเสียงเท่านั้น ดังนั้นการจารจารึกคัมภีร์บาลี จึงใช้ตัวอักษรของท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ออกเสียงตรงกัน ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๔ สายจาริตใหญ่ คือ คัมภีร์โบราณอักษรสิงหล อักษรพม่า อักษรขอม และอักษรธัมม์ (ล้านนา)

คัมภีร์โบราณของแต่ละสายจาริตมีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกัน แต่มีส่วนประกอบหลัก ๆ คือ ผ้าห่อ สายสนอง ไม้ประทับ และฉลากหนังสือโบราณ (Colophon)

^๑ สมชาย นิลอาธิ. **โลกทัศน์จากคัมภีร์โบราณ: คติชนและวิถีชีวิต** เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย. มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๕, หน้า ๑๐ - ๑๕

แม้ว่าพระธรรมคำสอน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรีจะได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ใบลานก็เป็นวัสดุที่มีอายุจำกัดเพียงไม่กี่ร้อยปี โดยเฉพาะสภาพอากาศในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ไม่เอื้อต่อการเก็บรักษา จึงต้องมีการคัดลอกขึ้นใหม่อยู่เนือง ๆ ก่อนที่คัมภีร์เดิมจะผุพังไปตามกาลเวลา ทั้งนี้การคัดลอกคัมภีร์ใบลานต้องอาศัยระยะเวลาและความชำนาญของผู้จาร ที่ต้องมีความรู้ด้านอักขระโบราณสามารถอ่านและเขียนได้ จึงจะจารได้อย่างถูกต้องและสวยงาม แต่ในปัจจุบันเนื่องจากผู้เชี่ยวชาญด้านอักขระโบราณมีจำนวนน้อยลง ประกอบกับเทคโนโลยีการพิมพ์ที่ทันสมัยได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทำให้คัมภีร์ใบลานอันทรงคุณค่าจำนวนมากถูกปล่อยปละละเลย ถูกทำลาย หรือสูญหายไปอย่างน่าเสียดายคัมภีร์บางส่วนที่หลงเหลืออยู่ก็ถูกเก็บไว้ตามหอไตรพิพิธภัณฑ์ หรือห้องสมุดโดยไม่มีการนำมาศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง

เกษียร มะปะโม^๒ กล่าวว่า สำหรับประเทศไทย พระพุทธรศาสนา เริ่มเข้ามาประดิษฐานในแผ่นดินสุวรรณภูมิเป็นครั้งแรก ราวปีพุทธศตวรรษที่ ๓ เมื่อครั้งพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งราชวงศ์เมารยะ มหาราชผู้ยิ่งใหญ่แห่งอินเดีย โปรดเกล้าฯ ให้พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ เดินทางจากแคว้นมคธมาเผยแผ่พระพุทธรศาสนา ณ ดินแดนแถบนี้ ซึ่งช่วงเวลานั้นประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุวรรณภูมิ ที่มีอาณาเขตกว้างขวาง และมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ตามข้อสันนิษฐานจากหลักฐานทางโบราณคดี

นับแต่นั้นพระพุทธรศาสนาในดินแดนแถบนี้ก็เจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ มีการสร้างศาสนสถานและถาวรวัตถุมากมาย รวมถึงมีการจารึกเรื่องราวทางพระพุทธรศาสนาไว้เป็นลายลักษณ์อักษรอีกด้วยในดินแดนแหลมทองของเรานี้ มีการจารจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกลงบนใบลานเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ ตรงกับสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์แห่งนครพิงค์เชียงใหม่อาณาจักรล้านนา พระเจ้าติโลกราชทรงเลื่อมใส ทำนุบำรุงพระพุทธรศาสนา และทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาตรวจชำระและจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน ณ วัดโพธารามมหาวิหาร (วัดเจ็ดยอด) เมืองเชียงใหม่ พระไตรปิฎกฉบับที่สอบชำระในสมัยของพระองค์นี้ ถือเป็นคัมภีร์ที่เป็นหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งของพระพุทธรศาสนาในล้านนาที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

ธรรมเนียมการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกถวายไว้ในพระศาสนา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็นราชธรรมเนียมของกษัตริย์ทุกพระองค์ในการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานถวายเป็นพุทธบูชา คัมภีร์ใบลานที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างหรือโปรดเกล้าฯ ให้สร้างรวมถึงคัมภีร์ที่พระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนขุนนางชั้นผู้ใหญ่สร้างขึ้น เรียกว่า คัมภีร์ใบลานฉบับหลวง หรือ ฉบับของหลวง ซึ่งคัมภีร์แต่ละฉบับจะมีลักษณะเฉพาะรวมทั้งสัญลักษณ์บ่งบอกถึงสมัยและรัชกาล อาทิ ฉบับล่องชาด เป็นคัมภีร์ใบลานสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือ ฉบับทองทึบเป็นคัมภีร์ใบลานสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น

คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับรองทรงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขอบลานโดยรอบ ๔ ด้าน ปิดทองทึบ กึ่งกลางขอบด้านยาวมีชาดล่องกลาง ที่รอยต่อของทอง

^๒ เกษียร มะปะโม. (ม.ป.ป.). การอนุรักษ์เอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๙, หน้า ๓๐ - ๓๒

กับชาติทั้งด้านขวาและซ้ายมีเส้นดำคั่นเป็นขอบ เขียนลายคู่ขนานกับเส้นดำลักษณะเป็นลายเส้นคล้ายลายใบไม้เครือเถา

“หลักการสำคัญของการ **การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน** (Conservation) มีหลักการอนุรักษ์อยู่ ๒ ประการ คือการป้องกัน (Prevention) และการปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation Treatment) มีคำอธิบายดังนี้

๑. การป้องกัน (Prevention) เป็นวิธีการป้องกันการชำรุดเสื่อมสภาพที่จะเกิดขึ้นกับคัมภีร์ใบลาน การที่จะป้องกันมิให้เกิดความชำรุดเสื่อมสภาพขึ้นกับคัมภีร์ใบลานจำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าว มีความไวต่อสภาพแวดล้อมอย่างไร เช่น ความร้อน แสงสว่าง ความชื้น มากน้อยเพียงใด หรือแมลงโตชอบกัดกินเป็นอาหาร และเมื่อเกิดขึ้นแล้วผลออกมาให้เห็นอย่างไร เรื่องเหล่านี้ผู้ปฏิบัติงานต้องรู้ และเข้าใจเพื่อจะได้รู้วิธีที่จะป้องกันและหลีกเลี่ยงปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะป้องกันและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ได้ตลอดไป ดีกว่าที่จะปล่อยให้ปัญหาลุกลามแล้วมาแก้ทีหลัง ซึ่งวิธีการนี้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานจะต้องเข้าใจในสาเหตุและปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในทางที่จะทำให้เกิดการชำรุดกับคัมภีร์ใบลานเหล่านั้น เพื่อจะได้หาทางป้องกันและหลีกเลี่ยงมิให้เกิดขึ้น เมื่อปัญหาเกิดขึ้นต้องรีบทำการปฏิบัติการอนุรักษ์ต่อไป

๒. การปฏิบัติการอนุรักษ์ (Conservation Treatment) เป็นวิธีการที่นำมาเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนคัมภีร์ใบลาน โดยการกำจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นออกไปให้หมด แล้วทำให้กลับคืนสู่สภาพเดิมทั้งความแข็งแรง รูปแบบ และเนื้อคัมภีร์ใบลานจะต้องไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ เมื่อได้เลือกวิธีการเหล่านั้นแล้ว ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นหน้าที่ของนักอนุรักษ์ที่ได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีที่จะดำเนินการ

๒.๑.๒ ความหมายคัมภีร์ใบลาน

คัมภีร์ใบลาน มีชื่อเรียกหลายอย่าง และมีผู้ให้ความหมายหลายอย่างแล้วแต่บริบทของสถานที่ที่ค้นพบคัมภีร์ใบลาน โดยมีความหมายต่างๆ ดังนี้

สมชาย นิลอาธิ^๔ กล่าวว่า คัมภีร์ใบลานถือว่าเป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่ชาวมนุษยสร้างขึ้นมา เพื่อใช้ในสังคมที่มีการสืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนานจากบรรพชนรุ่นหนึ่งสู่อุชนรุ่นหลังสืบๆ กันมา เป็นมรดกทาง วัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่เป็นเสมือนกระจกส่องให้อุชนรุ่นหลังได้รู้จัก กำพืด หรือภูมิหลัง หรือพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของตนเองและของชุมชน ตนเองได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นหลักฐานชั้นต้นที่สำคัญต่อวงวิชาการที่ บันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทั้งคติโลกและคติธรรม เช่น หลัก ธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์โหราศาสตร์วรรณกรรม

^๓ โครงการอนุรักษ์ใบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. **คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณ**. กรุงเทพฯ: กลุ่มหนังสือ, ๒๕๕๗, หน้า ๑๒

^๔ สมชาย นิลอาธิ. **โลกทัศน์จากคัมภีร์ใบลาน: คติชนและวิถีชีวิต** เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย. มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์ใบลานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๕, หน้า ๒๑.

พงศาวดาร กฎหมายโบราณ ตำรายา คาถาอาคม เป็นต้น ทุกเรื่องราวที่ บันทึกไว้ในคัมภีร์ใบลานล้วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม โหราศาสตร์เช่น บทสวดขวัญต่างๆ ตำราหัวเคียงหมอน (ฤกษ์ยามแต่งงาน) ผญา ตำราเกี่ยวกับการปลูกบ้าน เรือน คู ลักษณะที่ดินที่จะอยู่อาศัยหรือทำมาหากิน ตลอดถึงวรรณกรรม นิทานชาดก นิทานพื้นบ้าน ตำนาน บ้านตำนานเมือง และธรรมเทศนาใน วาระโอกาสต่างๆ ซึ่งคัมภีร์ใบลานที่ใช้อยู่ทั่วไปโดยเฉพาะภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น มีอยู่ ๒ ประเภท คือคัมภีร์ใบลานที่มีขนาดยาวเรียกว่า “หนังสือผูก” คัมภีร์ ใบลานที่มีขนาดสั้น เรียกว่า “หนังสือก้อม”

สำนักหอสมุดแห่งชาติ^๕ กล่าวว่า การจารหรือเขียนหนังสือลงในใบลานนั้น มีมาตั้งแต่ โบราณกาล และน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากลังกา เพราะพระสิงหนลในลังกาได้จารพระไตรปิฎกลงใน ใบลานในการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ (นับต่อจากสังคายนาครั้งที่ ๓ ที่อินเดีย) โดยที่พระภิกษุสงฆ์ชาว ล้านนาได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาหลายครั้งตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมา เมื่อ กลับมาได้นำเอาคัมภีร์พระไตรปิฎกมาเป็นจำนวนมาก และอาณาจักรล้านช้าง(รวมถึงภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของไทย)ก็ได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรล้านนาอีกทอดหนึ่ง ดังเห็นได้จาก หลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ทางด้านวัฒนธรรมและการสืบทอดพระพุทธศาสนา ตลอดถึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางด้านสายโลหิต

เช่น ในสมัยพระเจ้าวิสุลราช ได้ทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ โดยสืบทอดจากเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราช พระโอรสของพระเจ้าวิสุลราช ได้อภิเษกสมรส กับเจ้าหญิงเมืองเชียงใหม่ และพระองค์ได้ขอพระเทพมงคลเถระและบริวารพร้อมด้วยพระธรรมคัมภีร์ จำนวน ๖๐ คัมภีร์ ไปเผยแพร่ที่อาณาจักรล้านช้างอีกด้วย และในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระโอรสของพระเจ้าโพธิสาลราช ได้เสด็จไปครองเมืองเชียงใหม่อยู่ระยะหนึ่งแล้วเสด็จกลับมาครอง อาณาจักรล้านช้างพร้อมทั้งได้นำเอาพระธรรมคัมภีร์ ตลอดถึงนักปราชญ์ราชบัณฑิต กลับมายัง อาณาจักรล้านช้างด้วย

จากหลักฐานดังกล่าวทำให้วัฒนธรรมในการจารคัมภีร์ใบลานสืบทอดมาสู่อาณาจักรล้าน ช้างและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยด้วยชาวอีสานในอดีตมีความเชื่อว่า หากจารอักษรตัวธรรม ๑ ตัว จะได้อานิสงส์หรือผลบุญเท่ากับสร้างพระพุทธรูป ๑ องค์ การจารหรือการคัดลอกคัมภีร์ใบลาน เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา อีกทั้งผู้จารหรือเจ้าของลานผู้ถวายคัมภีร์ก็จะได้อานิสงส์ ได้ผลบุญมี สติปัญญาเฉลียวฉลาดเพื่อจะได้บรรลุและเข้าถึงนิพพานในชาติต่อไป ดังจะเห็นได้จากคำอธิษฐาน ตอนท้ายสุดของลานจะบอกชื่อผู้จาร ชื่อเจ้าของลาน และวัตถุประสงค์ของผู้ถวายคัมภีร์เกือบทุกเรื่อง จะมีคำว่า “นิพพานะปัจจะโย โหตุ” เสมอ ดังนั้นชาวอีสานจึงนิยมสร้างคัมภีร์ถวายวัดเป็นพุทธรูปฯ หรือเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการีหรือผู้ที่ตายไปแล้ว ดังนั้นตามวัดต่างๆ จึงมีคัมภีร์ใบลานที่เป็น เรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากทั้งพระไตรปิฎกและนิทานชาดก บางวัดแม้เรื่องเดียวกันก็มี หลายฉบับ หญิงบางคนที่มีศรัทธาแรงกล้าถึงกับเอาเส้นผมของตนถักเป็นสายสนองผูกคัมภีร์ใบลานก็ มี เพราะความเชื่อดังกล่าว

^๕ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุด แห่งชาติ, ๒๕๖๐, หน้า ๓.

สรุป ไบลาน หรือ คัมภีร์ไบลาน หรือ หนังสือไบลาน เป็นเอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ทำมาจากต้นลาน การบันทึกตัวอักษรลงในไบลานเรียกว่า จาร การทำไบลานเป็นเล่มนั้นต้องเจาะรู แล้วเอาเชือกร้อย เชือกที่ร้อยเรียกว่า สายสนอง ถ้าไม่ใช่เชือกก็อาจใช้เส้นผมมาถักร้อยก็ได้ สมัยก่อนถือเป็นสิริมงคล เมื่อร้อยผูกรวมกันแล้วเรียกว่าคัมภีร์ไบลานหนึ่งผูก ไม่เรียกเป็นเล่มเหมือนกระดาษ และอาจใช้ไม้ประทับเป็นปกหน้า ปกหลัง เพิ่มความแข็งแรงและความสวยงามของ คัมภีร์ ไม้ประทับมักทำลวดลายและมีสีสันสวยงามเพิ่มคุณค่าแก่หนังสือไบลานด้วย ขอบไบลานก็อาจมีการตกแต่งให้สวยงาม แข็งแรง เรียกเป็นฉบับ ได้แก่ ฉบับล่องชาด ฉบับทองทึบ ถ้าไม่มีการตกแต่งเลยก็จะเรียกว่า ฉบับลานดิบ ขั้นตอนสุดท้ายในการเก็บรักษาอาจห่อด้วยผ้า อาจนำคัมภีร์หลายๆ ผูกมาห่อรวมกันก็ได้ แล้วเขียนบันทึกหรือทะเบียนติดไว้บนห่อเพื่อสะดวกในการค้นหา

๒.๑.๑ ประเภท องค์ประกอบ และการจัดหมวดหมู่ คัมภีร์ไบลาน

สำนักหอสมุดแห่งชาติ^๖ กล่าวว่า การแบ่งประเภทคัมภีร์ไบลาน มีการแบ่งตามขนาด และเนื้อหาที่บันทึกในคัมภีร์ไบลานโดยสามารถแบ่งได้ ๒ ประเภท ดังนี้ ๑) ลานยาว หรือเรียกหนังสือ ผูกลานผูก คือคัมภีร์ไบลานขนาดยาว มีความยาวโดยประมาณ ๔๐ - ๖๐ เซนติเมตร ความกว้าง โดยประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร ใช้บันทึกเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา พงศาวดาร ประวัติศาสตร์ และ ๒) ลานสั้น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่าหนังสือก้อม ลานก้อม มีความยาวโดยประมาณ ๒๐ - ๓๐ เซนติเมตร ความกว้างโดยประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร ส่วนมากจะบันทึกเรื่องราวเนื้อหาทาง โลก เช่น ประเพณี พิธีกรรม โหราศาสตร์ ตำรายา คาถาอาคม เป็นต้น

หอสมุดแห่งชาติได้แบ่งตามประเภทคัมภีร์ไบลาน โดยแบ่งประเภทตามผู้สร้างคัมภีร์ไบลานเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑) คัมภีร์ไบลานฉบับหลวง คือ คัมภีร์ไบลานที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ไทยใน ลักษณะต่าง ๆ เช่น พระมหากษัตริย์ทรงรับสั่งให้สำรวจและนำมาเก็บรักษา รวบรวมไว้ที่หอหลวง ภายในพระบรมราชวัง พระมหากษัตริย์ทรงรับสั่งให้ปวิวรรตถ่ายทอด คัดลอก แปรจากคัมภีร์ไบลาน ต้นฉบับต่าง ๆ ที่ได้จากการสำรวจ แสวงหา เก็บรวบรวม พระมหากษัตริย์ได้สร้างขึ้น และพระราชทานให้ตามพระอารามและสถานที่สำคัญ เนื่องจากคัมภีร์ไบลานฉบับหลวงเป็นคัมภีร์ไบลาน ของพระมหากษัตริย์คัมภีร์ไบลานจึงถูกสร้างด้วยความประณีตเป็นพิเศษ มีการตกแต่งลวดลายต่าง ๆ อย่างสวยงาม เช่น ตกแต่งคัมภีร์ลงรักปิดทองทึบ ใบปกเขียนลายรดน้ำบนพื้นแดง หรือ ใบปกเขียนลายรดน้ำรูปเทพชุมนุม เป็นต้น ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของคัมภีร์ไบลานฉบับหลวง คือ ในแต่ละฉบับจะมีรูปสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่สร้างปรากฏอยู่ที่ใบรองปก รูปสัญลักษณ์ดังกล่าวจะเขียน อยู่ภายในรูปวงรีด้วยเส้นทองบนพื้นรักดำ ประจำอยู่ที่ริมซ้ายและขวาของลาน ตรงกลางมีตัวอักษร เส้นจารบอกชื่อคัมภีร์ไบลาน

๒) คัมภีร์ไบลานฉบับราษฎร์หรือฉบับเฉลยศักดิ์ เป็นคัมภีร์ไบลานที่พระสงฆ์ สามเณร หรือราษฎรทั่วไปสร้างขึ้น มีฉบับลานดิบ ฉบับรักทึบ ฉบับล่องรัก ฉบับล่องชาด และฉบับทองทึบ

^๖ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. คัมภีร์ไบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๖๐, หน้า ๖.

สมชาย ลำดวน^๗ กล่าวว่า เมื่อราวปี พ.ศ. ๔๐๐ เศษ จึงมีการจารึกคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนแผ่นใบลานเป็นครั้งแรก ณ อาโลกเลณสถาน ในประเทศศรีลังกา จากนั้นธรรมเนียมการจารจารึกพระไตรปิฎกลงบนแผ่นลานก็เผยแพร่มายังดินแดนสุวรรณภูมิ แต่เนื่องจากพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลีที่ทรงจำกันมากกว่า ๔๐๐ ปี เป็นภาษาที่มีแต่เสียง ไม่มีรูปอักษรเป็นของตนเองแต่ละอาณาจักรจึงใช้อักษรของตนจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ปัจจุบันเรามี **คัมภีร์ใบลานแบ่งประเภทออกเป็น ๔ สายจาริตใหญ่ ๆ** ที่ยังหลงเหลืออยู่ คือ

- ๑.จาริตศรีลังกาจารึกด้วยอักษรสิงหล
- ๒.จาริตพม่าจารึกด้วยอักษรพม่า
- ๓.จาริตไทยจารึกด้วยอักษรขอม
- ๔.จาริตล้านนาจารึกด้วยอักษรธรรม

แม้รู้ลักษณะภายนอกของคัมภีร์ใบลานทั้ง ๔ สายจาริตหลักจะคล้ายคลึงกัน คือ มีแผ่นใบลานที่จารเนื้อความพระไตรปิฎกที่รวมกันเข้าเป็นมัด แล้วประกบหน้าหลังด้วยไม้เนื้อแข็ง ที่เรียกว่า “ไม้ประกบ” แต่หากศึกษาลึกลงไปในรายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละสายจาริต จะเห็นความแตกต่างที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สืบทอดมาตลอดหลายร้อยปี และจากการศึกษารวบรวมคัมภีร์ใบลานของโครงการพระไตรปิฎก ฉบับวิชาการ ที่เน้นการสำรวจในประเทศไทย ศรีลังกา และเมียนมาร์ พบว่าโดยภาพรวมเนื้อหาในใบลานจะจารพระธรรมคำสอน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นเหมือนกัน แต่ลักษณะการแบ่งเนื้อหาในแต่ละมัดของแต่ละสายจาริตนั้นแตกต่างกัน ซึ่งสามารถอธิบายให้เห็นภาพได้ชัดเจนโดยการเปรียบเทียบกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ อาทิ คัมภีร์ที่ขนิภายแห่งพระสุตตันตปิฎกฉบับพิมพ์ ประกอบด้วยพระไตรปิฎก ๓ เล่ม คือ สीलขันธวรรค มหาวรรค และปาฎีกวรรค เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานที่พบในประเทศไทยซึ่งจารด้วยอักษรขอมและธรรมจะพบว่า คัมภีร์ใบลานหนึ่งมัดครอบคลุมเนื้อหาคัมภีร์เพียง ๑ เล่มเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานที่พบในประเทศศรีลังกาและประเทศเมียนมาร์ ที่มีเนื้อหาครอบคลุมคัมภีร์ที่ขนิภายครบทั้ง ๓ เล่ม คือ สीलขันธวรรค มหาวรรคและปาฎีกวรรค รวมอยู่ในมัดเดียวกัน ดังนั้นคัมภีร์ ๒ สายจาริตหลังนี้จึงมีขนาดมัดคัมภีร์ใหญ่กว่าจาริตไทยและล้านนา

อีกประการหนึ่งที่สำคัญ Tipitaka (DTP)^๘ กล่าวว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เก่าแก่ที่สุดดั้งเดิมที่สุด สมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด มีต้นกำเนิด ณ เกาะลังกา แล้วสืบทอดมาตามสายจาริต แม้ว่าอักษรที่ใช้จารและองค์ประกอบปลีกย่อยของคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานของสายจาริตศรีลังกา จาริตพม่า จาริตไทย และจาริตล้านนา มีความแตกต่างกัน แต่จุดประสงค์ในการสร้างคัมภีร์เพื่อสืบทอดพระธรรมคำสอนของพระบรมศาสดานั้นคือเป้าหมายที่ทุกสายจาริตมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะดินแดนใด เผ่าพันธุ์ใด หรืออักษรใด เหล่าพุทธศาสนิกชนทุกหนแห่งต่างก็มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างเป็นทางการหนึ่งเดียวกัน

^๗ สมชาย ลำดวน. **วัฒนธรรมใบลาน**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐, หน้า ๘.

^๘ โครงการ Tipitaka (DTP) [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.dmc.tv/pages/ความรู้รอบตัว/อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานไทยรักษาไว้ให้แผ่นดิน.html> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

สำหรับประเทศไทย ธรรมเนียมการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกถวายไว้ในพระศาสนา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็นราชธรรมเนียมของกษัตริย์ทุกพระองค์ในการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานถวายเป็นพุทธบูชา คัมภีร์ใบลานที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างหรือโปรดเกล้าฯ ให้สร้างรวมถึงคัมภีร์ที่พระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนขุนนางชั้นผู้ใหญ่สร้างขึ้น เรียกว่า คัมภีร์ใบลานฉบับหลวง หรือ ฉบับของหลวง ซึ่งคัมภีร์แต่ละฉบับจะมีลักษณะเฉพาะรวมทั้งสัญลักษณ์บ่งบอกถึงสมัยและรัชกาล อาทิ ฉบับล่องชาด เป็นคัมภีร์ใบลานสมัยรัชกาลที่ ๔ หรือ ฉบับทองทึบเป็นคัมภีร์ใบลานสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น

คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับรองทรงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขอบลานโดยรอบ ๔ ด้าน ปิดทองทึบ กึ่งกลางขอบด้านยาวมีชาดล่องกลาง ที่รอยต่อของทองกับชาดทั้งด้านขวาและซ้ายมีเส้นดำคั่นเป็นขอบ เขียนลายคู่ขนานกับเส้นดำลักษณะเป็นลายเส้นคล้ายลายใบไม้เครือเถา

การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นหลักสำคัญในการสร้างคัมภีร์บันทึกคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สำเร็จเป็นมาตรฐาน ถือเป็นกรวางรากฐานทางวัฒนธรรมที่ทำให้สถาบันพระพุทธศาสนามั่นคง และจรรโลงจิตใจ ปลุกฝังศีลธรรมอันดีงามแก่เหล่าพสกนิกรใต้ร่มพระบารมีให้อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์บนแผ่นดินธรรม โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจให้ทั้ง ๓ สถาบันหลัก คือชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อยู่คู่ผืนแผ่นดินไทย

ในขณะเดียวกันฝ่ายพระภิกษุสงฆ์สามเณร อุบาสก อุบาสิกา หรือราษฎรทั่วไปที่แหงนพระธรรมคำสอน ก็เกิดจิตศรัทธาสั่งสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานซึ่งเรียกว่า คัมภีร์ใบลานฉบับราษฎร์ หรือฉบับเขลยศักดิ์ เพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาและสืบทอดศีลธรรมให้หยั่งรากลึกอยู่คู่แผ่นดินบ้านเกิดเมืองนอนไปควบคู่กัน

คัมภีร์ใบลานฉบับราษฎร์ ที่สร้างขึ้นมีเพียง ๕ ฉบับ เท่านั้น คือ ฉบับทองทึบฉบับล่องชาด ฉบับล่องรัก ฉบับรักทึบ ฉบับลานดิบ เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้มีชื่อเรียกฉบับเหมือนกับฉบับของหลวง แต่คัมภีร์ใบลานที่สร้างโดยสามัญชน ไม่มีสัญลักษณ์ที่สามารถบ่งบอกสมัยหรือรัชกาลได้เหมือนคัมภีร์ใบลานฉบับ

หากพิจารณาจากความวิจิตรประณีต พิถีพิถัน ตั้งแต่การคัดสรรใบลาน ฝีมือการจารเนื้อผ้าห่อคัมภีร์ วัสดุที่ใช้ทำไม้ประกบ และป้ายชื่อคัมภีร์ จะเห็นว่าคัมภีร์ใบลานฉบับหลวงมีความสมบูรณ์ถูกต้อง และงดงามกว่าคัมภีร์ใบลานฉบับราษฎร์ แต่กระนั้น คัมภีร์ใบลานทั้ง ๒ แบบ ต่างก็มีความสำคัญและทรงคุณค่าสูงสุด ด้วยกลั่นออกมาจากจิตใจและความเคารพเทิดทูนพระศาสนา

วิทธี ประชานุกูล^๔ได้กล่าวถึงประเภทและองค์ประกอบของ คัมภีร์ใบลานแต่ละเรื่องว่า จะมีความสั้นยาวของเนื้อเรื่องไม่เท่ากัน จำนวนผู้กัจมีมากน้อยต่างกัน บางเรื่องอาจจบเพียง ๕ ผูก แต่บางเรื่องอาจมีถึง ๒๐ - ๓๐ ผูกก็ได้ หนังสือใบลานเรื่องหนึ่งๆ จะมีจำนวนผูกเท่าใดก็ตาม นับรวมเป็นคัมภีร์หนึ่ง หนังสือใบลานที่จัดเรียงลำดับเลขที่ผูก ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องแล้ว ต้องมีไม้

^๔วิทธี ประชานุกูล. การศึกษาคัมภีร์ใบลานสู่การออกแบบสถานลานธรรม. มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ, ๒๕๖๐, หน้า ๕ - ๖.

ประกบ ๒ อัน ขนาบหน้า - หลัง ไม้ประกบนี้ จะทำหน้าที่หุ้มคัมภีร์อยู่ด้านนอกปกใบลาน เพื่อให้ลาน แข็งแรง ไม่บิด หัก เตะาะ หรือฉีกขาดได้ง่าย

ไม้ประกบคัมภีร์ส่วนใหญ่ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้จันทร์ ขนาดของไม้ประกบ ต้องกว้างยาวเท่ากับหน้าลาน และหนาประมาณ ๑ - ๒ เซนติเมตร หรือมากกว่านั้นก็มี โดยนำคัมภีร์ ใบลานที่มีไม้ประกบแล้ว เข้าเครื่องอัดให้แน่น แล้วใช้กบไสขอบลานทั้ง ๔ ด้าน ให้เรียบเสมอกัน ทั้ง ไม้ประกบ และใบลาน เมื่อทำความสะอาดแล้ว ถ้าต้องการจะตกแต่งคัมภีร์ใบลาน และไม้ประกบให้ สวยงาม ก็ต้องทำในขั้นตอนนี้ หากไม่ทำ ก็จัดว่า ได้คัมภีร์ใบลาน ที่สำเร็จสมบูรณ์ในส่วนวิธีการจาร ใบลานแล้ว โดยเรียกคัมภีร์ใบลานและไม้ประกบที่ไม่มีการตกแต่งว่า **"ฉบับลานดิบ ไม้ประกบ ธรรมดา"**

นอกผ้าห่อคัมภีร์มีฉลาก คือ ป้ายบอกชื่อคัมภีร์ หรือชื่อเรื่อง ของหนังสือใบลาน ฉลากนี้ จะเสียบไว้ที่หน้ามัดคัมภีร์ วัสดุที่ใช้ทำฉลาก มีหลายชนิด ได้แก่ ไม้ ทองเหลือง งา หรือบางทีพบว่า มีการตกแต่งประดับฉลาก ให้ดูงดงามด้วยลวดลาย โดยนิยมเรียกชื่อฉลากตามวัสดุที่ใช้ว่า **"ฉลากไม้ ฉลากงา ฉลากทองเหลือง"** และยังมีฉลากที่ทำด้วยเส้นไหมทอยกดอก เป็นลายรูปตัวอักษรชื่อคัมภีร์ เรียกว่า **"ฉลากทอ"**

นอกจากนี้ คนไทยโบราณยังได้สร้างกากระเยียนขึ้น ไว้เป็นอุปกรณ์ ใช้เฉพาะสำหรับเป็นที่ วางคัมภีร์ใบลาน เพื่อการอ่าน หรือแปลหนังสือใบลาน กากระเยียนทำด้วยไม้ ๘ อัน กลึงให้เป็นแท่งกลม ยาว เส้นรอบวงเท่ากันทุกอัน ประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร แบ่งไม้เป็น ๒ ชุด ชุดละ ๔ อัน โดยทั่วไป ไม้ชุดที่ยาวมากกว่าจะมีขนาดยาวประมาณ ๔๕ - ๕๐ เซนติเมตร เฉพาะไม้ชุดยาว ๔ อัน ให้เจาะรู ตรงกันที่ปลายด้านหนึ่ง และตรงกลางอีกที่หนึ่ง ส่วนไม้ชุดสั้นอีก ๔ อัน เจาะรูที่ปลายทั้ง ๒ ด้าน ให้ ตรงกัน ใช้เชือกหรือด้ายร้อยไม้ชุดยาวตรงกลาง แล้วมัดหลวมๆ รวมไว้ด้วยกันก่อน แล้วใช้เชือกหรือ ด้ายอีกเส้นหนึ่งร้อยไม้ทั้ง ๘ อัน ให้เรียงไขว้กัน เมื่อกางออกมีรูปทรงเหมือนโต๊ะสี่เหลี่ยมโดยมีไม้ชุด ๔ อัน ทำหน้าที่เป็นขาตั้งไขว้กัน เส้นเชือกหรือด้ายซึ่งร้อยอยู่ที่ปลายไม้ จะขึงตั้งขนานไปกับไม้ชุดสั้น ทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งใช้เป็นที่รองรับใบลาน

ลักษณะและองค์ประกอบของคัมภีร์ใบลาน

สุรสีห์^{๑๐} ไทยรัตน์ ได้กล่าวถึง ลักษณะและองค์ประกอบของคัมภีร์ใบลาน ไว้ว่า คัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารโบราณมีลักษณะเฉพาะ สามารถพบได้ในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ส่วนใหญ่ใช้บันทึกเรื่องราวทางพุทธศาสนา อาทิ หลักธรรมคำสอน พระไตรปิฎก หรือเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นต้น และใช้ในการบันทึกเนื้อหาทางโลกในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น อาทิ ความเชื่อ จารีตประเพณี วัฒนธรรม คติธรรม วรรณกรรม และบางส่วนใช้บันทึกเนื้อหาสรรพ วิชาการต่าง ๆ ของบรรพชนในอดีตแต่ละยุคสมัย เช่น ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร ตำรายา โหราศาสตร์ คาถาอาคม กฎหมาย เศรษฐกิจ เป็นต้น (สมชาย นิลอาติ ๒๕๔๔) ในการสร้างจัดทำหรือ การสร้างคัมภีร์ใบลานของคนในอดีตมีลักษณะที่มีความเหมือนกันและความแตกต่างกันบ้าง ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับลักษณะของคนในท้องถิ่นหรือตามภูมิภาคต่าง ๆ ที่มีการดำเนินวิถีชีวิตทางสังคม ความเชื่อ

^{๑๐} สุรสีห์ ไทยรัตน์. คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มหาคุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, หน้า ๙.

จารีตประเพณี วัฒนธรรม ภาษาและอักษรที่แตกต่างกัน รวมทั้งวัตถุประสงค์ในการสร้างและฐานะทางสังคมของผู้สร้าง เป็นต้น คัมภีร์ไบเบิลที่จัดทำหรือสร้างต้องอาศัยผู้ที่ได้รับการฝึกฝนให้มีทักษะเฉพาะ ผ่านกรรมวิธีทำให้เกิดรูปลักษณะที่ปรากฏในไบเบิลและบนไบเบิล ที่มีลักษณะทางกายภาพ ขนาด รูปทรง รูปลักษณะเฉพาะของตัวอักษร ภาษา เส้นอักษร และลักษณะลวดลายสีสันต่างๆ และมีการแบ่งแยกเป็นฉบับ ประเภทตามท้องถิ่นและภูมิภาคนั้นๆ แต่โดยภาพรวมลักษณะของคัมภีร์ไบเบิลมีความใกล้เคียงกัน ซึ่งสามารถสรุปคุณลักษณะของคัมภีร์ไบเบิลได้

โดยสรุปประเภทและองค์ประกอบของคัมภีร์ มีคำศัพท์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ไบเบิล ดังนี้

- กากะเยีย หมายถึง เครื่องมือที่สร้างขึ้นสำหรับวางคัมภีร์ไบเบิลเพื่อการอ่าน โดยเฉพาะ ทำด้วยไม้กลึงเป็นแท่งกลมเล็กๆ ยาวประมาณ ๑๘ นิ้ว มีจำนวน ๘ อัน เจาะรูปลายไม้ด้านหนึ่งและตอนกลางอีกที่หนึ่ง ใช้เชือกหรือด้ายร้อยไขว้กันเป็นที่วางคัมภีร์ไบเบิล
- คัมภีร์ หมายถึง เรียกไบเบิลที่ร้อยหุแล้วรวมกันหลายๆ ผูก, มัด ก็เรียก
- จาร หมายถึง ชีตตัวอักษรให้เป็นร่องรูปปลีกลงบนไบเบิลด้วยเหล็กจาร (แล้วใช้เขม่าไฟและน้ำมันยาง ลบให้เป็นตัวอักษรเด่นชัด)
- ฉบับ หมายถึง ลักษณะนามเรียกหนังสือไบเบิลที่จารตามประเภทของหน้าปกและริมขอบไบเบิล เท่าที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ (ท่าवासกรี)
- ฉลาก หมายถึง ป้ายบอกชื่อคัมภีร์ นิยมประดิษฐ์ให้สวยงามด้วยไม้ งา ผ้า หรือหนังเป็นต้น จำหลักนูนต่ำให้เป็นลายดอกไม้และอื่นๆ
- เชือกมัด หมายถึง เชือกที่ใช้มัดคัมภีร์ไบเบิล เมื่อใช้ผ้าห่อคัมภีร์ไบเบิลเรียบร้อยแล้ว ต้องใช้เชือกมัดให้แน่น เพื่อป้องกันฝุ่นละอองและสัตว์เข้าไปกัดกินข้างใน เชือกที่ใช้มัดคัมภีร์ไบเบิล เป็นเชือกที่ยาวมากใช้พันเป็น ๕ เปลาะ เปลาะละ ๓ รอบ เชือกมัดคัมภีร์ไบเบิลทำจากด้าย ผ้า ปอ ป่าน หรือไหม ผู้ที่ศรัทธามากอาจตัดผมของตนเองมาถักเป็นเปียใช้มัดคัมภีร์
- บล. หมายถึง เป็นอักษรย่อของคำว่า “ไบเบิล”
- ผ้าห่อคัมภีร์ หมายถึง ผ้าห่อคัมภีร์ เป็นผ้าที่ทอขึ้นสำหรับห่อหุ้มคัมภีร์ไบเบิลมีขนาดความยาวพอดีกับความยาวของไบเบิล ผู้หญิงเป็นผู้ประดิษฐ์ผ้าห่อคัมภีร์ขึ้นมา เนื่องจากในวัฒนธรรมไทยผู้หญิงไม่มีสิทธิ์ในการจารพระธรรมลงไบเบิล ซึ่งถือว่าได้อานิสงส์สูง ดังนั้นผู้หญิงจึงต้องทดแทนด้วยการใช้เส้นผมทำสายสยอง และผ้าห่อคัมภีร์นี้ การทอนั้นมีการสร้างสรรค์ฝืนผ้าอย่างสวยงามตามจินตนาการของผู้ทอ แล้วนำไปถวายเพื่อใช้ห่อคัมภีร์ และจะได้ มีอานิสงส์เท่าเทียมกับผู้ชาย
- ไม้บัญญัติ หรือที่อ่านออกเสียงตามชาวล้านนาว่า “ไม้ป็นจ๊ก” หรือ “หลาบธัมม์” มีลักษณะเป็นแผ่น ไม้เล็กพอประมาณทำขึ้นเพื่อใช้บอกชื่อธัมม์หรือ คัมภีร์ต่างๆ โดยเฉพาะ ธัมม์กับหรือคัมภีร์ที่จัดทำขึ้นเป็นชุด และห่อด้วยผ้าห่อคัมภีร์ไว้แล้วนั้น จะต้องไม้บัญญัติกำกับอยู่ด้วยเสมอ เพื่อให้ข้อมูลของธัมม์ผู้นั้นๆ ข้อมูลที่ เขียนไว้กับไม้บัญญัติประกอบด้วย ชื่อธัมม์ เป็นหลัก อาจจะมีชื่อเจ้าศรัทธาผู้ถวายธัมม์ ชื่อวัดที่ถวาย ด้วย การตกแต่งมักจะตกแต่งตรงบริเวณหัวไม้บัญญัติเป็นหลัก

ส่วนท้ายบางชิ้นก็มี บางชิ้นไม่มี เทคนิคการ ตกแต่งมีมากมายตัวอย่างเช่น การทาร์กทาหาง การแกะสลัก การปิดทอง เป็นต้น

- ผูก หมายถึง เรียกใบลานที่ร้อยหูแล้ว ใบลานที่เรียงลำดับอักษรครบ ๒ อักษรแล้ว จะมี ๒๔ ลาน เรียกว่า ๑ ผูก

- ไม้ประกับ หมายถึง ไม้ที่ใช้ขนาคัมภีร์ก่อนมัดรวมกัน แล้วใช้ผ้าห่อรอบนอกอีกชั้นหนึ่ง ไม้ประกับอาจตกแต่งเป็นลวดลาย เช่น ประดับมุกคร่ำเงิน คร่ำทอง เป็นต้น

ไม้ประกับมีมากมายหลายประเภท เท่าที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ (ท่าวาสุกรี) เช่น ไม้ประกับไม้สักธรรมดา ไม้ประกับแกะสลัก ไม้ประกับประดับมุก ไม้ประกับประดับเกล็ดหอย ไม้ประกับประดับมุก-เกล็ดหอย ไม้ประกับประดับทองนากมุก ไม้ประกับประดับงา ไม้ประกับประดับกระจก ไม้ประกับทาร์กแดง ไม้ประกับรดน้ำดำ ไม้ประกับรดน้ำแดง ไม้ประกับกรุขอบเงินกาไหล่ทอง ไม้ประกับลายกำมะลอ ไม้ประกับกำมะลอชายผ้า ไม้ประกับชาดทึบ ไม้ประกับทองทึบ ไม้ประกับทาชาดเขียนลายฉลุทอง ไม้ประกับลายทองจีน ไม้ประกับงาแดงลายดุน ไม้ประกับทาน้ำมัน ไม้ประกับทาสีดำ ไม้ประกับทาสีแดง ไม้ประกับรักทึบหรือทาร์กดำ ไม้ประกับรดน้ำดำลายเทพชุมนุม ไม้ประกับงาธรรมดา ไม้ประกับงาขาวลายดุน ไม้ประกับงาเหลืองลายดุน ไม้ประกับงาเขียวลายดุน

- ร้อยหู หมายถึง วิธีการร้อยเชือกอย่างหนึ่งเมื่อจะทำใบลานให้เป็นเล่มหนังสือต้องร้อยเชือกเรียกว่า “สายสนอง” เข้าในรูที่เจาะไว้ทางด้านซ้าย เรียกวิธีดังกล่าวว่า “ร้อยหู”

- รู หมายถึง รูที่เจาะไว้ด้านซ้ายมือของใบลานเพื่อใส่สายสนองผูกหูไว้ เพราะว่าคัมภีร์ผูกหนึ่งผูกหูไว้ด้วยสายสนอง

- สายสนอง หมายถึง เชือกที่ใช้ร้อยใบลานให้เป็นเล่มหนังสือ ปลายด้ายหรือสายสนองข้างหนึ่งต้องผูกเป็นห่วงไว้ แล้วเอาปลายสายอีกข้างหนึ่งสอดเข้าในห่วง โดยโอบรอบกิ่งใบลานด้านบนไว้ ทำดังนี้เพื่อได้คลายสายสนองออกเมื่อจะคลี่ใบลานอ่าน และดึงเข้าให้แน่นสนิทเมื่อต้องการจะเก็บหลังจากอ่านแล้ว

- อังกา หมายถึง เครื่องหมายบอกลำดับหน้าลาน เป็นตัวอักษรจารไว้ที่กึ่งกลางใบลานริมซ้ายด้านหลังของใบลานเพียงแห่งเดียวเท่านั้น อักษรที่ใช้บอกหน้าหรืออังกานั้นใช้พยัญชนะบาลี ซึ่งมีอยู่ ๓๓ ตัวอักษรที่ใช้บอกอังกาใช้อักษรละ ๑๒ ลาน โดยเริ่มตั้งแต่อักษร ก ผสมรูปสระ ๑๒ ตัว ดังนี้

ก กา กิ กี กุ กู เก โก เกา กั กะ

เมื่อครบ ๑๒ ลานแล้ว ลานที่ ๑๓ เป็นต้นไป ต้องเปลี่ยนอักษรบอกอังกาใหม่เป็นอักษรตัวต่อไปเรียงตามลำดับ คืออักษร ข ผสมสระต่อไปอีก ๑๒ ลาน ดังนี้

ข ขา ขิ ขี ขุ ขู เข โข เขา ขั ขะ ใบลานที่เรียงอังกาครบ ๒ อักษรแล้ว จะมี ๒๔ ลาน รวมเรียกว่า ๑ ผูก

ประเภทของคัมภีร์ใบลาน

คัมภีร์ใบลานมี ๒ ประเภท คือ คัมภีร์ใบลานฉบับหลวง และคัมภีร์ใบลานฉบับราช (หรือฉบับเฉลยศักดิ์)

คัมภีร์ไบเบิลฉบับหลวง มี ๑๖ ฉบับ ได้แก่

๑. ฉบับลานดับ
๒. ฉบับรักทึบ
๓. ฉบับขาดทึบ
๔. ฉบับทองทึบ
๕. ฉบับข้างลายรดน้ำดำ
๗. ฉบับข้างลายรดน้ำแดง
๘. ฉบับทองใหม่
๙. ฉบับทองชุบ
๑๐. ฉบับชุบย่อ
๑๑. ฉบับรองทรง
๑๒. ฉบับรดน้ำแดง
๑๓. ฉบับทองน้อย
๑๔. ฉบับรดน้ำดำโทรตน้ำดำเอก รดน้ำดำลายเทพชุมนุม
๑๕. ฉบับล่องขาด
๑๖. ฉบับล่องรัก

คัมภีร์ไบเบิลฉบับราชภัฏ หรือฉบับเฉลยศักดิ์ ที่พระสงฆ์สามเณร อุบาสกอุบาสิกาสร้างขึ้นเท่าที่พบที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ (ท่าवासูกรี) มีเพียง ๕ ฉบับ ได้แก่

๑. ฉบับลานดับ
๒. ฉบับรักทึบ
๓. ฉบับล่องรัก
๔. ฉบับล่องขาด
๕. ฉบับทองทึบ

๒.๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล

ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล^{๑๑} ได้กล่าวถึง กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ของประเทศไทยไว้ดังนี้

๑. การจัดหาและรวบรวมคัมภีร์ไบเบิล

๑) **ด้านการสำรวจ** จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า มีหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ไบเบิลที่มีภารกิจหน้าที่หลักด้านการสำรวจคัมภีร์ไบเบิลที่ตกค้างอยู่ตามแหล่งคัมภีร์ไบเบิลทั่วประเทศของประเทศไทย ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ศูนย์ไบเบิลศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่และโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล

^{๑๑} ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล. การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุชะฎิบัณฑิต. แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙, หน้า ๒๖ - ๓๐.

นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม รูปแบบกระบวนการสำรวจคัมภีร์ใบลาน จากศึกษาพบว่าส่วนใหญ่มีรูปแบบการสำรวจที่คล้ายๆ กันโดยมีกระบวนการขั้นตอนในการ ดังนี้

(๑) เริ่มต้นตั้งแต่การเขียนแผนงาน/โครงการ เพื่อขอบประมาณในการสำรวจหรือการเขียนโครงการเพื่อขอบประมาณการสำรวจจากงบประมาณประจำปี โดยต้องทำการสำรวจแหล่งข้อมูลก่อนว่าคัมภีร์ใบลานมีอยู่ในภูมิภาคใดบ้าง และแหล่งคัมภีร์ใบลานใดที่ต้องการไปสำรวจ และพบว่าในการสำรวจตามแหล่งคัมภีร์ใบลาน ส่วนใหญ่จะสำรวจตามแหล่งที่ไม่เคยสำรวจ แต่สำหรับหอสมุดแห่งชาติ พบว่ามีการสำรวจตามแหล่งคัมภีร์ใบลานที่ได้ทำการสำรวจแล้ว กลับมาสำรวจข้อมูลโดยละเอียดอีกครั้งเพื่อให้แน่ใจว่าคัมภีร์ใบลานที่ได้ทำการสำรวจไว้แล้ว จัดเก็บรักษาไว้ อย่างเหมาะสมและไม่เกิดการสูญหาย สภาพคัมภีร์ใบลานมีการชำรุดเสียหายหรือไม่ ถ้ามีการชำรุดเสียหายจะได้ทำการอนุรักษ์อีกครั้ง

จากการศึกษายังพบอีกว่าศูนย์ใบลานศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ ได้กำหนดเกณฑ์ในการเลือกแหล่งข้อมูลคัมภีร์ใบลานในการสำรวจโดยมีหลักเกณฑ์การพิจารณา ดังนี้ ๑) คัมภีร์ใบลานจากประสบการณ์ ความเด่น ความเก่า ความสวยงาม ความแปลก หรือ เลือกจากคนสร้างที่เป็นเจ้านาย ๒) เลือกสำรวจจากวัดที่เห็นว่าสำคัญ ๓) เลือกสำรวจจากเครือข่ายที่สามารถเข้าไปทำได้ ๔) เลือกจากวัดที่มีเจ้าอาวาสมีอำนาจในการตัดสินใจ ๕) การสำรวจต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว อาศัยคนในพื้นที่นำพาเพื่อให้เข้าถึงข้อมูล มากกว่าการใช้จดหมายหรือเอกสาร เข้าไปขอข้อมูลคัมภีร์ใบลาน

อย่างไรก็ตาม พบว่าหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้นำชุมชนและชาวบ้านตามแหล่งชุมชนวัดที่มีคัมภีร์ใบลานและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานหรือสถาบันที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมีความสำคัญเนื่องบุคคลหรือหน่วยงานเหล่านั้นจะช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการสำรวจคัมภีร์ใบลานได้อย่างสะดวกราบรื่น

(๒) ขั้นตอนการลงพื้นที่สำรวจจริง ต้องทำหนังสือขออนุญาตสำรวจไปยังเจ้าคณะอำเภอ ก่อน เพื่อทางเจ้าคณะอำเภอได้แจ้งไปทางวัดที่ต้องการสำรวจ ทำให้การสำรวจมีความสะดวกและราบรื่นในการลงพื้นที่จริงทำการสำรวจ

(๓) ขั้นตอนการลงพื้นที่สำรวจ จะทำการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเบื้องต้น และทำการลงทะเบียนพร้อมทำบัญชีรายการคัมภีร์ใบลานลงบนแบบฟอร์มการลงทะเบียนโดยแต่ละหน่วยงานด้านการสำรวจจะมีคู่มือและแบบฟอร์มในการลงทะเบียนที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่ที่ว่าหน่วยงานไหนต้องการจัดเก็บข้อมูลการสำรวจละเอียดมากน้อยเพียงใด เช่น การลงทะเบียนชื่อเรื่อง หมวดหมู่ แหล่งที่สำรวจ อักษร ภาษา ประเภทเอกสาร จำนวนผูก/หน้า ปีที่จารหรือบันทึก ลักษณะเอกสาร เป็นต้น โดยมีการลงทะเบียนออกเป็น ๒ ชุดให้ทางวัดหรือเจ้าของคัมภีร์ใบลานไว้ ๑ ชุด เพื่อจัดเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานไว้ที่เดิมให้เหมาะสม และมีบางส่วนที่เจ้าของคัมภีร์ใบลานไม่สามารถดูแลคัมภีร์ใบลานได้ จึงมอบคัมภีร์ใบลานให้กับหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานเพื่อให้เป็นสมบัติของชาติ เช่นมอบให้หอสมุดแห่งชาติดูแลเก็บรักษาไว้

หน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานด้านการสำรวจคัมภีร์ใบลานทุกแห่ง ได้จัดตั้งเป็นคณะทำงานและทีมงานในการสำรวจ เนื่องจากงานด้านการสำรวจมีหลายขั้นตอน และแต่ละขั้นตอนต้องดำเนินงานไปพร้อม ๆ กันมีการประสานงานร่วมกันทำงานอย่างต่อเนื่อง และพบว่า

ในขั้นตอนการสำรวจหน่วยงานการจัดการคัมภีร์โบราณที่มีการดำเนินงานการพัฒนาคัมภีร์โบราณดิจิทัลสำหรับการรวบรวม จัดเก็บ อนุรักษ์ เผยแพร่และให้บริการ จะทำการขออนุญาตเจ้าของคัมภีร์ในการถ่ายภาพดิจิทัลเป็นสำเนาและทำการขออนุญาตในการนำสำเนาข้อมูลดิจิทัลมาดำเนินการพัฒนาคัมภีร์โบราณดิจิทัลต่อไป ได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย ศูนย์โบราณศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่และโครงการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

อย่างไรก็ตาม ยังพบว่าหลายหน่วยงานการจัดการคัมภีร์โบราณด้านการสำรวจมีคู่มือและเอกสารในการสำรวจที่เป็นมาตรฐานตามหลักทางวิชาการโดยมีวิธีการและขั้นตอนการดำเนินการสำรวจตามลำดับขั้นตอนที่กำหนด อาทิ ๑) การเตรียมการก่อนการลงพื้นที่สำรวจ ๒) การดำเนินการตามชั้นลงพื้นที่สำรวจจริง ๓) การจัดทำทะเบียนคัมภีร์โบราณ ๔) การถ่ายภาพดิจิทัลคัมภีร์โบราณ เป็นต้นซึ่งส่วนใหญ่พบว่านำคู่มือการสำรวจคัมภีร์โบราณของหอสมุดแห่งชาติไปปรับประยุกต์ใช้กับหน่วยงานของตน^{๑๒}

๒) ด้านการสร้างและผลิตคัมภีร์โบราณในรูปดิจิทัล จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานการจัดการคัมภีร์โบราณหลายหน่วยงานมีการดำเนินการพัฒนาคัมภีร์โบราณดิจิทัล ได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย ศูนย์โบราณศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีนโยบายและการวางแผนการดำเนินงานชัดเจน มีคู่มือที่เป็นมาตรฐานกระบวนการทำงานทางดิจิทัล เช่น มาตรฐานการถ่ายภาพดิจิทัล มาตรฐานการสร้างดิจิทัล โดยมีการกำหนดเกณฑ์คุณภาพความคมชัด การปรับขนาดให้เหมาะสม เป็นต้น การสร้างและผลิตคัมภีร์โบราณในรูปดิจิทัลมีวิธีการ ดังนี้

(๑) การสร้างไฟล์สำเนาดิจิทัลคัมภีร์โบราณจากถ่ายภาพดิจิทัล ในขั้นตอนการสำรวจ จากการศึกษาพบว่า เป็นหน่วยงานที่มีภารกิจด้านการสำรวจคัมภีร์โบราณและมีนโยบายการพัฒนาคัมภีร์โบราณดิจิทัล ได้แก่ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)โครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย และศูนย์โบราณศึกษา สถาบันล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โดยในขั้นตอนการสำรวจ จะทำการขออนุญาตสำเนาคัมภีร์โบราณโดยการถ่ายภาพดิจิทัลจากเจ้าของคัมภีร์โบราณและขออนุญาตนำกลับมาয়หน่วยงานเพื่อการอนุรักษ์ จัดเก็บและการเผยแพร่ต่อไป ซึ่งการสำรวจโดยส่วนใหญ่มีกระบวนการขั้นตอนกระบวนการทำสำเนาดิจิทัลคัมภีร์โบราณเหมือน ๆ กัน

อย่างไรก็ตาม พบว่าหน่วยงานการจัดการคัมภีร์โบราณดังกล่าว ได้กำหนดเกณฑ์การประเมินคัดเลือกคัมภีร์โบราณสำหรับการทำสำเนาดิจิทัล โดยเกณฑ์การประเมินคัดเลือกจากฉบับ/ผูกที่มีความสมบูรณ์ คัดเลือกจากความสำคัญของเนื้อหา เช่น ประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญของชาติ วรรณคดีและศาสนา เนื้อหาที่มีความสำคัญกับท้องถิ่น เช่น ประวัติศาสตร์

^{๑๒} ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตน์เคหกาล. การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์โบราณในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ ปรัชญา ดุษฎีบัณฑิต. แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙, หน้า ๓๑ - ๓๒.

ท้องถิ่น ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น บุคคลสำคัญท้องถิ่น เป็นต้น คัดเลือกจากคัมภีร์ใบลานความเก่าแก่ มีอายุมากกว่า ๒๐๐ ปี และมีเนื้อหาเกี่ยวกับตำนาน พิธีกรรม กฎหมาย ประเพณี ตำรายา วรรณกรรมต่างๆ และคัดเลือกตามวัตถุประสงค์ของโครงการ เช่น คัดเลือกคัมภีร์ใบลานที่เป็น พระไตรปิฎกภาษาบาลีทุกสายจารีต ไทย พม่า ศรีลังกา ขอม สำหรับการสำเนาถ่ายภาพดิจิทัลเพื่อ พัฒนาฐานข้อมูลพระไตรปิฎกของโครงการพระไตรปิฎกฉบับวิชาการวัดพระธรรมกาย

(๒) การสร้างไฟล์สำเนาดิจิทัลคัมภีร์ใบลานจากการถ่ายภาพดิจิทัล และจากการแปลงไมโครฟิล์ม คัมภีร์ใบลานของหน่วยงาน สำหรับหน่วยงานการจัดการคัมภีร์ใบลานที่มีคัมภีร์ใบลานตัวต้นฉบับและไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานอยู่แล้ว ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้มีการสร้างไฟล์ดิจิทัล โดยถ่ายภาพดิจิทัลคัมภีร์ใบลานตัวต้นฉบับและการแปลงไมโครฟิล์มคัมภีร์ใบลานเป็นดิจิทัล โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อการจัดเก็บและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในรูปดิจิทัลสมัยใหม่ รวมทั้งการพัฒนา ฐานข้อมูลเพื่อการเผยแพร่และการให้บริการเนื้อหาคัมภีร์ใบลานเป็นเอกสารดิจิทัล

บุญเลิศ เสนานนท์^{๑๓} กล่าวว่า เนื่องจาก คัมภีร์ใบลาน หรือ หนังสือใบลาน เป็นเอกสาร โบราณประเภทหนึ่ง ทำมาจากใบต้นลาน กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จึงมีขั้นตอนที่หลากหลาย เช่น การบันทึกตัวอักษรลงในใบลานเรียกว่า จาร การทำใบลานเป็นผูก ต้องเจาะรูตรงกลางใบลาน ค่อนไปทางซ้ายหรือจะเจาะรู ๒ รู ให้ห่างจากปลายลาน ๒ ช่าง ประมาณ ช่างละ ๑ คืบ แล้วร้อย ด้วยด้ายที่พันเป็นเชือก เรียกว่า “สายสยอง”(บางท้องถิ่นเรียกว่า “สายสนอง”) เมื่อร้อยผูกรวมกัน เรียกว่า คัมภีร์ใบลานหนึ่งผูก (โดยทั่วไป คัมภีร์ ๑ ผูก มักจะมีจำนวนใบลานประมาณ ๒๔ แผ่น) ไม่ เรียกลักษณะนามเป็น “เล่ม” เหมือนหนังสือไทย สมุดข่อย หรือ พับสา คัมภีร์ใบลานที่มีเนื้อหายาว มีจำนวนรวมกันหลายผูก นับเป็น ๑ เรื่อง หรือ ๑ ชุด ทางล้านนา เรียกว่า ๑ กั๊บ เพื่อเพิ่มความ แข็งแรงและความสวยงามให้กับคัมภีร์ใบลาน ส่วนมากนิยมใช้ไม้ประกะบ ทำเป็นปกหน้าและปกหลัง ไม้ประกะบ ทำด้วยไม้จริง มีความหนาประมาณ ครึ่งเซนติเมตร วัดและตัดขนาดให้เท่ากับหรือใหญ่กว่า ใบลานเล็กน้อย มักเขียนลวดลายแบบต่างๆ มีสีสันสวยงาม เป็นการเพิ่มคุณค่าแก่หนังสือใบลานด้วย ขอบใบลานทั้งผูก หรือ ทั้งชุด มักนิยมทาด้วยสีแดง หรือ สีทอง ตกแต่งให้สวยงาม เช่น ฉบับล่องชาด ฉบับทองทึบ ถ้าไม่มีการตกแต่งขอบใบลาน จะเรียกว่า ฉบับลานดิบ ขั้นตอนสุดท้ายในการเก็บรักษา อาจห่อด้วยผ้าธรรมดา หรือ ผ้าที่ถักทอด้วยฝีมือ มีลวดลายสวยงาม ทางล้านนาเรียกว่า คัมภีร์(คัมภีร์) หมายถึง ผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน อาจนำคัมภีร์หลายๆ ผูกมาห่อรวมกันก็ได้ แล้วเขียนบันทึกรายการหรือ ทำทะเบียนติดไว้บนห่อผ้าเพื่อให้เกิดสะดวกในการค้นหา ต่อไปนี้จะได้สรุปกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ ใบลาน ดังนี้

๑.สำรวจคัมภีร์ใบลาน

หลักการและแนวทางในการสำรวจอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของ ทุกกลุ่มจะมีหลักการไม่ แตกต่างกัน เพื่อชี้แนวทางพอเป็นกรอบใหญ่ๆ ในการสำรวจอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน มีคู่มือการสำรวจ

^{๑๓} บุญเลิศ เสนานนท์. คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย. กรุงเทพฯ: สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, ๒๕๕๙, หน้า ๘๐.

คัมภีร์ไบเบิล ที่พระดิเรก วชิรญาโณ(อินจันทร์) ผู้เคยปฏิบัติงานร่วมกับ ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี ภาควิชาภาษาไทย ได้เรียบเรียงสรุปแนวคิดและหลักการอนุรักษ์คัมภีร์ ดังต่อไปนี้

การสำรวจคัมภีร์ไบเบิล หรือ การคัดธรรม เป็นงานด้านการสำรวจและอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ที่เก็บบริคษาไว้ตามวัดหรือสถานที่ต่างๆ เพื่อให้ทราบจำนวนชื่อเรื่อง ตลอดจนถึงสภาพคัมภีร์ไบเบิล เพื่อทำการซ่อมแซมและเก็บรักษาให้เหมาะสม

คัมภีร์ไบเบิลจำนวนมากที่มีอยู่ในปัจจุบัน บางแห่งไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร หากถูกปล่อยทิ้งไว้เป็นเวลานานอาจถูกทำลายจากหนู มอด ปลวก ฯลฯ ตลอดจนถึงความร้อนและความชื้น เมื่อเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสม ก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการผุพังของคัมภีร์ไบเบิล

การเก็บคัมภีร์ไบเบิลในหีบธรรมเป็นเวลานาน ทำให้ไบเบิลหมดอายุเร็วขึ้น เพราะไม่ได้สัมผัสกับอากาศภายนอกและถูกกดทับเป็นเวลานาน ๆ มีส่วนทำให้ไบเบิลบิดงอ หรือเสียหายได้ การสำรวจและอนุรักษ์ซ่อมแซม ก็จะเป็นการยืดอายุของไบเบิลได้อีกทางหนึ่งด้วย

ขั้นตอนของการสำรวจคัมภีร์ไบเบิล

วิชัย กุลชาบาล^{๑๔} กล่าวว่า การไปสำรวจคัมภีร์ไบเบิลตามสถานที่ต่าง ๆ คณะผู้สำรวจ (หัวหน้า) จำเป็นจะต้องติดต่อประสานงานกับเจ้าของสถานที่ หรือ ผู้ดูแลรักษาคัมภีร์ไบเบิลเหล่านั้น ก่อน เพื่อป้องกันความเข้าใจผิด และเพื่อประสานความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ล่วงหน้า

ข้อที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือควรให้เจ้าของสถานที่ ผู้ดูแล และชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด เพราะการสำรวจอนุรักษ์ที่ได้รับความร่วมมือจากบุคคลดังกล่าว ย่อมมีผลต่อการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์หลังจากเสร็จสิ้นการสำรวจ ทั้งนี้ก็เพื่อให้เจ้าของสถานที่และชาวบ้านได้ตระหนักถึงคุณค่าของคัมภีร์ไบเบิลและพิภสเหล่านั้น ในฐานะที่เป็นเอกสารโบราณ เป็นแหล่งความรู้ ภูมิปัญญา(มรดก)ของบรรพบุรุษของตนที่ควรอนุรักษ์และสืบทอดเอาไว้

คัมภีร์ไบเบิลที่มีอยู่ตามวัดต่างๆ ส่วนมากจะไม่ได้จัดให้เป็นระเบียบ หรือเป็นหมวดหมู่ บางผูกแยกออกจากกัน หรือ มัด บางผูกตัวไบเบิลแยกออกจากกัน เพราะสายสยองที่ใช้ร้อยไบเบิลขาดหรือหมดอายุการใช้งาน ดังนั้นการทำงานต้องดำเนินไปอย่างมีขั้นตอน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

๑) การรวบรวมคัมภีร์ไบเบิลและพิภสทั้งหมดในวัดหรือสถานที่ที่ทำการสำรวจ ตรวจสอบคัมภีร์ไบเบิลที่ต้องสำรวจ และวางแผนในการดำเนินงานให้เหมาะสมว่าจะต้องใช้ระยะเวลาและบุคลากรเท่าใด

๒) แยกคัมภีร์ไบเบิลในมัดหรือกับที่ครบชุดไว้ต่างหากจากคัมภีร์ไบเบิลอื่นๆ การจะดูว่ามัดหรือกับนั้นครบถ้วนหรือไม่ สามารถดูได้จากจำนวนที่บอกไว้ในบัญชี หรือ ตรวจสอบลำดับผูกว่าเรียงลำดับครบหรือไม่ แล้วตรวจสอบว่าคัมภีร์ไบเบิลผูกสุดท้ายนั้นจบหรือไม่

๓) นำคัมภีร์ไบเบิลที่ไม่ครบชุดนั้นมาจัดเรียงไว้ เพื่อหาผูกที่เป็นชุดเดียวกัน โดยนำเอาคัมภีร์ไบเบิลทั้งหมดมาเรียงกัน ตามขั้นตอน ดังนี้

๓.๑) เรียงตามความยาวของไบเบิล เพื่อจำแนกกลุ่มตามความยาว เพราะว่า ไบเบิลที่นำมาจารจะมีขนาดความยาวที่ต่างกัน

^{๑๔} วิชัย กุลชาบาล. การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์ไบเบิลในชลบุรี. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๐, หน้า ๗๑.

๓.๒) ตั้งสันคัมภีร์ไบเบิลทั้งหมดขึ้น เพื่อแยกชุดสี่และลวดลายที่ปรากฏ
ตรงสันคัมภีร์ไบเบิล

๓.๓) ตรวจสอบจำนวนผูกและเนื้อหาในคัมภีร์ไบเบิลว่าครบหรือไม่ หาก
มีครบก็ห่อหรือมัดไว้ชั่วคราว และนำไปจัดอยู่ในกลุ่มที่ครบชุดแล้ว

๓.๔) แยกคัมภีร์ไบเบิลที่ไม่เข้าชุด กันเก็บไว้เป็นอีกส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ

๔) ทำความสะอาด ซ่อมแซม บันทึกรายชื่อข้อมูลจัดหมวดหมู่ และมัดหรือห่อคัมภีร์ไบ
เบิล เพื่อนำไปเก็บไว้ในสถานที่ที่เหมาะสม

๕) สรุปบัญชีรายชื่อของคัมภีร์ไบเบิลและพับสาเหล่านั้น โดยอาจทำไว้ทั้งบัญชี
รายชื่อ ลำดับตามมัด บัญชีรายชื่อเรียงเอกสารเรียงตามลำดับตัวอักษร และบัญชีรายชื่อตามลำดับ
หมวดหมู่เอกสาร

๒. จัดหมวดหมู่ ทำทะเบียน

อนาโตล เป็ลติเยร์ และสุพิน ฤทธิเพ็ญ^{๑๕} กล่าวว่า การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ไบเบิลในการ
สำรวจ แต่ละคนก็จะกำหนดหมวดหมู่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชื่อเรื่อง เนื้อหาของพระ
ธรรมคัมภีร์ที่สำรวจ เท่าที่พบ มีหลายวิธีการจัดหมวดหมู่ จำแนกได้ ดังนี้

๒.๑. การจัดหมวดหมู่ธรรมในคัมภีร์ไบเบิล แบบสถาบันวิจัยสังคม

แบบสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม ได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมหมวดเรื่องมาใหม่
อีก ๑หมวด ต่อท้าย หมวดหลักที่ ๑๒ หมวดปรกณวิเสส Extra Canonical Works โดย ชัยชนะ
ปิ่นเงิน ในโครงการสำรวจพระธรรมคัมภีร์ไบเบิลบ้านธิดหลวง จังหวัดลำพูน ดังข้อความว่า รายชื่อ
และจำนวนของเอกสารที่สำรวจและลงทะเบียนที่จัดเก็บรักษาไว้ของวัดบ้านธิดหลวง ตำบลบ้านธิ
จังหวัดลำพูน และวัดช่างแพ้น ตำบลช่างแพ้น อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน สำรวจระหว่าง
วันที่ ๑๐ มกราคม-๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘ จำแนกประเภทเอกสารและข้อมูลตามแบบบันทึก
ข้อมูลเอกสารโบราณ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปรับปรุงใหม่) ออกเป็น ๒๘ หมวด
เรื่อง ดังนี้

๐๑	หมวดพุทธศาสนา	Buddhism
01A	พุทธตำนาน	Buddha's Legendary History
01B	มหาชาติชาดก	Great Jataka Story
01C	ทศชาติชาดก	Ten Jataka Stories
01D	ชาดกทั่วไป	General Jataka Stories
01E	พระสูตร	Suttanta Doctrine
01F	พระอภิธรรม	Abhidhamma Doctrine
01G	พระวินัย	Vinaya Doctrine
01H	ธรรมะทั่วไป	Religious Teachings

^{๑๕} อนาโตล เป็ลติเยร์ และสุพิน ฤทธิเพ็ญ. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสาร
โบราณและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลเอกสารโบราณ. เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันภาษา ศิลปะ
และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐, หน้า ๘๗ - ๘๘.

01I	อานิสงส์ต่าง ๆ	Blessings
01J	ทรรศนะเกี่ยวกับจักรวาล	Cosmological View
01K	ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา	History of Buddhism
01L	ตำนานปูชนียวัตถุ	History of Sacred Objects
01M	พระสาวกที่มีชื่อเสียง	Famous Disciples
01N	พยากรณ์เหตุการณ์อนาคต	Prophecy
01O	บทสวดมนต์	Prayers and Rituals
01P	พิธีกรรมสงฆ์	Sangha Ceremonies
01Q	เทพนิยาย	Buddhist Myth
๐๒	หมวดนิทานพื้นบ้าน	Folktales
๐๓	หมวดกฎหมายโบราณ	Customary Law
๐๔	หมวดจริยศาสตร์	Ethics
๐๕	หมวดประวัติศาสตร์	History
๐๖	หมวดโหราศาสตร์	Astrology
๐๗	หมวดโคลงกลอน	Poetry
๐๘	หมวดยาสมุนไพร	Traditional Medicine
๐๙	หมวดลัทธิพิธีกรรม	Rites and Rituals
๑๐	หมวดไสยศาสตร์	Magic
๑๑	หมวดปกิณกะ	Miscellaneous
๑๒	หมวดปกรณวิเสส	Extra Canonical Works

๒.๒. การจัดหมวดหมู่ธรรมในคัมภีร์ไบลาณ แบบตามหลักสากล (An Analysis of the Pāli Canon)

สุวิภา จำปาวัลย์.^{๑๖} กล่าวว่า รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๒๕๕๖ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เอกสารรายงานการวิจัย ได้อธิบายถึงข้อจำกัดของรูปแบบบันทึกหมวดเรื่องของเอกสารโบราณที่ผ่านว่ายังไม่ลงตัวดี จึงปรับปรุงแบบการบันทึกหมวดใหม่อาศัยแบบสากล อ้างคุณ Webb ดังนี้ “แนวคิดในการพัฒนารูปแบบการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ไบลาณ เกิดจากการสำรวจคัมภีร์ไบลาณทุกผูกที่ปรากฏในแต่ละวัดมีจำนวนมากถึงหลักพันผูก ทางโครงการได้เก็บข้อมูลทุกผูก ทั้งชื่อธรรมที่ปรากฏ ปีที่จารจำนวนชุด จำนวนหน้า บันทึกสภาพของคัมภีร์ไบลาณแต่ละผูกนั้น พร้อมทั้งบันทึกในเชิงปฏิบัติการอนุรักษ์ เกี่ยวกับการดูแลรักษา ซึ่งต่างจากการสำรวจในอดีต ที่ได้คัดเลือกธรรมที่มีความน่าสนใจมาสำเนาเป็นเอกสารไมโครฟิล์มเก็บรักษาในคลังไบลาณของสถาบันวิจัยสังคม การจัดหมวดหมู่จึง

^{๑๖}สุวิภา จำปาวัลย์. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖, หน้า ๙๒.

กำหนดตามธรรมที่คัดเลือกมาเก็บไว้ ซึ่งเดิมนักวิจัยในโครงการ การพัฒนาสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้เริ่มดำเนินการสำรวจใบลานตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๕๕ โดยการสำรวจใหม่ ณ วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พบว่าคัมภีร์ใบลานวัดนี้ถูกสำรวจโดยคณะทำงานหลายกลุ่ม มีการบันทึกข้อมูลที่แตกต่างกันไปตามหมวดหมู่ที่จัดของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งอาจเกิดปัญหาในการสืบค้น การเชื่อมโยงข้อมูล ทำให้ผู้ใช้ข้อมูลเกิดความสับสนในอนาคต

ในการสำรวจของโครงการฯ เป็นการสำรวจคัมภีร์ใบลานที่พบในวัดทั้งหมด ทุกผูก โดยการบันทึกข้อมูลอย่างละเอียด ส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นมาต่างจากการสำรวจอื่นๆ คือ การบันทึกข้อมูลในส่วนอวสานพจน์ หรือ Colophon เพื่อเตรียมข้อมูลสำหรับการศึกษาศาสตร์ท้องถิ่น การจัดทำใบบันทึก จึงเป็นประเด็นสำคัญของการทำงานบันทึกข้อมูลภาคสนามจากแหล่งข้อมูลจริง ซึ่งใบบันทึกนี้ ทางโครงการได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง และพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นจากการแบ่งหมวดหมู่ของรายชื่อธรรมที่พบ โดยในการปฏิบัติงานช่วงแรกที่วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และวัดห้วยกาน อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน ได้ใช้ใบบันทึกข้อมูลโดยแบ่งหมวดหมู่ตามที่สถานบันวิจัยสังคมได้จัดแบ่งไว้ สิ่งที่มีผลต่อความผิดพลาดในการบันทึกข้อมูล คือ ความสามารถของผู้ปริวรรต เช่น ธรรมชื่อเดียวกันถูกเก็บไว้ในหมวดที่แตกต่างกัน ตามความเข้าใจของภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละคนที่มีความสามารถในการอ่านอักษรธรรมล้านนาได้ต่างกัน และวิธีการบันทึกที่ผู้บันทึกเขียนตามคำอ่านเนื่องจากการแปลงอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทย

การปรับปรุงหมวดหมู่ชื่อธรรม เริ่มใช้ในการสำรวจคัมภีร์ใบลานที่วัดทรายมูลเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นวัดในชุมชนเมืองจึงไม่มีผู้รู้ในท้องถิ่น ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกในการทำงานปริวรรตอักษรธรรม และบันทึกข้อมูล ซึ่งเป็นผู้มีความสามารถด้านการอ่านธรรมบาลี และมีความเข้าใจธรรมล้านนาอย่างลึกซึ้ง จึงมีแนวคิดในการกำหนดหมวดหมู่ของชื่อธรรมตามหลักสากลในพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งเป็น ๒๖ หมวดใหญ่ ในหมวดใหญ่ได้บรรจุหมวดย่อย ซึ่งต้องแบ่งย่อยตามหัวข้อหลักนั้นๆ ทำให้ได้ความชัดเจน ไม่สับสน โดยคณะทำงานได้ให้รายชื่อย่อยของธรรมที่ปรากฏทั้งในหมวดใหญ่และหมวดย่อยมากกว่า ๑๐๐๐ ชื่อ ทั้งชื่อภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และอักษรธรรมล้านนา เพื่อให้สะดวกต่อการสืบค้นในระบบฐานข้อมูล และเป็นต้นแบบให้กับกาหนดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลานที่พัฒนามาจากการจัดหมวดหมู่เดิม

การปฏิบัติงานของโครงการได้สำรวจตามชื่อธรรมของคัมภีร์ใบลานล้านนา ตามวัดต่างๆ ทุกผูก เพื่อดูรายชื่อของธรรมใบลานทั้งหมดที่มีอยู่ สำหรับเป็นการศึกษาในเชิงวิเคราะห์ และการจัดทำฐานข้อมูลต่อไป ในการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลานตามหลักสากล จำแนกเป็นหมวดใหญ่ได้ทั้งหมด ๒๖ หมวด หมวดย่อยตามชื่อธรรมที่พบและมีชื่อเรียกตามหลักสากล ที่มีความละเอียดมากขึ้น สามารถแบ่งกลุ่มได้ชัดเจน โดยใช้เอกสารอ้างอิงจาก Russell Webb. (๒๐๐๘). **An Analysis of the Pāli Canon.** Third edition Online © (๒๐๐๘) โดยแบ่งได้ ๒๖ หมวดใหญ่ ได้แก่

1A วินัย	1B สุตตันตะ	1C อภิธรรม
๒ อรรถกถาพระไตรปิฎก	๓ ฎีกา/อนุฎีกา	๔ ปกรณวิเสส
๕ ชาดกนอกนิบาต	๖ อานิสงส์	๗ กฎหมาย
๘ ไทโรศาสตร์	๙ ตำรายา	๑๐ พงศาวดาร
๑๑ ประวัติศาสตร์	๑๒ สาวกนิพพาน	๑๓ อนาคตพระพุทเจ้า

๑๔ กวีนิพนธ์	๑๕ คาถาและยันต์	๑๖ ไวยากรณ์
๑๗ อภิธานศัพท์	๑๘ ทรรศนะเกี่ยวกับโลกและจักรวาล	
๑๙ พยากรณ์	๒๐ พิธีกรรมสงฆ์	๒๑ จริยศาสตร์
๒๒ พิธีกรรมท้องถิ่น	๒๓ ตำนาน	๒๔ นิทานพื้นบ้าน
๒๕ ปกิณกะ	๒๖ ธรรมะทั่วไป	

การแบ่งหมวดหมู่โดยใช้หลักสากล ตามการจัดหมวดหมู่ธรรมในพุทธศาสนา เนื่องจากการสำรวจชื่อธรรมและเนื้อหาจากคัมภีร์ใบลานของวัดที่ทำการสำรวจ เป็นการบันทึกข้อมูลหมดทุกผูก ธรรมที่เก็บรวบรวมรายชื่อไว้จึงสอดคล้องกับระบบสากลได้ และส่งผลดีในการสืบค้น การศึกษาที่สามารถเชื่อมโยงระบบการจารคัมภีร์ใบลานในท้องถิ่นเทียบกับระบบสากลได้ หากมีการนำข้อมูลเหล่านี้มาเชื่อมต่อกัน

อนึ่งอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว^{๑๗} กล่าวว่า เรื่องที่จารลงในใบลานอาจจะมีเนื้อเรื่องยาวมาก ผูกเดียวไม่จบ ต้องจารต่อกันหลายผูกนับเนื่องเรียงลำดับไปเป็นผูก ๒ ผูก ๓ เรื่องหนึ่งๆ อาจมีจำนวนมากถึง ๑๐ ผูก ๒๐ ผูก หรือมากน้อยกว่านั้นก็ได้ อักษรที่ใช้บอกอังกา ก็จะใช้พยัญชนะเรียงตามลำดับไป จนถึงพยัญชนะตัวสุดท้ายคือ "อ" ถ้ายังไม่จบเรื่อง อักษรต่อไปให้ย้อนกลับไปใช้อักษร "ก" โดยมีอักษร "ย" ควบกล้ำด้วย คือ "กย กยา กยิ กยึ กย กยุ เกย ไกย โกย เกยา กยั กยะ" แล้วต่อด้วยอักษร "ขย" เรียงลำดับไปทำนองเดียวกับอักษรบอกอังกา ในรอบแรก ส่วนผูกสุดท้ายหรือผูกอื่นๆ ถ้าหากมีจำนวนลานเกินกว่า ๒๔ ลาน ตั้งแต่ ๒๕ ลาน ถึง ๔๐ ลาน หรือมากน้อยกว่านั้น ก็ยังคงนับจำนวน ๒๔ ลานเป็น ๑ ผูก เป็นเกณฑ์เสมอไป ส่วนลานที่เกินนั้น ให้นำจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น ๑, ๒, ๓, ๔ เรียงลำดับไป ตัวอย่างเช่น ในผูกมี ๓๐ ลาน ต้องเรียกว่า ๑ ผูก ๖ ลาน หรือ ๑ ผูก ๖ ใบ หรือจะใช้ว่า ๓๐ ใบก็มี

เมื่อเรียงหน้าหนังสือใบลานตามลำดับอังกาถูกต้องเรียบร้อยแล้ว ใช้ไหม หรือด้าย หรือเชือก ทำเป็นหูร้อย เรียกว่า "สายสนอง" ใช้สายสนองผูกหูใบลานตามช่องที่เจาะไว้ในตอนแรก การผูกหูใบลาน จะผูกเฉพาะหูด้านซ้ายเพียงด้านเดียว ปล่อยด้านขวาให้ว่างไว้ เพื่อความสะดวกในการเปิดพลิกใบลาน สายสนองที่ใช้ผูกหูใบลานนั้น ปลายข้างหนึ่งต้องทำเป็นห่วงไว้ แล้ววนปลายสายอีกข้างหนึ่ง รอบกึ่งใบลานด้านบน พร้อมกับสอดปลายสายสนองเข้าไปในห่วง ที่ทำไว้ นั้นนี้เพื่อใช้ดึงและมัดใบลานให้แน่นเมื่อต้องการจะเก็บ และคลายสายสนองออกขณะคลี่หรือพลิก เพื่อการอ่านใบลาน แต่หากคัมภีร์นั้นไม่มีการแบ่งผูก ใช้วิธีเรียงลำดับต่อๆ กัน ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง แม้จะมีจำนวนลานมากเท่าใดก็ตาม รวมเรียกว่า "กัป" คัมภีร์กัปหนึ่งจะมีเส้นเชือกยาวร้อยรวมลานทั้งหมดไว้ด้วยกันทั้ง ๒ หู (๒ รู) โดยมีไม้ประกบร้อยปิดหน้า - หลังเพื่อให้ลานแข็งแรง ไม่หักเคาะ หรือฉีกขาดง่าย เชือกที่ร้อยหูกัมภีร์ทั้ง ๒ เส้นนี้เรียกว่า สายสนอง เช่นเดียวกัน

เมื่อจารข้อความลงในลานเสร็จแล้ว จะเห็นรูปสายอักขระเป็นสีขาว อ่านได้ไม่ชัดเจน ดังนั้น จึงต้องลบหน้าลานเหล่านั้นก่อน โดยใช้ลูกประคบชุบเขม่าไฟ ที่ผสมกับน้ำมันยางไว้แล้ว ลูบไปมา ให้ทั่วหน้าลานที่มีเส้นจาร เพื่อให้สีดำของเขม่าไฟฝังลงไปในเรื่อง ที่เป็นรูปอักษร แล้วใช้ทราย

^{๑๗} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว บรรณาธิการ. งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนา สิ่งพิมพ์อันดับที่ ๓/๒๕๕๓. เชียงใหม่ : สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๓.

ละเอียด ซึ่งต้องทำให้ร้อนด้วยวิธีคว่ำบนไฟ หรือตากแดดก็ได้ ropyลงบนหน้าลานนั้น จากนั้นใช้ลูก ประคบสะอาด ฎไปมาบนทรายหลายๆ ครั้ง เพื่อลบให้สีผิวหน้าลานขาวสะอาด เห็นลายเส้นอักษรผิด ขึ้นเป็นสีดำอย่างเด่นชัด ดังที่คนไทยในสมัยโบราณใช้เป็นคำตอบของปริศนาคำทายที่ว่า "อะไรเอ๋ย ลบหาย ลายผิด" ในบางท้องถิ่น เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้น้ำมันแมงเม่า (นำแมงเม่ามาคว่ำให้ ได้น้ำมัน) ผสมกับขมิ้นไฟ (ได้มาจากกาบมะพร้าวเผาไฟเป็นถ่าน แล้วบดละเอียด) ใช้ลบใบลานได้ เช่นเดียวกัน

๓. การปริวรรตคัมภีร์ใบลาน

พิสิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๑๘} กล่าวว่า การปริวรรตคัมภีร์ใบลาน เป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญ อย่างมากในการอนุรักษ์คัมภีร์ เพราะการปริวรรตได้ ย่อมหมายถึง การสามารถสำรวจ จัดเรียง จำทำ หมวดหมู่ คัมภีร์ใบลาน ได้อย่างถูกใบลานไม่สลับกันในแต่ละเรื่อง ดังนั้นทักษะการปริวรรตจึงเป็น เรื่องสำคัญอย่างมาก เพราะหลายแห่งทำความสะอาดใบลานได้อย่างเดียว แต่คัมภีร์ใบลานยังกระจัด กระจายอยู่ไม่สามารถจัดเรียงเป็นหมวดหมู่ได้ จึงไม่ทราบว่าคัมภีร์ใบลานที่พบเป็นเรื่องอะไร มีความสำคัญอย่างไร และ จะจัดเก็บให้เป็นหมวดหมู่อย่างไร การปริวรรต ได้จึงเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะ นำไปสู่การอนุรักษ์ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

ดังตัวอย่างการปริวรรตคัมภีร์ใบลานของล้านนา เช่น เอกสารโบราณล้านนาที่จารึกด้วย อักษรภาษาล้านนา ที่รู้จักกันดีว่า “ตัวเมือง อักษรธรรม หรืออักษรไทยวน” มีวิวัฒนาการเป็นมา ยาวนาน อุดม รุ่งเรืองศรี กล่าวว่า อักษรเมือง คลี่คลายมาจากอักษรเพนเซียวน กลายเป็นอักษร พราหมณ์ ประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ ปรับตัวเป็นอักษรปัลลวะ ประมาณ พ.ศ. ๑๑๐๐ และอักษรปัลลวะนี้ เป็นต้นเค้าของอักษรมอญโบราณ ที่ใช้ในอาณาจักรศรีวิชัย ประมาณ พ.ศ. ๑๖๐๐ และถูกนำมาใช้ ในอาณาจักรไทยวนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ดัดแปลงมาจากอักษรมอญยุคใหม่ (พ.ศ. ๑๗๙๓-๑๘๔๓ ดังได้ พบการใช้จารึกบนแผ่นทองที่ฐาน พระประธานวัดพระธาตุสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๙ โดยจารึกเป็น อักษรสุโขทัย ๓ บรรทัด และอักษรล้านนา ๑ บรรทัด เมื่อพระมหาสุมนเถระ นำพุทธศาสนาเถรวาท ลังกาวงศ์มาจากสุโขทัย ก็ได้นำอักษรฝักขาม (อักษรสุโขทัย) มาใช้จารึกที่ล้านนาด้วย พบที่วัดพระยืน อำเภอนี้เมือง จังหวัดลำพูน พ.ศ. ๑๙๑๓ ส่วนอักษรธรรมที่ปรับปรุงจนสมบูรณ์ที่สุดนั้น พบว่า นับแต่ พระมหาญาณคัมภีร์กลับมาจากการศึกษาพระพุทธรูปศาสนาที่ศรีลังกา ในปี พ.ศ. ๑๙๗๕ เป็นต้นมา มีการใช้จารึกคัมภีร์ทางศาสนาลงในใบลานมาก แต่เป็นภาษาบาลี (อุดม รุ่งเรืองศรี, ๒๕๒๘ : ๑๒-๑๓) ดังที่ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ให้ความเห็นอีกว่า “แต่ก่อนชาวล้านนาใช้อักษรธรรมเขียน ภาษาบาลีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๙๑๙ เป็นอย่างน้อย และใช้เขียนภาษาไทย อย่างน้อยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๐๐๘” (ประเสริฐ ณ นคร, งานจารึกและประวัติศาสตร์ ของประเสริฐ ณ นคร, ๒๕๓๔ : ๒๓) สมัยต่อมาเมื่อ พระเจ้ากาวิละ “พินม่าน” ประกาศดินแดนเป็นอิสระจากพม่า ก็ได้ดัดแปลงอักษรล้านนาใหม่โดยผสม อักษรฝักขาม กับอักษรล้านนา แล้วเติมศกลงไปดูลักษณะเหมือน เรียกว่า “อักษรขอมเมือง หรือ อักษรไทยนิเทศ” ประมาณ พ.ศ. ๒๓๒๕

^{๑๘} พิสิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดหมวดหมู่ และการอนุรักษ์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๒๓ - ๒๕.

อักษรธรรม/อักษรเมือง อักษรฝักขาม และอักษรไทยนิตยเทศเหล่านี้ รัชใช้ชาวล้านนามานาน ทั้งการจารึกคัมภีร์ทางศาสนา และใช้เขียนประวัติศาสตร์ ตำนาน และเรื่องทั่วไป แต่ชาวล้านนานิยมใช้อักษรธรรมจารึกคัมภีร์ทางศาสนาเป็นภาษาบาลี ส่วนตัวเมืองนิยมใช้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ทางโลกเป็นภาษาล้านนา อักษรฝักขามส่วนใหญ่ใช้ในศิลาจารึก ไม่นิยมใช้ทั่วไปเหมือนอักษรเมือง จนเมื่อนโยบายรวมหัวเมืองเข้ากับส่วนกลาง และบังคับให้ใช้อักษรไทยกลาง เป็นภาษาราชการ พ.ศ. ๒๔๓๖ และคนเมืองก็ต้องปรับตัวให้ทันสมัย นิยมเรียนและใช้อักษรไทยภาคกลางอย่างกว้างขวาง การเรียนอักษรล้านนาก็เสื่อมลง นอกจากจะทำการ ศึกษา และถ่ายทอดกันภายในวัดเท่านั้น ประจวบกับนโยบายรัฐนิยมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ว่าด้วยภาษาและหนังสือกับหน้าที่พลเมือง ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ สถานภาพการใช้อักษรล้านนาก็แทบจะหมดลมหายใจลงไป ทั้งนี้เป็นเพราะ “ไม่ใช่ไม่มีผู้สอน แต่ไม่มีคนสนใจศึกษาเล่าเรียน”

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีคุณค่าและเป็นสิ่งที่ดีในตัวเองนั้น แม้จะถูกกลืนไปบ้างบางยุคบางสมัย ไม่นานก็ย่อมมีคนเล็งเห็นคุณค่า และนับว่าเป็นความโชคดีที่ยังมีผู้รู้อักษรล้านนาและรักษามรดกบรรพบุรุษเหลืออยู่ แม้ว่าจะมีเหลือไม่มากนัก แต่ก็พอที่จะสืบลมหายใจต่อกันมาได้ พอติดกับการเปิดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่ภาคเหนือ มองเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาบรรพบุรุษและการปฏิรูปการศึกษาที่ให้โอกาสโรงเรียนในแต่ละภูมิภาคสร้างหลักสูตรท้องถิ่นของตนได้ การศึกษาอักษรล้านนา จึงได้ฟื้นคืนมาศึกษากันพอสมควร แต่ผู้รู้และเชี่ยวชาญจริงๆ ในอักษรล้านนา ก็ยังมีอยู่ในวงจำกัดมาก

คัมภีร์และเอกสารโบราณล้านนา จารึกด้วยภาษาที่คนสมัยใหม่อ่านไม่ออก จึงถูกละเลยให้อยู่ในหอไตร (หอธรรม) หอสมุด หรืออยู่ในการครอบครองของผู้รักของเก่า คนที่อ่านไม่ออกก็มองข้ามไปดูจกได้พลอย ต่อมาเมื่อมีการอนุรักษ์ และจัดการฟื้นฟู ทำการศึกษาค้นคว้ากันขึ้นมาใหม่ จึงเป็นงานที่ยาก จำเป็นต้องใช้ผู้รู้ ที่เป็นน้อย เป็นหนาน (ผู้ที่เคยบวชเรียน) พระสงฆ์ และผู้รู้ในท้องถิ่น ให้ช่วยกันทำการปริวรรต คำว่า ปริวรรต หมายถึง หมุนเวียน เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนไป หรือแปรไป (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานสถาน, ๒๕๒๕ : ๕๑๕) การปริวรรตตามหัวข้อนี้ หมายถึง การถอดอักษรธรรมล้านนาหรือ ตัวเมืองเป็นอักษรไทยกลาง ถ่ายทอดสาระที่บันทึกในคัมภีร์โบราณหรือพัชสาเหล่านั้นออกมาให้เป็นภาษาไทยกลาง ซึ่งท่านเหล่านั้นต่างคนต่างก็ทำการปริวรรตตามความถนัดและความสนใจของตน ไม่มีรูปแบบแน่นอนตายตัวเป็นมาตรฐาน (เพราะไม่มีใครกำหนดมาตรฐานดุจกรรมการราชบัณฑิตยสถาน) สุดแต่ภูมิรู้และวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้เป็นหลัก

จากประเด็นที่กล่าวมา คณะผู้วิจัยพบว่า วิธีการปริวรรตอักษรโบราณพื้นเมือง มาเป็นอักษรไทยปัจจุบันมีหลายวิธี ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และความมุ่งหมายของการใช้งาน ดังจะได้เสนอรูปแบบการปริวรรต และจุดประสงค์ของการใช้งาน ตามคำบรรยายแนวการปริวรรต อักษร พื้นเมืองล้านนา ของประเสริฐ ฐ นคร (ประเสริฐ ฐ นคร, หน้า ๑๑๗-๑๑๙) และคณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี ที่ทำการปริวรรตเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่างๆ และจัดทำขึ้นมาใหม่ เรียกว่า วิธีทำข้อมูลสถาปนา ดังต่อไปนี้

๓.๑ การปริวรรตแบบถอดหรือถ่ายตรงตามตัวอักษรตัวต่อตัว

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๑๙} กล่าวว่า วิธีนี้ ผู้ปริวรรตต้องถอดตัวอักษรตามต้นฉบับทุกประการ ไม่สนใจการออกเสียง รักษาอักษรศาสตร์แบบโบราณอย่างเคร่งครัด และดูพัฒนาการของภาษา จะได้เห็นต้นตอของการสะกด การันต์ สามารถย้อนกลับไปสู่ภาษาเดิมได้ ใช้กันมากในการถอดและอ่านศิลาจารึก ดังตัวอย่างเช่น หนังสือพื้นเมืองของล้านนา (อักษรธรรมล้านนา) ใช้อักษร “๗” นางมณโฑ ตัวเดียวกัน แทนตัว “๗ นางมณโฑ” ในภาษาบาลี และแทนตัว “๓ เด็ก” ในภาษาไทย เวลาปริวรรต จะใช้ “๗” แทนทุกตัว ไม่ว่าจะ เป็นภาษาบาลี หรือภาษาไทย เช่น “บัณทิตเทียร”(บัณทิตเตดิน) อีกตัวอย่างหนึ่ง อักษร “บ ไบไม้” ในอักษรธรรมล้านนา บางครั้งก็ใช้แทน “บ ไบไม้” บางครั้งก็ใช้แทน “ป ปลา” ก็ต้องปริวรรตเป็น “บ ไบไม้” ตามรูปตัวอักษร เช่น “เบรตบมาบรากต” แม้จะดูแปลกตา แต่ผู้ปริวรรตควรแสดงคำที่เขียนตามอักษรวิธีปัจจุบันไว้ให้เปรียบเทียบด้วย “เบรตบมาปรากฏ” ผู้ที่จัดวางระบบการปริวรรตและทำตามระบบนั้นอย่างเคร่งครัดคือ พระธรรมราชา นววัตร (ฟู อุตตสิโว) ผู้เขียนหลักภาษาไทยพ่ายัพ และพจนานุกรมไทยพ่ายัพ และ สิ่งชะวรรณสัย ทั้งสองท่านใช้หลักคล้ายกัน คือยึดเอาอักษรวิธีล้านนา เป็นหลักซึ่งมีระบบการกลายเสียงในพยัญชนะวรรคค่อนข้างตายตัว วิธีการดังกล่าวนี้ นับเป็นระบบการปริวรรตที่แพร่หลายและเป็นแม่แบบการปรับปรุงวิธีการปริวรรตที่เป็นมาตรฐานที่นิยมกันในปัจจุบัน

๓.๒ การปริวรรตตามเสียงในภาษาท้องถิ่น

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๒๐} กล่าวว่า วิธีนี้พบมากในการพิมพ์ชาดกและคร่าวธรรมล้านนา ใช้อักษรภาษาไทยกลาง แต่ถอดออกมาเป็นภาษาท้องถิ่น เช่น อักษรธรรมล้านนาเขียนว่า “พีเมารักน้อง” ก็จะเขียนตามสำเนียงท้องถิ่นว่า “ปีเมอฮักน้อง” คำว่า “เบรตบมาบรากต” จะเขียนเป็น “เผดบมาผากต” การปริวรรตแบบนี้ จะเป็นประโยชน์แก่คนในท้องถิ่น ที่ต้องการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นของตน แต่คนต่างถิ่นส่วนใหญ่ในภูมิภาคอื่นจะอ่านไม่รู้เรื่อง เพราะมีภาษาถิ่นที่ตนไม่เข้าใจ ความหมายอีกมาก อาจเข้าใจผิดไปจากเค้าเรื่องเดิมไป

การปริวรรตตามเสียงที่ปรากฏ โดยไม่ได้ยึดระบบอักษรวิธีล้านนา เช่น ผลงานของนายเมืองใจ ชัยนิลพันธ์ ซึ่งเริ่มพิมพ์คร่าวซอด้วยอักษรไทยกลางเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๕ และได้ขายลิขสิทธิ์ให้แก่ นายประเทือง เก่าวัดนสุข เจ้าของร้านประเทืองวิทยา และนายประเทือง ได้นำวรรณกรรมคร่าวซอมาพิมพ์ด้วยอักษรไทยกลางอีกหลายเรื่องเมื่อประมาณ พ.ศ. ด้วยเหตุนี้ วิธีการปริวรรตดังกล่าว จึงมีบางท่านนิยมเรียกว่า วิธีการแบบร้านประเทือง

วิธีการในทำนองนี้ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว บรรณาธิการ หนังสือ งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนา สิ่งพิมพ์ฉบับที่ ๓ /๒๕๕๓ กล่าวไว้ในถ้อยแถลงว่า “งานปริวรรตคัมภีร์โบราณล้านนาเป็นโครงการหนึ่งของสถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม ที่มหาวิทยาลัยได้สนับสนุน

^{๑๙} พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดทำหมวดหมู่ และการอนุรักษ์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๖๒.

^{๒๐} พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดทำหมวดหมู่ และการอนุรักษ์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๕๖.

งบประมาณในการทำงานครั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่น ภายหลังจากเสร็จสิ้นงานเปิดอาคารเทพรัตนราชสุดาแล้ว มหาวิทยาลัยได้สนองกระแสพระดำรัสของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารีฯ เกี่ยวกับงานปริวรรตคัมภีร์ใบลาน สถาบันฯ ได้มอบหมายให้คุณโสภณ พรหมจิตต์ สรรวจคัมภีร์ที่ได้เก็บรวบรวมไว้เมื่อหลายสิบปีมาแล้ว คัมภีร์เหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับมอบจากนักศึกษาที่เคยเรียนวิชาภาษาถิ่น วิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และวิชาวัฒนธรรมศึกษา ใบลานผูกที่มีสภาพสมบูรณ์ครบถ้วนทุกหน้าและมีคุณค่าควรปริวรรตมีจำนวน ๓ เรื่อง ได้แก่ พุทธคุณสังคหะโลก, นางวิสาขารักษาศิล และตำรายาสมุนไพรรักษาม้า จึงได้ปริวรรตคัมภีร์ทั้ง ๓ เรื่องดังกล่าว และให้ขอความร่วมมือจากนักวิชาการท้องถิ่นหลายท่านทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยช่วยปริวรรตคัมภีร์โบราณ จำนวน ๑๙ เรื่อง ได้แก่ ๑. ตำนานพระธาตุทุ่งต้อม ๒. ตำนานพระธาตุเจ้าแจ้ข่มเท่าจอมดอย ๓. ตำนานแม่ระมิงค์ ๔. ตำนานถ้ำเชียงดาว ๕. ตำนานพระแก้วเจ้า ๖. พุทธคุณสังคหะโลก ๗. สมณกถา หนังสือมหาสวาทูเจ้าอุตตมะและมหาสวาทูเจ้าหลวงพรหมสร ๘. บวชพระลงขนานและโอวาทคำสอน ๙. ตำราก่อพระเจ้า ๑๐. นางวิสาขารักษาศิล ๑๑. สู้ขวัญคน ๑๒. สู้ขวัญข้าว ๑๓. สู้ขวัญช้าง ๑๔. สู้ขวัญม้า สู้๑๕. ขวัญควาย ๑๖. สู้ขวัญย่าหม้อหนึ่ง ๑๗. ตำรายาสมุนไพรล้านนา ๑๘. ตำรายาจากสมุดบันทึก และ ๑๙. ตำรายาสมุนไพรรักษาม้า เป็นคัมภีร์ใบลาน ๑๑ เรื่อง จำนวน ๒๒๗ หน้าใบลาน, พับสา ๑ เรื่อง จำนวน ๕ หน้าพับสา, เอกสารประเภทสมุดบันทึก จำนวน ๗ เรื่อง รวม ๕๕ หน้า รวมปริวรรตทั้งสิ้น ๒๘๗ หน้า ใบลาน/พับสา/สมุด จำนวนเชิงอรรถที่อธิบายคำศัพท์และอื่นๆ จำนวนทั้งสิ้น ๑,๗๕๑ เชิงอรรถ รวมจำนวนหน้า ๒๑๔ หน้าพิมพ์ (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ๒๕๕๓ หน้า จ)

เนื้อหาที่มีความหลากหลายและมีคุณค่าซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจศึกษาเรื่องท้องถิ่นล้านนา คัมภีร์หลายเรื่องยังไม่เคยเผยแพร่มาก่อน และมีคัมภีร์บางเรื่องมีภาษาบาลีปะปนอยู่ ไม่ได้ส่งคำบาลีให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ ขอท่านผู้อ่านโปรดใช้ประโยชน์จากเนื้อหาที่ปริวรรตเป็นภาษาไทยกลางเป็นหลัก ส่วนตำรายาและสมุนไพรพื้นบ้านมีหลายคำที่หาคำอธิบายไม่ได้ จึงเว้นไว้ ขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย ปัจจุบันตำรายาสมุนไพรเป็นที่น่าสนใจของคนทั่วไปและสามารถใช้เป็นทางเลือกในการรักษาโรคต่างๆ ได้ จึงขอนำเสนอไว้ ๒ ตำรา

๓.๓ การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นให้แพร่หลายไปทั่วประเทศ

พิสิฐภัฏ โคตรสุโพธิ์^{๒๑} กล่าวว่า วิธีนี้จะใช้หลักการเขียนคำส่วนใหญ่ให้อยู่ในรูปที่ตรงกับภาษากลางให้มากที่สุดเพื่อให้คนไทยทุกท้องถิ่นสามารถอ่านและเดาเนื้อหาจนเข้าใจความหมายได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงภาษาถิ่น เช่น ต้นฉบับเขียนว่า “ซ้าง” ภาษาถิ่นว่า “จ้าง” ก็ปริวรรตเป็น “ซ้าง” ทุกคนก็อ่านเข้าใจตรงกัน

อีกประการหนึ่ง ถ้าเสียงอ่านในภาษาถิ่นตรงกับคำในภาษาไทยกลาง ให้เขียนตามเสียงอ่าน โดยไม่ต้องคำนึงถึงต้นฉบับเดิม เช่นข้อความว่า “จ้ไพเทียร” อ่านตามเสียงภาษาถิ่นว่า จักไปเดิน ก็ให้ถ่ายทอดตามเสียงอ่าน อนึ่ง อักษรวิธีล้านนา ถ้าเขียน “ไป” จะออกเสียงเป็น “ไป” จึงจำเป็นต้องเขียน “ไพ” เพื่อให้ออกเสียงเป็น “ไป” เมื่อถอดอักษร ควรใช้ “ไป” จะเหมาะกว่า อักษร “ท” ที่

^{๒๑} พิสิฐภัฏ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดทำหมวดหมู่ และการอนุรักษ์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๕๘.

เขียนแทนทั้ง “ท” และ “ด” ตรงใดเป็น “ท” หรือเป็น “ด” ก็ควรถ่ายรูปตามอักขรวิธีไม่ต้องยุ่งยาก ในการเดาว่า เมื่อไรจะเป็น “ท” และเมื่อใดจะเป็น “ด” และ ใช้ “น” สะกดแทน “ร” เช่นคำว่า “เทิร” ก็ถ่ายออกมาเป็น “เดิน” ทั้งนี้เพราะอักขรวิธีสมัยโบราณไม่เคร่งครัดในระบบการเขียนตาม มาตรฐานของพจนานุกรม ยกเว้นคำบางคำ ที่ถ่ายทอดออกมา ก็ยังไม่เข้าใจ ให้คงการเขียนถ่ายแบบ ตามตัวหนังสือเดิม ดังคำว่า “นักเช่น” ก็เขียนเป็น “นักเงิน” แล้วยังมีคำร้อยกรองบางคำที่ต้องรักษา สัมผัสเอาไว้ ต้องเขียนตามสำเนียงถิ่น เช่น คำว่า “ไปเป็นของเป็นแล้วนอ” ไม่ควรเขียนว่า “ไปเป็น ของเป็นแล้วนอ” หรือคำโบราณ เช่น “เหล่น” การไม่เขียนเป็น “เล่น” ก็อาจจะเกิดประโยชน์แก่นักภาษาศาสตร์ต้องการตรวจสอบวรรณยุกต์คำไทยดั้งเดิมก็ได้ ทั้งนี้ หากคำใด เป็นคำโบราณ ที่ไม่รู้ หมายหรือยังหาความหมายไม่ได้ ก็อย่าเดาสุ่ม หรือดัดแปลง เปลี่ยนคำเข้าข้างตนเองตาม อำเภอใจ ตัวไม่เข้าใจ ภายหลังอาจมีคนที่สามารถค้นหาความหมายจากภาษาไทยในท้องถิ่นอื่นก็ได้

ในการทำงานเดียวกัน ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราช ภัฏเชียงใหม่. ได้ทำการปฏิวรรต ราชวงศ์สะ ฉับวัดพระงาม เชียงใหม่ ที่อินทวิสถิกุ จารเมื่อ จ. ศ. ๑๒๑๖ (พ.ศ. ๒๔๖๙) และจัดพิมพ์เป็นฉบับสถาปนาขึ้นมา เป็นตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ ๓๐๐ ปี จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์มิ่งเมือง ก็ใช้แนวทางการปฏิวรรตตามที่กล่าวมา

๓.๔ การปฏิวรรตแบบแบ่งเป็น ๒ คอลัมน์ บรรทัดต่อบรรทัด

พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์^{๒๒} กล่าวว่า โดยด้านซ้ายเขียนอักษรธรรมล้านนาตามต้นฉบับ ส่วน ด้านขวา เขียนข้อความที่ปฏิวรรตเป็นอักษรไทยภาคกลาง บรรทัดต่อบรรทัด คำใดที่ยาก ก็แปล ความหมายไว้ในวงเล็บท้ายข้อความในบรรทัดเดียวกัน วิธีนี้ อุดม รุ่งเรืองศรี นิยมใช้ในช่วงแรกๆ ต่อมาจึงได้ตัดส่วนที่เป็นอักษรธรรมล้านนาทิ้งไป เพราะต้องการประหยัดหน้ากระดาษ

การปฏิวรรตแบบที่ ๔ นี้ ได้พบเห็นมีการจัดหน้าแปลกออกไปจากอุดม รุ่งเรืองศรี เช่น งานปฏิวรรตของ รศ.ดร.อนาโตน โรเจอร์ เป็ลติเยร์ บางเรื่องอักษรต้นฉบับอยู่หน้าซ้าย คำปฏิวรรต (อ่าน) ใช้ภาษาไทยกลาง ตรงตามตัว ในหน้าขวา มีการอธิบายคำยากไว้หลายเรื่อง เช่น เรื่อง มาตลังกา (๒๕๕๕) มีการเรียงความและแปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส บางเรื่อง เช่นเรื่อง ภาษิตตระกูลไท (๒๕๕๔) จะพิมพ์ภาษิตอักษรต้นฉบับเอาไว้ก่อนแล้วปฏิวรรตออกมาด้วย ภาษาไทยกลางและแปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสเป็นบทเรียงลงมา

ในการทำงานกลับกัน จริย์ สุนทรสิงห์ (๒๕๕๑) ได้ปฏิวรรตจากภาษาไทยกลางกลับเป็น อักษรล้านนา จากผลงานเรียบเรียงมหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร ของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิโว) วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ได้พิมพ์ต้นฉบับไว้ในหนังสือหน้าซ้าย และคำปฏิวรรตกลับ อักษรล้านนาไว้ในหนังสือหน้าขวา บรรทัดต่อบรรทัด ความตรงกัน พิมพ์เนื่องในงานทำบุญอายุ ครบ ๘ รอบ ๘๖ ปี พระธรรมสิทธิศาสตร์ (หนู ถาวรมหาเถร) เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ซึ่งในการ ปฏิวรรตกลับสู่อักษรล้านนา ก็ได้ใช้อักขรวิธีแบบดั้งเดิมของล้านนา นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

^{๒๒} พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์. กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดหมวดหมู่ และการอนุรักษ์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๗๖.

๔. ใช้เทคโนโลยีในการจัดเก็บและเผยแพร่องค์ความรู้ในคัมภีร์ใบลาน

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น กล่าวว่า ปัจจุบัน เทคโนโลยี มีบทบาทสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับงานด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานได้อย่างสูง เนื่องจากว่าตัวใบลานเองมีอายุจำกัด สักวันหนึ่งเมื่อถึงเวลา ใบลานก็ต้องชำรุดเสียหาย ย่อยสลายไปในที่สุด แต่ที่น่าเสียดายและคงต้องรักษาเอาไว้อย่างดี คือ องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ปรากฏบนคัมภีร์ใบลาน ดังนั้น เพื่อให้องค์ความรู้ต่าง ๆ สามารถอยู่ต่อไปได้ ซึ่งสมัยก่อน การรักษาคัมภีร์ใบลานใช้วิธีการคัดลอกอักษรใบลาน ลงสู่ใบลานอีกชุดหนึ่ง เรียกวิธีการคัดลอกว่า จารธัมม์ จึงทำให้คัมภีร์ใบลานชื่อเดียวกันแต่มีหลายฉบับ ที่ปรากฏอยู่สถานที่ต่าง ๆ ปัจจุบันได้นำเทคโนโลยีมาใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอีกวิธีหนึ่ง คือ การถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานเก็บไว้ ซึ่งทำให้สะดวกและประหยัดเวลายิ่งขึ้น และสามารถเก็บไว้ได้นานด้วย โดยมีวิวัฒนาการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ของประเทศไทยตามลำดับดังนี้

๔.๑ ยุคไมโครฟิล์ม

โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา ^{๒๓} กล่าวว่า ภาคเหนือของประเทศไทยมีวัฒนธรรมและวรรณกรรมเฉพาะตัว อันส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องด้านต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคนี้อย่างกว้างขวาง หากแต่ความมั่งคั่งทางคัมภีร์ใบลานยังคงได้รับการค้นคว้าวิจัยน้อยมาก เนื่องจากขาดการเข้าถึง แม้ว่าแหล่งข้อมูลปฐมภูมิมีอยู่อย่างมากมายก็ตาม นอกจากคัมภีร์ใบลานในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับประเพณีทางพุทธศาสนานิกายเถรวาท แล้วก็ยังมีวรรณกรรมและงานเขียนทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีกจำนวนมาก รวมถึงชิ้นงานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม กฎหมายจารีตประเพณี ตำราโหราศาสตร์ เวทมนต์ ตำนานและพิธีกรรมต่าง ๆ ไวยากรณ์และอักษรศาสตร์ ตลอดจนกวีนิพนธ์และเรื่องมหากาพย์ นิทานพื้นบ้านและนิยายรัก คัมภีร์ใบลานส่วนมากเป็นคัมภีร์นอกนิบาต ซึ่งประกอบด้วยวรรณกรรมที่ใช้พรรณนาโวหารโดยเฉพาะชาดก ซึ่งเชื่อว่าโดยมากมีต้นกำเนิดมาจากประเพณีพื้นถิ่นของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เนื้อหาในคัมภีร์ใบลานมีทั้งภาษาล้านนา ไทย จีน ไทยลื้อ ลาว ไทยใหญ่ พม่าและภาษาบาลี จารึกด้วยอักษรหลากหลาย

โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา เริ่มขึ้นในปี ๒๐๑๓ เป็นโครงการที่รวบรวมคัมภีร์ใบลานจากบางโครงการที่กล่าวมานั้น ด้วยระบบออนไลน์ พร้อมคัมภีร์ใบลานที่ได้รับการบันทึกเป็นระบบดิจิทัลโดยตรงในระหว่างการดำเนินโครงการนี้ไว้ด้วย

ชุดคัมภีร์ใบลานภายในหอสมุดดิจิทัลคัมภีร์ใบลานล้านนา หอสมุดดิจิทัลคัมภีร์ใบลานประกอบด้วยรูปถ่ายคัมภีร์ใบลานจาก ๔ ชุดคือ โครงการอนุรักษ์คัมภีร์ล้านนา (PNTMP): ๓,๙๑๔ ต้นฉบับ ๑๕๙,๕๖๔ รูปดิจิทัล คัมภีร์ใบลานชุดนี้ ซึ่งเป็นชุดคัมภีร์ใบลานที่ใหญ่ที่สุดในหอสมุดดิจิทัลนี้ บรรจุภาพดิจิทัลขาวดำที่บันทึกจากรูปแบบไมโครฟิล์ม โครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานนี้ได้รับการก่อตั้งขึ้นโดยฮาร์ลด์ ฮุนดีอุส ซึ่งเป็นช่วงที่ท่านได้รับเชิญให้เป็นอาจารย์พิเศษและที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อช่วยในการจัดตั้งบัณฑิตศึกษา สาขาภาษาล้านนา ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จากปี ๑๙๘๓-

^{๒๓} โครงการหอสมุดคัมภีร์ใบลานล้านนา [ออนไลน์], แหล่งที่

<http://lannamanuscripts.net/th/about> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

๑๙๙๒ โครงการนี้ดำเนินการโดย สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก กระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ผ่านโครงการความช่วยเหลือทางวัฒนธรรมของกระทรวง ระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่ปี ๑๙๘๗-๑๙๙๑ โดยมี ดร. ม.ร.ว.รุจยา อาภากร เป็นหัวหน้าโครงการ^{๒๔}

นอกจากการสำรวจและการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณทั่วภาคเหนือประเทศไทยแล้ว ยังมีการบันทึกเป็นไมโครฟิล์มจำนวนมากกว่า ๔๐๐ ม้วน โดยเลือกเอา เฉพาะที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับด้านวรรณกรรมล้านนา ตามที่ กระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ได้แนะนำ รวมถึงคัมภีร์โบราณ ทั้งหมดที่รวบรวมได้จากวัดสูงเม่น จ.แพร่ (ซึ่งมีกว่า ๑๕๐ ม้วน) สำเนาไมโครฟิล์มของคัมภีร์โบราณชุดนี้ถูกจัดเก็บไว้ที่ หอสมุดแห่งชาติ ชุดหนึ่ง ที่ หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (CMUL) ชุดหนึ่ง และที่ Akademie der Wissenschaften und der Literatur ประเทศเยอรมันอีกชุดหนึ่ง

โดยได้รับคำอนุญาตจากสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไมโครฟิล์มชุดนี้ได้รับการบันทึกเป็นดิจิทัลในประเทศเยอรมันในปี ๒๐๑๒-๒๐๑๓ และผู้สนใจสามารถสืบค้นภาพคัมภีร์โบราณเหล่านั้นได้ทางเว็บไซต์ภายใต้ Creative Commons Attribution-NonCommercial ๔.๐ Unported (CC BY-NC ๔.๐) License (ยกเว้นคำร่าย) การบันทึกเป็นดิจิทัลดำเนินการโดย Hermann und Kraemer GmbH โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากกระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ภาพคัมภีร์โบราณชุดนี้ได้รับการปรับแต่งและตั้งชื่อใหม่โดยโครงการ หอสมุดดิจิทัลหนังสือโบราณลาว ที่หอสมุดแห่งชาติลาว

คัมภีร์โบราณชุดนี้เน้นหนักเรื่องพื้นเมือง (เอเชียอาคเนย์) และทางโลก นอกจากนี้มีคัมภีร์โบราณภาษาบาลีที่น่าจะเก่าแก่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คัมภีร์โบราณจัดทำขึ้นตามลำดับความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเป็นตัวแทนของจังหวัดต่าง ๆ รวมถึงอายุและคุณภาพของคัมภีร์โบราณ หอสมุดดิจิทัลคัมภีร์โบราณล้านนา (DLNTM): ๑,๐๕๑ ต้นฉบับ ๓๙,๕๔๗ รูปดิจิทัล ชุดคัมภีร์โบราณ DLNTM บรรจุภาพถ่ายสีที่บันทึกเป็นดิจิทัลโดยตรงในภาคเหนือของไทย ระหว่างทำการสำรวจโครงการฯ ในปีทศวรรษที่ ๑๙๘๐ ได้มีการคัดเลือกคัมภีร์โบราณกว่า ๖,๐๐๐ ผูกเพื่อทำการบันทึกไมโครฟิล์ม แต่เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา ไม่สามารถบันทึกคัมภีร์โบราณที่คัดเลือกแล้วกว่า ๒,๐๐๐ ต้นฉบับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่มีการบันทึกไมโครฟิล์มคัมภีร์โบราณในจังหวัดเชียงรายและลำพูน และได้ทำการบันทึกไมโครฟิล์มในวัดเพียงแห่งเดียวเท่านั้นในจังหวัดเชียงใหม่ (คัมภีร์โบราณ ๙๐ ต้นฉบับที่วัดเชียงใหม่)

ร่วมกับโครงการหอสมุดคัมภีร์โบราณล้านนา กระทรวงการต่างประเทศเยอรมัน ได้สนับสนุนงบประมาณในการบันทึกคัมภีร์โบราณเป็นดิจิทัลโดยตรงในวัด ๓๙ แห่ง การบันทึกคัมภีร์โบราณเป็นดิจิทัลโดยตรงนั้นดำเนินการ ระหว่าง ปี ๒๐๑๓ ถึง ๒๐๑๗ และ ภาพดิจิทัลที่ได้ถูกปรับแต่งและตั้งชื่อใหม่โดยโครงการหอสมุดดิจิทัลหนังสือโบราณลาว ที่หอสมุดแห่งชาติลาว^{๒๕}

^{๒๕} โครงการหอสมุดคัมภีร์โบราณล้านนา [ออนไลน์], แหล่งที่ <http://lannamanuscripts.net/th/about> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

ขั้นตอนของการถ่ายคัมภีร์ดิจิทัลดังนี้

บุญเลิศ เสนานนท์^{๒๖} กล่าวว่า เนื่องจากทุกองค์ประกอบของมัตคัมภีร์ ตั้งแต่เชือกห่อคัมภีร์ ผ้าห่อฉลาก แผ่นลาน และสายสนอง ล้วนเป็นของโบราณที่มีอายุหลายร้อยปี หากหยิบจับด้วยความไม่ระมัดระวังอาจทำให้แตกหักหรือเสียหายได้ สำหรับขั้นตอนการดำเนินงานเริ่มจากการลงทะเบียน ทำความสะอาด บันทึกรูปภาพ จัดเก็บ และมอบคืนคัมภีร์ใบลาน

ลงมือทำความสะอาดใบลานทุกแผ่นอย่างระมัดระวัง และเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้สิ่งสกปรก ฝุ่นละออง หรือคราบรอยนิ้วมือติดเปรอะเปื้อนแผ่นใบลาน เจ้าหน้าที่ต้องสวมถุงมือ หากใบลานอยู่ในสภาพดีก็ใช้เพียงแปรงขนอ่อนปัดฝุ่นออกอย่างเบามือ หากมีคราบเชื้อราหรือสิ่งสกปรกติดแน่นอยู่ก็ใช้แอลกอฮอล์บริสุทธิ์เช็ดทำความสะอาด แต่หากใบลานอยู่ในสภาพแห้งกรอบหรือตัวอักษรจางก็ใช้ไม้สาลีสะอาดจุ่มน้ำมันงาผสมผงคาร์บอนแถม แล้วใช้ผ้าสะอาดชิ้นเล็ก ๆ เช็ดไปทางเดียวกัน เพื่อให้เส้นสายจารปรากฏชัดเจนอีกครั้ง ทั้งยังเป็นการเพิ่มความชุ่มชื้นให้แก่ใบลานอีกด้วย

เมื่อทำความสะอาดใบลานแต่ละแผ่นเรียบร้อยแล้ว ก่อนเข้าสู่ขั้นตอนการบันทึกภาพ เจ้าหน้าที่ต้องตรวจลำดับเลขหน้าอีกครั้ง เพื่อให้แน่ใจว่าลำดับหน้าไม่สลับและมีเนื้อความต่อเนื่องกัน โดยดูจากเลขอังกาหรือเลขโหราที่ปรากฏตรงกึ่งกลางริมซ้ายด้านหลังของใบลานแต่ละแผ่น

ในการบันทึกภาพ เราแบ่งเจ้าหน้าที่เป็น ๒ ชุด ชุดที่หนึ่งประจำตำแหน่งที่แทนถ่ายภาพ ทำหน้าที่จัดเตรียมและวางใบลานให้พอดีกับเส้นตารางฐานที่ตั้ง จัดเรียงเลขหน้าวางแผ่นระบุดำดับหน้าให้ตรงกับใบลาน หากพบว่าตัวอักษรใดไม่ชัดต้องแถมด้วยน้ำมันงาผสมผงคาร์บอนอีกครั้ง และหากมีสิ่งสกปรกตกค้าง เช่น ฝุ่นจากเศษผ้าหรือคราบดำ ต้องทำความสะอาดจนแน่ใจว่าไม่มีสิ่งใดตกค้างติดไปในภาพถ่าย

หลังจากเสร็จขั้นตอนการถ่ายภาพแล้ว เจ้าหน้าที่จะนำใบลานแต่ละแผ่นมารวมผูก ร้อยสายสนอง ประคบด้วยไม้ประกับ มัดให้เรียบร้อยดังเดิม ไม่ให้แน่นหรือหลวมเกินไปห่อด้วยผ้าห่อคัมภีร์ เสียบป้ายฉลาก นำคัมภีร์ใส่ถุงผ้าและมัดเก็บให้เรียบร้อย

ขั้นตอนสุดท้ายเจ้าหน้าที่ทำป้ายทะเบียนบอกชื่อคัมภีร์ปีที่จาร ปีการสำรวจ ติดไว้ที่ถุงผ้า แล้วนำห่อคัมภีร์เก็บคืนที่ตู้พระธรรมหรือหีบใบลานและต้องแจ้งให้เจ้าของสถานที่หรือผู้ดูแลรับผิดชอบทราบด้วยว่านำใบลานเก็บคืนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

อนึ่งปัจจุบันการถ่ายภาพคัมภีร์ดิจิทัล ได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีเครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัลเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนา

เครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัลเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การรวบรวม อนุรักษ์ และถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานไว้เป็นข้อมูลดิจิทัลด้วยเทคโนโลยีมีความทันสมัย และมีคุณภาพดีกว่าภาพถ่ายไมโครฟิล์มในอดีตสามารถเก็บไว้ใช้เป็นข้อมูลปฐมภูมิสำหรับการศึกษาค้นคว้าได้อย่างดี เนื่องด้วยจำนวนของคัมภีร์ใบลานซึ่งมีมาก จึงทำให้การรวบรวมเพื่อถ่ายภาพต้องใช้เวลาในการดำเนินการเป็นระยะเวลาอันยาวนาน การพัฒนาเทคโนโลยีเครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัล จะ

^{๒๖} บุญเลิศ เสนานนท์. *คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทย*. กรุงเทพฯ: สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, ๒๕๕๙, หน้า ๕๖.

ช่วยให้การถ่ายภาพเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์สามารถทำได้สะดวก รวดเร็ว อีกทั้งทำให้ข้อมูลที่ถูกบันทึกมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เป็นผลงานวิจัยของพระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทธิชัย อบอุ่น), รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และคณะจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ โดยผลงานนวัตกรรมชิ้นนี้ มี พระมหาเสริช นริสสโร ผู้อำนวยการส่วนงานบริหาร เป็นผู้แทนมหาวิทยาลัยเข้ารับโล่แสดงความขอบคุณแก่หน่วยงานที่นำผลงานร่วมนำเสนอ มอบโดย ศาสตราจารย์ นายแพทย์สิริฤกษ์ ทรงศิวิไล เลขาธิการคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เนื่องในงาน “มหกรรมงานวิจัยแห่งชาติ ๒๕๖๑ (Thailand Research Expo ๒๐๑๘) ระหว่างวันที่ ๙-๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๑ ณ โรงแรมเซ็นทาราแกรนด์ และบางกอกคอนเวนชันเซ็นเตอร์เซ็นทรัลเวิลด์ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ฯ

และ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๒ ทาง พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทธิชัย อบอุ่น), รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยังได้ทูลเกล้าถวาย เครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์โบราณอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัล จำนวน ๑ เครื่อง ให้แก่ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในงานการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ The ๑๐th International Buddhist Research Seminar “Nan : The City of Buddhism towards Dhamma & World Heritage” ภายใต้หัวข้อ “นครน่าน : นครพระพุทธศาสนา มรดกธรรมสู่มรดกโลก” ณ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และในการนี้ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชทานเครื่องดังกล่าวให้กับ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสืบไป

นับว่าเป็นนวัตกรรม ผลงานทางเทคโนโลยีล่าสุดของประเทศไทย ที่นำมาใช้กับการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๕. การเก็บรักษาคัมภีร์โบราณ

พระมหาสุทธิชัย อากาศโร ดร.^{๒๗} กล่าวว่า เมื่อคัมภีร์ได้รับการอนุรักษ์ทางกายภาพทุกรูปแบบแล้ว ตั้งแต่ขั้นตอนที่ ๑ - ๕ ตามกระบวนการที่ผ่านมา ขั้นตอนสำคัญอีกขั้นตอนนี้ ที่ช่วยในการรักษาตัวโบราณให้มีอายุยืนยาวหลายร้อยปี เพื่อให้รอดพ้นจากสาเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้โบราณเสียหาย เช่นสภาพอากาศ หมด แดด ฝน ปรอท หรือ แมลงศัตรู คือ การเก็บรักษาโบราณ ในระดับต่าง ๆ ดังนี้

๕.๑ ระดับคัมภีร์ เมื่อพระเถระ นักปราชญ์ได้เขียนธรรม วรรณกรรม หรือเรื่องราวต่างๆ ลงในสมุดข่อย โบราณแล้ว ท่านเหล่านั้นจะใช้เชือกผูกร้อยโบราณเข้าด้วยกันเป็นแต่ละผูก/ฉบับ ตามเนื้อเรื่อง จากนั้นก็มัดด้วยด้ายที่มีสีแดง บางครั้งก็ลงรักปิดทองทับตัวอักษรที่เขียนด้วยเหล็กแหลม นำไม้ที่มีลวดลายสวยงามและขัดแล้วอย่างดีมาประกบหน้า-หลัง แล้วใช้ผ้าห่อคลุมทับมัดคัมภีร์แต่ละผูก/ฉบับรวมกันเป็นชุดคัมภีร์ บางแห่งทำไม้เล็กๆ หรือที่เรียกว่า “ไม้ปั้นจึก” หรือ

^{๒๗} พระมหาสุทธิชัย อากาศโร (อบอุ่น), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘, หน้า ๑๐๒ - ๑๐๖.

“ไม้บัญชี” เพื่อบอกว่า คัมภีร์เรื่องนั้น ว่าเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอะไร มีธรรมที่ผูก ใครเป็นผู้แต่ง แต่งขึ้นเมื่อไร และใครให้ความอุปถัมภ์ เป็นต้น นับได้ว่า เป็นการจักระบบข้อมูลอ้างอิงที่ดี ที่แสดงถึงภูมิปัญญาในการรักษาคัมภีร์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี โดยที่วัดสูงเม่นนั้น มีการจัดทำไม้ปั้นจ๊กอย่างสวยงาม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศรัทธาความเชื่อที่มีต่อการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมของชาวสูงเม่นเป็นอย่างดี

๕.๒ ระดับการห่อคัมภีร์ ผ้าห่อคัมภีร์ คือ ผ้าที่ใช้ห่อหุ้มคัมภีร์ใบลานหลังจากปิดไม้ประกบเรียบร้อยแล้ว(สำหรับคัมภีร์ที่มีไม้ประกบ) เพื่อปกป้องคัมภีร์ใบลานจากฝุ่นละออง หรือจากการทำลายของสัตว์ต่างๆ

เมื่อมีการสร้างคัมภีร์ใบลานแล้วเสร็จ จำเป็นต้องมีการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อให้คงทนในการใช้งาน จำเป็นต้องมีวัสดุที่ใช้ปกป้องคัมภีร์ ทั้งจากความชื้น ความร้อน แสง ฝุ่นผง แมลง และสัตว์กัดแทะ จึงใช้ผ้าอันทำขึ้นเป็นการเฉพาะเรียกว่า “ผ้าห่อคัมภีร์” ซึ่งรวมถึงผ้าฝืน ผ้าซิ่น มีทั้งไหมและฝ้าย เป็นผ้าใหม่ที่ยังไม่ผ่านการใช้งานมาก่อน อาจมีตัดเย็บ ประกอบกันกับซีไม้ไผ่เพื่อเสริมให้เกิดความคงทน แล้วนำมาห่อหุ้มคัมภีร์ใบลานที่แนบประกบด้วย “ไม้ประกบ” ซึ่งเป็นไม้สองชั้นที่มีความกว้างยาวขนาดเดียวกับคัมภีร์ใบลาน แล้วใช้เชือกมัดเป็นมัดๆไว้ โดยมีไม้ฎีกาหรือไม้บี ซึ่งส่วนมากเป็นวัสดุที่ทำจากตีไม้ไผ่จารึกบอกชื่อเรื่อง จำนวนผูก รวมถึงนามผู้สร้างเสียบสอดไว้ด้านนอกมัดเพื่อให้ง่ายต่อการค้นหา

๕.๓ ระดับตู้พระธรรม หีบธรรม และ กล่องใส่คัมภีร์ เมื่อมีการจารคัมภีร์ ห่อคัมภีร์ต่างๆ เรียบร้อยแล้ว พระเถระ นักปราชญ์เหล่านั้น ถือว่า ผลงานที่ท่านได้แต่งขึ้นมีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา สมควรที่จะเก็บรักษาไว้อย่างดี จึงมีการจัดเก็บคัมภีร์ในหลายรูปแบบ เช่น เก็บไว้ในกล่องใส่คัมภีร์ แบบฉบับเดียว หรือ มัดเดียว หรืออาจจะนำคัมภีร์หลาย ๆ มัด ใส่ในหีบธรรม ถ้ามจำนวนมากขึ้นอีก ก็นำไปใส่ไว้ในตู้ที่มีมิดชิดสามารถป้องกันแมลง หนู หรือสภาพภูมิอากาศที่แปรเปลี่ยนได้ ซึ่งเป็นที่มาของการสร้างกล่องใส่คัมภีร์ หีบธรรม และ ตู้พระธรรมถวายวัด โดยมีลวดลายที่สวยงามแสดงถึงภูมิปัญญาและศิลปะ และความศรัทธาของผู้ถวาย

๕.๔ ระดับห่อพระไตรปิฎก หรือ ห่อไตร เมื่อมีตู้พระธรรมหลายๆ ตู้ พระเถระ นักปราชญ์จึงได้สร้างห่อไตรขึ้น เพื่อเป็นที่รวบรวมคัมภีร์ต่างๆ ไว้ในที่เดียวกัน และเพื่อประโยชน์ในการค้นคว้าหาความรู้ของอนุชนรุ่นหลัง ห่อไตรที่มีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ของล้านนา เช่น ห่อไตรวัดพระสิงห์ ห่อไตรวัดเจติยหลวง ห่อไตรวัดดวงดี จังหวัดเชียงใหม่ และห่อไตรวัดพระธาตุศรีบุญชัย จังหวัดลำพูน ห่อไตรวัดสูงเม่นซึ่งเป็นห่อไตร โดยมีน้ำล้อมรอบ เพื่อป้องกันปลวก แมลง ที่จะเข้ามากัดทำลายคัมภีร์ที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการเก็บรักษาคัมภีร์ธรรมเป็นอย่างดีเป็นต้นนั้น ได้สะท้อนถึงวิธีการเก็บรักษาคัมภีร์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี

๕.๕ ระดับประเพณีความเชื่อ ทั้งนี้วัตถุประสงค์หลังของระดับนี้ คือ การดึงมวลชนในหลายภาคส่วน ให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โดยใช้ความเชื่อเรื่องบุญกุศลนำทุกภาพส่วนมาร่วมกิจกรรมกันตามความถนัด ซึ่งหลายที่ปฏิบัติเป็นเวลานาน จนทำให้ก่อให้เกิดเป็นประเพณี และ วัฒนธรรม สืบมา ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชน และ ทุกภาคส่วน เชื่อว่าจะเป็นการเก็บรักษาองค์ความรู้ และ คัมภีร์ให้ยืนยาวอย่างยั่งยืน เช่น มีพิธีขอมาคัมภีร์ก่อนสำรวจ และ หลัง

สำรวจคัมภีร์ พิธีกรรมการเวียนธัมม์ การนมัสการพระธัมม์ จัดในรูปของการท่องเที่ยวเชิงมิติศาสนา และวัฒนธรรม การใส่อาณิสงส์ของการจารคัมภีร์ เช่น การจารคัมภีร์พระไตรปิฎกใบลานเป็นบุญที่มีอาณิสงส์อันจะนับจะประมาณมิได้เพราะภายหลังพุทธปรินิพพาน พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงตั้งสาวกองค์ใดให้เป็นพระศาสดาปกครองคณะสงฆ์สืบต่อจากพระองค์ แต่ทรงให้พระธรรมวินัย คือ คำสั่งสอนเป็นศาสดาแทนพระองค์ต่อไปในกาลภายหน้าจึงมีความเชื่อว่า การจารอักขระลงในคัมภีร์พระไตรปิฎกเพื่อรักษาพระธรรมวินัยแม้เพียงหนึ่งอักขระ ก็ได้บุญประหนึ่งสร้างพระพุทธรูป ๑ องค์เลยทีเดียว ดังที่สมเด็จพระวันรัตวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร (วัดโพธิ์) ในรัชกาลที่ ๑ กล่าวถึงอาณิสงส์และความปรารถนาของการถวายคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้ในหนังสือสังคีตยวงค์ปริเฉทที่ ๙ ว่า “แม้ว่าอักขระแต่ละตัว ๆ ก็ทรงคุณเสมอด้วยพระพุทธรูปแต่ละองค์ ๆ เพราะเหตุนี้สาธุชนผู้บังเกิดพึงจารึกพระไตรปิฎกไว้ก็เป็นอันชื่อว่า พระตถาคตเจ้าทั้งหลายมีประมาณ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ ยังทรงพระชนม์อยู่ เมื่อพระไตรปิฎกยังดำรงอยู่ (ตราใบ) ผลคืออักขระดังพระพุทธรูปจะพึงดำรงอยู่เสมอ (ตราใบนั้น) เพราะเหตุนี้ให้สาธุชนพิจารณาด้วยตนเองและให้ผู้อื่นจารพระธรรมลงในใบลานและบรรจุไว้ในพระเจดีย์ อักขระแห่งพระไตรปิฎกทั้งหลาย ท่านประมาณไว้ว่า ๔๐๐ โภกฏี ๗๒ อักขระ พระไตรปิฎกเหล่าใดที่ได้บรรจุไว้แล้ว ปิฎกเหล่านั้นได้ชื่อว่าเหมือนสร้างพระปฏิมากรไว้ ๔๐๐ โภกฏี ๗๒ พระองค์” คติความเชื่อดังกล่าวมิได้มีเฉพาะการจารใบลานสายจาริตไทยเท่านั้น แต่ยังสอดคล้องกับคติความเชื่อของจาริตพม่าและสิ่งหลีกอีกด้วย^{๒๘}

มีการใส่ความเชื่อ เรื่องการอาณิสงส์ของกาถวายผ้าห่อคัมภีร์ไว้ในพระพุทธศาสนา เช่น มีธรรมเนียมผ้าห่อคัมภีร์ใบลานสำหรับถวายวัด เหล่าหญิงสาวสามัญชนและแม่บ้านจึงมีหน้าที่อุทิศผ้าทอของตนเอง ด้วยเหตุนี้จึงเกิดงานศิลปหัตถกรรมผ้าห่อคัมภีร์ขึ้น เนื่องจากในวัฒนธรรมไทย ผู้หญิงที่ไม่มีโอกาสในการบวชเรียนเขียนอ่าน จึงไม่สามารถจารพระธรรมคำสอนลงในใบลานได้ ดังนั้นสิ่งที่ผู้หญิงทำได้คือการใช้งานฝีมือของตนเอง หรือว่าจ้างเพื่ออุทิศเป็นพุทธรูป โดยผู้ทอจะทำให้มีขนาดกว้างยาวพอดีกับ "ลานยาว" (ความยาวของใบลาน) ตั้งใจทำอย่างประณีตงดงาม มีลาดลายสีเส้นตามความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของผู้ทอเอง เพื่อให้ได้อาณิสงส์อย่างฝ่ายชายที่มีโอกาสด้านการสร้างบุญบารมีมากกว่า รวมถึงเป็นโอกาสที่ผู้หญิงจะอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ตัวใหม่ที่ถูกฆ่าในกระบวนการสาวไหม เนื่องจากต้องใช้ตัวไหมในปริมาณมากในการทอแต่ละครั้ง จึงถือเป็นการตอบแทนคุณตัวไหมและไม่ให้เกิดเคราะห์กรรมติดตัวแก่ผู้ทอซึ่งเป็นผู้หญิงเองด้วย ซึ่งกว่าจะมาเป็นผ้าผืนผ้าชิ้น ผ้าห่อคัมภีร์นั้น ต้องใช้ทั้งความอดทน อดกลั้นในการสร้างงานฝีมืออย่างยั้งยวด ผ่านเทคนิคการทอต่าง ๆ ทั้ง การจก การขีด และ การมัดหมี่ เป็นต้น จึงทำให้ผ้าที่ได้นั้นทรงคุณค่าอย่างความภูมิใจให้กับผู้ทอเป็นอย่างมาก ยิ่งเมื่อได้นำไปห่อคัมภีร์ใบลานอันเป็นสิ่งสูงสุดของการสืบทอดพระธรรม คำสั่งสอนทางพุทธศาสนาด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้เกิดความปิติภาคภูมิใจมากยิ่งขึ้น

^{๒๘} พระมหาสุทนต์ อาภากร (ออปุ่น), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘, หน้า ๑๒๓.

๒.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

“ทรัพยากรวัฒนธรรม” (Cultural Resource) มีความหมายที่ครอบคลุมถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ในรูปของวัตถุ สิ่งก่อสร้าง (Object) สถานที่/แหล่ง (Sites) และภูมิทัศน์ (Land scope) และวัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่ (Living Culture) หรือวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Culture) เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณี บอกล่า และภาษา เป็นต้น ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต โดยยอมรับว่า วัฒนธรรมมีคุณลักษณะเป็นอินทรีย์ (Organic) และสามารถวิวัฒน์ (Evolving) ไปได้อย่างต่อเนื่อง

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น จัดว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหนึ่งของทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) ในกลุ่มที่เรียกว่า มรดก (Heritages) ในที่นี้หมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้าง และวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบัน

โทมัส เอฟ คิง (Thomas F. King) ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายทรัพยากรวัฒนธรรมชาวอเมริกัน ระบุว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึงสิ่งต่อไปนี้

๑. ทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ (Historic Properties)
๒. โบราณวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ (Artifacts)
๓. เอกสารโบราณ (Documents / Archives)
๔. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (Physical Environment) ได้แก่ สถานที่ที่มีภูมิทัศน์สวยงามและร่วมสมัย (Esthetic Associative Places) รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment)
๕. ทรัพยากรที่เป็นนามธรรม (Non-Physical Resources) ได้แก่
 - แบบแผนวิถีชีวิต (Way of life)
 - แบบแผนพฤติกรรม (Standard of Practice)
 - ขนบธรรมเนียม/วิถีประชา (Norm)
 - ค่านิยม (Values)
 - ความเชื่อ (Beliefs)
 - ศาสนา (Religion)
 - แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of Interaction)
 - รูปแบบสถาบัน/องค์กร (Organizations)

স্যันต์ ไพรชาญจิตร ได้กล่าวถึงทรัพยากรวัฒนธรรมว่า หมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนการปฏิบัติ จินตนาภาพ และความรู้สึกนึกคิด ที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นหรือสัมผัสได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคม

ปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากอดีต และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสังคมและชุมชน

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีปรากฏในสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่โบราณหรือแหล่งอารยธรรมในอดีต ซึ่งสามารถพบเห็นและศึกษาได้ใน ๓ กลุ่ม คือ

๑. ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)

๒. วัตถุทางชาติพันธุ์ (Ethnographic Material)

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ที่มีความสัมพันธ์กับกับทั้งทรัพยากรโบราณคดีและทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุทางชาติพันธุ์ ซึ่งรวมไปถึงวรรณกรรม ดนตรี การละเล่น การแสดง นิทาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ ภาษา ศิลปะ เป็นต้น

ซึ่งในปัจจุบันสามารถจัดแบ่งทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็นประเภทต่างๆ ตามแนวทางการศึกษาด้านโบราณคดีและวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่

๑. แหล่งโบราณคดี (Archaeological Site) หมายถึง สถานที่ที่เคยมีมนุษย์ในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่างๆ ในการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นการถาวร หรือเป็นครั้งเป็นคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างก็ได้ เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมืองแร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ บ่อเกลือและเตาต้มเกลือโบราณ สุสานฝังศพ โรงงานผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห (แหล่งเตาโบราณ) โรงงานผลิตแก้ว หลุมดักสัตว์ ถ้ำและเพิงผาที่เป็นที่พักอาศัยหรือประกอบพิธีกรรมวาดภาพและฝังศพ ย่านตลาดเก่า โรงสีข้าว ฯลฯ ซึ่งในบริเวณแหล่งโบราณคดีมักจะพบหลักฐานที่เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ของผู้คนสมัยโบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด เครื่องมือหิน อิฐ กระจุกสัตว์ เปลือกหอย หรือชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆ อยู่ตามผิวดิน หรือที่บดจมอยู่ในดินระดับต่างๆ ในบางพื้นที่ อาจจะมีกระดูกสัตว์ กระจุกคนที่มีสภาพกลายเป็นหิน หรือฟอสซิล (fossilized bones) ฝังซ่อนอยู่ในชั้นหินตะกอนบางประเภทด้วย หรือในบางพื้นที่อาจจะเป็นเพิงผาที่มีภาพเขียน ภาพวาด หรือภาพแกะสลักที่เป็นงานศิลปะเชิงพิธีกรรมของคนสมัยโบราณปรากฏอยู่ แหล่งโบราณคดีบางประเภท อาจจะมีจมอยู่ใต้น้ำ เช่น เรือสำเภาโบราณ เรือรบโบราณ หรือแหล่งโบราณคดีที่เคยอยู่บนบกแต่ต่อมา น้ำท่วมก็จมอยู่ใต้น้ำ เรียกกันว่า แหล่งโบราณคดีใต้น้ำ ซึ่งมีทั้งที่อยู่ในทะเล ในแม่น้ำ-ลำคลอง หนอง บึง ทะเลสาบธรรมชาติ เป็นต้น

๒. โบราณสถาน (Ancient Structures) หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีสภาพและใช้วัสดุคงทนที่เกิดจากคนสร้าง สถานที่ธรรมชาติประเภทถ้ำและเพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลงก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร โรงเรือนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นศาสนสถาน สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรือนหรืออาคารที่ประกอบกิจการงานอาชีพ (บ่อน้ำ ทอผ้า จักสาน หล่อโลหะ ทำลูกปัด ตีเหล็ก ชำเหล็ก ฯลฯ) ที่ประชุม บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เขื่อนกั้นน้ำ ถนน คู คลอง กำแพงเมือง ป้อมปราการ ท่าเรือ ป่าช้าเผาศพ สวนป่าสมุนไพรรักษาโรค ศาลาท่าน้ำ ศาลาพักผ่อน โรงพยาบาล หอดูดาว พระเนียดจับช้าง อนุสาวรีย์ โบสถ์ วิหาร หอไตร ภูมิจัดยี่ พระปรารักษ์ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้า ศาลผีต่างๆ เสออินทิล เสอใจบ้าน มัสยิด โบสถ์คริสต์ วัดฮินดู ปราสาทขอม คูก ตะแลงแกง เสอชิงช้าพราหมณ์ ฯลฯ ที่มีสภาพติดที่ไม่

สามารถเคลื่อนย้ายได้ โดยในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ มาตรา ๔ ระบุว่า โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

๓. วัตถุโบราณ (Ancient Objects) หมายถึง วัตถุสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่เกิดจากการประดิษฐ์ด้วยฝีมือคน หรือเกิดจากการดัดแปลงจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การรักษาพยาบาล และป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในวาระต่างๆ ของชีวิตเฉพาะบุคคล (เกิด-เจริญเติบโตใหญ่-ป่วยไข้ไม่สบาย-หายจากโรค-มีโชคมีเคราะห์-เปลี่ยนวัยได้คุ้มครอง-และการตาย) และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชนและสังคม การค้าพาณิชยกรรม การอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเดินทาง-ขนส่งและการสื่อสาร การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การชุบแร่ ถลุงโลหะ หล่อเครื่องมือ ทำเครื่องประดับ ตีเหล็กทำมีดพร้าอาวุธและเครื่องมือการเกษตร ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับหิน ทำเครื่องมือ-ภาชนะ-เครื่องประดับแก้ว เครื่องมือจับและดักสัตว์บกสัตว์น้ำสัตว์ปีก เครื่องมือและผลผลิตในการปั่นด้าย-ทอผ้า เครื่องมือ/อุปกรณ์และผลผลิตในการปั่นหม้อ การสร้างเตาเผาถ้วยชาม เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำเกลือ จักสานภาชนะใส่ข้าวและพืชผัก ภาชนะตักน้ำ-ใส่น้ำ ภาชนะและอุปกรณ์ในการเตรียม-การปรุง-การถนอม-การแปรรูป-การบรรจุอาหาร เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการสร้างงานศิลปะและชิ้นงานศิลปะประเภทแกะสลักไม้ แกะสลักหิน ภาพวาด ปูนปั้น หล่อโลหะ หนังสือ ศิลปจารึก คัมภีร์ใบลาน สมุดข่อย ปับสา ปับหลัน เงินเหรียญ วัตถุสมมติแทนเงินตรา ธนบัตร เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย รูปเคารพในศาสนาและระบบความเชื่อต่างๆ ธรรมาสัน อาสนะ ยานพาหนะและเครื่องจักรกล เครื่องยนต์กลไกส่วนประกอบ รถยนต์ รถถีบ รถลาก เรือชนิดต่างเกวียน ล้อลาก เลื่อน ราชยาน คานหาม เสลียง ครกตำข้าว โกร่งบดยา แท่นบดยา เครื่องชั่งตวง วัด เฟอร์นิเจอร์ ตู้ โต๊ะ เตียง เก้าอี้ มุ้ง หมอน ที่นอน เสื้อ สาด วัสดุก่อสร้าง เครื่องดนตรีกล้องถ่ายภาพ เครื่องพิมพ์ดีด วิทยุ โทรทัศน์ ขวดเหล้า ไหสาโท เครื่องมือและอุปกรณ์ อาวุธยุทโธปกรณ์ในการทำสงคราม ปืนใหญ่ ปืนสั้น ปืนยาว ลูกกระเบิด เครื่องกระสุน หน้าไม้ หอก ดาบ โล่ แหวน หลาว ฯลฯ รวมทั้งสิ่งของสำหรับเด็กเล่น และการกีฬาต่างๆที่เคยมีอยู่ในชุมชนต่างๆในอดีตทั้งที่มีอายุเก่าแก่มากและที่มีมีอายุไม่กี่ปี หรือไม่กี่เดือนที่ผ่านมา ซึ่งวัตถุโบราณในที่นี้หมายรวมถึง โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ตามมาตรา ๔ แห่ง พ.ร.บ. โบราณสถาน ฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ ที่ระบุว่า โบราณวัตถุ หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี และ ศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นด้วยมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะด้วย

ทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าว ล้วนมีความสำคัญ จัดเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า และจัดเป็นทุนทางสังคมเชิงวัฒนธรรมที่ให้คุณค่าและมูลค่าทางด้านต่างๆ เป็นเรื่องราวที่บอกเล่าอดีตที่

สะท้อนมาถึงภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบันได้

ความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

๑. เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ยืนยันลำดับความเป็นมาของชุมชน และสังคมระดับต่างๆ
๒. เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) และเอกลักษณ์ของชุมชน ชาติพันธุ์ และสังคมในระดับชาติ
๓. เป็นวัตถุดิบแสดงศักยภาพของชุมชนในการดำรงวิถีชีวิตและการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมอื่นๆตามสถานการณ์และลำดับเวลาที่ผ่านมา
๔. เป็นทุนของชุมชน (Community's Capital) ที่สามารถนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์ในกระบวนการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านการศึกษา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การสาธารณสุข และกิจกรรมการท่องเที่ยว
๕. เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาเรียนรู้และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ที่สามารถนำไปสู่การสร้างสรรคและการจัดประโยชน์ในสังคมรุ่นหลังได้

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชนนั้น จัดว่าเป็น กระบวนการหรือชุดของการกระทำใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ตั้งแต่ในอดีตของชุมชน ซึ่งรวมเรียกว่า **มรดก (Heritage)** ซึ่งอาจเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ วัดวาอาราม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้ง ภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องกัทรัพยากรทางโบราณคดีต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณค่าระดับสูง หรือการพัฒนาทางจิตใจที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน ซึ่งการกระทำใดๆที่เรียกว่าการจัดการนั้นประกอบด้วยกิจกรรม ๗ เรื่องด้วยกันคือ

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research) เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรม ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต ศักยภาพคุณค่าและข้อจำกัดของทรัพยากรทางโบราณคดีนี้ๆต่อชุมชนปัจจุบันในระดับต่างๆ

๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation) จะช่วยให้สามารถทราบข้อมูลรวบยอดของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนี้ๆ ว่ามีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใดๆต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณาแล้วพบว่ามียุคคุณค่าน้อย หรือไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์หรือพัฒนา ก็อาจจะตัดสินใจไม่ดำเนินการใดๆต่อไปก็ได้ หรือพิจารณาแล้วเห็นว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนี้ๆ มีคุณค่าและมีคุณสมบัติเหมาะสม

อย่างยิ่งต่อการดำเนินการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งท่องเที่ยว ก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไปจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อชุมชนและส่วนรวม

๓. การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation) หมายถึง การคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่างๆตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ประเภทแต่ละแห่ง เช่น การเสริมสร้างความแข็งแรงของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ การบูรณะ การจำลอง การทำเทียม การถอดพิมพ์ การสร้างชิ้นใหม่ การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ รวมไปถึงการสร้างและการบังคับใช้กฎหมายข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่างๆเพื่อสนองต่อความประสงค์ที่จะให้ทรัพยากรวัฒนธรรมคงอยู่ให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

๔. การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business) ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่มีการคิดเรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไร อยู่ตลอดเวลา แม้ว่าในกรอบคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจะพยายามไม่ให้คิดเรื่องกำไร-ขาดทุนมากนัก แต่ในการจัดการจะต้องมีค่าใช้จ่ายตลอดเวลา ในระยะเริ่มต้นคงจะไม่มีใครเสียสละลงทุนลงแรงในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยไม่มีทุนที่เป็นเงิน หรือวัตถุดิบของได้เป็นเวลานานๆ ดังนั้นกิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์หนังสือ เอกสาร ภาพโปสการ์ด จัดทำของที่ระลึก ผลิตสินค้าเอกลักษณ์ของแหล่งโบราณคดีและชุมชน ออกจำหน่าย การจัดเก็บค่าธรรมเนียมการให้บริการนำชม การให้บริการท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เก็บค่าธรรมเนียมจากผู้เข้าร่วม และการขอรับการสนับสนุนจากองค์กรการกุศล ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

๕. การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชน ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้และให้การศึกษา อาจจะทำให้มีสิ่งพิมพ์หรือสื่อต่างๆออกเผยแพร่ โดยการจำหน่ายหรือให้เปล่าซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มคนที่จัดการ ในการจำหน่ายสื่อสิ่งพิมพ์ หรือข้อมูลต่างๆจะเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจ

๖. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement) ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชน หรือข้อกำหนดที่กำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นคุณค่าต่อทั้งชุมชนและต่อทรัพยากรวัฒนธรรม

๗. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation / revitalization) เป็นการสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรทางโบราณคดีที่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็น (De-Functioned resource) และมีการนำเอาทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (re-Functioning) เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน หรือสร้างประโยชน์ใหม่ให้กับชุมชน เช่น การฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่เคยปฏิบัติกันในสถานที่โบราณบางแห่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นวิธีการใน

การระดมพลังของชุมชนในการพัฒนาชุมชน หรือการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญจากกรุงใต้ พระเจดีย์หรือสถูปโบราณที่พังทลายไปประดิษฐานในพระสถูป พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ตามรูปแบบ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมดั้งเดิมที่พบ นอกจากนี้ยังมีการนำเอารูปแบบโบราณสถาน สัญลักษณ์ ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีต่างๆไปดัดแปลงเป็นตราสัญลักษณ์เพื่อ การประชาสัมพันธ์ ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด เครื่องหมายการค้า และตราประจำองค์กรต่างๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น มีวิธีการสำคัญที่ได้ พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจและอธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรม เรียกว่า **3E-Model** ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม (Actions) ที่สำคัญ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ (สายันต์ ไพรัชญาจิตร, ๒๕๔๖)

๑. กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (E1-Education) เน้นการเรียนรู้ จากการปฏิบัติงานจริง (learning by doing) และการจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารสองทาง (two-way communication) และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่นๆที่เกี่ยวข้อง และประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจร่วมกัน หมายความว่า การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณลักษณะ ทางวิชาการ

๒. การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E2-Engineering) หมายถึง การคิดค้นรูปแบบวิธีวิทยา (methodology) และเทคนิควิธีที่เหมาะสม (appropriate technique /technology) ในการจัดการด้านวิชาการหรือการศึกษาวิจัย (research) ด้านการอนุรักษ์ (conservation) การสงวนรักษา (preservation) และรูปแบบการพัฒนา (development pattern) รวมไปถึงการสร้างเงื่อนไข (conditions) กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติ (rules) และกฎหมาย (acts) เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในระดับ ท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ

๓. การบังคับใช้กฎระเบียบ (E3-Enforcement) หมายถึงการนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเฝ้าอำนาจให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุด ลงกลางคัน หรือไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมภายใต้กรอบปฏิบัติการ **3E-model** ดังกล่าวข้างต้น อาศัยหลักการและวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่เน้นเป้าหมายของการจัดการเพื่อให้ผู้คนที่เกี่ยวข้อง ในกระบวนการจัดการได้พัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง พึ่งตนเองได้ คิดหาหนทางแก้ปัญหา ได้ด้วยตนเอง มีความสุขกับการจัดการทรัพยากรนั้น และสามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้ อย่างรู้เท่าทัน ไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแสหรือสถานการณ์ที่ผู้อื่นสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในภาคการเมืองแล้ว ก็ พบว่า ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ก็ได้กำหนดแนวปฏิบัติที่เอื้อให้ชุมชน ท้องถิ่นมีสิทธิ์และอำนาจในการจัดการทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นของ ตนเองได้ ดังที่ปรากฏในมาตรา ๔๖ ที่ระบุว่า “บุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิ์

อนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

นอกจากนี้ ในแนวนโยบายการกระจายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินออกไปสู่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นระดับต่างๆ ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมากขึ้นเป็นลำดับ ดังปรากฏใน พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมวด ๒ มาตรา ๑๖ ที่กำหนดให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของประชาชนให้ท้องถิ่นของตนเอง (๑๑) การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม อันดีของท้องถิ่น มาตรา ๑๗ กำหนดให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง (๒๐) การจัดให้มีพิพิธภัณฑ์และหอจดหมายเหตุ และใน มาตรา ๒๑ กำหนดว่า บรรดาอำนาจและหน้าที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐตามกฎหมายรัฐอาจมอบอำนาจและหน้าที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการแทนได้

ในปัจจุบันได้มีกลุ่มประชาชน ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ เริ่มตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีถูกทำลาย และเห็นว่ามีปัญหาการจัดการที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นมากมาย จึงเข้ามามีบทบาทในการจัดการในรูปแบบและด้วยวิธีการต่างๆมากขึ้น แต่อาจจะยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีเป็นงานที่ดำเนินการโดยภาครัฐ (ฝ่ายเดียว) มาเป็นเวลานานมาก อีกทั้งยังคงมีกฎหมายสงวนอำนาจในการบริหารและจัดการไว้ที่ศูนย์การบริหารราชการส่วนกลาง เท่านั้น

นอกจากนี้ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่จะมีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีในองค์กรต่างๆ ยังขาดความมั่นใจ ขาดข้อมูล ขาดความรู้ ขาดความเข้าใจ ขาดทักษะ และอาจจะยังมองไม่เห็นประโยชน์ที่แท้จริงในการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและโบราณคดีดังกล่าวด้วยตนเอง

๒.๓ แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒.๓.๑ ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำว่า “การมีส่วนร่วม” ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย และมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งอาจจะมองทั้งในแง่ของแนวคิด หลักการ กระบวนการ และวิธีการปฏิบัติ

ถวิลวดี บุรีกุล^{๒๙} กล่าวว่า “การมีส่วนร่วม” หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน การพัฒนาทั้งในการแก้ไขปัญหาและป้องกันปัญหาโดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม ร่วมกำหนดนโยบาย ร่วมวางแผน ตัดสินใจและปฏิบัติตามแผน ร่วมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ร่วมติดตามประเมินผลและรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนชุมชนและเครือข่ายทุกรูปแบบในพื้นที่

ณรงค์ ฌ เชียงใหม่ กล่าวว่า^{๓๐} การมีส่วนร่วม (Participation) ตามพจนานุกรมอังกฤษฉบับออกฟอร์ด ได้ให้นิยามไว้ว่า “เป็นการมีส่วนร่วม (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง” คำว่า การมีส่วนร่วม โดยมากมักจะใช้ในความหมายตรงข้ามกับคำว่า “การเมินเฉย (Apathy)” ฉะนั้น คำว่าการมีส่วนร่วมตามความหมายข้างต้น จึงหมายถึง การที่บุคคลกระทำการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือในประเด็นที่บุคคลนั้นสนใจ ไม่ว่าจะเขาจะได้ปฏิบัติการเพื่อแสดงถึงความสนใจอย่างจริงจังหรือไม่ก็ตาม และไม่จำเป็นที่บุคคลนั้นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นโดยตรงก็ได้ แต่การมีทัศนคติ ความคิดเห็น ความสนใจ ห่วงใย ก็เพียงพอแล้วที่จะเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมได้ และยังได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” หมายถึง การที่กลุ่มประชาชน หรือขบวนการที่สมาชิกของชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม ความสนใจร่วม มีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมหรือการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจมติชน ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินการเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสถานภาพทางสังคมในกลุ่มชุมชน

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้ให้นิยามคำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ไว้ เช่น เจมส์ แอล เครยัน ได้กำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นกระบวนการที่รวบรวมเอาความห่วงกังวล ความต้องการและค่านิยมต่าง ๆ ของสาธารณชนไว้อยู่ในกระบวนการตัดสินใจของรัฐและเอกชน เป็นการสื่อสารสองทาง และเป็นการมีปฏิสัมพันธ์ที่มีเป้าหมายเพื่อการตัดสินใจที่ดีกว่าและที่ได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน

พีระ พรนวม^{๓๑} ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง การกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง และการบริหารเกี่ยวกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้ง การจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและ

^{๒๙} ถวิลวดี บุรีกุล. การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๙, หน้า ๖๗.

^{๓๐} ณรงค์ ฌ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารรัฐสมิแล, ๒๕๕๙, หน้า ๔๑.

^{๓๑} พีระ พรนวม.. ศรีธธาต่อหลักการการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์การบริหารการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๓๒ – ๓๓.

ความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน

ประพันธ์ สร้อยเพชร ^{๓๒} ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ใน รายงานการศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ว่าหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในกระบวนการนโยบายสาธารณะทั้งในด้านการให้และรับรู้ข้อมูล ข่าวสาร การให้ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะ การร่วมตัดสินใจ ทั้งในขั้นตอนการริเริ่มนโยบาย การจัดทำแผนงาน โครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการปฏิบัติการติดตาม และประเมินผลตามนโยบายแผนงานโครงการหรือกิจกรรมนั้น

สำหรับการมีส่วนร่วมในความหมายที่เป็นนัยทางการเมือง สายทิพย์ สุคติพันธ์ (๒๕๓๔, น. ๙๒) กล่าวว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกในการพัฒนา จากการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงหมายถึง การคืนอำนาจ (Empowerment) ในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน อย่างน้อยที่สุดประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผน และดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ การพัฒนา และการกำหนดอนาคตของเขา

นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมอาจเริ่มต้นจากการพัฒนามาจากข้างล่าง แทนวิธีการพัฒนาจากนโยบายเบื้องบน จุดเริ่มต้น คือ การกระจายอำนาจของการวางแผนจากส่วนกลางไปเป็นการวางแผนส่วนภูมิภาค

เมื่อพิจารณาในส่วนของเนื้อหาของการมีส่วนร่วม จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาควรมีเนื้อหา ดังนี้ คือ

๑. การเน้นคุณค่าของการวางแผนระดับท้องถิ่น
๒. การใช้เทคโนโลยี และทรัพยากรที่จะหาได้ในท้องถิ่น
๓. การฝึกอบรม ที่เน้นให้ประชาชนสามารถดำเนินการพัฒนาด้วยตนเองได้
๔. การแก้ไขปัญหาความต้องการพื้นฐานโดยสมาชิกของชุมชน
๕. การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบประเพณีดั้งเดิม
๖. การใช้วัฒนธรรมและการสื่อสารที่สอดคล้องกับการพัฒนา

จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมมีความหมายใน ๒ ลักษณะ คือ

๑. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ

^{๓๒} ประพันธ์ สร้อยเพชร. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์โรงเรียนตำบลแช่ช้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙, หน้า ๖๖.

การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

๒. การมีส่วนร่วมในนัยทางการเมือง ซึ่งแบ่งออกเป็นอีก ๒ ประเภท คือ ๑) การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา และ ๒) การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจ (Empowerment) ในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ทั้งนี้ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาที่เท่าเทียมกันของชายและหญิง (Gender) ในการดำเนินงานพัฒนาด้วย

๒.๓.๒ กระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน

กระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการได้กล่าวถึงกระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

อคิน รพีพัฒน์^{๓๓} ได้นำแนวคิดของไพร์ตัน เตชะรินทร์ มาสรุปถึงการมีส่วนร่วมว่า บุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครต่างๆ ควรมีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาในเรื่องต่อไปนี้

๑) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน

๒) ร่วมคิด และสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

๓) ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดปัญหาและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน

๔) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๕) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๖) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน

^{๓๓} อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข, ๒๕๕๙, หน้า ๑๗.

๗) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

๘) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน รพีพัฒน์ (๒๕๔๗) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน คือ
 ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมพัฒนา

Cohen, J.M. & Uphoff, N.T. f^{๓๔} กล่าวว่ากระบวนการมีส่วนร่วมนั้นประกอบด้วย

๑) การวางแผน ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธีทรัพยากรที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล

๒) การดำเนินงาน

๓) การใช้บริการจากโครงการ

๔) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

ได้จำแนกชนิดของการมีส่วนร่วมเอาไว้ ๔ ประเภท ได้แก่

๑) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการตัดสินใจ (Decision making) ในกระบวนการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องที่ต้องดำเนินไปเรื่อยๆ ตั้งแต่การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

๒) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินโครงการ (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจำทำประโยชน์ด้วยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากรการบริหารงานและงบประมาณ และการขอความช่วยเหลือ

^{๓๔} Cohen, J.M. , & Uphooff, N.T. Rural development participation : Concept and measures for project design implementation and evolution rural development committee center for international studies. New York : Longman, 2014, P.56.

๓) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์ อันเกิดจากโครงการนั้นๆ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาการกระจายผลประโยชน์ทางบวก และผลที่เกิดขึ้นทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลในสังคมด้วย

๔) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินผลโครงการ (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งที่สำคัญที่ต้องสังเกต คือ ความคิดเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

ณรงค์ ฅ เชียงใหม่^{๓๕} กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังต่อไปนี้

๑. การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนขบคิดปัญหา ไม่เพียงแต่จากแง่มุมผลประโยชน์ของตนเท่านั้น แต่รวมถึงผลประโยชน์ของคนอื่นด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกในชะตากรรมร่วม และเป็นขั้นแรกของการกระตุ้นสำนึกของประชาชน และร่วมแก้ไขปัญหากำลังเกิดขึ้นกับชุมชนของตน

๒. การสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ เป็นกระบวนการตัดสินใจที่เชื่อมโยงใกล้ชิดกับการปฏิบัติ แม้การสนทนาจะยังไม่ตกลงเห็นพ้องต้องกัน แต่เป็นการสร้างแนวกว้าง ๆ และเผยให้เห็นเป้าหมายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของผู้เข้าร่วม นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างสำนึกความเป็นไปได้ของการดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นตัวช่วยเสริมสร้างพลังรวมหมู่ในการดำเนินกิจกรรมตามที่ตัดสินใจ

๓. การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นกิจกรรมระดมพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลาย และเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก เกิดจากกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ นำมาซึ่งการกำหนดแนวทางทั่วไปของการดำเนินกิจกรรมเผยให้เห็นผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกันของผู้เข้าร่วม และเป้าหมายที่อาจร่วมกันได้ กิจกรรมสาธารณะเกิดจากเป้าหมายร่วมกันของผู้คน จึงก่อให้เกิดการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กันและกัน

๔. การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ คือ การเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน โดยให้ชาวบ้านตัดสินใจว่าความพยายาม และกิจกรรมที่ดำเนินการใดมีประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชนพวกเขา เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนประเมิน และปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาตามที่กล่าวมาข้างต้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนเพราะมีข้อจำกัดหลายประการ ดังนั้น การตัดสินใจ (Decision making) จึงเป็นส่วนสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องเปิด

^{๓๕} ณรงค์ ฅ เชียงใหม่. การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารรัฐสมิแล, ๒๕๕๙, หน้า ๖๗ - ๖๘.

โอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะประชาชนเป็นฝ่ายกำหนดความต้องการ ในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง

โดยสรุป จะพบว่า กระบวนการมีส่วนร่วม มีกระบวนการที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะต้องใช้

๓. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

๔. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคล และสังคม

๕. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนาเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที

สรุป แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรชุมชน ดังกล่าว มีความสำคัญต่อการที่ชุมชนจะนำกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นไปประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องอาศัยความรักและความเอาใจใส่ต่อมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้น เพราะถ้าหากขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการที่เหมาะสมแล้ว มรดกทางวัฒนธรรมย่อมเกิดความเสียหาย และอาจถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

โดยสรุป คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดจากจิตใจที่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อให้เกิดผล ต่อความต้องการของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทางสังคม ทั้งนี้ ในการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้น การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึง วิธีการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี ทัศนคติของบุคคล เพื่อให้เกิดความสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม เพราะกลุ่มคนในชุมชน มีความแตกต่างกันใน ลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะทางเศรษฐกิจ และการได้รับข้อมูลข่าวสาร ทั้งนี้ การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนโดยสรุปมีขั้นตอนทั้งสิ้น ๕ ขั้นตอนคือ ๑) การวิเคราะห์ - สังเคราะห์ปัญหาของชุมชน ๒) การวางแผนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต ๓) การกำหนดกิจกรรม ๔) การดำเนินกิจกรรม และ ๕) การประเมินผลกิจกรรม ซึ่งเป็นขั้นตอนของการเข้ามามีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยมีหน่วยงานภาครัฐคอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวกเท่านั้น

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในวิถีตั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็นคุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุล ที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกัน ทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำตักเตือน ตัดสิน และลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านเคารพธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่า เขา ข้าว แดด ลม ฝน โลก และจักรวาล ชาวบ้านเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว

ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ประเภทแรก คือ ภูมิปัญญาประเภทองค์ความรู้ของกลุ่มบุคคลท้องถิ่น เช่น การผลิตอาหารและเครื่องดื่ม การผลิตผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร การผลิตผลิตภัณฑ์จากวัสดุเหลือใช้ และการผลิตผลิตภัณฑ์จากไม้ หิน โลหะ แก้ว เซรามิก ดินเผา เครื่องหนัง เป็นต้น ส่วนภูมิปัญญาอีกประเภท คือ ภูมิปัญญาประเภทงานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน กวีนิพนธ์พื้นบ้าน ปริศนา พื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน การฟ้อนรำพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน จิตรกรรมพื้นบ้าน ประติมากรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน และสิ่งทอพื้นบ้าน เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

๑. ภูมิปัญญา เป็นความรู้ เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหน่วยสังคมใดๆ ที่จะได้อีกว่า เมื่อเป็นความรู้ ภูมิปัญญาก็มีลักษณะเป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ประเภทครอบครัว ฯลฯ ของสังคมนั้น

๒. ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหน่วยสังคมใดๆ ที่จะได้อีกว่า นั่นคือสังคมนั้นมีความเชื่อ อาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง หากมีการพิสูจน์ความเชื่อนั้นแล้ว ความเชื่อก็จะกลายเป็นความรู้ในข้อ ๑ ข้างต้น บางอย่างอาจพิสูจน์ไม่ได้ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน ผีมีจริงหรือไม่ ก็จะเป็นเพียงความเชื่อเช่นนั้นต่อไป

๓. ภูมิปัญญา คือ ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา หรือป้องกันปัญหาเกี่ยวกับหน่วยสังคมใดๆ ที่จะกล่าวตัวอย่างครอบครัว เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว ความสามารถในการดำรงความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว ความสามารถในการพัฒนาตนเองและครอบครัว เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความรู้เรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า ทอเสื่อ การสานตะกร้าและเครื่องใช้ด้วยไม้ไผ่ ด้วยหวาย การทำเครื่องปั้นดินเผา การทำเครื่องมือทางการเกษตร นอกจากนี้ ยังมีศิลปะดนตรี การฟ้อนรำ และการละเล่นต่างๆ วรรณกรรม การรักษาโรคด้วยวิธีต่างๆ เช่น การใช้ยาสมุนไพร การนวด เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ และถ่ายทอดมาให้ชนรุ่นหลัง ซึ่งมีวิธีการหลายหลายที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบันด้วย คือ

การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้ เช่น การรักษาประเพณีทำบุญตักบาตร ประเพณีรดน้ำดำหัว เป็นต้น

การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ดีงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่น การรื้อฟื้นดนตรีไทย

การประยุกต์ คือ การปรับ หรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน ให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาล ประสานกับการรักษาสมัยใหม่ การทำพิธีบวชต้นไม้ เพื่อให้คนร่วมมือกันในการอนุรักษ์ดิน น้ำ และป่าไม้ เป็นต้น

องค์ประกอบภูมิปัญญา

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ ได้กล่าวถึงการจัดการความรู้และภูมิปัญญาว่าจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบของภูมิปัญญาใน ๓ ส่วน ที่สำคัญคือ

๑. ความรู้
๒. กระบวนการได้มาซึ่งความรู้
๓. เป้าหมายหรือทิศทางการพัฒนาของการนำความรู้ไปใช้หรือมองอีกแง่หนึ่งคือ ผลกระทบจากความรู้และกระบวนการนั้นๆ ซึ่งถือเป็นประเด็นสำคัญ เพราะสะท้อนถึงวิธีคิดที่กำหนดวิธีการจัดการในเรื่องต่างๆ

স্যันต์ ไพรัชญจิตร และคณะ (๒๕๔๙) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาในฐานะที่เป็นทั้งความรู้ และทรัพยากรวัฒนธรรมว่า โดยทั่วไปมี ๒ ประเภทและมีแหล่งที่อยู่ ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. ความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) หรือความรู้ในคน ความรู้ติดตัวคน เป็นความรู้ชนิดที่เกิดจากการเรียนรู้สะสมผ่านประสบการณ์ลองผิดลองถูกของแต่ละคน หรือเกิดจากการค้นคว้าทดลองด้วยตนเองจนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งสามารถนำมาปฏิบัติ หรือแสดงออกเชิงพฤติกรรมจนชำนาญเป็นทักษะในการกระทำให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่อย่างปกติของตนเอง กลุ่ม ชุมชน และสังคมที่ตนเองสังกัดอยู่ได้ ความรู้ชนิดนี้มีอยู่ในตัวคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นความรู้ที่ฝังแน่นอยู่ในสมองของคนที่เป็นเจ้าของนั้น ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น ความรู้คู่ชีพ

๒. ความรู้นอกตัวคน ความรู้ในตำรา ความรู้ติดของ (explicit knowledge) เป็นความรู้ชนิดที่ฝังหรือแฝงอยู่กับวัตถุสิ่งของ สิ่งก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์หรือทรัพยากรวัฒนธรรมชนิดที่จับต้องได้ (tangible cultural resource) ที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาใช้ประโยชน์ตามความรู้ความสามารถในแต่ละภูมิภาค แต่ละยุคสมัยหรือแต่ละช่วงเวลาในอดีตที่อาจจะต้องมีวิธีการจัดการ ชูดี-ค้น-สกัด สังเคราะห์เอาความรู้ออกมาและแปรรูปความรู้ให้สามารถนำไปใช้ในงานได้อีกทอดหนึ่ง เนื่องจากเป็นความรู้เก่าที่ผู้คนปัจจุบันอาจไม่เข้าใจ หลงลืม ขาดทักษะความชำนาญในการใช้สอย

หรืออีกในลักษณะหนึ่งก็เป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึกถ่ายทอดออกมาในรูปของสื่อบันทึกความรู้รูปแบบต่าง ๆ ทั้งหนังสือ ตำรา เทป บันทึกเสียง คำสอน ป้ายนิเทศ นิทรรศการ ฯลฯ ซึ่งความรู้สำเร็จรูปบางเรื่องสามารถนำมาใช้ได้เลย แต่บางเรื่องก็จำเป็นต้องศึกษา แปลความ และทำความเข้าใจกันใหม่จึงจะนำไปใช้ประโยชน์ได้

ยศ สันตสมบัติ ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับ ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ว่ามีลักษณะที่ใกล้เคียงกันในประเด็นที่เป็นความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลอง ผ่านกระบวนการคัดสรร ปรับปรุง และพัฒนาอย่างเป็นระบบ แต่ก็อาจจะมีข้อผิดพลาดไปจากวิทยาศาสตร์ใน ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ

ประการแรก ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะเจาะจงท้องถิ่น พื้นที่ หรือระบบนิเวศชุดใดชุดหนึ่ง เป็นความรู้ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังตามธรรมชาติ ดวงวิญญาณ ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศในอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดเจนในสัมพันธภาพของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตต่างๆ ที่ก่อเกิด ดำรงอยู่ และแตกดับไปภายในระบบนิเวศชุดนั้น ซึ่งความเข้าใจอย่างลึกซึ้งนำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่ง ใช้ประโยชน์ และพัฒนาทรัพยากรในระบบนิเวศชุดนั้นอย่างยั่งยืน ในขณะที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ซึ่งมีลักษณะเป็นสากลทั่วไปมากกว่า อาจจะไม่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาและจัดการทรัพยากรภายในระบบนิเวศท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งได้เสมอไป

ประการที่สอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับมิติทางสังคมและสิทธิมนุษยชน หมายความว่า ระบบนิเวศวัฒนธรรมทุกชุดประกอบกันขึ้นบนเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มคน ครอบครัว เครือญาติและชุมชน กับสิ่งมีชีวิตกลุ่มอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันภายในระบบนิเวศธรรมชาติชุดนั้น ๆ ซึ่งเรื่องราวความสัมพันธ์ดังกล่าวมักปรากฏอยู่ในทรัพยากรวัฒนธรรมประเภท ตำนาน นิทานพื้นบ้าน เทพนิยาย เรื่องเล่า แสดงออกในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีต ประเพณี วิถีปฏิบัติ การแสดงและศิลปะแขนงต่าง ๆ ซึ่งเรื่องราวที่ปรากฏนั้นอาจพิสูจน์ไม่ได้หรือดูไม่น่าเชื่อถือในฐานคิดและมุมมองทางวิทยาศาสตร์

โครงสร้างของระบบนิเวศในภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการจัดระเบียบโดยผ่านการเจรจาต่อรองและการพึ่งพิงอิงกันระหว่างผี (เทวดา, คนตาย) มนุษย์ (คนเป็น) สัตว์ พืช ดิน น้ำ ภูเขา และพลังธรรมชาติอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกันผ่านความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ การพึ่งพา และการต่อรอง ซึ่งเป็นกระบวนการให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (พืช สัตว์ ที่ดิน แหล่งน้ำ อากาศ) และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งก็คือระบบที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” นั้นเอง

ลักษณะการเรียนรู้ของชุมชนที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญา

เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้กล่าวถึง ลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้านที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญาว่ามีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

๑.การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก ในบรรพกาลมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิต และรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูกในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ

การรักษาพยาบาล การต่อสู้แย่งชิงสิ่งของ ที่อยู่ ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และการเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่าง ๆ ซึ่งจากประสบการณ์ลองผิดลองถูก มนุษย์ก็สามารถสะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นาน ๆ เข้า สิ่งที่ประพฤติปฏิบัติ หรือสิ่งที่ห้ามปฏิบัติ ก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม หรือข้อห้ามในวัฒนธรรมของมนุษย์กลุ่มนั้น ๆ เมื่อกาลเวลาล่วงไป มนุษย์อาจจะลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องประพฤติปฏิบัติ เช่นนั้น ๆ จึงจะอยู่รอดปลอดภัย หรือแก้ไข/ป้องกันปัญหาได้

๒. การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง ในสถานการณ์-สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง เพาะปลูก สร้างบ้าน ต่อสู้กับภัยอันตราย ดังเห็นได้จากชาวภาคเหนือเรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรมให้พื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างเขา แล้วค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป

๓. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงปฏิบัติจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (transmission) แก่คนรุ่นหลัง ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านมักใช้วิธีการสาธิต และการสอนด้วยวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปวิทยาการระดับสูงที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงใช้วิธีลายลักษณ์อักษร เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือไม่กี่ผูกเป็นวรรณกรรม คำสอน ภาษิต ตำนาน นิทาน ฯลฯ ตามแต่สะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน ซึ่งการถ่ายทอดด้วยวิธีการดังกล่าวไม่มีอะไรตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนไปตามเหตุ-ปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของผู้คนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม และในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมมาอาจจะถดถอยหรือสูญหายไปก็ได้

๔. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม ในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว แนวปฏิบัติที่คาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมในการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญา ความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม แต่ก็ไม่มีที่เน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังนี้ พิธีสืบทอดแม่น้ำ สืบทอดเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ ฯลฯ จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้เข้าร่วมพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอันมาก รวมทั้งต่อยอดย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงไม่ใช่เรื่องเหลวไหลหรือมงาย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ-คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ออกมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี หรือแม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่ง พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่นั่นเอง เพราะมนุษย์ก็ยังเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว

๕. การเรียนรู้ทางศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิลปะและวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีการต่อยอดย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติและให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมของ

ชีวิตอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า ศาสนามีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งหลาย ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่น่าเชื่อถือศาสนานั้น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ด้วย

๖. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างคนต่างกลุ่มที่แตกต่างกัน
ทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน การทำมาหากิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายและกว้างขวาง ทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมจึงมีพลวัตโดดเด่นกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีเครือข่ายของการขยายตัวการเรียนรู้ที่กว้างขวางและหลากหลาย

๗. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และทางสังคม ได้เลือกเฟ้นเอาตามความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณี มาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ต้องกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาบริบทใหม่ได้ในระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางด้านจิตใจในหมู่คนมีอาชีพที่ต้องเสี่ยงโดยการบูชา ทรงเจ้าเข้าผีอันมีอยู่ดาษดื่นเพื่อขอลาภผล แก้วกฤตการณ์ในชีวิต หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพรและการรักษาทางใจจากหมอเมืองและพระสงฆ์ รวมถึงการให้หมอดูทำนายทายทักโชคชะตาในยามมีทุกข์ ขาดความมั่นใจในตนเอง ซึ่งไม่เกี่ยวกับการประเมินค่าว่าถูกผิด หรือชั่วดีแต่อย่างใด หากแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิกฤตการณ์ท่ามกลางความซับซ้อนทางสังคมเสียยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมา และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งได้ผล ปล่อยให้ไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

๘. การเรียนรู้แบบครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกวิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังมีอยู่ต่อไป วิธีนี้เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกตเห็นอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อทำได้จริง วิธีนี้ดูเผิน ๆ เป็นเหมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันหาได้ส่อไปในทางที่ชั่วร้ายไม่ เพราะเป็นวิธีธรรมดา วิธีที่ธรรมชาติของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากก็น้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งว่าไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสัยมนุษย์ และเป็นทางหาความรู้หนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ก็จะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่ง

ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่โพสพ เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่ส่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตถประโยชน์โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง ให้

คนเคารพธรรมชาติ คนเราถ้าเคารพอะไรย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น การรู้อะไรถ้าสัมผัสได้เพียงวัตถุแต่ไปไม่ถึงนามธรรมย่อมสัมผัสได้เพียงต้นๆ หยิบๆ เป็นส่วนเลี้ยว ขาดสัมผัสทางใจที่ลึกซึ้งและการมุ่งอรรถประโยชน์ เช่น ว่าดินก็ดี แม่น้ำก็ดี ข้าวก็ดี ต้นไม้ก็ดี ก็เป็นแค่วัตถุ ซึ่งมีส่วนประกอบอย่างนี้ๆตามหลักวิทยาศาสตร์ ไม่มีความเคารพ จะทำอะไรกับสิ่งเหล่านี้ก็ได้ ความคิดและที่ทำอะไรอย่างนี้จึงนำไปสู่การทำลายสูง

การเรียนรู้ดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการสะสมภูมิปัญญา เป็นวิธีการที่ผสมผสานทั้งการเรียนรู้ที่ผ่านพิธีความเชื่อ และการเรียนรู้ในเชิงวิทยาศาสตร์ที่เป็นการปฏิบัติจริงและสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวคิดการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น เริ่มต้นจากการมองว่า การจัดการภูมิปัญญาไม่ใช่การไปเก็บรวบรวมเนื้อหาภูมิปัญญาทั้งหมดและรู้อย่างกว้างๆ ว่ามีเนื้อหาในกลุ่มใดบ้าง ใครทำ อยู่ที่ไหน หรือสามารถสืบค้นได้จากที่ใด หากแต่สิ่งที่ต้องมองทะลุลงไปคือ กระบวนการได้มาของความรู้หรือปรัชญาแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังความรู้ นั้น ๆ

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นจะต้องเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการสร้าง สืบสาน หรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นให้สามารถเชื่อมต่อกับสมัยใหม่ หรือมีการประยุกต์ให้สมสมัย มิฉะนั้นความรู้ภูมิปัญญาที่ส่งสมกันมาก็อาจขาดการสืบทอดและตายไปในที่สุด ทั้งนี้การรวบรวมความรู้ จำเป็นต้องอาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อที่จะสามารถย้อนรอย สืบสาว หรือสกัดความรู้เหล่านั้นออกมาได้ ซึ่งอาจทำได้หลายแนวทาง เช่น การดูที่ผลิตภัณฑ์สุดท้าย (end product) แล้วสืบค้นย้อนไปถึงที่มาของผลิตภัณฑ์นั้น ว่าต้นตออยู่ที่ไหน วิธีการผลิตออกมาเป็นอย่างไร ภูมิปัญญาที่อยู่เบื้องหลังคืออะไร ซึ่งเก็บรวบรวมความรู้โดยตรงจากตัวบุคคล และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งร่วมในการเก็บ ก็คือ ภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้าน

ยศ สันตสมบัติ กล่าวว่า การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะเป็นวิถีคิด ทำให้เราสามารถพิจารณาความเชื่อบางประการของชาวบ้าน ในบริบทของประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ความเชื่อนี้มีได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล หากแต่เป็นวิถีคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์อำนาจซึ่งเป็นพื้นฐานของกฎระเบียบ ข้อบังคับและจารีตประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นวิถีคิด ยังเป็นมุมมองทางวัฒนธรรมที่ให้ความเคารพอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรีและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ระบบการผลิต และการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกัน

สำหรับขั้นตอนการจัดการภูมิปัญญานั้น สามารถประยุกต์ใช้ระบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมได้ โดยมีขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้ (resource assessment) เพื่อก่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม

๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม

๓. การสงวนและอนุรักษ์
๔. การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม
๕. การเผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนหมู่มาก
๖. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation/revitalization)
๗. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (enforcement) ของชุมชน

๒.๕ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย

การสร้างเครือข่าย หมายถึงการทำให้มีการติดต่อ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวก ให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อน ที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการ คบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช่การสร้างระบบติดต่อกันด้วยการเผยแพร่ ข่าวสารแบบทางเดียว เช่นการส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อ แต่จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย

หลักการสำคัญของความจำเป็นที่ต้องมีเครือข่าย

ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ^{๓๖} กล่าวว่า การพัฒนางานหรือการแก้ปัญหาใดๆที่ใช้วิธี ดำเนินงานในรูปแบบที่สืบทอดกันเป็นวัฒนธรรมภายในกลุ่มคน หน่วยงาน หรือองค์กรเดียวกัน จะมี ลักษณะไม่ต่างจากการปิดประเทศที่ไม่มีการติดต่อสื่อสารกับภายนอก การดำเนินงานภายใต้กรอบ ความคิดเดิม อาศัยข้อมูลข่าวสารที่ไหลเวียนอยู่ภายใน ใช้ทรัพยากรหรือสิ่งอำนวยความสะดวกที่ พอจะหาได้ใกล้มือ หรือถ้าจะออกแบบใหม่ก็ต้องใช้เวลานานมาก จะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนางาน อย่างยิ่งและไม่อาจแก้ปัญหาที่ซับซ้อนได้

การสร้าง “เครือข่าย” สามารถช่วยแก้ปัญหาข้างต้นได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลและ องค์กรได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมทั้งบทเรียนและประสบการณ์กับบุคคลหรือองค์กรที่อยู่นอก หน่วยงานของตน ลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน ให้ความร่วมมือและทำงานในลักษณะที่เอื้อ ประโยชน์ซึ่งกันและกัน เสมือนการเปิดประตูสู่โลกภายนอก

เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้น หรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการต่างๆกัน แบ่งชนิด ของเครือข่ายออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ

เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกันหรือ ประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้น ภายในตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่ อาศัยความเป็นเครือญาติ เป็นคนใน ชุมชนหรือมาจากภูมิลำเนาเดียวกันที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดย

^{๓๖} ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๙, หน้า ๗๖.

จัดตั้งเป็นชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันก่อน เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่ดำเนินการออกไป หรือมีการขยายเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ ของกลุ่มมากขึ้น ในที่สุดก็พัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายเพื่อให้ครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น

เครือข่ายประเภทนี้ มักใช้เวลาก่อร่างสร้างตัวที่ยาวนาน แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว มักจะเข้มแข็ง ยั่งยืน และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้น

๒. เครือข่ายจัดตั้ง

เครือข่ายจัดตั้งมักจะมี ความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรมโดยเร็ว และส่วนมากภาคีหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ค่อยมีพื้นฐาน ความต้องการ ความคิด ความเข้าใจ หรือมุมมองในการจัดตั้งเครือข่ายที่ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกัน เป็นการทำงานเฉพาะกิจชั่วคราวที่ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปไปในที่สุด เว้นแต่ว่าเครือข่ายจะได้รับการชี้แนะที่ดี ดำเนินงานเป็นขั้นตอนจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิดเป็นความผูกพันระหว่างสมาชิกจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มสมาชิกจะยังคงรักษาสถานภาพของเครือข่ายไว้ได้ แต่มีแนวโน้มที่จะลดขนาดของเครือข่ายลงเมื่อเปรียบเทียบกับระยะก่อตั้ง

๓. เครือข่ายวิวัฒนาการ

เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยตรงแต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้างๆ ในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนัก หรืออีกลักษณะหนึ่งคือถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟัง หรือการไปได้เห็นการดำเนินงานของเครือข่ายอื่นๆ แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือและพัฒนาตนเอง เครือข่ายที่วานี้แม้จะไม่ได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงตั้งแต่แรก แต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งทำนองเดียวกันกับเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมาย เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น

๒.๕.๑ ความหมายการเสริมสร้างเครือข่าย

Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell^{๓๗} ให้ความหมายของคำว่า "เครือข่าย" มีความสำคัญมากขึ้น ไม่ว่าจะในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ผู้คนพูดถึงเครือข่ายของหน่วยงานการพัฒนา วิจัย ธุรกิจ และในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ คนบางกลุ่มมอง "เครือข่าย" ว่าเป็นเพียงคำที่รู้จักเฉพาะในวงการหนึ่ง ปัจจุบันมีองค์กรจำนวนมากตระหนักว่า "เครือข่าย" เป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าในการพัฒนา แต่เครือข่ายคืออะไร เครือข่ายทำงานอย่างไร ทำไมบางเครือข่ายประสบความสำเร็จ บางเครือข่ายไม่ประสบความสำเร็จ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ คน

^{๓๗} Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. *Network Analysis : Studies in Human Interaction*. Netherlands : Mouton & Co, 2015, P.88.

ในชุมชน และองค์กรชุมชน จะร่วมกันสร้างและพัฒนาเครือข่ายได้อย่างไร การจัดการภายในของเครือข่ายองค์กรชุมชนควรเป็นอย่างไร เครือข่ายเมื่อสร้างขึ้นมาแล้วจะทำหน้าที่อย่างไร ชุมชนจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง ล้วนแต่เป็นคำถามที่ยังต้องการกระบวนการศึกษาวิจัยอีกมากนัก

Doyle, Robert^{๓๘} ให้ความหมาย เครือข่าย คือ การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายาม และการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

พิทยา ว่องกุล^{๓๙} ให้ความหมาย "เครือข่าย" ในปัจจุบันมีความหมายประการหนึ่ง คือ ขบวนการทางสังคม อันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน

Taschereau Suzanne and Jose Edgardo L.^{๔๐} ให้ความหมาย เครือข่าย ว่า หมายถึงวัฒนธรรมองค์กร เป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ที่ทำให้มีการจัดความสัมพันธ์ภายในองค์กรหนึ่งระหว่างคนในองค์กร และระหว่างองค์กรนั้นกับองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการเปลี่ยนจากการจัดการแบบลำดับชั้น(hierarchical)มาเป็นการสร้างเครือข่าย(networking)

กิจกรรมสำคัญที่สุดที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกัน คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารประสบการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ทำให้ด้านหนึ่งหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน อีกด้านหนึ่งทำให้กิจกรรมนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเป็นการประสานพลัง (synergy) เป็นการใช้ทรัพยากร ใช้พลังงาน อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการรณรงค์ เรื่องต่างๆ ถ้าทำเป็นเครือข่าย จะได้ผลมากกว่า

เงื่อนไขสำคัญของเครือข่าย คือ ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก อาจมีผู้ประสาน ซึ่งเป็นบุคคลหรือกลุ่มประสาน ซึ่งดำเนินกิจกรรมการประสาน แต่ไม่ใช่เป็นผู้ดำเนินการแทนสมาชิกเครือข่ายในทุกเรื่อง

^{๓๘} Doyle, Robert. **Community Development in an Age of Globalization : the Partnership Option.** Prepare for the presentation to the 1st International Conference on Community Development in the Asia - Pacific at Sukhothai Thammathirat University, 2016, P.43.

^{๓๙} พิทยา ว่องกุล, **สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนาริปไตย - ธัมมาริปไตย**, กรุงเทพฯ : โครงการวิถึทรรศน์, ๒๕๕๖, หน้า ๕๖.

^{๔๐} Taschereau Suzanne and Jose Edgardo L. Campos. **Building Government - Citizen - Business Partnerships.** Canada : Institution on Governance, , 2013, P.90.

เครือข่ายอาจเป็นเครือข่ายแบบผสมผสานระหว่างสมาชิกที่แตกต่างกันในสถานภาพ เช่น เป็นผู้นำชุมชน ข้าราชการ นักธุรกิจ นักวิชาการ แต่เมื่อทุกคนมีเป้าหมายร่วมกันก็สามารถเป็นเครือข่ายได้ อีกแบบหนึ่ง คือ เครือข่ายขององค์กรหรือคนที่มีสถานภาพเดียวกัน อาชีพเดียวกัน ระดับเดียวกัน เช่น เกษตรกร นักวิจัย องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิจัย เป็นต้น

ปกรณ์ สุวรรณประภา^{๔๑} ให้ความหมายของ เครือข่าย ว่า คือ การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่**สมัครใจ** ที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมี**การจัดระเบียบโครงสร้าง**ของคนในเครือข่ายด้วย**ความเป็นอิสระ เท่าเทียมกัน**ภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื้อถือ เอื้ออาทร ซึ่งกันและกัน

ประเด็นสำคัญของนิยามข้างต้น คือ

- ความสัมพันธ์ต้องเป็นไปโดย**สมัครใจ**
- กิจกรรมที่ต้องมีลักษณะ**เท่าเทียม**หรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน
- การเป็นสมาชิก ต้อง**ไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระ**หรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่าย จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันด้วย ดังนั้น เครือข่ายต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความจำเป็น เมื่อภารกิจบรรลุเป้าหมายแล้ว เครือข่ายก็อาจยุบสลายไป แต่ถ้ามีความจำเป็นหรือมีภารกิจใหม่อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่ หรือจะเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้

โดยสรุป ความหมายของ การสร้างเครือข่าย คือ

๑. ตาข่าย (Net) ที่โยงใยถึงกันและพร้อมที่จะ “Work” เมื่อต้องการใช้งาน
๒. รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลายองค์กร ที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคล กลุ่ม หรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลาอันพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้
๓. การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน
๔. สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ อีกหลายๆ คน

^{๔๑} ปกรณ์ สุวรรณประภา. **วิทยากรกระบวนการภาคสนาม**. สถาบันพัฒนาสืแยกอินโดจีน สนับสนุน โดย สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, พิษณุโลก, ๒๕๕๙, หน้า ๔๕.

๕. ระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

๖. ความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยที่เป็นไปตามกฎของการไหลเลื่อนไปมาระหว่าง ความรู้ระเบียบกับการจัดระเบียบ และระหว่างการแตกดับกับการเกิดขึ้นใหม่ที่พร้อม จะสานต่อกับสิ่งต่างๆ โดยมุ่งเน้นการสานต่อกับปัจเจกบุคคล กลุ่มและองค์กรเครือข่าย เพื่อเข้ามา สร้างสรรค์คุณค่าใหม่ ความรู้ใหม่ หรือสังคมใหม่อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักของความไว้วางใจที่มีต่อกัน ในฐานะที่ทุกกระบวนการเป็นระบบเปิดที่มีการเชื่อมโยงต่อกัน และเพื่อให้เกิดการกระทำตาม ภารกิจนั้นๆ จนบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๗. สายใย (Web) ของความสัมพันธ์ทางสังคม มีความเป็นเอกภาพ มีพลังความยึดโยง (cohesive) และการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๘. การที่คนมาพบปะกัน มาประชุมกัน และทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อกัน เพราะ มีสิ่งที่ยึดโยงใจระหว่างสมาชิกเข้าด้วยกัน คือ สัมพันธภาพของสมาชิกในเครือข่าย โดยบุคคล จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียมในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านโอกาสในการสื่อสาร การเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสาร และการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ร่วมกัน

๙. การเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ แล้วขยายผลออกไปเป็นวงกว้าง เพื่อให้สังคมเกิดการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น และในการเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์นั้นจะเป็น ความสัมพันธ์กลับในเชิงบวก ที่จะส่งผลให้เกิดพลังทวีคูณ (reinforcing) เกิดการขยายผลแบบก้าว กระโดด (quantum leap) เป็นพลังสร้างสรรค์ที่เปลี่ยนคุณภาพอย่างฉับพลัน (emergence) โดย เป้าหมายที่ปรารถนาในการสร้างเครือข่าย คือ การนำเอาจิตวิญญาณที่สร้างสรรค์ของมนุษย์มาถักทอ เชื่อมโยงกัน ซึ่งการสร้างเครือข่ายนั้นสามารถพิจารณาได้จากระบบสิ่งมีชีวิต ที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ดังนั้นจะต้องสร้างโอกาสในการเชื่อมโยงเครือข่ายและมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา (ลองผิด-ลองถูก) โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการสื่อสารจะต้องเข้ามามีบทบาทที่สำคัญในการสร้างเครือข่าย

๑๐. ความร่วมมือที่เป็นไปได้ทั้งในระบบบุคคล องค์กรและสถาบันอาจมีขอบข่ายและ ขนาดตั้งแต่เล็กๆ ภายในชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัด ภูมิภาค ประเทศและระหว่างประเทศ เป็น สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ และอีกหลายๆ คน ซึ่งเป็นการมองในมิติของการจัดโครงสร้างทางสังคมที่เอื้อต่อการเสริมสร้างและความสำเร็จตาม วัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่มคนในสังคมที่มีต่อกัน

๑๑. ชุมชนแห่งสำนึก (conscious community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบ โดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น อาจจะช่วยด้วยพื้นฐานของระบบคุณค่าเก่าหรือ เป้าประสงค์ใหม่ของการเข้ามาทำงานร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัตรที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วน ร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และการตัดสินใจร่วมกัน โดยมีพันธะเชื่อมโยง ระบบใหญ่บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกัน และมีการติดต่อสื่อสารด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้กลุ่มหรือเครือข่ายมีความยั่งยืน (communication and network)

๑๒. เครื่องมือทางสังคมในรูปแบบของประชาสังคม ที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือ สภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่ม

หรือองค์กร (civic group/organization) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา หรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายและประชาคมที่รวมกลุ่มขององค์กรอิสระ สาธารณประโยชน์ ปัจเจกชนและสาธารณชนเข้าด้วยกัน โดยในเครือข่ายประชาสังคมนั้น กระบวนการเชื่อมประสาน การถ่ายทอดความคิดเห็น ทศนคติ และประสบการณ์ทางการเมืองจะยกระดับ จิตสำนึกของปัจเจกบุคคล จากการเป็นฝ่ายถูกกระทำมาเป็นฝ่ายกระทำต่อสังคม

๑๓. การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงานหรือสถาบันใด ได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากันภายใต้วัตถุประสงค์ หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยมีจุดหมายเพื่อกิจกรรมต่างๆ เช่น การปฏิรูปการศึกษา โดยกลุ่มเครือข่ายนี้ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน

๑๔. รูปแบบการประสานงานกลุ่มของคนหรือองค์กร ที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน หรือกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกัน โดยการติดต่อสื่อสารอาจทำได้ทั้งการผ่านศูนย์กลางหรือแม่ข่าย และการติดต่อโดยตรงระหว่างกลุ่ม ซึ่งมีการจัดรูปแบบหรือจัดระเบียบที่ยังคงความอิสระ โดยมีรูปแบบการรวมตัวแบบหลวมๆ ตามความจำเป็น หรือเป็นโครงสร้างที่มีความชัดเจน

๑๕. ความร่วมมือและการเปิดรับของฝ่ายต่างๆ ที่จะมีข้อตกลงร่วมกันในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งข้อกำหนดที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความพยายามที่จะระดมทรัพยากร กระบวนการ ความรู้และวิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จจากการร่วมมือและการเปิดรับในสิ่งใหม่เหล่านั้นเสมอ

๑๖. การสร้างสัมพันธ์ภาพทางสังคมในการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อยกระดับแนวคิดและกิจกรรมที่ทำร่วมกันให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ โดยเป็นการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์อย่างหลวมๆ ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรและสถาบัน ซึ่งสมาชิกในเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสม ภายใต้กฎเกณฑ์หรือเป้าหมายร่วมและมีการปฏิบัติอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตน รวมทั้งมีการทำงานร่วมกันทั้งในงานเฉพาะหน้า และการประสานผลประโยชน์ที่ขยายวงกว้างออกไป

๑๗. สังคมแห่งกัลยาณมิตร หรือเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ (learning social networks) โดยเครือข่ายสังคม จะต้องมีความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง หรือมีการขยายแนวคิดกระบวนการออกไปจึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้

๑๘. ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนที่กว้างขวาง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ ยุติธรรม และกาสร้างเครือข่ายที่กว้างขวางมากกว่าในอดีต เพื่อสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาที่ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายหรือเพื่อรู้เท่าทันการเชื่อมโยงเครือข่ายของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ไร้พรมแดน

ดังนั้น โดยสรุปแล้ว การสร้างเครือข่าย จึงหมายถึง คือ กระบวนการที่กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือจัดระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระ ในความหมายนี้ สำคัญคือ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมี

ลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และการเป็นสมาชิกเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

๒.๕.๒ ประเภท และ องค์ประกอบการเสริมสร้างเครือข่าย

อรุณี เวียงแสง และคณะ^{๔๒} กล่าวว่า การเสริมสร้างเครือข่ายและองค์ประกอบของเครือข่ายมีหลายประเภท ดังมีผู้เสนอแนะดังนี้

กรมพัฒนาชุมชนได้นำเสนอประเภทของเครือข่ายดังนี้

๑. เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area)
๒. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue)
๓. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่

๑. เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area network) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่อาศัยพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทางและเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงพื้นที่ สามารถจัดได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น อาทิ

- ๑) การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ เช่น
 - เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอ เช่น เครือข่ายประชาคม อ.แม่สอด จ.ตาก
 - เครือข่ายระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายประชาคม จ.น่าน
 - เครือข่ายระดับภูมิภาค เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ
 - เครือข่ายระดับประเทศ เช่น เครือข่ายสมาพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย
 - เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ เช่น เครือข่ายการพัฒนาของ UNDP เป็นต้น

๒) การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น

- เครือข่ายลุ่มน้ำปิง
- เครือข่ายอ่าวปัตตานี ฯลฯ

๒. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue network) หมายถึง เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรม หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม สามารถแบ่งได้อย่างมากมายตามประเด็นกิจกรรม และความสนใจที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาค

^{๔๒} อรุณี เวียงแสง และคณะ. การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้ เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), กรุงเทพฯ, ๒๕๕๙, หน้า ๔๕.

ประชาชน โดยไม่ ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการ แต่ใช้หลักของกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็น เครือข่าย เช่น

- เครือข่ายป่าชุมชน
- เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน
- เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน
- เครือข่ายผู้สูงอายุ
- เครือข่ายด้านคุ้มครองผู้บริโภค
- เครือข่ายสิ่งแวดล้อม
- เครือข่ายปฏิรูปการศึกษา
- เครือข่ายสิทธิมนุษยชน
- เครือข่ายสุขภาพ ฯลฯ

๓. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ หมายถึง เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/ กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจ แบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดย เครือข่ายต่างๆ ดังกล่าวมุ่งเน้น การดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และ เป้าหมายหลักของหน่วยงาน หรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์ นั้นๆ ลักษณะและโครงสร้าง ของเครือข่ายประเภทนี้ สำหรับสังคมไทยอาจแบ่งกลุ่มผลประโยชน์ได้ ๔ ภาคส่วนใหญ่ๆ ได้แก่

๑) เครือข่ายภาครัฐ เช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษา เครือข่ายกรมการพัฒนา ชุมชน กระทรวงมหาดไทย เครือข่ายองค์กรอิสระของภาครัฐ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สถาบันที่ปรึกษา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น

๒) เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เช่น สภาหอการค้า สภาอุตสาหกรรม สมาคมผู้ ส่งออก เครือข่าย SME ฯลฯ

๓) เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายเพื่อนตะวันออก เครือข่าย องค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ เครือข่ายด้านแรงงานสวัสดิการสังคม เครือข่ายมูลนิธิ YMCA ฯลฯ

๔) เครือข่ายภาคประชาชน เช่น เครือข่ายปราชญ์อีสาน เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายสมัชชาคนจน เป็นต้น

นอกจากนี้ พิทยา ว่องกุล^{๔๓} ยังได้แบ่งประเภทของเครือข่าย ดังนี้

เครือข่ายเทียม (Pseudo network) หมายถึง เครือข่ายชนิดที่เราหลงผิดคิดว่าเป็น เครือข่าย แต่แท้จริงแล้วเป็นแค่การชุมนุมพบปะสังสรรค์ระหว่างสมาชิก โดยที่ต่างคนต่างก็ไม่ได้มี เป้าหมายร่วมกัน และไม่ได้ตั้งใจที่จะทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการรวมกลุ่มแบบเฮโลสารระพา หรือ รวมกันตามกระแสนิยมที่ไม่มีวัตถุประสงค์ชัดเจน ดังนั้น การทำความเข้าใจกับองค์ประกอบของ เครือข่ายจึงมีความสำคัญ เพื่อช่วยให้สมาชิกสามารถสร้างเครือข่ายแทนการสร้างเครือข่ายเทียม

^{๔๓} พิทยา ว่องกุล, สร้างสังคมใหม่ : ชุมชนาริปโตย - ธัมมาริปโตย, กรุงเทพฯ : โครงการวิถี วรรณศิลป์, ๒๕๕๖, หน้า ๒๓ - ๒๔.

เครือข่าย (แท้) มีองค์ประกอบสำคัญอยู่อย่างน้อย ๗ อย่างด้วยกัน คือ

๑. มีการรับรู้และมุมมองที่เหมือนกัน (common perception)
๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)
๓. มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)
๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)
๕. มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)
๖. มีการเกี่ยวพันพึ่งพากัน (interdependent)
๗. มีปฏิสัมพันธ์กันในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน (common perception)

ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาพร้อมกัน ประสบกับปัญหาอย่างเดียวกันหรือต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือลดความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น^{๔๔}

การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าเริ่มต้นด้วยการรับรู้ที่ต่างกัน มีมุมมองหรือแนวคิดที่ไม่เหมือนกันแล้ว จะประสานงานและขอความร่วมมือยาก เพราะแต่ละคนจะติดอยู่ในกรอบความคิดของตัวเอง มองปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายจะมีความเห็นที่ต่างกันไม่ได้ เพราะมุมมองที่แตกต่างช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ ในการทำงาน แต่ความแตกต่างนั้นต้องอยู่ในส่วนของกระบวนการ (process) ภายใต้การรับรู้ถึงปัญหาที่สมาชิกทุกคนยอมรับแล้ว มิฉะนั้นความเห็นที่ต่างกันจะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision)

วิสัยทัศน์ร่วมกัน หมายถึงการที่สมาชิกมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะเดินทางไปด้วยกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลัง มีความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ในทางตรงกันข้าม ถ้าวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของสมาชิกบางกลุ่มขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มนั้นก็เริ่มแตกต่างจากแนวปฏิบัติที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าจะต้องเสียเวลามากกับความพยายามในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่ก็จำเป็นจะต้องทำให้เกิดขึ้น หรือถ้าสมาชิกมีวิสัยทัศน์ส่วนตัวอยู่แล้ว ก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายให้มากที่สุดแม้จะไม่ซ้อนทับกันแบบสนิทจนเป็นภาพเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็ควรสอดรับไปในทิศทางเดียวกัน^{๔๕}

^{๔๔} Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. *Network Analysis : Studies in Human Interaction*. Netherlands : Mouton & Co, 2015, P.55.

^{๔๕} Burke, Adam. *Communications & Development : a practical guide*. London : Social Development Division Department for International Development, 2015,P.35.

มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน (mutual interests/benefits)

คำว่าผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน ถ้าการเข้าร่วมในเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการของเขาหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ก็จะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น

ดังนั้น ในการที่จะดึงใครสักคนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่าย จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม ถ้าจะให้ดีต้องพิจารณาล่วงหน้าก่อนที่เขาจะร้องขอ ลักษณะของผลประโยชน์ที่สมาชิกแต่ละคนจะได้รับอาจแตกต่างกัน แต่ควรต้องให้ทุกคนและต้องเพียงพอที่จะเป็นแรงจูงใจให้เขาเข้ามามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่เป็นเข้ามาเป็นเพียงไม้ประดับเนื่องจากมีตำแหน่งในเครือข่าย แต่ไม่ได้ร่วมปฏิบัติภาระกิจ เมื่อใดก็ตามที่สมาชิกเห็นว่าเขาเสียประโยชน์มากกว่าได้ หรือเมื่อเขาได้ในสิ่งที่ต้องการเพียงพอแล้ว สมาชิกเหล่านั้นก็จะออกจากเครือข่ายไปในที่สุด

การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย (stakeholders participation)

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (partner)” ของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) คือ ความสัมพันธ์ฉันทะเพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) ในลักษณะเจ้านาย ลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่าย โดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก

มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship)

องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่าย ต่างก็สร้างความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผลลัพธ์เพิ่มขึ้นในลักษณะพลังทวีคูณ ($๑+๑ > ๒$) มากกว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต่างคนต่างอยู่

การเกี่ยวพันพึ่งพากัน (interdependence)

เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน การที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสภาวะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน ระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่าการเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเครือข่าย การเกี่ยวพันพึ่งพากันในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน (interaction)

หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีการปฏิสัมพันธ์กันแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรกับก้อนหินแต่ละก้อนที่รวมกันอยู่ในถ้ำ แต่ละก้อนก็อยู่ในถ้ำอย่างเป็นอิสระ ดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทาง การเขียน การพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน (reciprocal exchange) มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะเกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้การเชื่อมโยงแน่นแฟ้นมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย ^{๔๖}

สำหรับองค์ประกอบความเป็นเครือข่าย Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell^{๔๗} ได้กล่าวว่า

Tamang, D.^{๔๘} ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างเครือข่ายที่สำคัญดังนี้

๑. วัตถุประสงค์

การจัดตั้งเครือข่ายต้องมีวัตถุประสงค์ชัดเจน ซึ่งสามารถกำหนดทิศทางของเครือข่าย กิจกรรมหลัก และประเภทของบุคคลและองค์กรที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกที่แข่งขันของเครือข่าย การกำหนดวัตถุประสงค์ควรให้สมาชิกจำนวนมากมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดด้วย เพื่อป้องกันการครอบงำจากกลุ่มคนบางกลุ่ม วัตถุประสงค์ของเครือข่ายควรมีการทบทวนเป็นระยะ ๆ เพื่อประเมินความก้าวหน้าของการทำงานของเครือข่ายว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด วัตถุประสงค์จะยังคงมีความสำคัญและเหมาะสมสำหรับการทำงานของเครือข่ายในอนาคตอีกหรือไม่ เครือข่ายควรเตรียมตัวสำหรับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาไปตามเวลา ควรมีการปรับวัตถุประสงค์เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปหรือเมื่อเป้าหมายแรกบรรลุผลแล้ว เครือข่ายอาจมีการจัดแจงอะไรบางอย่างขึ้นมาเป็นการชั่วคราวเพื่อสนองความต้องการบางอย่างของสมาชิก และเมื่อประสบความสำเร็จแล้ว ก็ต้องเปลี่ยนตัวเองอย่างรวดเร็วเพื่อจัดการกับวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ อีก หรืออาจสลายตัวเองก็ได้

^{๔๖} Eckhard Deutscher and Gudrun Kochend Orfer - Lucius. "Towards the Global Knowledge and Information Society". **Development and Cooperation (D+C)**. No.4/1999, July/August, 2017, P.20.

^{๔๗} Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. **Network Analysis : Studies in Human Interaction**. Netherlands : Mouton & Co, 2016, P.20 - 21.

^{๔๘} Tamang, D. "Service Delivery versus Popular Participation and Extension" in Recent Concepts, Knowledge, Practices, and New Skills in Participatory Integrated Watershed Management. Trainers' Resource Book. ICIMOD, PWMTA, FAO (UN) and Dept.of Soil Conservation and Watershed Management, Nepal. Netherlands/FAO (UN),GCP/RAS/๑๖๑/NET, 2016, P. 89 - 95.

๒. กิจกรรมที่ชัดเจน

เครือข่ายต้องริเริ่มกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อสมาชิก พลังขับเคลื่อนของเครือข่ายจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยการมีกิจกรรมที่ทำให้สมาชิกมีโอกาสปะทะสังสรรค์ และแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นของสมาชิก กิจกรรมพื้น ๆ ก็ จะนำไปสู่การเป็นเครือข่ายพื้น ๆ ความศรัทธาของเครือข่ายไม่สามารถรักษาไว้ได้ด้วยการดำเนิน กิจกรรมเพียงการส่งจดหมายข่าวถึงสมาชิก บัญชีรายชื่อสมาชิกที่มีจำนวนมาก ไม่ใช่สิ่งทดแทนการ อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดแบบเผชิญหน้าและการทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดระหว่างสมาชิกใน เครือข่ายเพื่อการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน กิจกรรมที่ชัดเจนไม่ใช่ต้องเป็นการเตรียมการโดยกลุ่มแกนนำ ของเครือข่าย การให้สมาชิกสามารถจัดกิจกรรมเองเป็นการเปิดทางให้เกิดความร่วมมือกันทั้ง เครือข่าย ในเครือข่ายที่ที่แข่งขัน กิจกรรมของเครือข่ายจะเกิดขึ้นในวงกว้าง บางกิจกรรมดำเนินการ โดยกลุ่มแกน แต่หลายกิจกรรมทำโดยสมาชิก

๓. กลุ่มแกนนำที่ปวารณาตนเพื่อเครือข่าย

แม้ว่าการมีส่วนร่วมในวงกว้างจะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการทำงานของเครือข่าย แต่ก็ยัง จำเป็นต้องมีกลุ่มแกนนำของเครือข่ายที่ปวารณาตัวเข้ามาทำหน้าที่ประสานงาน จัดการ และส่งกำลัง บำรุงให้กับสมาชิก บุคคลหรือองค์กรที่เป็นกลุ่มแกนต้องคิดให้พ้นจากงานในองค์กรของตัวเอง เพราะ ขณะนี้ตนเองทำหน้าที่ให้กับสมาชิกทั้งหมดไม่ใช่ทำงานให้กับองค์กรของตัวเองเท่านั้น กลุ่มแกนนำ ต้องไม่ติดอยู่กับกิจกรรมประจำวันขององค์กรตัวเอง และกลุ่มแกนต้องดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย ให้บังเกิดประโยชน์สูงสุด เนื่องจากบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาส่วนใหญ่รู้สึกถูกกดดัน ให้ต้องใช้เวลาและทรัพยากรของตนไปในการทำงานให้กับเครือข่าย กิจกรรมของเครือข่ายจึงมักจะ ได้รับความเอาใจใส่ก็เฉพาะเมื่อกิจกรรมดังกล่าวมีความสำคัญ ดังนั้น คนหรือองค์กรที่ปวารณาตน หรือได้รับมอบหมายให้เป็นกลุ่มแกนควรมองความสำเร็จของเครือข่ายในฐานะที่เป็นเป้าหมายสำคัญ ของชีวิตและอาชีพ ผลกระทบของขบวนการทางสังคมบางอย่างที่มีต่อโลก (เช่นการรักษาระบบนิเวศ การเรียกร้องสิทธิสตรี และการเรียกร้องประชาธิปไตย) ส่วนใหญ่มีผลมาจากองค์กรเครือข่ายที่มี ประสิทธิภาพสูงซึ่งดำเนินการโดยกลุ่มอาสาสมัครกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีความตั้งใจอย่างแรงกล้านั่นเอง กลุ่ม แกนนำต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสมาชิกเครือข่าย มีการติดต่อสังสรรค์กับสมาชิกทั่วไปอย่าง สม่ำเสมอ เพื่อให้สามารถติดตามความคิดและความต้องการที่เปลี่ยนไปของสมาชิกได้ทัน ถ้าไม่มีการ ติดต่อกัน กลุ่มแกนนำมีแนวโน้มเอียงที่จะมุ่งไปสู่การรวมศูนย์อำนาจและแยกตัวออกห่างจากสมาชิก มากขึ้นทุกที ต้องมีกระบวนการเปลี่ยนกลุ่มผู้นำเครือข่ายขึ้นมาใหม่อย่างต่อเนื่อง อาจให้มีการ หมุนเวียนหน้าที่ความรับผิดชอบภายในเครือข่ายหรือให้มีการเลือกตั้งแบบประชาธิปไตยก็ได้ กลุ่ม แกนควรมีการตรวจสอบความก้าวหน้าของเครือข่ายและความสอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก เครือข่ายคนอื่น ๆ อย่างสม่ำเสมอโดยการวิพากษ์ตนเอง กลุ่มแกนควรมองวิธีการที่จะทำให้เกิด ประโยชน์สูงสุดแก่เครือข่าย และระบบการจัดการที่ให้สมาชิกมีส่วนร่วมมากที่สุด เพื่อช่วยให้ เครือข่ายดำรงกระบวนการวิพากษ์การทำงานที่ใช้ได้จริง

๔. หลีกเลี่ยงการรวมศูนย์อำนาจจากการมอบอำนาจ

เครือข่ายและกลุ่มแกนควรกำหนดเรื่องที่จะมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับ สมาชิก เพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายจากการรวมศูนย์อำนาจมากเกินไป การครอบงำ การแยกตัวเองออก

ห่างจากสมาชิก และการกลายเป็นสมาชิกที่เฉยเมยต่อกิจกรรมเครือข่าย เครือข่ายบางแห่งเลี้ยงการรวมศูนย์อำนาจโดยการมอบให้สมาชิกเป็นคณะทำงานในเรื่องต่าง ๆ และมีหน้าที่ประสานงานในเรื่องนั้น ๆ เครือข่ายไม่ควรทำให้สมาชิกตั้งความหวังไว้กับกลุ่มแกนมากเกินไปว่าจะต้องเป็นหน่วยดำเนินงานในทุกกิจกรรม สมาชิกเองก็ควรมีความรู้สึกรับผิดชอบการดำเนินงานกิจกรรมหรือเสนอตัวเข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมของเครือข่ายด้วย ถ้าเครือข่ายไม่มีชีวิตชีวา สมาชิกควรตำหนิตัวเองเท่า ๆ กับตำหนิกลุ่มแกน

๕. การกระจายอำนาจที่จัดตั้งโดยองค์การความช่วยเหลือ

เครือข่ายที่จัดตั้งโดยองค์กรแหล่งทุน และเครือข่ายด้านการวิจัยระหว่างประเทศ โดยทั่วไปมีจุดเริ่มจากการมีเลขานุการ และเจ้าหน้าที่ประจำ ซึ่งมีแนวโน้มจะเป็นเครือข่ายที่มีรูปแบบทางการที่ดำเนินการภายใต้การกำกับของแหล่งทุน แม้ว่าจะเป็นเครือข่ายที่เกิดจากสถาบันเจ้าของทุนที่ทำให้ได้รับการยอมรับ และการสนับสนุนทางการเงินจากนานาชาติ แต่เครือข่ายก็ควรมอบหมายงานและกระจายอำนาจให้กับสมาชิก ซึ่งอาจทำในลักษณะการเปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถจัดกิจกรรมบางเรื่องได้อย่างอิสระ ทั้งนี้เป็นการช่วยให้สมาชิกมีประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรมอย่างมืออาชีพ มีสถานภาพและความรับผิดชอบที่ดีขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้เครือข่ายสามารถดำรงอยู่ได้ต่อไปเมื่อองค์กรแหล่งทุนปิดการช่วยเหลือ เครือข่ายหลายแห่งที่สร้างขึ้นโดยองค์กรแหล่งทุน พยายามที่จะกระตุ้นให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมโดยการขยายองค์กรประสานออกไป เช่น การจัดตั้งหน่วยงานของเครือข่ายกระจายออกไปตามความต้องการของสมาชิกในภูมิภาคต่าง ๆ บางแห่งก็สร้างหน่วยงานสาขาขึ้นจำแนกตามพื้นที่ เช่น องค์กรเครือข่าย.....ภาคเหนือ เป็นต้น

๖. หุ้นส่วน, ความเป็นเจ้าของ และการเปิดโอกาส

ความรู้สึกร่วมเป็นส่วนเป็นเจ้าของและความผูกพันที่เหนียวแน่นมีส่วนอย่างสำคัญต่อความสำเร็จของเครือข่าย กระบวนการตัดสินใจ การเลือกกิจกรรมและวิธีการทำงานของเครือข่ายควรดำเนินไปในลักษณะประชาธิปไตย และทำให้สมาชิกรู้สึกได้ว่าพวกเขาสามารถควบคุมหรือมีบทบาทในการดังกล่าว เครือข่ายควรเปิดทางให้เกิดการมีส่วนร่วมในวงกว้าง โดยอาจกำหนดกรอบอย่างไม่เป็นทางการหรือไม่มีลักษณะบังคับให้สมาชิกและองค์กรแกนสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารความคิดเห็น วิชาทศวิจารณ์คัดค้านหรือให้ความร่วมมือในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินงานของเครือข่าย ซึ่งเป็นการส่งเสริมความเป็นหุ้นส่วนและการรวมพลังอันเป็นพื้นฐานของความสำเร็จในการดำเนินงานของเครือข่าย ในเครือข่ายอาจมีความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ระหว่างสมาชิก ซึ่งรวมถึงการแข่งขันช่วงชิงทรัพยากรของเครือข่าย การได้เป็นเจ้าของจัดการประชุม การได้รับอุปกรณ์ฝึกอบรม และการเป็นตัวแทนของเครือข่ายในคณะกรรมการบริหารเครือข่าย หรือการได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการและเทคโนโลยีที่ทำให้ได้เปรียบในการแข่งขันกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อให้เครือข่ายมีความสมานฉันท์และป้องกันไม่ให้เกิดความแตกแยกระหว่างสมาชิก ประเด็นต่าง ๆ ข้างต้นต้องดำเนินการอย่างเปิดเผยและให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

๗. ทรัพยากร

เครือข่ายต้องการทรัพยากรเพื่อควมมีประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนกิจการของเครือข่าย เงินทุนไม่ใช่ทรัพยากรเพียงอย่างเดียวที่เครือข่ายต้องการ โดยจะเห็นได้จากเครือข่ายที่มี

ทรัพยากรมากมายมหาศาลสามารถจัดตั้งสถาบันนานาชาติได้ กลับมีผลงานออกสู่สังคมน้อยมาก ในขณะที่เครือข่ายบางแห่งมีทุนไม่มากนัก ที่สามารถทำงานปรากฏความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมมากมาย เนื่องจากสมาชิกมีความตั้งใจ เสียสละเวลา แรงงาน และทรัพยากรส่วนตัวให้กับกิจกรรมของเครือข่าย อย่างไรก็ตาม เงินก็มีความจำเป็นต่อการเข้าร่วมในเครือข่ายต่างประเทศ และการมีพร้อมทั้งสมาชิกที่กระตือรือร้น เสียสละเพื่องานของเครือข่าย และการมีเงินทุนอย่างเพียงพอ ดูจะเป็นเรื่องของความฝันมากกว่า

เครือข่ายต้องคาดคะเนและวางแผนเพื่อกำหนดวงเงินในการทำกิจกรรม และต้องมีโครงสร้างที่จะดูแลรักษาและจัดการเงินจำนวนดังกล่าว หลักการที่เสนอเป็นแนวทางในเรื่องนี้ คือ เครือข่ายควรให้มีต้นทุนในการดำเนินการและค่าโสหุ้ยน้อยที่สุด การหาและการจัดการเงินอุดหนุนต้องการเวลาและแรงงานจากสมาชิกเครือข่ายที่อาจไม่มีประสบการณ์ในเรื่องนี้ เพื่อดำรงความน่าเชื่อถือของเครือข่าย ทั้งต่อสมาชิกและผู้ให้การสนับสนุนทางการเงิน ต้องให้สมาชิกในวงกว้างเข้ามีส่วนร่วมและรับรู้การจัดการเกี่ยวกับเงินอุดหนุนสมาชิกและหน่วยงานที่อุดหนุนเครือข่ายมักจะส่งผลต่อความสำเร็จของเครือข่าย ยิ่งเครือข่ายสามารถได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกได้มากเท่าไรก็จะยิ่งมีความเข้มแข็งมากขึ้นเท่านั้น ทรัพยากรที่สมาชิกจะให้กับเครือข่ายไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปของเงิน ดังตัวอย่างของเครือข่ายวิจัยและพัฒนาแห่งหนึ่ง ได้ให้บุคคลหรือองค์กรเข้าเป็นสมาชิกโดยไม่ต้องเสียเงินบำรุง แต่สมาชิกต้องส่งบทความหรือความคิดเห็นที่มีต่องานวิจัยและพัฒนาของเครือข่ายกลับมา ยังกรรมการเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ เครือข่ายสามารถได้รับประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานท้องถิ่นหรือหน่วยงานระหว่างประเทศที่ช่วยให้เข้าถึงแหล่งทรัพยากร หรือช่วยให้เครือข่ายได้รับการติดต่อกับหน่วยงานอื่นเพิ่มขึ้น และช่วยให้ได้รับบริการที่จะสนับสนุนสถาบันเครือข่าย อย่างไรก็ตาม เครือข่ายต้องระมัดระวังไม่ให้หน่วยงานที่ติดต่อดังนั้นเข้ามาครอบงำหรือรวบอำนาจการจัดแจงภายในของเครือข่าย เครือข่ายที่พึ่งพิงหน่วยงานที่ให้เงินอุดหนุนเพียงแห่งเดียว มีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำสูงและแม้แต่การกำหนดวาระการสนับสนุนตามอำเภอใจของหน่วยงานนั้น ๆ เครือข่ายอาจต้องการการอุปถัมภ์จากหน่วยงานภายนอกเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางไปต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่เงินตราในสกุลท้องถิ่น เครือข่ายควรลดการใช้ค่าใช้จ่ายเพื่อเดินทางโดยเครื่องบินหรือเพื่อไปต่างประเทศให้น้อยลง และมุ่งการสร้างเครือข่ายภายในประเทศมากกว่า หรือตั้งการจัดประชุมนานาชาติให้มาดำเนินการในหรือใกล้ประเทศของตนเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ หรืออีกทางหนึ่ง เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการร่วมในเครือข่ายของต่างประเทศ เครือข่ายควรเลือกที่จะไปร่วมประชุมเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของตนเอง

๘. ความเป็นไปได้และปัญหาในการเลี้ยงตัวเอง

เครือข่ายส่วนมากได้รับเงินอุดหนุนจากบุคคลหรือหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือหนึ่งแห่งหรือมากกว่า โดยทางตรงหรือโดยทางอ้อม อย่างไรก็ตามมีเครือข่ายบางแห่งก็สามารถพึ่งตนเองได้ในทางการเงิน เช่น ขบวนการสหพันธ์การเกษตรธรรมชาติระหว่างประเทศ (IFOAM - International Federation of Organic Agriculture Movement) ที่มีองค์กรแกนอยู่ในประเทศเยอรมัน เครือข่ายนี้ได้รับเงินอุดหนุนจากสมาชิก

ในประเทศพัฒนา เครือข่ายบางแห่ง เช่น สมาชิกสมาคมด้านวิชาชีพสามารถอุดหนุนกิจกรรมของเครือข่ายด้วยเงินค่าสมาชิกนิตยสารและงานอาสาสมัคร สมาชิกมีฐานะดีและสามารถ

จ่ายเงินส่วนตัวเป็นค่านิตยสารและค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปร่วมประชุม ยิ่งกว่านั้น สมาชิกมักจะทำงานในหน่วยงานที่สนับสนุนให้มีการสร้างเครือข่าย และยินยอมให้สมาชิกใช้เวลาทำการไปทำงานให้กับเครือข่ายด้วย เช่น อาจารย์ในมหาวิทยาลัย เป็นต้น การตั้งเครือข่ายในองค์กรทำให้เครือข่ายสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ไปได้มาก ทั้งนี้เนื่องจากสามารถใช้ทรัพยากรขององค์กร เช่น โทรศัพท์ เครื่องถ่ายเอกสาร เจ้าหน้าที่ธุรการ ฯลฯ ในการทำงานของเครือข่ายได้ ทำให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะเวลาอันสั้น สมาคมวิชาชีพระดับชาติบางแห่งในเอเชีย สามารถเลี้ยงตัวเองได้ด้วยการออกนิตยสาร การทำงานอาสาสมัครและการสนับสนุนจากสถาบันที่เป็นสมาชิก ซึ่งวิธีการเดียวกันนี้เป็นเรื่องยากสำหรับเครือข่ายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการชำระและเรียกเก็บค่านิตยสารเนื่องจากปัญหาด้านอัตราแลกเปลี่ยนเงิน และค่าธรรมเนียมของธนาคารทำให้ราคานิตยสารสูงเกินกว่าสมาชิกจะชำระได้ สมาคมวิจัยและส่งเสริมระบบการเกษตร (AFSRE - The Association for Farming System Research and Extension) ของสหรัฐอเมริกา ก็เป็นเครือข่ายทางวิชาชีพอีกแห่งหนึ่งที่มีสมาชิกกว้างขวางทั่วโลก แต่ไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำแม้แต่คนเดียว ส่วนใหญ่เป็นอาสาสมัคร และได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัย รายได้ของเครือข่ายได้ค่าธรรมเนียมการเข้าร่วมประชุมสัมมนาระหว่างประเทศที่เครือข่ายจัดขึ้น และค่าบำรุงจากสมาชิก ถึงกระนั้น การติดต่อทางไปรษณีย์กับต่างประเทศ การทำกิจกรรมหลัก ๆ เพื่อสร้างเครือข่าย และการเดินทางไปต่างประเทศยังต้องอาศัยเงินอุดหนุนจากหน่วยงานแหล่งทุนบางแห่ง

๙. สถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย

การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้เครือข่ายและผู้นำเครือข่ายได้รับการสนับสนุนและความไว้วางใจจากสมาชิกเครือข่าย อีกทั้งยังได้สามารถดำเนินงานได้กว้างขวางขึ้นด้วย การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมายดึงดูดการมีส่วนร่วมและทำให้ได้รับการอุดหนุนทางการเงินได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ ไม่จำเป็นต้องหมายความว่าความถึงการยอมทำตามกฎหมายเสมอไป แต่เครือข่ายที่ได้รับการร่วมมือและนับไว้เป็นพวก ย่อมมีประสิทธิภาพกว่าเครือข่ายที่ถูกต่อต้านและกีดกันออกไปจากสังคม ความถูกต้องตามกฎหมายทำได้โดยการมีผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือจากสังคมเข้าร่วมในเครือข่าย และการเผยแพร่ที่มีเป้าหมายดี การใช้ชื่อที่ง่ายและเครื่องหมายของเครือข่ายบ่อย ๆ ก็สามารถช่วยให้ได้รับการยอมรับจากสังคมและกฎหมาย คุณภาพของข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ หรือเทคโนโลยีที่เครือข่ายมีการส่งเสริมหรือแลกเปลี่ยน มีผลต่อชื่อเสียงระยะยาวของเครือข่าย กลุ่มแกนของเครือข่าย ผู้ดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการ และผู้เขียนเอกสารเผยแพร่ ความมุ่งมั่นที่จะทำให้ข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่ได้รับความเชื่อได้ว่ามีความถูกต้องตามกฎหมาย ไม่ควรเป็นเพียงการสร้างลัทธิจักรวรรดินิยมทางวิชาการ เครือข่ายการวิจัยและพัฒนาักได้ประโยชน์จากกลุ่มแกนที่มีผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ มีวิธีการทำงานแบบ "ตีเพื่อก่อ" และมีการทำความเข้าใจความเป็นจริงของระดับรากหญ้าอย่างใกล้ชิด

๑๐. การเสริมให้สมบูรณ์และการเชื่อมโยง

เครือข่ายแต่ละเครือข่ายต่างก็มีวัตถุประสงค์ โครงการ สมาชิก และระบบการจัดการที่แตกต่างกันแต่มีส่วนที่เหลื่อมซ้อนกันอยู่ สะท้อนถึงขอบเขตและกลุ่มเป้าหมายของเครือข่าย การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายจะเป็นการเสริมความสมบูรณ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งมีหลายลักษณะ โดยอาจเป็น

การเสริมในแง่ภูมิศาสตร์ เช่นการเชื่อมโยงเครือข่ายที่ดำเนินการในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับโลกเข้าด้วยกัน หรือเชื่อมเครือข่ายแนวราบที่ประกอบด้วยองค์กรที่มีรูปแบบ แตกต่างกันเข้าด้วยกัน เช่น หน่วยงานพัฒนาเอกชน ชาวนา สถาบันวิจัย เป็นต้น หรือเชื่อมโยง เครือข่ายที่อยู่ในสาขาวิชาต่างกันเข้าด้วยกัน เช่น วิทยาศาสตร์ด้านสัตว์ วิศวกรรมทางการเกษตร สังคมวิทยาชนบท การขนส่ง เป็นต้น นอกจากนี้การเชื่อมโยงเครือข่ายในแนวตั้งที่ช่วยนำความคิดเห็น และประสบการณ์ของผู้ได้รับประโยชน์ หน่วยงานส่งเสริม นักวิจัย ผู้กำหนดนโยบาย หน่วยงานความ ช่วยเหลือ นักการเงิน และภาคเอกชนเข้าด้วยกันก็มีความจำเป็น

การเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายมีความจำเป็นเพื่อ

- ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกลุ่ม
- ส่งเสริมความร่วมมือที่เสริมซึ่งกันและกันให้เรื่องที่ทำนั้นมีความสมบูรณ์
- หลีกเลี่ยงการแข่งขัน
- ลดความซ้ำซ้อนของการให้บริการ
- ทำให้ผลประโยชน์ของเครือข่ายมีมากขึ้น
- ใช้ข้อได้เปรียบหรือจุดแข็งขององค์กรต่าง ๆ มาทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การเชื่อมเครือข่ายอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทำให้เกิดขึ้นและรักษาไว้ได้ ด้วยการมี กิจกรรมร่วมกัน หรือเป็นตัวแทนร่วมกันในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการที่เกี่ยวข้อง และการร่วมกันประสานงานการประชุม

๑๑. การติดตามผลและประเมินผล

เครือข่ายต้องการการติดตามผลและประเมินผลเป็นประจำสม่ำเสมอและถี่ถ้วน ไม่เพียงแต่ประเมินความสอดคล้องของแผนการทำงานกับวัตถุประสงค์อย่างต่อเนืองเท่านั้น แต่ควรมี การประเมินความก้าวหน้าและความสำเร็จของเครือข่ายเป็นระยะ ๆ ด้วย จากเหตุผลหลายประการ ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น การติดตามผลและประเมินผลเครือข่ายเป็นเรื่องยาก ดังนั้น กระบวนการ กำหนดวิธีและเครื่องชี้วัดประสิทธิภาพของกิจกรรมเครือข่ายจึงเป็นเรื่องที่สมาชิกทั้งหมดต้องเข้ามามี ส่วนร่วมเรียนรู้และกำหนด

๑๒. การจัดการเครือข่าย

การจัดการเครือข่ายเป็นเรื่องซับซ้อน และมีคนน้อยคนนักที่ได้รับการฝึกฝนมาในสายนี้ ความสำเร็จของเครือข่ายหลายแห่งชี้ให้เห็นว่า เครือข่ายจำนวนมากสามารถดำเนินการให้บรรลุผล สำเร็จได้ด้วยกลุ่มของผู้จัดการมือสมัครเล่นที่มีความกระตือรือร้นซึ่งไม่เคยผ่านการฝึกอบรม ด้านการจัดการมาก่อนเลย อย่างไรก็ตามไม่จำเป็นที่เครือข่ายทั้งหมดต้องเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ หรือลองผิดลองถูก การจัดหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับการทำงานหรือการจัดการเครือข่ายในระดับ ภูมิภาคจะเป็นประโยชน์มาก

๑๓. การเกี่ยวข้องกับผู้ได้ประโยชน์

เครือข่ายมุ่งเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องพยายามส่งเสริมให้ผู้ได้ประโยชน์ เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างเครือข่าย ตัวอย่างเช่น เครือข่ายวิจัยและพัฒนาการเกษตร จะ

ประสบความสำเร็จถ้าใช้วิธีการที่พิจารณาหรือรับเอาความคิดเห็นและประสบการณ์ของเกษตรกรมา เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยและพัฒนาด้วย

เครือข่ายระดับชาติและระดับนานาชาติก็ได้ประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเครือข่าย ของผู้ได้รับประโยชน์ระดับพื้นที่เช่นกัน การแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มผู้ได้ประโยชน์ในส่วนต่าง ๆ ของ ประเทศ และระหว่างประเทศเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ สมาชิกเครือข่ายสามารถช่วยติดต่อกับกลุ่มต่าง ๆ ใน ท้องถิ่นและอำนวยความสะดวกให้กับการติดตามผลการดำเนินงานกิจกรรม

๑๔. การมีส่วนร่วมและผลประโยชน์ตอบแทน

การมีส่วนร่วมในเครือข่ายจะเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับการ ทำเช่นนั้น สมาชิกต้องมีส่วนได้ส่วนเสียในวัตถุประสงค์ของเครือข่าย มีผลประโยชน์ในกิจกรรม บางอย่าง มีความปรารถนาจะสมทบอะไรบางอย่างให้ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ทรัพยากรต่อเครือข่าย เชื่อใจผู้นำเครือข่าย และมีความรู้สึกเชื่อมั่นต่อความสำเร็จและความก้าวหน้าในอนาคตของเครือข่าย

ถ้าวัตถุประสงค์ของเครือข่ายดี การเชื่อมโยงภายในเครือข่ายเหมาะสม เอื้อให้เกิดความ เคลื่อนไหวของกิจกรรมและความแข็งขันของสมาชิก โครงการหรือกิจกรรมมีลักษณะกระจายอำนาจ ไปให้กับมวลสมาชิกที่ได้รับประโยชน์ การดำเนินงานของเครือข่ายจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ใน ที่สุด

การทำงานร่วมกัน ถือได้ว่า เป็นภารกิจที่สำคัญของการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย กล่าวคือ ความเป็นเครือข่ายมีความสัมพันธ์กับงานและสัมพันธ์ภาพระหว่างกัน ซึ่งงาน/ภารกิจและ ความเป็นภาคีต่อกันนั้น จะนำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างกระบวนการความเคลื่อนไหวทางสังคม ดังนั้นกระบวนการทำงานของเครือข่าย สามารถพิจารณาได้จากการทำงาน สัมพันธภาพ การเรียนรู้ และความเคลื่อนไหวที่นำไปสู่การจัดการกับสิ่งต่างๆ ภายใต้บริบทที่เกิดขึ้น โดยแต่ละเครือข่ายก็มี กระบวนการทำงานที่แตกต่างกันไปตามสถานการณ์และเป้าหมายที่กำหนด ในที่นี้ จะกล่าวถึง กระบวนการทำงานของเครือข่ายต่างๆ มีลักษณะร่วมกันใน ๔ ประเด็น คือ

๑. กระบวนการทำงานที่เชื่อมประสานจากจุดเล็กและขยายไปสู่หน่วยใหญ่

ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น ไม่ว่าจะเป็เครือข่ายระดับใดหรือประเภทใด สิ่งทีเครือข่าย ต่างๆ ดำเนินการในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ การทำงานที่เชื่อมประสานจากประเด็นเล็กๆ แล้ว ขยายไปสู่การทำงานที่หลากหลายขึ้น โดยเป็นการขยายทั้งกิจกรรม พื้นที่ และเป้าหมาย การ ดำเนินการ กล่าวคือ เป็นกระบวนการทำงานที่ต่อยอดจากฐานงานเดิมที่กลุ่มเครือข่ายนั้นมีอยู่ และ เป็นการแสวงหาแนวร่วมใหม่ เครือข่ายใหม่ ที่จะช่วยให้เครือข่ายนั้นได้มีความรู้ ประสบการณ์และมี พลังอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ โดยเป็นการที่ทุกฝ่ายเข้ามาศึกษา เรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และพัฒนากิจกรรมร่วมกัน ตัวอย่างเช่น เครือข่ายวิทย์ชุมชนในจังหวัด ลำปาง ที่ได้สานต่อและดำเนินกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายการศึกษา กลุ่มเซรามิก กลุ่มทิพย์ช้าง เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน และองค์กรประชาชนใน ๑๓ อำเภอ ฯลฯ ร่วมกัน จัดตั้งเป็น “องค์กรชุมชนคนลำปาง” ที่ได้ดำเนินการเพื่อพัฒนากิจกรรมการสื่อสารการพัฒนาชุมชน การเสริมสร้างการเรียนรู้ และกิจกรรมเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในจังหวัดลำปางการเริ่มต้นจาก จุดเล็กและขยายเป็นหน่วยใหญ่ดังกล่าว เป็นกระบวนการหนึ่งของการทำงานในเครือข่าย โดยเป็นทั้ง ขั้นตอนของการก่อตัวและกระบวนการทำงาน ซึ่งเครือข่ายที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีความ

เข้มแข็งนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการไม่มองข้ามในจุดเล็ก เริ่มต้นจากการทำงานในสิ่งที่รู้และเข้าใจแล้ว ค่อยๆ เชื่อมประสานกับองค์กรอื่น เครือข่ายอื่นในประเด็นกิจกรรมที่หลากหลาย ซึ่งเป็นผลให้การทำงาน of เครือข่ายนั้นมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ในพื้นที่มากขึ้น และกระบวนการทำงานที่เชื่อมประสานของเครือข่ายในลักษณะนี้ เป็นการทำงานที่ควบคู่กันไปทั้งการทำงานในระดับพื้นที่และการสานต่อไปในระดับนโยบาย นอกจากนี้ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น เครือข่ายส่วนใหญ่จะใช้วิธีการทำงานที่หลากหลาย เช่น การใช้พื้นที่เป็นสถานที่ดำเนินการ การใช้ประเด็นปัญหาเป็นกิจกรรมในการขับเคลื่อนการใช้ศูนย์ประสานงานเป็นที่รวบรวมข้อมูล ฯลฯ ซึ่งกระบวนการทั้งหมดเน้นการใช้ความรู้ ประสบการณ์ที่มีอยู่ มาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ โดยมีการปรับเปลี่ยนวิธีการไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้อาจประยุกต์การใช้วิธีการต่างๆ ในแต่ละช่วงของเครือข่าย ดังนี้

๑) ในช่วงการก่อตัวของเครือข่ายเพื่อหาแนวร่วมในการพัฒนากิจกรรมนั้น ผู้ประสานเครือข่ายหรือแกนนำกลุ่ม จะต้องใช้วิธีการค้นหาแกนนำ หาแนวร่วมอุดมการณ์ การแสวงหารูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสม และการจัดระบบองค์กร เพื่อให้กระบวนการก่อตัวนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๒) ในระยะขยายตัว จะใช้วิธีการประสานความร่วมมือ การกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสมกับระดับความสัมพันธ์ รวมทั้งการหาความรู้ใหม่ เทคนิคใหม่ ในการพัฒนาเครือข่าย

๓) ในช่วงการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือการจัดกิจกรรม เครือข่ายจะต้องมีความพร้อมในเรื่องของข้อมูล ทุน การจัดการ และแนวร่วมที่หลากหลาย เพื่อให้การทำงานนั้นมีความต่อเนื่อง

๔) ในช่วงหลังจากการดำเนินการตามเป้าหมายแล้ว จำเป็นต้องมีการรักษาพันธกรณี ความสัมพันธ์และการสื่อสารที่เป็นระบบ เพื่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่ และเพื่อมิให้เครือข่ายอยู่ภาวะถดถอย โดยการเพิ่มเติมความรู้ การถอดบทเรียน หรือการประเมินตนเอง อยู่ตลอดเวลา ด้วยวิธีการทำงานที่หลากหลาย จะทำให้เครือข่ายมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สามารถปรับเปลี่ยนตนเอง เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ในการใช้วิธีการที่หลากหลายของเครือข่ายนั้น ยังหมายถึงการใช้เทคนิค วิธีการ และเครื่องมือที่มีความแตกต่างในการจัดการกับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งการจัดการเครือข่าย

๒. การรักษาสัมพันธ์ภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน

การที่เครือข่ายจะดำเนินการต่อไปได้นั้น การรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกและภาคีในเครือข่ายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะถ้าไม่มีการรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างกันแล้ว กิจกรรมและความเคลื่อนไหวของเครือข่ายอาจมีการยุติลง เพราะขาดภาคร่วมดำเนินการ ดังนั้น ในกระบวนการทำงานและการจัดการเครือข่ายจะต้องคำนึงถึงการรักษาสัมพันธ์ภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วม กล่าวคือ หลังจากทีภาคีในเครือข่ายเห็นความจำเป็นของเครือข่ายว่า มีประโยชน์ต่อการพัฒนาเครือข่ายและการพัฒนาสังคม สิ่งทีคนในเครือข่ายนั้นจะพึงมีต่อกัน คือ การสร้างความรู้ และความหมายในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพราะคนในเครือข่ายเดียวกันย่อมจะรู้ความหมายของเครือข่ายมากกว่าคนอื่นๆ การสร้างความรู้ ความหมายภายในเครือข่ายเป็นการสร้างโลกทัศน์หรือมุมมองในการพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็ง และเป็นการขยายแนวคิดและกระบวนการให้กว้างขวาง

ออกไป โดยการสื่อสารจะเป็นช่องทางที่นำไปสู่การสร้างพันธกรณีและการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การสื่อสารทั้งทางตรงและทางอ้อมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร จะทำให้เครือข่ายมองเห็นภาพความเคลื่อนไหว และการสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาความเป็นเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งในการรักษาสัมพันธภาพเพื่อสร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน สิ่งที่มีความสำคัญในการรักษาสัมพันธภาพ คือ การสื่อสารระหว่างสมาชิกและภาคีในเครือข่าย เพื่อให้ฝ่ายต่างๆ ได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการทำงานร่วมกัน ดังนั้น

๑) การสื่อสารจะทำให้สมาชิกในเครือข่ายมีโอกาสรับรู้ (perception) เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ได้ทั่วถึง

๒) การสื่อสารเป็นส่วนสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจ (inspiration) ให้บุคคลร่วมมือกันค้นหาเป้าหมายร่วมกัน (shared goal)

๓) การสื่อสารเป็นแนวทางที่ทำให้สมาชิกในเครือข่ายได้มีโอกาสเรียนรู้ (learning) ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมของกันและกัน การแลกเปลี่ยน (exchange) ข้อมูลและข้อคิดต่างๆ การฝึกเปิดใจกว้าง (open mind) เพื่อยอมรับฟังความคิดเห็นและพฤติกรรม ตลอดจนการพัฒนาสัมพันธภาพระหว่างกัน (relationship development) และร่วมมือกันทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

๔) การสื่อสารมีส่วนสำคัญในการค้นหาและพัฒนา “อัตลักษณ์” (identity) และบุคลิกลักษณะ (character) ร่วมกันของสมาชิกในเครือข่ายและเป็นช่องทางในการนำเสนออัตลักษณ์และบุคลิกลักษณะดังกล่าวสู่สังคมภายนอก

๓. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว

เมื่อเครือข่ายมีการทำงานและ มีการรักษาสัมพันธภาพที่สร้างสื่อความหมายร่วมกันแล้ว การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวเข้าหากัน เป็นสิ่งที่เครือข่ายส่วนใหญ่ได้ดำเนินการ เพราะการเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันนั้นเป็นทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ กล่าวคือ การที่เครือข่ายจะมีความเติบโตและมีความมั่นคงจะต้องมีการแสวงหาความรู้ มีการสะสมประสบการณ์ และมีการปรับบทบาท ในการสร้างความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และหน่วยงานอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งเพื่อให้เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานที่หลากหลาย ซึ่งการเสริมสร้างกระบวนการการเรียนรู้ นั้น สามารถใช้เทคนิคและวิธีการต่างๆ เช่น การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การพัฒนาผู้นำ การศึกษาแบบเจาะลึกในพื้นที่ และการถอดบทเรียนร่วมกัน เป็นต้น

กระบวนการดังกล่าว เป็นกระบวนการเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในความหมายของเครือข่ายที่จะต้องมีการศึกษาเรียนรู้ การประสานความร่วมมือ และการรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน ในที่นี้หมายถึง การพึ่งพาอาศัยทั้งในด้านทุน ความรู้ ประสบการณ์ ที่สำคัญคือ ความร่วมมือ เพราะไม่มีเครือข่ายใดจะมีศักยภาพในการพัฒนาที่สมบูรณ์ ดังนั้น การเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันจึงเป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายทางสังคม

๔. การพัฒนากิจกรรมและความเคลื่อนไหวเพื่อสร้างขบวนการทางนวัตกรรมและวาทกรรมในการพัฒนา

ความเป็นเครือข่ายในยุคใหม่ นอกจากจะเป็นการสร้างความเป็นภาคีร่วมบนเส้นทางของนวัตกรรมการเรียนรู้ เช่น เครือข่ายอินเทอร์เน็ต เครือข่ายทางอากาศของวิทยุร่วมด้วยช่วยกันแล้ว การสร้างความเป็นเครือข่ายดังกล่าว ยังก่อให้เกิดกระบวนการทำงานรูปแบบใหม่ที่ผู้คนในสังคมไม่จำเป็นต้องเห็นหน้าตา และพบปะซึ่งกันและกันหรืออาศัยพื้นที่ดำเนินการ เพียงแต่มีความรู้สึกร่วมว่า จะต้องร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งพากัน ก็สามารถสร้างความเป็นเพื่อน เป็นพี่ เป็นน้อง และความเป็นเครือข่ายได้ การเกิดขึ้นของนวัตกรรม เป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายในรูปแบบใหม่ ที่เน้นการประสานความร่วมมือและการช่วยเหลือซึ่งพากันในคราวที่จำเป็นเท่านั้น โดยที่ต่างคนต่างอยู่และทำงานของตนแต่เมื่อมีปัญหาเกิดกับสังคมทุกฝ่ายก็มาร่วมมือกัน โดยการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการติดต่อสื่อสาร กระบวนการดังกล่าว ก่อให้เกิดวาทกรรมในการพัฒนาที่จะนำไปสู่การสร้างความรู้ความเข้าใจในสิ่งใหม่ โดยการใช้วาทกรรมใหม่ๆ ขึ้นมาทดแทนคำพูดเดิมๆ เช่น ประชาสังคม ประชารัฐ การบริหารแบบบูรณาการ เป็นต้น

ซึ่งความหมายที่แท้จริง ก็คือ การจัดการที่มีประสิทธิภาพขององค์กร และการใช้ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม

กระบวนการทำงานของเครือข่ายดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า เครือข่ายเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการประสานความร่วมมือ เป็นการทำงานด้วยถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างสมาชิกและภาคีร่วม โดยมีจุดเริ่มต้นจากการทำงานในพื้นที่และประเด็นเล็กๆ แล้วขยายกระบวนการเป็นเครือข่าย ที่กว้างออกไป พร้อมทั้งแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ที่เหมาะสมกว่า โดยมีระบบการสื่อสารและนวัตกรรมใหม่เป็นเครื่องมือที่จะสร้างความหมายและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

๒.๕.๓ รูปแบบการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่าย

David Mathews^{๔๙} ได้นำเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่าย โดยการทำเอกสารชุดหนึ่ง เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างและกระบวนการที่จำเป็นต่อการทำหน้าที่ เพื่อกิจการส่วนรวมของประชาชนในฐานะสมาชิกของชุมชน และได้เสนอแนะวิธีการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยการตรวจสอบสภาพชุมชน เรียกว่า **เครื่องมือตรวจสอบสภาพชุมชน** (Community checklist kit) เขากล่าวว่า ความมีพลังของการมีส่วนร่วมในชุมชน และความเข้มแข็งของ ชุมชน สามารถตรวจสอบสภาพได้จาก

- ๑) โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมของชุมชน
- ๒) กระบวนการ ตัดสินใจของชุมชนในเรื่องส่วนรวม
- ๓) ลักษณะของผู้ผู้นำในชุมชน
- ๔) รูปแบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องส่วนรวมของประชาชน
- ๕) ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับหน่วยงานต่าง ๆ และ

^{๔๙} Mathews, David. Elements of a Strong Civil Society and Health Public Life.

๖) ความรู้สึกถึงความเป็นชุมชนและบรรทัดฐานของชุมชนเกี่ยวกับความร่วมมือ

เครือข่ายชุมชนและองค์กรชุมชน เป็น ๑ ใน ๖ เรื่องที่ Mathews ระบุว่า เป็นสภาพบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน นั่นคือ โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ชุมชนที่เข้มแข็ง จะมีเครือข่ายของกลุ่มองค์กรประชาชนจำนวนมาก มีบรรทัดฐานของการแลกเปลี่ยนประโยชน์กัน และมีความไว้วางใจเชื่อใจกัน อันมีผลให้เกิดการร่วมมือแบบเต็มอกเต็มใจในระดับสูง ประชาชนถูกดึงให้เข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องราวของส่วนรวม โดยที่มีความสัมพันธ์ต่อกันแบบเท่าเทียม ไม่ใช่แบบถูกสั่งให้เข้าร่วม ลักษณะความเป็นชุมชนเช่นนี้พื้นที่แต่ละแห่งมีไม่เท่ากัน สำหรับชุมชนที่อ่อนแอ หรือหมู่บ้านที่ไม่มีความเป็นชุมชน หรือเรียกว่า "Uncivil areas" นั้น ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการเมืองท้องถิ่นหรือกลุ่มองค์กรของชุมชน และความสัมพันธ์ก็ค่อนข้างเป็นไปในทางตั้ง คือ คนจนพึ่งพาคนรวยอย่างมาก

เรามักได้ยินคำว่า "โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ" อยู่เสมอ ซึ่งได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ ฯลฯ อันเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ Mathews เสนอว่า การพัฒนาให้คนในสังคมกลายเป็น "พลเมือง" และให้สังคมกลายเป็นประชาคม หรือ "ชุมชน" ก็จำเป็นต้องมี "โครงสร้างพื้นฐาน" เช่นกัน ซึ่งได้แก่ (๑) โอกาส เวลา และสถานที่ ที่คนในชุมชนจะได้พบและทำกิจกรรมร่วมกัน (๒) ช่องทางการติดต่อสื่อสารที่เชื่อมต่อถึงกันภายในเครือข่ายที่โยงใยไปทั่วทั้งชุมชน แสดงถึงวิธีการจัดระเบียบในการติดต่อกันในเรื่องของส่วนรวม

หมู่บ้านต้องมีที่ให้คนในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นคนต่างกลุ่มต่างพวกกัน สามารถพูดคุยกันเกี่ยวกับปัญหาที่พวกเขาเผชิญอยู่ร่วมกัน อาจเป็นการประชุมอย่างเป็นทางการของหมู่บ้าน หรือการสนทนาในกลุ่มเล็ก ๆ อย่างไม่เป็นทางการก็ได้ ที่ที่ประชาชนสามารถพูดคุยกันได้นี้มีส่วนสำคัญต่อการทำให้เกิดเจตนาธรรมทางการเมือง การแก้ปัญหาของส่วนรวม และการสร้างความเป็น "พลเมือง"

ชุมชนที่เข้มแข็งเท่าที่ Mathews ศึกษา ล้วนได้ผ่านความพยายามสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ข้างต้น โดยจำแนกระดับพัฒนาได้เป็น ๓ ระดับ คือ

ระดับเบื้องต้น อยู่ในระยะแรกที่คนในหมู่บ้านเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ และในเรื่องราวของส่วนรวมผ่านช่องทางของการเป็นสมาชิกในกลุ่มองค์กรเฉพาะกิจเล็ก ๆ เช่น กลุ่มกิจกรรมพัฒนา หรือกลุ่มละแวกบ้าน

ระดับต่อมา คนในหมู่บ้านจะพัฒนากลุ่มเฉพาะกิจขึ้นเป็นชมรมกลุ่มองค์กรที่มุ่งดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนรวมที่มั่นคงขึ้น มีการสร้างเครือข่ายกลุ่มไว้ภายใต้ร่มเงาเดียวกัน เพื่อยึดกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ทั้งหมดไว้ด้วยกัน

ระดับสูงสุด ชมรมของประชาชน สมาคม และองค์กรเอกชน มีการพัฒนาโครงสร้างและระบบงานอย่างเป็นเรื่องเป็นราว ไม่มีสภาพเป็นกลุ่มเฉพาะกิจอีกต่อไป องค์กรเหล่านี้เป็นช่องทางให้คนได้มีโอกาสพูดคุยอภิปรายกันทั้งชุมชน ยกกระดับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนเชื่อมเครือข่ายองค์กร และมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกัน

เห็นได้ว่า กลุ่ม/องค์กร และเครือข่ายองค์กร ทำหน้าที่เป็นช่องทางการติดต่อสื่อสาร ดังนั้น โครงสร้างพื้นฐานทางสังคม หรือประชาคม หรือเครือข่ายองค์กร ก็คือ โครงสร้างพื้นฐานของการติดต่อสื่อสารระหว่างคนในชุมชนด้วยเช่นกัน

สถานการณ์ของชุมชนและเครือข่ายองค์กรไทยในปัจจุบัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๕๐} กล่าวว่า ถ้าจะมองหาโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการพัฒนาให้คนในสังคมกลายเป็นประชาชนพลเมือง และให้สังคมกลายเป็นชุมชนหรือประชาคม ซึ่งประกอบด้วย โอกาส เวลา และสถานที่ ที่คนในชุมชนจะได้พบและทำกิจกรรมร่วมกัน และวิธีการจัดระเบียบในการติดต่อกันในเรื่องของส่วนรวมที่ได้จากช่องทางการติดต่อสื่อสารที่เชื่อมต่อถึงกันภายในเครือข่ายที่โยงใยไปทั่วทั้งชุมชน การจัดเวทีชาวบ้าน นับเป็นกิจกรรมที่ทำให้มีการปรึกษาหารือระหว่างประชาชน เพื่อจัดการกับประเด็นปัญหาวิกฤตของชุมชน ทำให้ประชาชนได้มีการติดต่อกัน และพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ไม่ใช่เป็นเพียงเพื่อมิตรภาพส่วนตัว แต่เพื่อเรื่องของส่วนรวม หมู่บ้านส่วนใหญ่ในทุกพื้นที่ไม่มีการจัดประชุมอย่างเป็นทางการเพื่อพูดคุยกันในเรื่องของส่วนรวมบ่อยนัก ส่วนใหญ่เป็นการสนทนากันในกลุ่มเล็ก ๆ อย่างไม่เป็นทางการ ตามร้านค้าในชุมชน หรือเมื่อพบปะกันในกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนา งานประเพณีของหมู่บ้าน พิธีกรรมของท้องถิ่น งานสังคม โดยเฉพาะงานบวช (สำหรับสังคมชาวพุทธ) งานแต่งงาน งานศพ หรือระหว่างการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในการทำนา ทำสวน ทำไร่ อย่างไรก็ตาม ในทุกตำบลอย่างน้อยจะมีอยู่ ๑ - ๒ หมู่บ้าน ที่พบว่ามีการจัดประชุมเป็นประจำ นอกจากนี้ทุกพื้นที่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้องของคนในชุมชนว่าเป็น โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมที่ทำให้คนมีความเอื้ออาทรและรักใคร่ปรองดองกัน

วิจารณ์ พานิช^{๕๑} กล่าวว่า จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. ๒๕๔๒ ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจส่วนใหญ่หาทางแก้ปัญหาโดยการปรับ พฤติกรรมของตนเอง พึ่งตนเองและพึ่งกันเองมากกว่าจะเดินทางไปข้างหน้าอย่างไร้ทิศทางหรือพึ่งรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการแก้ไขปัญหาในชุมชนที่มีกระบวนการเสริมสร้างพลังของชุมชน การแก้ไขปัญหาคความยากจนของชุมชนในลักษณะดังกล่าว ทำให้ชุมชนไม่ต้องใช้ทุนที่เป็นเงินเข้มข้นในการส่งเสริมอาชีพและพัฒนาการผลิต แต่ต้องใช้ทุนทางสังคมสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ความจริงเกี่ยวกับเรื่องราวของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังต้องพยายามทำให้คนในชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองที่จะพัฒนา ตนเองและชุมชนร่วมกันให้ได้ ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งกล่าวว่า ปัญหาของคนยากจนในหมู่บ้านของเขา เมื่อวิเคราะห์กันอย่างถ่องแท้แล้ว เป็นเพราะไม่คิดจะต่อสู้กับปัญหามากกว่าไม่มีทางที่จะต่อสู้ ความจริงแล้วหนทางแก้ความยากจนยังมีอยู่ แต่ถ้าจะให้กลับมารวมเลยนั้นเป็นเรื่องยาก ซึ่งผู้อาวุโสท่านหนึ่งก็ได้ให้คำแนะนำว่า ต้องปลุกใจกันก่อน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเปิดเพลงปลุกใจทางหอกระจายข่าวทุกวัน

การปลุกความเชื่อมั่นของสมาชิกชุมชน ถูกเร่งให้เกิดเร็วขึ้นด้วยกระบวนการของเวทีสาธารณะ การวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและปรึกษาหารือกัน ช่วยให้

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. โรงพิมพ์เรือนแก้ว, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๐, หน้า ๓๔.

^{๕๑} วิจารณ์ พานิช. การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ (สคส.). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๘, หน้า ๖๗.

สมาชิกชุมชนตระหนักรู้ถึงทุนทางสังคมที่มีอยู่ เริ่มมองเห็นช่องทางที่จะแก้ไขปัญหาด้วยศักยภาพของชุมชน อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าพลังความเชื่อมั่นจะแผ่ขยายครอบคลุมไปทั้งชุมชน หลายแห่งได้เกิดการรวมกลุ่มของคนที่เข้มแข็งก่อน ต่อจากนั้นกลุ่มก็กลายเป็นช่องทางให้คนทั้งชุมชนได้ติดต่อสื่อสารกัน และผลิตซ้ำความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองและชุมชนให้กับสมาชิกในชุมชนคนอื่น ๆ ต่อไป

การเชื่อมความสัมพันธ์แบบพันธมิตรกับภาคนอกชุมชนก็มีส่วนเสริมให้การแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนเป็นไปด้วยดียิ่งขึ้น ซึ่งปัจจุบันคนชั้นกลางในเมือง พ่อค้า นักธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน และ ข้าราชการที่มีแนวความคิดใหม่ ได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรประชาสังคมที่กระตือรือร้นในการสนับสนุนกระบวนการเสริมสร้างพลังของชุมชน เครือข่ายองค์กรเหล่านี้ได้มีกิจกรรมสนับสนุนการแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนในหลายลักษณะ เช่น การขยายพื้นที่ทางการตลาดให้กับสินค้าชุมชน การจัดงานส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชน เพื่อพัฒนาอาชีพการให้คำแนะนำในการพัฒนาคุณภาพและรูปแบบผลิตภัณฑ์ เพื่อตอบสนองลูกค้าเป้าหมายกลุ่มใหม่ ๆ ฯลฯ

หมู่บ้านส่วนใหญ่มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรจำนวนมาก จำนวนกลุ่มแต่ละหมู่บ้านมีตั้งแต่ ๕-๒๐ กลุ่ม กลุ่มเหล่านี้มีทั้งกลุ่มที่จัดตั้งกันเอง และกลุ่มที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมให้จัดตั้ง แต่กลุ่มประเภทหลังมีมากที่สุด ช่องทางสื่อสารภายในกลุ่มส่วนใหญ่มีประสิทธิภาพกว่าช่องทางสื่อสารสาธารณะของชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มที่มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และการดำเนินกิจกรรมมีเรื่องที่ต้องให้สมาชิกร่วมรับรู้และ ตัดสินใจ เช่น กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการออมทรัพย์ การเก็บเงินสงเคราะห์ กลุ่มให้บริการสินเชื่อ แต่ในทุกหมู่บ้านไม่มีการเชื่อมเครือข่ายกลุ่มเหล่านี้ให้อยู่ภายใต้ร่มเงาของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมอันเดียวกัน กล่าวคือ ไม่ปรากฏว่ามีการประชุมตัวแทนกลุ่มเพื่อให้กลุ่มเป็นช่องทางสื่อสารระหว่างสมาชิกกับชุมชน แม้ว่าผู้นำกลุ่มบางคนจะเป็นกรรมการหมู่บ้านด้วย แต่ก็ไม่ใช่ในฐานะตัวแทนของกลุ่ม เท่าที่จะพอมองเห็นได้ก็มีเพียงผู้นำสตรีเท่านั้นที่ได้รับการเชิญเข้าร่วมประชุมกับกลุ่มผู้นำหมู่บ้านในฐานะตัวแทนของ องค์กรสตรี แต่ผู้นำสตรีก็ไม่ได้นำข้อประชุมกลับมาแจ้งต่อสมาชิกกลุ่มแต่อย่างใด ทั้งนี้กล่าวได้ว่า กลุ่มเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่ในชุมชนทุกแห่ง และเป็นช่องทางที่สมาชิกกลุ่มจะได้มาพบปะพูดคุยกัน แต่ก็เป็นเรื่องของกิจกรรมกลุ่มมากกว่าเรื่องส่วนตัว

เครือข่ายขององค์กรมีเฉพาะเครือข่ายขององค์กรที่อยู่ภายใต้การส่งเสริมของหน่วยงานหน่วยเดียวกัน ซึ่งก็เป็นเพียงเครือข่ายหลวม ๆ ไม่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ หรือมีกิจกรรมร่วมกันเท่าไรนัก เครือข่ายองค์กรส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมและสนับสนุนของกองทุนเพื่อสังคม สำนักงานพัฒนาองค์กรชุมชน และกรมการพัฒนาชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบลเริ่มเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านที่ต้องการได้รับการสนับสนุนงบประมาณเพื่ออาชีพ รวมตัวกันเป็นกลุ่มและเครือข่ายองค์กรมากขึ้น นอกจากนี้เครือข่ายที่เกิดขึ้นอยู่ในทุกพื้นที่มักเป็นเครือข่ายขององค์กรประเภทเดียวกัน ชำนาญหมู่บ้านเป็นเครือข่ายระดับตำบล ไม่มีเครือข่ายองค์กรในระดับหมู่บ้าน และเครือข่ายองค์กรต่างประเภทกันเลย

ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนระดับตำบล(คอช.ต) เป็นความพยายามหนึ่งของกรมการพัฒนา ชุมชน ที่จะส่งเสริมให้องค์กรต่างประเภทกันเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย แลกเปลี่ยนการเรียนรู้

และสนับสนุน ซึ่งกันและกันในการสร้างศักยภาพของแต่ละกลุ่ม รวมไปถึงการรวมพลังกันระหว่างองค์กร เพื่อร่วมกัน แก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองด้วย ศอช.ต. ได้มีการจัดตั้งขึ้นแล้วในทุกตำบล แต่ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่และกระบวนการทำงานของเครือข่าย รวมทั้งกระบวนการจัดตั้งที่ผ่านมายังไม่เป็นในทางที่จะทำให้รู้สึกได้ว่า ศอช.ต.นี้ คือ เครือข่ายองค์กรของตำบล

การวิเคราะห์ความเข้มแข็งของกลุ่ม/องค์กร พบว่า กลุ่มองค์กรที่เรียกได้ว่าเข้มแข็ง คือ กลุ่ม/ องค์กรที่มีกิจกรรมต่อเนื่อง มีทรัพยากรสำหรับบริหาร มีประเด็นการพัฒนาที่ชัดเจน ดังนั้น กลุ่ม/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการเงิน (ทั้งที่หน่วยราชการส่งเสริม และชาวบ้านจัดตั้งกันเอง) จะมีความเข้มแข็งมากกว่ากลุ่ม/องค์กรประเภทอื่น ๆ รองลงมา คือ กลุ่ม/องค์กรอาชีพ กลุ่มสตรี หากมีได้ดำเนินกิจกรรมด้านอาชีพหรือออมทรัพย์ ก็มักเป็นกลุ่มที่อยู่ระดับอ่อนแอ^{๕๒}

อีกตัวอย่างหนึ่งการการนำเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเครือข่ายจากเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย มีตัวอย่างดังนี้ นำเสนอโดย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์^{๕๓}

๑. เครือข่ายภาคประชาชน

เครือข่ายภาคประชาชน เป็นการรวมตัวของภาคประชาชนในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะในชุมชนชนบท เป็นการรวมของปัจเจกบุคคล กลุ่มคนและเครือข่าย โดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชน กระบวนการทำงานร่วมกับภาคีอื่นๆ และระบบเทคโนโลยี เป็นเครื่องหนุนเสริมให้เกิดการรวมตัว โดยเครือข่ายภาคประชาชนเกิดขึ้นทั้งจากการเห็นความจำเป็นในการรวมพลังเพื่อแก้ไขปัญหา เกิดจากการเรียนรู้และการถ่ายทอดประสบการณ์ร่วมกัน โดยเป็นกระบวนการที่เป็นไปตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากการส่งเสริม โดยหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นๆ ที่ต้องการให้องค์กร ชุมชน และสังคม มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาตนเองตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของภาครัฐหรือหน่วยงานที่กำหนดไว้

กระบวนการทำงานของเครือข่ายภาคประชาชนนั้น สามารถจำแนกเป็น ๒ ระดับใหญ่ๆ คือ ระดับแรกเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ และการจัดการตัวเองของชุมชน และระดับที่ ๒ เป็นการสร้างโอกาส สร้างศักยภาพของเครือข่ายและขยายกลุ่มองค์กรชุมชน ไปยังเครือข่ายอื่นๆ จนถึงระดับจังหวัดและระดับประเทศหรือข้ามพรมแดนนอกเขตการปกครองที่โยงใยกันอย่างทั่วถึง การรวมตัวของภาคประชาชนเหล่านี้เป็นพลังที่ช่วยเสริมสร้างให้เกิดการพึ่งพาตนเอง และการพัฒนาสังคม โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การเรียนรู้ การสืบทอดภูมิปัญญาและการปรับตัวของชุมชน รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและการพัฒนาประเทศ โดยเครือข่ายภาคประชาชนจะมีการกำหนดความเป็นเครือข่ายผ่านกิจกรรม ฐานอาชีพและกระบวนการ

^{๕๒} ปกรณ์ สุวรรณประชา. **วิทยาการกระบวนการภาคสนาม**. สถาบันพัฒนาสี่แยกอินโดจีน สนับสนุน โดย สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, พิษณุโลก, ๒๕๕๙ , หน้า ๔๓ – ๔๔.

^{๕๓} สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน). **การเสริมสร้างเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย**. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๙, หน้า ๘๗ – ๘๘.

เชื่อมโยง เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายอุตสาหกรรมชุมชน เครือข่ายวิทย์ชุมชน เป็นต้น องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเหล่านี้ มีกิจกรรมและความต่อเนื่องบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองและวัฒนธรรมชุมชน กระบวนการทำงานส่วนใหญ่จึงเป็นไปเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการทำงานร่วมกับภาครัฐ ซึ่งเป็นรากฐานให้เกิดแนวร่วม ในระดับที่สูงขึ้นไป เช่น การเป็นส่วนหนึ่งของกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มอาชีพในระดับตำบล และการเข้าร่วมเป็นภาคประชาชนสังคมระดับจังหวัด กระบวนการเครือข่ายภาคประชาชนนี้ นับว่ามีบทบาทที่สำคัญ ต่อการพัฒนาประเทศ เพราะว่าเป็นพลังของแผ่นดินที่เกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก

ข้อจำกัดของเครือข่ายภาคประชาชน อยู่ที่ขาดการเรียนรู้ในเชิงมหภาคและระดับโลก การปรับตัวของชุมชน การจัดระบบการจัดการตัวเอง การสนับสนุนอย่างเป็นระบบทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน การขาดผู้นำ รวมทั้งการขาดระบบการจัดการเครือข่ายที่จะทำให้เครือข่ายมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง

ข้อดีหรือจุดแข็ง คือ การใช้ระบบวัฒนธรรม ความเชื่อ ความไว้วางใจและการเข้าใจถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงและการสานสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน รวมทั้งการพัฒนาบนพื้นฐานแห่งความเข้าใจ และความสอดคล้องในวิถีชีวิตและธรรมชาติของสรรพสิ่ง ซึ่งในมิติหลัง คือ การสร้างวัฒนธรรมของตนเองในการดำรงอยู่ในสังคม

๒. เครือข่ายภาครัฐ

ภาครัฐเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมให้ดำเนินไปอย่างเป็นระบบด้วยนโยบายของภาครัฐแต่ละช่วงเวลา แต่ด้วยระบบที่มีมาอย่างยาวนานนั้น ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการรวมศูนย์ที่ยากแก่การนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นการวางรากฐาน/การวางแผนที่มาจากส่วนบนหรือผู้ที่มีอำนาจ การสร้างอำนาจนิยมของภาครัฐดังกล่าว ได้กลายเป็นการสะสมปัญหาเชิงโครงสร้างให้เกิดขึ้นอีกต่อกระบวนการพัฒนาในสังคมไทยในช่วงที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมาภาครัฐเองก็ได้มีการปรับตัว/ปฏิรูปกระบวนการทำงาน โดยการสนับสนุนกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น การส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีการรวมกลุ่ม เป็นเครือข่ายและมีการปรึกษาหารือกันมากขึ้น โดยผ่านช่องทางด้านกฎหมายและกระบวนการทำงาน โดยกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการพัฒนาภาครัฐนั้น จะมีการดำเนินการในลักษณะของงานด้านการพัฒนาชุมชนที่ภาครัฐเป็นผู้ให้แนวคิด กระบวนการทำงานมากกว่า กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของภาคประชาชน และการส่งเสริมความเป็นเครือข่ายของภาครัฐนั้น มักจะเป็นการจัดตั้งมากกว่าเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของภาคประชาชน

เครือข่ายภาครัฐจะมีหลากหลายประเภทตามโครงสร้างและภารกิจของหน่วยงาน เช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษา เครือข่ายกระทรวงมหาดไทย เครือข่ายเกษตรกรรมเพื่อการผลิตของกรมการพัฒนาชุมชน เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน และเครือข่ายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP เป็นต้น

กลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งภาครัฐเหล่านี้ ส่วนใหญ่มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาและการเข้าไปส่งเสริมการทำงานในระดับชุมชน อำเภอ และจังหวัด โดยเป็นการเชื่อมประสานการทำงานระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนที่มีลักษณะทั้งที่เป็นแนวตั้ง คือ จากบนลงล่าง และแนวนอน คือ การทำงานร่วมกันในระดับพื้นที่ เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ขาดการวางแผนร่วมกัน

ระหว่างชาวบ้านและรัฐ ดังนั้น กลุ่ม องค์กร เครือข่ายของรัฐหรือโครงการต่างๆ ที่ภาครัฐสนับสนุนเหล่านี้ เมื่อโครงการตามภารกิจนั้นๆ สิ้นสุดลง ความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง รวมทั้งการเรียนรู้ก็สิ้นสุดลงด้วยเช่นกัน เป็นความไม่ต่อเนื่อง และไม่ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาเป็นเครือข่ายที่ยั่งยืน

จากสถานการณ์ดังกล่าว ภาครัฐจึงได้มีการปรับตัวในการที่จะปฏิบัติงานร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากขึ้น โดยจะเห็นได้จากในปัจจุบันมีองค์กรอิสระใหม่ของภาครัฐมากมาย ซึ่งองค์กรเหล่านั้นต่างก็มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กองทุนเพื่อสังคม (SIF) หรือแม้กระทั่งกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาครัฐได้มีแนวทางในการขับเคลื่อนสังคมร่วมกับภาคประชาชนให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมกับสถานการณ์มากขึ้น

ข้อดีของเครือข่ายภาครัฐ คือ การเสริมสร้างมวลบนพื้นฐานแห่งความมั่นคงของชาติ และการส่งเสริมการพัฒนาที่ตอบสนองต่อนโยบายของรัฐและการพัฒนาประเทศในภาพรวม โดยมีระบบระเบียบการจัดการที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง รวมทั้งมีแนวทางการขับเคลื่อนสังคมด้วยกิจกรรมที่หลากหลายตามภารกิจของกระทรวง และกรมกองต่างๆ

ข้อจำกัด คือ กระบวนการดำเนินการ เช่น เป็นการวางแผนที่มีได้มาจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ขาดความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงาน ขาดการกระจายความรับผิดชอบให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง และขาดการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้คนในสังคม รวมทั้งปัญหาการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่บางส่วน

๓. เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน

ในภาคธุรกิจเอกชน เป็นที่ยอมรับกันว่า การประสานผลประโยชน์เพื่อลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มผลตอบแทน เป็นสิ่งที่ภาคธุรกิจเอกชนได้ดำเนินการอยู่เสมอ ภายใต้ความร่วมมือในฐานะความเป็นหุ้นส่วนต่อกัน โดยความเป็นหุ้นส่วนนั้นเป็นทั้งในรูปแบบของความร่วมมือในการผลิตการค้าขาย การประสานผลประโยชน์ และการรวมพลังเพื่อพัฒนาสังคม โดยเครือข่ายในภาคธุรกิจนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการรวมตัวของผู้ทำงานในธุรกิจประเภทเดียวกัน ซึ่งจะเห็นได้จากการที่กลุ่มองค์กรในภาคธุรกิจต่างๆ มารวมตัวกันเป็นเครือข่ายภาคธุรกิจ เช่น สภาหอการค้า สภาอุตสาหกรรมและเครือข่ายองค์กรธุรกิจเอกชนอื่นๆ ที่ภาครัฐส่งเสริม เช่น สมาคมผู้ส่งออก สมาคมผู้ประกอบการค้า เป็นต้น โดยเครือข่ายภาคธุรกิจเหล่านี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการประสานผลประโยชน์ และสนับสนุนเพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของการดำเนินการทางธุรกิจ และการคืนกำไรให้กับสังคม

กระบวนการเกิดเครือข่ายภาคธุรกิจเอกชนดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีที่จะประสานและร่วมกันรักษาผลประโยชน์ในทางธุรกิจ และนำไปสู่การพัฒนาสังคมในด้านอื่นๆ โดยในช่วงที่ผ่านมาวงการธุรกิจถูกมองว่าฉกฉวยผลประโยชน์จากภาคประชาชน และใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง มีการผูกขาดทางการค้า ฯลฯ ซึ่งจากการมองดังกล่าวและก่อกวนการเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจทำให้ภาคธุรกิจเอกชนมีการปรับตัวเป็นธุรกิจเพื่อสังคม และมีแนวโน้มในการทำธุรกิจที่สามารถรับใช้และคืนประโยชน์ให้กับสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะบริษัทขนาดใหญ่ ดังนั้นเครือข่ายในภาคธุรกิจจึงมีการพัฒนากระบวนการทำงานร่วมกับภาครัฐและภาคประชาชน ในลักษณะของการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย เช่น เครือข่าย SME เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เครือข่ายธุรกิจเพื่อปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายภาคธุรกิจเพื่อการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

จุดแข็งของเครือข่ายภาคธุรกิจ คือ มีกระบวนการทำงานที่รวดเร็ว มีความสามารถในการระดมทุนเพื่อการจัดการ และมีความสามารถในการพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อจำกัด คือ คำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทนมากเกินไป ทำให้ไม่สามารถทำการลงทุนในการเพื่อพัฒนาสังคมได้ อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาความเป็นเครือข่ายของภาคธุรกิจเอกชนมีความน่าสนใจตรงที่การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพขององค์กร และการรักษาผลประโยชน์ของเครือข่าย รวมทั้งมีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

๔. เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)

องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นอีกภาคส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคม โดยมีการพัฒนาการมาจากการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมขององค์กรระหว่างประเทศ ที่เข้ามาสนับสนุนการทำงานและการเรียนรู้ของภาคประชาชน หลังจากนั้นจึงมีการสนับสนุนให้องค์กรและภาคประชาชนให้ดำเนินการจัดการในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อร่วมคลี่คลายปัญหาในสังคม เป็นภาคส่วนที่มีแนวทางในการทำงานที่หลากหลายและมีความพยายามที่จะแสวงหาและเสนอทางเลือกในการพัฒนาประเทศ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีศักยภาพในการพัฒนาและมีความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยมีบทบาทที่สำคัญ คือ การนำเสนอและผลักดันการแก้ไขปัญหาของผู้ด้อยโอกาสในสังคมให้ปรากฏขึ้น เช่น ในด้านสิทธิมนุษยชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สวัสดิการและแรงงาน เป็นต้น ซึ่งลักษณะงานขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ การเน้นการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนา การสร้างจิตสำนึก การรวมกลุ่ม และการเผยแพร่ให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน โดยมีขอบข่ายเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างต่อเนื่องตามภารกิจที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา

ที่ผ่านมา เครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนได้มีการพัฒนาเครือข่ายเพิ่มขึ้นอย่างมากในสังคมไทย บางเครือข่ายก็ประสบผลสำเร็จในฐานะองค์กรที่ให้การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ บางองค์กรเครือข่ายก็เป็นฐานทุนให้กับภาคประชาชน แต่ก็มีบางเครือข่ายที่ยังต้องพึ่งพาทุนจากต่างประเทศที่นำมาซึ่งความสงสัยในกระบวนการทำงาน ในที่นี้จะยกตัวอย่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่รวมตัวกันเป็นเครือข่ายและสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้น เช่น เครือข่ายด้านแรงงานสัมพันธ์ เครือข่ายด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เครือข่ายสิทธิมนุษยชน ฯลฯ

เครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ เป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่จริงในสังคมไทย เป็นพลังขับเคลื่อนให้ภาคประชาชนได้มีความตื่นตัวและปรับตัวในการพัฒนาตนเอง ด้วยความร่วมมือทั้งทางด้านบุคลากร ระบบการสื่อสาร และการทำงานในสิ่งที่ตนเองถนัด รวมทั้งการสนับสนุนในด้านวิชาการของสถาบันการศึกษา จึงทำให้เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเอง และให้ภาคประชาชนได้มุมมองและทางเลือกในการพัฒนา ซึ่งเป็นนิมิตหมายหนึ่งของการพัฒนาที่มีความหลากหลายในสังคมปัจจุบัน

จุดแข็งของภาคองค์กรพัฒนาเอกชน คือ การมุ่งเน้นในการเสนอทางเลือกในการพัฒนาสังคม การส่งเสริมให้ประชาชนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ

ในขณะเดียวกันก็มีข้อจำกัดทั้งในเรื่องของงบประมาณในการดำเนินการ การขาดจิตสำนึกของกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่ม รวมทั้งการดำเนินงาน ที่ขัดผลประโยชน์ต่อกลุ่มอิทธิพล จึง

ทำให้กระบวนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นที่สงสัยเคลือบแคลงของภาครัฐและภาคประชาชน และบางครั้งการใช้กิจกรรมบางประเภทเป็นเครื่องมือในการทำงานเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับบริบทในสังคมไทย ยิ่งทำให้การยอมรับในการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนมีข้อจำกัดมากขึ้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในภาพรวมของเครือข่ายต่างๆ ดังกล่าวเป็นทั้งกระบวนการทำงานในระดับชุมชนท้องถิ่นและการเชื่อมต่อเป็นเครือข่ายในระดับจังหวัด ภูมิภาค และระดับประเทศ ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นขั้นตอนและมีความหลากหลาย โดยที่ทุกฝ่ายต่างก็มีจุดมุ่งหมาย คือ การกระทำตามภารกิจและหน้าที่ กระบวนการเรียนรู้การพึ่งพาตนเองและการสร้างโอกาสและทางเลือกใหม่ในการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาของสังคม

กระบวนการดำเนินการของเครือข่ายทั้ง ๔ ภาคส่วนดังกล่าว เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีอยู่จริงในสังคมไทย และเป็นสิ่งที่ยืนยันว่าการใช้พลังเครือข่ายจะช่วยให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคมและการแก้ไขปัญหาได้ โดยองค์กร เครือข่ายเหล่านั้น จะต้องสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้กับตนเอง สร้างแนวร่วมในการพัฒนาบนความต้องการพื้นฐานของสังคมและเสริมสร้างระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยมีทิศทางหรือเป้าหมายร่วมของประชาชนส่วนใหญ่ในสังคม และที่สำคัญคือ ควรมีความร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง จะขาดหรือมอบหมายให้ภาคใดภาคหนึ่งมิได้ ทั้งนี้เพราะความเป็นเครือข่าย คือ กระบวนการที่เชื่อมโยงและการกระทำภารกิจร่วมกัน^{๔๔}

ดังนั้น กระบวนการพัฒนาในรูปแบบของเครือข่าย จึงเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาองค์กร และการพัฒนาสังคม ความเป็นเครือข่ายอยู่ที่ความไว้วางใจ ความสามัคคี และการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เครือข่ายจะประสบผลสำเร็จมิได้ ถ้าขาดการทำภารกิจ และการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน เพราะฉะนั้น เครือข่ายต่างๆ จึงควรมีการรักษาสัมพันธภาพ และการรักษาผลประโยชน์ร่วมกันอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานของความเท่าเทียม

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ^{๔๕} ได้เสนอว่า เครือข่ายมีรูปแบบมากมาย และมีบางคนพยายามจำแนกโดยใช้คุณลักษณะของสมาชิก พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ กิจกรรมหลัก วัตถุประสงค์ และโครงสร้างของเครือข่าย เป็นเกณฑ์

- คุณลักษณะของสมาชิก

เครือข่ายอาจจำแนกตามประเภทของสมาชิก เช่น ชาวนา นักวิจัย หรือวิศวกร บางคนรวมคนที่ทำงานในระดับเดียวกันเป็นประเภทเดียวกันหรือเน้นเครือข่ายแนวราบ เช่น เครือข่ายชาวนา (ประกอบด้วยคนที่เป็นชาวนาเท่านั้น) บางคนก็รวมคนที่ทำงานสาขาเดียวกันแต่ต่างระดับกันเข้าด้วยกัน หรือเน้นเครือข่ายแนวตั้ง เช่น ชาวนา นักวิจัยด้านการเกษตร หน่วยงานกำหนดนโยบายการเกษตร และหน่วยงานระหว่างประเทศที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการเกษตร เป็นต้น บางเครือข่ายมีสมาชิกแบบบุคคล แต่บางแห่งก็มีสมาชิกเป็นองค์กรหรือสถาบัน และบางแห่งมีปะปนกัน

^{๔๔} สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน). การเสริมสร้างเครือข่าย ๔ ภาคส่วนในสังคมไทย. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๙, หน้า ๔๓ - ๔๕ .

^{๔๕} สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน “คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาชนบท”. เจริญวิทย์การพิมพ์, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๘, หน้า ๗๔.

- พื้นที่ทางภูมิศาสตร์

เป็นการจำแนกเป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานในพื้นที่หนึ่ง บางแห่งก็เป็นเครือข่ายระดับประเทศ บางแห่งเป็นเครือข่ายระดับภูมิภาค บางเครือข่ายก็เป็นเครือข่ายระดับชุมชนลุ่มน้ำ เช่น เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ เป็นต้น หรืออาจแบ่งตามเขตที่มีระบบนิเวศทางการเกษตรเหมือนกัน เช่น เครือข่ายข้อมูล ข่าวสารในพื้นที่แห้งแล้ง (Arid Lands Information Network)

การจัดการเครือข่าย

บางเครือข่ายมีรูปแบบเป็นทางการและรวบอำนาจ โดยมีการส่งข่าวถึงกันผ่านองค์กรแกนที่เป็นศูนย์กลางเครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง แต่บางแห่งก็รวมเป็นเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการและกระจายอำนาจ โดยเน้นการติดต่อกันโดยตรงระหว่างสมาชิก เครือข่ายไม่เป็นทางการมักจะเกิดขึ้นจากระดับรากหญ้า หรือในองค์กรที่ให้ความสำคัญกับการตัดสินใจขององค์กรระดับล่าง แต่ก็มีแนวโน้มที่พัฒนาเป็นเครือข่ายที่รวมศูนย์มากขึ้น

การใช้คำว่า "เครือข่าย" ที่ไม่ถูกต้อง

เครือข่ายทางการและรวมศูนย์ที่เกิดขึ้นจากการวางแผนของหน่วยเหนือ เช่น จากหน่วยงาน ราชการ องค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานภาคเอกชนที่ให้การอุดหนุนเงินทุน บางเครือข่ายดำเนินงานโดยคนกลุ่มเดียว รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหน่วยหนึ่ง ไม่มีการติดต่อกับองค์กรอื่น ๆ ที่เป็นสมาชิก เหล่านี้ไม่ใช่เครือข่ายที่แท้จริง เพราะเครือข่ายที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และการติดต่อสัมพันธ์กันของสมาชิกที่ต่างก็มีอำนาจอิสระของตน พวกนี้ใช้คำว่า "เครือข่าย" เพื่อภาพลักษณ์ในสังคม เป็นการใช้แนวความคิดของการสร้างเครือข่ายที่ผิด ซึ่งไม่ควรให้การสนับสนุนอย่างยิ่ง^{๕๖}

ประโยชน์ของเครือข่าย

- เครือข่ายสามารถเชื่อมโยงคนที่อยู่ในระดับต่างกัน มีวิธีการทำงาน การจัดการ และปฏิสัมพันธ์ต่างกันไปที่ไม่มีโอกาสติดต่อกัน เข้าด้วยกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น นำไปสู่การทำงานร่วมกัน เพื่อประโยชน์ของทุกฝ่าย

- เครือข่ายสามารถทำให้คนและองค์กรที่ไม่มีความสัมพันธ์กันได้ทราบว่ายังมีบุคคลหรือหน่วยงานอื่นอีกมากที่สนใจทำงานในเรื่องเดียวกัน และเผชิญปัญหาเหมือนกัน

- เครือข่ายสามารถทำให้ความต้องการของประชาชนได้รับการสนองตอบจากรัฐ

- เครือข่ายช่วยชี้ให้เห็นปัญหาและประเด็นการพัฒนาที่ซับซ้อนและท่วมท้นในหมู่บ้าน

- เครือข่ายทำให้คนและองค์กรได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อน ได้รับกำลังใจ การจูงใจ และการยอมรับ ซึ่งมีความสำคัญต่อหน่วยเล็ก ๆ ที่อยู่นอกระบบราชการ

- สามารถดึงศักยภาพความเชี่ยวชาญของนักวิชาการ/นักวิจัยที่มีความรู้ความสามารถ ซึ่งกระจายอยู่ในสถาบันอุดมศึกษา หน่วยวิจัยต่างๆของภาครัฐและภาคเอกชนภายในประเทศ รวมทั้งหน่วยวิจัยในมหาวิทยาลัย/สถาบันชั้นนำต่างประเทศ เพื่อผนึกพลังในการพัฒนาวิชาการ พัฒนา/สร้างหลักสูตร ร่วมผลิตบัณฑิตศึกษาโดยเฉพาะปริญญาเอกที่เน้นงานวิจัยพัฒนาและสร้างผลงานวิจัย

^{๕๖} Putnam, Robert D., *Making Democracy Work; Civic traditions in Modern Italy*. Princeton, N.J. : Princeton University Press, 2015, P. 90.

ที่เป็นโครงการขนาดใหญ่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของสถาบันอุดมศึกษาไทย พัฒนาประเทศ แก้ไขปัญหาของประเทศ และเสริมสร้างสมรรถนะการแข่งขันของประเทศได้

- สามารถระดมทรัพยากรที่มีจำกัดให้มีการใช้อย่างมีประสิทธิภาพเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งทรัพยากรบุคคล และอุปกรณ์เพื่อการศึกษาและวิจัยที่มีราคาแพง
- สามารถผลิตบัณฑิตศึกษาโดยเฉพาะระดับปริญญาเอกที่มีคุณภาพเทียบเท่าสากล และมีศักยภาพการทำวิจัยในจำนวนที่มีมากขึ้นได้โดยเร็ว
- เครือข่ายที่เข้มแข็งจะสามารถสร้างงานวิจัยที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่องระยะยาว ตอบสนองความต้องการของประเทศ รวมทั้งภาคอุตสาหกรรม สามารถแข่งขันได้ในระดับโลก

๒.๕.๔ ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเครือข่าย เพื่อความยั่งยืน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๕๗}ได้เสนอแนะในการพัฒนาเครือข่าย ดังนี้

๑. สมาชิกที่เข้าร่วม ต้องเข้าใจเป้าหมายในการรวมตัวกันว่าจะก่อให้เกิดความสำเร็จในภาพรวม

๒. สร้างการยอมรับในความแตกต่างระหว่างสมาชิก ยอมรับในรูปแบบและวัฒนธรรมองค์กรของสมาชิก

๓. มีกิจกรรมสม่ำเสมอและมากพอที่จะทำให้สมาชิกได้ทำงานร่วมกัน เป็นกิจกรรมที่ต้องแน่ใจว่าทำได้ และกระจายงานได้ทั่วถึง ควรเลือกกิจกรรมที่ง่ายและมีแนวโน้มประสบความสำเร็จ อย่าทำกิจกรรมที่ยากโดยเฉพาะครั้งแรกๆ เพราะถ้าทำไม่สำเร็จอาจทำให้เครือข่ายที่เริ่มก่อตัวเกิดการแตกสลายได้

๑. จัดให้มีและกระตุ้นให้มีการสื่อสารระหว่างกันอย่างทั่วถึง และสม่ำเสมอ

๒. สนับสนุนสมาชิกทุกกลุ่ม และทุกด้านที่ต้องการความช่วยเหลือ เน้นการช่วยเหลือกลุ่มสมาชิกที่ยังอ่อนแอให้สามารถช่วยตนเองได้

๓. สร้างความสัมพันธ์ของบุคลากรในเครือข่าย

๔. สนับสนุนให้สมาชิกได้พัฒนางานอย่างเต็มกำลังตามศักยภาพและความชำนาญที่มีอยู่ โดยร่วมกันตั้งเป้าหมายในการพัฒนางานให้กับสมาชิกแต่ละกลุ่ม ส่งผลให้สมาชิกแต่ละกลุ่มมีความสามารถพิเศษเฉพาะด้าน เป็นพื้นฐานในการสร้างความหลากหลายและเข้มแข็งให้กับเครือข่าย

๕. สร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ระหว่างบุคลากรทุกระดับของสมาชิกในเครือข่ายในลักษณะความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน

๖. จัดกิจกรรมให้สมาชิกใหม่ของเครือข่าย เพื่อเชื่อมต่อคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ในการสืบทอดความเป็นเครือข่ายต่อไป

๗. จัดให้มีเวทีระหว่างคนทำงานเพื่อพัฒนาหรือแก้ปัญหาในการทำงานด้านต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. โรงพิมพ์เรือนแก้ว, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๐, หน้า ๖๗.

จัดให้มีช่องทางการทำงานร่วมกัน การสื่อสารที่ง่ายต่อการเข้าถึงที่ทันสมัยและเป็นปัจจุบัน เช่น สร้างระบบการส่งต่องาน และสร้างเว็บไซต์เพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายเข้าด้วยกัน

โดยสรุปแล้ว トラบไคที่ภารกิจเครือข่ายยังไม่สำเร็จย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาเครือข่ายไว้ วัตถุประสงค์ให้เครือข่ายสามารถดำเนินการต่อไปได้ และบางกรณีหลังจากเครือข่ายได้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายแล้ว ก็จำเป็นต้องรักษาความสำเร็จของเครือข่ายไว้ หลักการรักษาความสำเร็จของเครือข่าย มีดังนี้

๑. มีการจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินอย่างต่อเนื่อง
๒. มีการรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย
๓. กำหนดกลไกสร้างระบบจูงใจ
๔. จัดหาทรัพยากรสนับสนุนเพียงพอ
๕. ให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไขปัญหา
๖. มีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน) ดร. และ คณะ^{๕๘} ได้การศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่” โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณี “ตากธรรม” ของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๒) เพื่อศึกษา วิเคราะห์ และปริวรรตองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาที่มีอยู่ในวัดสูงเม่น ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการความรู้และทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเอง จากการศึกษาพบว่า ประเพณีตากธรรม เป็นประเพณีเชิงกุศโลบายที่ต้องการให้ประชาชนเข้าถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและการส่งเสริมการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดเก็บและการดูแลรักษาสภาพคัมภีร์ธรรมบาลานหรือมรดกทางวัฒนธรรมให้มีอายุการใช้งานที่ยาวนาน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ประเพณีตากธรรม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวสูงเม่นมีการดูแลรักษาและเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมบาลานภาษาล้านนาไว้ได้มากที่สุดในประเทศไทย

การศึกษาวิจัยตามโครงการนี้ นอกจากจะเป็นการฟื้นฟูประเพณีตากธรรมที่ห่างหายไปประมาณ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมาให้กลับเข้าสู่วิถีวัฒนธรรมของชุมชนแล้ว ยังทำให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ทราบถึงประวัติและผลงานของครูบาภิญจนธัญญวาสี พระมหาเถระชาวสูงเม่นในอดีต ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมคำสอนไว้ที่วัดสูงเม่น โดยท่านเป็นผู้ที่ได้สร้างคุณูปการให้กับชาวล้านนาเป็นอย่างมาก และโดยเฉพาะการสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดนระหว่าง

^{๕๘} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘.

ล้านนา กับเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ของประเทศไทยและประเทศลาว

ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชน พบว่า ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมีความรู้มีความสามารถที่จะดำเนินการจัดการทรัพยากรของชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้และการพัฒนาสังคมในด้านอื่นๆ ได้ แต่ทั้งนี้จำเป็นต้องมีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีบทบาทและเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่น

ผลจากการศึกษาวิจัย ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความตระหนักและเห็นความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การขยายผลและการเรียนรู้ในระดับท้องถิ่น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะสำเร็จมิได้ ถ้าหากขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้น มีข้อเสนอแนะว่า ชุมชนท้องถิ่นควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่การจัดการและการปรับตัวของชุมชน ในขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ควรสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาสังคม

ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคทกาล^{๕๙} ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษาสภาพการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย (๒) ศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย (๓) ศึกษาปัญหาการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย และ (๔) พัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทยเป็นการจัดการกระจายในแต่ละภูมิภาคในลักษณะโครงการโดยมีนโยบายจัดตั้งเป็นสถาบัน ศูนย์ หรือพิพิธภัณฑสถานที่มีแผนพัฒนาคัมภีร์ไบเบิลให้อยู่ในรูปดิจิทัล และมีกลยุทธ์การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ๒) ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการคัมภีร์ไบเบิล ได้แก่ การกำหนดให้การจัดการคัมภีร์ไบเบิลเป็นนโยบายหลักขององค์กร การมีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจนและมีบุคลากรรับผิดชอบ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร และเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบุคคล ๓) ปัญหาการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย ได้แก่ โครงสร้างองค์กรไม่ชัดเจนและขาดบุคลากรที่รับผิดชอบโดยตรง ความไม่ต่อเนื่องของงบประมาณสนับสนุน และเทคโนโลยีสารสนเทศไม่ทันสมัย ๔) รูปแบบที่เหมาะสมของการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทยประกอบด้วย ด้านการบริหารองค์กรคัมภีร์ไบเบิลมี ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับชาติ ระดับหน่วยงานและระดับท้องถิ่น มี ๖ ปัจจัยโดยปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือการกำหนดนโยบายการจัดการคัมภีร์ไบเบิลให้เป็นนโยบายหลักขององค์กร ส่วนด้านกระบวนการจัดการคัมภีร์ไบเบิลทางกายภาพและทางดิจิทัลประกอบด้วย การจัดหาและรวบรวมคัมภีร์ไบเบิล การจัดโครงสร้างสารสนเทศโดยการกำหนดหมวดหมู่จากเนื้อหาในคัมภีร์ไบเบิล การจัดเก็บและค้นคืน การปริวรรตไบเบิล การบริการและเผยแพร่คัมภีร์ไบเบิล การสงวนรักษาและการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ผลการตรวจสอบความสามารถในการนำรูปแบบไปประยุกต์ใช้อยู่ในระดับมาก

^{๕๙} ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคทกาล. การพัฒนาแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต แขนงวิทยาศาสตร์สาขาศิลปศาสตรมหาวิทาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๙.

ไข่มุก อุทยาวลี^{๖๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้ ในจังหวัดพัทลุงและสงขลา” จากศึกษางานวิจัยดังกล่าวพบว่าผู้วิจัยไม่ได้ทำการศึกษาเฉพาะเอกสารโบราณประเภทสมุดไทยเพียงอย่างเดียว เนื่องจากหน่วยงานที่ทำการศึกษาคือ ศูนย์วัฒนธรรม โรงเรียนสตรีพัทลุง พิพิธภัณฑ์วัดเขียนบางแก้ว สถาบันทักษิณศึกษา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา ยังมีเอกสารโบราณประเภทคัมภีร์โบราณจัดเก็บอยู่ด้วย ผลการวิจัยดังกล่าวจึงสะท้อนถึงผลการวิจัยของคัมภีร์โบราณได้เป็นอย่างดีด้วย โดยวิจัยได้ทำการสำรวจในด้านการบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านเทคโนโลยี ด้านเครือข่ายความร่วมมือ และทางด้านกระบวนการดำเนินงานการอนุรักษ์ รวบรวมและการเก็บรักษาเอกสาร ผลการศึกษาพบว่าโดยภาพรวมพบว่าหน่วยงานที่ศึกษาดังกล่าวมีปัญหาด้านการบริหารจัดการและการวางแผนดำเนินการอย่างจริงจังของหน่วยงาน ปัญหาการขาดบุคลากรผู้รับผิดชอบด้านการอนุรักษ์โดยตรงและบุคลากรยังขาดความรู้ทางด้านการอนุรักษ์และการเก็บรักษาเอกสารที่ถูกต้อง ปัญหาด้านงบประมาณที่มีอยู่จำกัด ปัญหาด้านการจัดเก็บอย่างเป็นระบบทั้งการจัดทำทะเบียน การลงรายการบัญชีเอกสาร และการจัดหมวดหมู่ ปัญหาด้านนโยบายในการพัฒนาระบบฐานข้อมูลไม่ชัดเจนและปัญหาการขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาพัฒนาระบบฐานข้อมูล ปัญหาด้านการปริวรรตที่นักวิจัยขาดความชำนาญในการปริวรรต ถ่ายถอด และแปลเนื้อหาอักษรภาษาโบราณ และปัญหาขาดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน

พระครูพิพิธธรรมาภิบาล (มานิตย์ เฟื่องผล)^{๖๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัด และการถ่ายถอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ใน ท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง” โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) ศึกษา รวบรวมและจัดหมวดหมู่เอกสารคัมภีร์ โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดในเขตภาคกลาง ๒) วิเคราะห์เนื้อหาและจัดทำตรรกะนี้ค้นคำของเอกสาร คัมภีร์โบราณทางพระพุทธศาสนาของวัดเขตภาคกลาง ๓) ส่งเสริมอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อเป็น แหล่งเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของวัดในเขตภาคกลาง ผลการศึกษา พบว่า เนื้อหาที่ปรากฏโครงสร้างระบบการจัดระบบหมวดหมู่ในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ ในปัจจุบันมีการแบ่งระบบการจัดหมวดหมู่ทั้ง ๕ ระบบ ถึงแม้จะมีหลักการในการจัดแบ่งความรู้คล้ายกัน แต่จุดเน้นของระบบต่างกัน ซึ่งเมื่อนำหมวดหมู่ของทั้ง ๕ ระบบ มารวมกันขอบเขตความรู้ที่ปรากฏในระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณทางพระพุทธ ศาสนาที่มีอยู่ในปัจจุบัน พบว่าขอบเขตความรู้ศาสนาจะเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องพุทธศาสนา ซึ่งกระจายอยู่ในหลายหมวดย่อย และหมู่ย่อย รวมเป็น ซาดกทั่วไป ธรรมะทั่วไป อรรถกถา อรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก บทสวดมนตร์ คัมภีร์ภาษาบาลี นิกายธรรม

^{๖๐} ไข่มุก อุทยาวลี. (ม.ป.ป.). การสำรวจสถานภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้: กรณีศึกษาจังหวัดพัทลุงและสงขลา. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ๑๓(๓), , ๒๕๖๐.

^{๖๑} พระครูพิพิธธรรมาภิบาล (มานิตย์ เฟื่องผล) . การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัด และการถ่ายถอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้าง แหล่งเรียนรู้ใน ท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๖๑.

จึงสรุป ผลการวิจัยเชิงสถิติในแต่ละจังหวัดด้วย ดังนี้ จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัด พระนครศรีอยุธยา จังหวัดชัยนาท ระบบการจัดระบบหมวดหมู่ความรู้ในคัมภีร์โบราณที่มีอยู่ในปัจจุบันไม่ ครอบคลุมเนื้อหาในคัมภีร์โบราณทั้งหมด นอกจากนี้ในแต่ละหมวดความรู้ที่กำหนดไว้ยังไม่มีคำอธิบาย ขอบเขตความรู้อย่างละเอียด และครอบคลุม และยังไม่มีการแบ่งเป็นหมวดย่อย หมู่ย่อยได้ละเอียดเท่า ที่ควร

พระมหาอภิชาติ ธมฺมาภินฺโท (จันลาโสม), ผศ.ดร. อาแว มะแส^{๒๒} ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ โดย มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษา ลักษณะทางวัฒนธรรม ที่มีลักษณะเด่นของชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสสามชัย จังหวัด จังหวัดกาฬสินธุ์ ๒) ศึกษา รูปแบบและกระบวนการพัฒนา ชุมชน ของชุมชนบ้านหนองช้าง ๓) ศึกษา การบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาไปสู่ความเป็น ชุมชนเข้มแข็งของชุมชนบ้านหนองช้าง เป็นการศึกษา เฉพาะกรณี ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านหนองช้างเป็น ชุมชนของคนชาติพันธุ์ผู้ไทย สมาชิกในชุมชนมี ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูง มีความมุ่งมั่นในการ รักษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งภาษา การแต่ง กาย ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่สืบ ต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ และภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เป็น เอกลักษณะให้ดำรงอยู่ อีกทั้งสามารถนำมาบูรณาการ กับการพัฒนาชุมชน โดยอาจมีการปรับหรือประยุกต์ บางส่วนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ กระบวนการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านนี้ เริ่มต้นจากการ รวมตัวของสมาชิกชุมชน เพื่อทบทวนแนวทางการ พัฒนาในอดีตที่มีผลกระทบทางลบ แล้วหันมาให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต ด้วยการปลุกฝังวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา มีความพยายามรักษาควบคู่กับการประยุกต์ใช้ในการ ดำเนินชีวิตผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน มีการวางแผนด้วยการทำประชาคมหมู่บ้าน ทำให้เกิดการ ร่วมคิด ร่วมทำร่วมเรียนรู้ของสมาชิกชุมชนจนเกิดเป็น แผนชุมชน ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะการพัฒนาด้านวัตถุ แต่ เน้นไปที่การพึ่งตนเองตามวิถีชีวิตของชุมชน ต่อมา มี ภาศิเครือข่ายที่สนับสนุนการพัฒนา จนทำให้เกิด โครงการต่างๆมากมาย ซึ่งมีรูปแบบที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ร่วมกันของชุมชนในการแก้ปัญหาและปรับปรุงความ เป็นอยู่ของคนในชุมชน ด้วยการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ อยู่บนฐานความเข้าใจบริบทของชุมชน และปรับเนื้อหา ให้สอดคล้องกัน จึงเกิดการบูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล มี การ อนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนควบคู่กับการนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากภายนอกมาผสมผสานปรับใช้ให้ เหมาะสม แล้วสรุปเป็นบทเรียนเฉพาะของชุมชน จน สามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง องค์ประกอบที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนบ้านหนองช้าง คือ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง การ ถอดบทเรียนอย่างต่อเนื่อง การสร้างจิตสำนึกให้คนใน ชุมชนรักความเป็นชาวผู้ไทย การมีความรักและเอื้ออาทรต่อกันของสมาชิกชุมชน การพยายามรักษา ภาพลักษณ์ที่ดีของชุมชน รวมถึงการปรับใช้ใช้ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นอย่างมีพลวัต ข้อเสนอแนะที่สำคัญจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ การที่จะพัฒนาชุมชนท้องถิ่นไปสู่ความเป็น ชุมชนเข้มแข็ง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคนในชุมชน

^{๒๒} พระมหาอภิชาติ ธมฺมาภินฺโท (จันลาโสม), ผศ.ดร. อาแว มะแส. มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๖๑

ควรให้ความสำคัญกับการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรม ของชุมชน โดยที่ชุมชนควรมีการทบทวน บทเรียนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกอยู่เสมอ ควรมี แผนพัฒนาชุมชนที่กำหนดเป้าหมาย ระยะยาวที่ให้ ความสำคัญกับหลายมิติแบบองค์รวม และการรู้จัก พึ่งตนเองของชุมชน ผ่านการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน ของคนในชุมชน

พระราชเชษฐาภรณ์ รศ.ดร. และ คณะ^{๒๓} ได้ศึกษาเรื่อง การสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและการถ่านทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดแพร่ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาสำรวจ รวบรวมสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณล้านนา ในจังหวัดแพร่ ๒) เพื่อจัดทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็น ระบบ และถ่ายสำเนาคัมภีร์โบราณที่ไม่ซ้ำซ้อนกับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้วเป็นการเพิ่มฐานข้อมูล ใหม่เข้าสู่ระบบล้านนาอย่างต่อเนื่อง และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนา และสร้าง แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่ภูมิปัญญาในจังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นการวิจัยแบบคุณภาพ (Qualitative Research) ผลการศึกษาพบว่า

๑. การสำรวจ คัมภีร์โบราณล้านนา ในจังหวัดแพร่ แต่ละพื้นที่มีข้อจำกัดในด้านกายภาพ และบริบทของท้องถิ่นด้านเอกสาร บุคลากร งบประมาณและองค์ความรู้ในวิธีการสำรวจและจัดเก็บ รวบรวมข้อมูลใน ๕ อำเภอ จำนวน ๕ วัด ส่วนการรวบรวมและการจัดเก็บคัมภีร์ธัมม์ ของวัดสูงเม่น วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร วัดบางสนุก วัดกลางและวัดบ้านอ้อยมีวิธีการรวบรวมและจัดเก็บคัมภีร์ธัมม์คล้ายคลึงกันมากเนื่องจากเป็นโซนล้านนาเดียวกันโดยมีผ้าห่อคัมภีร์ มีไม้ปั่นจัก (ภาษาล้านนา) หรือไม้ฉลากในภาษาไทยกลางเป็นไม้สลักชื่อ ผู้สร้างธัมม์ วันเดือนปีที่สร้าง มีใบลาน จะถูกบันทึกอักษรธัมม์ ล้านนา หรือตัวเมืองด้วยเหล็กจารและจะถูกมัดรวบรวมโดยเป็น ผูกๆ ละ ๒๕ ลาน ส่วนกลวิธี การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของวัดทั้ง ๕ วัด จะใช้ใบลานบันทึกเพื่อเป็นการอนุรักษ์และทำการห่อด้วยผ้าเมืองเพื่อรักษัธัมม์คัมภีร์เอาไว้

๒. วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมืองแพร่ วัดกลาง อำเภอ สอง ได้ทำทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ และถ่ายสำเนาคัมภีร์โบราณที่ไม่ซ้ำซ้อน กับแหล่งข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว ส่วนวัดบ้านอ้อย อำเภอร่องขวาง และวัดบางสนุก อำเภอวังชิ้น ได้ทำ ทะเบียนรายการ ทำดัชนีการสืบค้นอย่างเป็นระบบ แต่ยังไม่ได้ถ่ายสำเนาคัมภีร์โบราณเอาไว้

๓. ผลวิเคราะห์ถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาและสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่ภูมิปัญญา ใน จังหวัดแพร่คัมภีร์บุญกิริยา เป็นคัมภีร์ธัมม์ที่ทำมาจากใบลาน เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการที่ พระพุทธเจ้าเทศนาสั่งสอนให้มนุษย์หมั่นให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาเพื่อความสุขในชีวิต ส่วนธัมม์คัมภีร์มหารรรคเป็นคัมภีร์ธัมม์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้า เสด็จออกบรรพชา และโปรดปัญจะวัคคีย์ ยะสะ และชฎิลสามพี่น้อง ซึ่งเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน ด้านถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนา มีการจัดสัมมนาเครือข่ายการอนุรักษ์

^{๒๓} พระราชเชษฐาภรณ์ รศ.ดร. และ คณะ. การสืบค้นการจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและการถ่านทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่, ๒๕๖๑.

คัมภีร์ล้านนา มีการสอนและสอบภาษาล้านนา ส่งเสริมประเพณีตากธรรมและรักษาธรรม มีการอบรม การเขียนคัมภีร์ธัมม์ใบลาน ด้านการสร้างแหล่งเรียนรู้ นั้น มีการส่งเสริมความร่วมมือให้ชาวบ้านและ ผู้นำท้องถิ่นสร้างหอไตร และบูรณปฏิสังขรณ์หอไตร ส่งเสริมให้บุคลากรท้องถิ่นและชุมชนมีส่วนร่วม เป็นคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ล้านนาของวัด และการจัดนิทรรศการการอนุรักษ์คัมภีร์ในวัด

Butdisuwan & Babu^{๖๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สำรวจคัมภีร์ใบลานในวัดจังหวัด มหาสารคาม” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัดการ ด้านบุคลากร และด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ความสะดวกโครงสร้างพื้นฐาน เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดการคัมภีร์ใบลาน ศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุ ของการเสื่อมสภาพของคัมภีร์ใบลานต้นฉบับศึกษาสำรวจขอบเขตของแปลงคัมภีร์ใบลานเป็นดิจิทัล และศึกษาด้านปัญหาการจัดการคัมภีร์ใบลาน ผลการศึกษาพบว่าวัดที่จัดเก็บคัมภีร์ใบลานใบลานใน จังหวัดมหาสารคาม จำเป็นต้องมีดำเนินงานจัดเก็บ ดูแลและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เหมาะสม และยัง พบว่ามีปัญหาและอุปสรรคในการเก็บรักษาและการอนุรักษ์ ที่พระสงฆ์ที่มีหน้าที่ดูแลและการจัดการ ที่ต้องเผชิญกับปัญหาเป็นอย่างมากในการจัดเก็บรักษาและการให้บริการแก่นักวิจัยหรือผู้ที่ต้องการ อ่าน เนื่องจากมีบุคลากรไม่เพียงพอและขาดความรู้ เทคนิคด้านการจัดการคัมภีร์ใบลาน รวมทั้ง งบประมาณที่ไม่เพียงพอ ซึ่งผู้วิจัยได้เสนอแนะทางออกการแก้ปัญหาสำหรับการจัดการคัมภีร์ใบลาน ต้นฉบับที่ดีและการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดมหาสารคาม จำเป็นต้องมีขั้นตอนการวางแผนเชิงกลยุทธ์ หลังจากนั้นนำมาจัดทำเป็นโครงการ ให้พระสงฆ์หรือ บุคลากรที่เกี่ยวข้องมีการฝึกอบรมหรือการพัฒนาเพื่อการจัดการคัมภีร์ใบลานต้นฉบับรวมทั้งการ ยกระดับจิตสำนึกของบุคลากรและประชาชนด้วยการฝึกอบรมเพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาในทุกระดับ

Mohamed sageer^{๖๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพการจัดการคัมภีร์ใบลานของเมือง Karala” โดยการศึกษาปัจจัยปัญหาการเสื่อมสภาพของต้นฉบับ และด้านการจัดการการแปลงและ จัดเก็บข้อมูลดิจิทัลคัมภีร์ใบลาน ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินการจัดเก็บข้อมูลดิจิทัลจะเป็น แนวทางในการรักษาเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานให้ยืนยาวต่อไปในอนาคตได้

Ranasinghe & tharanga Diruk Ranasinghe^{๖๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดเก็บ รักษาต้นฉบับและการวิจัยด้านคัมภีร์ใบลานของคณะสังคมาศตวรรษมหาวิทยาลัย Kelaniya ที่ศรี ลังกา” โดยใช้วิธีการแปลงและการพัฒนาห้องสมุดดิจิทัลช่วยให้ผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงคัมภีร์ใบลาน ในรูปแบบดิจิทัล วัตถุประสงค์ของโครงการพยายามที่จะคัดลอกคัมภีร์ใบลานทุกประเภทโดยไม่ คำนึงถึงด้านลิขสิทธิ์ ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาที่พบเจ้าของคัมภีร์ใบลานไม่เต็มใจที่จะส่งมอบ

^{๖๔} Butdisuwan & Babu. **Manuscript Management at the Temples in Mahasarakham Province Thailand** . Journal of Library Science and Research (JLSR), 2013.

^{๖๕} Mohamed Sageer, T. K. **Palm Leaves Manuscripts in Kerala and its Preservation: Factors necessitating digital archiving**. International Journal of Scientific and Research Publications (IJSRP) 4 (2 February) , 2014.

^{๖๖} Ranasinghe & tharanga Diruk Ranasinghe. **Manuscript Coservation at Kelaniya in Srilangka**. Journal of Library Science and Research (JLSR), 2014.

ต้นฉบับคัมภีร์ใบลานสำหรับการแปลงเป็นดิจิทัลขาดโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ขาดแคลนไฟฟ้าสำหรับใช้ในการแปลงเป็นดิจิทัลในพื้นที่ห่างไกลความเจริญ ขาดแคลนเครื่องมืออุปกรณ์และเทคโนโลยีที่สำหรับแปลงดิจิทัล ปัญหาข้อจำกัดของงบประมาณอย่างรุนแรงขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการปริวรรต ถ่ายทอด และแปลเนื้อหาอักษรภาษาโบราณในคัมภีร์ใบลาน

Sahoo, et al.^{๖๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพการดำเนินงานของหน่วยงานศูนย์แหล่งเอกสารโบราณและศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณที่อยู่ภายใต้โครงการ National Mission for Manuscripts ดำเนินการโดยกระทรวงการท่องเที่ยวและวัฒนธรรม ประเทศอินเดีย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงถึงแนวโน้มการเติบโตของศูนย์แหล่งเอกสารโบราณและศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณ แสดงถึงการจัดตั้งแผนงาน เพื่อตรวจสอบภารกิจและบทบาทของชาติด้านเอกสารโบราณใน ส่วนของการสำรวจและการจัดเก็บ รวบรวม การดูแลรักษาและการอนุรักษ์ ด้านวิชาการตามภารกิจ และด้านการเผยแพร่ภารกิจของศูนย์ดังกล่าว ผลการศึกษาได้ข้อสรุปดังนี้ พบว่าภารกิจด้านเอกสารโบราณของชาติโครงการ National Mission for Manuscripts ได้ดำเนินการตามภารกิจของชาติครอบคลุมต่อการเก็บรักษาของต้นฉบับผ่านการทำงานศูนย์อนุรักษ์เอกสารโบราณที่มีการจัดตั้งอยู่ทั่วประเทศ และผ่านการทำงานของศูนย์แหล่งเอกสารโบราณที่จัดตั้ง ๕ โซนของประเทศอินเดีย เช่น ภาคเหนือ ภาคใต้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและโซนภาคกลาง

Devika & Vijayakumar^{๖๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการข้อมูลดิจิทัลคัมภีร์ใบลานของห้องสมุดรัฐ Tamil Nadu” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการสำรวจสภาพคัมภีร์ใบลานการศึกษาการคัดเลือกพิจารณาคัมภีร์ใบลานสำหรับการแปลงให้อยู่ในรูปดิจิทัลและศึกษาวิธีการและกระบวนการของการแปลงข้อมูลดิจิทัลห้องสมุดรัฐ Tamil Nadu ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์ใบลานต้นฉบับมีปัจจัยมีการเสื่อมสภาพเนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ อาจจะไม่สามารถจัดเก็บรักษาไว้ได้ตลอดไป จึงมีความจำเป็นในการวิจัยเพื่อการรักษาคัมภีร์ใบลานให้คงอยู่ และจากการศึกษาผู้วิจัยพบการเก็บรักษาของต้นฉบับที่ผ่านการแปลงคัมภีร์ใบลานให้อยู่ในรูปดิจิทัลเป็นหนึ่งในวิธีการที่มีประสิทธิภาพ แต่ก็พบว่าจะใช้เวลามากในการดำเนินการและค่าใช้จ่ายสูง

Abhakorn^{๖๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางและวิธีการเตรียมการสำหรับการจัดหา การรวบรวม การให้บริการ รวมทั้งนโยบายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของมหาวิทยาลัย Peradeniya ประเทศศรีลังกา” ผลการศึกษาพบว่าไม่มีนโยบายในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ทั้งด้านการฝึกอบรมบุคลากร ขาดโปรแกรมการฝึกอบรมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในการผู้วิจัยได้เสนอแนวทางในการ

^{๖๗} Sahoo, et al. **Ancient Manuscript Preservation Condition under Project of National Mission for Manuscripts in India** . Journal of Library Science and Research (JLSR), 2014.

^{๖๘} Devika & Vijayakumar. **Management of Digital Palm Leaf Manuscript Data at Tamil Nadu Library** . Journal of Library Science and Research (JLSR), 2015.

^{๖๙} Abhakorn, Rujaya. “Lu Rediscovered” In **Phaasaa lae phaasaasart**. Journal of language and linguistics, 2016.

อนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำเป็นต้องมีการจัดหน่วยงานด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานเพื่อรับผิดชอบด้านการอนุรักษ์โดยตรง และให้มีการฝึกอบรมบุคลากรด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในศรีลังกา

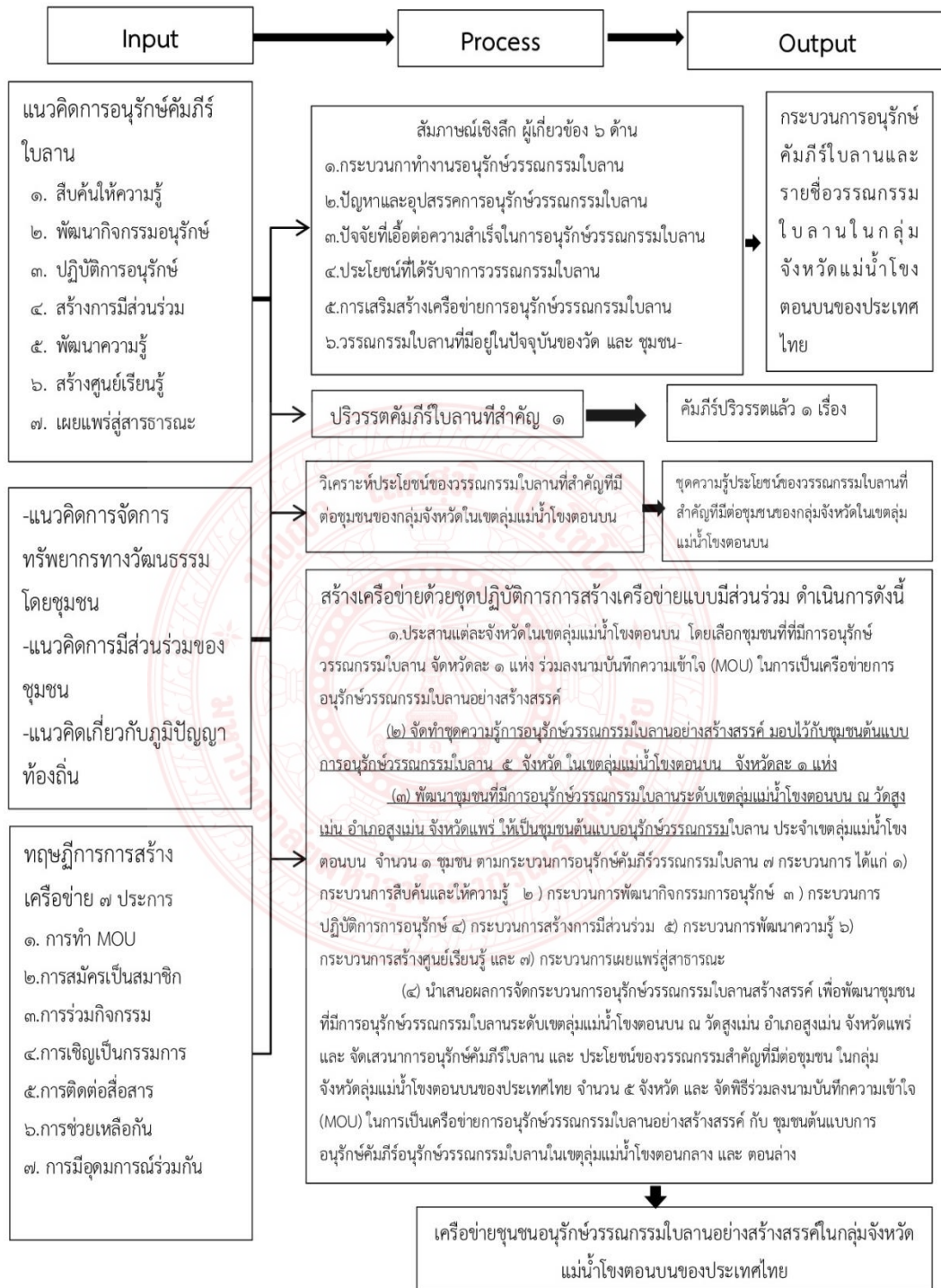
Alahakoon^{๗๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการคัมภีร์ใบลานด้านปัญหาด้านการดูแลรักษาและการอนุรักษ์ การเก็บรักษาแบบดั้งเดิม แบบสมัยใหม่และวิธีการอนุรักษ์ที่ใช้ในการป้องกันต้นฉบับ โปรแกรมการดูแลรักษาที่มีอยู่และทัศนคติของผู้ใช้” โดยทำการเลือกสำรวจ ๓ หน่วยงานของประเทศศรีลังกาที่คอลเลกชันคัมภีร์ใบลานที่ใหญ่ที่สุด คือกรมพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ มหาวิทยาลัย Peradeniya และกรมหอจดหมายเหตุแห่งชาติ มาศึกษาสภาพทางกายภาพของคอลเลกชัน และสภาพแวดล้อมโดยใช้วิธีการวิจัยแบบการสังเกต โดยการบันทึก นอกจากนี้ใช้แบบสอบถามส่งถึงหัวหน้าทุกแผนกและบรรณารักษ์ในกลุ่มตัวอย่างทั้ง ๓ แห่ง เพื่อให้ทราบปัญหาการจัดการใบลานและทดสอบทัศนคติของผู้ใช้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการจัดเก็บรักษาผลการวิจัย พบว่าปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาและการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของประเทศศรีลังกาคือการขาดคู่มือวิธีการอนุรักษ์ที่เป็นมาตรฐานขาดการจัดเก็บใบลานที่ถูกต้อง และการขาดเทคนิคความรู้วิธีการที่ทันสมัยขาดบุคลากรหรือผู้เชี่ยวชาญในด้านคัมภีร์ใบลาน ขาดด้านงบประมาณ และขาดนโยบายด้านการจัดการใบลานของภาครัฐ

S. Devika, s. & Vijayakumar K^{๗๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในประเทศอินเดียและได้ทำการเปรียบเทียบสภาพการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในประเทศไทย ศรีลังกา เนปาล มาเลเซีย และอินโดนีเซีย” ผลการศึกษาพบว่าประเทศต่างๆ มีปัญหาด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่คล้ายๆ กัน คือ การขาดความตระหนักของประชาชนในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ขาดการอบรมให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ และเครื่องมืออุปกรณ์รวมทั้งเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ขาดความสนใจเนื้อหาที่เป็นมรดกภูมิปัญญาของชาติ ขาดจากสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางปฏิบัติด้านการอนุรักษ์ คือ ๑) สร้างความตระหนักให้ประชาชนในท้องถิ่นชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ใบลานโดยการอบรมให้ความรู้และจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ความเข้าใจรวมทั้งการทำโครงการพิเศษขึ้นมา ๒) การจัดโปรแกรมฝึกอบรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ๓) สร้างกลยุทธ์ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในแต่ละประเทศ ๓) มีการวางแผนเป้าหมายในการศึกษาของวรรณกรรมดั้งเดิมในคัมภีร์ใบลานที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ๔) สร้างคุณค่าและความสำคัญของคัมภีร์ใบลานให้รัฐบาลหรือหน่วยงานที่ไม่ใช่รัฐบาลสนใจที่จะใช้งบประมาณในการดำเนินการจัดการคัมภีร์ใบลาน

^{๗๐} Alahakoon, C.N.K. (n.d.). Development of policies for access, management and preservation of the Palm-leaf manuscript collection of the University of Peradeniya library Sri Lanka. Journal of Librarianship & Information Management , 2016.

^{๗๑} S. Devika, s. & Vijayakumar K. (DIGITIZATION OF PALM LEAF MANUSCRIPTS IN TAMIL NADU (INDIA): A STUDY. Journal of Library Science and Research (JLSR) 2(1 January), 2016.

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ๒) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่ และ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ แผนการดำเนินงานวิจัย
- ๓.๗ สรุปขั้นตอนการวิจัย
- ๓.๘. การนำเสนอผลการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และ การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) ใช้วิธีวิทยาวิจัยการแบบผสมผสาน ดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความวารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับ วรรณกรรมโบราณ แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ทฤษฎีการเสริมสร้างเครือข่าย ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวคิดการสำรวจ ปริวรรต วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณ และ การสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ เป็นกรอบในการศึกษา

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุม การศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๒) การศึกษาเชิงคุณภาพ ในภาคสนาม (Qualitative Research) เพื่อทราบถึงความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบลาน ตลอดจน ทราบรายชื่อวรรณกรรมโบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(๑) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดเชียงราย = ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมือง ๒) จังหวัดพะเยา ชุมชนวัดหลวงราชสิมฐาน อ.เมือง ๓) จังหวัดน่าน ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมือง ๔) จังหวัดแพร่ ชุมชนวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ ๕) จังหวัดเลย ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง

ประชากรของการศึกษารั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบลาน จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น ฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบลาน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

(๒) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ และ ผู้ใช้ประโยชน์ วรรณกรรมโบลาน รวม ๒๕ รูป/คน เกี่ยวกับความเป็นมา และ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบลาน ตลอดจน รายชื่อวรรณกรรมโบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

(๓) พิสูจน์วรรณกรรมโบลานที่สำคัญ จำนวน ๑ เรื่อง ที่ได้จากการคัดเลือกจากวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

(๔) วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมที่มีต่อชุมชนของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ซึ่งเป็นวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่ได้คัดเลือกนำมาปริวรรตแล้ว จำนวน ๑ เรื่อง

(๕) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและสัมภาษณ์ในภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ ๑) ประวัติความเป็นมา และกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) ผลงานปริวรรตวรรณกรรมที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จำนวน ๑ เรื่อง ๓) จัดทำทะเบียนรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่ได้สำรวจของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จำนวน ๑ ชุด และ ๔) ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชนของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

๓.) การศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในภาคสนาม (Field Study) โดย จัดให้มีการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยนำชุดปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม ตามมีขั้นตอนปฏิบัติการ ดังนี้

(๑) ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จัดหัดละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์

(๒) จัดทำชุดความรู้การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ มอบไว้กับชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๕ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จังหวัดละ ๑ แห่ง

(๓) พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จำนวน ๑ ชุมชน ตามกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์วรรณกรรมโบราณ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ

(๔) นำเสนอผลการจัดกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง

(๕) สรุปแนวทางการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ สรุปเนื้อหาสาระจากการจัดเสวนา และถอดออกมาเป็นองค์ความรู้นำเสนอประกอบการวิจัยต่อไป

๔) สรุปผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๔ ข้อ ได้แก่

๑. เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ นำเสนอองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

๕) เสนอผลการสรุป อภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะโดยภาพรวมทั้งหมด

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดเชียงราย ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย ๒) จังหวัดพะเยา ชุมชนวัดหลวงราชสถิตฐาน อ.เมืองพะเยา ๓) จังหวัดน่าน ชุมชน วัดพระเกิด อ.เมืองน่าน ๔) จังหวัดแพร่ ชุมชนวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ ๕) จังหวัดเลย ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง

ประชากรของการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล จากแต่ละสถานที่ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยมีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ในแต่ละแห่งรวม ๒๕ รูป/คน คือ

กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์โบราณ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ตารางที่ ๓.๑ แสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	หน่วยงาน / ที่อยู่	ประเภท / ประสบการณ์ อนุรักษ์ คัมภีร์	ตำแหน่ง	วันที่ สัมภาษณ์
วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่					
๑.	พระครู ปัญญาสาร นิวิฐ	วัดสูงเม่น	ผู้บริหาร / ๓๐ ปี	เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น	๒๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๓
๒.	นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์	วัดสูงเม่น	ปฏิบัติการ / ๑๕ ปี	ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา ล้านนา และ รอง ประธานกรรมการ วัดสูงเม่น	๒๒ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๓
๓.	น.ส.วันเพ็ญ แก้วกัน	สภาวัฒนธรรมอำเภอ สูงเม่น	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๒๐ ปี	ประธานสภา วัฒนธรรมอำเภอ สูงเม่น	๒๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๓
๔.	น.ส.ภัสสิรา จินดาสุ	วัดสูงเม่น	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๑๐ ปี	หัวหน้ามัคคุเทศก์ วัดสูงเม่น	๒๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๓
๕.	นางแสงแก้ว คำมีสว่าง	วัดสูงเม่น	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๕ ปี	กรรมการวัดสูงเม่น	๒๘ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๓
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน					
๖.	พระครู วิจิตรนันท ทสาร	วัดพระเกิด	ผู้บริหาร / ๒๒ ปี	เจ้าอาวาสวัดพระเกิด	๑ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๗.	นายสม เจตน์ วิมล เกษม	วัดพระเกิด	ปฏิบัติการ / ๓๐ ปี	ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา ล้านนาและ ประวัติศาสตร์เมือง น่าน	๑ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
ลำดับ	ชื่อ-สกุล	หน่วยงาน / ที่อยู่	ประเภท / ประสบการณ์ อนุรักษ์ คัมภีร์	ตำแหน่ง	วันที่ สัมภาษณ์

๘.	นายเดช ทะลือ	พิพิธภัณฑ์ชุมชน วัดพระเกิด	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๒๑ ปี	กรรมการบริหาร พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัด พระเกิด	๕ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๙.	นายเอ็ด ตีบปะละ	พิพิธภัณฑ์ชุมชน วัดพระเกิด	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๒๕ ปี	กรรมการวัดพระเกิด	๕ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๑๐.	นายบุญโชติ สลิอ่อน	พิพิธภัณฑ์ชุมชน วัดพระเกิด	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๒๐ ปี	ผู้เชี่ยวชาญภาษา ล้านนา เมืองน่าน	๕ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓

วัดหลวงราชสถิตฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

๑๑.	พระครู อุปกัมภัจจัน ทวงศ์	วัดหลวงราชสถิตฐาน	ผู้บริหาร / ๑๕ ปี	เจ้าอาวาสวัดหลวง ราชสถิตฐาน	๗ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๑๒.	พระครูสังฆ รักษ์วชิระ วชิรปณฺโญ	วัดหลวงราชสถิตฐาน	ปฏิบัติกร / ๖ ปี	รองเจ้าอาวาสวัด หลวงราชสถิตฐาน	๑๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๑๓.	พระครูใบฎีกา เฉลิมพล อริยวิโส	มจร. วิทยาเขตพะเยา	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๕ ปี	อาจารย์ประจำ มจร. วิทยาเขตพะเยา	๗ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๑๔.	นางสมพร รัตนภักดี ชาติ	วัดหลวงราชสถิตฐาน	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๕ ปี	ประธานฝ่ายปฏิบัติ ธรรมวัดหลวงราช สถิตฐาน	๑๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๑๕.	นางสาวคำ ใส ไชยสาร	วัดหลวงราชสถิตฐาน	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๕ ปี	กรรมการวัดหลวงราช สถิตฐาน	๑๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
ลำดับ	ชื่อ-สกุล	หน่วยงาน / ที่อยู่	ประเภท / ประสบการณ์ อนุรักษ์ คัมภีร์	ตำแหน่ง	วันที่ สัมภาษณ์

วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

๑๖.	พระครูสิริ ธรรมนิวิฐ	วัดศรีบุญเรือง	ผู้บริหาร / ๓๐ ปี	เจ้าอาวาสวัดศรีบุญ เรือง	๘ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
-----	-------------------------	----------------	----------------------	-----------------------------	---------------------------

๑๗.	พระครูวิมล ศิลปกิจ	มจร.วิทยาลัยสงฆ์ เชียงราย	ปฏิบัติกร / ๒๖ ปี	รองเจ้าคณะอำเภอ เวียงชัย	๘ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๑๘.	พระเด่นชัย เมติโก	วัดศรีบุญเรือง	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๖ ปี	ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ คัมภีร์โบราณวัดศรี บุญเรือง	๘ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๑๙.	นายแสวง ศรีเจริญ	วัดศรีบุญเรือง	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๕ ปี	ไวยาวัจกรวัดศรีบุญ เรือง	๙ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๒๐.	นาย สมเกียรติ ทิพย์ป่า โมกษ์	วัดศรีบุญเรือง	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๕ ปี	มัคนายก	๙ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓

วัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดเลย

๒๑.	พระครู ประภัสร์ จันทโชติ	วัดศรีจันทร์	ผู้บริหาร / ๑๕ ปี	เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ และ ประธาน พิพิธภัณฑประภัสร์ จันทโชติ วัดศรีจันทร์	๑๕ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๒๒.	พระมหา สมศักดิ์ สติสมปโน	วัดศรีจันทร์	ปฏิบัติกร / ๑๐ ปี	รองเจ้าอาวาสวัดศรี จันทร์ และ กรรมการบริหาร พิพิธภัณฑประภัสร์ จันทโชติ วัดศรีจันทร์	๑๕ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
ลำดับ	ชื่อ-สกุล	หน่วยงาน / ที่อยู่	ประเภท / ประสบการณ์ อนุรักษ์ คัมภีร์	ตำแหน่ง	วันที่ สัมภาษณ์
๒๓.	ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ	มหาวิทยาลัยราชภัฏ เลย	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๒๐ ปี	อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เลย	๑๕ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๒๔.	พระมหา กิตติ กิติ เมธี	วัดศรีจันทร์	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๕ ปี	กรรมการบริหาร พิพิธภัณฑประภัสร์ จันทโชติ วัดศรีจันทร์	๑๖ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓
๒๕.	นายวิวิชัย อุปเสน	พิพิธภัณฑประภัสร์ จันทโชติ วัดศรีจันทร์	ผู้ใช้ ประโยชน์ / ๑๐ ปี	กรรมการบริหาร พิพิธภัณฑประภัสร์ จันทโชติ วัดศรีจันทร์	๑๖ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถึวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน” เน้นการศึกษาวิเคราะห์และการมีส่วนร่วมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัย รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้อง และการนำชุดกระบวนการเชิงพื้นที่นำไปปฏิบัติการจริงแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่จริง ส่วนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

๑) แบบสัมภาษณ์ (Inter View) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้บริหาร และ ผู้ปฏิบัติการ และ ผู้ที่ใช้ประโยชน์ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานของชุมชน โดยพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์ด้วยวิธีการดังนี้

(๑) วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี หลักพุทธธรรม และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ วรรณกรรมใบลาน

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

(๓) ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ผู้ควบคุมคุณิพนธ์

(๔) สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อสอบถามประเด็นที่ต้องการศึกษาแบบเจาะลึก โดยกำหนดประเด็นข้อคำถามแนวทางการสัมภาษณ์ ไว้ล่วงหน้า ตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุมงานวิจัย แบ่งออกเป็น ๕ ส่วนดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรม

ใบลาน

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมใบลาน

ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน

ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานที่มีอยู่ในปัจจุบันของวัด และ ชุมชน

(๕) การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

๑. ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้พัฒนาขึ้นเสนอผู้เชี่ยวชาญประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.อยุธยา เพื่อตรวจสอบความถูกต้องด้านโครงสร้างและภาษา ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และ ตรวจสอบความถูกต้อง ความชัดเจนในการใช้ภาษา

๒. นำแบบสัมภาษณ์ที่ผ่านการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญมาหาค่าดัชนีความสอดคล้องของเนื้อหา (Index of Item – Objective Congruence IOC)

๓. นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงและแก้ไขจน “ผ่าน” ทุกท่านตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำไปสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายต่อไป

๒) ชุดปฏิบัติการการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) จัดให้มีการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้ ประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จัดหัดละ ๑ แห่ง ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ จัดทำชุดความรู้การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ มอบไว้กับชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๕ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนจังหวัดละ ๑ แห่ง และ) พัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จำนวน ๑ ชุมชน ตามกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์วรรณกรรมโบราณ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ จากนั้นนำเสนอผลการจัดกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง

๓) การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณของชุมชน โดยแบบสังเกต จะเป็นการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้วิจัยเอง เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์ประกอบการสรุปผลการวิจัย

ดังนั้น จึงมีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย

๑) แบบสัมภาษณ์ (Interview Guideline) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมโบราณในพื้นที่

๒) แบบสังเกต เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพจริงประกอบการสรุปผลการวิจัย

๓) ชุดปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๓.๔.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงเอกสาร มีขั้นตอนดังนี้

การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา คำนคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำรา หนังสือ บทความวารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ต เกี่ยวกับ เกี่ยวกับ วรรณกรรมโบราณ แนวคิดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ทฤษฎีการสร้างเครือข่ายตามระเบียบวิธีวิจัยให้เนื้อหาสาระครอบคลุมตามหัวข้อการวิจัย

๓.๔.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้

๑) ผู้วิจัยขอหนังสือจาก สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึง ชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการลงเก็บข้อมูลและปฏิบัติการในพื้นที่ จำนวน ๕ แห่ง ที่ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ศึกษาแบบ รวมแล้ว ๒๕ ฉบับ เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล การสำรวจเชิงประจักษ์และการสัมภาษณ์ ตามประเด็นการสัมภาษณ์ดังนี้

ส่วนที่ ๑ สภาพการบริหารงานองค์กร

ส่วนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรม

โบราณ

ส่วนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๗ รายชื่อวรรณกรรมโบราณที่อนุรักษ์ไว้

โดยติดต่อประสานงานเพื่อยืนยันกำหนดการสัมภาษณ์ทุกครั้ง และ ทำการบันทึกในเอกสารด้วยผู้ทำการศึกษาวิจัยเองทุกสถานที่ หากผู้ทำการสัมภาษณ์ประสงค์ จะบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ ต้องได้รับความยินยอมจากผู้ถูกสัมภาษณ์ก่อนทุกครั้ง กำหนดนัดหมายในการปฏิบัติสัมภาษณ์ควรอยู่ในช่วงเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม คือ สิ้นเดือน มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๓

๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาเพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ของชุมชน โดยแบบสังเกต จะเป็นการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้วิจัยเอง เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ประกอบกับการสรุปผลการวิจัย

๓.๔.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอนดังนี้

๑) การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยจะมีการบันทึกข้อมูลเองทุกครั้ง เกี่ยวกับข้อดี ข้อเสีย ปัญหา และ อุปสรรค ของสร้างเครือข่ายชุมชนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง รวม ๕ จังหวัด ในเขต กลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน เพื่อปรับปรุงและพัฒนาชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำจังหวัดในเขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด โดยดำเนินการ ประชุมกลุ่มย่อย จำนวน ๑ ครั้ง ร่วมกับ ผู้เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จำนวน ๕ รูป/คน

ของชุมชนต้นแบบ แต่ละจังหวัด หลังจากที่มีกิจกรรมการพัฒนาชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์
วรรณกรรมโบราณ

(๒) การนำเสนอผลงานและการจัดเสวนา (Seminar) นำเสนอผลการจัด
กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
ระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ จัดให้มีเวทีการ
เสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่ม
แม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ
(MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการ
อนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง และ
บันทึกสรุปแนวทางการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัด
ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ สรุปเนื้อหาสาระจากการจัดเสวนา และถอดออกมาเป็น
องค์ความรู้นำเสนอประกอบการวิจัยต่อไป

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) เชิงคุณภาพ(Qualitative
Research) ด้วยการสัมภาษณ์ และการปฏิบัติการกระบวนการเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัย
ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนด
ไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

๑. ศึกษากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่ม
จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๒. ปรีวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน
ของประเทศไทย

๓. วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัด
ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่ม
จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

ทั้งนี้ให้เห็นองค์ประกอบตามลักษณะข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยอาศัยข้อมูลเชิง
คุณภาพ และ เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มาประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามลำดับ

๓.๖ แผนการดำเนินงานวิจัย

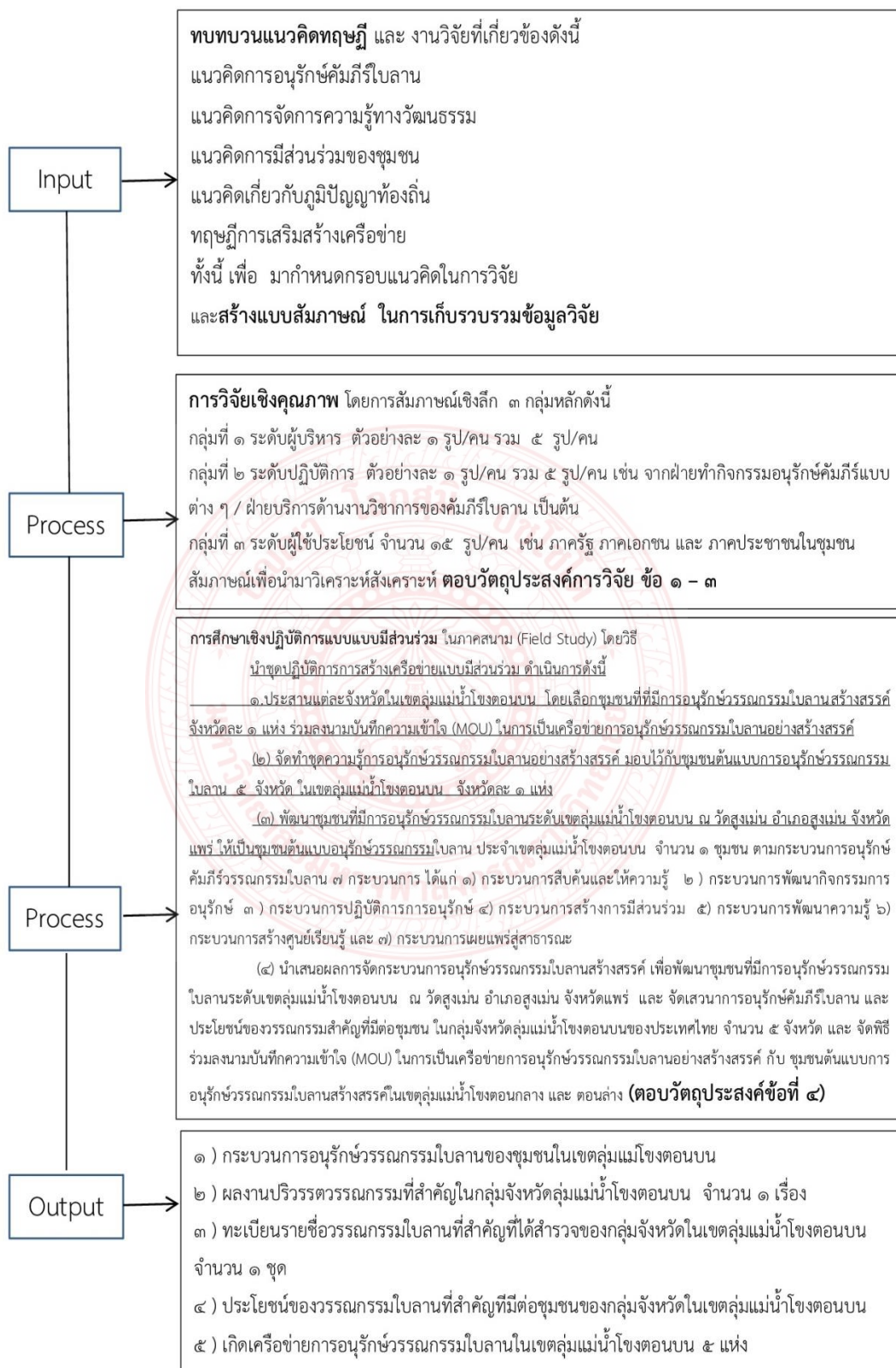
ตารางที่ ๓.๒ แสดงแผนการดำเนินงานวิจัย ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๒ - เดือนกันยายน พ.ศ.๒๕๖๓

ที่	กิจกรรม	เดือน						
		มี.ค. ๖๓	เม.ย. ๖๓	พ.ค. ๖๓	มิ.ย. ๖๓	ก.ค. ๖๓	ส.ค. ๖๓	ก.ย. ๖๓
๑	ศึกษาเอกสารและรวบรวมข้อมูล	↔						
๒	จัดทำเครื่องมือในการวิจัย		↔					
๓	เสนอโครงงานวิจัย			↔				
๔	ลงสัมภาษณ์เก็บข้อมูลในพื้นที่จริง				↔			
๕	นำชุดปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม ลงพื้นที่สร้างเครือข่ายใน ๕ จังหวัดในเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน					↔		
๗	วิเคราะห์ข้อมูล					↔		
๘	นำเสนอข้อมูลความก้าวหน้าผลการวิจัย ในบทที่ ๔					↔		
๙	นำเสนอข้อมูล สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ในบทที่ ๕						↔	↔
๑๐	นำเสนอคณะกรรมการเพื่อพิจารณา ลงนามอนุมัติผลการวิจัย							↔
๑๑	จัดพิมพ์และเผยแพร่รายงานวิจัย							↔

๓.๗ สรุปขั้นตอนการวิจัย

การศึกษาวิจัย “นวัตกรรมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ ผู้ที่ใช้บริการ และผู้เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับการวรรณกรรมใบลาน รวมจำนวน ๑๐๐ รูป/คน โดยใช้ การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) และ ชุมปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย โดยผู้วิจัยสามารถสรุปการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอน และ กระบวนการดังภาพนี้

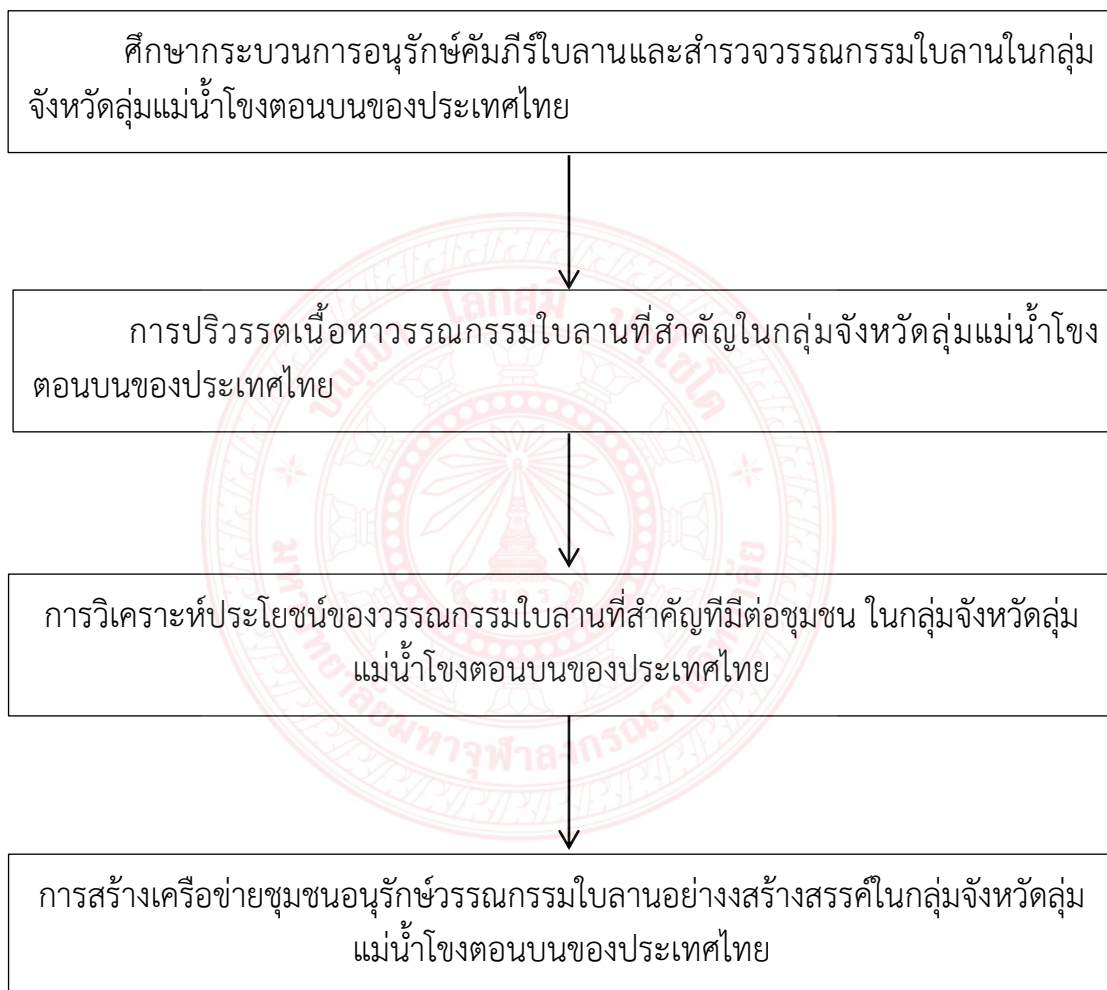

แผนภูมิที่ ๓.๑ สรุปขั้นตอนการวิจัย

๓.๘ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบตารางและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

แผนภูมิที่ ๓.๒ ขั้นตอนการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “นวัตกรรมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน” เป็นการศึกษาแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสาร เชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ ผู้เชี่ยวชาญ และ ผู้เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ รวมจำนวน ๒๕ คน โดยใช้ การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และ เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยใช้ชุดปฏิบัติสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (Participation Network) เป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่อเป็นบทสรุปการวิจัย และ ผลการวิจัย โดยผู้วิจัยได้เสนอตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

๔.๑ เพื่อศึกษา กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๔.๒ เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๔.๓ เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๔.๔ เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๔.๕ องค์กรความรู้จากการวิจัย

๔.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูล โดยพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยเลือกใช้ตัวอย่างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ชุมชน ในแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง เป็นตัวแทนของจังหวัด ดังนี้ ๑) จังหวัดเชียงราย ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมือง ๒) จังหวัดพะเยา ชุมชนวัดหลวงราชสิद्धฐาน อ.เมือง ๓) จังหวัดน่าน ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมือง ๔) จังหวัดแพร่ ชุมชนวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ ๕) จังหวัดเลย ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๕ ชุมชน ๆ ละ ๑ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดย มีผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น ๓

กลุ่ม ในแต่ละแห่ง รวม ๒๕ รูป/คน คือ กลุ่มที่ ๑ ระดับผู้บริหาร ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน กลุ่มที่ ๒ ระดับปฏิบัติการ ตัวอย่างละ ๑ รูป/คน รวม ๕ รูป/คน เช่น จากฝ่ายทำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์แบบต่าง ๆ / ฝ่ายบริการด้านงานวิชาการของคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น และ กลุ่มที่ ๓ ระดับผู้ใช้ประโยชน์ ตัวอย่างละ ๓ รูป/คน รวม ๑๕ รูป/คน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น และนำมาสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด สามารถสรุปผลได้ ๒ ประการคือ

๔.๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๔.๑.๒ จำนวนวรรณกรรมไบเบิลในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑.๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย พบว่ามีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่

- ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้
- ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์
- ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์
- ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม
- ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้
- ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ
- ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า ขั้นตอนนี้ เป็นการสร้างความตระหนักที่สำคัญของผู้ริเริ่ม และ คนในชุมชนที่จะร่วมกันอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลในชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งกระบวนการออกเป็น ๒ ขั้นตอนดังนี้ คือ

๑.๑ การสืบค้นประวัติ ก่อนเริ่มต้นการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ริเริ่มต้องสืบค้นข้อมูลพื้นฐาน และ ข้อมูลดั้งเดิมของความเป็นมา เป็นไปของคัมภีร์ไบเบิลที่อยู่ในวัดหรือชุมชนนั้น ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไรตลอดถึงศึกษาประวัติของวัดและชุมชน บริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ไบเบิลอย่างรอบด้าน และ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องไปศึกษาวิธีการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของสถานที่ต่าง ๆ ให้เข้าใจ ก่อนที่จะนำองค์ความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์ไบเบิลที่อยู่ในวัดของชุมชน และ องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ของชุมชนอื่น หรือ องค์กรอื่น ๆ นำมาประกอบกันเพื่อเป็นชุดความรู้ที่จะถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน

(การสืบค้นประวัติความเป็นมาของชุมชน คัมภีร์ใบลาน และ วิธีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน)

๑.๒ การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก
 ขั้นตอนนี้ เป็นการถ่ายทอดชุดความรู้ที่ผู้ริเริ่มได้สืบค้นมา และ ถ่ายทอดให้กับผู้นำชุมชนที่มีคัมภีร์ใบ
 ลานเก็บรักษาอยู่ ทั้งนี้เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ ของผู้ที่ริเริ่มชวนชุมชนให้คล้อยตามและเห็นด้วย
 ในการที่จะต้องการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในชุมชนของตนเอง เพราะผู้ที่ชักชวนเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่อง
 ของคัมภีร์ใบลานในชุมชนนั้นเป็นอย่างดี และสามารถอธิบายถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านประวัติความ
 เป็นมาของคัมภีร์ใบลาน ประวัติความเป็นมาของชุมชน ตลอดจนถึงวิธีการอนุรักษ์ได้อย่างสร้างสรรค์
 ความสำคัญของคัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา ชาติ และ สถาบันพระมหากษัตริย์
 ตลอดจน วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม และ องค์ความรู้สำคัญ ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ใบ
 ลาน ทำให้ชุมชนมีความเชื่อมั่นว่าผู้ริเริ่มจะสามารถนำชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานได้อย่างปลอดภัย
 และเมื่อคนในชุมชนมีความเข้าใจดีและเห็นความสำคัญแล้ว ให้มีการประชุมชุมชน เพื่อขอมติจาก
 ชุมชนว่าควรจะมีการอนุรักษ์คัมภีร์หรือไม่ ขอให้เป็นมติเสียงส่วนใหญ่ของชุมชน กระบวนการแรกนี้
 จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่สุดสำหรับชุมชนที่จะเริ่มในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในชุมชนของตนเอง
 สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญของชุมชนได้กล่าวไว้ดังนี้

(การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน)

ทางชุมชนวัดศรีบุญเรือง จ.เชียงราย กล่าวว่า “...ชุมชนแห่งนี้เริ่มจากเห็นว่า คัมภีร์ไบเบิลดั้งเดิมถูกเก็บรักษาไว้อย่างดี ยังไม่ได้มีการอนุรักษ์ในระบบที่ดี ชาวบ้านไม่รู้จักคัมภีร์ ไม่ได้มีความสนใจ เนื่องจากไม่ทราบประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ที่นี่ ว่ามาจากไหน มีความสำคัญอย่างไร จึงได้มีการสืบค้นเรื่องราวประวัติที่มาที่ไปของคัมภีร์ ตลอดถึงประวัติของหมู่บ้าน ของชุมชน จึงทราบว่าคัมภีร์ที่วัดแห่งนี้ สมัยก่อนเป็นวัดที่เป็นศูนย์การทางการศึกษา และเป็นวัดระดับเจ้าคณะพระสังฆาธิการรุ่งเรืองมากในอดีต คัมภีร์ที่อยู่ที่นี่เป็นตำราเรียนด้านประวัติศาสตร์จำนวนมาก และมีตำราอื่น ๆ เช่นชาดก และ ตำรายาจำนวนมาก เพราะสมัยก่อนมีผู้คนที่พระเณรและ ญาติโยมมาศึกษาและคัดลอกคัมภีร์ไบเบิลจากที่นี่เป็นจำนวนมาก แต่เมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบบเจ้าเมืองมาเป็นระบบสมัยปัจจุบัน การนำคัมภีร์ไบเบิลมาใช้ประโยชน์ลดลงไป จึงทำให้ความสำคัญของคัมภีร์ไบเบิลลดลงไปด้วย ประกอบกับมีการเปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาสมาหลายรุ่นจึงทำให้ไม่มีการเล่าเรื่องราวของคัมภีร์สืบต่อกันมา อีกทั้งยังขาดช่วงในการอนุรักษ์คัมภีร์ จึงเป็นเหตุให้คัมภีร์เมื่อ ๑๐ ปีก่อน มีการชำรุดเสียหายไปมากโดยปลวก และ แมลงอื่น ๆ กินไปเยอะ ดังนั้นเมื่อมีการสืบค้นประวัติของคัมภีร์ไบเบิลที่นี่ และ รายชื่อคัมภีร์ต่าง ๆ ตลอดถึง ประวัติความเป็นมาของวัดและชุมชน จึงได้มีการถ่ายทอดให้ความรู้แก่คนในชุมชน คนในชุมชนจึงให้ความสนใจที่จะฟื้นฟูในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลกลับมาอีกครั้ง จึงได้เริ่มต้นด้วยการจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์คัมภีร์ไบเบิลในปัจจุบัน...”^๑

และ ชุมชนวัดสูงเม่น จ.แพร่ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลอยู่ในระดับที่ดีมาก มีชุมชนหลายแห่งมาศึกษาดูงานมากมาย ทางชุมชนกล่าวว่า “...การอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของที่นี่ เป็นการสืบสานเจตนารมณ์เดิมของ หลวงปู่ครูบาภัญญะจันทรวิลาส มหาเถร อดีตเจ้าอาวาสวัดสูงเม่น วัดแห่งนี้ชื่อว่าเป็นวัดที่มีคัมภีร์ไบเบิลอักษรล้านนามากที่สุดในโลก เป็นที่เก็บรวบรวมคัมภีร์ไบเบิลสำคัญประจำเขตล้านนาและล้านช้างหลวงพระบาง ซึ่งย่อมรวมถึง เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนด้วย ถ้าอยากศึกษาวรรณกรรมไบเบิลล้านนาเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มาที่นี่ที่เดียวมีครบทุกเรื่อง ชุมชนแห่งนี้ ในสมัยครูบาภัญญะจันทรวิลาส มหาเถร หรือ ที่ชาวบ้านเรียกว่า ครูบามหาเถร เป็นยุคทองของวรรณกรรมไบเบิล หรือ คัมภีร์ไบเบิล หลวงปู่ครูบามหาเถร ท่านได้ไปสร้างคัมภีร์ไบเบิลทั่วล้านนา และ ล้านช้าง และได้เชิญมาเก็บไว้ที่วัดสูงเม่นวัดบ้านเกิดของท่าน คัมภีร์ที่เป็นคัมภีร์ชั้นครู บรรดาเจ้าเมืองทั้งหลาย บัณฑิต นักปราชญ์ นักศึกษา ตลอดถึง พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ต่างมุ่งหน้ามาที่นี่ เพื่อมาคัดเลือกคัมภีร์ไบเบิลที่นี่ มาศึกษาพระธรรมที่นี่ และ นำคัมภีร์ไบเบิลมาถวายหลวงปู่ที่นี่ จึงทำให้ที่นี่มีคัมภีร์เก็บรักษาไว้เป็นจำนวนมาก และ เป็นสำนักเรียนประจำล้านนา จึงถือว่าเป็นยุคทองของคัมภีร์ไบเบิลในสมัยนั้น คือในช่วง พ.ศ.๒๓๕๐ – ๒๔๐๕ อีกทั้งเกิดประเพณีต่าง ๆ มากมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของที่นี่ ประเพณีที่รู้จักกันในปัจจุบัน คือ ประเพณีตากธัมม์ ตานข้าวใหม่ หิงไฟพระเจ้า ซึ่งความรุ่งเรืองเหล่านี้เคยปรากฏอยู่เมื่อเกือบ ๒๐๐ ปี แต่หลังจากหลวงปู่ครูบามหาเถรได้มรณภาพลง และ หลังจากนั้นประมาณอีก ๕๐ ปี ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองของบ้านเมืองหลายอย่าง จึงทำให้จารีตประเพณีที่เกี่ยวกับล้านนาจางหายไปด้วยสาเหตุต่าง ๆ ประกอบกับ วัดสูงเม่น มีการเปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาสมาหลายรูป ตามลำดับ

^๑ สัมภาษณ์ พระครูสิริธรรมนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดศรีบุญเรือง จ.เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

การอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลตามรอยหลวงปู่ครูบามหาเถร ผู้ที่ได้รับการยกย่องว่า เป็นปฐมสังฆครูบาแห่งล้านนาไทย ผู้สร้างคัมภีร์ไบเบิลพระไตรปิฎกอักษระล้านนามากที่สุดในโลก...ได้ขาดช่วงไปเป็นเวลา กว่า ๑๐๐ ปี คัมภีร์ที่มีอยู่ในวัดสูงเม่นถูกเก็บในหออธรรมอย่างเดียว ไม่มีการนำออกมาทำกิจกรรมใด ๆ ทั้งสิ้น จึงทำให้คนในชุมชนในช่วง ๑๐๐ ปีหลัง นับแต่หลวงปู่มรณภาพ จึงไม่ทราบประวัติความเป็นมาที่ยิ่งใหญ่ของคัมภีร์ไบเบิลในชุมชนของตนเอง ไม่รู้จักหลวงปู่ครูบามหาเถร พระมหาเถระผู้มีคุณูปการต่อชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ จนกระทั่งมาถึงยุคเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน คือ พระครูปัญญาสารนิวิฐ ซึ่งขึ้นดำรงตำแหน่ง ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๔๕ เป็นต้นมา ได้มีดำริที่จะรื้อฟื้นการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลให้รุ่งเริ่มกลับมาเช่นสมัยหลวงปู่ครูบามหาเถร จึงเริ่มด้วยการศึกษาประวัติคัมภีร์ไบเบิลของที่วัด ประวัติวัด ประวัติชุมชน ด้วยการสืบค้นเรื่องราวในคัมภีร์ไบเบิลในวัดสูงเม่น ชื่อ ว่า เส้นธัมมวัดสูงเม่น และ ปิรเวรตประวัติครูบามหาเถร ประวัติวัดสูงเม่น ที่ปรากฏในคัมภีร์ไบเบิล และ ยังได้มีการสัมภาษณ์รวบรวมจากปราชญ์ท้องถิ่นในชุมชน และ ผู้รู้ทั้งหลาย ยิ่งไปกว่านั้น ได้ไปสืบค้นยังสถานที่ต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ไบเบิลว่า หลวงปู่ครูบามหาเถร ไปสร้างคัมภีร์ธัมม ที่ไหนบ้าง จึงรวบรวมไว้ และ หยอดยเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้ค้นพบ ให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับทราบเป็นช่วง ๆ ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และ ยิ่งมาในปี พ.ศ.๒๕๕๐ ได้มี พระมหาสุทิตย์ อาภากร ดร. (ปัจจุบัน พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.,ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร. และ เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม) ท่านได้มาทำวิจัยเกี่ยวกับประวัติหลวงปู่ครูบามหาเถร ประวัติคัมภีร์ไบเบิล ประเพณีประเพณีตากธัมม และ ประวัติวัดสูงเม่น จึงทำให้ทางวัดสูงเม่น ได้มีข้อมูลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นมาก และนำไปสู่การฟื้นฟูประเพณีตากธัมม ซึ่งเป็นประเพณีที่เคยเกิดขึ้นในสมัยหลวงปู่ครูบามหาเถร แต่ประเพณีนี้ได้สูญหายไปกว่า ๑๐๐ ปี ประเพณีนี้สำคัญมากต่อการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของวัดสูงเม่น จึงได้ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ เพื่อ เป็นการสร้างความตระหนัก หรือ คืบความรู้ให้กับชุมชนวัดสูงเม่น เพื่อจะได้มีแนวทางในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ตามรอยหลวงปู่ครูบามหาเถรสืบไป ซึ่งภายในการจัดงานประเพณีนี้ มีองค์ความรู้ที่คืนสู่คนในชุมชนมากมาย เช่น กระบวนการสร้างคัมภีร์ไบเบิล ได้แก่ การห่อคัมภีร์ การจารธัมม การต้นไบเบิล เป็นต้น ชุดความรู้ประวัติหลวงปู่ครูบามหาเถร ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลรูปแบบต่าง ๆ ชุดความรู้ความเป็นมาของคัมภีร์ไบเบิลในวัดสูงเม่น เป็นต้น หลังจากที่มีการจัดงานประเพณีนี้ขึ้นมาในปีแรก คือ ปี พ.ศ.๒๕๕๐ จึงทำให้ชุมชนหันมาสนใจที่จะฟื้นฟูการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลตามรอยหลวงปู่ครูบามหาเถรอย่างต่อเนื่อง เช่น มีการตั้งสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล วัดสูงเม่น มีการบริหารในรูปของคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลโดยเฉพาะ มีการวางแผนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล มีการสำรวจคัมภีร์ไบเบิล และ มีมติให้มีการจัดงานประเพณีตากธัมม ทุกปี ดังนั้นจะเห็นว่า กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่มีประสิทธิภาพมาก...”^๒

๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการจัดระบบการอนุรักษ์ให้มีการอนุรักษ์แบบมืออาชีพ คือ การให้มีคณะกรรมการเฉพาะในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของชุมชน เพื่อให้เกิดความอิสระและคล่องตัวในการบริหารจัดการด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลให้มีประสิทธิภาพ ตามเป้าหมายที่กำหนด

^๒ สัมภาษณ์ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

ไว้ โดยมีขั้นตอนดำเนินการคือ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โดยอาจจะทำเป็น
 ในรูปของกรรมการศูนย์การเรียนรู้อนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน หรือ พิพิธภัณฑ์คัมภีร์ใบลาน พิพิธภัณฑ์
 พื้นบ้าน เป็นต้น ๒) กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓) จัดโครงสร้างองค์กร ๔)
 การบริหารงบประมาณ และ ๕) การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ซึ่งสอดคล้องกับ
 ความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญของชุมชนได้กล่าวไว้ดังนี้

ทางชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน กล่าวว่า “...ชุมชนแห่งนี้ ให้ความสำคัญอย่างมาก
 ในการจัดองค์กรด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ ศิลปวัตถุของชุมชน ในนามพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัด
 พระเกิด โดยมีการประกาศแต่งตั้งการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระเกิด
 โดยมีคณะกรรมการบริหาร ๑๕ รูป/คน มาจากหลากหลายอาชีพ ส่วนใหญ่เกษียณราชการแล้ว และ
 มีเจ้าอาวาสวัดพระเกิดเป็นประธาน และมีคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เช่น ฝ่ายบริหารตุ่งก่าคิง (ง
 ล้านนา) ฝ่ายมัคคเทศก์ ฝ่ายการเงิน ฝ่ายบริหาร ฝ่ายประสานงาน ฝ่ายคัมภีร์ใบลาน และ
 ฝ่ายเลขานุการ โดยได้กำหนดนโยบายและแผนงานไว้ดังนี้

๑.จัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะ ศาสนา และวัฒนธรรม ของชุมชน
 เพื่อเป็นการรักษามรดกภูมิปัญญาของพระบูรพาจารย์ให้สืบทอดถึงปัจจุบัน เป็นสมบัติของชาวจังหวัด
 น่านสืบไป

๒.เผยแพร่ธรรม โดยการนำความรู้ในคัมภีร์ใบลานออกมาเผยแพร่ให้เป็น
 ประโยชน์แก่สาธารณชน และ ชุมชน สังคม ประเทศชาติ

๓.ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาชุมชน ด้วยกระบวนการทางมิติศาสนา ศิลปะ
 และวัฒนธรรม

๔.จัดให้มีการถ่ายทอดการเรียนการ เรียนรู้ ผ่านงานศิลปะต่างๆ ที่
 เกี่ยวเนื่องกับองค์ความรู้ในใบลาน...”^๓

ขณะที่ เรื่องการบริหารงบประมาณ ทางชุมชนได้กล่าวเพิ่มเติมว่า “...
 พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระเกิด มีการบริหารจัดการด้านงบประมาณด้วยคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์
 ชุมชนวัดพระเกิด สำหรับงบประมาณในการดำเนินการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานหลักมาจากทางการ
 ทำบุญ การร่วมบริจาคกับพิพิธภัณฑ์ ซึ่งได้เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชม และ ได้ร่วมเป็นแหล่งท่องเที่ยว
 ของจังหวัดน่าน รายรับหลักจึงมาจากการท่องเที่ยวของชุมชน และการอุดหนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ
 ได้รับการอุดหนุนเป็นช่วง ๆ แล้วแต่จะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น ทางสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน
 สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดน่าน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร อบจ.น่าน เป็นต้น...”^๔

และ สำหรับ เรื่องของการอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ทางชุมชน
 ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า “...พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระเกิด มีปราชญ์ท้องถิ่นที่เป็นกรรมการวัด คือ อาจารย์
 สมเจตน์ วิมลเกษม ท่านมีความรู้และความสามารถเรื่องของคัมภีร์ใบลานและการอนุรักษ์เป็นอย่างดี
 จึงได้มีการอบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกเดือน
 และ มีกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานตลอดปี ทั้งที่ชุมชนวัดพระเกิด และ อีกหลายชุมชนที่อาจารย์

^๓ สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรนันทสาร เจ้าอาวาสวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^๔ สัมภาษณ์ นายเดช ทะลือ พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

ท่านลงไปในพื้นที่ และ เมื่อไปปฏิบัติการท่านจะนำบุคลากรด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน วัดพระเกิดลงพื้นที่ไปปฏิบัติงานด้วย เพื่อเพิ่มทักษะในการอนุรักษ์ให้เชี่ยวชาญยิ่งขึ้น ...”^๕

(กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์)

ขณะที่ ชุมชนวัดศรีจันทร์ จ.เลย กล่าวว่า “...ชุมชนแห่งนี้ มีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในรูปแบบของ “ศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย” โดยมีการประกาศแต่งตั้งการบริหารงานในรูปแบบของคณะกรรมการว่า “ศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย” โดยมีคณะกรรมการบริหาร ๒๑ รูป/คน มีเจ้าอาวาสเป็นประธานอำนวยการศูนย์ และมีฆราวาสผู้นำในชุมชน เป็นประธานบริหารศูนย์เรียนรู้ฯ โดยมีโครงสร้างการบริหารงานดังนี้

๑. ประธานอำนวยการ (เจ้าอาวาส)
๒. หัวหน้าศูนย์เรียนรู้ จำนวน ๑ คน (ฆราวาส)
๓. กรรมการดำเนินงาน (พระภิกษุสามเณร และ ฆราวาส)
๔. มัคคุเทศก์จิตอาสา
๕. เลขานุการ จำนวน ๑ คน
๖. ผู้ช่วยเลขานุการ จำนวน ๓ คน

โดยคณะกรรมการ ได้ร่วมกำหนดให้นโยบายและแผนงานดังนี้

๑. อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานตามมาตรฐานวิชาการ
๒. จัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เผยแพร่การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และองค์ความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานออกมาเป็นรูปแบบต่าง ๆ
๓. เน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนในการขับเคลื่อนพัฒนาชุมชนในรูปของการท่องเที่ยวชุมชนด้วยมิติศาสนา ศิลปะ และ วัฒนธรรมประเพณี...^๖

ขณะที่ เรื่องการการบริหารงบประมาณ ทางชุมชนได้กล่าวเพิ่มเติมว่า “...ศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ มีการบริหารจัดการด้านงบประมาณด้วยคณะกรรมการของศูนย์เรียนรู้ฯ อย่างอิสระ แหล่งที่มาของงบประมาณมาจากเงินบริจาคของนักท่องเที่ยว และ

^๕ สัมภาษณ์ นายสมเจตน์ วิมลเกษม พิพิธภัณฑสถานชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^๖ สัมภาษณ์ พระครูประภักดิ์จันทร์โชติ เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ จ.เลย, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

งบประมาณที่ได้สนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น เทศบาลตำบลนาอ้อ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย คณะสงฆ์จังหวัดเลย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเลย และงบประมาณจากจังหวัดเลย เป็นต้น...”^๗

ส่วน เรื่องของการอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ทางชุมชนได้กล่าวเพิ่มเติมว่า “...เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๙ ได้มีทางสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้มาช่วยเป็นวิทยากรในการอบรมบุคลากรของชุมชน ในด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในช่วยเริ่มต้นของการตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ ปัจจุบันทางศูนย์เรียนรู้ฯ ได้มีบุคลากรเป็นของตนเอง และได้มีวางแผนให้มีการอบรมด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานปีละ ๑ ครั้ง เป็นอย่างน้อย...”^๘

(กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน)

๓) กระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญมาก ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในแต่ละขั้นตอน ทำอย่างระมัดระวัง เพราะคัมภีร์ใบลานส่วนใหญ่มีอายุมาก เสี่ยงต่อการเสียหายอย่างยิ่ง โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอนดังนี้

๑. ทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
๒. ผู้ร่วมปฏิบัติงานต้องป้องกันสุขภาพตนเองด้วยการใส่หน้ากากอนามัย และ ใส่ถุงมืออนามัยให้เรียบร้อย
๓. ถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานก่อนนำออกมาอนุรักษ์
๔. ทำความสะอาดหีบธรรม หรือ ตู้ธรรม และ สถานที่เก็บ

คัมภีร์ใบลาน เช่น หอธรรม เป็นต้น

^๗ สัมภาษณ์ นายวิรัชชัย อุปเสน พิพิธภัณฑสถานเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ จ.เลย, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๓

^๘ สัมภาษณ์ พระมหาสมศักดิ์ สติสมปนโน รองเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ จ.เลย, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

๕. ตรวจสอบ สํารวจสภาพคัมภีร์ และ คัดแยกคัมภีร์ที่

สมบูรณ์ และ ไม่สมบูรณ์ออกจากกัน

๖. ทำความสะอาด คัมภีร์ที่สมบูรณ์ก่อน ถ้าไม่เปื้อนมาก ให้ใช้แปรงฟูกันอ่อนปัดฝุ่นออก ถ้าเปื้อนมาก เช่น มีเชื้อรา ให้ใช้แอลกอฮอล์ เช็ดทำความสะอาดตามหลักวิชาการ

๗. สํารวจ อ่านรายชื่อคัมภีร์โบราณแต่ละเรื่อง และ คัดแยกคัมภีร์โบราณ ไว้ประจําหมวดหมู่ที่จัดระบบไว้ ซึ่งมีหลายระบบ แล้วแต่ความเหมาะสม

๘. จัดทำทะเบียนคัมภีร์ : นำคัมภีร์ที่สมบูรณ์แต่ละมัด หรือ แต่ละผูก นำมาอ่านข้อมูลที่ไม้อลากคัมภีร์ หรือ ไม้บัญญัติ หรือ อ่านที่โบราณหน้าสุดท้ายแต่ละผูก ที่เรียกว่า โคลophon เพื่อนำข้อมูลพื้นที่ของคัมภีร์ ได้แก่ ชื่อเรื่อง ผู้สร้าง ปีที่สร้าง จำนวนที่สร้าง นำมาจัดทำทะเบียนคัมภีร์ บางแห่งได้เพิ่มข้อมูลทางศิลปะเข้าไปด้วย เช่น ชนิดผ้าห่อคัมภีร์ ลวดลายผ้าห่อ ลวดลายไม้บัญญัติ ลักษณะศิลปะของคัมภีร์ เป็นต้น เพื่อเป็นข้อมูลที่สำคัญของคัมภีร์ และ นำข้อมูลทั้งหมดมาจัดทำเป็นทะเบียนคัมภีร์โบราณของสถานที่นั้น ๆ อาจทำออกมาเป็นรูปเล่มเอกสาร หรือ อาจจะทำในระบบคอมพิวเตอร์ บางแห่งมีการเผยแพร่ออนไลน์ เพื่อประโยชน์ต่อการสืบค้นทางออนไลน์

๙. บันทึกคัมภีร์โบราณด้วยระบบดิจิทัล นำคัมภีร์แกออก เพื่อถ่ายภาพดิจิทัลของคัมภีร์แต่ละใบ เพื่อประโยชน์ในการนำคัมภีร์มาอ่านในคอมพิวเตอร์ หรือ สื่อทางอิเล็กทรอนิกส์

๑๐. ห่อธัมม์ : เมื่อสํารวจข้อมูลคัมภีร์ และ จัดทำทะเบียนเรียบร้อย ให้มีการนำผ้าฝ้ายมาห่อคัมภีร์ให้เรียบร้อยเพื่อป้องกันตัวโบราณให้อยู่ได้นาน ไม่โดนลม โดนแดด และ กันปลวกกันแมลงที่จะเข้าไปทำงานโดยตรงได้ง่าย

๑๑. ตีรหัสคัมภีร์ : เมื่อห่อเรียบร้อยแล้ว ให้ใส่ป้ายรหัสคัมภีร์ บางแห่งมีการใส่รหัส คิวอาร์โค้ด ด้วย เพื่อให้ทราบว่คัมภีร์นี้มีชื่อว่าอย่างไร โดยทำเป็นภาษาไทยปัจจุบันเพื่อให้คนปัจจุบันอ่านได้ง่ายและทราบเบื้องต้นว่าคัมภีร์มัดนี้มีชื่อว่าอย่างไร และ สะดวกในการค้นคัมภีร์โดยดูจากป้ายรหัส หรือ ส่อง คิวอาร์โค้ด และ เทียบกับบัญชีทะเบียนคัมภีร์

๑๒. เก็บคัมภีร์ : การนำคัมภีร์เข้าเก็บรักษา สิ่งสำคัญของสถานที่จัดเก็บ ต้องมีความเหมาะสมเรื่องของอุณหภูมิห้อง ที่ควรมีอุณหภูมิอยู่ที่ ๒๒ - ๒๘ องศา และเป็นสถานที่ที่มีความปลอดภัยสูงมาก จากอัคคีภัย จากภัยธรรมชาติ และ จากปลวกและ แมลงต่าง ๆ เป็นต้น

๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี : หลายแห่งมีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ โดยใช้ความเชื่อ และ งานบุญ มาเป็นเครื่องมือสำคัญของการอนุรักษ์ เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทุกปี เช่น มีการจัดประเพณีทำบุญด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณประจำปี หรือ อาจจัดประเพณีทำบุญประจำปีของชุมชนแต่มีการนำกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์โบราณมาร่วมจัดด้วย โดยได้นำคัมภีร์ออกมาทำพิธีแห่ธัมม์ มาทำความสะอาด นำมาตากแดดไล่ความชื้น เป็นต้น และ ให้คนในชุมชน หรือ นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสมาร่วมงาน และ ได้เห็นกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ทำให้เกิดความเข้าใจและเกิดความศรัทธาในการร่วมกันอนุรักษ์ตลอดไปทุกปี

ซึ่งในกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานทั้ง ๑๓ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้

เริ่มที่ ชุมชนวัดสูงเม่น จ.แพร่ กล่าวว่า “...เนื่องจากปัจจุบัน ทางวัดสูงเม่น ได้จัดตั้งสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น โดยได้มีแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานไว้ดังนี้

๑. ประกาศเป็นงานประเพณีตากธัมม์ ตามข่าวใหม่ หิงไฟพระเจ้า :

ประเพณีนี้เป็นประเพณีหลักของทางวัดสูงเม่น ที่ใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการนำคนในชุมชน และ คนที่สนใจนอกชุมชนให้มาร่วมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน มรดกธัมม์ที่หลวงปู่ครูบามหาเถร อดีตเจ้าอาวาสวัดสูงเม่นได้นำมาไว้ที่วัดสูงเม่น โดยมีการจัดงานทุกปี ในช่วง ๑๓ - ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เหนือ เดือน ๒ ไทย ปกติจะอยู่ในช่วงเดือนมกราคม แต่ถ้าปีไหนเป็นปีอธิกมาส จะตกอยู่ในเดือนธันวาคม ซึ่งภายในงานจะมีกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดสูงเม่น อย่างครบถ้วนทุกขั้นตอน

๒. เตรียมความปลอดภัยผู้ปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติงานอนุรักษ์คัมภีร์ทุกคน ต้องป้องกันตนเองด้านสุขภาพระหว่างปฏิบัติงาน คือ ต้องใส่หน้ากากกันฝุ่น ใส่ถุงมือ ส่วนสถานที่ปฏิบัติงานควรเป็นที่ที่ไม่มีอันตรายต่อคัมภีร์ใบลาน และ ผู้ปฏิบัติงาน เช่น มีพื้นที่กว้างเหมาะสม มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก ไม่ใกล้แหล่งชุมชนเกินไป ปลอดภัยจากสัตว์เลื้อย คด ปลวก แมลง หนู เป็นต้น

๓. ทำความสะอาดและซ่อมแซม เริ่มที่ทำความสะอาดปิดฝุ่น เช็ดน้ำฆ่าเชื้อรา ที่เก็บคัมภีร์ เช่น ตู้คัมภีร์ หีบคัมภีร์ กล่องคัมภีร์ และ หีบเก็บคัมภีร์ จากนั้นทำความสะอาดคัมภีร์ใบลานเบื้องต้น โดยใช้เทคโนโลยีง่าย เช่น ปิดฝุ่นผ้าห่อคัมภีร์ เปลี่ยนผ้าห่อคัมภีร์ (ในกรณีที่ชำรุดหนักมาก) ทำความสะอาด นำแปลงขนอ่อนมาปิดฝุ่นใบลาน แต่ถ้าสกปรกมาก หรือมีเชื้อรา ให้นำแอลกอฮอล์ ๗๐ % ขึ้นไป มาผสมน้ำ ๑ ต่อ ๒ ส่วน คือ แอลกอฮอล์ ๒ ส่วน น้ำ ๑ ส่วน ชุบสำลี แล้วนำมาเช็ดทำความสะอาดใบลาน ส่วนคัมภีร์ใบลานผูกไหน ที่ เชือกร้อย หรือเชือกสายสนอง ชำรุดผุพังมาก ให้นำเชือกขาวมาใส่ใหม่

๔. สักรวจ แยกแยะ ตามสภาพคัมภีร์ที่สมบูรณ์ กับไม่สมบูรณ์ กองออกจากกัน ส่วนที่ไม่สมบูรณ์ คือ ใบลานปะปนเรื่องกันกระจัดกระจาย ขึ้นนี้ ผู้เชี่ยวชาญด้านการอ่านใบลาน เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งถ้าชุมชนมีผู้อ่านอักษรในใบลานได้ ควรให้มาร่วมช่วยกันในแต่ละเรื่องได้ จัดระเบียบคัมภีร์แต่ละเรื่อง มีการจัดเนื้อคัมภีร์เข้ากันให้เนื้อเรื่องสมบูรณ์ ในกรณีที่ใบลานของคัมภีร์ปะปนกัน ซึ่งขั้นตอนนี้ต้องอาศัยความรู้ของผู้เชี่ยวชาญ ๒ เรื่อง คือ อ่านอักษรในใบลานได้ และ มีความรู้ด้านเนื้อเรื่องของคัมภีร์ จึงจะสามารถจัดเรียงลำดับ เรียงหน้าเนื้อเรื่องได้ถูกต้องสมบูรณ์ ซึ่งคัมภีร์ที่จัดเรียงแล้วไม่ครบสมบูรณ์ เช่น บางใบ บางผูก เสียหายไป หรือ หายไป คัมภีร์ที่ไม่สมบูรณ์ให้แยกไว้อีกกองต่างหาก

๕. จัดหมวดหมู่คัมภีร์ หลังจากการจัดเนื้อเรื่องคัมภีร์เข้าผูก เข้ามัดเรียบร้อยแล้ว ให้นำคัมภีร์แต่ละเรื่องที่สมบูรณ์ มาจัดหมวดหมู่ ซึ่งโดยทั่วไปทางเขตภาคเหนือจะจัดเป็น ๒๑ หมวด ตามที่ทางโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา ที่เชียงใหม่เคยทำไว้ ออกแบบโดย ม.ร.ว.ดร.รุจยา อาภากร อดีตผู้อำนวยการสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๑

๖. ลงทะเบียนคัมภีร์ใบลาน นำคัมภีร์ที่แยกจัดหมวดหมู่ตาม ๒๑ หมวด เรียบร้อย มาลงทะเบียน และ กรอกข้อมูลเพื่อจัดทำฐานข้อมูลคัมภีร์ของแต่ละเรื่อง เช่น รหัส ชื่อเรื่อง

จำนวนผูก จำนวนหน้า จำนวนใบลาน ผู้สร้าง ผู้จาร ผู้ถวาย ปีที่สร้าง สถานที่สร้าง เป็นต้น ซึ่งจะมีแบบฟอร์มในการลงทะเบียน ซึ่งแบบฟอร์มปัจจุบันมีหลายองค์กรที่สร้างขึ้นใหม่ แต่ แบบฟอร์มเดิมที่ใช้เป็นมาตรฐานสากล คือ ตามที่ทางโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา ที่เชียงใหม่เคยทำไว้ ออกแบบโดย ม.ร.ว. ดร.รุจยา อากาศ อดีตผู้อำนวยการสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๑ จากนั้นข้อมูลก็นำมาลงทะเบียนทั้งหมดนำมากรอกในระบบฐานข้อมูลในคอมพิวเตอร์ หรือ ทางเว็บไซต์ที่ออกแบบไว้ และ จัดทำบัญชี หรือ สารบัญ หรือ ดัชนี แล้วแต่จะเรียก มีรายละเอียดรหัส รายชื่อคัมภีร์ ปีที่สร้าง หรือ ข้อมูลอื่น ๆ โดยจะเรียงตามหมวดคัมภีร์ รหัสน้อย ไปถึงรหัสมาก หรือ จะเรียงตามอักษรชื่อเรื่องก็ได้ แล้วแต่สะดวก ตามที่ชุมชนเห็นสมควร และ จัดทำเป็นรูปเล่มไว้ประจำ สถานที่จัดเก็บคัมภีร์ใบลาน เพื่อเป็นหลักฐานจำนวนคัมภีร์ และ เพื่อการค้นคว้าคัมภีร์ได้สะดวกขึ้น

๗. ถ่ายคัมภีร์ดิจิทัล หรือ คัมภีร์สแกนคิวอาร์โค้ด นอกจากลงทะเบียนฐานข้อมูลคัมภีร์เพื่อจัดทำบัญชีรายชื่อคัมภีร์และดัชนีรายชื่อคัมภีร์เพื่อสะดวกในการค้นหาคัมภีร์ใบลานต้นฉบับ เหมือนกับระบบห้องสมุดทั่วไป แต่ชุมชนมีข้อกังวลการสัมผัสตัววัตถุใบลาน ไม่ต้องการให้ผู้มาศึกษาค้นคว้าหรือปริวรรตคัมภีร์ใบลาน ได้สัมผัสโดยตรงกับคัมภีร์ใบลาน เนื่องจากเกรงว่าจะผลต่อความเสียหายต่อตัววัตถุใบลาน เนื่องจากใบลานแต่ละเรื่องมีอายุมาก ถ้าสัมผัสและใช้งานบ่อย ๆ อาจทำให้อายุใบลานสั้นลง จึงอยากรักษาตัววัตถุใบลานให้มีสภาพสมบูรณ์อยู่ได้นาน จึงได้ให้ผู้เชี่ยวชาญใช้เทคโนโลยีมาใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นฉบับ โดยการถ่ายดิจิทัลและ ทำระบบสแกนคิวอาร์โค้ด คัมภีร์ใบลานต้นฉบับ เพื่อทำเป็นสำเนาที่คมชัด สามารถเผยแพร่ และ มอบให้กับผู้สนใจศึกษาค้นคว้า หรือ ปริวรรตคัมภีร์ใบลาน โดยใช้ไฟล์ภาพอ่านในคอมพิวเตอร์ หรือ สแกนทางโทรศัพท์มือถือ โดยที่ไม่ต้องมาเปิดอ่านคัมภีร์ใบลานต้นฉบับโดยตรง ซึ่งเทคโนโลยีขั้นนี้สามารถทำหาคัมภีร์ใบลานต้นฉบับอยู่ได้นานและปลอดภัยมากขึ้น

๘. ห่อคัมภีร์ ติดป้ายชื่อ และ เก็บในที่ที่เหมาะสม หลีกจากแสงจ้า สั่นกระบวนลงทะเบียนถ่ายคัมภีร์ดิจิทัลเรียบร้อย ให้นำคัมภีร์มาห่อให้เรียบร้อยสวยงาม โดยใช้ผ้าฝ้ายห่อเพราะอากาศถ่ายเทได้สะดวก ถ้าผ้าเดิมของคัมภีร์ยังสภาพดีอยู่หลังจากทำความสะอาดปิดฝุ่นแล้ว สามารถนำมาใช้ได้ อีก ส่วนบางคัมภีร์ผ้าห่อเสื่อมมากไป และมีสภาพเสียหายมาก ให้เปลี่ยนใช้ผ้าใหม่ การห่อคัมภีร์จะช่วยยืดอายุใบลานได้นานออกไปมากหลายร้อยปี ส่วนวิธีการห่อมีหลายรูปแบบ ถ้าทางภาคเหนือ นิยม ห่อแบบ ๓ เปลาะ ๔ เปลาะ ๕ เปลาะ ตามขนาดความยาวของคัมภีร์ เรียกว่าการห่อแบบครูบากัญจนอรัญวาสีมหาเถร วัดป่าสูงเหม้น เมื่อห่อเสร็จแล้วให้ติดป้ายชื่อรหัสคัมภีร์ใบลาน บางที่ใช้เทคโนโลยีมาช่วยโดยติด ระบบป้ายคิวอาร์โค้ด สามารถสแกนดูเนื้อหาคัมภีร์ด้านในได้ สะดวกยิ่งขึ้นไม่ต้องแกะคัมภีร์ดูด้านใน จากนั้นนำคัมภีร์ไปเก็บในตู้ธัมม์ ตามหมวดต่าง ๆ ที่แยกไว้ โดยตู้ธัมม์ จะถูกเก็บในห้องที่มีอุณหภูมิที่เหมาะสมการเก็บคัมภีร์ใบลาน ซึ่งในระดับสถานศึกษา อาจจะมีห้องควบคุมอุณหภูมิ ส่วนระดับ วัด ชุมชน ที่มีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จะสร้างหอไตร หรือ หอพระธรรม เก็บคัมภีร์ไว้ ห้องที่มีอุณหภูมิในช่วง ๒๓ - ๒๖ องศา ความชื้นสัมพัทธ์ที่ ๔๐ - ๕๐ % จะเหมาะสม หลายที่สร้างหอไตร โดยมีน้ำล้อมรอบ กัน มด แมลง หนู ปลวก หรือ สัตว์อื่น ๆ เข้าไปทำกินหรือทำลายใบลาน...”^๙

^๙ สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์ พิพิธภัณฑคัมภีร์ใบลานวัดสูงเหม้น, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓

ขณะที่ ทางชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน กล่าวว่า “...พิพิธภัณฑสถานชุมชนวัดพระเกิด ได้กำหนดกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ไว้ดังนี้

๑.สำรวจ แยกแยะ ตามสภาพคัมภีร์ที่สมบูรณ์ คือ มีเนื้อเรื่องสมบูรณ์มีจำนวนครบผูก และ คัมภีร์ที่ไม่สมบูรณ์ คือ ใบลานแต่ละผูก แต่ละใบ แยกออกจากกันกระจัดกระจาย หรือ เรียกว่า แตกผูก

๒.จัดชุดคัมภีร์ให้สมบูรณ์ คัมภีร์ที่ใบลานที่มีการแตกผูก ให้ทางคณะผู้เชี่ยวชาญที่อ่านได้ อ่านเนื้อหาใบลานแต่ละใบ แต่ละผูกโดยสังเขป และ นำมาจัดเรียงให้สมบูรณ์ตามเนื้อเรื่อง ซึ่งต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อเรื่องมาช่วยจัดเรียงด้วย

๓.ทำความสะอาดและซ่อมแซมคัมภีร์ เมื่อจัดมัดคัมภีร์แต่ละเรื่อง สมบูรณ์เรียบร้อย ให้ทำความสะอาดคัมภีร์ใบลานตามหลักวิชาการ เช่น การนำแอลกอฮอล์ชุบสำลีมาเช็ดทำความสะอาด ในกรณีที่สกปรกมาก และมีเชื้อรา ถ้าไม่สกปรกมาก มีแค่ฝุ่น สามารถนำผ้าสำลีมาเช็ด หรือ ใช้แปรงขนอ่อนมาปัดฝุ่นได้ ส่วนคัมภีร์ผูกไหน ที่ เชือกสายสนอง หรือ เชือกร้อย เก่า ฝุ่นผง สามารถเปลี่ยนใหม่ได้

๔.จัดหมวดหมู่คัมภีร์ หลังจากทำความสะอาดและซ่อมแซม เรียบร้อยให้นำคัมภีร์แต่ละเรื่องที่สมบูรณ์ มาแยกเป็นหมวดหมู่ ตามระบบต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสม เช่น ระบบของสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดเป็น ๒๓ หมวด ระบบของหอสมุดแห่งชาติ ๒๑ หมวด เป็นต้น

๕.ถ่ายสำเนาต้นฉบับคัมภีร์ใบลานด้วยระบบดิจิทัล ภาพคมชัด ส่วนหนึ่งเพื่อรักษาต้นฉบับคัมภีร์ใบลานไม่ให้ถูกการสัมผัสตัวใบลานบ่อย ๆ จากผู้มาศึกษาค้นคว้า และ อีกประการหนึ่งเพื่อเป็นการอนุรักษ์องค์ความรู้ในคัมภีร์ใบลานให้อยู่ได้ยาวนาน และ อีกประการหนึ่งเพื่อเตรียมนำไปใส่ในระบบฐานข้อมูลคัมภีร์ดิจิทัลอันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และ ค้นคว้าเพื่อการศึกษาอันเป็นประโยชน์ต่อไป

๖.การเผยแพร่และให้บริการ คือการเผยแพร่ข้อมูลทะเบียนคัมภีร์ใบลาน และ ภาพดิจิทัลตัวคัมภีร์ ผ่านทางสื่อสาธารณะ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า ของผู้สนใจต่อไป เช่น ทำเป็นหนังสือทะเบียนรายชื่อและข้อมูลคัมภีร์ใบลาน ประจำวัดหรือชุมชนที่ทำการสำรวจและจัดระบบคัมภีร์ใบลานเรียบร้อย หรือ อาจจะมีการทำเว็บไซต์ของวัด เพื่อการเผยแพร่สำเนาดิจิทัลคัมภีร์ใบลาน หรือ องค์ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน เป็นต้น

๗.การจัดเก็บคัมภีร์ใบลาน เมื่อมีการถ่ายคัมภีร์ดิจิทัลเรียบร้อยแล้ว คัมภีร์ทุกมัด ควรมีการห่อผ้าคัมภีร์ให้เรียบร้อย โดยใช้ผ้าฝ้ายห่อ และ มีการจัดเก็บเข้าตู้ธรรม และ เก็บในห้องที่มีอุณหภูมิที่เหมาะสม ประมาณ ๒๑ - ๒๖ องศา ความชื้นสัมพัทธ์ ๔๐ - ๕๐ % และมีระบบป้องกันที่ดีจากสิ่งที่เป็นอันตรายต่อคัมภีร์ทั้งหลาย เช่น สัตว์ต่าง ๆ และ ภัยธรรมชาติ ตลอดจนสร้างระบบการเข้าถึงคัมภีร์ใบลานต้นฉบับให้เหมาะสม เช่น มีระเบียบการเข้าชมเอกสาร มีเจ้าหน้าที่ดูแลเฉพาะ เป็นต้น เพื่อป้องกันการสัมผัสคัมภีร์ใบลานโดยตรง และ การสูญหายของคัมภีร์ใบลาน...”^{๑๐}

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายสมเจตน์ วิมลเกษม พิพิธภัณฑสถานชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

(กระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์)

๔.) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้ยั่งยืนเป็นอย่างมาก เพราะเป็นโยชน์ของการมีส่วนร่วม คือ ๑) การทำให้เกิดความสามัคคีในการร่วมกันอนุรักษ์ ๒) การลดความขัดแย้งในระยะยาว และ ๓) ความต่อเนื่องในการอนุรักษ์จากรุ่นสู่รุ่น และ ยังได้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จกิจกรรม จะทำให้ผู้ร่วมอนุรักษ์ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญ และ มีความศรัทธาที่จะอนุรักษ์ด้วยชุมชนเขาเอง โดยกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ที่ค้นพบ มีกระบวนการต่าง ๆ ๖ ขั้นตอน ดังนี้

๔.๑ การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ในขั้นนี้ทางเจ้าอาวาสหรือผู้ที่ริเริ่มในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ได้ทำการสืบค้นประวัติของคัมภีร์ใบลานและรวบรวมประวัติของชุมชน และ มีการแจ้งเล่าเรื่องราวให้ผู้นำหรือคนในชุมชนได้รับทราบในรูปแบบต่าง เช่น ผ่านการแสดงธรรม ผ่านการแจ้งให้คณะกรรมการวัดรับทราบในที่ประชุม แจ้งประชาสัมพันธ์ในงานของชุมชนต่าง ๆ รวมไปถึงได้ถ่ายทอดไปในสถานศึกษาในชุมชนให้รับทราบและมีการเรียนรู้ผ่านการอบรมประเภทต่าง ๆ และ ยังรวมถึงการเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น แผ่นพับ สิ่งสื่อพิมพ์ และ สื่อออนไลน์ เป็นต้น เพื่อกระตุ้นความสนใจ สร้างความตระหนักของคนในชุมชน และบุคคลทั่วไปก่อนจะมีการเริ่มในการจัดการอนุรักษ์ให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม

๔.๒ การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น เป็นการนำเสนอเรื่องราวของคัมภีร์ใบลาน และ วิธีการอนุรักษ์ผ่านการประชุมของคณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการวัด หรือ ในรูปของการกิจกรรมอบรมในชุมชน เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงวิธีการที่เหมาะสมในการจัดให้มีการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน และ เปิดโอกาสให้ชุมชนแสดงความคิดเห็น เพื่อนำไปสู่การจัดตั้งคณะทำงานด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานโดยเฉพาะ

๔.๓ การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ของชุมชน โดยกรรมการ มาจากผู้แทนของทุกภาคส่วนทั้งภายในชุมชน และ ภายนอกชุมชน ในรูปของ บ้าน วัด ราชการ เพื่อเป็นผู้แทนของชุมชนและ

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการกำหนดแผนงานเพื่อดำเนินการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชนให้มีประสิทธิภาพต่อไป

๔.๔ การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ในขั้นตอนนี้มีการแบ่งงานให้กรรมการแต่ละท่านได้รับผิดชอบ และ กรรมการแต่ละฝ่ายสามารถเปิดโอกาสให้ชุมชนมาร่วมเป็นอนุกรรมการร่วม และ เป็นผู้ปฏิบัติการร่วมทุกขั้นตอน เพื่อช่วยกันขับเคลื่อนกิจกรรมให้ดำเนินการไปตามแผนปฏิบัติการได้ โดยก่อนการปฏิบัติการ มีการประชุมกับชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนได้รับทราบร่างแผนปฏิบัติการ และ ร่วมกันปรึกษาพิจารณา สามารถเสนอข้อคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงแผนได้ก่อนที่จะนำมาใช้จริง และ แจ้งให้คนในชุมชนได้รับทราบว่า ขั้นตอนไหนบ้างที่ชุมชนสามารถร่วมปฏิบัติการได้ เพื่อให้เกิดแนวร่วมวงกว้าง และ ลดความขัดแย้งในช่วงปฏิบัติการ และ เมื่อถึงขั้นปฏิบัติการให้มีผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านเป็นผู้นำทำกิจกรรม และ ให้คนในชุมชนที่มีความสนใจ หรือ ที่ได้รับการแต่งตั้งให้มาร่วมปฏิบัติการ ให้ร่วมดำเนินการจนแล้วเสร็จกระบวนการอนุรักษ์ทุกขั้นตอน

๔.๕ การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย การนำแผนปฏิบัติการไปแจ้งกับคนในชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแจ้งโดยละเอียดทั้งในเรื่องของกิจกรรมที่จะดำเนินการ และ ยังต้องแจ้งเรื่องของประโยชน์ที่คนในชุมชนจะได้รับจากการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานด้วย รวมถึง แจ้งในส่วนของกิจกรรมอนุรักษ์นี้ มีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรอะไรบ้าง ใช้งบประมาณอย่างไรในการบริหารจัดการ เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชน หรือ ผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมกัน สนับสนุนการอนุรักษ์ด้วยวิธีใดบ้างในกิจกรรมนี้ เช่น ร่วมบุญบริจาคปัจจัย สิ่งของ อุปกรณ์ที่จำเป็นต่าง ๆ เป็นต้น

๔.๖ การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์ หลังจากที่มีการอนุรักษ์ครบกระบวนการแล้วได้มีการเปิดโอกาสให้คณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน และ ภาคประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลในการจัดการด้านการอนุรักษ์ เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เสนอแนะ และ กำหนดทิศทางในการอนุรักษ์ครั้งต่อไป เพื่อให้เกิดการพัฒนาวิธีการอนุรักษ์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานให้ยั่งยืนสืบไป

ซึ่งในกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานทั้ง ๖ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับ ความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้

เริ่มที่ ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา กล่าวว่า “...ทางชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และ ทุกภาคส่วนในการร่วมกันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดเป็นอย่างยิ่ง เพราะเห็นว่าคัมภีร์ใบลาน ที่อยู่ที่วัดรักษาไว้ในปัจจุบัน เป็นผลงานของบัณฑิตนักปราชญ์ในอดีต ทั้งพระภิกษุ สามเณร และ ญาติโยม ที่ร่วมกันสรรสร้างขึ้นมาเป็นการรักษาองค์ความรู้ของชุมชน เพราะการเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นมาด้วย เกิดจากการคนในชุมชนได้แบ่งปันความรู้มาสร้างบ้านแปงเมือง และ มีการรักษา สืบทอดองค์ความรู้เหล่านี้ทางมุขปาฐะ และการปฏิบัติสืบต่อกันมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการก่อสร้าง อาหารการกิน วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งต่อม คนในชุมชนที่มีความรู้ความสามารถด้านอักษรภาษา เกรงว่าองค์ความรู้สำคัญที่มีอยู่ในชุมชนจะสูญหายไปตามคน ถ้าหากไม่มีการถ่ายทอด จึงได้มีการบันทึกองค์ความรู้เหล่านี้ในรูปของคัมภีร์ใบลาน และ นำไปถวายไว้กับวัด ไว้เป็นสมบัติทางพระพุทธศาสนาและขอชุมชน ชื่อว่า เป็น

ธรรมทาน เพราะเชื่อว่า ถ้าถวายไว้กับวัด องค์ความรู้เหล่านี้จะอยู่ได้นาน เพราะวัดเป็นที่เคารพศรัทธาของชุมชน สิ่งใดที่เก็บไว้ที่วัดย่อมได้รับการรักษาเป็นอย่างดี ทั้งพระภิกษุสามเณรในวัด และคนในชุมชน ดังนั้นคัมภีร์ใบลานที่อยู่ในวัดปัจจุบัน จึงเป็นผลงานของคนในชุมชนในอดีตที่ร่วมกันรักษาไว้เป็นมรดกธัมม์ เป็นสมบัติของชุมชน จึงเป็นเหตุให้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของที่นี่ในปัจจุบัน จึงเน้นให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ระดับรับทราบ ว่า คัมภีร์ที่นี่มีเรื่องอะไรบ้าง มีจำนวนเท่าไร ประวัติความเป็นมาเป็นอย่างไร โดยทางวัดได้จัดให้มีบัญชีคัมภีร์ใบลาน และป้ายประวัติต่าง ๆ ให้ชุมชนได้มาศึกษารับทราบได้ ตลอดถึง มีวิทยากรประจำวัด ซึ่งเป็นพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถ สามารถบรรยายเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานของที่นี่ได้ อีกทั้งการบริหารจัดการด้านคัมภีร์ใบลานของที่นี่ มีการบริหารในรูปของคณะกรรมการวัดหลวงราชสันฐาน ซึ่งสัดส่วนของคณะกรรมการ เป็นผู้แทนมาจากชุมชนทุกชุมชน ดังนั้นการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของที่นี่ผู้แทนชุมชนจะทราบ และ มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นด้านการแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมในการใช้งบประมาณ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล และ กำหนดทิศทางในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน...”^{๑๑}

ขณะที่ ทางชุมชนวัดศรีบุญเรือง จ. เชียงราย กล่าวว่า “...ทางชุมชนวัดศรีบุญเรืองได้จัดตั้งเรื่องของการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในรูปแบบของ “พิพิธภัณฑสถานคัมภีร์ใบลาน วัดศรีบุญเรือง” โดยมีคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดศรีบุญเรืองโดยเฉพาะ มีหลวงพ่อบุญเรืองศรีบุญเรือง เป็นประธานกรรมการ ซึ่งท่านมีตำแหน่งเป็นรองเจ้าคณะอำเภอเมืองเชียงรายด้วย นโยบายของหลวงพ่อบุญเรืองศรีบุญเรืองให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน และ ภาคส่วนอื่น ๆ ในการมาร่วมอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของที่นี่เป็นอย่างมาก เพราะคัมภีร์ใบลานที่นี่มาจากหลายพื้นที่ในล้านนา เพราะมีการอพยพจากผู้คนหลายที่มาอยู่ที่เชียงราย คัมภีร์สำคัญ ๆ ของล้านนาจึงมารวมกันอยู่ที่นี่ เพราะอดีตเจ้าอาวาสของที่นี่เคยเป็นพระสังฆาธิการระดับเจ้าคณะปกครองสำคัญของเชียงราย คัมภีร์จึงถูกเก็บและรักษาไว้ที่นี่เป็นจำนวนมาก ในสมัยอดีต ทั้งเจ้าเมือง พระสงฆ์ และ ประชาชน ได้ร่วมกันสร้างและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของที่นี่ไว้เป็นอย่างดี ดูจาก มีหีบธัมม์ที่สวยงามเป็นจำนวนมาก และมีผ้าห่อคัมภีร์สวยงามที่นี่จำนวนมาก แต่มายุคสมัยหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองคัมภีร์ใบลานของที่นี่ขาดช่วงในการรักษาไปช่วงหนึ่งเกือบ ๑๐๐ ปี ถูกเก็บซ่อนไว้ดีเกิดไป เมื่อมาเปิดดูภายหลัง ๑๐ ปีที่ผ่านมา ปรากฏว่าคัมภีร์ได้รับความเสียหายจากปลวกและแมลงต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทางเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันจึงรื้อฟื้นการอนุรักษ์ใหม่ เหมือนเช่นในอดีต คือ นำคัมภีร์ออกจากหีบธัมม์ออกมาทั้งหมด และ มาสำรวจใหม่ เปิดให้ชุมชนได้มาร่วมสำรวจและได้เห็น ได้รับทราบ และได้ นำคัมภีร์มาจัดแสดงไว้ในตู้ใส จัดเป็นพิพิธภัณฑสถานคัมภีร์ใบลาน เปิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรในวัด และ คนในชุมชน ตลอดถึงคนที่สนใจได้มาศึกษา และ เรียนรู้เกี่ยวกับคัมภีร์ใบลาน และ มีการจัดตั้งกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของชุมชน เพื่อมาร่วมกำหนดทิศทาง และ แนวทางในการอนุรักษ์ให้ยั่งยืน และ เกิดประโยชน์กับชุมชนต่อไป ซึ่งวิธีการเปิดให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนเช่นนี้ ทำให้ ชาวบ้านเห็นความสำคัญของคัมภีร์ใบลานเป็นอย่างยิ่ง และได้มาร่วมกันสนับสนุนทางวัดในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์คัมภีร์ที่หลากหลายสืบไป...”^{๑๒}

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส มจร.วิทยาเขตพะเยา, ๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายแสวง ศรีเจริญ ไวยาวัจกรวัดศรีบุญเรือง, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

(กระบวนการมีส่วนร่วม)

๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นภายในคน คือ ผู้เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล เป็นกระบวนการที่พระพุทธเจ้า ใช้กับ พระสงฆ์สาวกของพระองค์ โดยมี ๓ ขั้นตอนที่สำคัญ คือ ๑)ปริยัติ ๒) ปฏิบัติ และ ๓) ปฏิเวธ โดยมีรายละเอียดดังนี้ ดังนี้

๕.๑ ปริยัติ เป็นกระบวนการพัฒนาความรู้ด้วยการ ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นทฤษฎี ความเชื่อ และ หลักวิชาการ ให้เกิดขึ้นกับบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ก่อนที่จะให้มีการปฏิบัติการณ์อนุรักษ์จริง จุดประสงค์ความเพื่อทราบความ

ศรัทธา ความตระหนัก ความเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง และ มีความรู้ในการอนุรักษ์ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ซึ่งองค์ความรู้ที่ควรจะถ่ายทอด ได้แก่ ความสำคัญ ที่มาที่ไปของคัมภีร์ ในทางพระพุทธศาสนา และมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม รากเหง้าภูมิปัญญา และ ความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ของชาติบ้านเมืองอย่างไร ถ้าไม่อนุรักษ์จะมีผลเสียอย่างไรทั้งนี้ในการสร้างความเข้าใจให้เห็นความสำคัญ เริ่มที่ ผู้นำในชุมชนก่อน ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำท้องถิ่น จากนั้น จึงทำความเข้าใจกับ ชาวบ้าน เพื่อให้การอนุรักษ์เกิดจากคนในชุมชนเป็นผู้ต้องการอนุรักษ์เอง และ ทางฝ่ายสนับสนุนด้านวิชาการค่อยลงไปช่วยชุมชนดำเนินการ โดยวิธีการถ่ายทอดมีหลายลักษณะ ทั้งการแสดงธรรม การบรรยาย การประชุม การอบรม เป็นต้น

๕.๒ ปฏิบัติ เป็นกระบวนการต่อเนื่องจากขั้นการเรียนรู้ทางทฤษฎี เมื่อเข้าใจถูกต้องแล้ว ขั้นต่อไปเพื่อให้เกิดทักษะในการอนุรักษ์และการเข้าถึงการอนุรักษ์อย่างแท้จริงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการพัฒนาการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง โดยมีผู้เชี่ยวชาญกำกับ และ ดูแล ทุกขั้นตอน เพื่อความรู้ที่ถูกต้อง โดยมีขั้นการปฏิบัติ ๑๓ ขั้นตอน ดังนี้ ๑) การแสดงความเคารพต่อคัมภีร์ไบเบิล ๒) การป้องกันสุขภาพตนเองในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ๓) การถ่ายภาพคัมภีร์ไบเบิลก่อนนำออกมานอกรั้ว ๔) การทำความสะอาดคัมภีร์ไบเบิล ๕) การสำรวจสภาพคัมภีร์ ๖) การจัดทำหมุดคัมภีร์ไบเบิล ๗) จัดทำทะเบียนคัมภีร์ ๘) บันทึกคัมภีร์ไบเบิลด้วยระบบดิจิทัล ๙) การห่อธัมม์ ๑๐) การทำรหัสคัมภีร์ด้วยระบบ คิวอาร์โค้ด ๑๑) การเก็บคัมภีร์ไบเบิล ๑๒) การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี และ ๑๓) การปฎิวัติคัมภีร์ไบเบิล

๕.๓ ปฏิเวธ เป็นกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ระดับขั้นสูงสุด คือ เมื่อได้ผล จากการปฏิบัติจริงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ตามกระบวนการขั้นปฏิบัติ ขั้นต่อไปคือ มีการสรุป อภิปราย เสนอแนะ และ ขยายผลการเรียนรู้ ในรูปกิจกรรมต่าง ๆ เช่น มีการประชุม ประเมินผล สรุปบทเรียน หรือ การจัดเวทีเสวนาสรุปถอดบทเรียน เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการประมวลผลองค์ความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริงร่วมกัน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้อนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป หลายแห่งได้นำองค์ความรู้เหล่านี้ เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ในสื่อต่าง ๆ และ มีการขยายผลไปปฏิบัติการในชุมชนต่าง ๆ ที่สนใจ รวมถึง เปิดโอกาสให้ชุมชนต่าง ๆ หรือ บุคคลที่สนใจ ได้มาศึกษาองค์ความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติในพื้นที่จริง

ซึ่งในกระบวนการพัฒนาความรู้ทั้ง ๓ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้

ชุมชนวัดศรีจันทร์ จ.เลย กล่าวว่า “...ศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย เกิดจากการกระบวนการสร้างการเรียนรู้ของชุมชน โดยในเริ่มตั้งมี สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มาเป็นผู้นำทำกิจกรรม ตั้งแต่ขั้นเชิญชวนผู้นำสงฆ์ ผู้นำชุมชน และ ชาวบ้านผู้สนใจ ได้มาร่วมกันสืบค้นหาประวัติของชุมชน ประวัติคัมภีร์ไบเบิล ข้อมูลคัมภีร์ต่าง ๆ และ รวมถึง สืบค้นของดี วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนแห่งนี้ เพื่อจะได้ทราบที่มาที่ไปความเป็นเอกลักษณ์ และ อัตลักษณ์ของชุมชน เพราะเป็นต้นทุนเดิมสำคัญ ที่จะกำหนดทิศทางในการพัฒนาชุมชนในระสูงต่อไป ซึ่งได้รับความสนใจของชุมชนเป็นอย่างมาก ใช้เวลาขั้นนี้กว่า ๑ เดือน จึงได้ข้อมูลมา และ นำมาสรุปเป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชน จึงทราบว่า คนในชุมชนที่นี้ส่วนใหญ่มาจากเมืองหลวงพระบาง และ เมือง

เวียงจันทน์ ประเทศลาวกันเป็นจำนวนมาก คัมภีร์ที่นี้ก็มาจากประเทศลาวเป็นจำนวนมาก และ เป็น คัมภีร์ที่มีความสำคัญมากทั้งในงานของพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ ข้ามมาจากแม่น้ำโขง คน ในชุมชนจึงเห็นร่วมกันว่าควรมีการฟื้นฟูสำรวจ และ อนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพดีเช่นเดิม เพราะตอน สํารวจเริ่มแรกพบว่าอยู่กระจัดกระจายโบลานปะปนกัน จึงให้ทาง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ใน ฐานะมีผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบลาน เป็นผู้ดำเนินการพาพระสงฆ์สามเณร และ ชาวบ้านใน ชุมชนร่วมกัน อนุรักษ์ตามหลักวิชาการ โดยเริ่มจากการมีการฝึกอบรมวิธีการอนุรักษ์ก่อน และ จึงได้ ลงมือปฏิบัติไปตามขั้นตอนของหลักวิชาการ โดยมีการประกาศให้เป็นงานบุญ ชาวบ้านมาร่วมบุญ สนับสนุนกิจกรรมได้หลายรูปแบบ และ เมื่ออนุรักษ์เสร็จเป็นที่เรียบร้อยใช้เวลาประมาณ ๒ เดือน จึง ได้มีการจัดกิจกรรมคืนความรู้ให้กับชุมชน จัดเวทีเสวนาถอดบทเรียนเกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์คัมภีร์ โบลานของที่นี่ ซึ่งได้รับความสนใจอย่างหลากหลายทั้งคนในชุมชน และ ผู้ที่สนใจจากทั่วประเทศ เพราะความรู้ที่ได้ถ่ายทอดบนเวทีเสวนา เป็นความรู้จริงที่ได้จากการปฏิบัติจริง และหลังจากที่มีการ จัดกิจกรรมถอดบทเรียนเป็นองค์ความรู้ให้ชุมชนแล้ว ได้มีการจัดทำเอกสารองค์ความรู้เผยแพร่ และ ได้จัดทำศูนย์เรียนรู้ชุมชนด้านเอกสารโบราณวัดศรีจันทร์ บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัด เลย อันเป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนที่จะมีการอนุรักษ์สืบต่อ และ เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน อื่น ๆ ได้มาศึกษาเรียนรู้ต่อไป..”^{๑๓}

ขณะที่ ทางชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน กล่าวว่า “...ทางพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระ เกิด จ.น่าน เกิดจากการเริ่มต้นของ อดีตผู้อำนวยการวิทยาสารพัชชังน่าน ร่วมกับ อาจารย์สม เจตน์ วิมลเกษม ปราชญภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดน่าน ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านการคัมภีร์โบลานของ เมืองน่าน และ ล้านนา ทั้งสองท่านมาจากสายการศึกษา ท่านหนึ่งเป็นผู้นำชุมชนและมีความ เชี่ยวชาญด้านการจัดการพิพิธภัณฑ์ ส่วนอีกท่านหนึ่ง เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์โบลาน จึงได้นำความสนใจ นี้ไปปรึกษากับเจ้าอาวาสวัดพระเกิด และ คณะกรรมการวัดพระเกิด เกี่ยวกับการอนุรักษ์คัมภีร์โบลาน และ จัดพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระเกิด เพื่ออนุรักษ์คัมภีร์โบลานของวัด และ รวบรวมวัตถุมีค่าของ ชุมชนมาจัดแสดงเป็นองค์ความรู้ของจังหวัดน่าน เพราะชุมชนวัดพระเกิดเป็นชุมชนที่มีประวัติความ เป็นมาน่าสนใจมาก ทางเจ้าอาวาสจึงเปิดโอกาสให้ทาง ผู้ริเริ่มแนวคิดนี้ กระจายแนวคิดไปยังคนใน ชุมชนช่วงวันเข้าพรรษา ในวิหารวัดพระเกิด ซึ่งมาชาวบ้านมาร่วมทำบุญเป็นจำนวนมาก ตลอดถึงมี ส่วนราชการ และ ผู้นำต่าง ๆ มาร่วมครบถ้วน เมื่อผู้มาร่วมบุญได้ฟังการชี้แจงถึงการจะดำเนินการ อนุรักษ์คัมภีร์โบลานของชุมชน ซึ่งปัจจุบันอยู่กระจัดกระจายและเก็บไว้อย่างเดียวไม่เปิดออกมาให้ชม ชาวบ้านจึงเห็นด้วยที่จะมีการสำรวจคัมภีร์และนำมาจัดแสดง ทำในรูปของพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระ เกิด และ ให้นำวัตถุศิลปะอื่น ๆ มาจัดแสดงร่วมด้วย โดยขอบริจาคจากชาวบ้านให้นำสิ่งของโบราณ มาบริจาคไว้ที่วัด เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สืบ หลังจากมีมติเช่นนี้ ทางท่านอดีตผู้อำนวยการวิทยาลัย สารพัชชัง และ อาจารย์สมเจตน์ จึงได้ดำเนินการรวบรวมนำคัมภีร์ออกมาเพื่อเตรียมพร้อมจัดระบบ และ รับบริจาคสิ่งของที่จะนำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์จากชาวบ้าน ซึ่งได้รับการบริจาคจำนวนมาก และ หลังจากนั้น ได้มีการจัดการอบรมบุคลากรที่จะมาร่วมดำเนินการจัดระบบคัมภีร์โบลาน และ จัด

^{๑๓} สัมภาษณ์ ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลยจ.เลย, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

พิพิธภัณฑ์ โดยรับสมัครอาสาสมัครผู้สนใจได้มาช่วยกันในการดำเนินการ และมีหน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัดน่าน ได้มาร่วมช่วยงานด้วย ได้มีการอบรมด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และการจัดพิพิธภัณฑ์ ประมาณ ๓ วัน เมื่อเข้าใจดีแล้ว จะได้มีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ จัดพิพิธภัณฑ์ ตามหลักวิชาการ ซึ่งใช้เวลากว่า ๓ เดือนจึงแล้วเสร็จ เมื่อเสร็จแล้ว จึงได้จัดงานบุญพิธีสมมาการระขอขมาคัมภีร์ใบลาน และ จัดให้มีการเสวนาถอดบทเรียน การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และการจัดพิพิธภัณฑ์ มีพิธีเปิดป้ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระเกิด ส่วนองค์ความรู้ต่าง ๆ ได้จัดทำเป็นเอกสารรูปเล่มเผยแพร่ และ ทำให้เป็นป้ายนิเทศเผยแพร่องค์ความรู้สืบไป...”^{๑๔}

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายเดช ทะลือ พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

(กระบวนการพัฒนาความรู้ ปรัชญา ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ)

๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็น ว่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่สำคัญ หลังจากที่มีการปฏิบัติการอนุรักษ์ คัมภีร์ใบลาน จะเกิดองค์ความรู้หลายประการ โดยมีผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ ขั้นตอนต่อไป คือ การคืนปัญญา ให้กับชุมชน เพื่อประโยชน์ในการสร้างบุคลากรของชุมชนให้มาสืบสานการ อนุรักษ์สืบไป ขั้นตอนนี้ คือ การสร้างแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ จะต้องมีการบริหารในรูปแบบของคณะกรรมการโดยเฉพาะ เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการที่ มาตรฐาน โดยอาจจะทำในรูปแบบของศูนย์เรียนรู้ หรือ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านก็ได้ ทั้งนี้ เพื่อให้บุคคลผู้สนใจ ในชุมชนได้เข้ามาศึกษาวิธีการอนุรักษ์ และ อาจจะร่วมกับทางโรงเรียนในชุมชนให้นักเรียนมา ศึกษาเรียนรู้ และ ทางแหล่งเรียนรู้เองอาจมีการจัดกิจกรรมอบรม เช่น การจารธัมม์ การห่อคัมภีร์ การต้นใบลาน การสอนภาษา ในคัมภีร์ พยายามให้มีกิจกรรมตลอดปี เพื่อดึงดูดความสนใจ ของชาวบ้านในชุมชนให้มีอยู่อย่างต่อเนื่องกับคัมภีร์ใบลาน ยิ่งถ้าสามารถนำคัมภีร์มาบริหารจัดการ เป็นต้นทุนในการ จัดการท่องเที่ยวชุมชน จะทำให้การอนุรักษ์เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะ มีรายได้ จากการท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน ทำให้ชาวบ้านเห็นประโยชน์จากการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในชุมชนของ เขา ทำให้การอนุรักษ์เกิดความยั่งยืน จากการสัมภาษณ์ และลงเก็บข้อมูลในพื้นที่จริง พบว่า มี กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ๖ ขั้นตอน ที่สำคัญในการสร้างศูนย์เรียนรู้ คือ ๑) การแต่งตั้ง คณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒) การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์ และน่าสนใจ ๓) การจัดระบบองค์ความรู้ ๔) การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕) การ ปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ และ ๖) การประเมินผลการดำเนินงาน โดยมีรายละเอียดดังนี้ ดังนี้

๖.๑ การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ เป็น ขั้นตอนแรกที่สำคัญของการพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้หลังจากที่มีการปฏิบัติการจริงในการอนุรักษ์ใน พื้นที่ และเพื่อเป็นการจัดเก็บองค์ความรู้เพื่อประโยชน์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น จึง จำเป็นต้องมีการจัดการองค์ความรู้ในรูปแบบของการจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และต้องมีคณะทำงานขับเคลื่อน โดยทำในรูปแบบของคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ซึ่งสัดส่วนหรือ จำนวนของคณะกรรมการขึ้นอยู่กับแต่ละชุมชนโดยจะลงเป็นจำนวนเลขคี่ เช่น ๕ คน ๗ คน ๑๑ คน ๑๕ คน หรือ ๒๑ คน บางที่มี ๒ ชุด คือ คณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ซึ่งจะมีจำนวนไม่มาก โดยทั่วไปไม่เกิน ๑๕ รูป/คน เพื่อสะดวกในการบริหาร และ มีคณะกรรมการดำเนินงานฝ่ายต่าง ๆ

ตามที่ได้รับมอบหมาย กรรมการชุดนี้จะมากน้อย เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนศูนย์เรียนรู้ โดยคณะกรรมการ จะมีการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ ส่วนใหญ่วัดเป็นเป็นผู้ออกประกาศแต่งตั้ง เพราะศูนย์เรียนรู้ส่วนใหญ่อยู่ในวัด หรือ บางแห่งศูนย์เรียนรู้มีความสำคัญมากระดับ อำเภอ หรือ ระดับจังหวัด อาจมีการ ประกาศแต่งตั้งจากส่วนราชการในระดับ อำเภอ หรือ ระดับจังหวัด ขึ้นอยู่กับความสำคัญของศูนย์เรียนรู้ นั้น ๆ

๖.๒ การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอที่เป็น

เอกลักษณ์ เมื่อมีการเริ่มจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ และมีคณะกรรมการมาบริหารและขับเคลื่อนกิจกรรม ก่อนเริ่มดำเนินการจัดศูนย์เรียนรู้ สิ่งสำคัญต่อมา คือ ต้องมีการกำหนดแผนงาน นโยบาย และ แผนปฏิบัติงานให้ชัดเจนในการดำเนินงานตลอดปี ซึ่งสิ่งสำคัญที่สุดของการพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ คือ การทำให้อย่างไรให้ศูนย์เรียนรู้มีความน่าสนใจ และ เป็นเอกลักษณ์ ที่จะสามารถดึงดูดให้บุคคลต่าง ๆ ทั้งในชุมชน และ บุคคลภายนอก มีความสนใจอยากที่จะเข้ามาชม เพราะถ้าตั้งมาแต่ไม่มีผู้เข้ามาชม ก็จะไม่ค่อยมีประโยชน์มากนักสำหรับการจัดตั้ง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ทางคณะกรรมการต้องไปศึกษาดูงานรูปแบบการจัดศูนย์เรียนรู้ในที่อื่น ๆ เพื่อนำมาประยุกต์จัดศูนย์เรียนรู้ในชุมชนให้มีความน่าสนใจ และ ดึงดูดให้บุคคลทั่วไปได้มาชมและศึกษา ซึ่งถ้าจัดระบบดี น่าสนใจมาก จะสามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนได้ ทำให้ชุมชนมารายได้จากการท่องเที่ยวอีกทางหนึ่ง

๖.๓. การจัดระบบองค์ความรู้

กระบวนการนี้ เป็นกระบวนการสืบเนื่องจากรูปแบบที่จะดำเนินการจัดศูนย์เรียนรู้ นอกจากรูปแบบที่น่าสนใจแล้ว เรื่องขององค์ความรู้ที่จะนำเสนอ ต้องถูกนำเสนอให้น่าสนใจ เข้าใจง่าย มีการเรียบลำดับจากเริ่มต้น ไปจนถึงจบกระบวนการอย่างครบถ้วน คณะกรรมการจึงต้องให้ความสำคัญเรื่องนี้เป็นพิเศษ โดยเฉพาะการนำเสนอกระบวนการองค์ความรู้การอนุรักษ์คีตมโหรีโบราณ ต้องให้ครบถ้วน เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าทุกขั้นตอน เพราะหลายที่รูปแบบดีทันสมัย น่าสนใจ แต่เนื้อสารมีน้อยมาก ผู้ชมเข้ามาแล้ว มีแต่ถ่ายภาพอย่างเดียว แต่ไม่ได้เรียนรู้ และ เกิดความศรัทธาในการต้องการอนุรักษ์ จึงทำให้การจัดศูนย์เรียนรู้ ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการ

๖.๔ การจัดหาและเตรียมสถานที่จัดศูนย์เรียนรู้

ขั้นตอนนี้ เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ ที่จะเลือกสถานที่ที่เหมาะสมกับรูปแบบที่จะนำมาจัดเป็นศูนย์เรียนรู้ ซึ่งสถานที่เป็นสิ่งสำคัญมากอย่างหนึ่ง เพราะเป็นที่ที่จัดแสดงวัตถุศิลปะ และ คีตมโหรีโบราณ ในการให้ผู้สนใจเข้ามาศึกษา จะต้องหาสถานที่ที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงเรื่อง ความปลอดภัย ความสะอาด ระบบสาธารณูปการ บรรยากาศ ขนาดของสถานที่ และ ระบบการจัดวางวัตถุจัดแสดงให้เหมาะสม ซึ่งจะต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญด้านสถานที่มาร่วมเป็นที่ปรึกษาหรือกรรมการในการคัดเลือกสถานที่ สำหรับสถานที่ อาจจะเป็นห้องหรืออาคารที่มีอยู่แล้ว หรือ ถ้ามีงบประมาณอาจจะทำขึ้นใหม่ตามรูปแบบที่ได้ผ่านการพิจารณาอย่างเหมาะสมแล้วจากคณะกรรมการและชุมชนโดยที่ไม่มีปัญหาทางด้านข้อกฎหมายในภายหลัง

๖.๕ การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้

ขั้นตอนนี้ เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่สำคัญของชุมชน อาจจะทำเป็นงานบุญของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดศูนย์เรียนรู้ของชุมชนเขา มาร่วมได้ทุกระดับ แต่ในส่วนของรูปแบบการจัดวาง การทำความสะอาด และ การเคลื่อนย้ายของวัตถุโบราณต่าง ๆ เช่น คีตมโหรีโบราณ วัตถุวิถีชีวิต

พื้นบ้าน เป็นต้น จำเป็นจะต้องให้ผู้เชี่ยวชาญ มากำกับดูแล รวมถึงผู้ปฏิบัติการจะต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเช่นกัน เพราะของบางอย่างถ้าตกลง เสียหายแล้ว ไม่สามารถแก้ไขกลับมาเป็นเหมือนเดิมได้ ส่วนคนในชุมชนที่มาร่วมจัด สามารถชมการจัดได้ มีส่วนร่วมในบางกิจกรรมที่ไม่เสี่ยงต่อการเสียหายของวัตถุศิลปะ หรือ มาร่วมบุญในรูปแบบปัจจัยสนับสนุนการจัดแหล่งเรียนรู้ ร่วมบุญนำอาหาร น้ำดื่ม มาสนับสนุน เป็นต้น และ เมื่อมีการจัดศูนย์เรียนรู้เรียบร้อย หลายแห่งได้มีการจัดงานเปิดป้ายศูนย์เรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมและรับทราบถึงการมีอยู่ของศูนย์เรียนรู้ในชุมชนเขา และ ให้ชุมชน พร้อมด้วยผู้ร่วมงานได้มีโอกาสได้เข้าชมเป็นกลุ่มแรก ก่อนที่จะมีการเปิดโอกาสให้บุคคลจากภายนอกชุมชน ได้เข้ามาชม เพื่อเป็นการสร้างความเป็นเจ้าของศูนย์เรียนรู้ให้กับชุมชน คนในชุมชนทุกคน สามารถเป็นภาคีคู่เทศก์แนะนำแหล่งเรียนรู้ของตนเองให้กับชุมชนอื่น ๆ ได้

๖.๖ การประเมินผลการดำเนินงาน ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสำคัญสำหรับการสร้างความยั่งยืนของศูนย์เรียนรู้ หลังจากที่มีการเปิดศูนย์เรียนรู้ และ เปิดโอกาสให้คนในชุมชน และ บุคคลภายนอกชุมชน ได้เข้าชมและใช้ประโยชน์จากศูนย์เรียนรู้ และยังมี การขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์เรียนรู้ตลอดปี เมื่อครบปี จึงจำเป็นต้องจัดให้มีระบบการประเมินผลในการดำเนินการของศูนย์เรียนรู้ตามความเป็นจริง มีการประเมินภายใน จากการรวมการ ศูนย์เรียนรู้ มีการประเมินภายนอก จากคนในชุมชนที่ได้ใช้บริการ และ จากบุคคลภายนอกชุมชนที่เคยมาใช้บริการ เพื่อหาข้อดี ข้อแก้ไข มาปรับปรุงรูปแบบการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพและ น่าสนใจทันสมัยตลอดไป และ เมื่อมีการสรุปผลการประเมินเรียบร้อยแล้ว ให้จัดทำเป็นข้อมูลสารสนเทศเพื่อเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาในปีต่อไป และ เพื่อเป็นการเผยแพร่ผลการดำเนินงานให้กับสาธารณะชนทราบต่อไป อันจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอื่นที่สนใจจะนำรูปแบบนี้ไปดำเนินการในชุมชนของเขาต่อไป

ซึ่งในกระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ทั้ง ๖ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้

ชุมชนวัดสูงเม่น จ.แพร่ กล่าวว่า “...ชุมชนวัดสูงเม่น ปัจจุบัน ได้พัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็น “สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น” โดยได้สร้างศูนย์เรียนรู้แห่งนี้ ตามตามพระราชดำริส กรมสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในคราวเสด็จวัดสูงเม่น เมื่อ วันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ.๒๕๕๗

“...ขอให้ทางวัด ร่วมกับ ชาวบ้าน และ ชุมชน อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานลักษณะเช่นนี้ต่อไป เพราะทำได้ดีมาก เป็นตัวอย่างที่อื่นได้ เพราะคัมภีร์ใบลานที่มีมาก และ เป็นของมีค่ามาก อยากให้มีการทำเป็นแหล่งเรียนรู้ สอนภาษาล้านนา และ เผยแพร่วิธีการอนุรักษ์ โดยเฉพาะ “ประเพณีตากธัมม์” ไปยังทั้งพระภิกษุ สามเณร และ ประชาชน ได้รู้แล้วเข้าใจ จะได้ช่วยกันอนุรักษ์ไว้เป็นเอกลักษณ์และสมบัติของชาติต่อไป...”

ด้วยพระราชดำริสนี้ ทางคณะกรรมการวัดสูงเม่น จึงได้ประชุมกันเป็นวาระพิเศษ และได้มีมติให้จัดตั้งโครงการจัดตั้งสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๗ โดยมีกระบวนการสร้างแหล่งเรียนรู้ เริ่มจากการสร้างศรัทธาและความตระหนักให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชนก่อน คือ ให้เห็นถึงความสำคัญของคัมภีร์ใบลานที่หลวงปู่ครูบากัญจนอรัญวาสีมหาเถร หรือ ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ครูบามหาเถร” ชาวบ้านสูงเม่นรู้จักหลวงปู่ครูบามหาเถร เป็นอย่างดี และ มี

ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก แต่ไม่รู้ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ไบลาณในชุมชนของตนเอง รู้แต่
 ว่าเป็นที่วัดมีคัมภีร์จำนวนมากมายมมหาศาล เป็นผลงานของหลวงปู่ครูบามหาเถรที่นำมาไว้ที่วัดบ้านเกิด
 ของท่านคือวัดสูงเม่น ดังนั้นในช่วง ๑ ปีแรก จึงเน้นการให้ความรู้กับชุมชนที่ประวัติความเป็นมาของ
 คัมภีร์ไบลาณที่มีอยู่ในชุมชนว่ามีความสำคัญมากขนาดไหน ไม่ใช่เป็นเพียงแค่ว่าไบลาณเท่านั้น เมื่อชุมชน
 มีความเข้าใจอย่างดีแล้ว ทางวัดจึงได้จัดให้มีคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณโดยเฉพาะ แยกมา
 จากคณะกรรมการวัดสูงเม่น อีกชุดหนึ่ง เพื่อให้การขับเคลื่อนการอนุรักษ์เป็นไปได้อย่างสะดวก
 เตรียมพร้อมในการจัดตั้งสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณ วัดสูงเม่น เมื่อมีการจัดตั้งคณะกรรมการ
 อนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณ วัดสูงเม่น โดยประกาศของวัดสูงเม่น ทางคณะกรรมการจึงได้ร่วมกันกำหนด
 ทิศทางและแผนงานในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณของวัดสูงเม่น จึง
 กำหนดให้เป็นการจัดการในรูปแบบของการเที่ยวเที่ยวของชุมชน เชิงมิติศาสนา ศิลปะ และ วัฒนธรรม
 ในธีมของ “เมืองคัมภีร์ธัมมโบริลาณ” และได้กำหนดโครงสร้างขององค์กร และ หน้าที่ของ
 คณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อขับเคลื่อนไปตามแผนงานที่กำหนดไว้ จากนั้นมีการอบรมเตรียมพร้อม
 บุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญจากหลายแห่งมาช่วยอบรมบุคลากรจิตอาสา
 ของชุมชนที่จะมาร่วมในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณ เพื่อโครงสร้างพร้อม บุคลากรพร้อม จึงร่วมกัน
 กำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินงานตลอดปี โดยกำหนดให้มีประเพณีธัมม ๑๒ เดือน คือ จะมีกิจกรรมการ
 อนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณทุกเดือน ๆ ละ ๑ ครั้ง โดยแบ่งเป็น ประเพณีหลัก และ ประเพณีรอง โดย
 ประเพณีหลักที่สำคัญ คือ ประเพณีตากธัมม ตานข้าวใหม่ หิงไฟพระเจ้า จะจัดขึ้นในเดือนมกราคม
 ของทุกปี เป็นประเพณีแรกของปี การจัดให้มีประเพณีเกี่ยวกับอนุรักษ์คัมภีร์ธัมมทุกเดือน
 จุดประสงค์เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม และมีจิตอยู่กับธัมมตลอดปี ซึ่งในขั้นนี้ได้ทดลองทำอยู่ ๑ ปี
 จนครบรอบทุกกิจกรรม เมื่อปฏิบัติการณ์แล้ว เกิดองค์ความรู้มากมาย และ ชุมชนได้ประโยชน์จากการ
 จัดกิจกรรมอย่างมาก จึงได้เริ่มเวลาเหมาะสมที่จะได้เริ่มจัดตั้ง “สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณ วัดสูง
 เม่น” อย่างเป็นทางการ จึงได้ปฏิบัติการจัดพิพิธภัณฑ์คัมภีร์ไบลาณออกเป็น ๓ หอ หรือ ๓ โซน คือ
 หอฟ้า หอมนุษย์ และ หอนิพพาน เพื่อเป็นการท่องเที่ยวเชิงวิถีธรรม ตามธีม เมืองคัมภีร์ธัมมโบริลาณ
 ซึ่งได้มีทางอำเภอสูงเม่น และ จังหวัดแพร่ เข้ามาร่วมจัดด้วย เมื่อจัดเสร็จเรียบร้อย จึงทำพิธีเปิดป้าย
 “สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณ วัดสูงเม่น” ในปลายปี พ.ศ.๒๕๕๘ และ ในเดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๕๙
 ในช่วงวันงานประเพณีตากธัมมฯ ของวัดสูงเม่น ได้มีประกาศแต่งตั้งจากทางคณะสงฆ์จังหวัดแพร่ ใน
 การจัดตั้งสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณ วัดสูงเม่น และ แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารอย่างเป็นทางการ
 และ ในปี พ.ศ.๒๕๖๐ ทางจังหวัดแพร่ ได้ออกประกาศทางจังหวัดแต่งตั้งอย่างเป็นทางการเช่นกัน
 ทำให้ “สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณ วัดสูงเม่น” จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบลาณ
 ของจังหวัดแพร่ และ ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศมาศึกษาดูงาน และ ชมคัมภีร์ไบ
 ลาณอย่างต่อเนื่อง เป็นแหล่งท่องเที่ยวเมืองพระธัมม ระดับโลก อีกหนึ่งแห่งของประเทศไทย มี
 สื่อมวลชนทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศมาถ่ายรายการ และ ถ่ายทอดประชาสัมพันธ์ไปทั่วโลก
 มีผลทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการจัดทำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของเขาอย่างมาก มิ่งบประมาณ
 เข้ามาในชุมชนอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของชุมชน...”^{๑๔}

^{๑๔} สัมภาษณ์ นางแสงแก้ว คำมีสว่าง พิพิธภัณฑสถานคัมภีร์ไบลาณ วัดสูงเม่น, ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๓

ขณะที่ ทางชุมชนวัดหลวงราชสังฆสถาน จ.พะเยา กล่าวว่า “...ชุมชนวัดหลวงราชสังฆสถาน เป็นวัดที่ประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจหลายอย่าง คัมภีร์และหีบอัมม์ของที่นี่ มีค่ามากเพราะสร้างโดยเจ้าหลวงหลายท่าน และ นำมาเก็บรักษาไว้ที่นี่ กระบวนการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ของที่นี่ เริ่มจากการสืบค้นประวัติคัมภีร์ใบลานของที่นี่และมีความน่าสนใจหลายอย่าง ทางหลวงพ่ोज้าอวาสองค์ปัจจุบันจึงมีความสนใจที่จะทำเป็นแหล่งเรียนรู้ขอชุมชน จึงได้พาคณะกรรมการวัด ไปดูงานด้านการจัดพิพิธภัณฑ์อนุรักษ์คัมภีร์ใบลานในภาคเหนือหลายแห่ง และ ได้นำมาประชุมกับคณะกรรมการและ คณะศรัทธาชาวบ้าน จึงมีมติร่วมกันในการจัดทำศูนย์เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ วัตถุประสงค์ของชุมชน โดยเลือกในวิหารวัดหลวงราชสังฆสถานเป็นสถานที่ในการจัดแสดงให้ความรู้ การดำเนินการจัดศูนย์เรียนรู้ ทุกภาคส่วนได้มาร่วมด้วยช่วยกันหลายแผนก เมื่อจัดเสร็จได้ทำพิธีเปิดศูนย์เรียนรู้ และ เปิดให้นักท่องเที่ยวได้เข้าชมภายในวัด และ เมื่อสิ้นปีงบประมาณ ได้มีการประชุมประเมินผลการจัดการของศูนย์เรียนรู้ และ ได้มีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ผลการดำเนินงานให้คณะศรัทธาได้รับทราบโดยตลอด เพื่อให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของร่วมกันตลอดปี ปัจจุบันหลวงพ่ोज้าอวาสกำลังมีโครงการจะสร้างอาคารศูนย์เรียนรู้ใหม่ เพื่อยกระดับ เป็นสถานอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดหลวงราชสังฆสถาน จ.พะเยาสืบไป...”^{๑๖}

(ศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน)

^{๑๖} สัมภาษณ์ นางสมพร รัตนภักดีหลวงราชสังฆสถาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

๗) **กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ** ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญของการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่ยั่งยืน เพราะเป็นการขยายความรู้ให้กว้างขวางออกไป ยิ่งแพร่ ยิ่งมี ยิ่งหวง ยิ่งหาย เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้แล้ว แต่มิได้เก็บความรู้ไว้กับพระองค์เองแต่เพียงผู้เดียว พระองค์ได้ใช้เวลาตลอดชีวิต ๔๕ พรรษา หลังตรัสรู้ในการเผยแพร่ธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบ เพื่อหวังให้เวไนยสัตว์ทั้งหลายได้หลุดพ้นจากความทุกข์เช่นเดียวกับพระองค์ และ ธรรมที่พระองค์ได้เผยแพร่ ปัจจุบันได้ขยายออกไปทั่วโลก และได้มีผู้ปฏิบัติตามจำนวนมาก และ ได้รับความสุขจากธรรมที่พระองค์ได้มอบไว้ให้ จึงทำให้พระพุทธศาสนา ยังคงปรากฏอยู่แม้กาลเวลาล่วงมาแล้วกว่า ๒๕๖๓ ปี ทั้งนี้เพราะมีการแพร่องค์ความรู้ที่เป็นจริงอยู่เนื่อง ๆ การแพร่องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณเช่นกัน ชุมชนไหนที่มีการจัดการอนุรักษ์ได้สำเร็จและมีการถ่ายทอดองค์ความรู้อยู่ตลอด ย่อมทำให้องค์ความรู้เหล่านั้นไม่สูญหายไปง่าย ๆ แม้ว่าต้นสังกัดขององค์ความรู้อาจจะล่มสลายไปด้วยสาเหตุใด สาเหตุหนึ่ง แต่อนาคตข้างหน้าอาจจะกลับฟื้นมาใหม่ได้ เพราะองค์ความรู้ที่เคยเผยแพร่ไปนั้นยังคงอยู่ แต่อาจจะอยู่กับอีกที่หนึ่ง เราเองสามารถไปศึกษาดูงานสถานที่นั้นได้ และ นำกลับมาฟื้นฟูให้รุ่งเรืองต่อไปเช่นอดีต เหมือนกับศาสนาพุทธในอินเดีย ในสมัยพุทธกาลรุ่งเรืองมาก แต่มาระยะหยั่งศาสนาพุทธในอินเดียหมดไป แต่ คำสั่งสอนของพระองค์ยังคงมีอยู่ เพราะมีการเผยแพร่ตั้งแต่สมัยพุทธกาล และ มีการเผยแพร่ออกนอกประเทศ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ช่วงประมาณ พ.ศ.๓๐๐ ธรรมะที่พระองค์ทรงค้นพบ ยังคงมีอยู่และเจริญรุ่งเรืองในแถบสุวรรณภูมิ ปัจจุบันในอินเดียได้มีการฟื้นฟูศาสนาพุทธ โดยพระสงฆ์ชาวไทย พม่า ศรีลังกา ได้นำธรรมะกลับสู่มาตุภูมิ และ กำลังเป็นที่สนใจของชาวอินเดียเป็นอย่างมาก วัดในพระพุทธศาสนาได้ถูกสร้างขึ้นมากมายในปัจจุบัน ชาวอินเดียได้กลับมานับถือศาสนาพุทธเพิ่มขึ้นมาก ศาสนาพุทธกำลังกลับมารุ่งเรืองในอินเดียอีกครั้ง ทั้งนี้เป็นเพราะผลงานของพระมหาเถระและอุบาสก อุบาสิกา ในอดีตที่ร่วมกันรักษาองค์ความรู้ ด้วยการปฏิบัติตามธรรม และ มีการเผยแพร่ต่อสาธารณะชนผู้สนใจอย่างต่อเนื่องจึงทำให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นอยู่ได้นานจนถึงปัจจุบัน แม้เปลี่ยนสถานที่ แต่ยังคงมีอยู่ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล พบว่า กระบวนการเผยแพร่การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสู่สาธารณะชน มีอยู่ ๒ กระบวนการดังนี้

๗.๑ เผยแพร่ประจำที่ ทุกชุมชนที่ผู้วิจัยได้ลงไปในพื้นที่พบว่า แต่ละแห่งมีศูนย์เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้คนในชุมชนที่สนใจได้มาศึกษาเรียนรู้ บางแห่งเปิดให้บริการทุกวัน บางแห่งเปิดเฉพาะวันเสาร์ – อาทิตย์ และ ช่วงวันหยุดนักขัตฤกษ์ แหล่งเรียนรู้เหล่านี้ถือว่าเป็นการจัดการเผยแพร่ที่ตั้งอยู่ประจำชุมชน เปิดโอกาสให้ผู้สนใจสามารถเข้าชมของจริงได้ในพื้นที่จริง เพื่อสัมผัสบรรยากาศในการเรียนรู้แบบเข้าใจ และ เข้าถึง ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ เพราะแหล่งเรียนรู้หลายที่มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้ทดลองทำด้วย เช่น การจารธัมม์ การห่อคัมภีร์ การเวียนธัมม์ การได้สัมผัสคัมภีร์โบราณของจริง เป็นต้น เป็นลักษณะการเผยแพร่เชิงรับ

๗.๒ เผยแพร่เคลื่อนที่ เป็นการอำนวยความสะดวก ในการเผยแพร่ องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ความรู้ที่อยู่ในคัมภีร์โบราณ ผู้ที่สนใจทั่วโลกสามารถศึกษาได้ โดยที่ไม่ต้องมาถึงสถานที่จริง เช่น การจัดทำเว็บไซต์ของทางศูนย์เรียนรู้ การ

เผยแพร่ข้อมูลทะเบียนคัมภีร์ใบลานในรูปของภาพดิจิทัลตัวคัมภีร์ ผ่านทางสื่อออนไลน์ การทำแอปพลิเคชันเรียนรู้ด้านภาษาล้านนา เป็นต้น หรืออีกลักษณะหนึ่งคือ การนำองค์ความรู้ออกไปเผยแพร่ นอกวัด เช่น ไปอบรม ไปสัมมนา ไปบรรยาย ไปสอน ในสถานศึกษา ในองค์กร หรือ ชุมชนต่าง ๆ ตลอดถึง การออกไปจัดนิทรรศการเผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ นอกชุมชน นอกจากนี้อาจมีการจัดพิมพ์เป็นเอกสารเผยแพร่องค์ความรู้ต่าง ๆ ในคัมภีร์ใบลาน เป็นลักษณะการเผยแพร่เชิงรุก

ซึ่งในกระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ ทั้ง ๒ ขั้นตอนนี้ ได้สอดคล้องกับความเห็นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวไว้ดังนี้

ชุมชนวัดศรีบุญเรือง จ.เชียงราย กล่าวว่า “...ชุมชนแห่งนี้ ได้เน้นการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านคัมภีร์ใบลาน จึงได้จัดให้มี พิพิธภัณฑสถานคัมภีร์ใบลาน วัดศรีบุญเรือง โดยได้นำคัมภีร์ทั้งหมดของวัดมาจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถาน เพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นคัมภีร์ในชุมชนของเขาทุกมัด และเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความสามารถปรวิรรตได้ มาร่วมปรวิรรตคัมภีร์ โดยที่ทางวัดไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ ในการนำไปปรวิรรต แต่ผู้ปรวิรรตต้องถ่ายดิจิทัลจากทางวัดไปปรวิรรต ส่วนต้นฉบับไม่อนุญาตให้นำออกนอกวัด เพราะเสี่ยงต่อการเสียหาย และ ทางพิพิธภัณฑสถานได้เคยนำคัมภีร์ใบลานและป้ายความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ไปจัดแสดงเป็นนิทรรศการร่วมงานสำคัญ ๆ ของทางวัฒนธรรม และ บ้านเมืองโดยตลอด เพื่อเผยแพร่ให้คนที่มาร่วมงานได้ตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ ปัจจุบันนี้ ได้ร่วมกับ มหาวิทยาลัยหลายแห่งในภาคเหนือ จัดทำโครงการถ่ายดิจิทัลคัมภีร์ใบลาน เพื่อเผยแพร่เป็นธรรมทานลงเว็บไซต์ต่อไป ส่วนเจ้าหน้าที่ดูแล ได้ทำหน้าที่เผยแพร่กิจกรรมของพิพิธภัณฑสถานผ่านทางเฟซบุ๊ก ทางไลน์ และ ทางยูทูบ อย่างต่อเนื่อง ได้ผลดีมาก ทำให้มีนักท่องเที่ยว และ นักวิชาการด้านคัมภีร์ใบลาน มาศึกษาคูงานด้านคัมภีร์ที่นี้อย่างต่อเนื่อง...”^{๑๓๗}

ขณะที่ ทางชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน กล่าวว่า “...ทางชุมชนวัดพระเกิดให้ความสำคัญด้านการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน และ องค์ความรู้ในคัมภีร์ที่ถูกนำเสนอผ่านกิจกรรมหลายรูปแบบ ทั้งนี้ ได้เผยแพร่ในรูปของการจัดเป็นพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านพระเกิด เป็นพิพิธภัณฑสถานมีชีวิต โดยผู้ที่มาท่องเที่ยวที่นี่มีกิจกรรมให้ร่วมมากมาย เช่น การทำตุ๊กตาคิง การร่วมสืบชะตา เป็นต้น แหล่งเรียนรู้ที่นี้ มีมัคคุเทศก์หลายท่าน เปิดให้บริการทุกวัน อีกทั้งกิจกรรมของที่นี่มีการเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์อย่างต่อเนื่อง จากหลายหน่วยงานที่มาถ่ายรายการ และ ทางเจ้าหน้าที่ของที่นี่มีการประชาสัมพันธ์ทางสื่อออนไลน์ตลอด และที่สำคัญที่นี่มีการผลิตผลงานด้านเอกสารเผยแพร่มากมาย คัมภีร์ใบลานของที่นี่มีการเผยแพร่ผ่านทางเว็บไซต์ ที่ทางประเทศเยอรมัน ได้ถ่ายดิจิทัลไว้ให้ และ เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ www.lannamanuscripts.net ทันสมัยมาก ผู้สนใจสามารถอ่านคัมภีร์ใบลานผ่านเว็บไซต์นี้ได้...”^{๑๓๘}

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ นายสมเกียรติ ทิพย์ป่าโมกข์, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ดึบปะละ พิพิธภัณฑสถานชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

(กระบวนการพัฒนาความรู้ ปรัชญา ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ)

ตารางที่ ๔.๑ แสดงเนื้อหาสรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

สรุปโครงสร้างกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณและสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย	
กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้น และให้ความรู้	<ol style="list-style-type: none"> ๑. การสืบค้นประวัติ ๒. การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก
กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนา กิจกรรมการ อนุรักษ์	<ol style="list-style-type: none"> ๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๒. กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓. จัดโครงสร้างองค์กร ๔. การบริหารงบประมาณ ๕. การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
กระบวนการที่ ๓ กระบวนการ ปฏิบัติการอนุรักษ์	<p>โดยมีกระบวนการปฏิบัติการอนุรักษ์ ๑๓ ขั้นตอนดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๒. การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน ๓. การถ่ายภาพคัมภีร์โบราณก่อนนำออกมาอนุรักษ์ ๔. การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์ ๕. การตรวจสอบสภาพคัมภีร์ ๖. การทำความสะอาดคัมภีร์ ๗. การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ ๘. การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ ๙. การบันทึกคัมภีร์โบราณด้วยระบบดิจิทัล ๑๐. การทอธัมม์ ๑๑. การติดรหัสคัมภีร์ ๑๒. การเก็บคัมภีร์ ๑๓. การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี
กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้าง การมีส่วนร่วม	<ol style="list-style-type: none"> ๑. การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ๒. การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ๓. การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ ๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ๕. การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย ๖. การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์
กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนา ความรู้	<ol style="list-style-type: none"> ๑. ปรัชญา ๒. ปฏิบัติ ๓. ปฏิเวธ

กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้าง ศูนย์เรียนรู้	๑. การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒. การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์ และน่าสนใจ ๓. การจัดระบบองค์ความรู้ ๔. การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕. การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ ๖. การประเมินผลการดำเนินงาน
กระบวนการที่ ๗ กระบวนการ เผยแพร่สู่สาธารณะ	๑. เผยแพร่ประจำที่ ๒. เผยแพร่เคลื่อนที่

๔.๑.๑.๒ จำนวนวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

จากการลงสำรวจ และ สืบค้นข้อมูลวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย พบว่ามีข้อมูลวรรณกรรมสำคัญที่พบใน ๕ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย พบว่า มีวรรณกรรมโบราณอักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน และ อักษรไทยน้อย จึงได้สำรวจและได้ใช้เกณฑ์การจัดหมวดหมู่วรรณกรรมโบราณของ ตามแบบหลักสากล (An Analysis of the Pāli Canon) โดย สุวิภา จำปาวัลย์ จากโครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๒๕๕๖ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในการจัดหมวดหมู่วรรณกรรมโบราณตามหลักสากล จำแนกเป็นหมวดใหญ่ได้ทั้งหมด ๒๖ หมวด หมวดย่อยตามชื่อธรรมที่พบและมีชื่อเรียกตามหลักสากล ที่มีความละเอียดมากขึ้น สามารถแบ่งกลุ่มได้ชัดเจน โดยใช้เอกสารอ้างอิงจาก Russell Webb. (2008). *An Analysis of the Pāli Canon*. Third edition Online © (2008) โดยแบ่งได้ ๒๖ หมวดใหญ่ ได้แก่

1A วินัย	1B สุตตันตะ	1C อภิธรรม
๒ อรรถกถาพระไตรปิฎก	๓ ฎีกา/อนุฎีกา	๔ ปกรณ์วิเสส
๕ ชาตกนอกนิบาต	๖ อานิสงส์	๗ กฎหมาย
๘ โหราศาสตร์	๙ ตำรายา	๑๐ พงศาวดาร
๑๑ ประวัติศาสตร์	๑๒ สาวกนิพพาน	๑๓ อนาคตพระพุทธเจ้า
๑๔ กวีนิพนธ์	๑๕ คาถาและยันต์	๑๖ ไวยากรณ์
๑๗ อภิธานศัพท์	๑๘ วรรณกรรมเกี่ยวกับโลกและจักรวาล	
๑๙ พยากรณ์	๒๐ พิธีกรรมสงฆ์	๒๑ จริยศาสตร์
๒๒ พิธีกรรมท้องถิ่น	๒๓ ตำนาน	๒๔ นิทานพื้นบ้าน
๒๕ ปกิณณะ	๒๖ ธรรมะทั่วไป	

โดยผู้วิจัยได้นำมาประยุกต์จัดเพียง ๑๓ หมวด ตามความเหมาะสมของเวลาและสถานการณ์ในการทำวิจัย และมีจำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน) รวมทั้งหมด ๙๐๗ เรื่องที่ปรากฏในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยจำแนกเป็นพื้นที่รายจังหวัดดังนี้

๑.จังหวัดแพร่ สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดแพร่ และ ทุกจังหวัดของล้านนา คือ วัดสูงเม่น อำเภอสุงเม่น จังหวัดแพร่ มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณโดยคําวรรณกรรมที่มีชื่อไม่ซ้ำกัน ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมโบราณ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสุงเม่น จังหวัดแพร่ ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๔๕๐
๐๒	บทสวดมนต์	๒
๐๓	อานิสงส์	๕
๐๔	ชาดก	๔๒
๐๕	โอวาทคำสอน	๘
๐๖	ประเพณี – พิธีกรรม	๘
๐๗	ธรรมทั่วไป	๓๔
๐๘	นิยายธรรม	๒๒
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๒
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๒๐
๑๑	กฎหมาย	๔
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๒
๑๓	ตำรายา	๑
รวม		๖๐๐

หมายเหตุ รายชื่อคัมภีร์ (ดูภาคผนวก ค)

๒.จังหวัดพะเยา สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดพะเยา คือ วัดหลวงราชสถัณฐาน อำเภอมืองพะเยา จังหวัดพะเยา มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๓ แสดงเนื้อหาจํานวนวรรณกรรมโบราณ ณ วัดหลวงราชสถัณฐาน อำเภอมืองพะเยา จังหวัดพะเยาในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

หมวด	ชื่อหมวด	จํานวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๑๒๐
๐๒	บทสวดมนต์	๕
๐๓	อานิสงส์	๗
๐๔	ชาดก	๒๓
๐๕	โอวาทคำสอน	๕
๐๖	ประเพณี - พิธีกรรม	๑๐
๐๗	ธรรมทั่วไป	๒๐
๐๘	นินยธรรม	๒๐
๐๙	นินยพื้นบ้าน	๑๐
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๑๕
๑๑	กฎหมาย	๒
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๓
๑๓	ตำรายา	๑
รวม		๒๔๑

หมายเหตุ รายชื่อคัมภีร์ (ดูภาคผนวก ค)

๓.จังหวัดเชียงราย สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดเลย คือ วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๔ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมโบราณ ณ วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๑๕๐
๐๒	บทสวดมนต์	๕
๐๓	อาณิสสส์	๑๐
๐๔	ชาดก	๓๒
๐๕	โอวาทคำสอน	๒
๐๖	ประเพณี - พิธีกรรม	๑๓
๐๗	ธรรมทั่วไป	๓๘
๐๘	นิยายธรรม	๒๓
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๑๐
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๑๘
๑๑	กฎหมาย	๒
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๘
๑๓	ตำรายา	๑
รวม		๓๑๒

หมายเหตุ รายชื่อคัมภีร์ (ดูภาคผนวก ค)

๔.จังหวัดน่าน สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดน่าน คือ วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๕ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมโบราณ ณ วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๒๒๓
๐๒	บทสวดมนต์	๑๐
๐๓	อาถรรพ์	๑๐
๐๔	ชาดก	๔๒
๐๕	โอวาทคำสอน	๗
๐๖	ประเพณี - พิธีกรรม	๑๔
๐๗	ธรรมทั่วไป	๒๕
๐๘	นิยายธรรม	๓๐
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๑๕
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๑๗
๑๑	กฎหมาย	๒
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๓
๑๓	ตำรายา	๑
รวม		๓๙๙

หมายเหตุ รายชื่อคัมภีร์ (ดูภาคผนวก ค)

๕.จังหวัดเลย สํารวจชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ซึ่งเป็นวัดที่มีวรรณกรรมโบราณสำคัญครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดเลย คือ วัดศรีจันทร์ อําเภอเมือง จังหวัดเลย มีวรรณกรรมที่สำคัญตามหมวดวรรณกรรมโบราณ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๖ แสดงเนื้อหาจํานวนวรรณกรรมโบราณ ณ วัดศรีจันทร์ อําเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย

หมวด	ชื่อหมวด	จํานวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๙๓
๐๒	บทสวดมนต์	๔
๐๓	อานิสงส์	๘
๐๔	ชาดก	๒๕
๐๕	โอวาทคำสอน	๓
๐๖	ประเพณี - พิธีกรรม	๑๕
๐๗	ธรรมทั่วไป	๑๕
๐๘	นิยายธรรม	๑๒
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๑๖
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๑๕
๑๑	กฎหมาย	๒
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๕
๑๓	ตำรายา	๑
รวม		๒๑๔

หมายเหตุ รายชื่อคัมภีร์ (ดูภาคผนวก ค)

สรุปจำนวนวรรณกรรมโบราณสำคัญที่ปรากฏในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขง
ตอนบน ของประเทศไทย มีดังนี้

ตารางที่ ๔.๗ แสดงเนื้อหาจำนวนวรรณกรรมโบราณสำคัญในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขง
ตอนบน ของประเทศไทย

หมวด	ชื่อหมวด	จำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน)
๐๑	คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน	๕๑๙
๐๒	บทสวดมนต์	๑๐
๐๓	อานิสงส์	๔๐
๐๔	ชาดก	๕๐
๐๕	โอวาทคำสอน	๑๔
๐๖	ประเพณี - พิธีกรรม	๒๙
๐๗	ธรรมทั่วไป	๕๕
๐๘	นิยายธรรม	๓๗
๐๙	นิยายพื้นบ้าน	๖๘
๑๐	ตำนานพระพุทธศาสนา	๕๖
๑๑	กฎหมาย	๗
๑๒	กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง	๑๗
๑๓	ตำรายา	๕
รวม		๙๐๗

หมายเหตุ รายชื่อคัมภีร์ (ดูภาคผนวก ค)

๔.๒ งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมือง จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสถิต อ.เมือง จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมือง จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง จังหวัดเลย พบว่า วรรณกรรมโบราณที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีสำนวนมากกว่าวรรณกรรมโบราณทุกเรื่องที่ปรากฏในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยมีสำนวนที่พบ ๑๐๐ สำนวน ได้แก่ ๑) เจียงใจ ๒) ข้อมือเหล็ก ๓) ปากกล้วย (กัตตลี) ๔) ป่าเหียง ๕) หินฟู ๖) เชียงทอง ๗) โคมคำ ๘) น้ำต้นท้อ ๑๐) นันทขัง ๑๑) หิงแก้วมโน ๑๒) ปากี่ ๑๓) ชราเหล่า ๑๔) ฉ่อย ๑๕) กำแพงป็นจัน ๑๖) ๑๗) ป่าซาง ๑๘) ป่าเจ้าศรีวิไล ๑๙) ตะไกร้ง ๒๐) ละห้อย ๒๑) ลั่นช้าง ๒๒) ฉางข้าวน้อย ๒๓) ท่าป่นรินคง ๒๔) ไช้เล่ม ๒๕) จรียา ๒๖) ข่ายคำน้อย ๒๗) ไชยสถาน ๒๘) เชียงคำ ๒๙) ไฟม้า ๓๐) อินลงเหล่า ๓๑) หิงแก้วโคมคำ ๓๒) พระหิน ๓๓) พระสิงห์แก้วโคมคำ ๓๔) ไช้เล่ม ๓๕) ผาเรือ ๓๖) ป่าแสนยอด ๓๗) สิหิงค์ ๓๘) ป่าดิ่ง ๓๙) กำแพงชั้นใน ๔๐) ลองคำ ๔๑) แสนยอด ๔๒) นกยงปี ๔๓) บงกฏหลวง ๔๔) พระรอด ๔๕) ขอนงอน ๔๖) แผ่นดินไหล ๔๗) ฟ้าตอง ๔๘) ฟ้าร้อง ๔๙) สร้อยสังกร ๕๐) ฟ้าม่าน ๕๑) เฒ่านั่งรุ่ง ๕๒) เมืองพาน ๕๓) พระยอดสร้อย ๕๔) สายฟ้าแกว่งไกวใน ๕๕) กาลตลอด ๕๖) ปากวาง ๕๗) มังตรา ๕๘) มุกมุ่นทราย ๕๙) พม่าจ้อยหรือมัทรีสามเหว่า ๖๐) ต้นผึ้งกีย้อย ๖๑) สร้อยพร้าวเมืองหาง ๖๒) ปราสาทแสนยอด ๖๓) ร้อยกลอนอุชัวคนเฒ่าลิ้มตื่น ๖๔) ดอนกวาง ๖๕) วงศา ๖๖) พร้าป็นรำ ๖๗) พระยาพื้น ๖๘) สิบบองป็นนาเชียงรุ่ง ๖๙) พระรอม ๗๐) โสรัสสะ ๑๖ เมือง ๗๑) เจียงแสน ๗๒) ไผ่แจ้เรียวแดง ๗๓) เฒ่าลิ้มหลาน ๗๔) ผาพิลาน ๗๕) พลับไกวใบ ๗๖) พลับหนุ่ม ๗๗) เมืองรอง ๗๘) หล่ายหิน ๗๙) ท่าห่าง ๘๐) น่านเก่า ๘๑) แทนแก้ว ๘๒) เมืองฝาง(พระสังฆราช) ๘๓) จ้างซิด ๘๔) เกวียนทราย ๘๕) อินแก้วนคอน ๘๖) สะพาน้อย ๘๗) ขอนงอน ๘๘) ลวงคำ ๘๙) หิงแก้วโฮงคำ ๙๐) ป่าเจ้าศรีไชย ๙๑) วิงวอนหลวง ๙๒) เชียงไซ ๙๓) ตาลแหงริมโพง ๙๔) หงส์ตามสร้อย ๙๕) หิงแก้วมโนเมืองเชียงรุ่ง ๙๖) พระงาม ๙๗) ไชยา ๙๘ จอมจันทร์) ๙๙) ลองคำ สร้อยป่า) และ ๑๐๐) เชียงของ

และ เรื่องที่เป็นที่นิยมถวายนานมากที่สุด มีการนำมาแสดงธรรมบ่อยที่สุด และมีอิทธิพลที่สุด อยู่ ๓ เรื่อง คือ ๑) อานิสงส์เวสสันดร ๒) กัณฑ์มัทรี และ ๓) กัณฑ์กุมาร ดังนั้น ผู้ศึกษาวิจัย จึงมีความยินดีอย่างยิ่งที่จะนำเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก โดยได้คัดเลือก ตอนที่สำคัญ ๓ ตอน ได้แก่ ๑) อานิสงส์เวสสันดร ๒) กัณฑ์กุมาร และ ๓) กัณฑ์มัทรี โดยสำนวนฉบับวงศา ของหอธัมม์ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งได้จาร (สร้างขึ้น) โดยหลวงปู่ครูบาบุญจอนธัญญาสิมหาเถร ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นปฐมสังฆครูบาแห่งล้านนาไทย และ เป็นผู้สร้างคัมภีร์โบราณล้านนามากที่สุดสุดในโลก คัมภีร์ที่หลวงปู่สร้างเป็นต้นฉบับของคัมภีร์ในล้านนาหลายเรื่อง คัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกฉบับวงศานี้ หลวงปู่ได้จารขึ้นเมื่อ จ.ศ.๑๑๘๒ ซึ่งตรงกับ พ.ศ.๒๓๖๓ จารที่ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ หลวงปู่ได้เป็นผู้จารเอง เพื่ออุทิศไปหาโยมมารดาของท่าน และ พระอาจารย์ของ

ท่านคือ ครูบาชยสิทธิ์ ระดับหลวงปู่จารเอง ย่อมแสดงว่าท่านให้ความสำคัญกับคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกอย่างสูงสุด ซึ่งเป็นฉบับที่ได้รับความนิยมในกลุ่มจังหวัดแม่น้ำโขงตอนบน จึงขออนุญาตนำมาเป็นตัวอย่างของภูมิปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมในกลุ่มจังหวัดแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยได้คัดเลือก ตอนที่สำคัญ ๓ เรื่อง จากทั้งหมด ๑๖ เรื่อง นำมาปริวรรตจากอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทย ได้แก่ ๑) อานิสงส์เวสสันดรละ จำนวน ๑ ผูก มี ๔๐ หน้าใบลาน ๒) กัณฑ์กุมาร จำนวน ๑ ผูก มี ๕๐ หน้าใบลาน และ ๓) กัณฑ์มัทรี จำนวน ๑ ผูก มี ๕๕ หน้าใบลาน โดยมีเนื้อหา ดังนี้

๔.๒.๑ คัมภีร์อานิสงส์เวสสันดรละ ฉบับวงศา^{๑๔}

นโม ตสสตุถุ//สรวสุชกามาเยเปเมตวาเมตติ ปสิตุง เวสสนตร สุณิตวานันทกั ปรีณฐฐิเยจ สุตวาสุ สกุกัจจ ฌมมสมพุทเทสิวาจตวา เตนปุณญัน วาโลกรมมตเตเต สารโว ฟังราสปุริสทั้งหลาย อันเปนปุริสสะผู้ดีมีคำปรารภนาไฟเห็นหน้าอริยเมตเตยยะโพธิสัตเจ้า เมื่อได้ตรัสสัปรยาสาฬัพพัญญู ในโลกนี้กัังอันจิงบกเดินซึกเขิน กัันฟังธัมมมหาเวสสันดรชาฎกหื้อแล้ววัน ๑ วันเดียว เยชนา คนยิงชายทั้งหลายฝูงได้แล้วได้ฟังแล้วยังมหาเวสสันดรชาฎกกะอันพระพุทเจ้าหากเทศนานั้นด้วยอันครบ ย่านักดั่งอัน เตชนา คนยิงชายทั้งหลายฝูงนั้น คันจุดติจากพรากเมิงคนได้เมื่อเกิดในชั้นเมิงฟ้าชื่อ ดาวติงสาสวรรค์เทวโลกได้ปรโลกทิพพสัมปัตตินักด้วยบุญอันได้กะทำบูชาและฟังยิงเวสสันดรนั้นและ

เตชนา อันว่าคนยิงชายทั้งหลายฝูงนั้นคันว่าจุดติจากดาวติงสาสวรรค์เทวโลกดั่งอันก็ได้มาเกิดในเมิงคนนี้ด้วยคำมกคำปรารภนาแห่งตนมีอันได้กัสมริทธิบรมวลตามคำปรารภนาอันนั้นและ เยชนา คนยิงชายทั้งหลายฝูงได้ได้บูชากันมหาเวสสันดรดั่งอันคนยิงชายทั้งหลายฝูงนั้นบ่หอนได้ไปเกิดในทุกคติที่ร้ายคือว่า ๔ บ่หอนได้เกิดเปนเศษอสุรกาย เปตวิโสภักบ่ได้ไปเกิดในนารกก็ เทียนยอมได้เกิดในเมิงฟ้าเมิงคนและ เตนวุดตฺ เหตุตั้งอันคถาพันอันนี้ ติ พากันจวนจากสำแดงยิงอานิสงอันได้ฟังธัมมมหาเวสสันดรที่นี้จักสำแดงอันได้บูชากันมหาเวสสันดรเล่าดั่งอันจิงกล่าวคถาว่าดั่งนี้ ทิสวรี ลภิตวา เสปุเชนติ มนุสาน ปุชชายเลนสพพุกาม สมมิทธินา กุสาคาราทิสปิโนนา หตฐิสมากุลามนุสเสสุชสมปัตติ อนุโณนติ ภเว ภเว สารโว

ตุกราสัปปุริสทั้งหลาย เยนรา อันว่าคนทั้งหลายยิงชายทั้งหลายฝูงและได้บูชากัน(กัณฑ์) ชื่อว่า ทัสสะพร มีสิบ๙ คถา ด้วยใจใสสัทธาชมชื่นยินดีดั่งอันคนทั้งหลายฝูงนั้นเกิดมาเป็นคนเทียนยอมสมริทธิบรมวลตามคำปรารภนาชผู้และ เทียนยอมประกอบด้วยเรือนปราสาทอันที่เป็นที่อยู่อันดี มีช้างม้าข้าคนมากนักเทียนยอมได้เสวยสุขสัมปัตติอันมีในเมิงคนมากนักในชาติอันเกิดและ หิมวนตลภิตวาเยปุเชนติ มนุสานราเยนรา อันว่าคนยิงชายฝูงได้ได้บูชากันหิมพาน อันประดับด้วยคาคาว่าได้ ๓๔ คถา ด้วยใจใสสัทธาเชื่อแท้ดั่งอัน ด้วยผละอานิสงบุญอันนั้นคัเทียนยอมบรมวลสมริทธิดั่งคำปรารภนาไฟมีกัชอุ้นและ ประการ ๑ เทียนยอมประกอบด้วยลูกยิงลูกชายผู้ประเสิดและ ประการ ๑ เทียนยอมได้เมียผู้ดีมีรูปโสมนสมพรณอันงามควรเป็นที่ผู้เนือเพิงใจและมีวัชปฏิบัติอันดีแก่ผู้ตนบา

^{๑๔} ครูบาก็ญจนอรัญญาสิมหาเถร, คัมภีร์อานิสงส์เวสสันดรละ ฉบับ วงศา, คัมภีร์ใบลานฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่, ๒๓๖๓.

ขาดปดู่แควนเจ้าผิวเหนือหัวสักคาบและ เทียนย่อมประกอบด้วยประสาธและโกละสัมปตติ ข้าวของเงินค้ำมีมากนัก

ทาทานชนทลภิตวา เยนปูเชนติ มนุสสานรา อกนตโกลคามทหุณาเยนรา อันว่าคนยิงชายฝูงใดได้ปูชาทานชั้นอันประดับด้วยคภาว่าได้ร้อย๔สิบ ด้วยใจใสสัทธาชมชื่นยินดีตั้งอันผละอาณิสงอันได้ปูชาทานชั้นนั้นคนยิงชายทั้งหลายฝูงนั้นก็สมริทธิเปนต์มีข้ายิงชายและ ๗ร้อยแทนดีหลี่คือว่ามีข้ายิง ๗ ร้อย ข้าชายก็ได้ ๗ ร้อย นางทั้งหลายฝูงมีรูปร่างมองอาจเนื้ออันคิงราชบุณแผงผิวขาวแดงใส่องประดับด้วยเครื่องประดับได้ ๗ร้อยนางข้างม้าก็ได้ ๗ ร้อยตัว รลก็ได้๗ร้อยแหล่มงักก็ได้ ๗ ร้อยตัว แม่จ้วนมก็ได้ ๗ ร้อยตัว เทียนย่อมประกอบด้วยข้าวของบริโกละมากนักก็มีและ วณณปเวสลภิตวา เขตตฤกา เกตฐปูชิตา เยนรา อันว่าคนยิงชายทั้งหลายฝูงใดได้ปูชายังวันณะปเวสกันอันประดับด้วยคภาว่าได้ ๕๗ คภาด้วยใจใสสัทธาตั้งอันคนยิงชายทั้งหลายฝูงนั้นมีประยา(ปัญญา) กล้ามากนักสลาตองอาดนักท้าวพระยาทั้งหลายยอมปูชาในกาลทุกเมื่อและ แม้นว่าเทพดาทั้งหลายก็ปูชาและหื้อเข้าของสัมปตติพำเพ็งมาบขาดแม้นว่าปราสาจากที่อยู่ตนไปในที่ใดก็ดีหากมีบุคคลผู้ปูชาหื้อลาภะสักการไปในถานะที่อันไปนั้นทุกเมื่อและก็ดีด้วยผละอาณิสงอันได้ปูชาวันณะปเวสนั้นและ

ชูชกทลภิตวานปูเชนติ มนุสสานราสมินติ เนรธาเยนรา อันว่าคนทั้งหลายฝูงใดมีใจใสสัทธาได้ปูชากันชื่อชูชกประดับด้วยคภาว่าได้ ๗๗๐๗ คภา ด้วยผลบุญอันได้ปูชากันนั้นคนทั้งหลายฝูงนั้นเทียนยอมได้ไปเกิดเป็นคนผู้ประเสฎฐเกิดมามีรูปลมมพรรณอันงามยิ่งนักเปนท์รักใจพิงใจไฝ้มักแห่งคนทั้งหลายมากนักแม้นผู้ชายก็ได้เมียผู้เลงามหนุ่มหน่อเปนท์รักใจพิงห้อยชยามและแม้นว่าผู้ยิงก็ได้ผู้มีรูปร่างงามไว้เทียมใจชมยามและ ประการ๑ เทียมยอมมีข้ายิงชายบขาดแม้นปรารณามักอันก็สมริทธิชؤونด้วยเตชะอันได้ปูชากันชูชกนั้นและ จุฬวรรณาภิตวาเยปูเชนติ มนุสสานราสพพา กามสมิทฐน เยนรา อันว่าคนยิงชายทั้งหลายและได้ปูชากันจุฬพลด้วยใจใสสัทธาอันประกอบได้ด้วยคภาได้ ๓๕ คภา เตนรา อันว่าคนยิงชายทั้งหลายฝูงนั้นปรารณาไฝ้มักเอียงใดก็เทียนยอมอดุมได้ตั้งคำปรารณาชูประการและ ประกอบด้วยสรรสรโปกขรณิและสวนอุญานอันประดับไปด้วยหมู่ไม้ทั้งหลายมีร่มกว้างสาขาคควรเปนท์ถูกเนื้อเป็งใจและ เต็มไปด้วยหมูนกทั้งหลายมีวรรณะต่านกันหากมาเสอบอยู่ทุกเมื่อและ ร้องเสียงอันม่วนนั้กและคนทั้งหลายฝูงนั้นเทียนยอมประกอบด้วยเข้าน้ำโกละอะอาหานและเสื้อผ้าที่อยู่ที่นอนเสื่อสาตอาสนาแทนช่องก็มีมากนักและ กรียาอันจาสัมปตติก็ปมีสักชาติก็เทียนยอมสมริทธิตั้งคำปรารณาแห่งตนชؤونด้วยอนิสงอันได้ปูชากันจุฬพลนั้นและ

มหาวรรณภิตวา เยปูเชนติ มนุสสานราอนุโภณติ ภกเวภาเยนรา คนทั้งหลายฝูงใดมีใจใสสัทธาและได้ปูชาด้วยตนยังกันชื่อว่ามหาพลอันประดับด้วยคภา ๘๐ ตั้งอันด้วยผละอนิสงอันนั้นเทียนยอมประกอบด้วยเครื่องบริโกละทั้งหลายคือว่าไรนาอารามสวนพ้าวสวนหมากและสวนอันเตมไปด้วยหมากพลุกกล้วยอ้อยทั้งหลาย ชยุนติ ก็เกิดมีมากนักแก่คนฝูงนี้ก็มีคนทั้งหลายฝูงนั้นก็เทียนยอมประกอบด้วยบริโกละยังเรือนและประสาธอันตีเปนท์อยู่มีหมู่ช้างม้าร้องหิแห่นเล่นไปมากก็มีและมากนักและด้วยอัน ๑ ก็ประกอบด้วยโปกขรณิอันดีสสะเตมไปด้วยดอกบตบการจันพรนิลบลทั้งหลายประกอบด้วยสวนอุญานอันเตมไปด้วยกล้วยอ้อยหมากพลูทั้งหลายและบรมวลด้วยบริโกละชؤونก็เทียนยอมได้เสวยบริโกละทุกชาติก็ด้วยผลอันได้ ปูชากันมหาพลนั้นและ

กุมารปพพาลภิตวาเยน เสวสนติเก เยนรา คนยิงชายทั้งหลายฝูงใดและได้ปูชากันกุมารบันอันประดับด้วยคภาทั้งหลายได้ ๑๐๑ คภาอันคนทั้งหลายฝูงนั้นได้ป่าเป็งบารมีธัมม์ทั้งหลายมี

ทานบารมีเป็นเคล้า และปรารถนาเป็นสัพพัญญูปอวยสัตหื้อพ้นจากทุกอันมีในวัตตะสงสารกัถิ ก็จักได้เป็นบ่ออย่าชะแล แม้นปรารถนาหื้อได้ถึงปัจเจกพุทธรกัถิ ก็จักได้เป็นบ่ออย่าชะแล คนทั้งหลายฝูงนั้นบุญกริยาเป็นเคล้าหื้อเป็นไปและจำเรินวิปัสสนาไปแจ้งๆ ค้เที่ยงจักได้หันแท่ดีหลียังพระสรโรริเมตเตยเจ้ากัจักได้ฟังธัมมเทศนาพระเจ้าแล้วกัจักได้เสี่ยยังราคาทีกิลีสลวดได้ถึงธัมมวิเสสมิต้นว่าไสดามีอรหันตาเปนยอดทีแล้วกัยอมเที่ยงจักได้เข้าสู่นิพพานชะแล มหุทธิปพฺพลกิตวาสมิณนติ วิเสสโตเยนรา คนยิงชายทั้งหลายฝูงใดและมีใจใสสัทธาชมชื่นยินดีและได้บูชากันมัทธริอันประดับด้วยคาถา ๙๐ คาถา เตนรา คนทั้งหลายฝูงนั้นกัจักมีอายุหมั่นยืนดีมีวรรณะเนื้อตนอันชะงามยังมีกายิกะสูทุกเมื่อมีกายะพละกำลังตนอันแรงและเทียนยอมจำเรินมาสััพพะโรคาพยาธิทั้งมวลกัหาบได้มวลมากบ่หอนมีในตน สักคาบและ เตนรา คนทั้งหลายฝูงนั้นยืนอยู่กัสุกสำรานนัถเมื่อทเวไปในที่ใดกัดีกัเทียนยอมมีสุกสำรานใจบรมวลแก่คนทั้งหลายฝูงนั้นช้อนและกัด้วยพละอนิสงอันได้บูชากันช้อมัทธรินั้นและ

สกปพฺพ ลกิตวาเยสุริโยวิบูลิ ยถาเยนรา คนทั้งหลายยิงชายฝูงใดมีสัทธาใสใจและได้บูชายังกันช้อ สักบันอันประดับด้วยคาถา อันได้ ๔๓ คาถาด้วยสัทธาเย็นช้อแท่ เตนรา คนทั้งหลายฝูงนั้นอันทวนเทียวไปมาในวัตตะสงสารเทียนยอมประกอบด้วยวาระสักการอันทานได้บูชาเป็นนิรรมมาบ่ขาด เตนที่รักเพ็งใจแก่โลกทั้งหลายทุกเมื่อและ อัน๑ เทพดาเทียนยอมรักสาและบูชาแม้นกะทำกิจอันใดกัเทียนยอมสมริทธิบรมวลช้อนและ สุกโกปิ แม้นว่าพระยาอินทาทิราชกัถิ จักได้หื้อพรปะวอนอันประเส็กแก่คนยิงชายทั้งหลายฝูงนั้นกัจักมีเตชะนุภาวะมากนัถเป็นประดุจดังเตชะพระอาทิตนัถด้วยผละอนิสงได้บูชาสักบันนั้นและ มหาราชลภตวา เยราชาโหติ ภเว ภเว เยนรา คนยิงชายทั้งหลายฝูงใดมีใจใสสัทธาและบูชาธัมมเทศนากันมหาราชอันประดับไปด้วยคาถาว่าได้ ๖๙ คาถา ดังอั้งคนทั้งหลายฝูงนั้นเกิดมาชาติใดเทียนยอมประกอบด้วยโภคสัมปัตติทั้งหลายเทียนยอมสมสู่อยู่กัด้วยยาดิพิน้องฝูงรักตนและประกอบด้วยเข้าน้ำโภชนะอาทานเสื้อผ้าเครื่องประหมิมทั้งหลายและประกอบด้วยช้ายิงชายได้และ ร้อย และร้อยนางทั้งหลายฝูงประดับด้วยเครื่องก็ได้และร้อยกัเทียนยอมอยู่ปฐากตนช้วนชยามและประการ๑ มีช้างกัร้อยตัว ม้ากัร้อยตัว รถกัได้ร้อยแหล่มง้วนมกัได้ร้อยตัวเทียนยอมประกอบด้วยตริยะนนตรี อันมี๔จำพวก คือว่าค้องกองพากยันเดาะ และคนชอกคนพอนทั้งหลายหากสงเสบอยู่ทุกเมื่อกัเทียนยอมได้เป็นท้าวพระยาทุกเมื่อและประกอบด้วยจตุรงค์คะเสนา ๔ จำพวก ทุกชาติกัมีและ อันนี้กัด้วยผละอนิสงได้บูชากันมหาราชนั้นและ

สกุกขตติยปพฺพลกิตวา เยสพฺพสุกขิปริฎญชนติเยนรา อันว่าคนยิงชายทั้งหลายฝูงใดมีสัทธาใสส่องและได้บูชายังมหาเวสสันตระกันช้อว่าสักขัตติยะ อันประดับด้วยคาถาได้ ๓๖ คาถาดังอันเตชนา คนทั้งหลายฝูงนั้นเกิดมา ภาวชาติ พายหน้าเทียนยอมประกอบด้วยโภคสัมปัตติมากนัถกับ่หอนมีข้าเส็กสัทรุสักชาติ เทียนยอมอยู่สุขสวัสดิสำรานใจยิ่งนัถ แม้นว่าไปในที่ใดทานกัเทียนยอมบูชายังมหาเวสสันตระกันช้อว่าสักขัตติยะอันประดับด้วยคาถาดันในที่อันใกล้ทุกเมื่อและ ประการ๑เทียนยอมมกุฎจำเวนเกิฎมาหาเวนบ่ได้กัเท่าอยู่เสวยสุขทุกเมื่อด้วยผละอนิสงอันบูชาธัมมช้อว่าสักขัตติยะกัมีและ

นครกณฺฑลลกิตวา เยกณฺฑิ ปุชฺช กตานรา คนยิงชายทั้งหลายฝูงใดได้บูชากันช้อว่านครนั้นอันประดับด้วยคาถาว่าได้ ๔๘ คาถา ด้วยใจใสสัทธาดังอันคนทั้งหลายฝูงนั้นเกิฎมาก็ยอมได้เป็นท้าวพระยามิเตชะอนุภาวะมากนัถได้ภาวะอันเกิฎมานั้นและ เทียนยอมประกอบด้วยจตุรงค์คะเสนาอันเป็นเจ้าข้างเสนาเจ้าม้าเสนาเจ้ารถเสนาไปหากมาแวดล้อมอ้อมเปนบริวารตนทุกเมื่อและเทียนยอม

ประกอบด้วยสุขสำราญทุกเมื่อและ ประการ๑ เทียนย่อมประสบพบกับด้วยพ่อและแม่แต่ญาติพี่น้อง ลูกและเมียอยู่เสวยสุขสัมปตติกับด้วยพี่น้องโสกทุกก็หายเสียดด้วยพละอานิสงอันได้บูชากันชื่อนคร นั้นและ

เตนวุตต์ ดั่งอันคาถาพันธะอันนั้นฎีกาจ้านเจ้าสำแดงอานิสงอันได้บูชากันมหาเวสสัน ตระ เราจึงกล่าวดังนี้ กณชกปูชา กโรเยเกน เตชาหนต์ิทุกคตติเตน ปุญเวิปเกน เทวโลกมมุนติ สาธโว คุราสบุริสะทังหลาย บุคคลยงชายทังหลายฝูงใดบูชากันมหาเวสสันตระดั่งอันด้วยผละอานิสงบุญอันนั้น เงินค่าข้าเบิกเข้าสานก็มีมากนักบรู้งเสียดสักเทื่อและทังหลายเทียนย่อมบรมวลด้วโภคะสัมปตติทังมวล และผละอานิสงได้บูชากันมหาเวสสันตระนั้นและ ยักิณจิภณสัพพ อันว่าคำมักคำปรารณาทังมวลฝูง นั้นก็สมริทธิบรมวลก้านแพ้นทังหลายฝูงนั้นและ อัน๑ประกอบด้วยวรรณะเนื้อตนอันงามมีรูปสมน มพรรณแห่งตนคนทังหลายฝูงนั้นงามนักหาข้าเสียดสรูปได้เทียนย่อมเป็นที่รักแก่โลกทังมวลและเทียร ย่อมเปนที่ที่รักพันจากภัยแต่อบายทัง ๔ ห่องโสกทุกก็ได้ไปที่ได้สักแห่งและเทียนย่อมมีเข้าและน้ำก็ งามนักคนทังหลายฝูงนั้นด้วยผละอานิสงอันได้บูชากันมหาเวสสันตระชาฎีกะนั้น ฆฎกา คนทังหลายเกิด มาเทียนย่อมมีอาสทยุอันหมั้นอันยังมีวรรณะเนื้อตนอันใสสักส่องซาเปนที่รักและเพ็งใจแก่หมู่คนและ เทพดาในกาลทุกเมื่อและ สมสิทท คนทังหลายฝูงนั้นมีห้วงมมีเขี้ยวพันก็ตั้งเสมองามบ่ห่างบ่หายและ คนทังหลายฝูงนั้นมีตนบ่ถือบ่พอมบ่ต่ำบ่สูงนักมีตนบรมวลควรเลงแลดูแก่ตาแห่งคนทังหลายและ

อันนี้ด้วยอานิสงอันได้บูชากันมหาเวสสันตระนั้นและ ุปลยถาคณโธ อันว่าพื้นคันธระ แห่งดอกอุบลนั้นก็ออกมาแต่ปากแห่งคนทังหลายฝูงนั้นในการเมื่อจ้านจ้านนั้นก็เทียนย่อมรู้ยังอัตถะ คันถิมิระ และพยัญชนะคัมภีระแห่งธัมม์ทังมวลและมีค่าจางจากก็เป็นผละอานิสงองอาดตินิกและคน ทังหลายยงชายฝูงใดบูชากันมหาเวสสันตระดั่งอัน อันว่าคนยงชายทังหลายฝูงนั้นก็บ่หอนได้ไปเกิดใน อบายที่ร้ายสักชาติเทียนย่อมได้ชมชื่นยินดีด้วยสรสัมปตติฐิในชั้นฟ้าดาวติงสวรรคเทวโลกก็มีและ เย นรา คนทังหลายฝูงใดได้บูชากันมหาเวสสันตระอันมีอานิสงอันมากนักคันจัตตายก็ได้เอาตนเมื่อเกิดใน ชั้นฟ้าดาวติงสาอันเป็นที่อยู่แห่งเทวดาทังหลายผละอานิสงอันได้บูชากันมหาเวสสันตระนั้นและ

ตโตะ จุตา คันว่าเทวดาฝูงนั้นจัตติคลาคลาดจากดาวติงสาและได้มาเกิดในเมืองคนก็เทียน ย่อมได้เกิดในกระกุล๒กระกุลพรามอันประเสริฐก็บ่หมั้นได้เกิดในกระกุลอันถ้อยเป็นต้นว่ากระกุลคน จันไรจันทานาติและ อันนี้เปนผละอานิสงได้บูชากันมหาเวสสันตระนั้นและ องคปัจจุคสมปตติ นั้นคน ทังหลายฝูงใดอันได้บูชามหาเวสสันตระนั้นเกิดมามีเนื้อตนเกี้ยงกลมงามใหญ่สมรูปเกิดมามีประยา ว่องไวนักผละอานิสงอันได้บูชากันมหาเวสสันตระนั้นและ วิสพวงนาหกนติ คนทังหลายฝูงใดได้บูชา มหาเวสสันตระนั้นเกิดมาปากด้านเจียรจากรักของอาจสระพรานนั้นเป็นที่รักเพ็งใจแก่หมู่คนและเทวดามี บริวารหมู่ชุมบรู้ง แตกม้างเสียดอันนี้ก็เป็นผละบุญอันได้บูชากันมหาเวสสันตระเกิดมาและ

พหุธญาสทธาโหนติ คนทังหลายฝูงนั้นเทียนย่อมประกอบด้วยเข้าของเงินค่าเข้าเบิกเข้า สานมากนักและบรู้งเสียดเทียนย่อมหือบังเกิดปริโคมมากนักอันนี้ก็เป็นผละอานิสงอันได้บูชามหาเวสสัน ตระและ เตนอมุตติค คนยงชายฝูงใดมีใจใสทธาและได้บูชากันมหาเวสสันตระดั่งอันคนทังหลายฝูง นั้นก็บรู้งเป็นอมมัตตะและ อัน๑ ก็บ่เป็นเปี้ยเป็นค่อมก็บ่เป็นคนตาบอดหูหนวกคนยงชายฝูงนั้นก็บ รือ่นว่าจักเสียดเนื้อตนสักอันและเมื่อจะเตียมก็บ่ประหมาดหลงลืมคันจัตตายก็ได้เมียมเกิดในชั้นฟ้า เสวยทิพสัมปตติยงนักและคนทังหลายฝูงนั้นได้บูชากันมหาเวสสันตระ เขตเตวิชา ประการ๑แมน

กะทำพิชชะของปุกได้นั้นไร่สวนก็พร้อมเพราะช่อดอกหลวงมากนักแก่นมีงัวควายและช้างม้าก็แพร์นัก
แม่นไป ที่ได้ทานก็บูชา ในที่ทั้งหลายฝูงนั้น

ราชโหนดิ คนทั้งหลายฝูงใดได้บูชากันมหาเวสสันดรเกิดมาเป็นคนทั้งหลายเพียรยอม
ได้เป็นท้าวพระยามหากระษัตริย์เตชะนุภาวะมากนักมีช้างแสนตัวประเสียดได้๙พันตัวประกอบด้วย
เครื่องประดับทั้งมากแวดล้อมอ้อมเป็นบริวารนตมมากนักและประการ๑พวกตุเรียนนตรีทั้งหลายได้ ๙
พันมาขับพ้อนดีดสีตีเป่าสงเสพแวดล้อมอ้อมเป็นบริวารมากนักและ เตนสหสธานี กองน้อยกองหลวง
ได้ ๙ พันคนทั้งหลายฝูงประดับเครื่องทั้งหลายมาตีสงเสพพระยาตนนั้นทุกเมื่อและ ประการ๑ ทาส
ข้าชายทั้งหลายก็มี ๙ พันคนชายิงก็ได้ ๙ พันคนอันประดับด้วยเครื่องประดับทั้งมวลก็ได้ ๙ พันคน
และประการ ๑ มีเล้มแก้วก็ได้ ๙ พันหลังเล้มคำได้ ๙ พันหลังเล้มเสื้อผ้าก็ได้ ๙ พันและ ประการ๑
ก็มีเล้มเข้าเบิกเข้าสานก็ได้ ๙ พันหลังเล้มถั่วก็ได้ ๙ พันหลังอันนี้ได้ด้วย ผละอาณิสงอันได้บูชากัน
มหาเวสสันดรนั้นและ ยอสนติเยนรา คนยิงชายทั้งหลายฝูงใดได้บูชากันมหาเวสสันดรนั้นก็มีคำ
ปรารณาอันนั้นก็สมริทธิบรมลขอันประการ๑ โภคสมบัติก็บรมลแก่คนทั้งหลายฝูงนั้นทุกเมื่อ
โภชนะเข้าน้ำก็มากนักและเมื่อได้พระสร้อยระเมตเตยโพธิสัตตลงมาเป็นพระในโลกลนี้พายหน้าตั้งอันอัน
ว่าคนทั้งหลายฝูงใดได้บูชากันมหาเวสสันดรนั้นก็จักได้เห็นพระสร้อยระเมตเตยเจ้าตนประเสียดล้ำเลิศ
กว่าคนและเทวดาทั้งหลายนั้นและ เตนวุตต์ เหตุตั้งอันคาถาพันธนะอันนี้พระพุทธเจ้าเทียวรัตนะจม
ข่มแก้วพายเหมือนโลกจักรวาน พระก็เทศนาแก่ธัมมเสนาสารีบุตรในจริยาปฏิภาณว่าดังนี้

กณทกรักริตวาเยอริสาสมหบุปลั จวิตวาเตนบุญเณ เทวเลกรมมตติเตตภสาร์ปุตต ตุรา
สารีบุตร เยชนา อันว่าคนชายทั้งหลาย ฝูงใด กริตวา ได้กระทำบูชาแล้วยังกันมหาเวสสันดรก็จักมีผล
อาณิสงมากนักตั้งอัน เตชนา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น จริตวา คันว่าตายจากพรากเมืองคนก็จักได้เมื่อ
เกิดในเมืองฟ้าอันเป็นที่อยู่แห่งเทวดาทั้งหลายได้เสวยยังทิพพะสมบัติมากนักและเทศนา วसान
ตาปฏิภูลาทีนิปาปุณีสุ ในเมื่อแล้ว รัสธัมมเทสนาแห่งพระพุทธเจ้าอันเทศนากล่าวผละอาณิสงอันได้
บูชากันมหาเวสสันดรนั้น พหุชนา อันว่าคนยิงชายทั้งหลายอันมากนักก็ได้ถึงธัมมิวิเสสมิพระเกตว่า
ต่างกันและ ลางพร่องก็ถึงโสดาลางพร่องก็ได้ถึงสภิกาทคา ลางพร่องก็ได้ถึงอนาคา ลางพร่องก็ได้ถึง
อรหันตามากนักตามสมพานแห่งตนอันได้ห้อมเหียมมาแต่ก่อนนั้นก็มิและ กณทกรักรัณณานิภูฐิตา
แล้ว อาณิสงเวสสันดร

จากการปริวรรตคัมภีร์เรื่อง อาณิสงส์ เวสสันดร ซึ่งเป็นภาษาล้านนาไทย สามารถแปล
สรุปใจความสำคัญเป็นภาษาไทยกลาง ได้ดังนี้

อาณิสงส์การของการพึงเทศน์มหาชาติ การตั้งใจพึงเทศน์มหาชาติให้จบเพียงวันเดียว
ครบบริบูรณ์ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์จะเป็นเหตุให้สำเร็จความปรารถนาทุกประการดังนี้

๑. เมื่อตายจากโลกนี้แล้ว จะมีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้า พระนามว่า ศรีอริย
เมตไตย ในอนาคต
๒. เมื่อดับขันธไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จะเสวยทิพยสมบัติมโหฬาร
๓. เมื่อตายไปแล้วไม่ไปเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔
๔. เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์อีกรอบจะได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐี มีสุขภาพดี มี
สติปัญญาดี พร้อมทั้งจะมีเวลาปฏิบัติธรรมเต็มที่

๕. เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์จะมีรูปร่างลักษณะมีสงาราศี มีเสื้อผ้าอาภรณ์ที่ครบ สมบูรณ์

๖. เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์จักเป็นที่รักของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย และมีบริวาร มากและ ยังได้กล่าวถึงอานิสงส์แห่งการฟังธรรมของแต่ละกัณฑ์ไว้ดังนี้

๑. กัณฑ์ทศพร มี ๑๙ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักสมปรารถนา ในสิ่งที่อธิษฐานไว้ และมีที่อยู่อาศัยอันดีงาม มียานพาหนะ มีบริวาร และมีสมบัติพร้อมทุก ประการ

๒. กัณฑ์หิมพานต์ มี ๓๔ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักสมปรารถนา มีบุตรอันประเสริฐมาเกิด มีภรรยาที่สวยงามและเป็นผู้มีบุญ และมีทรัพย์สมบัติบ้านเรือนบริบูรณ์

๓. กัณฑ์ทานกัณฑ์ มี ๑๙๐ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีบริวาร ครบถ้วน มียานพาหนะ และมีข้าวของครบบริบูรณ์

๔. กัณฑ์วนประเวศน์ มี ๕๗ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีปัญญา มาก มีทรัพย์สมบัติมาก และมีโชคลาภ

๕. กัณฑ์ชูชก มี ๗๙ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีรูปสมบัติ มีเสน่ห์ ได้คู่ครองที่ถูกต้อง และมีบริวารคนใช้

๖. กัณฑ์จุลพน มี ๓๕ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีได้อยู่ในที่ ร่มรื่น อากาศดี มีทรัพย์สมบัติ มีอาหารบริบูรณ์ และมีที่อยู่ที่น่ารื่นรมย์

๗. กัณฑ์มหาพน มี ๘๐ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักอุดมไปด้วย ไร่นา สวนพืชผัก ต้นไม้มากมาย มีสระน้ำเต็มไปด้วยบัว เต็มไปด้วยพืชนานาพันธุ์ และ อุดมสมบูรณ์ ด้วยอาหารการกิน

๘. กัณฑ์กุมาร มี ๑๐๑ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักเป็นโพธิสัตว์ เป็นปัจเจกพุทธเจ้า บรรลุธรรมได้ง่าย ได้พบพระศรีอริยเมตไตรย และได้เป็นพระอรหันต์ได้ง่าย บรรลุ นิพพานได้ง่าย

๙. กัณฑ์มัทรี มี ๙๐ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พะละ

๑๐. กัณฑ์สักกบรรพ มี ๔๓ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีโชคลาภ ตลอด เป็นที่รักของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ทำกิจอันใดสำเร็จได้ง่าย และ พระยาอินทร์ให้พร

๑๑. กัณฑ์มหาธาตุน มี ๖๙ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีโภคทรัพย์ มา มีญาติพี่น้องมาก มีเครื่องประดับมาก มีบริวารรับใช้มาก และมีพาหนะ

๑๒. กัณฑ์ฉกษัตริย์ มี ๓๖ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีโรค ทรัพย์มาก ไปไหนปลอดภัย ไม่มีศัตรู และมีความสุขความเจริญได้เร็ว

๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์ มี ๔๘ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักได้เป็น ผู้นำ เป็นเจ้าเมืองที่มีบริวารมาก มีบริวารเก่ง ๆ มาช่วยงานมาก และได้เกิดมาในตระกูลที่ประเสริฐ

๔.๒.๒ คัมภีร์กัณฑ์กุมาร ฉบับวงศา^{๒๐}

นมโ ตสสตุฏ ชุชกุโกปี อจตุตตา ปสเสน กถิตมคเคน คนตวา ยาวจตุรสส โปกุชรมณณัตริ
 ปตวา จินเตสิ สาธโว ตูรา โสตุชนสปุริส ทั้งหลาย อสโม อันว่า สรมบถ อันเกิดเป็นที่อยู่แห่งเจ้า
 พระญาเวสสันดร ยามมทิพมทธา น้ำอันไหลมตราเท่าได้ชูชกพรหมมณณ์เทียวก้วยหนทางอันไกล
 อันเจ้า อจตุตรรัสีหากบอกเสียงหนทางเท่านี้แล้ว มันก็ไปรอดไปถึง ข้างฝั่งตงพังวังโบทกษณ อันมีสี่
 แจ่ง เต็มรัสสเสมอกัน แล้วมันก็จะร้องเปิงว่า อชช อตมายนโห ว่าอชชในวันนี้ ก็เป็นกาลอันค่า สาย
 พระอาทิตย์ตกตำคำรบดอยไปแล้ว ส่วนนางแก้วราชมัทรี อันเป็นแม่สองศรีพี่น้อง นี้ก็จักนำเอาลูกไม้มา
 สู้ห้องชะและ มตุคาโมชื่อ อันว่า มตุคามแห่งผู้หญิงทั้งหลาย นี้ เทียนยอมมีค่าถนี บรูจักสละทาน บาน
 ดานหื้อหายลาก แห่งยาจกวงนิพกคนขอทั้งหลายตาย

เสวตสส ในวันพุกเมื่อเช้า นางหนุ่ม เหน่าราชมัทรีอันเป็นแม่สองศรี เขากลับในป่าไม้
 ดงไพร กุเยยะเข้าไปสู่ที่อยู่ เจ้าเวสสันดร กุจักวอรชอลูกแก้วกันว่ากูได้แล้ว ก็จักรีบเอาแต่อันนา มัท
 รี บ่ทันมารอด นำสองเจ้าสอดหนีพลันชะและ อถโสปี ตูโรต เมื่อนั้นพราหมณ์จึงเข้าไปสู่เงื่อมตอยคอย
 อยู่พราหมณ์แต่ดานอนหินผาติ่มมูร เย็นสุสุราอุณกลางคืนเมื่อนั้นและ ต่ปนนรตี ปจุปณาแรมทิสูปิน
 ในกลางคืนนั้นและ มารอดนางแก้วยอดธิดา นอนในสลางันลูกน้อย ยามเมื่อเด็กครครอยกลางคืน คิน
 นางมัทรีฝันเห็นหล้านี้มีตมาก ปุณกลัว เอวรูไป คำฝันอันนางก็ว่าเป็นโทษ เทวดารวดสั่งสอน เมื่อนาง
 นอนกลางคืน จักใกล้รุ่งฝันร้ายของมโนทวารแลธนา

เอวโก ปุริโส นางฝันว่ามีชายผู้หนึ่ง ดำกล่ำ เนื้อมันกล่ำเหมือนหมี่ เข้ามาสู่กุฎิ ครคราด
 ทุ่งฝ้ายยอมผาดคสองฝัน ฝันหนึ่งสไปภายนอก ทัดดอกไม้แดงสองหู ยยาม มีมือถือดาบ เหลี่ยมมมาป
 ปุณกลัว เข้ามาสู่สถานางแล้ว ก็มาคาราม นางแก้วมัทรี ยับเอาหมวดเกล้าชกเจ้าท้าวอนหงายฝันว่า
 ชายผู้นั้นมาชวกเอาดาทั้งสองแห่งนาง ทำวได้แล้ว มันก็ตัดเอาต้นแขนทั้งสองหนีก้าวยอชวานผ่าหัวอก
 มันมักป้องกันเอาหัวใจนางตนประเสริฐ นางร้องให้เกือบติงตาย มันมาถือเอาวัตถุทั้งหลายต่างๆแล้ว
 ยามเมื่อเลือดนางแก้วผงหยาดไหลตก มันก็ยกเอาแขนนางงามตัวก้าวเข้าป่าไม้สับปล้นและนา โสปกร
 ชิตวา นางราชมัทรี ยังหลับบ่ขึ้น นางแก้วตื่นครซังฝัน เหตุบ่เคยฝันหลากนางก็กลัวตงใจกลัวมากหนัก
 หนาแล นางคินใจว่า โอยหนอคำฝันนี้นา เป็นอันหยาบ เป็นบาปร้ายนักหนา เช่นหนอ

นางพระญาคินใจรู้อวด เถิงยอดท้าวโพธิญาณ ว่านิมิตความฝัน อันนี้นา ไผ่บ่จักมาแก้
 หื้อรู้ถึแท้แก่กุนางนี้ชา ปันดิงกุนาคินใจรู้อวดยอดท้าว เวสสันดร นางก็ลูกจากที่นอน ตันมาแล้ว ห่มผ้า
 หื้อลูกแก้วทั้งสองไว้แล้ว นางก็ไปสู่ พระเวสสันดร วเวียงยามสังตเทียงกลางคืน นางก็ไปยืนตีต้อย กะ
 กอกกะแปก ประตุศาลาสัญญาหื้อทาว เพื่อใครหื้อท้าวต้น เพื่อใครหื้อรู้แจ้งขึ้นคำฝันนั้นนา มหาสโต
 เมื่อนั้นพระมหาสัจเจ้า อันนั่งอยู่เฝ้าภาวนา ได้ยินเสียงประตุศาลา ดังจะจุดจะจาด ยินเสียงหลากแท้
 หนักหนา พระมหากษัตริย์ต้นยยังจึงพิจารณาดู อาการ เสียงต้อยประตุกุนี่ชา จักผิว่าผีก็ล้างต้อยทาง
 บน จักว่าเป็นคนก็ล้างต้อยท่ามกลาง จักว่าสัตว์ดิรัจฉาน ก็ล้างต้อยต่ำ เจ้าก็พรูรู้ว่า เสียงคน เมื่อ

^{๒๐} ครูบาภิญจนอรุณวาสีมหาเถร, คัมภีร์กุมาร ฉบับ วงศา, คัมภีร์โบลานฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น
 จังหวัดแพร่, ๒๓๖๓.

นั่นพระทศพลจึงซักถามว่า ไผ่มาตีต้อยปตุภูท้าวผิดเมื่อเข้ามาตาย อหิ เทว เมื่อนั้นนางมัทรีจึงพานางนางมัทรีมาและ พระเหนือหัวเฮ้ย เฝิง ภเท อมหาก มหาสตรสี

เจ้าจึงกล่าวว่า มหุติ ตูรามัทรี แต่วันหวัทธิเรามาบวช สร้างประหนด ภาวนาภูก็ยั้งหื้อคำกตึกาทุกสิ่ง มิ่งนางจึงจำเอาวันนั้นนา บัดนี้นางบ้อยมาส ในที่อยู่ห้องสามมี คำว่านางมาม้างคำกตึกาเสียแล้ว นางแก้วแม่จึงมาและ คานเม เทว นางราชมัทรี จึงไหว้พระบาทไ้ผิวต่น ว่าข้าแต่พระเทียมองค์ เป็นเจ้า ข้าน้อยเข้ามาสู่ศาลาก็ไซ้จักมา แฝงตนแถมข้าง กับด้วยพระเจ้าเผือกต่นงามด้วยกิเลส กามเยียมไต่บมีและ เทว่าด้วยมีแท้ข้าฝืนร้ายนักแกตีสลี้ ข้ามาฝืนหันหลากนิมิตมากปนกลัว ข้าจึงจักใคร่มาหาพระจอมหัวกล่าวแก่ หื้อรู้ถึแท้สวัสตี ข้ามัทรีและ มาผิดเมื่อ เพื่อข้าฝืนร้ายเมื่อกลางคินนี้ และ เตนหิ เมื่อนั้นมหาสตรเจ้าจึงถามว่า นางหน่อหน้าฝืนสันไต นางจุงจักบอกภายนอกศาลาเตอะ เมื่อนั้นราชมัทรี จึงจักเล่ายังนิมิตเก้าต่นฝืน ซึ่งพระจอมอันนั้งเกล้า หื้อพระบาทเจ้า

ฟังดูเมื่อนั้นและ เมื่อนั้นพระมหาสตรเจ้า ก็มาถือเอายังนิมิตความฝืน ดั่งนี้แลก็พิจารณา ก็รู้ด้วยปัญญาแก้วแห่งต่นว่า ทานปารมีภูนี้ เรียว่า จุกบรมวล แก่ภูท้าวในต่านด้าว หิมพานนี้ชะและ วันทุกนี้ร่อยว่ายาจกจักเข้ามาศาลา สู่ขอเอาลูกแก้วภูทั้งสอง เฝิงมีชะและ คั้นท้าวแหวดกภูหมายรู้ แล้วตนแก้วจึงคินใจว่า ภูจักเล่าโลม ราชมัทรี หื้อหนีเมื่อแล้ว สู่ลูกแก้วทั้งสองแห่งนางเตอะ พระมหาสตรเจ้ารำเปิงดั่งนี้แล้ว ต่นแก้วจึงเล่าโลมว่าดูรานางเมื่อก่อนนางเคยอยู่เหนือที่นอนอันมีสรีวิลาดเลิง ไลลวดเจือไต่ด้วยสาดอ้อยและโกเซา สรีนงเรานาสน้อง ทรงเครื่องย้อมเชียงคาน นางเคยกิน อาหารเหลือหลาก ขึ้นปลาหมากนำมาในภาชนะคำแปลงค่า บัดนี้นางบ้อยมาอยู่ป่าไม้ ในดง แม่ทรงหนังสือ รายสนถึ นอนเหนือที่ดินตาย ทุกข์เหลือหลาย เตือดใหม่ กินลูกไม้ใส่เหนือต่อนอนเหนือที่ดินตาย บมี สาดไว้ ไม้รวดรองนอน มือต่างหมอนกายเกล้า เป็นทุกขจิมเจ้า ยอดจิจุมผางร้ายว่าธาตุนางขร่าเชร็อก ลูกเยือกปนกลัว แมยามัวเมาโคกเส้านางจุงเมื่อนอนกันด้วยลูกเต้าแห่งสองร่าก่อนเตอะ

พระมหาสตรเจ้าเล่าโลมนางดั่งนี้แล้ว ก็สั่งหื้อนางน้องแก้ว เมื่อสู่ศาลาดั่งเก้าหั้นและ สามี วิภาดา ในเมื่อคินนั้นและ รุ่งสายฟ้าพุ่งขึ้นมา นางพระญาก็มากกระทำวัด ปฏิบัติกวาดฝ้ายอาสนะ ศาลา นางก็แต่งดาตั้งไว้งน้ำใช้และกินทั้งไม้สัพพินและน้ำช่วยหน้า หื้อแก่มหาสตรเจ้าแล้ว นางก็มาอุ้มเอาลูกแก้วรักบ่แล้วยินพาน จึงพิจารณาลูกเต้าจับขกรมอมาเจียรจาทั้งสองสั่งว่า ตาตา ดูราเจ้าลูก รักแม่เหย คินนี้แม่ฝืนร้ายแต่ตีสลี้ สองสรีเหยลูกเต้า จุงอยู่ด้วยกับพระบาทเจ้า อย่าใจไกล สองใสใจอย่าได้ประมาท จุงเล่นใกล้พระบาทไร้สัพพิตเตอะ ว่าอันแล้วก็ออกมาลูกแก้วแห่งต่น ไปฝากไว้แก่มหาสตรเจ้าอันนั้งอยู่เฝ้าภาวานางเจียรจาซึ่งพระบาทว่า อย่าได้ประมาทลูกแก้วแห่งสองเราเตอะ

กันว่านางพระญาสั่งแล้ว นางแก้ว ก็คือเอาเสียมคั้นรีบ้องจิดกรัดเข้าสอดกันรี หนีไปหา ลูกไม้ ก็เยียรร้องให้ ก็เยียรลงไป น้ำตาจากเบ้า ให้เข้าต้าวในดงไพรวันนั้นและ ตหา ชุขโกปิ ในกาล นั้นส่วนต้าวชูชกพรหมเฒ่าต่นลูกเข้ากินจายมันก็สพายลงข่มเท้าพรหมเฒ่าค่อยลงมา หนีเสียจาดป่า ถ้า ยามกินน้ำอ้อมเพียงใจมันคินใจว่า ดั่งนี้นางมัทรีหล้างหนีไปป่าแล้ว ละลูกแก้วอยู่ศาลาชะและ มัน เทียวไต่ด้วยมคคาอันบใหญ่ พรหมเฒ่าค่อยไต่ไปต้ามเข้าสู่อารามปากกว้าง ที่พระเจ้าข้าง อยู่กระทำ ธิมวันนั้นและ มหาสตรโต เมื่อนั้นพระมหาสตรเจ้า ก็ออกไปนั้งอยู่เฝ้าภาวานาแต่ประตุศาลา เมื่อ เจ้าต่นเจ้านั่ง กตางคำและนา อิทานิ กันว่ามหาสตรเจ้าไปอยู่แล้ว ต่นแก้วท่านคินใจว่า บ่อยาคะค้อย อยู่กองทาง วันนี้อาจจักไต่เต้าเข้ามาสู่ศาลาชะและ เจ้าอยู่กองทางยาจกไต่เต้าเป็นยังถงเหล่าอยู่ กองทาง ว่าจักได้เหล่าอันแม่คำจักเอามาสู่ภูกินชะและ

เมื่อนั้น กุมารทั้งสองพี่น้อง เล่นแต่ห้องศาลาส่ว ชูชกพราหมณ์ก็เข้าไปประตูป่าไม้อารมย์ และ โสโธโลเณนโต พระมหาสัตว์เจ้าอยู่กองทางก็หันยาพราหมณ์เข้ามาสูในที่อยู่อารมย์ก็มีใจบานจมนั้น เหตุว่าเจ้าจ๊กได้ยกย่นขึ้นยั้งหิวราชรถ อันตนได้รารตปรตไว้เจ็ดเดือน คือว่าท่านคุณจ๊กหื้อเป็นไปเล่า ตั้งเกา ใจเจ้ารวดยินดี จึงเจียรจาตนเกล้าจาตนเกล้าเองเดี่ยว ว่าภรรยาเป็นชาวเรา พราหมณ์จากมาแท้ และ ว่าอันแล้วอันจกเจียรจากกล่าวเป็นคาถาว่า อุฏฐเหที ชารีปฏิญญูปพาณ วิย ทิสนติ พราหมณ วิยปสามิ นนทโยมาภินิร เล ดังนี้

ว่าดูราเจ้าชาลีลูกรักแก่พ่อ เจ้าจุงมีใจม่อลูกมาพันเตอะ พ่อก็หันยาจก เข้ามาปรากฏ เป็นตั้งเราทั้งหลายอยู่ในเมืองแต่ก่อนคั่นลูกเข้ายาจกเข้ามาก่อนงายนั้นและนา จำเนียรแต่พ่อหัน ยาจกเข้ามา พ่อก็มีใจยินดีพิติ ชลาบอะงาบเหมือนตั้งชายผู้หนึ่ง ไปสู่ที่ร้อนชะหายม กนักหลอนได้อาบน้ำมูทราภิเศก มีภักเตว่าได้แสนชะอมนั้นและ ต่สุดว่าเจ้ากุมารชาลีได้ย่นทำวต้นพ่อ ตั้งหน้าพ่อหันพราหมณ์อันจกขานคำตันพระบาท โอภาศ กล่าว คถาว่าอหิ ปิตา ปสสาหิ ดังนี้เป็นแก้ว ว่าตาด ข้าแต่พ่อพระญาเป็นเจ้า อันว่า ยาจกไต่เต้าเดินมา อันพระบิดากากบิกข้า หันแต่นอกอาราม เหมือนพราหมณ์วิเศษเดินด้าวเทศถึงเรา มาบมีคู่แสวงหาสุศาลา คั่นมันมาถึงแล้ว ก็จ๊กเป็นแขกแก้วแก่เราชะและ วตวา จปนน คั่นว่าเจ้าชาลีกุมารเจรจากับด้วยพ่อต้นแล้ว ต้นแก้วจ๊กแต่งปฏิบัติครบย้าคำมหาสัตว์เจ้า ต้นพ่อเจ้าก็ลูกไปม่อ ตามคำควรรนำพราหมณ์ทุกเยี่ยง ขอเอาเครื่องถงพราหมณ์ วันนั้นและ

โสพราหมณ์ เมื่อนั้น ชูชกพราหมณ์ ก็ข้าเมียงตามพ่อ ตั้งหน้าล่อชาลี หันรูปแปลปอดเล็งดู รอดหันงามพราหมณ์คั่นใจบอกแล้ว ว่ากุมารผู้นี้ร่อยว่าเป็นลูกพญา อัน กูจ๊กมาขอเอาเป็นข้าช้อยร้อย ว่ามาอยู่ถ้ำหนทางกุนี่ชะและ ลูกทำวพระญาทั้งหลายนี้มา จาต่อชาวเมืองก็ว่าจ๊กฆ่า จำไพรฟ้าก็ว่าจ๊ก ผูกมัดบุดตี เขานี้แกมีกำสหาว มานแคว้นใหญ่ จุงเปียนไพรโยธา มากูจ๊กกล่าวกำขนาบคำหลาบแต่ หัวที่ หื้อเจ้าชาลีรู้ก่อน หื้อมันเปิงใจอ่อนหาญ ทราว่าอันแล้ว ก็กล่าวเชิงเจ้าชาลีว่า ดูรากุมารน้อยมีง จุงหลีกพิกทางกูอยู่อย่ายืนอยู่ทางกู มันจำคำอย่าอู้ตอบแล้ว ก็ปิดมือล่อเจ้าชาลีว่าดูรากุมารน้อย หน้อย มีงจุงพิกทางกูอยู่ ตีนถูกถูกหัวถีบหน้ามีง ว่าอันนั้นและ ชาลี กุมารโระ เมื่อนั้น เจ้าชาลีหันร้าย เจ้าจึงครายพิกจากหนทางแล้ว

เจ้าจึงคั่นใจว่า โอยหนอ พราหมณ์ผู้นี้บ่เจียรจา เป็นตั้งพราหมณ์แต่ก่อน ขอทานเยี่ยะทยา นทเยือก ตาเลือกเหลี่ยมปูนกล้ว ปากเสียงแข็ง เห่งยงหน้าจำคำหยาบซ้ำปูนกล้ว เจ้าชาลีไค่หัวอยู่ ปู่ เต้าชีพราหมณ์มีตรนดุด่งงาม พันแพง นับว่าได้สืบแปดแห่งในต้นและนา พุรามโณ ส่วนว่า พราหมณ์ผู้เต้า ก็เมื่อสู่สำนัก โทริสตัดเจ้า อันนั่งอยู่เฝ้า ศาลาอันเจียรจำด้านต่อ เชิงหน่อท้าวโพธิ มั่นปงถงลงพามันไว้ แล้ว อันจกถาม เชิงต้นแก้วยอด สวัสดิ์ ก็กล่าวเป็นคาถาว่า กจิโนโณโต กุสสล กจิโนโณโต อนามย กจิอุณเจนยาเปถ กจิ มุลลผาพหุ ดังนี้เป็น แก้วบัวปริตตราเหย ข้าไหว้พระบาทศรี ความสวัสดิ์ ยังค้อย อยู่ได้บ่ห่อนใช่เป็นสันโดชะฤท ท่านเลี้ยงต้นในป่าไม้ ก็ว่าแสวงหาหัวมันและ ลูกไม้ ก้อยได้ปอแนและ ฤท กจิทั้งสา เหลือกยุง บินยะโย ยังบ่มาต่อมต้นท่านและฤท งูสิงสาสั่งในป่า ก็บ่มาผกผากท่านเดียว ทางชะฤท ในดงไพรป่ากว้าง มีทั้งแรดช้าง เสือหมียังบ่มาสิงสากระทำโทษ แก่ต้นอยู่สร้างโพธิ ญาณ อันชะแล โทริสตัดโต เมื่อนั้น โทริสตัดเจ้า ก็กระทำปฏิสัณฐานเจียรจำ กับชูชกพราหมณ์ตั้งอันจึงกล่าว เป็นคถา ว่ากุสสลญเจว โน พราหมเม ดังนี้เป็นต้นและ

พราหมเม ดูราท่านพราหมณ์ เรามาอยู่ในอารามสุขมาก ก็บ่รำบากด้วยการใด ต้นเราบ่มี อาพาธ ก็บ่รำบากด้วยโรคและเรามาเลี้ยงต้นในป่า อันแสวงหาหัวมันและลูกไม้ ก็ยังมีรามากหัวมัน

และหัวจวาก็ยังได้มากปอนันและพราหมเหย อฏฐโฐ ทิสาพราหมเม ตูราพราหมเหลือกและยุงบ่แรง มาก ชว่านสินล้ายล่าในดง งูสิงสนในป่า ก็บ่เข้าไกลอาศรม ดงมีหมู่เนื่ออยู่เลื่อตงลี เขาก็บ่มาราวี กระทำโทษ เมตตาแล้วรวดหนีไปและ พราหมเหย พระมหาสัตเจ้าสำแดง กายิกทุกบมี แล้วที่นี้จัก สำแดงยังเจ้า

เจตสิกทุกข์ทีในใจสน้อย เล่าจึงกล่าวว่า สัตตโน มาเสวสตต อรณฺเวยวิโส อิที ปี ปถมัมเมตตํ ปสामी พราหมณฺ์ เทวณฺณิตํ ดังนี้เป็นประธานและ ตูราท่านพราหมอันแต่เราได้พัดพรากจาก เมืองมาอยู่ศาลาป่าไม้ พร่าว่าได้เจ็ดเดือน ชีวิตก็บ่เป็นกับด้วยแกมโคก เหตุได้เสวยปิยวิปโยคโสก ทุกข อันบ่ไอ้หันหน้าพ่อแม่พระญาเจ้าและ เล่าเท่าได้หันท่านพราหมมาสุบมีคู ปอสอง ท่านทรงครอง นักปราชญ์มีเชื้อชาติเหมือนรสีท่านมีมือถือไม้เท้า แสงงไตเต้ามาสู่ศาลา เหล็กไฟหนบอหมื่น น้ำต้น ชื่อคนธิ เครื่องรักสีมีทุกสิ่ง หันพร้อมฉันเราและนา สวาคตนตนเต ท่านพราหมมาเป็นแขกตั้งต้นแรก หัวที บ่ผิดแผกการได้ท่านพราหมจูงไปสู่โรงน้ำชำระบาทยุคธร ทั้งคู่แล้ว ท่า จูงเข้ามาสู่โตรงเราแพ้ นั่ง แหงนี้สบายแรงก่อน

ทราติยพุณฺานิ ปิยาลานิ อันว่าลูกไม้ทั้งหลายมีหลายหลาก อันนางมัทรีหากนำมาคือว่า หมากคับตอง มากหาดกินสมผาดช้อยท้อยและหวานไหม้ หมากเต้าสุกร้า หมากม่วงค่าสุกเข้มดจตั้ง แก้วสาวราม เชิญท่านพราหมกินเนื้อเจ้า คั้นเต้าจึงมีแรงชะและ พราหมเหย อิทมปิ ปานียสิตฺติ กราพราหม น้ำกินอันนี้ใสเย็นจะจิว อันนางมัทรีหากตักตัว เอามาสู่ศาลาเมื่อเข้าเชิญท่านพราหมเฒ่า ดุดกิน กันถัดแต่อันท่านกินลูกไม้คั้นดุดได้แรงชะตาย วตวาทจ ปนฺน คั้นว่ามหาสัตเจ้ากล่าวเท่านั้น แล้ว ต้นแก้วจึงคินใจว่ากุจักถามพราหมผู้จักถามพราหมผู้เที่ยวเทศไครู้เหตุอันมันมา กูอย่าไปจำ นานช้านานเตื่อะ กูจักถามดูเหตุ อันมันเที่ยวเทศมาถึงกูนี้ก่อ .”เตื่อะ.” คินใจตั้งนี้แล้ว ต้นแก้ว กล่าวคภาว่า อฏฐุตฺติ เคน วณฺณเณ เคนวา ปนฺนเหตุนา อนุปฺตโต พรหฺรณฺญู ตฺเม อชาหิ ปุจฺฉิตฺโต ดังนี้ เป็นต้นและ

กูราพราหม ท่านอาไสลเชิงปัจจยอันใดเป็นเหตุ จึงแสวงกาเที่ยวเทศดินมาเราถามกา ท่าน จูงกล่าวที่อู้ค้ำเคิงท่านก่อนเตื่อะ ชุชกุโก เมื่อนั้น ชุชกพราหม ผู้เฒ่าไหว้พระบาทเจ้ากล่าว ว่า ยถาวาริ วาโหบุโล สณฺฐุกาลันชียตติ เอสนตฺติ ยาจินโต คฤกียุจิ ปุเตเมหิยาจิตฺโต ดังนี้เป็นเก้า ว่าข้าแต่ พระรสีเป็นเจ้า ข้าจักอุปมาเฝียวเทียม สัททาท่านท้าว อันฤ ท้าวดาวธรรณี ยังมีแม่น้ำใหญ่ห้าประการ อาจารย์เจ้ากล่าวไว้ว่า จักใจสืบสายมา แม่หนึ่งไหลออกมาแต่ปากราชสี ตัวผั้นแผ้ว แม่หนึ่งไหล ออกมาแต่ปากช้างแก้วราชกฤษร แม่หนึ่งไหลออกมาแต่ปากมัสอัศตรตัวอง้าต แม่หนึ่งไหลออกมาแต่ ปากงัว อุตฺสุกราคต้วงม แม่หนึ่งไหลออกมาตาม เหวหาดลูกแต่เจ้าฟ้าหยาดลงมา เป็นมหานครที่หลวง ห้าสิ่งตกรังลงมาคือว่า คังคางมสะอาด ยมมฺนาพาดพิตอง อจิรวดินองแถวถั่ง สรภูหลังไหลตาม

มทิ หลามไหลกว่าในปากกว้างหิมพาน ไสเชียงคานในเถื่อน ไหลละเล็กลิ้นสุดตา ผุงปุปลา กุ้งหอยเล่นสอดเสี้ยวผับวังยบอร์ป่าเปิงเต็มงามบ่เคียด บ่แห่งเหียดเขินวัง ยังป่าเปิงเต็ม ทุกเมื่อ ด้วย กระแสนานาคี ตั้งสายสัททาท่านท้าว อันลือท้าวดาวชมพู ส่วนต้นกูนี้่นา เป็น พราหมเฒ่า ทุกขไร้ ยากลำบากเปียงหลอตาย ชื่อว่าข้าหญิงข้าชายช่วยใช้ ก็หาบ่ได้ในเรือน เดินดงชมของ อันท้าวไร้ทอง เทียวมา อันข้าอาไสลเชิงเจ้าเพื่อไคขอลูเต้า ท่านรสี ยังขาลีและกัณหาลูกท้าวจูงนาวเททาน แก่ข้าอัน อว้ายหน้าเข้ามาขอนี้เตื่อะ ต่สุดวา มหาสัตโต ที่นั้น พระมหาสัตเจ้าได้ยินพราหมเฒ่า กล่าว ขอทาน ก็มีใจบ้านชมชื่นใจต้องตั้งนินติและ เป็นต้น เสฏฐิผู้หนึ่งมีศัทธาปฏิสฐานตั้งไว้ยังถงค้ำปัน

หนึ่ง ตั้งไหว้เหนือมือผู้ทุกขไว้ อันยื่นมือไปขอ ได้คำปอปน บโหดได้และรวดยินดีนั้นและ ยंपพพตคิริ ป่าไม้จ้จกหื้อให้ร้องก้องไหวไปมา จึงกล่าวเป็นคถาว่า ททา,นน วิกบุปามี อีสสโจย พ්රาหมณปาโต คตาราชปุตฺติ สายํ อุญจาโต เอหิติ ดังนี้เป็นต้นและ ดูราพราหมท่านมา ทานอันใดงามแ่ง กุ๊กจ๊กหื้อ ทานอันนั้นแก้มิงพราหมชะและ บัดนี้ท่านมาขอเอาสองกุมมารลูกเต้า กุ๊กจ๊กหื้อเจ้งเจ้าเป็นทานชะ และ เราก็บั้งรับไว้ ด้วยโลมเจรธัมม์ ท่านจุงมาเป็นเจ้า นำลูกเต้าไปเตอะ ประการหนึ่ง นางสายใจ ผ่านเผ้า คันรุ่งเช้าสองดวงตาวังลงใกล้ค้ำ นางท้าวพราเทียมาชะและ เอรคติ ท่านจุงยังอยู่ในแก้วคู ศาลา หื้อนางพระญามารรอดยังจอดคั้นเดี๋ยวก่อนนั้นเตอะ ตสฺสหา อุปฺปมาวิติ ดูราท่านพราหม ไร่หื้อนางนงคาร มาอาบน้ำลูกน้อย อุ่มแล้วจูบจอมใจ สองสรีหน่อไร่ ทัดดอกไม้ทาจัน วันนีท่านจุงอยู่ นี้เป็นคู่ต้นเรา ตาวันออกมาทุกเช้า ท่านเยยะนำลูกเต้าเราไป

ทรานามอุปฺพิ ดูราท่านพราหม นางมัทรีจ๊กเอาดอกไม้อันดีงาม มาหลายสิ่ง สองเจ้าตัด พร้อมยั้งหลายอัน ทั้งจัมมันหอมชะซอน ทาสองอ่อนน้อยกุมาร ทั้งอาหารหลายหลาก ลูกไม้มาก หัวมัน เพื่อเป็นเข้าไถ่ถง กินหนทางแล้ว ท่านเยยะเอาลูกแก้วเราไปวันทุกเตอะ ชุชกพราหม ไหว้พระ บาทเจ้าเจียรจ่าว่า สามภิลาจามี ข้าแต่มหาราชเจ้า ต่นองอาจบัดนี้ โอภาสกถาค่างาม ว่าหื้อข้าอยู่ ในอารามจันลูก วันทุกจิงหื้อ ข้าไป ข้าบยินเบิงใจ อันจกอยู่ ข้าเต้าปุขอไปชะและ คันว่าช้านอนใน แก้วกู่ ข้าเต้าปุกถ้วต่าย อันตราย หลอนเกิด คำเตื่อตร้อนหลอนมี ในรวายตีบขึ้น หลับบตี้นหลินต่าย กัจจกผานใจ พระสมสายผาบฟ้าอันจกสงสการชากข้าแก่กลางไพเราะชะและ ข้าจกไปวันนี บ่อยูแห่งนี้ กู ตามท่านชะและ นเหตุรยา จโยน ข้าแต่มหาราชเจ้า ชื่อว่า มาตุคาม ผู้ญิงทั้งหลายนี้ จักเป็นที่เข้าไป หา ยาจกวิณณิกคนขอทั้งหลายนี้บมีและ ญิงทั้งหลายนี้เทียนยอม กระทำหื้อเป็น อันตรายหายจาก บาบแก่ยจกทั้งหลายและ ญิงทั้งหลายนี้บางพ่อง รู้ร้ายเรียนมนต์ คตเคี้ยวกระทำรับเรี่ยวแก่ผัวต้น หื้อเป็นคนท่นเทียนกับเขาเงินมีเขาด้วย บัวตีสักอันและ

คันว่า ราชมัทรี มารอดแล้วรอดกู่แก้วอาราม จักมีความเคร่งเครียด หื้อเป็นเหตุในทาน ชะและ นางจ๊กมาเป็นอันตรายเจ้าท้าวลูกเต้าคำรามท่านชะและ ญิงทั้งหลายนี้รู้เรียนมนต์ เสบร้ายย่ำ ย่ากระทำต่นพระบาท มือซ้ายพาดหัวอกหื้อเจ้าตกใจจกถ้ว อ่อนยวม หื้อเจ้าครอบใจชะตาย คันข้าเอา ลูกญิงชายเจ้าหนีจากวันนีหากยินควรชะและ สทฺธาทานัน ททนต์ บัดนี้ท้าวสัททาเจ้อแล้ว จึงหื้อ ลูกแก้วเป็นทาน อันว่าสอง กุมมารงามแ่ง อย่าหื้อทันทันหน้า แม่พระญา นางจ๊กมากระทำร้ายราบ อันตรายหากเหมือนมีขออลาพระสีแต่เช้า นำลูกเต้าท่านหนีพลันชะและ ข้าแต่มหาราชเจ้า คันว่า พระราชเจ้าจกสั่งอลาจากลูกเต้าอันใดก็จารางแล้ว ยังลูกแก้วท่านทั้งสอง สรีบัวทองงามแ่ง อย่าหื้อ ทันทันหน้าแม่พระญามาเตอะ บัดนี้ท้าวมีศรัทธาเชื่อแล้ว จึงหื้อลูกแก้วเป็นทาน เป็นผละสารอัน ประเสริฐ จักนำเอาเจ้าเมื่อเกิดเมืองสวรรคชะและ พระมหาสัจเจ้ากล่าวว่สันนี้ สจตเน จเสทญฺฐ์ ดู ราพราหม ผิท่านบโค้หันหน้านางแก้วยอดฟ้า มัทรีผู้มี วัตงามแ่ง ปฏิบัติแก่ผัวต้น ดังอันถุ ขาสองคนที่ น้อง คันท่านเอาหนีจากห้องหิมพาน ท่านจุงสองกุมมาร เมื่อถวายแก่พระญาดันปุ สองขาอยู่ในเมือง พระบุญเรืองอะคราวต่นท้าวชื่อสญฺเขย อันอยู่ในเมืองเจตตฺตร นครนั้นเตอะ อิเม กุมาร คันว่าหัน แล้ว สายใจเมื่อรอดแล้วสองหน่อแก้วเมื่อถึงเมือง ปากจ่า เนื่องชมชื่น หุมทั้นไนใจ เข้าของอันใดมีบ ไร่ แคนแต่่งให้ป็นพราหมมาละและ ชุชกพราหมกล่าวว่ อเจทนสสภายามี ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้า เต้าจกเมื่อเมือง

เจตบุตร นคร บ่ได้ กลัวท่านไ้คืบชิงเอา สองนงเราหนุ่มหน้า ข้าเฝ้าหากยिनกลัว ยังพระเหนือหัวตนปราบฟ้า หันข้าผูกสองกุมมารอันเป็นหลานท่านท้าวเมื่อรอดค้ำวสิมพี ท้าวปิดตาต่นป้อแห่งจักเจ้าโขดมนโปกษแกข้าว่า พราหมผู้ไ้คืบชิงเอา หลานกุมมาชะตาย ว่าอันแล้ว ก็จักกระทำทัณฑกัมม์แก่ข้า คือว่า ควรก็จักฆ่าหื้อตาย ควรขายก็จักขายหื้อเป็นแดน เทียงจักกัมหน้า สูทางตายชะและ ข้าญิงท่านชิงเอาแล้ว ข้าเท่ามืออันเปล่าเข้าเมื่อสู่สำนัก เมียแห่งข้าผู้ชื่อว่า อมิตตดา ปันนานั้นชะและ เมียแห่งข้าผู้นั้น ก็ดำคำร้าย จักไ้ด้วยคำว่า พราหมผู้ไ้หาปัญญาบ่ได้ ขอข้าหื้อได้แล้ว ปล่อยหื้อท่านชิงเอาว่าอันชะและ เวสสนตตร อาห พระญาเวสสันตรเจ้าจำกับด้วยพราหมเฝ้าโลมไ้ว่า ดูราพราหม ท้าวต่นนั้นบ่ไ้สามารถ เลยะมมเมตติโต ตั้งอยู่ในเมตตารัหมย์ยอมอินดูกรุณาผู้ไ้หาเข้าของบ่ได้ ย่อมหื้อท่านปานตั้งท่านนี้และ ดูการาท่านพราหม คั้นท่านนำสองหลานเมื่อรอดแล้ว ท้าวไ้ยอดสมุชชัย คั้นหันหลานเมื่อรอด รู้ตั้นถ้อยตอบคำ หลานท้าวองการต่นชอบด้วยประกอบด้วยเมตตารัหมย์ บ่กระทำบาปยาบจำ บ่ฆ่าท่านซีพราหมนายชะและ นา ท้าวมีไ้จ่มขึ้น เข้าของยีนปันพราหม ไ้สองหลานงามท่านไ้ พราหมหากจักไ้เหลือไ้ชะตาย ชุชกพราหม ฟังดูบ่ยินชอบจึงกล่าวถ้อยตอบขุนธัมม์ว่า

นหตมहि กริสสามิ ข้าแต่พระบาทเจ้า หื้อโอกาสคำสอน ข้าบ่หลอนจักกระทำตามไ้ได้ ข้าเท่าเอาสองแก่นไ้ธริน เมื่อสู่เมืองกลิงกราช อันว่าเจ้ากุมมารอันมีรูปงามถ้วนหน้า จักเอาเมื่อไ้ข้าบ่าเรียมเมีย หื้อกระทำการทุกคำเข้า ยามนั้นเผื่อสองเฝ้ากอดกันนอนชะตาย ผรุสส วจนั สุตวา เจ้าชาลีสรรัตผันแฉ้ว และนางหนอแก้วกัณหา ไ้ยินคำพราหมคำหย่าหยาบร้องออกปากเสียงแข็งสองเปิงแปลงกลัว เป็นข้าไ้ต่อหน้านางพราหมณี ก็ชวนกันหนีไปด้วยปองเสียไปสู่ห้องศาลา บ่อจสามารถจักอยู่ไ้ได้ ไ้คลุมเครือเขา เป็นตั้งพราหมจักไ้เรียเอา ที่นั้นสองต่น เราพากันต่นขอไ้สู่ห้องไพรสน มีตักอันหัวอกป็นร้อน บ่ห่อนจักไ้ต่นอยู่ไ้ได้ สองแก่นไ้พึ่งพะหนี จักไปล้อยู่ที่ใดก็บ่ได้ เป็นตั้งพราหมเฝ้าเข้าไ้ใกล้ครุ่มไม้ ยับเอาเนง เราจึงหนีกว่าถึงทาน้ำโปกขรณิเจ้าชาลีจึงเอามาคาคดผ้ายอมผาดกับต่น เอากันลงล้อยู่ที่น้ำเล็กเปือกคอก ยอหัวออกไ้ได้ น้ำแหวดไ้ทั้งตัว เอาใบบัวงำหัวอยู่ เปื่อลี้เฝ้าปูซีพราหม วันนั้นและนา

ตมตถึ ปกาเสนโต สตถา อาห พระต่นเป็นเจ้า ปราบแห่งดีโลกา พระจักโข อตถบาลีอันนั้นมาหื้อแจ้งจึงแสงเทศนาว่า ตโต กุมารโ พยตถิตา สุตวา ลุทสุส ภาสิตตฺ เตน เตน ปถวิสุชาลี กณหา ชินาจุภอ ดังนี้ ภิกขเว ภิกขุทั้งหลาย ผุงทรงสิลเสสัสสวาท อันว่า เจ้าน้อยราชกุมาร ไ้ยินพราหมจำกำหยาบกล่าวขนาบปูนกลัว สองจอมหัวทั้งคู่ ยินกลัวอยู่สาหัส อตใจฟังบ่ได้ สองแก่นไ้ แล่นพะหนีไปยชีพราหม ปู่เฝ้า เข้าอยู่ในน้ำแคใบบัววันนั้นและนา ชุชกโกปี อตสา เมื่อนั้น ชุชกพราหม บ่หันสองกุมมารในสฐานที่ไ้ถ่ต่นทานไ้รัสสิจึงจำคำหยาบคำลาบ ท้าวเวสสันตรว่า

ดูรา วเสสันตร เหย บัดนี้กูวอนขอลูกแก้วท่านหื้อทานแล้ว ชอบตามธัมม์ ทำจำกูเมื่อสู่ท้าวต่นปุสองขา กุบจักเมื่อเมืองท่านท้าว ในดานด้าวสิพี เมื่อกูจักเอาสองสรีเมื่อเป็นข้าไ้ ตอกหน้าเมียกว่าอัน ท่านบ่อยเล็งดูลูกท่านแล้ว สัญญา คือว่า พบตาละ ยกคิ้วย้วยหน้า ร่อหื้อลูกน้อยท่านหนีพลันบัดนี้ ท่านเหยยะดั่งบ่หันบรู้ เทานั่งคู้เข้าพับแพงเชิง อันว่า คนในเมืองลุดาว ไ้จักรู้ร้ายเหมือนดั่งท่านท้าวรสสิ บมีและ บัดนี้ท่านรสสิ ก็ยังรู้ร้าย ปุนหมายแท้ตีหลียังไ้พระรสสิก็บ่หื้อชมขึ้นเจ้าตั้นใจ ตั้นใจกมอง เมื่อนั้นและนา ตสุตวา มหาสโต เมื่อนั้น พระมหาสัดเจ้า ไ้ยินกำพราหมเฝ้ากล่าวติเตียน จำเนียรแต่ต่น ต่นไ้หันหน้า อันจักไ้หื้อลูกกำพราเป็นทาน มีไ้ใจบานชื่นชม

ใจหอมชื่นด้วยซีพราหม บัดนี้ท่านพราหม ได้ยินกำผานผิดแผก เป็นดังหัวใจจักแตก ยามเดียว พระสมณเถรียว ปราบฟ้า จึงอวายเป็นน้ำต่อตา จำพราหมแห่งกำผานปุลมพราหมแต่มาอยู่ศาลาว่าดูราพ พราหมภูนี้บ่หอนจักลายมิ่ง ออย่าหมายหน้าต่อตณภู ท่านจงค่อยอยู่นี้ ลูกกูร่อยปายลีเือกกลัวพราหม ชะและ กูหากจักไปหาเอามาหื้อได้ ยังสองแค้นไ้ กุมารหื้อ แก่ท่านชะและ

ว่านั่นแล้วเจ้าจึงเยื่อนย้ายลูกคุมคว้าย จากศาลา ไปตวยหา สองบุตรตางามแ่ง เตียว ตามแต่รอยตีน อันสองนรินเตียวถึงท่าน้ำสระ รสีหันรอยตีนลงสู่ไปกขริ ท่าน้ำ เจ้าจึงข้าคะนิงดูใจ ว่า สองบุญชูลูกแก้ว หันรอยตีนลงสู่แล้วดีหลี อันจักเรียกหาเจ้าชาลี มาก่อน ด้วยเสียงอ่อนรื่อง หา เจ้าจึงกล่าวกถาว่า เอहि ตาต ปียบุตรตา ปุเลถมม ปารมี ดังนี้เป็นเคล้าว่า ดูราเจ้าชาลี สรีลูก อ้ายป้อเจ้าจูงมาด้วยมือ ตามกำปัสปลันทราเจ้าจูงช่วยกูสร้างก่อปารมี รัมม์แต่เตอะ หื้อได้ถึงแก่ สัพพัญญู ตัญญาณ อันหนึ่ง พราหมผู้นี้มาว่ากำกำร้ายว่าเหลือใจ ปานดั่งไปแสนเปี้ยว วูใหม่หาสุขบ่ ได้สักยามและ เจ้าจูงมาเป็นดั่งน้ำใสงามชื่นช้อย หดหล่อย้อยหัวใจยังพราหมตาร้อนไหมกว่าไฟเผา และนา ยานานาเมโถถ เจ้าจูงมาเป็นดั่งสำเภาคำล้ำเล่มใหญ่เอาป้อใส่ บ่หวันไหวในท่าสำสาคร หื้อกูป้อชื้ออนไปถึงฝั่งกล้าหน้า คือฟากฟ้าแต่สงสาร มีนิพพานเป็นสุขยิ่งข้าสิ่งโลกา ยังคนและเทวดา แสนหมู่ ป้อก็จักเอาเข้าสู่นิพพาน จากสงสารที่ร้าย ด้วยอันหื้อลูกอ้ายป้อเป็นท่านนี้เตอะ

ตัสุตวา ชาลี กุมาริ เมื่อนั้น เจ้าชาลีกุมมาริ ได้ยินกำพระศบาลตันป้อตันถ้อยต่อ รื่องหา ด้วยสัญญาจะใจ บ่อจจักอดได้แต่สระสรี เจ้าจึงคณิงใจว่า พราหมผู้นี้แมน้มจักฆ่าจักตักกู ฉันใดก็จูงกระทำตามใจมันเตอะ กูอย่าหื้อป้อกูเรียกป้อสองทีเตอะ ว่าอันแล้ว เจ้าก้อเปิกยังไบบัว อันกันบนหัวแห่งต้นเสี้ยแล้ว ก้อออกมาจากสระแก้ว เท่าตบเตียว เตียวมาหาท้าวตันป้อ รื่องให้ต่อ นมัสการ เจ้ายินผานกราบไหว เยยะรื่องให้ ก็เยยะเตียวมา ถือเอาหลังบาทาท้าวตันป้อ รื่องให้ต่อ ปุนผานเช่นและนา อถ มหาสโต เมื่อนั้น พระมหาสัจเจ้า ก็บ่หันลูกเต้าท่านทั้งสอง จึงถามเจ้า ชาลีว่า ดูราเจ้าชาลีสรีลูกรัก ป้อลูกน้อยหน่อสายตา อันว่า นางกัณหาน้องเจ้า เข้าลิ้นหน้าอยู่ทางใด นั้นชา ตาตุ เมื่อนั้น เจ้าชาลี กล่าวไหว เยยะรื่องให้ ก็เยยะเจียรจำ ว่าข้าแต่พระบิดตาเป็นเจ้า ในเมื่อภัยใหญ่และเกิดมีแก่สัตว์ทั้งหลาย คือว่า ท่านฆ่า เทียนยอมอวายเป็นน้ำสู่ทางหนี บมีไคได้ไปเป็น กู ไปอยู่ตันเตียว นั้นนางกัณหาธิดาน้องข้า บรูที่ไปลิ้นหน้าอยู่ทางใด และ ป้อเหย อตถมสโต เมื่อนั้น พระมหาสัจเจ้า ก็รูว่าดั่งนี้ รื่อยว่าลูกกูทั้งสองได้หื้อกักตึกา แก่กันไปมา ว่า คันได้ป้อ ยอว่าน้องยังหนีเนื้อ ว่าอันชะและ พระมหาสัจเจ้า แหวตกฎหมายรูตั้งนี้แล้ว ตันแก้วจักเรียกหา นาง กัณหา ในเถื่อนอันจักออกมาเป็นเพื่อนเจ้าชาลี พระรสีเป็นเจ้า เรียกเอาลูกเต้า ผู้ชื้อกัณหา ธิดา ลูกรักญิงเตียวแก่ป้อเหย เจ้าจูงช่วยกูป้อสร้างปารมีรัมม์ ได้หื้อเต็มแก่หัวใจป้อ ด้วยอันหื้อลูก น้อย ห้อยเป็นทาน พราหมผู้นี้ ก็มาว่า กูป้อนี่ถ่ายพรางมัน ใจป้อนี่เป็นดั่งไฟพันพวงมาพกร้อนแต่ นอกในถึงเจ้า จูงเอาน้ำแสนโหมมาหดหล่อ หื้อใจป้อเย็นมาตอะนา เจ้ายามนั้นว่าเมโถถ เจ้าจูง มาเป็นสเภาคำล้ำเล่มใหญ่ เอาป้อใส่ไว้ บ่หวันไหว สมุทสาคร คือ ภูสงสาร หื้อถึงฝั่งกล้าหน้า คือ นิพพานนั้นเตอะเจ้า คันป้อข้ามพ้นแล้วและเท่าจักข้ามผู้เองเตียวดั่งบมีวันและนา ป้อจักยกเอา สัตตโลก กับทั้งเทวโลก ข้ามพ้นจากโอสสงสาร ด้วยญาณอันเจ้าหากำชุนั้นและ เจ้าเมื่อนั้นนาง กัณหาธิดา ได้ยินเสียงท้าวตันป้อ อันตั้งหน้าต่อรื่องหานางมีน้ำตารักป้อคณิงใจต่อว่าดั่งนี้

กูบ่ควรหื้อป้อ กูรื่องถ้วนสองที นางก็แบ่งใจดีว่า พราหมผู้นี้แมน้มจักฆ่าจักขาย กูด้วยประการฉันใดก็จูงหื้อกระทำตามใจมันแก่แห่งมันเตอะ ว่าอันแล้วนางแก้วก็เปิกเวิก เสียยัง

ไบบัว อันกึ่งกลางหัว แห่งต้นเสียแล้ว ก็ออกมาจากสระแก้ว พรากเตียวมา เจ้าก็ถือเอาหลังบาทาตีนซ้าย เจ้าบาดร้ายไปไกลนางจอมใจรักป้อ ร้องให้ร่อปุนผานเช่นและนา เตสอสุณี อันว่า น้ำตาแห่งสองกุมาร ทั้งสอง ก็ไหลหลังถั่งตกเหนือหลังตีน พระกูปาลยะย้อย แห่งสองออนน้อยกุมาร ปานตั้งดอกบัวบานนั้นก็มิและ ตสส อสุณี ส่วนอันว่า พระมหาสัจเจ้า อันรักลูกเต้าทั้งสอง ก็ให้มากหนักหนักหนา อันว่า น้ำตาแห่ง มหาสัจเจ้า ก็ไหลตกต้องเหนือหลัง แห่งกุมารทั้งสองป็น้อง อันใสงามเป็นตั้งพิดานคำนั้นและ อดถมมหาสโต เมื่อนั้น ส่วนอันว่า มหาสัจเจ้า มีหัวใจปานตั้งจักแตก กิ่งไปมา เจ้าลูบก็หลัง สองบุตรดาป็น้อง ด้วยพื้นมืออันอ่อนสุขุมาลแล้ว ยังลูกแก้วทั้งสอง เจ้าก็ห้อยยืนอยู่ ต่อหน้า จึงเล่าโลมลูกแก้ว กำพริ้าสองศรี ว่าดูราเจ้าชาลีศรีลูกรักแก้วชายเดียวแก่ป้อเหยย มีคาวาเจ้าปู้ยังหัวใจ แห่งกูบ่อ อันมีปกติคิดใจต่ออย่างทานอันและฤ อันว่า หัวใจแห่งกูบ่อมักไค่หื้อยังทาน อันมีในตนเป็นยอต่อยอมคณิงรอดคินวันตาย จูงหื้อมโนรสกำปรารณาแห่งป้อหื้อถ้วนต่อบรมวลเตอะ เจ้ากูบ่อก็จักหื้อเจ้าทั้งสอง เป็นทานแก่พราหมวันนั้นชะและ ว่าอันแล้วเจ้าก็กดตาลูกแก้วแห่งต้น ก็หื้อม้ายืนอยู่สองหน้าเป็นตั้งป้อค้ำกตค่างัว ว่าตามตัวใหญ่ น้อย คะค้อยตามอันเปิงใจท่านและ โสกริพระรสิตันผ่านแล้ว ก็จำเชิงถูกแก้วต้นชื่อชาลีศรีลูกรักชายเดียวแก่ป้อเหยย จำเนียนแต่กาลนี้ไปภายหน้า เชื่อเจ้าทั้งสอง ก็ได้ชื่อว่า เป็นข้าแห่งซี พราหมแล้วและ ผิวว่าเจ้ามักไค่พ้นจากข้า อว้าวหน้าออกเป็นไท ผู้ใดมีใจมักไค่ไถ่เจ้า เอาเป็นลูกเต้าสืบวงศ์ หื้อหาคำนิขงามขึ้นช้อยมายืนยอป็นหื้อซีพราหม ยามนั้นเจ้า จึงพัน อันเป็นข้าอว้ยหน้า ออกเป็นไทชะและป็นตั้งนางกัณหาน้องเจ้า สรมหม่นหน้าป้อตาพุหินชาติกาต่าก้อย คือไพร่น้อย แต่ปชา อันบใช้ท้าวพระญา จักมาไถ่ หาได้ แต่อันมี ปูซีพราหมปุ้ฒ่าน้องเจ้าก็จักได้ออกเป็นไทชะและ เท่าจักมาม้างเสียชาติเชื้อเรา อันเป็น ชัตติยราชชาชาติท้าวพระญาและ

ยธน์ เข้าของอันและร้อยปมีแต่ไพร่น้อยและริพล โยธา เท่าเว้นไว้แต่ท้าวพระญา จึงหาได้คนทุกขีไว้หาดตอมตาย และนา เหตุั้น ผิวนางสายใจน้อยเจ้า ไค่หื้อพ้นจากข้าเฒ่าซีพราหม จูงหื้อหาข้างสารหลายพังพายงามป้อร้อยข้าใหญ่ น้อย ก็สันเดียว คำแดงงามเปี้ยวเปล่งป้อย ป้อร้อยแตงนำมาข้าญิงซาใหญ่ น้อยจุนคนตกแตงเข้าของถ้าไถ่เจ้ายามนั้นจึงพันจากข้าเฒ่าปูซีพราหมและ พรมหาสตรศรี ก็ส่งเจ้าชาลีว่าดังนี้ วันนั้นและเอว คันว่า พระมหาสัจเจ้า ตัดค่าลูกเต้าต้นแล้ว ก็เล่าโลมลูกแก้วอยู่ในกำ เจ้านำสองขาเมื่อสูในที่แก้วกุศลาอารามแล้ว เจ้าก็ถือเอาน้ำต้นคนธิ มาไว้ในที่ไกล่ต้นคำเจ้าก็กระทำผูกเอายัง ปัญญาสัพพัญญูหื้อหมั้นรัตขาครั้งกัน จึงเรียกเอาพราหมผู้เดียวหนมาไกล่เจ้าก็หื้อแก่นไซ้เป็นทาน แก่ชุกชกพราหมขนาดน้ำตัมกยาคกภูหมาย สมบัติทั้งหลายมีในโลกก็บริโภค จักปรารณาเอายังสัพพญูเราผ่านแล้วอันจักนั้งแท่นแก้ว เทสนาธัมมคันว่า ท้าวปรารณาเอาแล้วก็หื้อลูกแก้วเป็นทานแก่พราหมนาจารย์ผู้เฒ่าแก่ ก็มีวันนั้นและ ตมตถิปกาเสนโตสธธา อาห สพพญูพระพุทเจ้า จักสำแดง อดถ อันมาหื้อแจ้ง พระจูงแสงเทสนาเป็น กลว่าตโตกุมมาโร อทาย ชาลีภญา ชินาจุโภ พราหม อทาจิตโตปุตตเกตน มุตตม ตทาสีย์ ภิสสนกั ตทาสีโลมหีสนย์ กุมารโบริทนิหิ เมทนิย สมกปปล ดั่งนี้เป็นเคล้าและ ภิกขเวตุราภิกขุทั้งหลาย ในกาลนั้น ส่วนว่า พระเวสตรศรีต้นจำเรียวสวัสตีแก่ชาวสีพินคร ทั้งหลายก็นาเอามาแล้ว ยังลูกแก้วทั้งสอง ด้วยใจใสยินดี เจ้าก็ไหลหลังถั่งตกเหนือมือพราหมแล้วก็หื้อลูกแก้วเป็นทานอัน รเสียงบัณดาน เกลาคลึงเส้นขนต้นปูนกล้ว หนึ่งหัวปองถกสั้น แผ่นดินลันไปมา ตทาสีย์ ในครายามนั้นส่วนพระต้นงามแ่ง จำเรียวแก้ว สีพีเจ้าก็ยออยู่ชูลีกลาบไหว้ จึงหื้อสองแก่นไ้กุมารเป็นทานอันยัง เจ้าจอมมิงยินดียังชาลีและกัณหาทั้งคู่

เคยสุขขุมาน ถวาย เป็นทานบ่แผกทั่วก็แรกเอา ปัญญาปัญญาและนาทานเตเชน อันว่า แผ่นดินหนา
สังขยาว่าได้ สองแสนสี่หมื่นโยชนะ คนนาก็ร้องก้องสนั่นหวั่นไหวไปมา เป็นดั่งข้างสารตัวลงน้ำมันพัน
แกหญาเกล้าแกขอปอหมอเอาไปได้และ ร้องแสนสครียนเล่นไปมา นั้นและ

สาครโธ อันว่าน้ำสมุทรสาคร ก็ขราเชร็อกเยือกตีฟอง นองตีฝั่งไหลลุดูถึงไปมาก็มารัก
และสินโลอันว่า เขาสินโนลราชปพิพตาอันเป็นพระญาแกดอยทั้งหลายนั้นก็เบนหน้าเฉพระาเชิงวงกฎ
แล้วก็ก้อมไปมา เป็นดั่งยอดหวายอันท่านลนไฟไกวกวัดแกวงไปมานั้นและ สกโก อันว่า พระญาอินทสุ
รินทเจ้าฟ้า ก็อวยหน้าร่อเมืองคนยินดีตบตันแขนปูชาหือเสียงสาธุการมากนักรมหาพราหมก็มีใจ ชม
ชื่นยินดียอมมือยีนสาธุการมากนักรและสพเพทเวา อันว่าเทวดา ทั้งหลายมวลหมู่ล้วนหน้าอยู่สาธุการ
มากนักรและอันว่าเสียงโกลาหลเกิดก้องเป็นต้นว่าแผ่นดินร้องและดินร้องและดอยคางก็ขราบขึ้นไปต่อ
เท้าโสพสมหาพราหมสวรรคเตวโลกพันก็มีและ ขนิติกอันว่า ท่าฝนเมฆธราภาก็ไหลหลังถั่งตกลงมาคระ
ศรีหากปุนกลัว อการ อันว่า สายฟ้า บีชกาลควรมบรวาย เรื่องเหลืองทั่วป่าเป็นดั่งฟ้าจกผาดินทราย
หิมวนต์ สัตวทั้งหลายในเถื่อน ราชสีเป็น เสือเหลืองร้องนินเนื่องคระครินเป็นเสียงอันหนึ่งอันเดียวก็มี
และเอวรูปควรรปุนกลัวมีมาก อัศจรรย์หากปุนกลัว เช่นและเมื่อนั้นพระมหาสัจเจ้าจิงจำกับด้วยพ
ราหมเฒ่าว่าภรรพราหมมนลูกรักกุกยังหนุ่มน้อยน้อยยูกรักเท่าหัวใจเท่าว่าปัญญาสัพพัญญอันใดอัน
ประเสริฐ กูรักรำเรศกว่าสองขา ดั่งจิกสองขาสังขยาเรารักร้อยเท่าพันที่รักถึงหมื่นเหลือแสนเหตุนี้กู
จิงจิงแขนลูกกุกมาถ้าแกชีพราหม เหตุใครได้ปัญญาสัพพัญญุตัญญาณนี้และ พระมหาสัจเจ้าคั้นว่าหือ
ทานแล้วยังลูกแก้วทั้งสองเจ้าบังเกิดยินดีว่าสุทินนวัฒเมทานดั่งนี้โอยหนี ทานอันกุกหากหือเป็นทาน
อันดีนักรและ ว่าอันแล้วเจ้าก็เล็งดูหน้าลูกแก้วทั้งสองวันนั้นและนาชุกโกปีส่วนชุกพราหมปุเฒ่าบมี
เชือกอันจิกผูก สองเจ้าลูกพระญา มันหันก็ละลงพามันไว้เข้าสู่ป่าไม้แสวงหายังเครือเขาอันจิกผูกยัง
สองเจ้า ลูกพระญา ก็หันมหารตาเครือใหญ่มันก็ก้มได้กัดเอากัดเครือเขาด้วยเขี้ยวทั้งคาบเกี่ยวคือลี
เอามาผูกซาสีแขนขวากับมือนางกัณหาเปื้องรัคร้าย คาคกับกันพันพวงเป็นเกี่ยวหนึ่งหนึ่งก็เอาตี
หลัง สองหน่อแก้วลากลับ และนำไปวันนั้นและนา ตมตถูปกาเสนโต สดถาอาหพระพุทเจ้าจิก
สำแดงออันนั้นมาหือแจ้ง พระจิงแสงเทศนาเป็นกถาว่าโต โสพราหมโณ ลุทโพ รตทนต์เทหิสนทีย
รนต์ยเถ กนธิตวารถานย อนุชฎฐ ตโรตรช มหายทลพญจ หายพราหมโณ โอคถตยนโตเทหิ สิริวราช
เปกขโต ดั่งนี้เป็นประธานและ

ภิกขเว ดูราภิกขุทั้งหลาย ต้นทรงสลิไสปริยาส อันว่าพราหมผู้หยาบซ้าสาหัส มันหนีเสีย
อาศรมบด ออกก้าวสู่ป่าไม้แสวงหายังเครือเขาอันจิกผูกยังลูกพระญา มันก็กัดเอาเครือเขาด้วยเขี้ยวที่
งคาบเคี้ยวเอากันมาผูกสองจอมขวัญลูกท้าวหนีจากด้าวศาลา เมื่อนั้นและนา ตโตเมื่อนั้นชุกพราหม
ผู้เฒ่าถือไม้เท้าเพื่อนองพาที่หลังกัณหาซาสี นากว่า ร้องดำเจ้าจำไปป็นมันมาตีหลังสองหน่อเหล่าตีต่อ
หน้าปอพระญาหากำกรูณาบได้เป็นดั่งข้าใช้ปอหากป็นมันมานั้นและ เตสึ พราหมตีหลังเจ็บบ่นอยปอ
เป็นแก้ว เลือดเหนื่อหลังผิวหนึ่งสอง เจ้าขาดคือเขาบาดเป็นรอยมันเล่งตีบ่นอย ปอว่าแผลเลือดย้อย
ไหลลงและนา ในเมื่อพราหมนำสองเจ้าก็เบนหลังรำบกับกันไว้ บหือพราหมตีได้แต่สนหลังและ
อถกสมิโนเมื่อพราหมนำสองเจ้า ก้าวตันป่าไม้คงไปรูปู้จิงไลกิงท้าว พันหัวหงง่าว ลูกบปลัน เครือ
เขาอันมันผูกก็หลุดมือจากกุมมารปูชีพราหมลูกบได้ เหมือน ขอนไร่ไหมไฟรามชนแขนและนา กุมารา
ณ เมื่อนั้นสองกุมมารหนีจาก อว้ายหน้าพรากเสียพราหม แล่นมาตามหาปอร้องให้ต่อปุนผานเช่นและ
นา ตมตถูปกาเสนโต สดถาอาห พระพุทเจ้าจิกสำแดงยัง อัถถออันนั้นมาหือแจ้ง พระจิงแสงเทศนาว่า

โต กุมารโรรุ ปณามุพราหมณสส ปมณญิย อสุปุมหิเนเตหิปีตรูทหิตตติตั้งนี้เป็นต้นและภิกขเวคูรา ภิกขุทั้งหลายยามเมื่อพราหมติงหงายไปด้วยน้ำตาวันนั้นและเจ้าชาลีตนสั่งเป็น ตั้งไม้ปาแปงอัน ลอหากเบิกปิดไปมาก็ไหวบาทาตนปอร้องให้ต่อเจียรจำว่าอมมจนิขนตาข้าแต่ปอพระญาเป็นเจ้าอันว่า อันว่าแม่ออกเจ้ามีทรี เมื่อจักไปคจรีแต่เช้า ก็ยังมาฝากลูกเต้า เจ้าปอแล้ว จึงจักไปและนา บัดนี้ลับ หลังสายใจออกเจ้าปอป้อยเอาเมื่อลูกเต้า ปันพราหมงายนี้ชา ปอจุงค้อยไว้สองเมื่อข้ามารอดแล้วยาม นั้นปอเยยะหื้อเมื่อลูกแก้วเป็นทานช่างเตื่ออมมจตตาดข้าแต่ปอพระญาเป็นเจ้ายศทั่วเท่าสี่พิบัดนี้ นางมีทรีอันมีไปยังแต่เช้าล่าแสวงหายังผลาลูกไม้แม่มาฝากไว้แก่พระญาเพื่อเครื่องใจพระมาดาฝันร้าย เมื่อกกลางคืนสายใจก็ยังสั่งเจ้าว่าหื้อดูลูกเต้าอย่าใจไกลเนื้อว่าอันก็ตายบัดนี้ลับหลังแม่ไปแล้วปอป้อย หื้อเมื่อข้าลูกแก้วเป็นทาน บัดนี้นางยังอยู่ดงด้านป่าแม่ออกไปทันมาเตือนา ปอจุงกรณาค้อยไว้อย่า ด่วนได้เป็นทานอย่าเยยะผานใจเมื่อข้าปอหื้อได้เห็นหน้าแม่กำพราต้งนงยามนั้นเยยะหื้อ ทานเมื่อข้า กำพราเป็นข้าแก่ชีพราหมนั้นแมนมันจักขายและ จักฆ่าลูกกำพราบักแล้วตายและนาปอเหยข้ากำพรา เป็นเจ้าพราหมผู้นี้มีรูปอันผางร้ายปุนกลั่วและ พลิกปาเท่าตั้นพราหมหตเป็นทุกเป็นตั้งตั้นข้างอยู่ลุน รุย่นหนึ่งมันหุดหื้อห้อยเป็นถ้อย อยู่ยงนึ่งมีทุนขึ้นยานลงทัดสะแอวเป็นทุกตั้งทานชัตห้ายเข้าริมปาก เต้ายานเยยบายตาบขาบปกคางตั้งพราหมชดคักคองเขี้ยวชอนออกปุนกลั่ว

กุมโพร หลังมันโก ตั้งข้างปุมปางสวดทุนยูน อโตตาพ่ายห้อยมีนหิที่พายใหญ่ปีสานโลหมิสุ หนดมันแดงจักขิจักขิจักขิ เป็นตั้งหนดกึ่งจีไฟนั้นและนา วรินตั้นมันเต็มด้วยไฟดำไฟแดงและ มีกลิ่น อันเหม็นสั้ม เป็นตั้งเข้าตัมใส่หมากแปค้ำนั้นและ ตามันเหลือกมะมาบเหลือกสากลากปุนกลั่วเช่น และจกนโตดุกมันลันคะคุดคะคาคดเยยะดะดุดดะดาดกว่าเทียวพัน อชินานิจสนทโร หนึ่งเสื่อหนาหม ห้อยยานยางย้อยเหมือนผิอามนุสตสผู้นี้บไซคนดีเคยคู่กันหันหน้าอยู่ปุนกลั่วเช่นและ มนุสโส มันผู้นี้ รอยว่าเป็นผิเสื่อเอาเกทเชื่อเป็น พราหมมีส โลหิตอาหารมันย้อมขึ้นแก้มเลือดขึ้นจับหนดแดงเบิง คาเมียมันชับจากบ้านเต้าถ้อยค่านการงานมาแสวงขอเมื่อข้าเต้าถ้อยชานำไปเพื่อนี่นาเป็นสายใจอิ ราชในเมื่อผิเสื่อผู้ยากเนื้อหากนำไปตั้งอัน ปอพระญาดั่งถุยังกว้างตาม่อดูคยดั่งถุได้ลูกน้องให้ปอกับ กรณานี้ชอสมานุนข้าแต่ปอพระญาเป็นเจ้าในเมื่อพราหมเต้าผูกเมื่อไปตีใส่จำแลนไม้เท้าแกวงหิวรา ไปเมื่อปไปมันก็จักว่าพราหมเต้าค่าตีไปไม้เท้าใส่หลังแล่น เหมือน ตั้งชายน้อยแควนตั้งว

พราหมปาโล บาปรัย ยินว่าได้ของง่ายป้อยบที่แป้หัวใจปอพระญาแข็งยังปู้ห่มัน ตั้ง หินหลวงเชือกเหล็กปวงผูกไว้ ปอกก็บรักเมื่อหน่อไร่หากให้ก็หากดอมตายนี้ชา อิเรจว ตูญเตข้าแต่ปอ พระญาเป็นเจ้าอันว่านางกัณหางมยิงไวรสังอาร์มยิงกัณนบंपราก เป็นตั้งลูกเนี้ยยานมนางข้าขอไว้ ในอารามนี้แต่กับด้วยแม่มีทรีปอเท่าหื้อข้าชาลีไปเป็นเพื่อนเข้าคองเถื่อนตามพราหมขอไว้นางกัณหา งามน้องข้าอย่าหื้อนางน้อยนาสนน้อยได้ปัดพรากหน้ามนางแต่เตื่อ เอววุตเตในเมื่อเจ้าชาลีร้องให้ขอ ไว้้องไร่อยู่ศาลาส่วนมหาสัดเจ้าก็บปากจกบลูกเต้าสักกำหั้นและโตกุมารโรรุ เมื่อนั้นเจ้าชาลียิปรา รมรักแม่ให้อ้อนแ้อจารจำอิททุกุขลภาหิปุมนาอิทตั้งเป็นต้นว่าดักกรา นางกัณหาน้องรักญิงเดียวแก่ปี เหยทุกขอันใดพราหมบุดีราวีไปใจๆทุกขอันนั้นกับเป็นทุกขใหม่ถนัดใจแก่ราเตื่อและ ตั้งถุและปีว่า อันนั้นชาแท้และผู้ชายทั้งหลายเกิดในโลกนี้เทียบยอมได้ต้องทุกขโสกด้วยอันทานบุดีนี้และ ทุกขอัน ใดบได้หันหน้าปอแม่พระญาจ้อมมิงทุกขอันนั้นและเป็นทุกขอันล้ำยิ่งทุกขชอนกว่าอันพราหมตีนี้ และโสหนุนส่วนอันว่า ปอพระญาเจ้าฟ้าตรกรม่อนหน้าเชียวใจ เล็งไปมาบหันหน้านางกำพราภักหาปอ พระญาจักให้ ด้วยอันรักนางหน่อไซ้ กัณหาชะและ โสหนุน อันว่าแม่อกนมนางกำพราคาพรากหน้า

บุตตา นางพระญาก็จักให้ด้วยอันรัก นางดอกไม้กัณหา แม่พระญาก็จักให้แต่วันถึงค่ำและ แม่ก็ให้ถึงที่ถึงเที่ยงคืน แม่ก็จักให้แต่เที่ยงคืนถึงรุ่งต่อท่ามุงถึงขวาย หัวใจหายแห่งหอด น้ำห้วยน้อยขาดเขินชายนั่นชะและ โสณุน ส่วนปอพระยาเป็นเจ้า รักลูกเต้าอยู่เววล โศกถึงต้นเดือนใหม่ ปอกจักนั่งอยู่ให้แต่กลางวันถึงค่ำ ปอกจักให้แต่ค่ำถึงเที่ยงคืน ปอกจักให้แต่เที่ยงคืนถึงรุ่งต่อท่ามุงถึงขวาย หัวใจหายแห่งหอด คือตั้งน้ำห้วยน้อยขาดเขินทรายนั่นและ

อิเม เตชมพุ การุชา ดูรานางกัณหาน้องรักญิง เดียวแก่ปีเหยชาติไม้ทั้งหลายฝูงนั้นคือไม้ชมพุเหลือแหล่ด้าวันนี้แต่อาราม อย่างกำยามพร้าพร้อม อ่อนอ้อมไปมา ราทั้งสองเคยเล่นแต่ห้องอาราม บัดนี้ลาหนีไกล ละไว้ร่วมไม้หากหมองตาย เสียแท้ละหนอ ในวันนี้ ราทั้งสองพี่น้อง จักได้ละไว้ยังหมู่ไม้หากหมองตาย ทั้งหมู่ทรายและจัวป่า แรตร้ายล่าทุกครี ทั้งเสื่อหมีและ ชะแค จ่อนหอกแจ้และลิงลม สกุกาเคยชมร่าร้อง เสียงหมีก้องนานา ชมดอกไม้บุบผาในที่ใกล้ พระปณณศาลา ในวันนี้ ราทั้งสองพี่น้อง ก็จักได้ละไว้ต้นไม้ตามพร้าหมีชะและ นางกัณหาแวนฟ้า วันนี้นา ราทั้งสองจักได้จรเดินเดียวตามป่า เนื้อร้ายล่าไปมา เดียว มัคคาเทศห้อง ในแห่งห้องดงดอน รากัณหาไปนอนป่าไม้ รันยุง ขึ้นไต่ขบตันและกาปีชาลี เยียะไปก็เยียะเชียรจาก กับด้วยน้องรักแห่งต้นว่ากัณหาเหย แวนฟ้า วันนีราทั้งสองพี่น้อง ก็จักไปเดียวหินผาและป่าแร่ ร้ายทุกเถื่อนถ้ำแ่งคีรี พร้าหมีจักโลจุงแล่นเข้าบ่แก้วนเดียวทาง ตามดงชางและป่าไม้รวก ป่าไม้ไผ่แจ้เรียวแดง หล้าคมบางก้อกาย หล้ามุ้งกระต่ายหนามหนา ทั้งหนามคาและจวากอ่อน ในวันนี้นา ราทั้งสองพี่น้อง ก็จักได้พรากแม่ไปไกลชะและ กัญหาราชิดา จึงจำกับด้วยปีชาลีว่า ดูราปีชาลีเป็นเจ้าเหย วันนีแม่ท่ามัวเมหาหัวมันและลูกไม้ ที่ใกล้ที่ไกล ก็บว่าจักมา ทุกซังแท้และนา แม่เป็นเจ้าละลูกเต้าอยู่หมองตาย ชะและหนอ กัญหาเหยแวนฟ้า เยียะผัดแผ่หน้าคีนมา เจียรจำกับด้วยปีชาลีว่า ดูรา ปีชาลีในวันนี้ นา ราทั้งสองจักไว้ละไว้ยังหมู่ไม้ยาดยายไป ทั้งย่างพร้าและชะบาเทศ ต้นกาเกส และ กัณณิกา ทั้งจำป่า สับนงาแบ่งสร้อย สุรกีตันใหญ่ น้อยสลิดสีณฐาน ทั้งดอกซ้อน ดอกท้ายหานและคามป่า ดอกพุดและจำยาม ในดงคานทุกที่ ในวันนี้ นา รากัณหาได้ละดอกไม้ไว้หมองตายชะและ ปีชาลีเป็นเจ้าเหย

กัณหาเหยแวนฟ้า เยียะผัดแผ่หน้าคีนเจียรจำกับด้วยปีชาลีเหยเป็นเจ้า โอยหนอทุกซังและหนอปีชาลีเหยเป็นเจ้า ในวันนี้นา ราทั้งสองพี่น้อง ก็เที่ยงว่า จักได้ละไว้ยังหมู่ไม้ทั้งหลาย คือว่านกเขียนและนกยูง ทั้งนกทุงสูง และจาดปากและกาแก่กาไซ เทียนย้อมจรเดินเห่าร้องเสียงหมีก้อง อันซันเถียรถ้องนับเนียง ยามเมื่อตวันเหลืองจักใกล้ค่ำ โอตน์ร่าร้องเสียงวอน ว่านอนจำอยู่ พร้อมกับคู่ฝัวเมีย ร้องเสียงเซยทั้งป่า กำล้าบินล่าไปมา ในวันนี้นา ราทั้งสองพี่น้อง จักได้พรากแห่งห้องพระปณณศาลา ไปวันนี้ชะและ ปีชาลีเป็นเจ้าเหย นางกัณหา เยียะไปก็เยียะผัดแผ่หน้าเจียรจำ กับด้วยปีชาลีว่า พร้าหมีเจ้าผู้นี้ บุบตีรา ราวีไปใจๆ เต็มว่าร่าร้องให้มันก็บ่กรุณาและ ปีชาลีเป็นเจ้าเหย อสสตา อันว่าหมากขนุนเป็นเจือเหนือคร่าป่า แบ่งป่าเป็นพวง นิโคธาหลวงขึ้นซ้อย หมากกวิตใหญ่ น้อยแก้มกัน รากอมขวัญทั้งคู่เคยเล่นอยู่หนหนีใดไกลละไว้ หมู่ไม้หากหมองตายชะและ อิ มติภูณนุติ รามา อันว่า อารมเปียงลูกไม้ อินแตงไว้ยายโย น้ำเย็นใสท่ากว้างไหลแต่ทาง สุกตา ราทั้งสองเคยอาบ เย็นชราบสุดใจ บัดนี้ราหนีไกลละไว้ดอกไม้ถ่มหมองตาย ชะและหนอ ลูกไม้ได้เหลือแหล่ สุกซ้มแก็กินหวาน ในดงดานสพฐู ตั้งต้นอยู่จ่อมคอย ราก้อยใจล่าพี่น้องกันแต่ก้องหนใด บัดนี้ราหนีไกลละไว้ ลูกไม้ถ่มเสียตายชะและหนอ อิเมโน หตุธกรกา อส อันว่ารูปข้างไซชน แม้นรูปม้างแอนหลาย

ตัว รูปจ้าวเถิกแม่ของเล่นแก่สองราเมื่อก่อนรายอมเล่นซึกเชือกเต็นชมกัน ราช่อมขวัญละไว้ รูปข้างม้า
ไม้หากหมองตาย ชะและหนอ เอว ปรีเทว

ในเมื่อเจ้าชาลีร้องไห้ในที่ใกล้ป่อพระญา เจ้าจำกับด้วยนางกัณหานอใส่ ตั้งอันเวียงวัน
ชูชกพราหมณ์ได้แล้ว ก็เข้ามาผูกยังสองกุมารตีกล่าวร้องดำเจ้าจำไปมากและนา ตมตถ์ ปกาเสนโต
สตถา อาห พระพุทธเจ้าจักสำแดง ยังอถถันนั้นมาหื้อแจ้งพระจิงแสงเทศนา เป็นภถาว่า นิยมนา กุมารา
เตปิตรร เอตทพรวิ อมม อโรคยชาลี ตถจ สุชิตา ภวอิเมโน หตถิกา อสส กริกทฐา จ อิ เมตานิอมมา
ยททชาลี โสตน เคหสิวิเน ปสสนติ ดังนี้เป็นเคล้า พระเจ้าว่า ภิกขเว ตูราภิกขุทั้งหลาย ทรงศีลใส
บริสุท อันว่า สองเจ้าน้องราชกุมาร ในเมื่อ พราหมณ์หลังนำก้าว เยียะดำก็เยียะตามตีชาลีให้เหลียวต่อ
ให้สั่งป่อพระญา ปิตตาเทวข้าแต่ ป่อพระยาเป็นเจ้าหาเปยธิเมื่อข้าสั่งอำลาป่อพระยาเป็นเจ้าไปก่อน
และ ขอป่อพระญาเป็นเจ้าอินตุลุกเต้า บอกแก่แม่เผื่อข้าว่า ข้าทั้งสองหาเปยธิไปได้ เยียะร้องไห้ก็เยียะ
เล่นตามพราหม ว่าอันเตอะ ส่วนป่อพระยาเป็นเจ้า หาเปยธิได้จูงอยู่สวัสดิเตอะ ป่อเหย ข้าแต่ป่อ
จ้อใจออกเจ้า อันว่าเครื่องเล่น เมื่อลูกเต้าก็บ่เอาไป คือว่า รูปข้างไชยซ้อนขึ้น รูปม้าตื่นยอหัวรูปจ้าวดี
เถือกแม่ของเล่นแก่ข้าตาย เมื่อใดแม่สายมารอด ป่อเยียะเอารูปข้างม้าทอดป็นนาง คันว่าแม่ได้หัน
เครื่องเล่นยังเหลือแหล่ แม็กก็ทายถูกแต่หัวใจและแม่มัทธิเผื่อข้าป็น้อง เท้าได้หันเครื่องเล่นก็จักเอา
บันเทาเสียยังโคกทุกข หื้อเบาบางเสมอนางได้หันหน้า ลูกกำพร้าวแม่ทั้งสองชะและ ในเมื่อกุมารน้อย
หนอ ทั้งสองป็น้องร้องรำให้เรณ สั่งยังพระทสพลต่นป่อบว้ายหน้าหนอเจียรจำ ตั้งอันเบื้องบ้าน พระ
มหาสัจเจ้า รักลูกเต้าบุตรดา แสนโสกาถูกต้องใจร้องตั้งเปลียวไฟ เหตุว่ารักสองจอมใจป็น้องให้แต่ห้อง
ทั้งมวลและ โสเก ส่วนว่าพระมหาสัจเจ้า รักลูกเต้าสองพระองค์ เจ้าก็มีต่นอันส่นรสาย คือตั้งข้างสาร
ตัวองอาจ เกสราชหากถือ เอากินผิมิเป็นตั้งพระจันในวันสิบห้าค่ำราหูง่าถือเอา เจ้าก็บ่อจจักเขาต
นอยุ่ได้ เจ้าก็ร้องไห้มากนิกหนา มีตาทั้งสองเต็มไปด้วยน้ำตา ก็เข้าไปศาลาท่านไร้ ร้องไห้ยงวงตาย
วันนั้นและ

ตมตถ์ ปกาเสนโต สตถา พระพุทธเจ้าจักสำแดงยังอถถันนั้นหื้อแจ้ง พระจิงแสงเทศ
นาว่า ตโต เวสสนตโร ราชารานํ ทตฺวา นกฺขตฺติ โยปญฺญสฺส ลํ ปวิสิตฺวา กรุณฺณํ ปรีเทวฺยิ ดังนี้เป็นเคล้า
พระพุทธเจ้าว่า ภิกขเว ตูราภิกขุทั้งหลาย ในกาลเมื่อนั้น พระญาเวสสันดรราชเป็นเชื้อชาติราชา มี
สัทธาบ่แล้ว หื้อลูกแก้วเป็นทานและนา ยังลูกแก้วทั้งสองท้าวก็เข้าไปสู่ศาลาร้องไห้ควรรกระสัน กรุณา
มากนัก วันนั้นและนา ตโตปริ เป็นต่นแต่นั้นหน้าอันว่าถาให้ภิลาบน้ำตา ก็จักมีแก่มหาสัจเจ้า เหตุ
เป็นรักลูกเต้าทั้งสองและนา มหาสัจเจ้าร้องไห้ว่า โอยหนออินตุสองกุมารเจ้าเป็นป่ออันกุหากได้หื้อ
แล้ว ก่อปารมีธัมม์ บัดนี้พราหมณ์นี้ป่อยมากกระทำกำจัด ต่อหน้าป่อเป็นตั้ง เป็นตั้งข้าเขาใช้เกิดกลาง
เรือนมันนั้นชา บัดนี้ตาวันใส่งามรามห้อยคลาดลาค่อยลงแลง ซิล สอง เปิงแปงอยากเข้า
ไผป่อยจักมาป็นลูก เต้ากุกินนั้นชากนวชชสา ตาค สีตา โอยหนอด้วยมีแท้และหนอ กาลปางนี้ ก็
เป็นกาลอันคำ ตาวันตกตำคำรับตอยไปแล้ว ลูกแก้วทั้งสองเปิงว่าจักยากเข้ายากน้ำใจจะร้องไห้เข้า
ไปใกล้เชิงบุคคลผู้ใด ยามเมื่อจักกินเข้าแลง ว่าข้าแต่ป่อเป็นเจ้า เมื่อมาปิดปลาใส่มือซ้ายและเรียกว่า
ลูก เอื้อย อ้ายป่อมากินว่าอันนั้นชา ลูกทั้งสองเคยไปด้วย

ยัวญาณ สิวิกาย บ่พราก อันหนึ่ง เคยซึ้งธมมา ลากซอนไปและ บัดนี้ลูกทั้งสองจัก
ได้พลัดพราก จากยัวญาณและจักเตียวต่อแผ่นเล่นตามพราหม ตั้งถุ จักได้แก่ป่าไม้หนามหนา นั้น
ชาอินตุสองกุมารเจ้าป่อ กูได้หื้อแล้วก่เป็นบารมีธัมม์ บัดนี้เฒ่าชีพราหมณ์จักว่าตีแล้วดำจำไป บัดนี้

ดาววันใส่ตักตำ ค่ำแล้วคลาคลาดแคลดลงแลง ซี่ลั้งสองเปิงแปงหยากเข้า ลูกเต้าหยากอาหาร สอง
 สงสารหยากน้ำ พรหมเม่าซ้าเล่งตีไป สองสายใจหน่อไ้ จักไปร้องให้เซ็งบุคคลผู้ใด ว่าแม่สายใจ
 เหยออกเจ้า จุงมาป็นเข้าหื้อแก่เผือกินพอง ราวาอัน ยามนั้นญิงผู้ใดและ จักมีใจเป็นตั้งแม่หมัตรี
 สองขาเจ้าและ จักมาปิดปลาใส่มือซ้าป็นแก่ลูกเอื้อยอ้ายป้อได้กินน้นชา หนอกา อินตั้งสองกุมาร
 เจ้าป้อ อว่ายหน้าร่อนหนทาง เตียวกลางดงดอยเทือก บ่มีเกิบรองตีน ขापองเป็นเลือด เจ็บร้อน
 เตือดผานใจ พรหมจิงโลจุงแล่น ขापแกว่นเคยเตียว ทางในดงกวางขวาง ถือนถ้ำ ชุกกล้าห้วยหิน
 ผาคม คนใดป้อยจักมาจุงแขน สองขาเจ้านำลูกเต้าค้อยเตียวทางนี้ชาหนอ ที่ เนียบลูกกุทั้งสองที่สุก
 ก็สุกเป็นหนองน้ำที่ซ้าก็ซ้าหมหนอง ที่พองก็พองเป็นเลือด บรู้แห่งเหียดสักยาม จักไปตามพรหมกั
 ฤจักได้จักร้องให้เซ็งบุคคลผู้ใดว่าเมื่อซ้าเจ็บตีนน้กไปบ่ได้และว่าบุคคลผู้ใดป้อยจักมาอ้อมเอาเจ้าซาสี
 ด้วยซ้างกล้าชวา และจักมาอ้อมเอานางกัณหาด้วยซ้างกล้าซ้าและจักเรียกลูกเอื้อยอ้าย ป้อเหยมา
 มาเตอะว่าอันน้นชา กถึ นุโสเน เซยย อันว่าพรหมผู้นี้นา หยาบซ้าแก่นว่าหน้าบรู้ละอาย ลูกญิง
 ชายบ่ชื้อกุหากหื้อป็นตาย มันมาตีสองสายใจ กำพรัตตีตอกหน้ากุไป พรหมจิงโลผู้เฒ่า กูหื้อลูกเต้า
 ด้วยง่าย มันป้อยมาตี บ่มีใจกรุณา สองกำพรัต ตีตั้งซ้าป็นมันน้นชา

โยปิเม ทาสีทาสถจส ในเมื่อกูอยู่ในเมือง เสวยราชเป็นเจ้าอวาราสสีพี ยังมีทาสีซ้า
 ใช้ ในที่ใกล้บาทา ญิงผู้ใดเป็นซ้าใช้ ต่อหน้าถักกู ยังมีชายผู้หนึ่งมาตาม ไถ่เล่าใช้ซ้าเก้ถักกู สอง
 ขานี้ชุกกันเป็นซ้าใช้ ต่อหน้าเป็น แม้นมาบิง ขงชววย หาได้ซ้อซ้าสิบไว้ป้อถ้วนสาม ผู้หนึ่งป้อมาตาม
 ไถ่เล่าใช้ซ้าเก้ถักกู ซ้าผู้หญิงถ้วนสี่ เป็นซ้าที่กระทำการ คนผู้ใด ป้อยจักมีใจกล้าและจักมาตีมาค่า
 ที่ค่าครัดใจก็บ่มี เขายัง กลั้วฤทธิ์ท้าวทุกด่านด้าว ย่อมกลั้วกูต้นป้อมาตีลูกน้อยหนอคอยใจ ดี
 นำไปต่อหน้า อินกูลูกแก้วกำพรัตป้อเซ็นใจชะและ บัดนี้กูรักเกิดแต่อกกูมาหาโทษบ่ได้ พรหมผู้ไร
 หาความละอายบ่ได้ ป้อยมาตีลูกกูต่อหน้า ปานตั้งจักฆ่าหื้อตาย นีชา ในเมื่อกูยังช้องอยู่ โปธิญาณ
 จักยกมือยอมมือ บุบตีมันบ่ได้ เป็นตั้งปลาอันช้องอยู่ในไซและออกบ่ได้ ลูกยังร้องให้ในที่ใกล้วังวอน
 ขอจักใจพรหมผู้ไรป้อยมาตีมาค่า ลูกน้อยกว่า เวย ต่อหน้ากูผู้เป็นป้อ อันยังผ่อเล็งดูบ่เซ็งขามนิชา
 เมื่อนั้นความตริวิตก ก็จักเกิดมีแก่ มหาสัดเจ้า ด้วยอันรักลูกเต้า ท่านหันผาน พระภูบาล จิงคิน
 ใจเล่าว่า พรหมผู้นี้มารำทำร้ายแก่ลูกกูเหลือเช่นหนอ กูนี้บ่อาจจักทะนงทรงตันอยู่ได้ ร้อนวูใหม่
 หัวใจกูเซ่นและ มากูจักไปด้วยตวยไปตายพรหมผู้นี้แล้ว จักฆ่าหื้อตายหงายไว้แล้วเอาลูกกูคินมา
 เตอะ คาลัด อันว่าคำวิตกสองประการก็เกิดมีมาแก่พระภูบาลเจ้า เหตุว่า รักลูกเต้าทั้งสองและหนา
 อทุกาปี คเหตุวา มากูจักถือเอากังธนู กล้าซ้าย คลับคล้าย ว่ายึงพรหม กูจักถอดสรีภักณจัยเถียน
 เกล้า ไปไล่ฆ่าซีพรหม มันมาขอลูกหญิงชายงามบ่ชื้อ กูหากหื้อด้วยง่ายป็นตาย มันมาตีลูกกู
 ป้อหล่อตาย ปานตั้งจักฆ่า อินดูลูกแก้วกำพรัตป้อเซ็งใจเซ่นและ คถานี้สำแดงมิจฉาววิตก แห่งโปธิ
 สัตเจ้าป้อยคินง เล่าว่ากรिया อันพรหมเบียดเบียน บุบตี ลูกกูนี้ จักเป็นโทษเสียประโหดบ่ได้
 เป็นพระสัพพัญญู ตั้งอันก็บ่หน้าชื้อว่าหื้อทานแล้ว ป้อยคลาดแก้วกัณหาแห่งใจนี้เป็นเหตุ บ่หื้อได้ถึง
 สัพพัญญู เป็นครูแก้วแก่โลกโลกาและนา

อดนเมตต์ โปธิสัดเจ้าซ้าคินงเล่าว่า โปธิสัดเข้าแต่ก่อนสร้างสมพราน ว่าทุกอันใดอันพ
 ราหมมาตีและมาค่า นำสองเจ้ากว่าหนีไกล ก็หากผานใจแท้และ เทว่ากูมาคินงคินนี้ หลายช้อง อัน
 ว่า โปธิสัดเจ้าแต่ก่อนสร้างปารมีธัมม์ คันว่าได้ทำทานแล้ว บ่หอนคลาดแคลวกัณหาแห่งใจ เทียน
 ย่อมแปงใจ ชมชื่นหมื่นพันด้วยทานต้นเทียงและ โสภิต ตสมิ ในพระบัตเตยวันี่ ส่วนโปธิสัดเจ้า ตั้งได้

ยินมาว่า รวดระลึกรู้คิดถึงคงอันดี อันเป็นปาเวณีธัมม์แห่งโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายแต่ก่อนใจทำอ่อน
 หานวิรตังนี้และนา ตโต สพเพ เมื่อนั้นโพธิสัตว์เจ้ามี ปัญญาอรอดรู้ใจจดคงดี ว่าโพธิสัตว์เจ้าตนดี
 เหลือขนาด อันปรารถนาเอาปัญญาสัพพัญญู นั้นเทียนยอมได้สละขวาง วางยังมหาปีจาก ห้า
 ประการคือ ธนบริจาจาก้าวของ พราภหลายประการ หื้อเททานด้วยง่าย ชีวิตจ่ายสละไป ลูกที่ยมใจ
 รักทั้งเมียมิ่งสละทาน ตั้งว่าบ่หื้อทานบริจาจาก้าวประการ นี้แล้ว บ่อยจักได้ตรัส ยอดแก้วสัพพัญญูมี
 นา หากเป็นประเวณีธัมม์แต่ก่อน บ่หื้อนละทอดวางเสีย คั้นกูปได้หื้อทาน เมียและลูกนั้น บ้างว่า
 จักได้ตรัส ยอดสร้อยสัพพัญญูและยอมได้หื้อแล้วชุตัน จึงได้เป็นพระเจ้าตาย หน่อพุทธรังกุน ต้นห
 นึ่งและ คั้นว่าท่านบ่ได้หื้อลูกเมียรักเป็นทาน ตั้งอันท่านบ่อยจักได้เป็นพระพุทธรเจ้าตนหนึ่งตั้งอันปมี
 ชะและนา เจ้าก็มาตั้งคำสึเนหา

อันรักลูกคิดคง ลูกธัมมดาเจ้าจูงสอนต้นเล่าหนักหนาว่า ดูราพระยาเวสสันดร กุมาร
 เหย ท่านหื้อทานลูกแก้ว เป็นประเวณีแก้วแห่งโพธิญาณ บัดนี้ท่านว่าจักไปฆ่าหื้อพราหมณ์ก้มหน้าท่าว
 เป็นผีอันนี้บ่ใช่คงดีอันเป็นบาปใหญ่คั่งกัท่านบ่อยไฝกินแห่งนั้นชาวอันแล้วเจ้าก็รู้ไรค่า ต้นเล่า
 สอนต้นเก่าหนักหนา ว่าดูรา พระยาเวสสันดรเหย ท่านมีคาวาบรู๋ ยังสภาวอันเป็นข้าแห่งท่านนั้น ก็
 เป็นทุกขตรัสในโลกนี้และ ท่านหากรู้แล้วก็ยังหื้อลูกแก้ว เป็นทานแก่พราหมณ์นั้น ซาบใช้ลูกท่านแล้ว
 และ พราหมณ์หากตีข้าแห่งมันคาย ดังฤ บ่อยบังเกิดสัญญาในใจว่า บ่อยจักไปเติมตามแล้ว จักฆ่า
 หื้อตายหมายไว้แล้วจักเอาลูกแก้วกุดินมานั้นชา ชื่อว่าหื้อทานแล้ว บ่อยคลานแก้วกินแห่งใจนั้นชา
 บ่ควรแก่ท่าน และจำเนียรแต่กาลนี้ไปเมื่อหน้า แม้นว่าพราหมณ์ผู้จักฆ่า และจักขายยังลูกกำฟ้าผู้ตาย
 ก็จูงกระทำตามใจมักมันเตอะ ว่าอันแล้วเจ้าก็อวยหน้าออกจากศาลาสมาทานอธิฐานใจ หื้อหมั่นอด
 กันอยู่ในใจเจ้าก็มานั่งอยู่เหนือหินแก้วอันมีที่ใกล้ประตูศาลา ชะก้วยอยู่สันนี้มีรูปงามสะอาด เป็นตั้งอิน
 ทาธาธาหนึ่งอยู่ปราสาทแก้ววิมานคำ กระทำตามใจหื้อหมั่นแล้ว บ่อาลัยกับลูกด้วยลูก แก้วทั้งสองวัน
 นั้น และส่วนชุกพราหมณ์ผู้เฒ่าก็ยังตีลูกเต่าลากแขนไปวันนั้นและ เมื่อนั้นเจ้าชาลีศรีวิยุราชราชกุมาร
 จักเจียนจากับด้วยน้องรักแห่งตน จึงกล่าวคาถาว่า สจกัเเลวมาหุสุ ดูรานางกัณหาน้องรักญิงเดียวแก่ปี
 เหย คนทั้งหลายเกิดมาในสงสารก็ยังคงดำนานว่าไว้ จะสืบสายมาว่าแม่เนื้อแม่ต้นแห่งกุมารกุมารีส
 ริหนุ่มน้อย ผูกไตบ่อยใกล้คือว่าพลัดพราภตายไป เเท่ายังแต่บ่อยใกล้กุมารกุมารี่ทั้งหลายผุ้กันนั้น แม้นมี
 ชีวิตก็ได้ชื่อว่าเสมอตายแล้ว เหตุว่าได้พลัดพราภแม่แก้ว ผู้ใจมุ่งอุอินดูกรณาลูกเต่าปอเป็นเจ้า ก็บ่อินดู
 ลูกเต่าอันนี้ก็ถูกโบริภานโลกกล่าวไว้ก็มาได้แก่สองราณี และนางเหย เอหิกญูเหมริสสาดูรานางกัณหา
 น้องรักญิงเดียวแก่ปีเหย เจ้าจูงมาเร็วรีบอย่าหื้อพราหมณ์เฒ่าตีราเช่นเตอะ ราทั้งสองบ่้องอย่าประโย
 ชนะ ด้วยชีวิตอันเป็นคนด้วยทานทั้งหลาย เตอะราชักได้กัใจตาย ลางแล้วร่วมที่นอนเดียวกันต่อะ

เจ้าพราหมณ์ผู้นี้ชา หยาบข้าชาติตั้งข้าปอหากบั้น มันพราหมณ์ธัมม์โลบลันใจบาปพัน
 บักรณาตีหลังราจำเล่นเป็นตั้งชายน้อยแคว่นตั้งวันนั้น และอิมเตชมพุการุกุขชาติไม้ทั้งหลายคือไม้ชมพ
 งามพรายเพริตบาแปง เกิดนานายางพรายหนากิ่งก้อมอ้วนอ่อนนุ่มไปมาอารามราทั้งสองละไว้หาก
 หมองตายชะและ หน่อหน้องหน่อน้องอิมเตฐฐนตือรามานันว่าอารามเปียงระรินปูนสนุกชื่นใจรา แม่น้ำ
 ราเคยอาบลอยเล่นคราไปมา วันนีราหนีไกลละข้าทำน้ำเปล่าส่งตไปดองไม้บาน แต่เข้าหอมทั้งทำ
 คงไพรเป็นยายโยกัณอยู่ เหนือแก้วคู่ จ่อมคอย ราค้อยใจทั้งคู่เทยทรงอยู่ตามใจ ราหนีไกลละไว้ดอง
 หล่นเสียตายชะแล้วนา ลูกไม้ได้เหลือแหล่ สุกเข้มแกกักันหวานในดงดานสะพฐตั้งต้นอยู่จ่อมเขา
 ราเอากัณและเล่นกำยี่นเต้นชมกัณวันนี ราจ่อมขวัญละไว้ลูกไม้หล่นเสียตายชะและ น้ำสระโบรขรณีมี

น้ำอันเย็นป่วนราเคยอาบเล่นชุ่มเย็นใจราหนีไกลพราวแล้ว ทำน้ำแก้วเปล่าหมองตายชะและหน่อ อีเมโนรูปอันว่ารูปข้างซ้ายตัวองอาจรูปม้าแก้วแก้วนสงครามรูปวังงามตัวไวนั้นราชักเล่นชนกันรา เคยผันผูกเล่นชักเชือกเดินไปมา วันนีร์จักได้ละไว้จักร้องให้เล่นตามพราหม วันนีชะและส่วนชูชกพรพราหมก็เอาสองกุมารน้อยนาส ไปเถิงหนึ่งบาราบับเปียงมันจลาดพิพาคท้าวไปเล่า เตมาเล่าเก่าก็มาท้าวสองที่เล่าและอันว่าเคือเขาไรอันคลาดก็หลุดจากมือพราหม แล้วเต ปหตุตตั้ง ตฤตตั้ง วियามนั้นสองกุมาร มีใจสิ้นยะยันแท้ทั้งต้น เขวักผัดปั่นไปมา เป็นดั่งแม่ไก่อันไข่ปู้จ่ารังเจ้าชัคค้อนใส่หลังเซชัคผัดไปมา เมื่อหากพระญาตันป้อร้องให้ต่อปุ่นผานเช่นและ

ตมัตถัง ปกาเสนโตสตา อาห พระพุทธเจ้าจักสแดงยัง้อตถอันนั้นมา ท้อแจ้งพระจิงแสงเทศนา ว่านิยมนากุมารา เตพราหมณสส ปมฺญจยเตน เตนปฏฐวีสุชาลี กรหาชินาจุโป ดั่งนี้ภิกขเวตุราภิกขุทั้งหลาย ต้นทรงสีลเส ปียาพในเมื่อพราหมเตมาพลาตหนทางท้าวอนหงายกลิ้งไขว่เหนื่อคองขอนไรไรไหมไฟราม เมื่อนั้นสองต้นงามป็น้องหลุดจากบ่วงคองเคือเขาชาลีเล่าปาย แล้วก็ค้นหาแก้วแล่นจอนผัดเมื่อหาท้าวตันป้อร้องให้ ปุ่นเซนและ ชูชกพราหมผู้เฒ่าแบกไม้เท้า และลงพา โกงหลังซอมเลยไลมาสู่ที่ใกล้สองสรี มายบียผูกได้เป็นตั้งไฟไหม้เมื่อกับหลวงป่นปวงแขนลูกท้าวร้องเอิ้นกล่าวปุ่นกลัว ว่าเชื่อนินาหนึ่ง่ายลักปายละส้อ เฒ่าจ่มพ้องด่าเจ้าสองป็น้องเสียงอี ที่ หยุบผันมืออีต้อร้องนั้นทั่วห้องห้องอาราม พราหมตามตีชัคพราวตัวแขนลากลงไปวันนั้นและนา

กปฺปาสทโท ที่นึบใช้กาลคายเหตุเจ้าอตถกตถา ว่ากปฺปาสทโท กาลวาทโกจิตรมาวสธนา โหติยดั่งนี้เป็นต้น และตมตถังปกาเสนโต สตาอาหพระพุทธเจ้าจักสแดงยัง้อตถอันนั้นมาท้อแจ้งพระจิงแสงเทศนาว่า ตโตโสรัชชมาทายทญ ชญจทายพรหมโณ อตยโนโต เตเน ทิสีวราชสสเปกขตโต ดั่งนี้ภิกขเวตุราภิกขุสังฆ ทรงสีลเก่าพันโกฏผู้โลกลั่น สาหตมันขดกึ่งลูกได้ยบไม้เท้าหมวดเคือเขาไรเลยเอาสองเจ้าถับท้าวอารามมันก็คำลาบเอาแล้วปาสองหนอแก้ว นำหนีมากรตีกวานค่าตีต่อหน้าปได้เยียร้องให้ก็เยียรหนีไปวันนั้นตมตถปกาเสนโต สตา อาหสตา พระเป็นเจ้าต้นปราบเหง้าสัมโพธิญาณพระจักไข่อตถนิทานปางเมื่อสองกุมารอ่อนน้อยให้ชะช้อยปุ่นกรุณา เหลียวหลังคืนมาผ่อร้องให้ ร่อพระปิตตา ก็เทศนา เป็นคณาว่า ดั่งตั้งกฤษหาชินาโวจ อัยมิงตาทพราหมโณ ลภูฐียาปฏิกโกเตตีมเรชาตังวทาสีงดั่งนี้ ภิกขเวตุราภิกขุตั้งหลายต้นสักสวดอันว่านางน้อยนาสก็ค้นหา เหลียวหลังจากตันป้อตั้งหน้าต่อต้นคำ ว่า พระทรงธัมม์เหยยอตฟ้าพราหมตีเผือชัคก้าวหนีไปและ และป้อเหยเคือเขาแข็งมันเอามาฟัดตีหลังเผือชัคน้อย ขาดเป็นรอยเป็นตั้งหญิงชายพอมันได้ไถ่เกิดเก่าใช้กลางเรือนนั้น และป้อเหยจน ยังพราหมโณตาด ข้าแต่ป้อพระญาเป็นเจ้าอันว่าพราหมทั้งหลายแต่ก่อนเทียนยอมมีใจอ่อนกรุณาพราหมผู้นี้ร่อยว่าเป็นผีเสื้อ เอาเกทเชื้อ เป็นพราหมยามได้นำผ่อก้าวค้นลับตาป้อ แคนว่าจักกินชะและเผือนีนาเป็นใจ อีราชในเมื่อผิวีสารทร้ายนำไปดั่งอัน ป้อพระยาเป็นเจ้าดั่งภูป้อยยังไกวตา ต่อผ่อได้ลูกย้อยให้ป้อบกรุณานี้ในเมื่อนางกัณหาร้องให้แก้ป่าไม้หิพาน เอ็นสั่งป้อพระญาเตียวมคคาป่าไม้ร้องให้สิ้นสายตาย

ยามนั้นพระมหาสัตเจ้ามักใคร่ผานตำผ่อตั้งหน้า ต่อเล็งแลดั่งอันกลวสีเนหาอันรักลูกข้าถูกต้องหัวใจ เข้าออกแต่ปายนอกกลมดั่งกัณหาซึ่งลาย แลกปานดั่งอกจิงแตกตัดในโอยหายใจด้วยลวงปากร้องไห้มาก สิ้นทั้งต้นทาน และอสุณีนี้น้ำตา แห่งพระมหาสัตเจ้าอันรักลูกเต้าสองคนแสนกัณวลูใหม่ ร้องร่ำให้ปุ่นวนตายน้ำตา เป็นเลือดทุกขบ้งเกิดหลายสันข้าเล็งเห็นเลือดย้อยถั่งแถวไหลเจ้าจิงคณใจ กว่าอันนี้บ้งเกิดหื่อน้ำเลือดตาไหล ก็ใช่เหตุอันใดมาถูกต้องก็เหตุกรักเจ้าป็น้องนี้หากได้

เป็นตาย ภูบรภกวนรักสองสายใจกำพริ่กุหาท้อทานแล้ว เพื่อจักแรกเอาแก้วยอดฟ้าสัพพัญญู ครอบ
 แป้งใจห้อมันอยู่ในแก้ว แก้วกุศลาเตอะ พระมหาดันผ่านแว้วก็ตัดกำรักลูกแก้วห้อมขาดแล้ว บ่อลัย
 ท้าวกำแปงสตอสมฤดีเล่าดีเล่าเจ้าก็นั่งอยู่ชะมัดชดตั้งเกาสันตีกิมในวันนั้นและ คิริทวาเรอสมปตเตใน
 เมื่อพราหมณาเอาสองเจ้าแก้ว เถิงปตูป่าไม้อารามกัณหางามถ้วนถึให้จำ ปีชาลีว่าอินปาทาทุกขาตุรา
 ปีชาลีเหย เป็นเจ้าอันว่าที่เยียบราทั้งคู่อ้อนวณวูปานไฟหนทางไกล ไปยากน่องรำบากหิวแรงเตียวดิน
 แข็งแถมแระ พรากหน้าแม่จ่อมเมืองต้าววันเหลือองตกต่ำ ค่อยลงรับห้อยอยู่จ่อมเขา พราหมตีราจำก้าว
 พราหมเตมาดำจำไปและปีเหย โยยหนอกัณหาปีชาลีอันว่าพราหมตีราจำรับไม้เท้าถิบตีนจ่อม บัดนี้รา
 ทั้งสองหาที่เป้งบได้มาราจักกัมกลาปไหว้ว้าป่าไม้ดงหนาด้วยหิวแห่งราทั้งคู่วิวหุ่มเทวดา แต่ปรา
 ปากล้ำแต่แม่น้ำทุกที่ทุกปาย ราจักไหว้วเทวดาทั้งหลายทุกหุ่มอันอยู่ห้องหิมพาน ในดงด่านที่ใกล้อันอยู่
 ต้นไม้ และยายางอนันอยู่เครือเขาค่า และปากกว้างในท่าทางหิมพานจักหือเทวดาเอาข่าวสารไปบอก
 แก่แม่ออกเจ้ามัทรี ว่าเมื่อข้ายังอยู่ดีเนื้อแม่บ่ต้องพลาดถึอันใด เทว่าวันนี้พราหมเซ็นใจหยาบเข้ามาตี
 เมื่อข้ากลัวไกลนมแม่ว่าอันเตอะ

ปชจนต์ุโณโตตุราเจ้าหุ่มเทวดาทั้งหลายเหยก่อยกรณาเมื่อข้าอันเป็นกำพริ่พลัดพราก
 ไกลนมนี้เตอะ ขอเจ้าหุ่มเทวดาทั้งหลายอันอยู่ในดงปากกว้างแต่ข้างอารามอันอยู่ในจ่อมเขาค่าปากล้ำ
 อันอยู่ในท่าน้ำวังวนปายบนหนอากาศไปไ้รวดเร็วในดงริทุกซอก ขอเอาคำเมื่อข้านี้ไปบอกแม่ออก
 ท้าวมัทรี เมื่อข้าว่าดั่งนี้พราหมตีเป็นดั่งจักฆ่าซักพรากหน้าแม่เนาไป และฉิวแม่สายใจยังรักลูกก็จึ่งหือ
 นางท้าวรีบมาเร็วหือเชียวมาพลันแต่เตอะ บอกแก่แม่เข้ามาพลันคั้นแม่มาทันทั้งคำสนรอตสนรอต ก็ยัง
 จักได้หันหน้ายอดท้าวสองชะและ หนทางเตียวป่าไม้ได้คนเดียว เตียวไปมาด้วยช่องตักช่องนี้ป้อง
 อาศรมพินางยังผารมรักเมื่อลูก จึ่งหือนางท้าวถูกอย่านานก็ยังได้พบพานลูกเต้า จึ่งหือออกเจ้ารีบ
 เตียวมาแม่นตั้งถุกก็ยังจักได้หันหน้าลูกกำพริ่ แม่กลางทางชะและตุราเจ้าหุ่มเทวดาทั้งหลายเหย
 สูเจ้าทั้งหลายจึ่งจักบอกแม่ออกเจ้าเมื่อเร็วพลันแต่เตอะ อโหวตตุราเจ้าหุ่มเทวดาทั้งหลายเหย แม่
 เมื่อข้าผู้ชื่อทรงเกิดหมวดเกล้าไปป่าแต่เช้า แสงงหาผลาลูกลูกไม้แม่ออกไ้หากนำมาเพื่อว่าจักเลี้ยง
 สองบุตรดาลูกเต้า กับด้วยแม่ออกเจ้าหน่อราชาวันนี้แม่ก็จักมาหันศาลา อันเปล่าแม่จักมาเล็งแล้วเล่า
 เล็งตายแม่จักมาพายน้าตาเสียแล้ว นั่งให้ทุกขโคกใหม่ใจนางชะและตุราเจ้าปีชาลีปีอายวันนี้ เคะาะห์
 ร้ายถูกตันราพระมารดา ก็จักมายาค่าเกียบพันเวลาแม่อารอยชงชวยหาได้ลูกไม้มากหลาย พาแม่ปู้
 ว่าพราหมบาปหนาผู้หนาผู้เฒ่านำลูกเต้าหนีไปมันมาตีหลังราไสเล่นเหมือนชายน้อยแควนตั้งวันนั้นและ
 อโหวตตชาลีโอยหน่อ อินดูแม่ มัทรีผู้ชอดเกล้า ไว้เป็นแม่เนาเสียไ้จักมากินนั้นชานน้อโกรา

แม่มัทรีสรือออกเจ้าแม่หาก เลี้ยงลูกเต้ายากเสียดานนี้ชานน้อ แม่พระญาวันนีร่วงเวลา
 กาลอันคำต้าววันตกต่ำแล้ว แม่ก็บมารอยว่าแม่พระญาก็ปู้ได้เท่าชงชวย หากลูกไม้รวดเร็วมาชะและ
 หน่อ พราหมผู้นี้กับบุตรีราวีเมื่อข้าเนาไปไ้จ้ๆ แก่ป่าไม้ดงหนาแม่พระญา ก็ปู้ได้เท่าชงชวยหากลูกไม้
 หวังได้ตั้งวันชะ และแม่มาทันยามฟ้าเชียวค่าด้วยเดือนดาวเตอะ ฉิวแม่มาทันสนรอตก็ยังจักหันหัน
 หน้าลูกกำพริ่ทั้งสอง ของกินใด แม่ได้คือลูกไม้ห่มันมาบั้นพราหมผู้เฒ่าอันหาหากเข้า เล้าโลมใจมัน
 ชะและ คันอิมแล้วก็ปล้างว่าจักบุดีลูกแก้ว แม่ไปพุนชะและ สุโนวจปาทา บัดนี้ตีนเผื่อพองทั้งคู่อ้ำ
 เลือดอยู่ภายใน พราหมจิงไรจึ่งก้าวเข้าป่าไม้แก่อารามหันชะและ หน่อแม่สุโนวจปาทาหากพห้ วาตร
 ตีพราหมโณ อิตตถาวีรปิกุสุมาลา มาตคิธิโนตติกิขุเวตุราภิกขุทั้งหลายนิยายอันนี้จักกล่าวถึงสองกุมาร
 ลูกเต้าหากอันพราหมผู้เฒ่าหากเนาไปตีหลัง ใส่จังก่าตีต่อหน้าปอราชาบุญกรณาใช้น้อย สองขึ้นช้อย

กษัตริย์ดินพืดมเมกบู้ก็ร้อยอัศจรรย์ ก็บด้วยสองจอมขวัญปี่น้องอันพราหมณ์ ผูกด้วยบ่วงค้องเรียวรัด ด้วยเครื่องเขา มัดสองศอกเผ่าหัวหงอกนำไปยับมือใส่หลัง แล่นสองเจ้าบ่แก้วนเคยเตียว สองศรีเหลี่ยม หลังก็เยยะให้เฝ้าแม่ออกไธ่ต้นมา ก็ค้นหาให้ห้อแอ ให้รักแม่หมองเงิงตามว่าคิงเงิงก็หากแล้วมีแก้วรูป น้ำตาที่เยียบราทั้งสองที่สุกก็สุกเป็นหนองที่พองก็พองเป็นน้ำ ที่ซำก็ซำเป็นเลือดรู้แห่งเหียดสีกยาม พราหมณ์ผู้นี้ก็มารีบเร่ง เตะราไปไจ้ๆ เติมว่าราร้องให้มันก็บ่วงเติมว่าคางมันก็บ่ยา เครื่องเขาผากตีไป เยยะพราภไกลออกเจ้าแม่ ภาจกมาโศกเส้าโศกาหน้าตา เหลืองหลากเพราะว่าราปี่น้องพราภไกลตา แม่ราจกมาหันศาลาอันเปล่า แม่จกมาเลงแล้วเล่าเลงคาย แม่เราจกพายน้ำตาเสียบขาดเพราะว่าบ่ได้ หันหน้านางน้อยนาสกันหา วันนีราหนีไกลตาบ่ทันสั่ง บัดนี้แม่ออกเจ้านั่งรู้วานอนสองภุธรให้รักแม่ให้ออนแอไปมา ร่ำมาตาไจ้ๆ แก่ป่าไม้หิมพานก็มีด้วยประการดังกล่าวมานี้ ก็มีวันนั้นและเดฯ กุมารบพิณินฤตกรรมิธาสำนวนนาห้องเหตุกุมารบันกัณฑลวันแปดอันหน่อพุทธรังกุมเจ้าแหลดเอาโพธิญาณอัน ประดับประคาศด้วยคณาว่าไธ่ร้อยหนึ่ง ก็บังคมสมเด็จสรเด็จแล้วเท่านี้ก่อนแล

จากการปริวรรตคัมภีร์เรื่อง กุมาร ในมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นภาษาล้านนาไทย สามารถ แปลสรุปใจความสำคัญเป็นภาษาไทยกลาง ได้ดังนี้

พระนางมัทรีทรงสุบินร้ายว่า มีบุรุษผิวดำร่างสูงใหญ่ห่มผ้าข้อมผาด สองหูตัดดอกไม้แดง มือถือดาบใหญ่ ตรงเข้าจิกพระเกศาแล้วแทงดาบใส่ดวงพระเนตร ควักดวงตาออกไปทั้งสองข้าง จากนั้นกรีดพระอุระควักเอาพระทัยไปทั้งดวง พระนางร้องลั่นสะตั้งต้นบรรทมพระวรกายลั่น สะท่าย รีบไปหาพระเวสสันดรเพื่อจะให้ทำนายฝัน แต่เมื่อเข้าไปในอาศรมพระเวสสันดรก็ตรงตรัสว่า "น้องหญิงจงเล่าความอยู่ที่ข้างนอกเถิด" พระนางมัทรีทรงทูลเล่าพระสุบินนั้นพระทัยสั่น พระเวสสันดรทรงทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้นในรุ่งเช้า แต่ทรงตรัสแก่พระนางว่าเป็นความตรากตรำลำบาก จึงทำให้เกิดธาตุวิปริตดังนี้ เมื่อรุ่งเช้าพระนางมัทรีมีกลางสังหรณ์ไม่อยากเสด็จเข้าป่า จึงตรัสสั่งพระโอรสและธิดาให้อยู่ใกล้ ๆ เสด็จพ่อ

ครั้นพระนางมัทรีไปแล้ว เฒ่าชูชกจึงรีบเข้าไปยังบริเวณอาศรมทันที เมื่อพระกุมารชาติเข้าไปถามต้อนรับ ชูชกสังเกตเห็นว่าพระกุมารเป็นเด็กฉลาด จึงทรงร้องทวาดไล่ไปด้วยหวังจะข่มให้กลัวแล้วหนีไป แล้วเฒ่าชูชกก็เข้าเฝ้าพระเวสสันดรพยายามอ้างถึงความลำบากยากเข็ญนานาประการ ในการเดินทางฝ่าอันตรายมาถึงป่านี้ ก็เพื่อขอขบิบุตรไปช่วยงานที่บ้าน เนื่องจากตนจนยากไม่มีเงินซื้อทาสได้ พระเวสสันดรทรงตรัสอนุญาต ชาติกุมารแอบไดยินจึงพาน้องสาวไปซ่อนที่ใต้ใบบัวข้างสระน้ำ เฒ่าชูชกเห็นเด็กทั้งสองหายไป ก็แก้งติเตียนตัดพ้อพระเวสสันดรด้วยคำบริภาษว่า "ไหนละที่พระองค์บริจาคทาน ปากยกให้แต่ไหนละเด็กร้ายทั้งสองคงจะคิดหนีไปแล้ว พระองค์มิได้มีจิตบริจาคทานตามทีลั่นสัจจะไว้เลย"

เมื่อสติบตั้งนั้น พระเวสสันดรจึงทรงเสด็จออกตามหาทั่วบริเวณ ชาลีราชกุมารมียอกให้ พระราชบิดาออกร้องเรียกนานไป จึงจูงน้องออกมา พระเวสสันดรขอให้ค้นหา ชาลี ติดตามเฒ่าชูชกไปเถิด แต่ให้รอรำลาพระนางมัทรีก่อน เฒ่าชูชกไม่ยอมฟัง รีบหาเชือกเถาว์ลัยมาผูกมัดพระโอรสพระธิดา แล้วเอาหวายเชี่ยนตีต่อหน้าพระเวสสันดร พลังฉุดกระชากลากไปอย่างโหดเหี้ยม ค้นหาชาลี ถูกตีรุนแรงก็ร่ำไห้หาพระบิดาพระมารดา พระเวสสันดรทรงกันแสง แต่กัตั้งมั่นในสัจจะที่พระองค์ตั้งจิตไว้ ก่อนไปนั้นชูชกว่า ถ้าจะไถ่ตัวกันหาชาลีได้ต้องให้ ทาส ทาสี ซ่าง ม้า โค

นม ทองคำ สิ่งละ ๑๐๐ แก่ชุก ครั้นเมื่อเฝ้าร่ายนำตัวพระกุมารและกุมารีไปแล้ว ก็ให้เกิดอัศจรรย์
ดินฟ้าวิปริตครืนครั้น ฟ้าผ่าผ่าสะพรั่งกลวไปทั่วป่าหิมพานต์

๔.๒.๓ คัมภีร์กัณฑ์มัทรี ฉบับวงศ์^{๒๑}

นโมตสสตถุ ฯ ยี่ ปณนทตฺ รัณญา มหาปฐวี อนุนาเทวดา พุราหมณสส ปิยะปุตเตสุ ทิน
เนสุ ยาว พุรหมโลกา เอโกลาหล ชาต อโหสิ สารโวฬิงราไสตฺชนสัพฺปิริสสทั้งหลาย จุงจักฟังยังนิยาย
อันนี้จักกล่าว ถึงบรมโพธิสัตว์เจ้าสร้างโพธิสมปาน ปองเอาผญาสัพฺปัญญ ตญาณอันประเสริฐ อันพระ
ยาเวสสันดรเจ้าหากปรารถนาเอาแล้ว ท้าวประสาทหื้อลูกแก้วเป็นทาน แก่พราหมณาจารย์ผู้เฒ่า
อันข่มเท่าเข้ามาสู่ศาลา สัตถาสัพฺปัญญต้นล้ำเลิศก็หื้อบังเกิดอัศจรรย์แก่ปฐวีแผ่นดินพระสุธาอันหนา
สังขยาว่าได้ สองแสนสี่หมื่นโยชนะคนนะนา ก็หื้อบังเกิดโกลาหล อันหนึ่งอันเดียวคือว่า แผ่นดินหลวง
ไหววะวาดเหตุอันหื้อลูกกรักราชเป็นทาน แก่ พราหมณาจารย์ผู้เฒ่า อันข่มเท่าเข้ามาขอนั้นแล ภิกขติ
ทททายาวิหิมวตฺวา สีนีโย เทวดาโยเตสิ พุราหมเน นิยานานัน ยี่ เอราบ สุตวา มนตฺยิ ส่วนเทวดา
ทั้งหลายมวลหมู่ถ้วนหน้าอยู่หิมพาน สุตวา ได้ยินเสียงสารแหบให้แห่งแก้วแก่นไขสองศรี อัน
พราหมณ์บุบตีแล้วจ้กว่า พราหมณ์เฒ่าด่าแล้วจ้ไป เทวดามีหัวใจกว่าซ้ำทุกด้านด้วยกลาหลมี
มาก เทวดาจึงออกปากเจียรจ้ว่า ผิวราชมัทรีต้นหนุ่มหน้า เสด็จเข้ามาสู่ศาลา เมื่อยังวันตั้งอัน
หล่อนบ่หันสองโสรักันที่พี่น้อง ในแห่งห้องศาลา นางพญาจักได้ถามหาเล่า กันนางรู้ว่าพระหื้อลูกเต่า
เป็นทาน นางก็จักได้แล่นตามรอยตีนอันใหญ่อันน้อย คะค้อยแลนาไปหานางพระยาจักได้ลำบาก เสวย
ทุกข์ยากเหลือใจจะแล เทวดาจำกันสนนี้แล้วก็บังคับเวทบุตสามต้นวิเศษ ว่าสูตังหลายจุงไปเนรมิต
เพศ เป็นเนื้อเนตสามตัวมีรูปเปิงกล้วเคื่องคราบ เยียะเป็นตั้งคั้นคาบแท้ดีหลี

ตัวหนึ่งเป็นเนื้อเหลือง ไปนอนเนื่องไขว่ขว้าง ยังกลางข้างหนทางตัดที่หล้างราชมัทรีจัก
เดียวท่องก็อย่าหื้อนางท้าวล่องเดียวมาแต่เตอะ อะละเตตะโยเทวบุตโต ตุมหิสิหพยัคโฆที่วิจเสมี เทวี
ยาอาคมนม กัสนิจารุหิตวา กัสนว่าเนื้อกล้าคะนองทั้งหลายมีต้นว่าราชสี ปาวหายาบหากอย่าหื้อคั้นคาบ
เปียรนางจุง ก้อยวางนางไปรอด เจ้าทั้งหลายจุงรักษาแก้วยอดนางมิ่งเตอะ ตมตถ์ ปกาเสนโต สตถา
อาห พระอินทรต้นเป็นเหง้า แก่โลกโลกา จักไชบาลิบทหลังนั้นมาหื้อแจ้งพระจิงสร้างเทศนาเป็นคาถา
จเตสราร ปิตฺสูตฺวา ตโยपालาวเน มิคคาสิงโ โหพยัคโค จทิปิจอิท วจนมพรม ดั่งนี้ภิกขเวตุราภิกขุ
ทั้งหลายฝูงทรงศีลไสบริยาด จงจักฟังโอวาสมงคลสอน เทวบุตรสามต้นอันสักสวาดก็รับเอาโอวาทแห่ง
เทวดาทั้งหลายมวลหมู่อันตั้งหน้าอยู่ หิมพานได้ยินเสียงสารกริบให้ สะอันอาบน้ำด่า ควรกรุณาใช้
น้อย แห่งพระยอดสร้อยสองศรี คือชาลีเลิศแล้ว กับนางหน่อแก้วกัณฑา เทวดามีใจชมชื่นเทวบุต
สามต้นชื่นชมบาน ก็มาเนรมิตเป็นเนื้อเจียงคานสามสิ่ง ใหญ่ล้ำยิ่งสามตัว อันเปิงกล้วเคื่องคาบ เป็นตั้ง
จักคั้นคาบแท้ดีหลี ตัวหนึ่งเป็นตั้งเสื้อโคร่งอาจเอาคน ตัวหนึ่งเป็นตั้งเสื้อเหลืองมานอนเนื่องอยู่ถ้าตั้ง
ส่องหน้าที่มีคคา อันนางราชมัทรีจ้เกี่ยวท่อง เพื่อบหื้อนางท้าวล่องเดียวมานั้นแล มหาวนโน หวเนถ

^{๒๑} ครุบาทัญจนอร์ญวาสิมหาเถร, คัมภีร์มัทรี ฉบับ วงศ์, คัมภีร์ไบลานฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น
จังหวัดแพร่, ๒๓๖๓.

มิดคา นางราชมัทรีศรีจอม นางเป็นลูกท้าวราชพระยาธัมม คันวารัศมีพระจันทร์ เรื่องไรไสสอง เยียะ
หื้อนางท้าวทองเทียมมานั้นเตอะ

มเหจมหากิ คือว่า สัตว์นานาเครื่องคาบอย่าหื้อเขากระทำร้ายราบแก่ราชมัทรี อันว่า
ราชสีตัวกล้า อย่าดันคั้นแก้วกว่ากินไหล สัตว์วิโนไพรหลายหมู่ อย่าหื้อเสื่อเสื่อลู่พาหนักนว่าราชมัทรี
ตายใจขาด ซาลียุวราชก็เที่ยวต่ายตาม กัณหารามแวนฟ้า ก็เที่ยงจักกัมน้ำสูมรณาจะแล อุภยเนวต
กัณว่าราชมัทรี ตายไปแล้วก็จักเสียวส่วนสองแก้วสองอัน คือว่าจักได้ตัดผิวขวัญ ผันแผ้วกับลูกแก้วทั้ง
สอง บ่อย่าจะแล อตถเตตโย เทวบุตรโต สารุติสี เทวดานั ปฏินิวตวา หพยสิขทิปิโน ญตวา อกนตวา
ตสส อาคคอาคคम्मคเค ปฏิปาติยานิวชิสม เมื่อนั้นเทวบุตรทั้งสามก็รับเอาตำแหน่งเทวดาทั้งหลายสารุ
ติสีแล ว่าอันแล้ว ก็ไปเนรมิตเป็นเนื้อเนตรสามตัว อันเปิงกลัวเคิงคาบ เป็นดั่งจักกันคาบราวี เอาเพศ
เป็นดั่งราชสีเสื่อโคร่ง คิวคอมตั้งเสื่อเสื่อ ไปนอนเนียงไขว่ไขว่ หนทางตัดตีนี้ ที่ข้างมัคคาอัน
ราชมัทรี จักเตียวมานั้นแล มัทรีเหย เมื่อนั้นราชมัทรีก็รำเปิงในใจในวันนี้ วันนีงู้หน้อจัจจรรยอันเป็น
โทษ ผันร้ายไสตติหสิ ควรกูราชมัทรีหาห้วมันและลูกไม้รับได้ เมื่อปล้นยามตวันตกต่าก้อย ลับตากูจัก
แสวงหาห้วมันแลลูกไม้ห้วมันแล้ว ก็จักเมื่อในแก้วกุศลา นางพระยามิตันอันสั้นร้อนร้ายปั่นไปมานาง
ก็เซ็ดน้ำตาเสียวจักใจนางก็รำให้ ผิวว่า อตถสท เตอชนิมิตต์ เมวนตติต ดั่งนี้โอยหนอ ทุกซ่งแท้แลหนอ
ชนิดิกิ อันว่าเสียมสุขคันจอดบ้อง อันกูจักแต่งต้องห้วมัน กุยังหยุบผันบ่พราก ก็จักจากมือไป กระจ่า
อันใส่ลูกไม้ ห้อยบ่าไว้ ก็หลุดตกบ่าคว่าสะสาวตคดินไป ในปากก็ปรากฏเป็นดั่งแปลกต่า พระยาหลวง
หลายไม้ทั้งหลายฝูงอันมีลูก ก็ปรากฏเป็นดั่งหาลูกบได้ ทิศะหนได้ผะแม่เพทไไว้เป็นดั่งหนเหนือเสียวสัน
นี้หนอลูกไม้ทั้งหลาย มวลมากเล็งถี่แท้หากกลับหายไปทิสสะใส่สามแวง

ก็ปรากฏแก่กุนางแท้หนอ สถึง นุโซอิทั้งบุพเพ อกุตั้ง อชโมโหนติ นางราชมัทรีหัน
อัจจรรย อันนี้ดูหลากจึงออกปากใจ ๆ ว่าอันเนรมิตอันนี้มาแต่ก่อนก็บ่หนอเกยหัน ว่าวันนี้บ่อยหน
เหลือตามวลมากจึงหลากแท้ปุนกลั่ว นิमितอันนี้จักเป็นเหตุแก่กุนาง รู้ว่าจักเป็นलगแก่ลูกน้อย รู้ว่าจัก
เป็นเหตุแก่พระยอดสร้อยจ้อมธัมนี้จา นางรำเปิงสันนี้แล้ว นางแก้วกล่าว คลาวว่า ชนิดิกิ เมปติกุเข
กกุขจจกนทติ อปลาปริโนรูกขา สพพมมณหนติเมธิสา ดั่งนี้โอยหนออัจจรรยอันนี้มาดูหลากเกิดพร้อม
พรากหลายอัน เสียมสุขคันจอดบ้อง อันดาแต่งต้องห้วมัน กุยังเกาะกุมผันบ่พาก ก็หลุดหลุยตคจาก
มือไป ต่าซ่ายใสบ่อยสัน ต่าชวาปนแผ่ผวนไม้ทั้งมวลฝูงมีลูกในปากก็หันคอบทุกคราเหลือตา ทิสสาทั้ง
มวลก็ดูไหวหวั่นผันมันคว่างไปมา นี้หนอตสส ยังพหากกลมทอิ อสสเม เมนั ปติ ในเมื่อตะวันลงระว่อง
นางท้าวทองเทียมมาสู่ศาลาเลิศแล้ว นางก็ว่าได้หันหน้าลูกแก้วแม่ทั้งสอง สุริเย อันว่าพระสุริยะ
อาทิตย ก็ตกต่า จักใกล้ค้ำลับตา เนื้อพาราตัวใหญ่ ก็มานอนไขว่ไขว่หนทาง ตาวันตกต่าก้อยลงลับ
ห้อยอยู่จ่อมเขาเขียว หนทางเตียวอันนี้ก็พอรอยตื่นผู้เตียวเตียวไต่ได้ ย่อมเป็นป่าไม้ แลเหวผาจันกูป
หันมคคาเสียวแล้ว ก็จักหื้อกูเมือหาลูกแก้วแต่ต่างใดนี้จา ลูกไม้นี้งามแ่งอันกูแม่ได้แต่ป่าปามา เพื่อเป็น
ของกินดาหอมหื่น ๓ ท้าวขึ้นกองกินจะแลหนอ สาณนาขติโย เอโกปณณาศาลายังัจจติแก้วกับต้นแม่
เหยเจ้าเหล่า ลูกกำพราแม่สองคนอยู่ในอาศรมแก้วกูไผ่บ่อยจักเป็นกุนอนแฝงสองปีงแปงอยากข้าว พ่อ
พระยาเจ้าจักเล่าโลมขาจะแล เตนุบุตรตา กามเมเมยหิ กมปาโนขยวารากิยา อันว่าสองกษัตราลูกเต่า
เนือบเส้าปูนชม แม่อารมณ์ใจห้อย ตาวันตกก้อย สองอ่อนน้อยแม่เข็ญใจ พระอาทิตยไใสสองจักใกล้
ล่องตอแลง ลูกรักน้องแฝงใจอยู่ คือตั้งลูกเนื้อกุงอนม เจ้าคิงกลมยอดแย้มแม่จวบแก้มตั้งวัน สองจอม
ธรรมพี่น้องไศคต้องกัวงวน ตาวันลงบ่ค่างปางนี้ก็หาล้างกินแลงสองปีงแปงใจจ้า รอยอยู่ถ้ากุงจะแล

สองสายใจหน่อท้าวแม่หากน้ำวคอนอนแม่อาวรรณลำปาก เชิญใจยากเหลือต้น สองลูกแวนฟ้ารอยอยู่ ถ้ากอกกู่คือตั้ง ลูกจวังามแรงร้องต้อนแม่ มาจวนกันเล่น กลิ้งเกือกเต็นดอนทรายสองสหายใจล้ำเลิศ ลูกแก้วเกิดกับต้นสองอุดมพระแม่ ลูกแก้วแก่กุนาง เชิญใจจางหิวหอดแม่อยู่ให้ตายผอม เพื่อเดินไปหา ลูกไม้มาสันสองจอมทันยังห้องเล่นท้าวต้นพ่อหากล้ำลมชาจะแล

เอกยนโถ ราโสภาจมสุตโตมคคเสยย อันว่าหนทางเดียวอิงรอบห้วยหลังแหวชัน ภูผาต้นไปยากมีทั้งรากไม้ไทรฐานไร มีทั้งน้ำนองไหลตกตาด รอมห้วยหาดผาคม มีทั้งก้อนหินกลมลาด มีน ทางเส้นอื่นก็ยังมี อันนี้ได้ชื่อว่าศิริวงศ เหตุมีทางคดนางรอด เกี่ยวสนสอดไปมาควรมัสการไหว้วอน พระยาเนื้อทั้งหลายฝูงนี้หื้อหลีก ปิกเมียหันหน้าลูกแก้ว แก่กุนางควรจะแลนางรำเปิงสันนี้แล้ว นางแก้วกล่าวคาถาว่า มิคคานมัตถุราชาโนกานุนสมิมหาบัพพาโรธเมนา ภาคโตร โทถ มคคัมเม เทสหายาจิต ดังนี้ว่า ดุราเจ้าพระยาเนื้อทั้งหลายเหย ข้าก็ยอมมีอสาสนชราบไหว้ข้าอยู่ให้ขอหนทาง เจ้าทั้งหลายจูงวางข้าช้อยอินดูข้าน้อยหม่อมมัทรี เจ้าทั้งหลายมีกำลังแรงยิ่งกว่าช้าง ในปากกว้างหิมพาน ด้วยลวงธัมมถ้วนที่ สุเจ้าเป็นพี่น้องแห่งกุนาง ข้าขอหนทางจะชองขอปล่อยหม่อมน้อยแม่เดียวเมื่อแต่เตอะ อวรุทธสาหัง ภริขานินา ก็เป็นภริยารักรอดเป็นเมียเจ้ายอดพระยาธัมมตันทานหื้อ ข้าเชือกเป็นเจ้าข้างเผือกไกลต้น ทรงทิสพลญาณสักสวาด เป็นลูกท้าวราชสฤษชัย ตวญจหิชาธ ปาเวริญ ผัวทุกเมื่อสร้างผลเพื่อรักษาคือตั้งนางสีดางามแก่ ปฏิบัติแก่พระยารามนั้นแล ข้าก็ปรักคนใดเหลือกว่ารักลูก

สุเจ้าก็รู้ดี เมื่อหันตวันตกต่ำ เข้าถึงค้ำยามพอแลง ข้าก็ขอหนทางคะค้อย เมื่อหันหน้าลูกน้อยสองศรี คือขาลีขึ้นช้อย กับนางน้อยกัณหาแม่แลนา พหุจิตพมุลผลผาลอโยจย อันว่าหิวมันมีหลายหลาก ลูกไม้มากเจือจาง เป็นอาหารต่างข้าว แก่ลูกเต่าและผัวขวัญ ข้าจักแบ่งปันพร้อมเจ้าทั้งหลาย จุงะชองไว้เป็นทางขออินดูนางน้องให้ จุงะหลีกไว้หนทางพองเตอะ ราชบุตรติจะโน มาตาราช บุตจะโนปีตา อันว่าแม่จอมธรรนั้งเกล้า เป็นลูกเต่าหนอกษัตรา พระปีตาต้นพ่อ ท้าวต้นนั้น ก็นเมืองแท้ตาย สุเจ้าทั้งหลายเป็นพี่น้อง เหมือนตั้งเกิดห้องแม่เดียวมาตามชอบประกอบ ด้วยบุตจางหื้อหมทางเดียวแก่ข้า อันเป็นกำพไรหากวรเมื่อนี้เตอะ อดเตโยเทวบุตโต เมื่อนั้นเทวบุตรสามต้นอันวิเศษ อันเนรมิตเพศตั้งวามแยงดูเวลากาลยามตี ไสสองจิงะชองเป็นทาง หื้อแก่นางพระยาเมื่อรอดเข้าใกล้จอตศาลาเมื่อนั้นแล ตมตต์ ปกาเสนโต สดถา อาห พระติโลกาจาร มีสมปานหากได้สร้างแล้ว นั้งเหนือแต่นแก้ว ปรายฝูงคนพระต้นทรงกำพลได้แล้ว ต้นแก้วจึงเทศนาว่า ตสสลบมาโนยพหุการุณญาสมหิ ตัสสุตวา นเรปติวาทวารูปภา ออบุกามิ ดังนี้ ภิกขเวดูราภิกขุทั้งหลายฝูงทรงศีลใสสวาหุ เป็นชีนาสาวกชาติ คณนาในเมื่อนางราชมัทรีขอหนทาง เชิงเทวบุตรสามต้นวิเศษ อันเป็นเนื้อเนตรนรบดินทร์ได้ยินคำหวานคะค้อย อันนางหนุ่มน้อยหากวรพรางให้ขอหนทางคะค้อย เสียงอ่อนอ้อยรำหู ปูนอินดู กำปาก พระยาเนื้อจิงพลิกจากหนทาง เมื่อเสียงคราง อะอาดอะอาด น้ำลายหยาดถมตัวนางยिनกลัวพิลาบ น้ำตาอาบอกนาง ก็ขอหนทางจะชอง ขอน้องแม่ยั้งเดียว เพื่อจักเดียวเมื่อสูในแก้วกุศาลาพองเตอะพาอะเสสุ อันว่าเนื้อมคคามวลมาก ลูกแล้วจากหนทาง ส่วนว่าราชมัทรีนุขนางนงกียกย้ายหยาดลีลา เข้ามาสู่แก้วกุศาลาเมื่อนั้นแลนา

ตถาจปณณอุโปสโถ ในวันนี้ก็เป็วันอุบสสถศีล เตือนเป็งสองแจ้งได้ ๑๕ คำนางท้าวพไรเคยหัน สองธรรมมามแก่ แล่นต้อนแม่แต่ไกลมา นางเล็งหาบอยู่ ก็บหันสองขาเจ้าเป็นคู่เล็งกัน นางก็ร้องไห้อยู่อาลัย น้ำตาไหลบ่ขาดนางท้าวสวดคาถาว่า อิมหิณัง ปกาสมหิ ปุตตกา บ่สุกภูติ ปัจจุกตามิติ ถนติวธา พลาวามากริ ดังนี้เป็นต้นแล สถานที่นี้วิเศษด้าวประเทศศาลา ภูเคยหันสองบุตตาแล่น

เล่นกำฝู่นเต็นผะผายสองสายใจงามแ่ง เล่นต้อนแม่แต่ไกลมา กัณหางามอะเคล้า เคยมาหนองหน้า
วकिनนม สองอุดมอะเคื้อ เนื่อกล้วยฝู่นก่องทราย ภูนางมาถึยามค่ำลูกน้อยพริ้ว เรณ ลูกสองคนนา
เมื่อก่อนเคยเล่นมาต้อนอันแล้วลวดकिनนม ภูนิปารมภ์แล้วลูกแก้วแม่บ่หัน ปูนอัศจรรย์ดูหลาก
กำพริ้วพริกไปไหน บ่หอนมาแต่แดนไกลนี้จ่า อิมมหินิปกาสมหิ ปุตตกา ปพพิสุกฏิตา ปจुकคตามัตติฐน
ติ อันว่าอารามเปียงร่มกว้าง ประเทศต่างดอนทราย สองขาผายฝู่นเล่น ภูก็หากบ่เว้นสักอันก็ บ่หัน
สองจอมขวัญแค้นให้ ไ้ร่มไม้แลศาลานี้หนอ เติมคคาหตถิไวกา อันว่ารอยตีนข้างทลาข้างดอนทราย
ก็บ่หันเสียงรวรังบัดนี้ลูกแก้วยังเสมอตำ หลงไปทางใดนี้จ่า รู้ว่าไปแ่วเล่น แดนด้าวขอกศาลาลวดลิม
มาอันจะฤ รู้ว่าไปขงขวยหาของเล่นลวดลิมอันจะฤ รู้ว่าพระปีตาต้นพอ หื้อสองหน่อท้าวหลับไป ใน
ศาลาบ่ตื่นเพื่ออันจะฤสว่างว่าแม่เนื่อนกเป็นคู่ละลูกไว้อยู่ในรัง ไปแ่วแสวงหาเยื่อ ละลูกไว้เพื่อหากิน
คนเตียวดินมีมาก หันแล้วหากเอาไป

ยถาอันนี้มีสันไตภูนางหนีไปป่า แต่เข้า ละลูกเต้าอยู่ศาลา ภูคินมาหาลูกบ่ได้เท่าร้องให้
อยู่ดอมตาย พระโถมฉายยอดฟ้าสองหน่อหล้าแม่ไปไหนนี้จ่า อันว่ารอยตีนขาเตียวทอง หยุดยอนตาม
กัน ตั้งรอยตีนลูกข้างเตียวที่ข้างก็ยังปรากฏหัน บ่พอนเท่าว่าสองอ่อนน้อยแม่บ่หันมาแล วรูกาอันว่าก
องทรายงามรอบลูกแก้วกอบกำผาย สองสายใจเฝ้าพระแม่ บ่หันแล้วแต่ศาลาแลนา อิทีเนส อันนี้
หมากขระตุ้มสุกตีหลายหลาก อันนี้ร้อยกิ่งตกจากมือขวา ภูไปหารอดแล้ว บ่หันลูกแก้วภูไหน นี้จ่าโอย
หนอ คันนี้หนออันว่าก่องทรายขาวงาม จะจ่อน สองอ่อนน้อยแม่เล่นสะเบย ภูเคยหันบ่ขาด สองเจ้า
น้อยรอดยงวอยแลเด เยปีปุเร เมื่อกระชาทั้งสองภูเคยเล่นไกล้ภูศาลา หันภูมาเล่นต้อนสองเจ้าพี่น้อง
เรียกเรียกหากัน ว่ากัณหาเหยกัณหาพระมารดาแค้นให้ ได้ลูกไม้มาหามาแล้วแล คาวาสนนี้จวันตาย
บัดนี้ภูบ่หัน สองจอมขวัญลูกแก้ว มิคคว่าตายแล้วจากภูนางจะฤ สาคีรีสาบ่คูนางคือแก้วทอง
เป็นคู่อยากน้ำอยู่เรณลูกสองคนยังอ่อนหอนรู้พริกแม่ไปไหนภูอาลัยบ่เหิด ลูกแก้วเกิดกลางอก ภูยิง
ทะรงทุกข์บ่ขาดเพราะว่าสองเจ้านอยราชคาไป หนีไกลไหนกว่าจ้อยลูกน้อยบ่หันมานี้หนอในกาล
เมื่อก่อน ลูกแก้วแม่บ่หันไปไหนหันภูแม่มาแต่เข้าไกล้แรงตอน ภูบ่หันกำค้อนไล่ตฆ่าสองปุตตา
ลูกแก้วยอมมาออนแล้วकिनนม จวันตาย อิถยจ เนณิริตถานา บุณดาเอรุ

ส่วนว่าเครื่องเล่นอันใสงามเลิศแล้ว ลูกแก้วแม่ทั้งสองคือว่า หมากขะตอมตอง มีมาก
กลิ้งตกจากมือขวาภูเล็งหารอดแล้ว ภูบ่หันลูกแก้วแม่หนใด คือชาลีไสชินจ้อย กับทั้งนางนาฏน้อยกัณ
หา แม่นี้นาจานานมแห่งภูก็ เต็มไปด้วยน้ำตาทั้งสองเต้า เพราะว่าบ่พบลูกเต้าหนอกกลางอก แม่ทรง
หมาดใหม่อยู่เรณลูกสองคนงามแ่ง ไปหลี่หน้าอยู่หนใดนี้จ่า สองต้นเราเหยไซ้ซ่า สังกบ่หื้อแม่ได้หัน
หนาแล किनนมสองอุดมลูกแก้วยอมมาขึ้นตักแม่แล้วกลับไป จวันตายแต่ก่อนภูมารอดยามวัน กัณยังหัน
ขาอยู่ทุกที่อันนี้มารอดหนียามเย็น ขาเคย กัณลูกไม้อันภูแม่ได้แต่ป่าพามา สองปุตตาลูกแก้วตั้งฤ แม่
หันแล้วแต่วันมานี้จ่า นางก็อธวอายุใจร้องรำให้กล่าวคคาว่า อโย โสโม บพพสมโซภาติ มตยราช
บุตโต อปปสนโต อปปสนติ มยอโสโม ดั้งนี้ ส่วนอาศรมบถนี้หนาเมื่อก่อนสองขา เทียรยอมขับพ็อน
อวนอ่อนเจียรจ่า มีเสียงหวานเกิดก้องคือตั้งเสียงปาดก้องเมืองสวรรคร์ วันนีภูบ่หันสองจอมขวัญพี่
น้อง แก้วร่วมห้องแม่อุดม ภูเล็งดูอาศรมบทรอดก็บ่หันลูกแก้วแม่หนใดนี้จ่า กิมิห อมสารทโท อันว่า
อาศรมบถนี้หนาดุสงัดเยียบก็ได้ยินเสียงร้องเรียกหากันก็ได้ยินเสียง เนื่อนัน สักหยาด ในห้อง
อวาสาศาลานี้หนอ กาโกลาปีแม้ว่า หมูกาตำในปากก็บ่ร้องพามากาย สองสายใจหน่อเท้า ต่ายดำน

ดาวแดนได้นี้จา ในร่ายตรีจกใกล้รุ่ง ชำน้อยขงฝั้นหันเกิด มาทั้งต่อหน้าเหตุพระยา บปราศรัย นกในไพรหลายหมู่ ก็มาเป็นคู่ขานขัน เพราะจอมธัญเหยแก่นไม้ ละแม่ไว้รอยต่าย จะฤ

พระบัวโพธัสตรา เผยเจ้าค้อยไปเสียลูกน้อยลาไหนกลางดงไพรถ้วนถี่ ดูสงัดชีวอนใจ สัตว์ตัวใด เคืองคาบมาคั่นคาบลูกข้าไปกินนี้จา อติจิรปนต์ มหาสตุตสตุต ตสนติ กั คนตว พลปฏิโโลตรตวา มหาสตุต ตมहि มนุสนัน ทิสวาทารเกปสสสนติเก อปปสนติ อาหะส่วนว่า นางราชมัทรีศรีแก่นให้ ร้องรำให้ไปมา ก็เข้ามาศาลายศยง นางท้าวจริงวางลงยงกกระเช้า อันใส่ลูกไม้หลุดจากบ่า เพื่อจักสัน นางก็เล็งหันพระจอมธรรมต้นพอกก็บ่อววยหน้า ร่อร้องเจียรจ้อหนึ่งนางก็บั้นสองบุตดาลูกแก้ว งามเลิศแล้ว เสมอตำในสำนักรมหากษัตริยตราแก่นให้นางก็ร้องรำให้กล่าวคถา จาติมิทมหิปุตโตสิ อปปิโรโต เมมโน กโกราปินวสนติ มาตาเมณฑารกา ดังนี้โอยหนอวันนี้เป็นสันใดพระราชเจ้าต้นผ่นเผ่า บริสุทธิดังฤป้อยมาทรงหนักแก่การท้าวก็บ่ต้านถ้อยต่อสักคำ ความฝั้นอันนี้ชา ก็ดูแท้หนอ ท้าวก็บ่อววยหน้าต่อเจียร ผุงหมู่กาดำดำในป่า ก็บ่ร้องลำบิบน พระองค์ลูกแก้ว รอยวาท้ายแล้วจากกุนางจะฤ ติถินุโขเมเอยย บตุตกาข้าแต่ พระเหนือหัวเหยเจ้าช้อยไปเสียลูกน้อยลาไหน สัตว์ตัวใดในป่า มายับเอาลูกแก้วแม่กว่ากินไกลในดงไพรถ้วนถี่ ก็บ่ได้ยินเสียงหมี่มาเต มิคาอันว่า สัตว์ตัวใดปาวเปิบชา ยับเอาลูกแก้วแม่กว่ากินไกลในดงไพรถ้วนถี่ ก็บ่ได้ยินเสียงหมี่มาเต มิคาอันว่า เรื่องเหยเจ้าฟ้าไปเสียลูกกำพร้าลาไหน รู้ว่าเจ้าจ่าไปหาท้าวสญชัยต้นปู้ หื้อรับห้างหมู่เอามา รู้ว่าเจ้าจ่านางราพีน้อง ไปเสียซ้อนคำเมือง และหรือว่า สองบุญเรื่องต้ายแล้วปายนอกแก้วศาลา รู้ว่าขงขวยหาเครื่องเล่น กำฝุ่นเล่นลวดลิ่มมาอันชะฤ เนวจะสักโสนทิสนติ ข้าก็บั้น ผมเขี้ยวแซมดอกไม้แห้งแก้วแก่นให้สองศรี รู้ว่านกหัสสตีลงล่า ยับเอาลูกแก้วแม่กว่ากินไกลสัตว์ตัวใดมาแสวงสอดยับเอาลูกแก้วตอกกินไปอันจะฤ เอววุตโตปิ มหาสตุตโต ส่วนว่านางราชมัทรี ศรีหน่อให้ ร้องรำให้ โทรมมนัส ส่วนพระมหากษัตริย์ต้นยศมาก ก็บ่ปากต้านเจียรจ่า ส่วนนางราชมัทรีศรีหน่อให้ ก็รำให้กล่าว คถาว่า อกนีสวากสมา วันนี้เป็นสันใดเล่า พระเหนือหัวเผยหน่อท้าว มาเผยหน้าย้าวเกียดบ่ปาก ต้านเจียรจ่า กับด้วยข้าสนนี้ จาข้าบ่ได้ยินได้กระทำการมอันใดเป็นโทษแก่ทวารท่านสร้างผนวชเป็นชียินดีทุจริตกรรม อันใดสักหยาด ก็บ่ได้สักหยาด ก็บ่ประมาทท้าวบุญเรื่อง ขายินเคืองใจคัดคั้ง น้ำตาข้างถึงไหลตก ข้ายินทุกเท่าฟ้า เพราะว่าพระราชบเจียรจ่านี้แล อิทธิโตทุกข์ ตรี อีโต สลวิโท ยถาวณโณ ตยชมบุตเตนสามิ ซาลิกัณหาจินาขุโพดังนี้ ข้าแต่มหाराชเจ้า ข้านี้มาทรงลำบาก เพราะว่าพรพะราชเจ้า บ่ปากต้านเจียรจ่าคือตั้งป็นยาฆ่า หลุมใหญ่ ปักเสียบ่ไหม้สันดาน เพราะว่าบ่ต้นได้หันชาสิงามซึ่งจ้อย กับนางหนุ่มน้อยกัณหา แม่แลนา อิทธิทุกข์ อันว่าทุกอันนี้น่า ร้อนรีบ ป่านฟ้าหนีบกับดิน ข้าให้ตัวตั้งยะยั้งร้อนร้ายป็นไปมา เพราะว่าบั้นสองบุตดาลูกเต้า กับทั้ง พระราชเจ้าบเจียรจ่านี้และนา ข้าแต่พระเหนือหัวเจ้าฟ้าผิวว่าท่านบ่ปากจิมข้าเมื่อยังวัน กั้นพรอววยตรีคีนนี้ และรุ่งสายฟ้าฟุ้งเรื่องราย ข้าเตียงจักตายนรณต ใจข้าขาดแล้วเป็นผี ยามพอดิพุกเจ้าดำก็ ตาพระราชาเจ้าก็หากจักหัน บ่อย่าชะแล

อตถมหาสตุโต กขลกตถาย นั ปุตต มหาเปสามิติ จินติตวา อั้งคถาหมา ในกาลนั้น พระมหาสตุตย์เจ้า ก็คณิงใจว่า นางราชมัทรีศรีหนุ่มหน้า เป็นอันรักลูกเต้าเหลือขนาด มามากก็จักตัดเสียยังคำสระกาอันหยาบ กูจักกำหลาบนางพระยา เพื่หื้อหายเสียยังคำสิเนหาอันใหญ่ท้าวก็ต้านถ้อยใส่คำหลาย จึงจักได้ขงขวยอุบายอันใหม่ พระก็ต้านถ้อยใส่คถา อวานุนวราโรหาราชบุตตี ยสส สีนีปาตา เนคคตา อุจายกิมิทสาย มาคตา ดังนี้ว่าดูรา ราชมัทรีผู้ทรง สมดีสักสวาดเป็นลูกท้าว

ราชอุทยานงนีนานนี้ไปป่าแต่เช้า ละลูกเต่าล่าต้นเดียว มาทั้งวันค่าตัววันตกต่ำพันเวลาดั่งกุฎิจำรณา
 คูณี่โสด ลางเป็นโทษแก่กุฎย แม้รู้ว่าจักได้แก่มีงนาง อันไปจรเดินเตียวกลางป่า ทุกแหล่งไหลดงหนา
 นั้นจา ตุรา ราชมัทรีผู้ทรงอาศรมดีหลีเลิศนางผู้ประเสริฐลำสนาน วันนี้นางไปสู่อ่าหิมพาน เดินล่า
 ด้วยพรานป่า กิณณรอนทิพยธร แล้วเนจร เหลือแหล่ไปแอ้วเล่นแกระสี นางมีใจบั้งได้สลั้ง แปรผิต
 ผวน กระทำกล้าอันบ่ควร ผิดแผกใจฟุ้งแตก เสียวิบัติบัดนี้นางปอยตะริมาออนแลมาให้ เด็กคะได้
 กุฬจักดินอนนี่จา ตุราราชมัทรีผู้ทรงโฉมดีแบริ้วน ชายผู้ถ้วนเปิงตำนางไปหาห้วมันและลูกไม้ แหล่ง
 ไหลดงไพร ผู้ใดบ้อยจักไปเตียวรู้หล่อนว่านางไปเล่นซู้ ไผบ้อยจักหัน ในหิมวันปากกว้าง สัตว์สิงห์อาจ
 จรมีทั้งทิพยธร แล รสีจรพรานป่า รอยนางไปเล่นซูล่ามายา แยมสองตำเสียวสอดเกี้ยวกอดได้จูบ
 ชมเนียวถือนมนวดพัน เหตุนี้นางจึงได้มาทั้งค่า จาริมาให้รำเรนนั่นจา ยามเมื่อนางหื้อเสีย
 อาศรมบทแต่เช้า ละลูกเต่าอยู่ศาลา ผู้ใดมาบ้อยจักได้หั้นมีงแม่ ลับรี แก่ดงหนานั่นจา ตุราราชมัทรี
 นางจูงมานี้ จักบอกจี้คำพายหลังอันคนทั้งหลายเล่าไว้ กุจักกล่าวหื้อนางฟัง ช่างฟังจักหนีเสียหมู่ ก็
 เพราะช่างฟู่เพื่อนบมีหลาย คนจายร่วมรู้เมียมีจู้ ก็เพื่อว่าผัวใจดี ราชสีห์จักหนีเสีย ดอยก็เพื่อว่าดอย
 อันนั้นบมีถ้ำ ปล่าจักหนีเสียจากน้ำ ก็เพื่อว่าน้ำอันนั้นบมีตม สรมจักหนีเสียครุเพราะว่าครุบั้นัก นก
 จักหนีเสียจากตมไม้ก็เพราะว่าต้นไม้บ่ดอกดวง ราชหงหลายหลวงหนีเสียสระเพื่อว่าสระอันนั้นบมี
 ดอกบัว ชาตผู้ยงจักหนีเสียจากผัวก็เพื่อว่าผัวอันนั้นบมีใจบสู้จึงบองหนี แลหนอ

ราชมัทรีหนอคำอันนั้นนี้ก็เป็นบัวราญท่านจำไว้ก็มาได้แก่แก้วหนอให้มัทรีนี้แลหนาโอย
 หนออัศจรรย์แท้แลหนอ มนุสสสินีฝูงยงรามแถวเต่า เป็นก็ยังอยู่กับด้วยลูกเต่าและผัวขวัญ แม้นว่า
 ยิงฝูงนี้มีผัวเป็นก็ยังอยู่เอื้อมข้าง แม้นว่ายิงฝูงนั้นบั้นแม่ร้างเป็นก็ยังอยู่ต้นเดียว ไผบ่ห้อนว่าจักเคียว
 ทั้งค่าตัววันตกต่ำพันเวลาเป็นดั่งมีอนางนี้ซ้ายมญญ(มายา)ดั่งกุจักใส่ใจดูนี้ มีงนางก็รำเปิงตู่ทั้งสามพ่อ
 ลูก อันอยู่สร้างประหมวดสมปาน อยู่ในดงดานป่าไม้ จะใจอยู่ดอมตาย ตูทั้งหลายยินลำปาก
 อันทุกซ้ายกเหลือใจ มีงนางหนีไปป่าแต่เช้า แอ้วล่าต้นเดียวนางจักเตียวมาสู ในแก้วกุฎีศรีศรี
 พระจันทรเรื่องจ้อยใจด อันนี้ก็หล้างเป็นโทษ แก่มีงนาง อันเตียวกลางป่าไม้ทุกซ์แหล่งไหลดงหนานั่น
 แล บองดั่งว่ากุฟนี้เป็นพระยา ดั่งแต่ก่อนมีพวกน้อยอ่อนมาพลันในสิวิราช แทนท้าวอยู่เมืองขวาง กุ
 จักตัดห้วมีงนางหื้อเป็น เจ็ดบั้ง เจ็ดท่อน บไว้หื้อผ่นแก่มีงนาง กุบไซ่หื้อคนทั้งหลายทันทามาชีวิตไว้
 กันหยับได้แซร้องให้ให้พระนครหลวงเมืองใหญ่ ที่จักกลาดกว้างกลางเมือง จักหื้อฝูงคนทั้งหลาย
 เรียกกันมาดูผู้ เพราะว่าหื้อผู้ยงเล่นซู้จากผัวต้นแม่ยงแลคนหาไหนก็ยงได้แม่ยงมีบไว้ หากเหลือมีง
 แลนา ยามนั้นไผปล่างจักตั้งก้อยต่อทุจริต กามาอันเป็นบาปเป็นดั่งมีงนางนี้สักคาบดีหลี พระรสีก็
 กล่าวคำโอวาท เพื่อจักหื้อนางหายเสียยังคำโคกอันใหม่ท้าวใส่คำหลาย ด้วยอุบายผิดแผกหลายทาง
 เมื่อนั้นแล

โสดสสวจจัน สุตวา อาห ส่วนว่านางราชมัทรี ได้ยินคำพระราชเจ้ารสีหนอท้าว ค่าคำ
 ท้าวว่าเหลือใจ ออกก็ร้อนปานไพะวะดานางท้าวสวดคภาว่า นุน ตวิ สหุทมสโสดี เยสาริปาตุ มาคตา
 สสหัสสวินาทนทส พยคชสจจกซิด ดั่งนี้ เทวดาแต่พระเหนือห้วเหย เจ้าฟ้า สังกบคอยยงอวายหน้า แล
 ตั้งหูฟัง ยังเสียงดั่งอันมีก้อง นันท้าวทองดงหนา สัตว์นานาเหลือแหล่ เพื่อจักมากินลูกแก้วสองแม่ศรี
 คือราชสีห์ตัวกล้าเสือโคร่งมาอยู่หน้าหนทาง เสือเหลือองคางกลางป่า ช่างก็ตกคะป่าแท้ปูนกล้ว หนง
 ห้วบองยะเยือก ซ้ำก็เกิดครุกรรม กำมือใส่เกล้าก็ตต่อเต้าจอมธรรม วันคืนเป็นสุขได้แก่ข้า
 ดินและฟ้ามีดมัวทุกปาย ทิสสทิสสาเหลือแหล่ขามันบ่หัน ผกผิตผวน ทิสสทั้งมวลซ้าก็หันดูหลาก มิค

คำว่าพระราชเจ้า ก็รู้อะไรบ้างไปเล่นซู่จากพระเมือง กันว่าพระบุญเรื่องบ่เชื่อช้าน้อย เพื่อขอชั้น พระทรงธัมมบุญกว้างจุงเอาเชือกข้างคาค้างแข่งขาพิน ทั้งพระกุมพระกันจุงมารูที พิจจนต ถ้วน หน้ากูอินทร์พรหมจุงมาสมกับเนตร ทั้งพระปัจเจกพระสุทา ทั้งอรหันตาเจืองเจ้าทั้งหน่อเหน้ากุดลอน นาคคนจุงมารูเหตุ กันว่าข้าเล่นซู่เสพกาม ผิดแท้ดีหลี จักมาตีข้าด้วยแสบมีดสองศอกแบดี่หลัง ผิวอันก็ จุงพินแทงด้วยหอกดาบ ผิวอันก็มัดเค้นคาบแกว่งเปลวไฟ ผิวว่าใจขาบไปตั้งอัน ขอห้อมน่อยูที่ฆา ข้าก็ เกิดมาแสนชาติ หื้อพระราชเจ้าเอาเป็นเมีย ข้าบรู้อัจฉริยะเสียจากเจ้า เท้าจักอยู่เต็มต้นพระนั่งเกล้า เสพสุขเหง้า กันว่าข้าบรักพระเทียมเง้ายอดฟ้า แลจักหื้อข้ารักแบ่งคนใด ข้ามาบ่าเริญพระสายใจจึง ข้อย ข้าแต่หนุ่มน่อยสาวจี ได้สืบทกปีบองรอดไปรู้อัจฉริยะการยังเพราะจอมคิงคูก่อน อย่าว่าจัก กระทำร้ายแก่ช้าน้อยแม่มีตรี พระก็ยังเป็นชืออยู่ป่าไม้ โทษแห่งข้าผู้เป็นน้อให้กับยินดี ข้าแต่พระรสี เหยเจ้าฟ้า ช้าน้อยจักไปออกหน้าท่านดั่งฤดี เป็นจักถือว่านางมีตรีมีชู้ เป็นก็จักว่าช้านี้ใจฉลาดรู้ด้วย กามตัณหาจะแล โอยหน่อเป็นก็จักถือว่านางมีตรีนี้ใจบาบ เป็นก็ถือว่าช้านี้เป็นแม่ร้างราชมาตุคาม เป็นจักถือว่าช้านี้จักกระทำกรรมหลายหลาก เป็นจักถือว่าข้าไปเล่นซู่จากผัวชวญว่าสิ้นเป็งมีจะแลคำ วนนี้บ่เป็นกองดีแลพระบุญเริญเผยเจ้าฟ้าข้าก็บ่ว่าจักตูกสู่อะเวจี

อันจะถุอหุพพพเพณิมิตตวิจจรรนโต พระมหาวันเนใจข้าเท่าไหว้อยู่วะวาดปูนกล้วมือทูล ห้อกราบไหว้กลางป่าไม้เร็งรายยังทิสสทั้งหลายเหลือแหล่ข้าก็หันแผ่ผิผวนทิสสทั้งมวลก็หันดูจ้อม แคนบสายฟ้าแมบมุงเมืองมุงเมืองเสื่อเหลือองแลเสื่อโคร่งเต๋มาบ่ามั่งอยู่เผ้าทางเดียวข้าจึงเคียวมาถึงคำตำ วนตกตำพันเวลา ขอพระราชเจ้าจุงอดโทษช้าน้อยลวดขอสุมาก่อนเตอะพี พระยาเหยมมาเหวมโน ส่วนว่าพระรสีต้นบุญกว้างอยู่ประเทศต่างดงรีอันว่าโกสธราชาสีและเสื่อป่าอย่าได้ค้นแก้วกล้วทั้งคู่สอง อารมณ์ทั้งคู่สัดว่อย่ารู้พาหนีฝูงเสื่อหมีและเคียวได้กระทำร้ายแก่ลูกแก้วแม่ทั้งสองแต่เตอะข้าปรา รดตั้งนี้ใจข้างรื่องวอนคางจึงจัดได้หนทางทั้งคำช้าน้อยพราเคียวมานี้แลนาสิงโทยัคโคจทปิปัจจ อิทวจัน วพรมัตตยพาลาวเนมิกคาเตส ปริสวารู มคคาเตนสยน ยีอคคตติ ดั่งนี้ส่วนว่าราชสีเสื่อโคร่งควิ คอมบงเสื่อเหลือองมานอนเนืองอยู่ยาสพู่ช้านมคคาในทิสสะ กลางป่าไม้ข้าเท่ารื่องให้อยู่วอนขอจึงจัก ได้หนทางทั้งคำเคียวข้ามาสู่ศาลานี้แลนาที่พระยาเหยข้าแต่มหาราชเจ้าจุงค้อยอดโทษแก่ช้าน้อยขอ พระยอดสร้อยโผดขมาก่อนเตอะ อภะมหาสัดโตภยสัทธิง พตตตม ออก ถัดว่า ส่วนว่าพระยาเวสันดร ต่อตัวท้าวที่บ่ต้านถ้อยกล่าวคำตีเชิงราชมีตรีสักคำหันแล อกในกาลนั้นส่วนว่าศรี มี พระจันทรเริ่งไร ไสสองในแห่งห้องยุคลธร ส่วนพระเวสสันดรเจ้าฟ้าบ่อ่วยหน้าต่อสีก้าหันแล

โตปลาย ตั้งแรกแต่กาลนั้นไปพายหน้า ส่วนว่าราชมีตรี ศรีแก่นให้ก็รื่องให้กล่าวคลา อดบัตติญจุตโต จริยะนิมานโว อนุตถิ ตาทิวีรัตติ มตติพรหมจาริณี ดั่งนี้ อุหังอันว่ากูนี้ก็มาบ่าเริญการ ผ่านเผ้า ด้วยลูกเต้าทั้งสอง แม่ก็กองกระทำคอนติดต่อทั้งท้าวต้นพ่อยาวยีนทุกวันคืนคำเช้า ปฏิบัติ พระราชเจ้าแต่ดีหลีเพราะว่าสองรายยังเป็นรสีอยู่เป็นเพื่อนท้าวจาศีลก็หาช้านี้แลนาโอยหน่อข้าก็เทียม ย่อมกระทำบ่าเริญการนักบวช เสื่อผ้าลวดหนึ่งเสื่อเอาใจก็เอื้อทุกขไว้ หาถูกไม้ ทาสันข้าก็ไปทุกวันคำ เช้า เพื่อจักมาเลี้ยงลูกเต้าหน่อสองศรีแม่แลนา อิทธิเมสกลาอชินานี้ จบปริทิตตวา อันว่าเข้ามันคำ งามจันจ้อย แม่ก็เอามาหานางหนุ่มน่อยกัณหา อาคคตา อันว่าหมากขระตุ้มต้อง งามผิวผ่อง แม่ก็ เอามาหาสองไสกาเหยก้านให้ จุงจวนพุมเล่นลูกไม้อันกูแม่ได้พามาเนี้เตอะ อิทธิ มุพาริโนริราชบ่าวขางาม จะจ่อน หวานอ่อนเอาใจ หมากขางสุกใส ม่วงไข่เต้าหวานใน หมากขะจับลูกใหญ่หมากขนุนใหญ่มีวง ลูกไม้ปวงหลายหลาก น้ำผึ้งมาเจือจัน ขออัญเชิญพระภูบาลเลิศแล้ว จุงเรียกลูกแก้วมาเสวยแต่เตอะ

บุญมั่งชาลีโนเทหิ อันว่าดอกบัวบานงามเลิศแล้ว จูงหื้อลูกแก้วชื่อชาลี ดอกขนนดีบานแบ่งสร้อย
 ท่านจูงหื้อแก่นงหนุ่มน้อยกัณฑาเตอะ มหาราชาเจ้าจูงเล็งดูสองขามาที่ตหงดอกไม้ในหูทั้งสองข้าง
 เสมอดอกบัวทองขึ้นช้อยพอนอ่อนอ้อยไปมาจะแลบเท่าแต่นั้นมหาราชาเจ้าจักได้ยินเสียงขับแห่งนาง
 กัณฑาหนุ่มน้อยขับอ่อนอ้อยเสียงหวานเสมอดังเสียงได้ยินเสียงขับนางนงคราญฟากฟ้าในแหล่งหล้า
 ชื่อนั้นทออุทยานนั้นก็จักมีแก้วมหาราชาเจ้าจะแลอัญเชิญพระราชเจ้าจูงจักเรียกลูกแก้วมา คือว่านางกัณฑ
 งามขึ้นช้อยขับอ่อนอ้อยเสียงดีแม่นั้นนาสองบุตตากลูกแก้วแม่น้ำมารอดแล้วก็หันไหนนี้จาโอยหนอ
 ส่วนราทั้งสองนี้มา โศกเศร้าก็เสมอกันเสมอกัน เพราะว่าไพร่ธรรมจ่าจาก ขับพรากเมืองมา พระ
 กษัตราเหยเจ้าคือย ไปเสียลูกน้อยราไหน คือว่าชาลีไสขึ้นช้อย กับทั้งหนุ่มน้อยกัณฑา แม
 นั้นนา

อะหัง อันว่ากูนี้ร่อยว่าได้ดำเจ้าศรมต้นวิเศษ พระทรงเพศต้นดีตั้งใจบวชเป็นชีใช้ซ้ำ
 หวังได้สวรรค์ชั้นฟ้าร่อยว่าวิบากอยากอันมาสยงตอบ ข้าจึงบได้หันหน้าลูกแก้วกำพร้าทั้งสอง เปิงมี
 จะแล นางก็มีอสาสนกราบไหว้ ร้องรำให้ไปมา เพราะว่าบหันหน้าสองบุตตาแก่นไท้ แสนโศกไหม้
 สันดานมากนักแล อิววิร ปมานา ยสทธิง มหาสตันกัญจิ กเถสิ ส่วนว่า นางราชมัทรีก็เจียรจำ
 คะคือยทำกับต่านถ้อยสักกำหันแล ส่วนว่านางราชมัทรี ก็มีต้นอันสิ้นเซซัดผัดปั่นไปมา มือเซ็ดน้ำตา
 เสียจะไ้ นางก็ร้องรำให้เล่นไปพลัน ด้วยรัศมีพระจันทร์เรืองใสส่อง นางท้าวทองเที่ยวหายังสอง
 โสภาบเวิน เคยเล่นเล่นแต่ที่ใด นางก็เล่นไปหาเซช่วย เป็นต้นว่าไ้ล้มไม้ชุมพู นางก็ไปเล็งดูรอดแล้ว
 ก็บหันลูกแก้วแม่ทางใด นางก็ไปแสวงหาทุกที่ เป็นต้นว่าคุ่มไม้ นางก็ไปตีเล็งหากับหันสองบุตตานาง
 แก่นไท้ นางก็ร้องรำให้กล่าวคถาว่า

อิเมเต ชุมพูการรูกษา เวทิสานธวาริตา วิวิธานิรูกษา ซาตานิ เตอิมารานทิสาระ ดั่งนี้
 โอยหนอ อันว่าไม้ชุมพู แลไม้ยางไพรพราย ก็ยังมีหลายสิ่งไร้กิ่งสะคราญ สองกุมาร รักยิ่งเคยเล่น
 ไ้กึ่งยางพราย ไม้ทั้งหลายยังพรั่งพร้อม หมากกักิดาอ้อมดงหนา สองบุตตaleyลูกแก้ว แม่บหัน
 แล้วแตวันมานี้จา อัสสธา อันว่าไม้ขุ่นหากเหลือใจ ไม้นิโครธไกวกึ่งก้อม อวนอ่อนค่อมไปมา ใน
 ดงหนาล้วนถึ ก้านค่อมควี่ ไหลหลาย ผุ่งไบยายเป็นหมู่ ก็หันพร้อมกู่ทุกอัน เทว่าบหันสองจอม
 ธรรม์ลูกแก้วตายแล้วกว่าทางใดนี้จา อิเมติณตืออาราม อยิ สิทุกกานทิสถาสู อันว่าอารามเปียงระรื่น
 ปูนสนุกขึ้นเอาใจ น้ำเย็นใสท่ากว้างไหลแต่ต่างสระมา กูเกยหันสองขาลอยร้อง วายน้ำจ่องจุกัน
 วันนีกูบ้อยบหันสอง จอมขวัญ กำพร้า ออกมาอยู่ถ้ำกุนางนี้จา วิวิธานิรูกษาซาตานิ อันว่า ดอกไม้
 หลายขึ้นช้อย บานแบ่งสร้อยเป็นปวง ในดงหลวงพร้าพร้อม ยายหยาดดงเขียว สองศรีเตียว
 คำเช้า ทรงเพศเกล้ากับตัน ลูกสองคนแก่นแก้วพัดแม่รอยตายจะฤ ผลานิอันว่าดอกไม้มีหลายสิ่ง
 เป็นกิ่งเจจจานยอมกัณฑาหวานจ้อย ๆ อ่อนน้อยแม่เล็งปิดกัณฑา สองนรินทร์พี่น้อง ไปอยู่แห่งห้องหนใด
 นี้จา

อิเมหตุถึกา อสสพพริพธาจเต อิเมเยหิ สุปุพเพ กิลิงสเต กุมารานาทิสระดั่งนี้ โอย
 หนออันว่าข้างซ้ายตัวเลิศแล้ว รูปม้าแก้วแก่นสงคราม รูปวังงามต้วองแอน ขาซึกเล่นเล่นชนกัน สองขา
 เลยหุบผับพราก รูปข้างม้าหากงัวควาย กูก็ยหันหลายมากแล้ว เทว่าบหันลูกแก้วกูไหนนี้จา
 โอยหนอ อันว่าเนื้อแล นกทั้งหลาย ก็มีหลายหมู่ ตันเต้นสะสุเต็มไพร ด้วยเสียงอันจรเดินไปแลให้หา
 สองบาทให้บุตตานี้แลนา นางก็บหันกุมารทั้งคู่ นางก็เท่าหันเนื้อแลนกลุ่มุเคยมา นางก็กล่าวคถาว่า
 อิเมสามาสา อุกกา พหุกา กทริมิคาเยหิสู ปุพพติรสูเต กุมารานาทิสระ ดั่งนี้ อันว่า ทรายคำและ

กระต่ายนกแก้วเห็นอันลายตื่นเต้น กายไปมาจากที่เคยฝันผูกเล่น เนื้อตื่นเต้นแหว่ไปมา สองโสภาระ ร้อย ละเนื้อปล่อยเย้นวอยนี้หนอ อิมเห่สาจโกลยจุมยุรา ส่วนว่านกบินอากาศ นกเขียนอาจบินสูง นกยุงบินกางปีกพ้อน จากคคาคคหยอนเยียวหาง สองกุมารเคยไล่เล่น นกตื่นเต้นร้องว่า คอ คอ สองสออบเฮยพระแม่ ขาบหั้นแล้วทุกวัน เท่าบหั้นสองจ่อมขวัญพี่น้อง แก้วร่วมห้องแม่รอยตายแท้ อันจะฤ ส่วนนางราชมัทรี บหั้นสองศรีพี่น้องในแห่งห้องศาลา นางก็เซซัดผัดปั่นไปมาหาบอยู่ นางก็ แล่นเข้าไปสู่ตงหนา มีรุกขาทหลายหมู่ ตกสร้อยชะพูปานงามในดงดานป่าไม้ ก็บหั้นสองแก่นให้แม่หน ไต นางก็คตงใจดูแล้วนางแก้วกล่าวควาว่า

อิมาทาวณณกมุพาโย ปุบุพิตา สพพกาสิ กยาธาสุพพเพกลิสู เตกุมารานสสเร ดังนี้ โยย หนอ ป่าไม้อันนี้หนาหลายอะหมู่เสียงคะคุ่มนนั้นเนื่อง ดอกไม้บานเรืองเรือง กูก็บหั้นทุกเมื่อหลายพันธุ สองบัวสวรรค์แก่นให้ ละแม่ไว้ลอยตาย จะแล โฉมฉายเหยเจ้าหลานแม่ ละไม้ไว้ เป็นกำพรา อยู่ลุนหลังโยยทุกซ่งแท้ แลหนอ ท้าวต้นพอกบ่ต่านถ้อยล่อสั๊กคำ ๒ จอมขวัญลูกแก้วลอยตายแล้วแต่ ทางใดนี้จา อิมาจตาเกวาปุกุชิตา ส่วนว่านางราชมัทรี ก็จรเดินไปหาสองบุตตาลูกแก้ว ที่ไปหาแล้ว ข้าไปหาเล่าไควที่เก่าสองที สามที ก็บหั้นสองบัวศรีที่ใดสักแห่ง นางท้าวเล่นคินมา สูศาลาที่เก่า นาง ก็เท่าผ่อหั้น มหาสัดเจ้าผยหน้าชบเซาเหลาอยู่ บ่ปาก นางท้าวหากกังวล นางก็มีตั้นอันสั้นร้อนร้าย ปั่นไปมา เซ็ดน้ำตาเสียชะวะไซ้ นางก็ร้องไห้กล่าวควา วานคธา นิพินอินินเตอุตตุกามาตตา อคิปี เตน หสิตโต ก็นุมนโหวชายสิดังนี้ เวท ข้าแด่มหาราชเจ้าวันดั่งฤ บ้อยชบเซาเหงาอยู่ บ่อว้ายหน้าสู่ เจียรจำ ถธานี อันว่าไม้แลแล้ว พระราชเจ้าก็บ่ตัดบ่ผ่า น้ำยังทำก็บ่ไปตักตัวเอามา ไฟพินก็หาบได้ ส่วนว่าพระราชเจ้าก็เป็นปีนเกล้าเหนือหัว เป็นผัวขวัญรักแห่งข้าแล แม้นว่าบ่ได้หั้นหน้าลูกเต้าแล ได้ หั้นพระราชเจ้าปากเจียรจำก็ดี ทุกข์แสนบ่ข่มใหม่ ก็เที่ยงร้างบกลบหายไปจะแล ในเมื่อนางราชมัทรี ศรีแก่นให้ ก็ร้องรำให้เหลือขนาด ส่วนพระมหาสัดเจ้าก็อยู่บ่ปาก นางก็ทรงทุกข้มากดีหลี นางก็ มีตั้นอันลั่นสาย เหมือนคนจักตายคั่งไค้ สติบมี เป็นดั่งแม่ไก่อันไขบ่สู้จ่าร้าง เจ้ามันนั้นเยยะเกียด ค้อน พาดสลั้งเซแซดผัดปั่นไปมา นางก็แล่นไปหาซัดชววยตั้นป่าไม้ดงเขียวจรเทียวหาลูก พอถ้านถึง ถนัดเสี้ยงรติยากกลางคินนั้น แลรุ่งแจ้งแล้วนางแก้วก็บาหั้นมา นางข้าเทียวไปหาเล่ารอดที่เก่า หลายปางกายร้อน นางก็คินมาสูในแก่งกุศาลา ก็บหั้นสองบุตตาพี่น้องในแห่งห้องหนไต นางก็จรเดิน ไปบ่ยั้งทุกขอกข้างอาราม ทุกดงรามแลบ่กล้วย ทุกสรอกห้วยเครือหนามทุกดงงามแลป่าไม้ ทุกแหล่งไหล้เขาเขียว ทุกรูเปลี่ยวปากถ้ำ ทุกทำน้ำและลอมคา ทุกรูมาเหวหาด นางก็ผ่อก็บหั้นสอง หน่อให้แม่ทางไต นางก็มีใจสงสัยอยู่จะไจล่อยว่าสองหน่อให้แม่ตายจะแล

สาบุตรโส เกนตตธา ส่วนว่านางราชมัทรี รสีนี รุกลูกเต้าสองเจ้าอยู่เรณ ก็บ่อาจ ทรงตั้นอยู่บ่ได้ ร้องรำให้แล่นไปมาเสี้ยงวันสามคาบ อันหยาบแลแสวงหา สองบุตตาลูกแก้วอันพราก แม่แล้วไปนานนั้นแล ตสสปีหายิตวา ในกาลนั้นส่วนนางราชมัทรีศรีเลิศแล้ว ไปแหว่หาลูกแก้วแต่ใน ดงหนา ก็บ่พบสองพระองค์สักแห่ง นางท้าวเล่นคินมาสู่ศาลาร้องไห้ ในที่จิมไกล้ผัวตวันนั้นแลนา ส่วนว่านางราชมัทรี ไปแหว่หาสองพิมพาพี่น้อง ก็บหั้นในแห่งห้องดงรี พอรวยตรีเขี้ยวคำ นางท้าว พรำคินนา นับเป็นวาวว่าได้แสนสี่หมื่นวาก็มีแล โขโนทเวปส์สามิ เยนเตนตามตากาโกลาปนิวสนติ มาตามาเม นุหนารกา ดังนี้ เทวข้าแด่มหาราชเจ้า ส่วนว่าลูกเต้าหน่อสายใจ สัตว์ตัวโตมาเยยะบาบ มา คั้นคาบกินชา ผุงหมู่กลาในป่าก็บ่มาร้องว่า กา กา สองกษัตราเหยลูกแก้วรอยว่าตายแล้ว แก่กุนาง จะแลนา อิววุตเตปีในเมื่อนางราชมัทรีแลเจียรจำคะค้อย ท้าวก็บ่ตอบถ้อยล่อสั๊กคำหั้นแล มติปิโย

ส่วนนางราชมัทรีศรีศยียงนางท้าวจิงวางลง เพราะว่าบั้นสองอุตมพี่น้องแก้วร่วมท้องแม่เทวี พอรวยตรีคืนนั้นแลรุ่งสุริยะพุ่งใสแสง ตำนางแดงตั้งเลือดให้บ่เหือดสักยาม เพราะเขาะหาสองนงรามบ่ได้นางท้าวไท้หอดหิวตาย ท้าวยวงหงายตระแบงใกล้ท้องแทนธรรณี เพราะว่าหาสองศรีบ่ได้นางท้าวไท้ขาดใจตายไปวันนั้นแลเนา

ตมตถ์ปกกาเสตโต สตถาอาห สตถาสพพณญ ตันเป็นครูแก่โลก สอนอถถวิโมกข์แก่ประชาจึงได้จื่อว่า สัตถถาต่นองอาจ พระจักโขอถถบาทบาลี บทหลังนั้นมาหื้อแจ้ง พระจิงแสรังเทศนา เป็นคถาว่า สตถถ ปรีเทวิตวา ปพพตา นิวณณานิจจปุณณา เทวอสสมัคนตวา สสมิ กสนนติโรทนต์ ดั่งนี้ ภิกขเวดูราภิกขุตั้งหลาย จุงจักฟังยังนิยายอันเก้า จักเล่าหื้อนางท้าวราชนงราม มีองค์งามประเสริฐ ดูล้ำเลิศกว่าฝูงคน ทรงรูปโฉมແລ่ม สองฝ้ายแก้มยั้งบัวจิ้น สองตาเขียวนิลดำปอด แขนเสี้ยวสอดอกไข่ ตันมือใสจะจ่อน เนื้ออ่อนอ่อนผิวนวล ทรงลักขณาควรสะอาด เป็นเชื้อชาติท้าวราชวงศ์คำ นางก็จรเดินหาลูกเต้ากู่เก้าแล มฤดา ดงหนามหนอถึงถ้ำ ทุกท่อน้ำหาดเหวมา ก็บ่หันล่องบุตรตาพี่น้อง ในแห่งห้องดงหนา นางก็คืนมาสู่ศาลาร้องไห้ในที่จิมใกล้พระบาทให้ผัวต่นทูนห้าวกราบไหว้นางก็ร้องไห้กล่าวคถาว่า นโชนเทว สามี ข้าแต่พระเหนือหัวเหยเจ้าช้อย ไปเสียลูกน้อยยราไหน สัตว์ตัวใดเค็งคาบมากิน นกในดงถ้วนถี้ ก็บ่ไต่ยินเสียงมีนนั้นเนื่อง รอยว่าสองบุญเรือนตายแล้ว จากลูกน้อยพรากนมงูจะแลหนอ ข้าแต่พระจอมใจเหยเจ้าฟ้า ขอจุงบอกข้าด้วยฉับพลัน กั้นพระราชเจ้าบ่กล่าวข้าน้อยแดนตายสยบตาย ยามกองงายพุกเจ้า จักละพีพระยาเจ้าอยู่ต่นเดียวในไพร่เขียวกลางป่าเถื่อน บ่มีใผเป็นเพื่อนเจ้าพอสองจะแล อติมทิวราโลหาราชบุตรดี ส่วนนางราชมัทรีศรีแก่นไท้ ร้องร่ำให้ไปผ่อเล็งหัน ก็บ่หันสองบุตรตาพี่น้อง ในแห่งห้องอาศรม ก็ยอมประนมพระบาทมรนาถตั้งตาย ดั้นสะสายยะหย่นต่ากุ่มป่นเป็นผี ยามนั้นพระรสปิ๋ยสั้น ใจป่นไปมาส่วนพระยาเวสสันทรต่นนั้นนาผ่านแผ้วท้าวก็หันน้องแก้วท้าวทั้งยี่น โสกาคินวุใหม่ เจ้าบ่อาจอดอยู่ได้ แต่สมรมซีหัวใจมีเดียร้อนทุกซ่โคกต้องโรคา ท้าวก็ควรกรรณณามีมาก อดลำบากเหลือใจ เพราะอาลัยบ่แล้วเหตุว่านางน้องแก้วท้าวมรนามรนาถ น้ำตาท้าวก็ตกชะชู เจ้าจึงผุดลุกยอห้วงนางพระยาขึ้นไว้ เจ้าจึงร้องไห้ว่า มัทรีนี้ตายเสียแท้แลหนอ ว่าอันแล้ว เจ้าก็คินใจจื่อว่า มัทรีกูนี้ตายแท้

รู้ว่าไปตายเตื่อ นั้นจา ว่าอันแล้วเจ้าก็เอามีอวางไว้เหนืออกน้องแก้ว ร้องไห้แลผ่อดอมตายว่าคิงคนตายนี้เย็น คิงคนเปนนี้อุ่น ยิงมะมุ่นต้องมือต่น ท้าวก็ถือเอาน้ำต่นคันทิ มาผะผาบรูปหน้าเมียงกำพริ้าแห่งต่น พระทศพลต่นหนอให้ มาอยู่ป่าไม้ได้ ๗ เดือน หนีเสียเรือนมาบวชสร้างผนวชเป็นซี บ่ห่อนได้ถูกต้อนมัทรีสักเตื่อ ในเมื่อโคกทุกซ่แลเกิดมีตั้งอัน เจ้าก็บ่รู้ว่าต่นเป็นนักบวชสร้างประหมวดเป็นซี อสุปนุเนหิ เจ้าก็มีต่าทั้งสอง เต็มไปด้วยน้ำต่าก็ยอเอาห้วงนางพิมพาแก่ไท้ ขึ้นพาดไว้เหนือตัก ท้าวยินรักบ่แล้ว เหตุว่าหันน้องแก้วทอดต่นตาย พระโถมฉายแก่่นเหง้า ก็นั่งเฝ้าตอมใจเมียนั้นแลเนา อถมทาสตโต ส่วนาพระมหาสัดเจ้ามีใจรักกรักค้อย พระยอตร้อยบุญมี กล่าวคำตีว่าดูราพระราชมัทรีพีเหย ในที่นี้เนาบไซเป็นที่ควรแม่มาตาย เท้าสองรายตายหนอให้ ดังฤบ่ยอมมาละพีไว้ ตายไปนี้จา ผิวนางเมื่อตายในพระนครหลวงใหญ่กว้าง กริยาอันพีจักสร้างสงสะการ มีบริวารเชื้อชาติ ญาติวงศา เทวรัฐาเมืองมิ่งทั้งสอง ก็จักไหวหวนสนั่นก้องเนืองน้นด้วยอันเล็กซากสงสการดาบริขารทานทอดหยาดน้ำรอดหานางเป็นกระทิกหึกหนา ทั้งลุงตาอ้ายเอี้ยแห่งเจ้า เข้าก็จักมานั่งเฝ้าเป็นบริวาร แหนแห่ บิไซว่าจักได้ละขอนแม่ไว้เปลาตอมตายสนั่นแลเนา

ดูราราชมนตรีศรีสะอาดปองตั้งว่า สองราได้เสวยราชเป็นพระยาแล นางมารณาต้ายจาก กูพีหากจักหื้อเป็นสร้างปราสาทหลังคราญ เป็นสถานงามแถม กูพีจักหื้อช่างแถมชืดเขียนเหง้าเสาหอนั้น พืจักพันไปด้วยผ้า ใส่ช่อฟ้าแลดวงปลี พืจักแถมรูปกินนรีกินรอนแอน ถือดอกอรอนเปิงปาว พืจักแถมรูปนางสาวใส่สร้อย แเป่งชายห้อยประตู่โขง ปราสาทน้ำแถมหยาดลายคำ พืจักหื้อแถมรูปตัวดำแดงยายหยาด รูปนาคบวงบาท เกี้ยวต้น ลวงใส่ดอกพวงมอมมายรูปกระต่ายเต้นเพื่อนมังกร มีทั้งรูปช้างงอน รูปม้าอัสดร และม้ามณีภาค มีพร้อมพราภหลวงหลาย มีทั้งรูปงัวควาย แลอคุภราช มีทั้งรูปจากคภาค แลหงส์สา รูปมิกคาเตียวต้นชาย รูปช่างน้ำก่ายวงงา ใส่รูปปูปลา แลสกุณณาตัวองอาจ รูปเสื่อโครงหยาดยั้งยาย รูปนกเขียนหัสสตีลิ่ง และการวิกแขกเต้าปีกเขียวศรี มีทั้งรูปกินนรีรอนมายพื่อน ปายดินหยอนหากัน มีทั้งหลายพันธ์หลายพราภ กับทั้งนาคน้ำนาคีรูปหัตถิช่างม้า หลายหลากหน้าเสื่อสิงห์ รูปผู้ยิงโถมแถมลม ชายจูบแก้วโลมใจ รูปเมฆไหลเดรดาช เครื่องวัลลาดสมตัว ดอกบัวใสสะอาดดอกปานหยาดแจจน ดอกนิลบลเขียวอะตุ่ม ดอกแก่หนุ่มแก้วกัน เครื่องวัลหยาดสะอาดปราสาทแก้วแววของ ก่องหลังสูงร้อยชั้น ไม้แก่นขันจันทรแดง สมุลแวงมันชัวะชวาด ปราสาทแก้วเริงราย มีเชิงชายงามสะอาด น้ำแถมหยาดดูปาว ดอกบัวขาวหยดหว่าง แมงพู่สว่างบินบน เครื่องวัลยสนแสนหนึ่ง ชายหิ้งแก้วมีทุกปาย ตระบอมคว่าพืจักใส่รูปม้าน้ำ และตัวกายตระบอมหงายพืจักใส่บัวแวนถัดแทนหันพืจักใส่ลายวง ประตู่โขพืจักแถมเทวดาถือดอกไม้อยู่ชะลอน บางพร่องพืจักหื้อถือจามรแก้วแก้วปัด บางพร่องพืจักหื้อถือฉัตรแต่งตั้ง บางคนพืจักหื้อถือเครื่องหางยอยยอ ยินยะหยาบด้วยจามรี แควนยั้งใต้ฟ้าขึ้นดูคราม เพื่อจักส่งสการ นางน้องแก้วพื ทุกด้าวเจจนยณยั้งคนทั้งหลาย จักหื้อมา่วนเล่น ชักเชือกเต็นหกกระโดง ผูกหมู่คนถ้วนถึ พืจักหื้อตีพาทย์ก้องเสียงตื่นต้อด้วย สัพพะชัย สระในเสียงสั้น สนันด้วยเบงตรา

จำกับด้วยเสียงปีนทุกที่อือตือ บางคนพืจักหื้อตบมือต่างแฉ่ง พืจักแต่งเครื่องเล่นทุกประการ เป็นประมาณดังกล่าวไว้ แลพืจักแต่งไฟมาแก้วหยาดโยงยิง หนใต้พืจักแต่งรูปนางสิงห์ไว้ถ้าหื้อขึ้นขี่ม้าหยาดยั้งบน หนวันตกพืจักแต่งรูปคนถือไฝงยั้งขึ้นขี่ช้าง เล่นขึ้นม้างกองพอน หนเหนือพืจักแต่งรูปพิพยาร แลนางฟ้าขึ้นขี่ม้าอัสดร หัวกั้งอนน่องก็อ้า ดังว่าจักขึ้นพืก็บหน เล่นขึ้นสะสนสะอาด ขึ้นเจาะโขงปราสาทแล้วลวดลงมา นางเทวดาบ้อยเล่นขึ้น เจาะแต่พื้นลายวงโขงปราสาทแก้ว เจาะแล้วเล่นลงมาบั้ง นางตั้งบ้อยเล่นขึ้น เจาะแต่ปิ่นชั้นหงาย ไฟนางหายป้างขวาปายวันออก พืจักแต่งไฟเข้าดอก และไฟชวี รูปมอมพืตัวเตบไต่ เชือกขึ้นจับโขง พืจักแต่งรูปไฟหงส์ แลนกยูงตัวมีปีกขึ้นพื่อนพืกันลงมากระทำการสนันแล้ว

ไฟม้าแก้วแเป่งเป็นเปลี่ยว ชัวะชวาดน้ำแถมหยาดก่องหลังควันไฟมัวจะโจษ โสลดขึ้นกลางหวา ปานดั่งดาวยั้งฟ้า แลกูพืหงายเหยียงหน้าผ่อเล็งดู ขึ้นพระพุเป็นดั่งดอกพุทธถั่งผาย ตามเป็นไฟงามย้อมดอก ปานเข้าดอกเต็มกำผาย ไฟนางสงายดอกน้อย ควิดอกสร้อยแจจน สะโพกหล่นหลุดแตก ไฟม้าแก้วแยกเป็นเปรี้ยว ควันไฟเขียวตัดช่อฟ้า ม่านค่าอ้าปานดั่งจักบินบน ลมปิดกิว ปันเกล้า ปานดั่งจักยกเอาปราสาทเจ้าแม่เมือบน กระทำการสนันแล้ว จึงเป็นโบราณส่งสการนางพระยามาแต่ก่อนแลนา ภาเท ดูรานางสายใจพืเหย อะหังอันว่ากูพืนี้เท่าเป็นผู้หนึ่งผู้เดียว อยู่กลางไพรเขียวป่าไม้ บ้อยจักได้เครื่องอันใดมาส่งสการนางนคราญ อันมาต้ายกลางป่าไม้ เท่าจักละพืไว้อยู่ต้นเดียว ผู้ใดบ้อยจักมาในดงเขียวกลางป่า ผู้ใดจักมาช่วยกูพืผ้าไม้ไว้เป็นหลัก ผู้ใดจักมาช่วยกูพืยอหัวนางพระยาอันตกต่ำจา ผู้ใดจัดมกช่วยหน้าหื้อแม่อดม ผู้ใดบ้อยจักมาสาวงแม่หมวดเกล้า ผู้ใดจักมา

อันอุ้มเจ้านั่งเหนือตัก ผู้ใดบ่อยจักมาตักน้ำลูบล้าง ผู้ใดจักมาผานต่างใส่สองหู ผู้ใดจักมาคูนางนาง ยามเนื้บดอกไม้ ผู้ใดจักมานั่งให้แก่มิ่งนางนั้นจา ภเท ดูกรนางสายใจพี่เหย ผู้ฉลาดตั้งฤ บ่อยจักมา เสียดันเจ้าคลาดกลางดง กูพี่จักปลงซากนางเสียดกลางป่า กูพี่เท่าจักก้มหน้าให้ผ่อดอมตาย ด้วยปริยาย ป้างเปล่า สองหัวเข้าเซ็ดน้ำตา เพราะกูพี่มาเสียนางงาม แลหาบได้ กูพี่เท่าจักก้มหน้าให้อยู่ดอมตาย จะแล ดูราแม่สายใจพี่เหยกำพรา ะหมอดหน้าอยู่กลางไพร บิไซว่ากูพี่บ่อาลัยแลแข่งวางนางไว้ ดั้น ป่าไม้ตายไปและนา แม่เหย อา ฤมหาสัตว์ ส่วนว่พระมหาสัตว์เจ้า ก็บ่อาจจักทรงต้นอยู่ได้ แสนโคก ไหมร้องรำให้

เรียกขวัญพลางว่า ลูกขึ้นมาเตอะยอดบุญขวางเฮย เมียมิ่ง ลูกขึ้นมาเตอะเมียมรักยัง เสมอตา สามสิบสองขวัญ นางอย่าไปล่าตงหนาเถื่อนถ้อง ขวัญนางอย่าไปล่าประเทศทองที่พนาลัย ขวัญนางไปล่าตงไกลที่เหวหาดห้วย ที่น้ำไหลหลังจ้วยด่านผาจัน สามสิบสองขวัญนางอย่าไปอยู่ป่า ไม้จวงจันทร์ ที่ดอยตงต้นหนาสืบแน่น ขวัญนางอย่าไปคัดคังแค้นมากเมามัว บัดนี้กูพี่เป็นผัว ก็มา ก้มหัวเรียกร้อง สามสิบสองขวัญนางมีทรีนาถน่องจุงรีเร็วมา ว่าลูกขึ้นมาเตอะยอดสิเนหาเฮยเทียม ท้าว เป็นที่เหนาะน่องน้าวชื่นเซยใจ ลูกมาเตอะแม่ศรีนงวัยหนุ่มหน้า ฐานะที่นี้ บิไซเป็นที่เจ้าแม่ เมื่อมรณ์ ว่าลูกขึ้นมาเตอะแม่มีทรีมิวอ่อนพี่เฮย แม่คอตกล้อง เต็มว่านางแม่บ่หย่อง ก็หากดูงาม ตัดที่นี้เป็นกลางดงรามป่าไม้ บิไซเป็นที่แก้วแก่นให้แม่ควรตีตาย มีแต่สองราตายอยู่กลางเถื่อน จักมี ไผมาเป็นเพื่อนปิงเปา จักมีไผมาช่วยกูพี่เอานางอาบน้ำ ไผจักมาช่วยกำสระสรง ไผจักมาหวิผมแม่ หมวดไว้เป็นเกล้า ไผจักมาเป็นเพื่อนเฝ้าแม่จอมศรี ว่าโอยหนอ นางมาละทิ้งเสียมคันรีและกระเช้า มาละทิ้งไม้เท้า และหนังเสือ มาละทิ้งผ้าเปลือกไม้เจือเลื่อนลาวต มาละทิ้งสลาดและคันยู นางบ่อิน ดูกูพี่สักหยาด ดังถุนางมาขาดใจตาย ลูกมาเตอะแม่โฉมฉายเฮยสร้อยฟ้า ลูกมาเตอะเมียมกำพราคิ นเทียมมอค์ ตัดที่นี้เป็นกลางดอยตงเถื่อนถ้ำ ถิกย่านน้ำแก่นทราบธาร ลูกมาเตอะแม่ศรีจอมนาถ เป็นเมียมรักราชเทียมใจ ส่วนว่าพระยาศรีสัตยัตนพ่อ หลอนกิดถึงลาพี่น้องอันเป็นเพื่อนพ้องวงศา แลมาเอากูพี่เมื่อสู่พระนครหลวงใหญ่กว้าง ขวนไพร่สร้างสมปาน กั้นกูพี่ได้เสด็จขึ้นนิเวสดังเก่า กั้น กูพี่บิไซได้หันหน้าเจ้า พี่ก็ยินทุกข์ผานนั้นจะแล อะโหโอยหนอ นื่องน้อยทุกซีแท้หนอ ทุกข์กูพี่นี้หนอ บิไซน้อย ทุกข์คะค้อยอยู่ต้นเดียว ผุงคนเตียมมีมาก พร้อมทุกป่ามาถามหา พ้องว่ากูพี่มาเสย นางงามแลหาไหนบิไซได้ กูพี่เท่าจักก้มหน้าให้กล่าวว่ นางตาย นางตายว่าอันจะแล มัทรีบิไซ โลกวิต นามेतวา สติปลิลภตวา

ในกาลนั้น ส่วนว่านางราชมัทรีศรีผานแผ้ว นางแก้วตายไปน้อยหนึ่งแล้ว ได้สติคืนมา นางพระยากลับเป็นบาป ด้วยบ่สุภาพอันควรละอาย นางก็ขอสูมาถวายกราบไว้ นบพระบาทภูธร ว่า พระเวสสันดรเฮยเจ้าช้อย ไปเสยลูกน้อยราไหน บ่หันมาในสัณฐานที่ใดอันจา อฤมหาสัตโต ภเทอิ กัสสเม พราหมณัสสะ หายทินนาต้อโลเจสิ ในกาลนั้นมหาสัตเจ้า จึงกล่าวหื้อรู้ข่าวอันมีว่า ภเทดูรกร ารราชมัทรีพี่เฮย อันว่าสองศรีลูกเต้าพี่ก็ได้หื้อล่องเจืองเจ้าเป็นทาน แก่ พราหมณจารย์เฒ่าแก่ อัน ลูกแต่บ้านมันมารอดศาลาเถิงถอง มาขอเอาสองเจ้าพี่น้องไปในวันวาแล้วนี้แลนาแม่เฮย ตมัตถัง ปกาเสนโต สัตถา อาหสัตถา อันว่า พระยอดสร้อยสยมภู ต้นเป็นครูแก่โลกได้เถิง วิเสฐาโชคแล้ว เป็นสัพพัญญุตันสักสวาด มักใคร่หื้อนักปราชญ์เจ้าเฮยสังกา จึงกระทำเป็น วจนกถา ไชขว้าง หื้อ แจ้งสว่างสวณิ มาเถิงหัน อตตะบาลีบทหลัง ยังไปล่แจ้ง พระจึงแสร้งเทศนาว่า ตมชชัง ปุตตัง ราชปุตตี อุททเกนา ภิสัญญเจ ฤอัสนนัง วิทิตวา นอตถนัง เอตทภาวิ ภิกขเว ดูราภิกขุทั้งหลาย

จูงฟังยังนิยายบุพพชาติ แห่งห้องมหาราชอันมี ส่วนนางราชมัทรีโถมสะอาด อันเป็นเจ้าสมันตราช สืบสายมา นางพระยาก็ไปจรเดินทาง สองบุตตาทหลายแห่ง นางท้าวแล่นคินมา สูศาลาที่เก่าใกล้สำนัก พระบาทเจ้าเวสสันดร นางก็สยบเมื่อมรรณใจขาด ที่จิมใกล้พระบาทท้าวผัดต้น ท้าวจึงเอาน้ำต้นคันธิ พระรสีเปิงฟังเหียงน้ำหลังไหลตก มือลูบอกหื้อจิ้น แล้วนางแก้วตื่นคินมา จึงถามหาสองบุตตาแก่น ไท้ ในที่ใกล้พระรสี ว่าข้าแต่มหาราชเจ้า ไปเสียลูกเต้าราไหน บ่หันมาที่ได้อันจา ที่นั่นท้าวจึงไซสาร ต้านต่อ อว้ายหน้าล่อเจียรจำ ดูกรราชมัทรีพี่เฮย อันว่าสองศรีลูกเต้า กูพี่ก็จักได้หื้อสองขาเจ้าเป็น ทาน แก่พราหมณาจารย์ผู้หนึ่งแล้ว เพื่อหื้อเป็นข้าแก้วแก้วมัน ในวันวานี้แล้ว กูพี่ก็หากแสรังไขบั้งลับ ไว้ บ่ได้ไขกล่าวแก่ แก้วแก่นไท้แม่ยามมา

เยียวว่านางร้อนใจหอดหิวตายเสียต้นนางตายกลางป่าไม้ เยียวว่าเจ้าบ่ได้อนูโมนา ทานจิมพี่แลนา ทริเท่าดูกรราชมัทรี ผู้มีรูปโถมดีสะอาด อันว่าสองเจ้าน้อยราชากุมาร ยังมีพราหมณ์ผู้ หนึ่งนามแม่ เฒ่าแก่ไร่เชิญใจ บ่มีอันใดสักสิ่ง สุดที่ขิงตอมตาย เทียนยอมขงขวยหาเลี้ยงปาก เฒ่า ลำบากโรยแรง ต้นเดียวแสวงกลางป่าไม้ เพราะความทุกข์ไร้บ่กลัวตาย จึงสละปายลงข่มเท่าเข้ามาขอ เอาสองสอบพี่น้อง ก็บ่เป็นเพื่อนพ้องราสี ก็บ่ไซกูพี่นี้แลซัง บ่รักสักน้อยกูพี่ ก็ยังเท่ารักร้อยเท่า เทียมจิต กูพี่บ่องปิดเสียยังความตระหนี่ แล้วจึงจักหื้อลูกแก้วเป็นทาน พราหมณ์รับซักหนีเจียรจาก เอาสองเจ้าน้อยพรากไปไกล บ่หันนางสายใจมารอด บ่หันนางมาอ้อมหอบเซยชม บ่หันนางมา หื้อกินนมแลสอนสั่ง นางบ่หันมาอ้อมสองเจ้านิ่งเหนือตัก สองกษัตราพี่น้อง ขอนางอย่าได้หม่นหมองใจ นางจงตัดอาลัยขาดใหม่ นางอย่าได้ให้นักเช่นดีหลี เพราะสองรายังเป็นรสีอยู่ศิริในป่าไม้กว้างอดอยู่ สร้างสมปาน ยังค้อยอยู่สุขสำราญทุกค่าเช้า บ่โคกเศร้ากังวล อัชชโรกันว่าตนบ่ตายเสีย เมื่อหน้าก็ยัง ได้พบลูกแก้วกำพร้าหน้าจ่อมใจ สองขาไปทางใดเจียรจาก บุญอันนั้นหากจักน้าวคินมาบ่จะแล มหา สัตเจ้ากล่าวสนั้นแล้ว ต้นแก้วกล่าวคธา ว่า

บุตเต ปัสัญจ ธน ธัญญัญจ อัยง ขบโถถทนชสุปริโส ทานัง ทิสวายาจมุคัตต อนูโมนาหิ บุตตเก ทานมุตตมันต ดั่งนี้ว่า ดูกรราชมัทรี ส่วนสปริสสตันตีมีผญา กั้นว่าหั้นยาจก เข้ามาสู่ยังตั้งอยู่ ถามขอ เปิงยกยอหื้อด้วยง่าย จกจ่ายหื้อเป็นทาน ทั้งข้างสารแลข้าวเปลือก ทั้งจิ้นเลือดไขมัน ทั้งเงิน ค่าแลข้างม้า ทั้งหมู่ข้าหญิงจาย ก็ควรขงขวยหื้อด้วยง่ายจกจ่ายหื้อเป็นทาน นางจูงมีใจบานก็ดถูก ด้วยกูพี่หื้อลูกแก้วเป็นทานนี้เตอะ มัททีปิไซ ส่วนนางราชมัทรีศรีสะอาด อันจักกล่าวโอวาทคำดี กับ ด้วยพระรสีต้นผ่านแผ้ว อันประสาทหื้อลูกแก้วเป็นทานเพื่อแลกเอาผญาสัพพัญญุตญาณ อันเลิศแล้ว นางแก้วก็อนูโมนา ก็กล่าวคธาว่า อนูโมนามิเต เทวบุตตเก ทานมุตตมัง ททิตวา จิตตัง ปัสสาหิ ภิญโญ ทานัง ททโท ภว ดั่งนี้ เทวะข้าแต่มหาราชเจ้า อะหัง อันว่า ข้าก็ขออนูโมนาสาธการ เซ็งอุตต มทานแห่งมหาราชเจ้า อันประสาทหื้อลูกเต้าเป็นทานนั้นแล ข้าแต่มหาราชเจ้า ส่วนคนทั้งหลาย มีมิชฌेरธัมม์ ความปราถนาหากมาคอบงำไว้แล้ว บ่หื้อเป็นทานได้ คือว่าคนผู้ใดไปไร่ผญานักแล โยต วัง อันว่า พระราชเจ้าต้นจำเรียว บ้านเมืองแก่ชาวสีพลินราชทั้งมวล หากได้ผจญแพ้ ยังความตระหนี่ เสียแล้ว จึงหื้อลูกแก้วเป็นทาน จูงมีใจบานชมชื่นใจต้องตั้นยินดีเตอะ ในเมื่อราชมัทรีกล่าวคำดีสนั้น ดั่งอัน มหาสัตว์เจ้าจึงว่า ดูกรา มัทรีเฮย เจ้าที่นางปอยมากกล่าวคำเยื่องนี้รือจา ผิวากูพี่หื้อลูกรักทั้ง สอง เป็นทานแล้วก็มีใจใส ยินดีดั่งอัน อัศจรรย์ทั้งหลายมวลผุ่ณั้น ก็บ่ล้างว่าจักเกิด มีแก่กูพี่สักอัน จะแล เจ้ากล่าวตอบค่านางท้าวนี้แล้ว มหาสัตเจ้าก็กล่าวยังอัศจรรย์ทั้งหลายมวลผุ่ณั้นอันมี แผ่นดินไหวเป็นต้น แก่นางราชมัทรีจูงอันหันแล ตะโต ในกาลนั้น นางราชมัทรีต้นเลิศแล้ว นางแก้ว

กล่าวกิตตนา อาจารย์ะทั้งหลายฝูงนั้นแล้ว นางหน่อแก้วจักกิตตนาสักเสริญยกยอ อุตตมมหาชน แห่งมหาสัตว์เจ้าตั้งอันจึงกล่าวคถาว่า

นิอิทิตวา เต ปฐวี สัทโท เตติ ทิวคโค สมันตา วิชชุตตา อาคฺคูริณฺว ปติสฺตวา ดังนี้ เทวข้าแด่มหาราชเจ้า ปฐวีอันว่าแผ่นดินหลวงลงหน้า สังขยาว่าได้สองแสนสี่หมื่นโยชนะ ก็ร้องกิ่งก้องไหวหวั่น สะท้านลั่นไปมา ก็ด้วยเตชะทานแห่งมหาราชเจ้า เหตุอันประสาทหื้อลูกแก้วเป็นทานนั้นแล เสียงกิตติลือชาปรากฏแห่งมหาราชเจ้าต้นสักสวาด ก็ขลาบขึ้นไปตราบต่อเท้าขึ้นถึงพรหมโลกพันก็มีแล วิชชุตตา อันว่าสายฟ้าบั้งกาลเมื่อแม่มะเมือง สะเทืองรอดจุกล้ำจุปาย สาคโร อันว่าแม่น้ำสมุทรสาคร ก็ข่าเชือกฟุ้งเยือกตีฟองนองคองฝั่ง เสียงสนั่นลั่น เขามิวันดงเถื่อน ก็เป็นตั้งจักเคลื่อนจากฝั่งไปนั้นแล นารท ทว ปัพพตา อันว่าเทวดาสองหมู่้วย้ายแยมอยู่หิมพานต์ ก็กระทำเสียงสาธุการเกิดก้องนันททั่วท้องตรี หมู่หนึ่งชื่อว่าขุนศรีไสนารอด แจ้งจอตอนุโมทนา หมู่หนึ่งชื่อว่าพันหาวิเศษ น้อมพระเนตรหน้าเล็งดู ไชประตุปราสาท ร้องเอ้ออาดชมทาน เชิงพระองค์การต้นเลิศแล้ว อันประสาทหื้อลูกแก้วเป็นทาน ทั้งพระยามารตนใจห้าว ก็น้อมหน้าโมทนาทาน ด้วยใจใสศรัทธาชื่นช้อยใจอ่อนอ้อยชมทาน กับทั้งพระยายามภิบาลต้นสุภาพ อันตัดแต่งบุญแลบาปตามทรา ก็อนุโมทนาสาธุการ เชิงอุตตมทานแห่งมหาราชเจ้า อันประสาทหื้อลูกแก้วเป็นทาน เปนมหาสมัยกาลปางใหญ่ เหตุว่าพระยาเวสสันดรเจ้าต้นนั้นใช้สามานแลเนา

อิติมัทรีวราโร หาราชบุตตี ยัสสะสินี เวสสันดรส อนุโมทิ ปุตตเก ทานมุตตมมัง ดังนี้ ภิกขเวตุราภิกขุทั้งหลายต้นทรงศีลไสบัวรียาด เป็นชีณาสาวกชาติ อรหันตา ราชบุตตี ส่วนนางราชมัทรีเทวีต้นเป็นลูกสาวศรี พระยามัทราชขมียศอาจฤชา โสภางามแลปล้วน เนื้ออ่อนอ้วนเชียงคราน มีบริวารแวดล้อม แหนแห่งหอมไปมา นางก็อนุโมทนาด้วยใจใสเปศร่า อันพระประสาทหื้อลูกแก้วเป็นทาน สมปานมีบ่เท่า ก็ขลาบขึ้นไปต่อเท้าถึงพรหม ก็มีด้วยนิยมตั้งกล่าวมานี้ ด้วยประการดังกล่าวมีนี้ และเต มัทรีปัพพัง นิภูติตั้งกรียา อันสังวัณณาวิเศษ จำห้องเหตุมัทรีกัณฑ์ถ้วนแก้ว อันนางหนุ่มหน้าอนุโมทนาทาน อันประดับประดาด้วยพระคาถาว่าได้ ๙๐ คถาก็สำเร็จสรเสร็จแล้วเท่านี้ก่อนแล

จากการปริวรรตคัมภีร์เรื่อง มัทรี ในมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นภาษาล้านนาไทย สามารถ แปลสรุปใจความสำคัญเป็นภาษาไทยกลาง ได้ดังนี้

พระนางมัทรีฝันร้ายว่ามีบุรุษมาทำร้าย จึงขอให้พระเวสสันดรทำนายฝันให้ แต่พระนางก็ยังไม่สบายพระทัย ก่อนเข้าป่า พระนางฝากพระโอรสกับพระธิดากับพระเวสสันดรให้ช่วยดูแล หลังจากนั้นพระนางมัทรีก็เสด็จเข้าป่าเพื่อหาผลไม้มาปรนนิบัติพระเวสสันดรและสองกุมาร ขณะที่อยู่ในป่า พระนางพบว่าธรรมชาติผิดปกติไปจากที่เคยพบเห็น เช่นต้นไม้ที่เคยมีผลก็กลายเป็นต้นที่ไม่มีแต่ดอก ต้นที่เคยมีกิ่งโน้มลงมาให้พอกับผลได้ง่าย ก็กลับกลายเป็นต้นตรงสูงเก็บผลไม่ถึง ทั้งท้องฟ้าก็มีมืดมิด ขอบฟ้าเป็นสีเหลืองให้รู้สึกหวั่นหวาดเป็นอย่างยิ่ง ไม่นานที่เคยหาบแสกรผลไม้ก็พลัดตกจากป่า ไม่นัดขอที่ใช้เกี่ยวผลไม้พลัดหลุดจากมือ ยิ่งพาให้กังวลใจยิ่งขึ้นบรรดาเทพดาทั้งหลายต่างพากันกังวลว่า

หากนางมัทรีกลับออกจากป่าเร็วและทราบเรื่องที่พระเวสสันดร ทรงบริจาคพระโอรสธิดาเป็นทาน ก็จะต้องออกติดตามพระกุมารทั้งสองคืนจากชูชก พระอินทร์จึงส่งเทพบริวาร ๓ องค์ ให้แปลงกายเป็นสัตว์ร้าย ๓ ตัว คือราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง ขวางทางไม่ให้เสด็จกลับ อาศรมได้ตามเวลาปกติ เมื่อล่วงเวลาตึกแล้วจึงหลีกทางให้พระนางเสด็จกลับอาศรม เมื่อพระนาง

เสด็จกลับถึงอาศรมไม่พบสองกุมารก็โศกเศร้าเสียพระทัย เทียบตามหาและร้องให้คร่ำครวญ พระเวสสันดรทรงเห็นพระนางเศร้าโศก จึงหาวิธีตัดความทุกข์โศกด้วยการแกล้งกล่าวหานางว่าคิดนอกใจคบหากับชายอื่น จึงกลับมาถึงอาศรมในเวลาดึก เพราะทรงเกรงว่าถ้าบอกความจริงในขณะที่พระนางกำลังโศกเศร้าหนักและกำลังอ่อนล้า พระนางจะเป็นอันตรายได้ ในที่สุดพระนางมีทรีทรงคร่ำครวญหาลูกจนสิ้นสติไป ครั้นเมื่อฟื้นขึ้น พระเวสสันดรทรงเล่าความจริงว่า พระองค์ได้ประทานกุมารทั้งสองแก่ชูชกไปแล้วด้วยเหตุผลที่จะทรงบำเพ็ญทานบารมี พระนางมีทรีจึงทรงคอยหาโศกเศร้าและทรงอนุโมทนาในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรด้วย

คัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก เป็นคัมภีร์ที่มาจาก ธรรมบทขุททกนิกาย ซึ่งกล่าวว่า เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นพุทธดำรัสที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสแก่ภิกษุสงฆ์ชีนาสพสองหมื่นรูป และพระประยูรญาติที่นิโครธารามวิหารในนครกบิลพัสดุ์ ในคราวเสด็จโปรดพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา และพระวงศ์ศากยะบรรดาพระประยูรญาติไม่ปรารถนาจะทำความเคารพพระองค์ ด้วยเห็นว่าอายุน้อยกว่า

พระองค์ทรงทราบความคิดนี้จึงทรงแสดงยมกปฎิหาริย์ โดยเสด็จขึ้นเบื้องนภาอากาศแล้วปล่อยให้ฝนละอองธุลีพระบาทตกลงสู่เศียรของพระประยูรญาติทั้งหลาย พระประยูรญาติจึงได้ละทิ้งทิฐิแล้วถวายบังคมพระพุทธเจ้า ขณะนั้นได้เกิดฝนโบกขรพรรษ พระภิกษุทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์จึงได้ทูลถาม พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าฝนชนิดนี้เคยตกมาแล้วในอดีต แล้วจึงทรงแสดงธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือเรื่องมหาชาติให้แก่พระภิกษุและพระประยูรญาติ

มหาเวสสันดรชาดก เป็นชาดกที่มีความสำคัญมากกว่าชาดกอื่น ๆ เพราะพระบารมีของพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบริบูรณ์ในพระชาตินี้ มหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๐ บารมี คือ

ทานบารมี = ทรงบริจาคทรัพย์สิน ช้าง ม้า ราชรถ พระกุมารทั้งสองและพระมเหสี

ศีลบารมี = ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัดระหว่างทรงผนวชอยู่ ณ เขาวงกต

เนกขัมมบารมี = ทรงครองเพศบรรพชิตตลอดเวลาที่ประทับ ณ เขาวงกต

ปัญญาบารมี = ทรงบำเพ็ญภาวนามัยปัญญาตลอดเวลาที่ทรงผนวช

วิริยาบารมี = ทรงปฏิบัติมิได้ย่อหย่อน

สังจาบารมี = ทรงลั่นพระวาจาอุกฤษฏ์ให้ชูชก เมื่อพระกุมารหลบหนีก็ทรงติดตามให้

ขันติบารมี = ทรงอดทนต่อความยากลำบากต่าง ๆ ขณะการเดินทางมายังเขาวงกต และตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น แม้แต่ตอนที่ทอดพระเนตรเห็นชูชกเขียนตีพระกุมารอย่างทารุณพระองค์ก็ทรงข่มพระทัยไว้ได้

เมตตาบารมี = เมื่อพราหมณ์เมืองกลิงคราชภูริ มาทูลขอช้างปัจจัยนาค เนื่องจากเมืองกลิงคราชภูริฝนแล้ง ก็ทรงพระเมตตาตาประทานให้ และเมื่อชูชกมาทูลขอสองกุมาร อ้างว่าตนได้รับความลำบากต่าง ๆ พระองค์ก็มีเมตตาประทานให้ด้วย

อุเบกขาบารมี = เมื่อทรงเห็นสองกุมารถูกชูชกเขียนตี วิงวอนให้พระองค์ช่วยเหลือ ทรงบำเพ็ญอุเบกขา คือทรงวางเฉย เพราะทรงเห็นว่าได้ประทานเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชูชกไปแล้ว

อธิษฐานบารมี = คือทรงตั้งมั่นที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จโพธิญาณาเบื้องหน้าก็มีได้ทรงย่อท้อ จนพระอินทร์ต้องประทานความช่วยเหลือต่าง ๆ เพราะพระทัยอันแน่วแน่ของพระองค์

หลังจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทำให้พระประยูรญาติละทิฐิยอมถวายบังคม ก็บังเกิดฝนโบกขรพรรษ พระภิกษุทั้งหลายจึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสเล่าว่า ฝนชนิดนี้เคยตกมาแล้วในอดีต พระองค์จึงทรงแสดงธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือเรื่องมหาชาติ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ตามลำดับ

ด้วยอาณิสสส์ที่เกิดขึ้นจากการฟังธรรมมหาเวสสันดรชาดกดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จึงเป็นเหตุให้ประชาชนในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย ได้นิยมถวายคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกไว้ในพระพุทธศาสนา และวรรณกรรมดังกล่าวได้ส่งผลประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตวิถีชุมชนอย่างมากมาย ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป

๔.๓ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ (Interview) และ สังเกตการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๕ รูป/คน ในพื้นที่ศึกษาใช้แบบเจาะจง ชุมชนที่มีระบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และได้คัดเลือกวรรณกรรมใบลาน ๑ เรื่อง คือ มหาเวสสันดรชาดก โดยได้ นำมาปริวรรตเป็นตัวอย่างจำนวน ๓ ตอน ได้แก่ ๑) อาณิสสส์ เวสสันดร ๒) กัณฑ์กุมาร และ ๓) กัณฑ์มัทรี ซึ่งเป็น ๓ เรื่องที่เป็นที่นิยมของในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย ทั้งถวายทานและมีการแสดงธรรม จึงได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยได้แบ่งเป็นประโยชน์ ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านสังคม ๒) เศรษฐกิจ ๓) ด้านสิ่งแวดล้อม ๔) ด้านพุทธศิลปกรรม และ ๕) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๓.๑ ด้านสังคม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ได้ส่งผลประโยชน์ต่อด้านสังคมมากที่สุด เนื่องด้วยในวรรณกรรมเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร โปธิสัตว์ นับเป็นพระชาติที่ ๑๐ ในทศชาติชาดก ซึ่งเป็นชาติสุดท้ายก่อนมาเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งมีเนื้อความปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๘ ชาดกเรื่องนี้มีความมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ว่า ได้ทรงบำเพ็ญบารมีขั้นสูงสุดที่เรียกว่าปรมัตถบารมีเมื่อสิ้นชาตินี้แล้วก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป และ ในคัมภีร์ดังกล่าวเต็มไปด้วยหลักธรรมสอนสังคมปรากฏมากมาย อาทิเช่น การให้ทาน รักษาศีล เจริญภavana กุณแห่งกรรม ความไม่ประมาท ขรवासธรรม พรหมวิหาร ๔ ทิศ ๖ สังคหัตถุธรรม ความสันโดษ มิตรแท้-มิตรเทียม กาลามสูตร กตัญญูกตเวทิต์ โภชนะมัตตัญญุตตา อภัยทาน และ สาราณียธรรม ๖ เป็นต้น ประกอบกับ อาณิสสส์แห่งการฟังธรรมเวสสันดรชาดก คือ ๑) เมื่อตายจากโลกนี้แล้ว จะมีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้า พระนามว่า ศรีอริยมัตตโดย ในอนาคต ๒) เมื่อดับขันธไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จะเสวยทิพยสมบัติมโหฬาร ๓) เมื่อตายไปแล้วไม่ไปเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ ๔) เมื่อเกิดมา

เป็นมนุษย์อีกรอบจะได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐี มีสุขภาพดี มีสติปัญญาดี พร้อมทั้งจะมีเวลาปฏิบัติธรรม เต็มที่ ๕) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์จะมีรูปร่างลักษณะมีสง่าราศี มีเสื้อผ้าอาภรณ์ที่ครบสมบูรณ์ และ ๖) เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์จักเป็นที่รักของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย และมีบริวารมาก^{๒๒}

สอดคล้องกับสังคายนาคารยเจ้าทั้งหลายกล่าวดังนี้แล้ว ก็กล่าวคาถามาว่า “... ปุชา ปาเก เตชยนิ ทุกคติ เตน ปุญญสส ปาเก ดังนี้ว่า อันว่าคนทั้งหลายฝูงใด ได้บูชามหาเวสสันดร ชาตกะ ผู้นั้นก็จะได้เป็นเจ้าพระยาในเมืองคน ยศประวารบงนมีมาก ช่างม้าหากเนืองนิตย์ มีกลอง นันทเกร็ดแก้วพันลูก เปี้ยะพิณผูกแก้วพันเสียง สัททระสำเนียงชมชื่น สนุกต้องตื่นทูลถวายตรีทิวา ทาสีทา สามีมัก พร้อมอยู่แวดล้อมเฝ้าปฏิบัติ ทิพพสัมปัตติลล้าเลิศ ก็กลับเกิดมีตาม เล้มเงินเล้มคำและเสื้อผ้า ทั้งช่างม้าและช่างเปลือกเข้าสาร ก็จักมีตามปรารถนาทุกเมื่อ จำเริญเชื่อมงคล ยถา ในกาลเมื่อใดพระ ศรีอริยมเตไตรยมาตรัสประยาและปัญญา เป็นพระพายหน้าบุญแก่กล้าก็จักได้หันหน้าท่านบ่งสงสัย เหตุได้เป็นปาถยยะกับธัมมเวสสันดรชาตกะ อันยกมาที่นี้แล้ว ก็จักถึงเชิงเวียงแก้วยอดมหาเน รพาน บ่อย่าชะแ...”

และในคัมภีร์มัลลยสูตร กล่าวเป็นใจความว่า “...เมื่อครั้งมหาเถรขึ้นไปนมัสการพระเกศ แก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงษ์นั้น ได้พบพระอริยมเตไตรยเทพบุตร ท่านก็ได้สั่งมหาเถรเจ้ามาว่า “ให้คนทั้งหลายฟังธรรมมหาชาติให้จบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ในวันเดียวคืนเดียว แล้วจะได้ร่วมกับศาสนาของเรา” ดังนี้ เมื่อพระมหาเถรเทพมาลัยกลับจากสวรรค์แล้ว ก็นำเรื่องนี้มาบอกกับชาวโลกคนทั้งหลาย ได้ฟังก็เลยพากันฟังเทศน์มหาชาติจนถือเป็นประเพณีสืบมา...”

ด้วยเนื้อหาและหลักธรรมที่ปรากฏมากหมายในชาดกนี้ คัมภีร์นี้จะป็นวรรณกรรมยอด นิยมของพระสงฆ์ที่ได้นำมาเป็นพระธรรมแสดงให้กับพุทธศาสนิกชนให้มีความประพุดติที่สอดคล้อง กับคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องของการให้ทาน รักษาศีล และ เจริญภาวนา ดังนั้น วรรณกรรมเรื่องนี้จึงสามารถวิเคราะห์ประโยชน์ด้านสังคมที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบนของประเทศไทย ได้ ๒ ลักษณะ คือ ๑) วิถีชีวิตการให้ และ ๒) ประเพณีวัฒนธรรม โดยมี รายละเอียดดังนี้

๔.๓.๑.๑ วิถีชีวิตการให้ หลักธรรมเด่นที่สุด ของมหาเวสสันดรชาดก คือ การให้ทาน ทั้งที่เป็น ๑) อามิสทาน คือการให้วัตถุสิ่งของ พระเวสสันดรชาดก ได้ให้หลายอย่าง เช่น ม้า ช้าง พาหนะ อาหาร น้ำ ผลไม้ เครื่องนุ่งห่ม มาลัยและดอกไม้ ของหอม (ธูปเทียน) ที่นอน ที่อยู่ อาศัย บุตร ภรรยา และ ประทีป (ไฟหรือไฟฟ้า) เป็นต้น ๒) ธรรมทาน คือการให้ที่ไม่เป็นวัตถุสิ่งของ ได้แก่ ให้สติ ให้ธรรมะ สอนคุณธรรม ให้กำลังใจ ให้วิชาความรู้ และ ๓) อภัยทาน คือการยกโทษ ด้วยการไม่พยาบาทจองเวร บัณฑิตกล่าวเป็นทานที่ให้ได้ยากที่สุด โดยเฉพาะการให้อภัยศัตรูหรือผู้ที่ ทำร้ายตนอย่างสาหัส^{๒๓} ด้วยหลักธรรม การให้ทานทั้ง ๓ นี้ ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ ใน กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย โดยวรรณกรรมดังกล่าวสร้างความเชื่อว่า การให้ เป็นบุญ จึงทำให้เกิด **วิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ การเป็นผู้มีจิตอาสา** คนในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ภาษาหลักหลักท้องถิ่นที่ใชพูด คือ ภาษา

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

เหนือ (ล้านนา) แต่ จังหวัดเลยจะพูดภาษาไทยเลย ซึ่งจะพูดเป็นภาษาอีสานสำเนียงออกหลวงพระบาง เพราะคนในถิ่นนี้อพยพมาจากฝั่งหลวงพระบางเป็นส่วนใหญ่ วิถีชีวิตของคนในชุมชนแถบนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย รักธรรมชาติ มีนิสัยโอบอ้อมอารี จริงใจ ชอบเป็นผู้ให้ และเป็นผู้มีจิตอาสาโดยตลอด ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่จัดให้มีการเทศน์ และ มีการเรียนการสอนในโรงเรียน และ เป็นชุดคำสอนของครอบครัว ของวงศ์ตระกูลที่ปลูกฝังกัน เรื่องการเสียสละ การเป็นผู้ให้ ดังเช่น เพราะเวสสันดรชาดก ยิ่งให้ยิ่งมี ได้บุญมาก จึงส่งผลต่อวิถีชีวิต และ คุณลักษณะนิสัยของคนแถบนี้ ที่เป็นคนที่มีจิตอาสาโดยพื้นฐาน ไปทำงานที่ไหน ก็มักจะมี ความเสียสละ ช่วยเหลืองานขององค์กร หรือ ชุมชนที่อยู่ นั้น ๆ อย่างเต็มที่ จึงเป็นที่รักของผู้ร่วมงาน และ ชุมชนที่อาศัยอยู่^{๒๔} ดังจะเห็นได้จากการอยู่กันในระดับครอบครัว ระดับชุมชน และ ระดับสังคม มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันตลอด เช่น เมื่อทราบข่าวถึงการระดมทุนเพื่อจะช่วยเหลือบุคคล ชุมชนส่วนร่วม หรือ ช่วยเหลือสังคมอย่าใดอย่างหนึ่ง จะมีการร่วมกันบริจาคจากผู้คนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ในชุมชน หรือ สังคม จะได้เห็นภาพของการร่วมกันบริจาค การตั้งโรงทาน การระดมกำลังกาย กำลังใจ และ กำลังทรัพย์ มาช่วยกันทุกฝ่าย ดังเช่นที่เห็นได้ชัด ๒ กรณี ระดับประเทศที่เกิดขึ้นในภูมิภาคแห่งนี้ คือ เหตุการณ์ เมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๖๑ ณ จังหวัดเชียงราย คือ กรณีมีเยาวชน ๑๒ คน และ โค้ช อีก ๑ คน รวม ๑๓ คน ที่ไปติดอยู่ในถ้ำหลวงขุนน้ำนางนอน ที่ จังหวัดเชียงราย เป็นชาวต่างประเทศ ในการร่วมกันจากจิตอาสา จากทุกฝ่ายในการช่วยเหลือผู้ติด อยู่ในถ้ำ และ จุดเด่นที่สุดนอกเหนือจาก ผู้เข้าไปช่วยชีวิตผู้ที่ติดอยู่ในถ้ำ คือ การระดมทรัพยากร ช่วยเหลือ สนับสนุนภารกิจนี้ ที่เป็นชาวต่างประเทศ คือ การตั้งโรงทาน ทั้งเงินบริจาค อาหาร น้ำดื่ม และ อุปกรณ์ต่าง ๆ มากมาย เป็นกิจกรรมจิตอาสา ที่ชาวเชียงราย ได้เป็นผู้เริ่มต้นทั้งระดับจังหวัด และ ระดับชาวบ้านในพื้นที่ ต่างช่วยกันตั้งโรงทานเพื่อบริการแก่เจ้าหน้าที่จากส่วนกลาง และ จากทั่ว ประเทศ และ ต่างประเทศมาช่วยผู้ติดถ้ำ จากการตั้งโรงทานของชาวเชียงราย ต่อมาได้มีหลายจังหวัด ในภาคเหนือ มาช่วยกันตั้งโรงทานด้วย รวมถึง จากทั่วประเทศไทยมาช่วยกันเช่นกัน และได้มีจิต อาสาในท้องถิ่น ทั่วจังหวัดเชียงราย ได้มาร่วมปฏิบัติการกับเจ้าหน้าที่ทั้งหลายด้วย ซึ่งทำให้ภาพวิถี ชีวิตเช่นนี้ เป็นสิ่งที่น่าสนใจของผู้สื่อข่าวจากต่างประเทศ ที่ไม่เคยเห็นเหตุการณ์จิตอาสา ของคนไทย ในพื้นที่ภาคเหนือ เช่นนี้มาก่อน เพราะ ในต่างประเทศการระดมทรัพยากร เป็นเรื่องของภาครัฐที่ต้อง ดำเนินการเอง ไม่มีการมาตั้งโรงทานช่วยเหลือแบบนี้^{๒๕}

อีกเหตุการณ์หนึ่งในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นผู้ให้ และ จิตอาสา ของคนใน กลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน คือ เหตุการณ์แพร่ระบาดของโรคโควิด ๒๐๑๙ หรือ โควโรนาไวรัส ในช่วง เดือนมีนาคม – มิถุนายน ๒๕๖๓ เป็นช่วงที่รัฐบาลออก พรก.ฉุกเฉิน เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของ โรค ซึ่งสามารถดำเนินการได้ผลเป็นอย่างมาก ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ของการช่วยเหลือระดับภาค ประชาชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เช่น ใส่หน้ากากอนามัย เว้นระยะห่าง ล้างมือ ไม่ไปในที่ชุมชน และ มีการกักตัวเพื่อเฝ้าระวังโรค ซึ่งในการร่วมกันป้องกันในครั้ง นี้ ทางประชาชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยมีผู้ติดเชื้อโควิด ในอัตราที่ต่ำมา รวม ๕ จังหวัดแล้ว ไม่เกิน ๑๐ คน ช่วงเริ่มต้นมีนาคม – เมษายน โดยจังหวัดน่าน ไม่มีผู้ติดเชื้อเลยแม้แต่คนเดียว และ ตั้งแต่

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายสมเจตน์ วิมลเกษม พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูวิมลศิลปกิจ มจร.วิทยาลัยสงฆ์ เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

ช่วง พฤษภาคม มาจนถึงปัจจุบันไม่มีผู้ติดเชื้อเพิ่มเลย และ ผู้ที่เคยติดเชื้อ ได้รับการรักษาหายไปทั้งหมด กลับบ้านใช้ชีวิตตามปกติได้แล้ว เนื่องจากใน ๕ จังหวัดนี้ คือ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย มีกลไกสำคัญของ คนในชุมชน ให้ความร่วมมือดีมาก ผู้นำชุมชนในพื้นที่ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และ อสม.ในหมู่บ้าน ต่างช่วยกันสอดส่องดูแลตามมาตรการดีมาก จึงทำให้ได้รับคำชมและยกย่องจากศูนย์ป้องกันการโรคโควิดส่วนกลางว่า ทั้ง ๕ จังหวัดนี้มีการจัดการได้ดี และ ที่สำคัญที่สุดนอกเหนือจากการทำงานด้วยจิตอาสา และ เสียสละ ของคนในแถบ ๕ จังหวัดนี้แล้ว ยังมีภาพของการช่วยเหลือกันเองในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และ ระดับจังหวัด คือ การตั้งโรงทานอาหาร น้ำดื่ม ผลไม้ และ สิ่งของจำเป็น ตามวัดต่าง ๆ และ จุดสาธารณะต่าง ๆ มีให้เห็นทั่วไปเป็นจำนวนมาก และ ระยะเวลา มีโครงการ ตู้น้ำดื่ม ซึ่งก็ได้รับการตอบรับอย่างดีในชุมชน ในเขต ๕ จังหวัดนี้ ได้ร่วมกันเติมบุญ เติมสุข ที่ตู้น้ำดื่ม มีปรากฏอยู่ทุกชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันเกิดขึ้นทุกจังหวัด มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน เอกชน และ ราชการต่างร่วมกันนำสิ่งของมาบริจาค ตั้งโรงทานประจำจุด และ โรงทานเคลื่อนที่ คือ เน้นการช่วยเหลือด้วยการให้ ทั้งที่เป็นอาสาสมัคร คือ สิ่งของ และ ธรรมทาน คือการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน จึงทำปัญหาโรคโควิดในประเทศไทยเราคลี่คลายไปได้มาก จนได้รับการยกย่องระดับโลก ว่าประเทศไทยมีการบริหารจัดการที่ดีมาก จุดเด่นที่สำคัญที่สุดคือ วิถีชีวิตการมีจิตอาสา และ เสียสละร่วมมือ ปฏิบัติตามที่ทางศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด-๑๙ ขอความร่วมมือมาทุกประการ^{๒๖}

ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้ ส่วนหนึ่งสำคัญมาจากการมีวิถีชีวิตที่มีความเชื่อเรื่องของการให้ทาน แล้วมีผล เป็นบุญกุศล ที่ทำแล้วทำให้ผู้ที่ทำได้มีความสุขใจ และ สะสมบุญไปในชีวิตข้างหน้า เพราะผู้ที่มีความเชื่อเรื่องของการให้ทาน เป็นบุญ เป็น ความเชื่อที่เป็นสัมมาทิฐิ ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ เป็นผลมาจากการการบรรพบุรุษของเขาได้ร่วมฟังและบูชาธรรมเวสสันดรชาดก และ เกิดเป็นชุดความรู้ที่ถ่ายทอดกันมาเป็นวิถีชีวิตสู่ลูกหลานเขามาจนถึงปัจจุบัน

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส มจร.วิทยาเขตพะเยา, ๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

(วิถีชีวิตการให้ของชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน)

๔.๓.๑.๒ ประเพณีวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม ด้วยเนื้อเรื่องและหลักธรรมที่ปรากฏมากมายในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก และเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่คนที่ได้ฟัง เพื่อมีแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้ที่ได้ฟังธรรมแล้วเกิดศรัทธา เพราะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตเขา และ ทำให้สังคมสงบสุข นอกจากนำไปปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิตปกติแล้ว เขาต้องการที่จะสืบสาน รักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญนี้มายังคนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเกิดแนวคิดในการจัดเป็นประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม เป็นกิจกรรมงานบุญของชุมชน นอกจากส่งเสริมให้ชุมชนได้รักษาองค์ความรู้หลักธรรมที่สำคัญผ่านกระบวนการประเพณีและวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการจัดงานเพื่อสร้างความสามัคคี และการระดมทุนในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชนให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งการจัดงานจะทำให้เกิดความน่าสนใจ และ เกิดแนวร่วมมากมายในการมารับฟังธรรมและรักษาองค์ความรู้สำคัญในครั้งนี้ ซึ่งวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก มีอิทธิพลต่อชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย เป็นอย่างมาก ทำให้เกิดเป็น ประเพณีวัฒนธรรมมากมายใน ๕ จังหวัดนี้ โดยแบ่งเป็นประเพณี ๒ ลักษณะ คือ ๑) ประเพณีหลัก และ ๒) ประเพณีรอง ได้แก่

๑) ประเพณีหลัก ประเพณีที่เกิดขึ้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับวรรณกรรมเวสสันดรชาดก คือ ประเพณีฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งใน ๔ จังหวัดภาคเหนือใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย คือ เชียงราย พะเยา แพร่ และ น่าน จะเรียกประเพณีนี้ว่า ประเพณียี่เป็ง ซึ่งจะจัด

ขึ้นในวันเพ็ญเดือนยี่ (เดือนสอง) ของทุกปี คือ วันลอยกระทง ชาวบ้านามีพิธีสำคัญนอกเหนือจากการลอยกระทง คือ พิธีกรรมตั้งธรรมหลวงหรือฟังเทศน์มหาชาติ ชาวบ้านจะมีการประดับประดาวัดวาอารามบ้านเรือน ด้วยประทีปโคมไฟ โคมระย้า ทำอุบะดอกไม้ไปถวายวัด ทำซุ้มประตูป่าด้วยต้นกล้วย อ้อยก้านมะพร้าว เตรียมข้าวปลาอาหารเป็นพิเศษ เช่น ท่อนึ่ง แกงอ่อม แกงฮังเล ลาบ และขนมต่าง ๆ ไปทำบุญ บางแห่งมีพิธีกวนข้าวหมูป่ายาส หรือข้าวพระเจ้าหลวง ถวายเป็นพุทธบูชาในตอนเช้ามีดของวันเพ็ญเดือน ๑๒ นี้ด้วย จากนั้นก็จะมีการทานขันข้าวหรือสำหรับอาหารไปถึงบรรพชนคนตาย ถวายอาหารและภัตต์เทศน์แต่พระภิกษุสงฆ์ และมีการฟังธรรมมหาชาติตั้งแต่เช้าถึงกลางคืน บางแห่งก็จะมีการสืบชะตาด้วย จะมีการปล่อยโคมลอย ในช่วงพลบค่ำจะมีการเทศน์ธรรมชื่อ "อานิสส์ผางประทีป" และชาวบ้านจะมีการจุดประทีป โคมหุงกระต่าย โคมแขวน เป็นพุทธบูชากันทุกครัวเรือนสว่างไสว ^{๒๗}

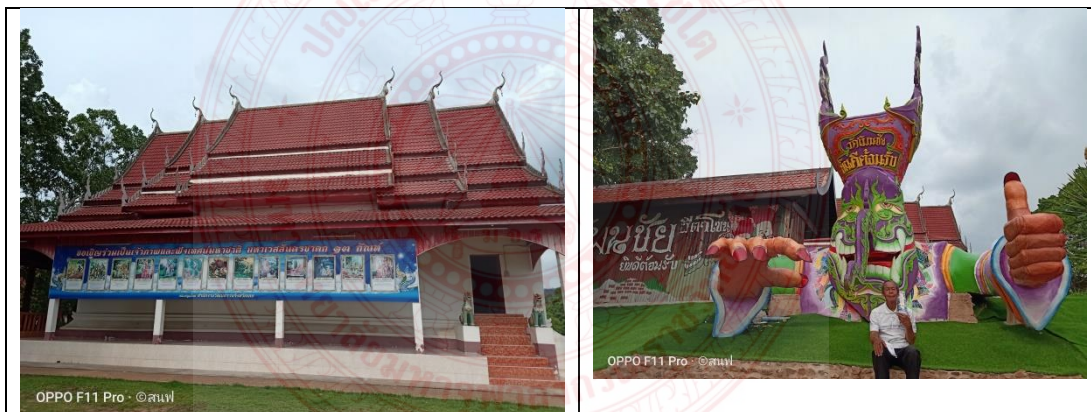

(ประเพณีเทศน์มหาชาติ หรือ ประเพณียี่เป็ง)

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายแสวง ศรีเจริญ ไวยาวัจกรวัดศรีบุญเรือง, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

ขณะที่จังหวัดเลย ซึ่งเป็นอีก ๑ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้มีการจัดการจัดประเพณีฟิ่งเทศมหาชาติ เช่นกัน โดยเป็นงานบุญประเพณีใหญ่หรือที่เรียกว่า "งานบุญหลวง" หรือ "บุญผะเหวด" ซึ่งตรงกับเดือน ๗ มีจัดกันเกือบทุกวัด แต่ที่มีชื่อเสียงระดับ ประเทศ คือ จัดขึ้นที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เพราะมีเรื่องของการแห่ผีตาโขนด้วย อันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเลยและจัดเป็นการละเล่นที่ถือเป็นประเพณีทุกปี เกี่ยวโยงกับ งานบุญพระเวสหรือเทศน์มหาชาติ ประจำปีกับพระธาตุศรีสองรัก ปุชนิยมสถานสำคัญของชาวด่านซ้าย งานบุญหลวง ประเพณีผีตาโขนของอำเภอด่านซ้ายจังหวัดเลย เป็นประเพณีสำคัญ เพราะอยู่ใน สิบสองเดือนสี่งานบุญผะเหวด (พระเวส)แห่ผีตาโขนแม้จะมีเล่นในอีสานถิ่นอื่นบ้าง แต่ที่วัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยเป็นที่รู้จักและ จะยังคงอยู่คู่กับพระธาตุศรีสองรัก" ตลอดไป^{๒๘}

โดยการเทศน์มหาชาติ บางวัดอาจจะมีการเทศน์ให้เสร็จในวันเดียว ๑๓ กัณฑ์ บางวัดอาจคัดเลือกคัมภีร์ที่สำคัญ ๆ มาเทศน์เป็นบางเรื่องให้เสร็จภายในวันเดียวเช่นกัน เนื่องจากอาจมีพระภิกษุสามเณรจำพรรษน้อย จำนวนพระไม่พอในการเทศน์ทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ ขณะที่บางวัดอาจมีการเทศน์จำนวน ๒ วัน คือ วันแรก เทศน์ ๓ กัณฑ์ คือ อานิสงส์เวสสันดร มาลัยต้น และ มาลัยปลาย และ อีกวัดถัดมาถึงจะเทศน์ครบ ๑๓ กัณฑ์ เรื่องมหาเวสสันดรชาดก

^{๒๘} สัมภาษณ์ ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลยจ.เลย, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

(ประเพณีบุญหลวง และการละเล่นผีตาโขน)

๒) ประเพณีรื่อง เป็นประเพณีที่วรรณกรรมเวสสันดรชาดก มีความเกี่ยวข้องกับ ทางอ้อม กับ หลายกิจกรรม หลายประเพณี ที่เกิดขึ้นใน ๕ จังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของ ประเทศไทย คือ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย ได้แก่

๒.๑ กิจกรรมตานธัมมปีเกิด เป็นการถวายคัมภีร์ตามความเชื่อที่ เกี่ยวกับปีเกิดประจำคัมภีร์เวสสันดรชาดก ได้แก่

๑. กัณฑ์ทศพร ๑๙ คาถา กัณฑ์เจ้าชะตาผู้เกิดปี ชวด หนู
๒. กัณฑ์หิมพานต์ ๑๓๔ คาถา กัณฑ์เจ้าชะตาผู้เกิดปี ฉลู วัว
๓. กัณฑ์ทานกัณฑ์ ๒๐๙ คาถา กัณฑ์เจ้าชะตาผู้เกิดปี ขาล เสือ
๔. กัณฑ์วนปเวศน์ ๕๗ คาถา กัณฑ์เจ้าชะตาผู้เกิดปี เถาะ กระต่าย
๕. กัณฑ์ชูชก ๗๙ คาถา กัณฑ์เจ้าชะตาผู้เกิดปี มะโรง งูใหญ่
๖. กัณฑ์จุลพน ๗๕ คาถา กัณฑ์เจ้าชะตาผู้เกิดปี มะเส็ง งูเล็ก
๗. กัณฑ์มหาพน ๘๐ คาถา กัณฑ์เจ้าชะตาผู้เกิดปี มะเมีย ม้า
๘. กัณฑ์กุมาร ๑๐๑ คาถา กัณฑ์เจ้าชะตาผู้เกิดปี มะแม แพร
๙. กัณฑ์มัทรี ๙๐ คาถา กัณฑ์เจ้าชะตาผู้เกิดปี วอก ลิง
๑๐. กัณฑ์สักกบรรพ ๔๓ คาถา กัณฑ์เจ้าชะตาผู้เกิดปี ระกา ไก่
๑๑. กัณฑ์มหาพรต ๖๙ คาถา กัณฑ์เจ้าชะตาผู้เกิดปี จอ หมา
๑๒. กัณฑ์ฉกษัตริย์ ๓๖ คาถา กัณฑ์เจ้าชะตาผู้เกิดปี กุน หมู
๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์ ๔๘ คาถา กัณฑ์เรวมนี้กษัตริย์เกิด
ทั้ง ๑๒ นักษัตร

กิจกรรมถวายคัมภีร์ปีเกิด ตามกัณฑ์เทศมหาเวสสันดรชาดกนี้ ผู้ถวายทาน สามารถถวายได้ตลอดปีตามโอกาสที่เหมาะสม ขณะที่บางวัดที่มีการจัดงานบุญ งานประเพณีประจำปี

อาจจัดให้มีการถวายคัมภีร์ปีเกิดภายในงานด้วย ซึ่งผู้ถวายสามารถถวายได้เฉพาะคัมภีร์ที่ตรงกับปีเกิดของตนเอง หรือ จะถวายเป็นทั้งชุด ๑๓ คัมภีร์ได้^{๒๙}

(ประเพณีตานธัมม์)

๒.๒ ประเพณีปีใหม่เมือง หรือ เทศกาลสงกรานต์ ซึ่งเป็นประเพณีความชุ่ม ความเย็น มีกิจกรรมรดน้ำดำหัวขอมาจากผู้สูงอายุ หรือ ผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ มีกิจกรรมทำบุญตักบาตร และมีกิจกรรมตานขันข้าว หรือ การถวายทานอุทิศไปหาญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งในประเพณีนี้มีความเกี่ยวกับกัณฑ์วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก คือ การให้ทาน การให้อภัย การแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวที ซึ่งกันและกัน ซึ่งทุกวัดทุกชุมชนจะมีการทำกิจกรรม เรื่องการให้ทาน ทั้งที่เป็นอาหาร ผลไม้ น้ำดื่ม ปัจจัย ทั้งทำบุญกับพระสงฆ์ในวัด และ ทำบุญกับญาติ ๆ ของตนเอง และ ทำบุญกับผู้ตกทุกข์ได้ยากทั้งหลาย เพราะประเพณีนี้ ถือเป็นวันรวมญาติครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดของแต่ละครอบครัว โดยเฉพาะคนในชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ให้ความสำคัญกับประเพณีนี้มากเป็นพิเศษ เมื่อมาอยู่พร้อมกัน แต่ละครอบครัวจะมีกิจกรรมพากันไปทำบุญ อุทิศให้ญาติบรรพชนผู้ล่วงลับ และ ยังได้แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีต่อกันโดยกัน รดน้ำดำหัวขอพรผู้สูงอายุในครอบครัว ชุมชนบางแห่งจัดให้มีการเทศน์มหาชาติในประเพณีปีใหม่เมืองนี้ด้วย มีการประดับตกแต่งวัดให้เหมือนกับป่าหิมพานต์ โดยเรื่องที่น่ามาเทศน์อาจไม่ครบ ๑๓ กัณฑ์ คัดมาเฉพาะเรื่องที่สำคัญ ๆ เช่น กัณฑ์ทศพร กัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์มหาราช และ กัณฑ์นครกัณฑ์ เป็นต้น^{๓๐}

^{๒๙} สัมภาษณ์ นางสาวภิญทิรา จินดาสุ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, ๒๖ พฤษภาคม

๒๕๖๓

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางสาวคำใส ไชยสาร วัดหลวงราชสุวรรณ จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

(ประเพณีสงกรานต์ หรือ ปีใหม่เมือง)

๒.๓ ประเพณีกินสลาก ประเพณีนี้ ชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๕ จังหวัด คือ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เช่นกัน เรื่องของการให้ทานอุทิศให้กับญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ที่ยังไม่ได้ไปเกิดในสุคติภูมิ ให้ได้มารับผลทาน ๑๐ ประการ คือ อาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ยานพาหนะ มาลัยและดอกไม้ ของหอม (รูปเทียน) เครื่องลูบไล้ (สบู่เป็นต้น) ที่นอน ที่อยู่อาศัย และประทีป (ไฟหรือไฟฟ้า) โดยมีการจัดพิธีดังนี้ ๑) ก่อนทำพิธี"กินสลาก" ๑ วัน เรียกว่าวันดาเป็นวันจัดเตรียมสิ่งของเพื่อใส่ในก้วยสลาก ผู้ชายจะตัดไม้มาจักตอกสลากก้วย (ชะลอม) ไว้หลายๆใบตามศรัทธาและกำลังทรัพย์ ฝ่ายหญิงจะจัดเตรียมสิ่งของที่จะนำมาบรรจุในก้วย เช่น ข้าวสาร พริกแห้ง หอม กระเทียม เปลือก กะปิ น้ำปลา ขนม เมียง บุหรี่ ไม้ขีดไฟ เทียนไข สีย้อมผ้า ผลไม้ รวมทั้งเครื่องใช้ต่าง ๆ แล้วบรรจุลงในก้วยสลากที่กรุดด้วยใบตอง ใบหมากผู้หมากเมีย"ใส่ยอด" คือธันบัตร ผูกติดไม้ เสียบไว้ในก้วยให้ส่วนยอดหรือธันบัตรโผล่มาแล้วรวบปากก้วยสลากตกแต่งด้วย ดอกไม้ "ยอด" หรือธันบัตรที่ใส่นั้นไม่จำกัดว่าเป็นจำนวนเท่าใด

ส่วนสลากสร้อย คือ กัณฑ์สลากที่ทำเป็นชั้นๆ จะมี ๓ ชั้น ๕ ชั้น ๙ ชั้น หรือมากกว่านี้แล้วแต่กำลังศรัทธาของแต่ละบ้าน ของที่นำไปแขวนบนชั้นสลากจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เช่นเดียวกับสิ่งของที่ใส่ในก้วยสลากแต่ปริมาณมากกว่าหรือพิเศษกว่า เช่น หม้อข้าว หม้อแกง ถ้วยแกงถ้วยชาม เครื่องนอน เครื่องนุ่งห่ม อาหารสำเร็จรูปใส่ไว้ด้วย มีกล้วย ต้นอ้อยผูกติดไว้ "ยอด" หรือธันบัตรวันทานสลาก ชาวบ้านนำก้วยสลากที่จัดทำแล้วไปวัด และเอา"เส้นสลาก" ทั้งหมดไปรวมกันที่หน้าพระประธานในวิหาร จะมีการฟังเทศน์อย่างน้อย ๑ กัณฑ์ ผู้รวบรวมสลากมักจะ เป็นมัคทายก (แก้ววัด) นำเส้นสลากทั้งหมดมารวมกันแล้วแบ่งเส้นสลากทั้งหมด เป็น ๓ ส่วน (กอง) ส่วนหนึ่งเป็นของพระเจ้า (คือของวัด)อีก ๓ ส่วนเฉลี่ยไปตามจำนวนพระภิกษุสามเณรที่นิมนต์มาร่วมในงานทำบุญ หากมีเศษเหลือมักเป็นของพระเจ้า (วัด) ทั้งหมด ^{๓๑}

การถวายกัณฑ์สลากหลายชุมชนได้มีการถวายคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกร่วมด้วย บางคนถวายเฉพาะคัมภีร์ปีเกิดของตนเอง บางคนถวายเป็นชุดใหญ่ ๑๖ กัณฑ์ คือ คัมภีร์เวสสันดร ๑๓ กัณฑ์ และ คัมภีร์อานิสงส์เวสสันดร ๑ กัณฑ์ คัมภีร์มาลัยต้น ๑ กัณฑ์ และ คัมภีร์มาลัยปลาย ๑ กัณฑ์ ทั้งหมดนี้เพื่อถวายทานร่วมกันกัณฑ์สลากที่เป็นเจ้าของ ขณะที่บางแห่งได้

^{๓๑} สัมภาษณ์ เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

จัดให้มีการเทศน์มหาชาติในงานถวายสลากนี้ด้วย แต่จะเทศน์ไม่มาก ส่วนใหญ่ จะมีแค่ ๑ กัณฑ์ เช่น กัณฑ์มหาราช หรือ กัณฑ์นครกัณฑ์ เป็นต้น เพื่อถวายทานเป็นพุทธานุชา ธรรมบูชา และ สังฆบูชา และเป็นสัญลักษณ์ของการถวายทานตามรอย พระเวสสันดรชาดก ^{๓๒}

(ประเพณีกินสลาก)

^{๓๒} สัมภาษณ์ นางแสงแก้ว คำมีสว่าง พิพิธภัณฑสถานบุรีรัมย์ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๓

๒.๔ ประเพณีฮ้ำปราสาทส่งสการเผาศพพระ เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นในงานเผาศพของพระเถระ ในเขตชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๕ จังหวัด คือ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย โดยในงานศพวันเผา จะมีการการประดับประดาปราสาทศพของพระ โดยเฉพาะระดับเจ้าอาวาส หรือ พระที่มีอายุพรรษามาก ๆ หรือเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน ก็จะจัดงานที่ยิ่งใหญ่มากขึ้น สำหรับการจัดงานศพของพระในภาคเหนือจะนิยมเก็บศพของพระไว้ จนถึงหน้าแล้งหรือราวเดือนมีนาคมจนถึงเดือนเมษายน การสร้างไม้ศพหรือเมรุนั้นจะประกอบด้วยไม้จริงเป็นพื้น ลักษณะรูปแบบของไม้จะเป็นทรงปราสาทมีเสาดั้งแต่ ๑๒ ต้นขึ้นไป มีฐานตั้งอยู่บนนักษัตร ศรัทธาชาวบ้านจะชักขากเมรุไปเผา มีฆ้องกลองเครื่องแห่ไป ระหว่างที่เคลื่อนปราสาทศพไปจะมีคนตีกั๋งสดาล หรือที่คนเมืองเรียกว่า “ปาน” การตีกั๋งสดาลนั้นผู้ตีจะเดินไปตีไปตั้งแต่หัวขบวนจนถึงท้ายขบวน วนไปมาจนกว่าปราสาทจะถึงที่เผาสิ่งที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งสำหรับพิธีเผาศพพระนั้นก็คือ พิธีจะจัดอยู่ในบริเวณวัด และจะทำการเผาศพพระในบริเวณนั้นเลย ซึ่งต่างจากของคนทั่วไปที่จะไม่ให้เผาในวัด ปราสาทศพรูปนักษัตรลึงค์ของพระเถระชาวล้านนานอกจากจะเป็นวัฒนธรรมตามความเชื่อที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษแล้ว ถ้ามองในแง่ของงานศิลปะถือได้ว่าเป็นงานที่สะท้อนฝีมือและความคิดในการสร้างสรรค์ที่ไม่มีชุมชนใดของประเทศเสมอเหมือนนอกจากบนผืนแผ่นดินล้านนານี้เท่านั้น^{๓๓}

ในช่วงที่มีการเริ่มเผาศพจะมีพิธีการกล่าวบทพรรณนาปราสาทหรือ ทางเหนือเรียกว่า ฮ้ำปราสาทส่งสการ (ส่งสักการะ) เป็นการกล่าวบทส่งวิญญานของพระมหาเถระไปสู่สวรรค์ นิพพาน หรือ สู่สุคติต่อไป โดยบทที่ใช้จะเกี่ยวข้องโดยตรงกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก คือ เนื้อหาที่ใช้พรรณนา เป็นบทคำวฮ้ำ มาจากในคัมภีร์กัณฑ์มัทรี ที่พระเวสสันดรชาดกได้พรรณนาปราสาทที่จะใส่พระศพของนางมัทรี ผู้เป็นมเหสี มีบทพรรณนาดังนี้

“...อถมหาสัตโต ส่วน่าพระมหาสัตเจ้ามีใจรักรักคะค้อย พระยอดร้อยบุญมี กล่าวคำตีว่า ดูราพระราชมัทรีพีเหย ในที่นี้หน้าบไซเป็นที่ควรแม่มาตาย เท่าสองรายตายหน่อให้ ดังถูป้อยมาละพีไว้ ต่ายไปนี้จา ผิว่านางเมื่อตายในพระนครหลวงใหญ่กว้าง กรียาอันพีจักสร้างส่งสะก่าร มีบริวารเชื้อชาติ ญาติวงศา เทวรัฐาเมืองมิ่งทั้งสอง ก็จักไหวห้วนสนั่นก้องเนื่องนั้นด้วยอันเล็กซางส่งสการดา บริขารทานทอดหยาดน้ำรอดหานางเป็นกระตึกหึกหนา ทั้งลุดตาอ้ายเอี้ยแห่งเจ้า เข่าก็จักมานั่งเฝ้าเป็นบริวาร แหนแห่ บไซว่าจักได้ละซอนแม่ไว้เปล่าดอมตายสนั่นแลนา ดูราราชมัทรีศรีสะอาดปองตั้งว่า สองราได้เสวยราชเป็นพระยาแล นางมามรณาต่ายจาก กูพีหากจักหื้อเป็นสร้างปราสาทหลังคราญ เป็นสถานงามแฉล่อม กูพีจักหื้อช่างแต่้มชิตเขียน เห่ง่าเสาหอนั้น พีจักพันไปด้วยผ้า ใส่ซอฟ้าแลดวงปลี พีจักแต่้มรูปกินนริกินรอนแอน ถือดอร่อนเปิงปาว พีจักแต่้มรูปนางสาวใส่สร้อย แปงข่ายห้อยประตุโขง ปราสาทน้ำแต่้มหยาดลายคำ พีจักหื้อแต่้มรูปตัวดำแดงยายหยาด รูปนาคบวงบาศ เกี้ยวตี้น ลวงใส่ดอกพวงมอมมายรูปกระต่ายเต็นเพื่อนมิงกร มีทั้งรูปช้างงางอน รูปม้าอัสดร และม้ามณีกาศ มีพร้อมพรากหลวงหลาย มีทั้งรูปจ้าวควายแลอศุกราช มีทั้งรูปจากคภาค แลหงส์สา รูปมิกคาเตียวตี้นชาย รูปช้างน้ำก่ายวงงา ใส่รูปปูปลาแลสกุณณาตัว

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์ชิวระ วชิรปัญญา รองเจ้าอาวาสวัดหลวงราชสิมฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

องอาจ รูปเสื่อโครงหยาดยังยาย รูปนกเขียนหัตถ์สติลิ่ง และการวิกแขกเต้าปีกเขียวศรี มีทั้งรูปกินนรีรอนม่ายพื่อน ปายตีนหย่อนหากัน มีทั้งหลายพันธ์หลายพราว กับทั้งนาคน้ำาคีรูปหัตถ์ช้างม้า หลายหลากหน้าเสื่อสิงห์ รูปผู้ยิงฉมแฉลม ชายจูบแก้มโลมใจ รูปเมฆไหลเตรดาช เครือวัลวาดสมตัว ดอกบัวใสสะอาดดอกป่านหยาดแจจณ ดอกนิลบลเขียวอะตุ้ม ดอกแก่หนุ่มแก้มกัน เครือวัลย์หยาดสะอาดปราสาทแก้วแววของ ก่องหลังสูงร้อยชั้น ไม้แก้วนันต์แดง สมุลแวงมันชัวะชวาดปราสาทแก้วเริงราย มีเชิงชายงามสะอาด น้ำแต่้มหยาดดูปาว ดอกบัวขาวหยดหว่าง แฉงฟูสว่างบินบน เครือวัลย์สนแสนหนึ่ง ชายหึงแก้วมีทุกปาย ตรีบอมคว่าพีจักใส่รูปม้าน้ำ และตัวกาย ตรีบอมหายพีจักใส่บัวแฉงถัดแทนหันพีจักใส่ลายวง ประตูไซพีจักแต่้มเทวดาถือดอกไม้อยู่ชวลอน บางพร่องพีจักถือถือจามรแก้วแกว่งปิด บางพร่องพีจักถือถือฉัตรแต่งตั้ง บางคนพีจักถือถือเครื่องหางยอง ยินยะหยาดด้วยจามรี แควนยิงใต้ฟ้าขึ้นดูคราม เพื่อจักส่งสการ นางน้องแก้วพี ทุกด้าวเจจนยณยังคนทั้งหลาย จักห้อมาม่วนเล่น ชักเชือกเต็นหกกระโดง ผุงหมู่คนถ้วนถึ พีจักหื้อตีพาทย์ก้อง เสียงตื่นต้อด้วย สัพพะชัย สระในเสียงสั่น สนั่นด้วยเบงตรา จักกับด้วยเสียงปี่นันทู้อือตือ บางคนพีจักหื้อตบมือต่างแฉง พีจักแต่งเครื่องเล่นทุกประการ เป็นประมาณดังกล่าวไว้ แล้วพีจักแต่งไฟมาแก้วหยาดโยงยิง หนใต้พีจักแต่งรูปนางสิงห์ไว้ถ้า หื้อขึ้นขี่ม้าหยาดยิงบน หนวันตกพีจักแต่งรูปคนถือไฟยิงขึ้นขี่ช้าง แล่นขึ้นม้างกองพอน หนเหนือพีจักแต่งรูปทิพยาธร แลนางฟ้าขึ้นขี่ม้าอัสดร หัวก้งอนน่องก็อ้า ดังว่าจักขึ้นฟ้าก็บ่หน แล่นขึ้นสะสนสะสาด ขึ้นเจาะโขงปราสาทแล้วลวดลงมา นางเทวดาป้อยแล่นขึ้น เจาะแต่พื้นลายวงโขงปราสาทแก้ว เจาะแล้วแล่นลงมาบ่สิ่ง นางตั้งป้อยแล่นขึ้น เจาะแต่บันชันหาย ไฟนางหายปางขวาปายวันออก พีจักแต่งไฟเข้าตอก และไฟชี รูปมอมพีตีตัวเต็บใต้เชือกขึ้นจับโขง พีจักแต่งรูปไฟหงส์ แลนกยุงตัวมีปีกขึ้นพอนพิกกันลงมากระทำการสนนี้แล้ว ไฟม้าแก้วแบ่งเป็นเปลี่ยว ชัวะชวาดน้ำแต่้มหยาดก่องหลังควันไฟม้าจะโจษ โสลดขึ้นกลางหา พานดั่งดาวยังฟ้า แลกูพีหายเหียงหน้าผ่อเล็งดู ขึ้นพระพุเป็นดั่งดอกพุทธถึงผาย ตามเป็นไฟงามย้อมดอกป่านเข้าตอกเต็มกำผาย ไฟนางสงายดอกน้อย ควิดอกสร้อยเจจณ สะโพกหล่นหลุดแตก ไฟม้าแก้วแยกเป็นเปรี้ยว ควันไฟเขียวตัดช่อฟ้า ม่านค่าอ้าปานดั่งจักบินบน ลมปิดกั้วป่นเกล้า ปานดั่งจักยกเอาปราสาทเจ้าแม่เมือบน กระทำการสนนี้แล้ว จึงเป็นโบราณส่งสการนางพระยามาแต่ก่อนแลเนา”^{๓๔}

บทพรรณนาอำปราสาทเพื่อส่งสการ หรือ ถวายสักการะส่งดวงวิญญาณของพระมหาเถรตอนที่มิพิธถวายเพลิงศพ บทนี้มีที่มาจากคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี ซึ่งแต่ละแห่งแห่งอาจจะมีการแต่งเพิ่มเติมจากนี้เพื่อเป็นการสอดแทรกคำสอนเรื่องกฎไตรลักษณ์แก่ผู้มาร่วมงานศพด้วย นอกจากนี้การนำเนื้อหาในคัมภีร์กัณฑ์มัทรีมาใช้พรรณนาในงานเผาศพแล้ว ยังทำให้เกิดงานศิลปะวัตถุมากมายจากเนื้อหาของคัมภีร์ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้องานพุทธศิลป์กรรมต่อไป

^{๓๔} ครูบาภิญจนอรุณวาสีมหาเถร วัดสูงเม่น , คัมภีร์ไบลานกัณฑ์มัทรี ฉบับวงษา , ๒๓๗๙, หน้าลาน

(ประเพณีอ้ำปราสาทส่งสการเผาศพพระ)

๒.๕ ประเพณีประจำปีของชุมชน และ กิจกรรมในวาระโอกาสพิเศษ

แต่ละชุมชนหลายแห่งในทุกจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มีการจัดประเพณีประจำปีของทางวัด เช่น ประเพณีสร้างน้ำพระธาตุ ประเพณีปิดทองพระ ประเพณีไหว้สาพระพุทธรูป ประเพณีไหว้พระธาตุ ประเพณีไหว้ครู และ กิจกรรมบุญในวาระโอกาสพิเศษ เช่น กิจกรรมเฉพาะพระเกียรติ กิจกรรมฉลองถาวรวัตถุในวัด กิจกรรมพุทธพิเชก หรือ กิจกรรมระดมทุนเพื่อพัฒนาชุมชนและจัดสร้างสาธารณูปโภค ซึ่งในแต่ละชุมชนจะมีการทำบุญตักบาตร และเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชน และ ผู้สนใจทั่วไปมาร่วมบุญ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และ ร่วมกิจกรรมตามที่ฝ่ายจัดงานกำหนด สิ่งสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกเกี่ยวข้อง คือ การมีโรงงานประจํางานบุญทุกบุญ และ หลายแห่งจัดให้มีการเทศมหาชาติประจํางานประเพณี โดยอาจจะจัดให้มีการเทศน์วันจัดงาน ช่วงกลางวันบ้าง กลางคืนบ้าง ส่วนจำนวนกัณฑ์ขึ้นอยู่กับฝ่ายจัดงานว่าจะเทศน์กี่กัณฑ์ จะครบทุกกัณฑ์หรือไม่ หรือ จะเลือกเทศน์เป็นบางกัณฑ์หลายแห่งทำเป็นงานใหญ่ นิมนต์พระนักเทศน์มหาชาติที่มีเสียงไพเราะและมีชื่อเสียง จากวัดอื่นอาจจะในจังหวัดหรือต่างจังหวัด มาเป็นองค์เทศน์ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้มาร่วมงานได้ร่วมบุญฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นนิยมของพุทธศาสนิกชน เพราะเป็นบุญใหญ่ ปัจจัยที่ร่วมบุญจากการบูชากัณฑ์เทศน์นำมาเป็นกองทุนพัฒนาวัดที่จัดงานต่อไป ^{๓๕}

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้น จะเห็นว่า วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก มีประโยชน์ด้านสังคมเป็นอย่างยิ่ง ต่อวิถีชีวิต และ ประเพณีวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลายมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน เป็นมรดกอันมีค่า ส่งต่อ ให้กับคนในชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยวิถีชีวิต และ ประเพณีวัฒนธรรม อันสืบเนื่องมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกนี้ จึงส่งผลให้ สังคมในชุมชนจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย จึงเป็นดินแดนที่สงบสุข มีประเพณีวัฒนธรรมที่หลากหลาย เป็นที่พินที่ที่น่าอยู่ มีธรรมชาติสวยงาม

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาสารนิริฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

เป็นจังหวัดท่องเที่ยวชั้นนำของประเทศ แต่ละปี มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวกลุ่มจังหวัดนี้จำนวนมาก เพราะมีบรรยากาศดี ผู้คนมีน้ำใจ มีอริยาศยดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ยิ้มแย้มแจ่มใส และที่สำคัญ เป็นพื้นที่ที่ปลอดภัย ไม่มีเหตุการณ์ก่อการร้ายและเกิดอาชญากรรมรุนแรงใด ๆ

(มีการเทศน์มหาชาติในกิจกรรมสำคัญอื่น ๆ)

๔.๓.๒ ด้านเศรษฐกิจ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า เนื่องด้วยวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เป็นวรรณกรรมที่เป็นที่นิยมอย่างมาก และได้มีอิทธิพลต่อรูปแบบวิถีชีวิต อันหลากหลาย ทำให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมมากมายในทุกชุมชนของกลุ่ม ๕ จังหวัดในกลุ่ม กลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย มีผลทำให้วรรณกรรมดังกล่าวส่งผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจอย่างมาก เกิดขึ้นกับ ชุมชนใน ๕ จังหวัดด้วย อันได้แก่ เชียงราย พะเยา น่าน แพร่ และ เลย โดยได้แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) ด้านอาชีพ และ ๒) ด้านการท่องเที่ยว

๔.๓.๒.๑ อาชีพ ด้วยวิถีชีวิต และ ประเพณีวัฒนธรรม ที่เกี่ยวเนื่องมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ทำให้เกิดอาชีพมากมาย สามารถสร้างรายได้อย่างมากมาย ให้คนในชุมชน ๕ จังหวัด อันได้แก่ เชียงราย พะเยา น่าน แพร่ และ เลย โดยแบ่งประเภท

อาชีพเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนดังนี้ ๑) เกษตรกร ๒) อาชีพช่าง ๓) ค้าขาย ๔) มัคทายก ๕) จัดงาน ๖) การแสดง ๗) ออกแบบ ๘) โฆษกพิธีการ และ ๙) ครู โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) อาชีพเกษตรกร เมื่อถึงช่วงเทศกาลเทศน์มหาชาติ หรือ เทศกาลยี่เป็ง หรือ เทศกาลที่มีการจัดให้เทศน์มหาชาติ จะมีการประดับประดาตกแต่งสถานที่ที่วัดจัดงาน ให้มีบรรยากาศเหมือนป่าหิมพานต์ ดังเช่น กัณฑ์จุลพน และ มหาพน ซึ่งในการจัดสถานที่ จะมีการนำผลิตผลทางการเกษตรมาจัดสถานที่ให้ได้บรรยากาศเหมือนป่าหิมพานต์ มีผลไม้ ผัก พืช ต้นไม้นานาพันธุ์นำมาประดับ เช่น ฟักขาว ฟักทอง มะม่วง ส้ม ต้นข้าวที่มีเมล็ด ต้นกล้วย กล้วย อ้อย ต้นอ้อย และ ต้นข้าว เป็นต้น ขึ้นอยู่กับแต่ละที่ว่าจะจัดงานเล็กหรืองานใหญ่ ซึ่งสิ่งของที่นำมาประดับเป็นป่าหิมพานต์เป็นผลิตผลจากการเกษตรที่ชาวบ้านได้ปลูกรับประทานเอง หรือ ปลูกเพื่อจำหน่ายเป็นอาชีพเกษตรกร โดยพืชพันธุ์หลายชนิดปรากฏอยู่ในเนื้อหาในคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก มีการปลูกสืบทอดกันมา และ พัฒนาเป็นอาชีพมาตั้งแต่สมัยโบราณ และ เมื่อถึงคราวทำให้ เกษตรกรเหล่านั้นจะนำผลิตผลของตนเองมาทำบุญถวายวัด ถวายทานเช่นเดียวกับพระเวสสันดรชาดก สำหรับคนที่ไม่ได้มีอาชีพเป็นเกษตรกร และ ไม่ได้ปลูกพืชผัก หรือ ต้นไม้ใด ๆ ก็จะไปหาซื้อผลิตผลดังกล่าวกับ ชาวเกษตรกรในชุมชน และ นำมาทำบุญถวายทานที่วัดในวันเทศกาลยี่เป็ง หรือ ประเพณีเทศน์มหาชาติ ซึ่งนอกจากหาซื้อพืชผลทางการเกษตรมาทำบุญในวันเทศน์มหาชาติแล้ว ยังได้ซื้อเพื่อมาทำบุญในวันงานบุญอื่น ๆ ด้วย ทำให้เกิดเป็นอาชีพเกษตรกร จากที่เคยทำเพื่อรับประทานเอง แต่ได้ทำเพิ่มเพื่อจำหน่าย เป็นต้น ^{๓๖}

(อาชีพเกษตรกร)

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์ พิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓

๒) อาชีพช่าง มีอาชีพช่างหลายแขนงที่เกิดขึ้น อันเป็นผลจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ งานศพพระเถระ มีช่างหลายประเภทที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ช่างทำปราสาทงานศพพระ เพราะในงานศพพระเถระ หรือ พระมหาเถระ จะมีการจัดงานอย่างยิ่งใหญ่ ทำปราสาทเพื่อใส่โลงศพของพระ และ ประดับประดับด้วยองค์ประกอบหลายอย่าง และ ประกอบพิธีเผาศพโดยช่วงจุดไฟเผาศพจะมีการพรรณนาอำปราสาท เพื่อส่งสการ หรือ ถวายสักการะ ส่งดวงวิญญาณของพระเถระ หรือ พระมหาเถระ ขึ้นสู่นิพพาน ซึ่งในการจัดทำปราสาท และ จัดสถานที่ในการเผาศพของพระ จะมีอาชีพที่เกี่ยวกับช่างอยู่มากมาย โดยเฉพาะการทำปราสาทสำหรับเผาศพ ซึ่งจะต้องใช้ช่างฝีมือที่มีความรู้ความสามารถมาก องค์ประกอบของปราสาท และ สถานที่จัดงานศพ จะมีลักษณะคล้ายกับปราสาทนางมัทรี ที่พระเวสสันดรในพรรณนาไว้ในคัมภีร์มัทรี นอกจากนี้ ยังมี ช่างทำพลู หรือ ดอกไม้ไฟ และ ช่างศิลปะอื่น ๆ เกี่ยวกับงาน ศพพระ สำหรับอาชีพช่างอื่น ที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก คือ ช่างงานศิลปะ มีงานศิลปะเกิดขึ้นมากมายอันเนื่องมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก จึงทำให้เกิดอาชีพช่างงานศิลปะเป็นจำนวนมาก ได้แก่ ๑) ช่างวาด คือ วาดเรื่องราวมหาเวสสันดรชาดกตามวัดต่าง ๆ ตาม สถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา หรือวาดเพื่อจัดทำหนังสือ หรือ สื่อประชาสัมพันธ์ และ ยังมีวาดแบบอิสระเพื่อจำหน่ายตามสถานที่หรืองานต่าง ๆ เป็นงานพุทธศิลป์ ๒)ช่างประติมากรรม คือ รับงานปั้นที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก หลายวัด มีการแสดงเรื่องราวของมหาเวสสันดรชาดก ออกเป็นเป็นงานปั้นหลายแบบ ได้แก่ ประติมากรรมแบบนูนต่ำ นูนสูง และ ลอยตัว ทั้งที่เป็นงานไม้ งานปูน งานโลหะ และ งานหินอ่อน ๓) ช่างสถาปัตยกรรม วัดส่วนใหญ่ในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน งานศิลปะที่เป็นอาคารต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่นิยมมีการออกแบบสถาปัตยกรรมที่มีอิทธิพลมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นวิหาร ศาลา ธรรมาสน์ และ สิ่งประดับทั้งหลาย จึงทำให้เกิดอาชีพสถาปนิกที่สามารถออกแบบสิ่งก่อสร้างในทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับงานศิลปะในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก อาชีพช่างเหล่านี้ คือ ตัวอย่างของอาชีพที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ^{๓๗}

(อาชีพช่าง)

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายบุญโชติ สลีอ่อน พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน

๓) อาชีพค้าขาย เนื่องด้วยประเพณี และ วิถีชีวิต ที่เกี่ยวข้องกับบรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ทำให้เกิดอาชีพค้าขายมากมาย อาทิเช่น ๑) ร้างสังฆภัณฑ์ มีสินค้าที่เกี่ยวกับการทำบุญเนื่องด้วยงานเทศน์มหาชาติ มหาเวสสันดรชาดกมากมาย เช่น คัมภีร์ธรรมมหาเวสสันดรชาดก ผ้าไตรจีวร บาตร ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น ๒) สินค้าทางการเกษตรและดอกไม้สด เมื่อมีการจัดงานเทศน์มหาชาติ หรือ งานบุญอื่น ๆ ที่มีการเทศน์มหาชาติ จะมีการประดับประดาสถานที่ด้วยดอกไม้สด และ พืชพันธุ์ธัญญาหาร ต้นไม้ ต่าง ๆ จัดจำลองเป็นป่าหิมพานต์ จึงทำให้เกิดการจัดหาและซื้อขายสิ่งเหล่านี้เพื่อนำมาจัดงาน และ ในงานมีการตั้งโรงงานเป็นจำนวนมาก ตามรอยการให้ทานของพระเวสสันดรชาดก การซื้อสินค้าทางการเกษตรจึงเกิดขึ้นเพื่อนำมาประกอบอาหารทำโรงงาน ๓) ประทัด พลุ ดอกไม้ไฟ ในช่วงของการจัดงานประเพณีเป็งของทางล้านนา ทุกวัดจะมีการจุดพลุ จุดประทัด ภายในงาน หลังจากที่พระเทศน์เสร็จแต่ละกัณฑ์ จึงทำให้ภายในงาน หรือ ภายในชุมชน มีร้านค้าที่จำนวนสิ่งของเหล่านี้ และ ๔) ขายอาหาร น้ำดื่ม และ ของใช้ ของเล่น อื่น ๆ หลายวัดมีการจัดงานเทศน์มหาชาติ เป็นงานใหญ่ หลายที่จัดเป็นงานประจำปี ขณะที่บางที่มีการจัดงานประจำปีของวัด แต่จัดให้มีการเทศน์มหาชาติด้วย และยังมีการเล่น และ การละเล่นอื่น ๆ ประกอบด้วย เปิดโอกาสให้มีร้านค้าจากคนในชุมชน และ นอกชุมชน ได้มาขายอาหาร น้ำดื่ม ของเล่น เสื้อผ้า และ สินค้าอื่น ภายในบริเวณวัด หรือ รอบ ๆ วัดด้วยบรรยากาศเหมือนตลาดนัด ทำให้งานมีผู้คนมาร่วมเป็นจำนวนมาก ^{๓๘}

(อาชีพค้าขาย)

๔) มัคทายก ปัจจุบัน มัคทายก ถือว่าเป็นอาชีพหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้ได้ดี เพราะ เป็นอาชีพที่ขาดแคลน ประเทศไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา เป็นกิจกรรมงานบุญบ่อย ทั้งงานมงคล และ งานอวมงคล ผู้ที่จัดงานไม่มีความรู้ด้านพิธีกรรม จึงจำเป็นต้องจัดหาผู้นำพิธีกรรม เพื่อให้พิธีกรรม ดำเนินไปได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ จึงจำเป็นต้องมีมัคทายก นำผู้ทำบุญประกอบพิธีต่าง ๆ ซึ่ง พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับ บรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก มีปรากฏอยู่ในทุกชุมชน บางชุมชนมีหลายครั้งตลอดปี จึงทำให้เกิดอาชีพมัคทายก ซึ่งมีกันอยู่

^{๓๘} สัมภาษณ์ นายบุญโชติ สลืออ่อน พิพิธภัณฑสถานชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

แทบทุกชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ เชียงราย พะเยา น่าน แพร่ และ เลย ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ งานประเพณีเทศน์มหาชาติ ซึ่งจะต้องมีมัคทายก ทำหน้าที่ นำชาวบ้านในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ทำหน้าที่เป็นผู้อาราธนาธรรม ในแต่ละกัณฑ์จนครบ ๑๓ กัณฑ์ หรือ แม้แต่งานประจำปีของวัด เช่นงานนมัสการพระธาตุ งานสงกรานต์ งานปิดทองพระ ที่ภายในงานจัดให้มีการเทศน์มหาชาติ ก็จะต้องมีมัคทายก ในการเวณตาน และ อาราธนาธรรม เพราะการเทศน์มหาชาติ เรื่อง มหาเวสสันดรชาดก เป็นงานที่มีความสำคัญมาก และ จัดขึ้นในทุกชุมชน มัคทายก จึงเป็นอาชีพที่จำเป็นกับงานนี้ ^{๓๙}

(อาชีพมัคทายก)

๕) อาชีพจัดงาน ปัจจุบัน การจัดงาน มีอาชีพที่รับจ้างจัดงาน เพื่อความสะดวกของเจ้าภาพ ประเพณี หรือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ก็เช่นเดียวกัน เช่นงานเทศน์มหาชาติ วัดหลายแห่ง มีเจ้าภาพรับจัดงานให้ โดยไปว่าจ้างคนที่ทำอาชีพจัดงานมาจัดให้ อาทิเช่น ๑) จัดสถานที่ประกอบเทศน์ธรรมมหาชาติ ให้มีบรรยากาศเหมือนป่าหิมพานต์ และ จัดหานักแสดง มาแสดงประกอบ ระหว่างพระเทศน์ด้วย เพื่อสร้างบรรยากาศ และให้ผู้ฟังธรรมได้เข้าใจเรื่องราวที่พระเทศน์มากขึ้น ๒) รับจ้างจัดแสง สี เสียง ประกอบภายในงาน มีการประดับไฟทั้งในวัด และ รอบวัด พร้อม จัดหาเครื่องเสียงมาใช้ภายในงาน เป็นต้น และ ๓) จัดงานมหรสพและการค้าขายในงาน บางวัด นอกจากที่มีการจัดงานประจำปีและจัดให้มีการเทศน์มหาชาติแล้ว ยังได้มีเจ้าภาพที่ไปจ้างผู้รับเหมาจัดงาน ได้มารับจ้างจัดมหรสพเพิ่ม และ ออกแบบจัดงานให้มีการละเล่น การแสดง และการค้าขายในบริเวณงานเพื่อ สร้างบรรยากาศของงาน ทำให้มีผู้คนมาร่วมงานบุญจำนวนมากขึ้น ^{๔๐}

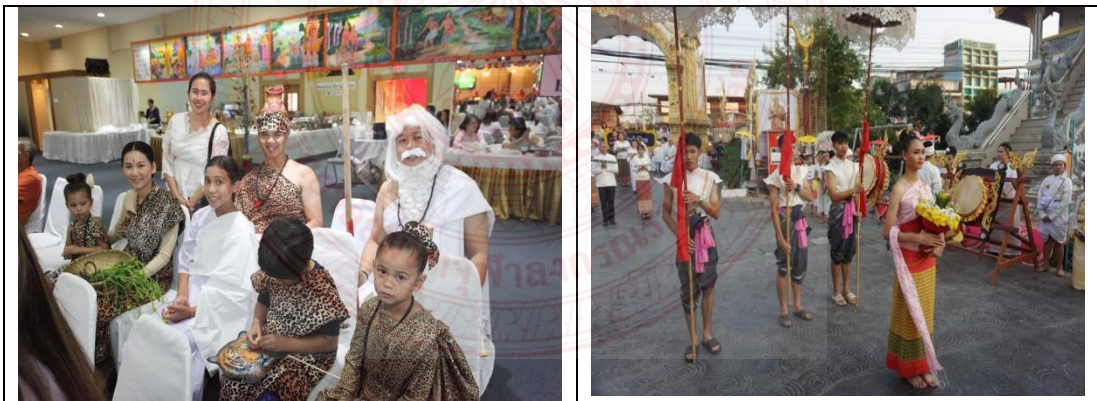
^{๓๙} สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์วิชระ วชิรปญโญ รองเจ้าอาวาสวัดหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระเด่นชัย เมตติโก วัดศรีบุญเรือง เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

(อาชีพการจัดงาน)

๖) อาชีพการแสดง หลายวัดที่จัดให้มีการเทศน์มหาชาติ บางแห่งจัดให้มีการแสดงละครประกอบการเทศน์ด้วยในแต่ละกัณฑ์ หรือ อาจจะมีเวทีการแสดงให้ชม ในช่วงกลางคืน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาของคัมภีร์มากขึ้น และ ยังรักษาศิลปะการแสดงของ ชุมชน ให้งานเทศน์มหาชาติเป็นงานที่น่าสนใจ เพราะหลายแห่งจัดเป็นงานใหญ่ประจำปี และ มีการ ระดมทุนเพื่อหาปัจจัยในการบำรุงบูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา หลายชุมชนทำให้เกิด อาชีพนักแสดง เพื่อ แสดงประกอบในการเทศน์มหาชาติ เป็นต้น ^{๔๑}

(อาชีพการแสดง)

๗) อาชีพออกแบบ หลายวัดมีการก่อสร้างถาวรวัตถุ ภายในวัด เช่น วิหาร อุโบสถ ศาลา และ กุฏิ เป็นต้น และ มีความประสงค์จะสร้างให้มีสถาปัตยกรรม อันเกี่ยวเนื่องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก จึงจำเป็นต้องปรึกษากับ ผู้มีอาชีพออกแบบ คือ สถาปนิก เพื่อให้มาออกแบบการก่อสร้างถาวรวัตถุตามที่เจ้าอาวาสมีความประสงค์ จึงทำให้เกิด อาชีพออกแบบการสร้างวัดให้มีสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของมหาเวสสันดรชาดก นอกจากนี้ ยังมีอาชีพออกแบบการจัดงานประจำปีของวัด ออกแบบชุดเสื้อผ้าสำหรับนักแสดงในงาน

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระมหากิตติ กิติเมธี วัดศรีจันทร์ จ.เลย, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๓

เทศน์มหาชาติหรืองานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมหาเวสสันดรชาดก และ ออกแบบการจัดบรรยายภาคให้ เหมือนกับป่าหิมพานต์ เป็นต้น ^{๔๒}

(อาชีพออกแบบ)

๘) โฆษกพิธีกร หลายวัดที่มีการจัดงานเทศน์มหาชาติ ประจำปี หรือ งานประจำปีของวัดและชุมชนที่มีการจัดเทศน์มหาชาติ ซึ่งในการจัดงานนอกจากจะเป็นการรักษา สืบทอด และ เผยแพร่พระธรรมคำสอนอันดีงานที่ปรากฏในคัมภีร์ ไปสู่ คนรุ่นปัจจุบันแล้ว อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ การระดมทุน เชิญผู้มาร่วมงานได้ร่วมทำบุญกับการจัดงาน เพื่อวัตถุประสงค์ในการบำรุงพระพุทธศาสนา หรือ บูรณปฏิสังขรณ์ หรือ จัดสร้างถาวรวัตถุ อย่างใดอย่างหนึ่ง สิ่งจำเป็นต่อการจัดงาน คือ โฆษกพิธีกร ผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระสำคัญของการจัดงาน และ เป็นผู้เชิญชวนคนร่วมทำบุญ หลายชุมชน มีโฆษกพิธีกรเป็นคนในชุมชนมีความสามารถมาช่วยงานแบบจิตอาสา ขณะที่หลายแห่งไม่มี จึงจำเป็นต้องจัดหา โฆษกพิธีกรที่เป็นมืออาชีพมาช่วยงาน จึงทำให้เกิดอาชีพ โฆษกพิธีกร ในงานบุญ โดยเฉพาะในงานบุญเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นงานยอดนิยม จัดกันทุกชุมชนทั้งเป็นงานประจำปี และ งานเฉพาะกิจก เช่น งานฉลองต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่ให้มีการจัดเทศน์มหาชาติทั้งสิ้น และ ที่คู่กับการจัดงาน คือ โฆษกพิธีกร ถ้าได้โฆษกพิธีกรดี จะทำให้การจัดงานประสบความสำเร็จ อาชีพโฆษกพิธีกรในงาน จะเป็นอาชีพที่มีอยู่ทั่วไปในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ^{๔๓}

^{๔๒} สัมภาษณ์ นางสาวภัณฑิรา จินดาสุ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, ๒๖ พฤษภาคม

๒๕๖๓

^{๔๓} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ตีบปะละ พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

(อาชีพอัฒชก พิธีกร)

๙) อาชีพครู สมัยก่อนการเทศน์มหาชาติ เป็นที่ยอมรับอย่างมาก มีพระภิกษุสามเณรฝึกเทศน์เป็นจำนวนมาก เพราะมีการจัดงานเทศน์บ่อย จึงทำให้มีอาชีพครูสอนเทศน์ และมีหลายสำนัก หลายสำนวนการเทศน์ สำหรับปัจจุบันมีอาชีพครูที่สอนประจำการอยู่ทั้งในโรงเรียนเอกชน และรัฐบาล โดยเฉพาะครูวิชาภาษาไทย และ ครูสังคม จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีความรู้เรื่องของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นวรรณกรรมสำคัญของประเทศไทย มีการถ่ายทอดไปสู่นักเรียนในเกือบทุกระดับ เมื่อถึงช่วงเวลาประเพณีเทศน์มหาชาติ แต่ละโรงเรียนจะนำนักเรียนเข้าร่วมกับชุมชน ร่วมกิจกรรมในงานประเพณี เช่น ร่วมฟังธรรม ร่วมทำบุญ ตักบาตร หลายโรงเรียน มาร่วมจัดงานกับทางวัดและชุมชน ด้วย เช่น การจัดนิทรรศการ การจัดการการแสดง เป็นต้น เพื่อปลูกฝังให้นักเรียนได้มีคุณธรรมตามวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก โดยเฉพาะ เรื่องของการให้ทาน การเสียสละ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาการศึกษาประการหนึ่ง^{๔๔}

ความจริงยังมีอีกหลากหลายอาชีพที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก และสามารถสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน แต่ทั้ง ๙ อาชีพนี้เป็นตัวอย่างที่ปรากฏเห็นได้ชัดมากที่สุดที่เป็นอาชีพอันมีผลสืบเนื่องมาจากวรรณกรรมยอดนิมของ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย สามารถทำให้คุณภาพชีวิตของคนแถบนี้อยู่ดีกินดีมาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระครูอุปถัมภ์จันทวงศ์ เจ้าอาวาสวัดหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

(อาชีพรู)

๔.๓.๒.๒ การท่องเที่ยว ปัจจุบันประเทศไทยให้ความสำคัญเรื่อง การท่องเที่ยวเป็นพิเศษ เพราะเป็นรายได้หลักของประเทศไทยอีกวิธีหนึ่ง โดยเฉพาะการท่องเที่ยวที่ เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่ง ๕ จังหวัดในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย คือ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย ถือว่า เป็นจังหวัดที่ เป็นเมืองท่องเที่ยวชั้นนำของประเทศ มีแหล่งที่ เที่ยวที่น่าสนใจมากมาย เนื่องจาก เป็นดินแดนมีทุนทางสังคมและทางวัฒนธรรมที่สูงมาก ทั้งทางด้าน วัฒนากรรม ศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรม และ ธรรมชาติ ตลอดถึง มีผลิตภัณฑ์สินค้าทางวัฒนธรรมที่ หลากหลาย และ ลักษณะนิสัยของผู้คนในชุมชน มีลักษณะที่เป็นมิตรภาพ ยิ้มแย้มแจ่มใส รักความ ความสะดวก รักสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้นทุนเหล่านี้ ส่วนหนึ่งมีอิทธิพลมาจากชุดความค้ำสอนในวรรณกรรม มหาเวสสันดรชาดก ที่สอนสืบต่อ ๆ กันมาผ่านวิถีชีวิต และ การจัดงานประเพณี มีการถ่ายทอด หลักธรรมผ่านการเทศน์มหาชาติ ซึ่งต้นทุนทางสังคมของคนในชุมชนแถบนี้ เป็นเสน่ห์อย่างยิ่ง สำหรับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ สามารถสร้างรายได้และประโยชน์อย่าง กว้างขวางให้เกิดขึ้นกับชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ซึ่งการท่องเที่ยวในแถบนี้ ที่มีความ เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกทั้งทางตรงและทางอ้อม สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ ดังนี้ ๑) การท่องเที่ยวเชิงประเพณี ๒) การท่องเที่ยววิถีชุมชน และ ๓) การท่องเที่ยวเชิง มิติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

๑) การท่องเที่ยวเชิงประเพณี ตามที่เคยกล่าวในหัวข้อประเพณีว่า ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ทำให้เกิดประเพณีมากมายในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่ม

แม่น้ำโขงตอนบน ทั้งประเพณีหลักและประเพณีรอง ซึ่งแต่ละแห่งมีการจัดในรูปแบบที่ต่างกันอย่างหลากหลายแห่งจัดอย่างยิ่งใหญ่และน่าสนใจ ทำให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวเชิงประเพณีได้ มีผู้คนที่ความสนใจอยากมาชมและร่วมบุญงานประเพณี เช่น ประเพณีบุญผะเหวด ของจังหวัดเลย เป็นประเพณีระดับโลก ซึ่งในงานบุญประเพณีนั้นนอกจากจะมีการแสดงธรรมมหาเวสสันดรชาดกแล้วยังมีประเพณีแห่ผีตาโชน เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในอำเภอด่านซ้าย ของจังหวัดเลย ซึ่งมีพื้นที่อยู่ทางภาคอีสานของไทย ไม่มีข้อมูลชัดเจนว่ามีมาตั้งแต่เมื่อใด แต่มีข้อสันนิษฐานว่าน่าจะมีตั้งแต่มี บุญหลวง คือบุญพระเวสสันดรและบุญบั้งไฟรวมกัน ซึ่งเป็นเวลานาน หลายร้อยปีมาแล้ว เดิมผีตาโชน มีชื่อเรียกว่า ผีตามคน เป็นเทศกาลที่ได้รับอิทธิพลมาจาก มหาเวสสันดร ชาดกในทางพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงพระเวสสันดร และ พระนางมัทรี จะออกเดินทางจากป่าสู่เมืองหลวง เหล่าบรรดาสัตว์นานาชนิดป่ารวมไปถึงภูตผีปิศาจหลายตนที่อาศัยอยู่ในป่าแห่งนั้น จึงได้ออกมาส่งเสด็จโดยแห่แหนแฝงตัวตนมากับชาวบ้าน ด้วยความอาลัยรัก หรือ แม่แต่ทางเขตภาคเหนือล้านนา มีประเพณียี่เป็ง ซึ่งจัดขึ้นในวันลอยกระทง ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ ไทย ซึ่งจะตรงกับเดือนทางเหนือ คือ เดือนยี่ ประเพณีนี้นอกจากจะมีการแสดงธรรมมหาเวสสันดรชาดกให้จบใน ๑ วัน แล้ว ยังมีภารกิจกรรมงานบุญอื่น ๆ จัดขึ้นเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วย คือ การปล่อยโคมไฟ การประดับตกแต่งสถานที่แบบป่าหิมพานต์ล้านนา การแห่กระทง การประกวดนางนพมาศ และการแสดงต่าง ๆ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ เป็นการจัดเพื่อให้นักทั้งในชุมชน และ คนต่างจังหวัด ต่างประเทศที่สนใจ มาร่วมบุญ และ ร่วมท่องเที่ยว ชมประเพณีวัฒนธรรมแบบล้านนาสามารถทำให้เกิดรายได้แก่ชุมชนได้ทุกปีจำนวนมหาศาล ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงประเพณีจึงเป็นการท่องเที่ยวลักษณะหนึ่งที่สามารถทำให้ชุมชนมารายได้หลายด้าน^{๔๕}

(การท่องเที่ยวเชิงประเพณี)

๒) การท่องเที่ยววิถีชุมชน ปัจจุบันการท่องเที่ยวลักษณะนี้เป็นที่นิยมอย่างมาก โดยเฉพาะคนที่อยู่ในเมืองหลวงกรุงเทพมหานคร และนักท่องเที่ยวที่มาจากเมืองเจริญทางวัตถุ มีความต้องการที่จะมาชมวิถีชีวิตของคนในชนบทแบบธรรมชาติ หลายคนมาแบบส่วนตัวมาอยู่แบบใช้เวลานาน เรียกว่าแบบโฮมสเตย์ เพื่อมาสัมผัสกับวิถีชีวิตจริงของคนในชนบท ซึ่งจังหวัดในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย การท่องเที่ยวลักษณะนี้ เป็นที่นิยมอย่างมากจากนักท่องเที่ยวทั้งในไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะที่จังหวัดเชียงราย จังหวัดน่าน และ จังหวัดเลย มี

^{๔๕} สัมภาษณ์ ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลยจ.เลย, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

นักท่องเที่ยววิถีชีวิตของชุมชนแบบธรรมชาติ จำนวนมาก หลายคนมาแบบส่วนตัว หลายคนมาแบบเป็นคณะทัวร์ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ^{๔๖} ซึ่งวิถีชีวิตชุมชน ของในกลุ่มจังหวัดดังกล่าว ล้วนแล้วมีอิทธิพลมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกทั้งสิ้น ในการสอนหลักธรรมต่าง ๆ ทำให้คนในชุมชน มีลักษณะนิสัย ชอบให้ทาน ชอบทำบุญ ให้อภัย มีความโอบอ้อมอารี มีจิตอาสา มีความเสียสละ ซึ่งคุณสมบัติคุณธรรมเหล่านี้ ทำให้เกิดวิถีชีวิต ที่คนในชุมชนแถบนี้ รักษาความสงบ ความสะอาด มีความกตัญญูกตเวที ให้ความเคารพนับถือในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย เคารพกฎหมาย และความเป็นธรรม จึงทำให้เกิดการรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีป่าชุมชนที่สมบูรณ์ มีไม้นานาพันธุ์ ตามแบบกณฑ์จุลพน และมหาพน มีวิถีเกษตรแบบพอเพียง ไร่นาเขียวขุ่ม และ ยังมีจิตเลื่อมใสในการสร้างถาวรวัตถุที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เช่น วิหาร อุโบสถ ศาลา งานพุทธศิลป์ทั้งหลายสร้างอย่างสวยงามวิจิตรตามศรัทธา ตลอดถึงบ้านเรือน และ อาคารต่าง ๆ ในชุมชน มีศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกด้วย เป็นต้น^{๔๗}

ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงวิถีชุมชน จึงผลพวงของอิทธิพลงานวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ที่มุ่งสอนให้คนมีจิตที่เป็นผู้ให้ และ เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที รักบ้าน รักเมือง รักวิถีดั้งเดิมของชุมชน รักษาไว้ให้ลูกหลานสืบไป ซึ่งวิถีดังกล่าว เป็นวิถีโบราณ และ เป็นที่น่าสนใจของคนสมัยใหม่ ทำให้เกิดการท่องเที่ยวแนวใหม่ คือ การท่องเที่ยวเชิงวิถีชุมชน ซึ่งสามารถนารายได้มาสู่ชุมชนได้อย่างมากในหลายชุมชน

(การท่องเที่ยววิถีชุมชน)

๓) การท่องเที่ยวเชิงมิตศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม การท่องเที่ยวลักษณะนี้ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับวัดในพระพุทธศาสนาโดยตรง ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ทำให้เกิดงานพุทธศิลป์ ประเพณี และ วัฒนธรรมมากมาย ที่ปรากฏอยู่ในวัดพระพุทธศาสนา ของชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ทำให้หลายวัด เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ หรือ ระดับ เชียงราย วัดร่องขุ่น ซึ่งมีงานศิลปะที่เป็นแบบสมัยใหม่ แต่มีงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับคตินิยมที่ปรากฏในคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก เช่น จิตรกรรมฝาผนังในวิหาร

^{๔๖} สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ บุญเทพ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย, มิถุนายน ๒๕๖๓

๔

^{๔๗} สัมภาษณ์ นายเดช ทะลือ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

วัดร่องขุน งานประติมากรรมรอบบริเวณวัด ตลอดถึงสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น^{๔๘} และ ยังมีที่ จังหวัดน่าน มีวัดหลายวัดเป็นแหล่งที่เกี่ยวข้อยอดนิมม เช่น วัดภูมินทร์ อำเภอเมือง มีภาพจิตรกรรมฝาผนังโบราณที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ คือ กระซิบรักเมืองน่าน ซึ่งเป็นภาพที่ปรากฏอยู่ในวิหารของวัดภูมินทร์ ความจริงมีหลายภาพซึ่งมีภาพเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวเมืองน่านหลายกิจกรรม และ ที่สำคัญคือวิถีชีวิตเข้าวัดทำบุญ และ ฟังเทศน์มหาชาติด้วย^{๔๙} หรืออีกแห่งหนึ่ง คือ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นวัดที่มีคัมภีร์ใบลานมากที่สุดในโลก ซึ่งที่วัดแห่งนี้มีสถาปัตยกรรมที่สวยงามมาก และมีคัมภีร์ที่สวยงาม และ ยังมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ธรรม คือ การตานธัมม์ หรือ การถวายคัมภีร์ปีเกิด ซึ่งเป็นคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก ให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมกันทำบุญถวาย และ ให้ได้ชมสถาปัตยกรรมของวัดซึ่งหลายอย่างความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เช่นลายแกะสลักไม้ ในวิหารเป็นสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก เป็นต้น^{๕๐}

ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงมิติศาสนา ศิลปะ และ วัฒนธรรม จึงเป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ที่เกิดจากผลผลิตทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก สามารถทำให้เกิดรายได้แก่คนในชุมชนในการมาร่วมกันจากการท่องเที่ยวในวัด ชุมชนได้จำหน่ายสินค้าของชุมชน เป็นต้น

(ท่องเที่ยวเชิงมิติ ศาสนา ศิลปะ และ วัฒนธรรม)

๔.๓.๓ ด้านสิ่งแวดล้อม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก นอกจากเป็นวรรณกรรมที่มีคติธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาจำนวนมาก ที่มุ่งสอนให้ผู้ฟัง มีจิตใจที่โอบอ้อมอารี มีจิตสาธารณะ มีจิตเมตตา มีจิตให้ทาน และมีจิตกตัญญูกตเวทีแล้ว ยังให้ความสำคัญกับเรื่องของการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย ซึ่งในเนื้อหาของคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกหลายกัณฑ์ เช่น หิมพานต์ จุลพน มหาพน และ วนประเวศน์ ได้ให้ความสำคัญในการพรรณนาถึงธรรมชาติในป่าอย่างละเอียดมากมาย ทำให้ผู้ฟังได้เกิดจินตนาการเห็นภาพชัดเจน

เกิดอรรถรส เสมือนได้เดินป่าร่วมกับพระเวสสันดรชาดก และ เป็นการสร้างความตระหนักและซึมซับให้ผู้ฟังได้เกิดความศรัทธาถึงการอนุรักษ์ป่าของชุมชน เพราะถ้ามีการ

^{๔๘} สัมภาษณ์ พระครูวิมลศิลปกิจ มจร.วิทยาลัยสงฆ์ เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๔๙} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรนันทสาร เจ้าอาวาสวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๕๐} สัมภาษณ์ นางสาววันเพ็ญ แก้วกัน สภาวัฒนธรรมอำเภอสูงเม่น, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๓

อนุรักษ์ป่าไม่อย่างดี จะเกิดความสมบูรณ์ของผลไม้นานาพันธุ์ และ สัตว์ป่าอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่สูญพันธุ์ เมื่อป่าสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น เกิดแหล่งน้ำที่มีความสมบูรณ์อันก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นโดยตรงกับคนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยเฉพาะชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ชาวบ้านได้ประโยชน์จากแม่น้ำจำนวนมาก ทั้งเรื่องของการดำรงชีวิต อาชีพต่าง ๆ และ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังส่งผลให้คนในชุมชน ได้มีการจัดบรรยากาศที่อยู่อาศัยให้มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ ดังตัวอย่างเนื้อหาในคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก ภาษาล้านนา กัณฑ์ จุลพน ที่ได้พรรณนาธรรมชาติในป่าที่สมบูรณ์ ดังนี้

“...ดูราท่านพราหมณ์ ไม้ทั้งหลายเหลือเหลือ ทรงหลากลูกล้วน เป็นแต่ต้นแถม ใบสดจ่อมไพรปลายเมฆปากภูวิเศษนานา คือตั้งเขาเองชันดาเปรียบในประเทศท้องป่าหิมพานันแล ธรุสสกนนา ขที่ รสธฤา ทนนานมา รู้ว่าสพพเวทนติเตนสกีปิตวา ส่วนว่าไม้ทั้งหลายฝูงนั้นคือไม้สะเคียนอยู่ยาดระแบกหมู่หูกวางไม้ยางสูงพันเพ็ญ เป็นที่นกแอ่วเล่นเลื่อนไปมา ไม้สะเคระห์หนาหลายหมู่ ตั้งต้นอยู่ในไพร ลมพัดใบอ่อนนุ่มค่อมไปมา คือตั้งมานวชายหนุ่มหน้า ก้มดูตักินกว่า สักเล็ก นกบินเหิรเป็นคู่จับไม้อยู่กับเมื่อยชันเสียงเซียในป่า ลูกบินกว่าตามก้น นกนั้นเนื่องเสียงมีก้องหลายเถื่อนถ้องชันเสียงกลมนั้นแล พราหมณ์เหย อุบุปริทุมปริยาเยสพรามเม ดูราพราหมณ์อันว่าน กทั้งหลายฝูงนั้น คือว่านกลโพลดกร้องเสียงขึ้น ตระเหว่าต้นตามกลางบินกลางไพรเป็นคู่ จับไม้ดงหนามี ภาษาด่างๆ ร้องเสียงสว่างขานขัน เชิงกันไปมาเหมือนดั่งเสียงขับทิพย์แห่งเทวดาทิ้งหลายนั้น แลอวยนโต วดสนต์ ส่วนอันว่ากิ่งไม้แลไปไม้ทั้งหลายในป่าที่นั้น อันลมหากมาเปิกปีกวัดแกว่งไปมา เอ นกเป็นดั่งรู้วักรู้เรียกคนไปบ่คินมา ฝูงใดมาใหม่เข้าใกล้ไฟห่มชมคน ฝูงใดอยู่เก่าก็สุขใจเล่าหลาย สันจะแล ยถาเวสสนตโรราชา ส่วนว่าพระยาเวสสันดรต้นผ่านเผ้า อยู่กับด้วยลูกเต้าคู่บุตรดา มีพระยาเป็นเพื่อนอยู่เถื่อนถ้องดงรี บวชเป็นชีทรงเพศ ผูกเกล้าเกศเกษี ถือขอลีเกี่ยวลูกไม้ เอาได้จึงนำมา หนังสือลายถื่นงแล้วก็รองนอนผ่อมัวร์ใส่เกล้าทุกคำเข้าไหว้เปลวไฟแล ตะโตพรานเจตบุตร จักสัง วัฒนธรรมยังอาศรมบทแห่งพระมหาสัตว์เจ้ายิ่งกว่านั้น เมื่อหน้าจึงกล่าวคถาว่า อมพากบพนาสาลา ชม พูปี เกทกาหริตติ อมรกา อสธฤา พุทธรินลาจ พราหมเม ดูราท่านพราหมณ์ หมายกขนุกัมหมากมวง หมายกกิดร่วงตดิน ไม้แหนชมพวยิ่งไม้กลางสิงหลายชม หมายกสมอและหมายกขามบ้อม เป็นแวดล้อมอยู่ อาราม ปาแปงต้นวิเศษสะเองเทศดงาม หมายกเกือหล่นโลดไม้โคธหลายชม หมายกกิดมีบไร่ รังผึ้ง มากเปิงใจ น้ำมันไหลออกพับทุกขอกเหลอ อ ดอกหมายกเกือสุกดูยั้งถ้วนทุกสิ่งนาๆ ปาเรวตตกวยยาจ พรามเม ดูราพรามหม์ กล้วยกานบุญมีมาก กล้วยฝ้ายหากเป็นก้อ กล้วยตีบปอทุกสิ่ง กล้วยส้มยั้ง หลายเหลือ รังผึ้งเจือกันอยู่ หมูแม่เผิงบินไปมา คนฝูงใดไป รอดสอดแสวงเอา พอเต็มเปาบ่น้อย หวานกว่าอ้อยปูนกินเช่นแลพราหมณ์เหย อญตฤปฐิสสุโต อตถประการหนึ่ง หมายกมวงมีหลายแห่งสุก แก่ต้นหอมใจ ว่างอันก็ยงใสปอด ยายไว้รอดอาราม ว่างอันงามทุกสิ่ง ลูกดิบเป็นทุกกึ่งดูพวง วรรณ เขียวทุกเทศ เป็นดั่งเขียดหลงเขียวนั้นแล อตถคเหตุวาปฐิสพราหมเม ดูราท่านพราหมณ์ คนใดยืนอยู่ ใกล้ หากยุด่างปูนกินอยู่เหนือดินเอาง่ายบได้ پایบิตเอา ลูกสุกใสรสมาก เอาใต้อยู่กิน หอมหอมรส

เหล่า แผ่นทั่วเท่าอารามท่านแล อโฐโมอจริยั ดุราพราหมณ์ อัศจรรย์มีเหลือแหล่ ทุกด้าวแต่แดนดิน
 เสียหึ่งๆมีก้อง สัตว์สิงห์ ร้องไปมายืนปรากฏหันทุกเทศ แดนด้าวเขตอารามเม อจจริยั สรรงามเหลือ
 ทุกที่ เหมือนที่อยู่เจ้าหมู่เทวดาแลวิภทกานารีเก ดูพราหมณ์ไม้ทั้งหลายมีเหลือแหล่จั่วว ต้นป่าลูก
 เนเลื่อแดนดินเจือทุกท่า ปุ่มเป้งป่าหอมรสเร้าเอาใจ คนหันไกลปูนผ่อเหมือนตั้งช่อหน้อยแกว่งไกวลม
 ในดงมีหมู่ไม้ยาดันไว้อยู่ที่อารามมากนักละ วิภทก ตัดที่นี้บอกไม้ต่างหายเหตุ เจ้าอตุล กตถา วิภท
 กาทิตาดังนี้แล กุตตาศีกุฐาตคโคโล พราหเม ดูราพราหมไม้กตสอชื่นชอย เพื่อนตักคันแคผอย ทุกชอกผง
 เป้นดอกบานงาม หมากนาวก้านและหมากม่วงมัน เป้นต้นเพื่อนกันไป ไม้ทองหลวงมีในป่า หอมรสร่า
 ผับดง มีทั้งไม้ลมแล้งแลไม้หมากเกือ เป้นต้นเจือทุกแห่งในที่ใกล้แจ้งอาราม ไม้กำยานมีเหลือแหล่ เกส
 นาแต่อาราม กุ่มน้ำบานงามทั้งพุ่มเป้นเฟือย ดูกุ่มเฟือยปูนผ่อ ไม้จ้อหล้อหลายลำ ไม้มุกหลวงแลไม้
 จ้วงตันพุ่มไม้กุ่มเกาะหนุ่มเป้นก่อ ไม้ข้าวสารกับไม้ไค้ตะแบกใกล้ศาลา ไม้รังดาเป้นดอก ผ่ออ้อมทุก
 ชอกอาราม ตกเจือจ่านแต่เก้า เป้นดั่งท่านปลุกข้าวก่องเฟือนั้นแล ตสสวิทุเลโมกขรณี ดูราพราหมณ์
 โมกขรณีหลวงใหญ่กว้าง มีที่ข้างราม ท่าเปียงงามระริน ปูนสนุกขึ้นใจคน ดอกบัวสนก้นอยู่อุบลคู่เขียว
 งาม เหมือนสวนอุทยานฟากฟ้า ในแหล่งหล้าชื่อดาวติงสานั้นแล อเรฐตฤบุผลารสสมดา ประการสิ่ง
 ในพงไพรป่าไม้พับแต่ใกล้อาราม ดอกไม้บานหอมหื่น รสฟุ้งขึ้นต้นหอมนกเลยชั้นเป้นคู่ จับกิ่งไม้อยู่
 เป้นจุ่ม นกตระเหว่าหุ้มชมดอก แสงแขวล่อดตามเรียว ร้องเซียวๆ ในป่าแต่ใกล้อารามแล้ว บิน
 กว่าตามกันนกเนื่องนั้นเหนือค่าไม้ มีที่ใกล้อารามโกสรงามมีมาก ฟุ้งซิงหากผายลงในโบกขรณี
 หลวงขามแ่ง ดอกบัวแพร่เป้นก่อ ลมจอยพัดดอกไม้หอมกว่าไต้หนเหนือ เจือวันออกวันตก รอดทุกปา
 ยอาศรมไต้ท้าวอยู่ ดอกไม้คู่เคียงลาย ตกยายกันทุกชอก ด้วยละดอกโกสร ปูนใจวอนหอมหื่น ควร
 สนุกชมชื่นยินดีมากนักละนา อูราสีฆาตกา เจฏฐประการหนึ่งในโบกขรณีท่ากว่าวที่มีข้างอาศรม หมาก
 กระจับจุ่มกลีบใหญ่ ลูกน้อยใหญ่แกมกัน ข้าวสาสีอันคนปฝั่งปลุก หากเป้นลูกเหลือตำปล่าผาแกมผุง
 เต่าลอยเล่นเร้าไปมา ผุงปล่ามีหลายแหล่ มีข้างแต่ตระพัง รสมันหวานไหลผับ ทุกชอก ไบบัวหอมรส
 หวานชื่นช้อย เป้นดั่งน้ำอ้อยใส่สุนงานั้นแลพราหมณ์เหย สุรพิสัพพว่า ยันติ ดอกไม้สุรพิบานชื่นชอย
 ผงหอมหื่นเอาใจ คันธหอมตลบไปทุกแ่ง หอมรสแต่อาราม มีลูกสุกงามตามใจไฟ หอมรสใช้สามาน ดู
 งามด้วยดอกไม้ บานดอกไว้อยู่เอ็งถึงแม่เผ็งเนื่องตอมดอก บินแล้วสอดไปมา ท้าวทิศสาชอกข้างสัตว์
 สิ่งอ้างอาศรมมากนักละพราหมณ์เหย อเรฐตฤสกุณนาสันติ นกทั้งหลายมีในป่าบินพับปล่าในดงอันเกิด
 มาปังกกรงฟักไข่ มีวิณณใช้สามาน เข้าชมบานเป้นคู่กับหมู่เมียดัน บินสะสนอยู่ร้องเสียงมีก้องอาราม
 ท่านแลนา นนทิกา ชิวปุตตา จพราหเม ดูราท่านพราหมณ์ นกทั้งหลาย ๔ หมู่ร้องสะลุไปมา มีหลาย
 ภาษาต่างๆ ร้องเสียงซวางเหมือนแน หมู่หนึ่งร้องว่าลูกรักพ่อ เป้นท้าวหนอกันเมือง หมู่หนึ่งว่าพระ
 บุญเรื่องเฮยเป้นเจ้ารักลูกเ้าสุดใจ หมู่หนึ่งว่าหนีเสียไวเมืองมิ่งใจเจ้าจูงชมบาน หมู่หนึ่งร้องว่าอย่ากีด
 คำผลาญโคกเศร้างูเข้าแต่ก้องบุญ เข้าแบ่งรังสุญกันอยู่ในสระคุ่มไบบัว มาลาวคนธิดาฐานติ พราหเม
 ดูราพราหมณ์ในอาศรมบทุกชอก มีดอกไม้บานเรืองหล้าอันเหลือจะจ่อนกลางอันแดงใสผ่อง ปูนดู

อันเร องทุกแห่ง เป็นตั้งช่อหน้อยแกวงไกวลม เต็มในดงในดำน มีวรรณต่างๆ หลายสัน เหลือบทุกอัน
ในป่า หอมรสล้ำพิบดงมากนักลเนา...”^{๕๑}

สรุปแปลเป็นภาษาไทยกลางได้ว่า กัณฑ์ที่ ๖ จุลพน (ป่าเล็ก)

“...พรานเจตบุตรได้พรรณนาถึงผืนป่าที่พระเวสสันดรอยู่เท่าที่ตนเองรู้มา
ให้ชุกฟังด้วยว่ามีความมหัศจรรย์และมีความอุดมสมบูรณ์อย่างไม่เคยเห็นที่ไหนมาก่อน

เขาเล่าว่า บริเวณป่าที่อยู่ของพระเวสสันดรนั้น สะพรั่งไปด้วยแมกไม้
นานาพันธุ์ ทั้งไม้ดอก ไม้ผล อาทิ ไม้ตะแบก ไม้ตะเคียน ไม้รัง หูกวาง ไม้สะคร้อ ไม้ยางทราย ที่โอน
อ่อนไปตามลม ภายในป่าจะได้ยินเสียงเหมือนเพลงขับบนสวรรค์ของฝูงนกโพระดกและดุเหว่าที่จับอยู่
บนกิ่งไม้ ไผ่บินจากต้นนั้นสู่ต้นนี้ หมูไม้ทั้งหลายต้องลมพัดสะบัดกิ่ง ใบเสียดสีกันประหนึ่งจะเรียกผู้คนที่
กำลังเดินให้หยุด บริเวณอาศรมที่อยู่ของพระเวสสันดร มีหมูไม้มะม่วง มะขวิด ขนุน สมอพิเภก
สมอไทย ไม้โพ พุทรา มะพลับทอง มะขวิด ไทร มะขางหวาน มะเดื่อ มีทั้งผลดิบและสุกอยู่ต่ำๆ
สามารถหยิบเอามาบริโภคได้ง่ายดาย รอบๆ นั้นยังมีต้นปาวะรัต ต้นกล้วยผลยาว ต้นองุ่น ต้นจันทน์ ซึ่ง
หวานเหมือนน้ำผึ้ง พร้อมกับมีรวงผึ้งปราศจากตัวซึ่งคนสามารถเอื้อมมือปลิดมาบริโภคได้โดยไม่ต้อง
ใช้ไม้สอย คนยืนอยู่ใต้ต้นมะม่วงก็เก็บมะม่วงสุกกินได้ รสชาติหวาน กลิ่นหอม อร่อย

บริเวณอาศรมยังมีไม้โมกมัน โกฐ สะค่าน แคล้อย ไม้บุนนาค บุนนาคเขา
ไม้ซีกที่มีดอกบานสะพรั่งด้วยสีต่างๆ ไม้ราชพฤกษ์ มะเกลือ กฤษณา รักดำ ต้นไทรใหญ่ และไม้อื่นๆ
อีกมากมาย ใกล้อาศรมมีสระโบกขรณีดาตาชไปด้วยดอกบัวนานาชนิดเหมือนดังสระโบกขรณีใน
สวนนันทวันของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ รอบๆ สระโบกขรณีมีนกดุเหว่ามาส่งเสียงไพเราะจับใจจับอยู่
บนดอกไม้ที่บานสะพรั่ง รสหวานดั่งน้ำผึ้งร่วงหล่นจากเกสรดอกไม้มาค้างอยู่บนดอกบัวในสระ
โบกขรณี ในสระมีกระจับขนาดใหญ่ ทั้งข้าวสาลีอ่อนและแก่ล้มดาตาชอยู่บนพื้น น้ำในสระใสมาก
สะอาดมองเห็นเต่า ปู และปลาแหวกว่ายไปมา นอกจากนี้ยังมีน้ำหวานปานน้ำผึ้งไหลออกมาจากเหง้า
บัว และมีน้ำดั่งนมสดและเนยใสไหลออกมาจากสายบัว ป่าไม้ซึ่งมีกลิ่นหอมชนิดต่างๆ ถูกลมรำเพย
พัดมาที่ไรก็หอมฟุ้งไปทั่วทิศ แมลงภู่งต่างบินว่อนส่งเสียงรอบๆ ใกล้ดอกไม้ ฝูงนกจู่จี้อยู่กับคู่ของตน
กู่ขันประชันเสียงกัน ปานประหนึ่งมีกรรมการตัดสิน...”

ด้วยอิทธิพลของเนื้อหาในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกทั้งในแง่ของคติ
ธรรมคำสอนที่มุ่งอบรมจิตใจของคนฟังให้มีจิตเป็นผู้ให้แล้ว และ เนื้อหาในคัมภีร์หลายกัณฑ์ได้
พรรณนาถึงความสมบูรณ์ของธรรมชาติของป่าจึงได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนใน
จังหวัดกลุ่ม กลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยได้แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ๑)
ระดับวัด ๒) ระดับชุมชน และ ๓) ระดับสาธารณะ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๓.๓.๑ ระดับวัด หลายวัดในชุมชนได้สร้างบรรยากาศ
สิ่งแวดล้อมภายในวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกมากมาย ได้แก่ ๑)
สิ่งแวดล้อมงานพุทธศิลป์ เช่น งานจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถ ในวิหาร หรือ ในสถานที่สำคัญของวัด

^{๕๑} ครูบากัญจนอรัญวาสีมหาเถร วัดสูงเม่น , คัมภีร์ใบลานกัณฑ์จุลพน ฉบับวงษา , ๒๓๗๙, หน้า
ลาน ๗ - ๙

หลายวัดมีการวาดภาพที่เกี่ยวกับมหาเวสสันดรชาดกติดฝาผนัง งานประติมากรรม หลายวัดมีการปั้นตัวละครที่เกี่ยวกับมหาเวสสันดรชาดกภายในวัด เช่น ชูชก นางมัทรี กัณหา ซาลี ช้าง และ ท้าวเวสสันดร และ ยังมีประติมากรรมนูนต่ำ นูนสูง ที่เป็นทั้งงานไม้ งานหิน และ วัสดุชนิดอื่น ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของวรรณกรรมดังกล่าว และ ยังมีเรื่องของ ลักษณะสถาปัตยกรรมในวัด ที่มีการออกแบบลักษณะเช่นเดียวกัน สถาปัตยกรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม เช่น วิหาร โบสถ์ หรือ ศาลา เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการสั่งสอนเผยแพร่หลักธรรมให้กับคนในชุมชนผ่านงานพุทธศิลป์ และ ๒) สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เช่น การปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรมกัณฑ์ต่าง ๆ ได้แก่ กัณฑ์ หิมพาน กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน หรือ กัณฑ์วนประเวศน์ เป็นต้น หลายวัดจัดเขตแดนในวัดเป็น อรัญวาสี เพื่อให้มีบรรยากาศเป็นแบบป่าหิมพานต์ และ เป็นสถานที่ธรรมชาติที่เหมาะสมกับการบำเพ็ญ เพียรปฏิบัติธรรม เช่นเดียวกันสถานที่ปฏิบัติธรรม ของพระเวสสันดร และ หลายวัด ภายในวัด จัดให้มีสระบัว หรือ สระโบกขรณี สร้างบรรยากาศตามแบบ สระโบกขรณี ในกัณฑ์กุมาร และ กัณฑ์มัทรี ในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก

๔.๓.๓.๒ ระดับชุมชน สำหรับสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชนที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก คือ ๑) สิ่งแวดล้อมอัตลักษณ์ชุมชน เนื่องด้วยหลักธรรม และ เนื้อหาของวรรณกรรม ที่มีการสอนสืบทอดต่อ ๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่นต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ทำให้เกิดอาชีพต่าง ๆ มากมายตามที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้ออาชีพ นอกจากนี้ ยังเกิดผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมที่หลากหลายในชุมชน เกิดประเพณีงานบุญ และ ลักษณะการแต่งกายที่มีเอกลักษณ์เฉพาะในงานบุญที่เกี่ยวข้องกับมหาเวสสันดรชาดกของแต่ละชุมชน และมีลักษณะการใช้ชีวิตประจำวัน เรื่องของการทำบุญให้ทานตามรอยพระเวสสันดรชาดก สิ่งเหล่านี้เมื่อมีการรักษาและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ย่อมทำให้ชุมชนมีสิ่งแวดล้อมที่เป็นอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน แต่ละจังหวัด ซึ่งเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญ สามารถทำให้เป็นที่จดจำ นำไปสู่การท่องเที่ยวของชุมชนได้ ^{๕๒} และ ๒) สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ในที่นี้หมายถึงเรื่องของการรักษาและจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชน ได้แก่ การปลูกต้นไม้ในชุมชน การรักษาแหล่งน้ำ และการรักษาคุณภาพอากาศ ตามที่เคยกล่าวไว้ว่าเนื้อหาในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ที่พรรณนาเกี่ยวกับความสมบูรณ์ของป่า ของน้ำ ของสัตว์ ทำให้คนได้ฟังธรรมเวสสันดรชาดก มีความปรารถนาที่จะได้บ้านอยู่ในบรรยากาศที่เต็มไปด้วยธรรมชาติที่สมบูรณ์ เพราะถ้ารักษาธรรมชาติป่าไม้ได้ดี บรรดาสัตว์ทั้งหลายจะมีชีวิตที่สงบดี ส่วนมนุษย์จะมีคุณภาพชีวิตที่ดี หลายชุมชนจึงได้ให้ความสำคัญกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน มีการวางแผนของคนในชุมชน เพื่อจัดพื้นที่ในการปลูกต้นไม้ รักษาแหล่งน้ำ กำจัดมลพิษ และ กำจัดขยะ ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะจุดเริ่มต้น เรื่องของจิตใจของคนในชุมชน ที่มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คนที่จะมีจิตสำนึก คุณสมบัติสำคัญ คือ มีจิตใจที่เป็นผู้ให้ เสียสละ และ จิตอาสา ซึ่งในส่วนของพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมากที่จะช่วยในเรื่องของการอบรมจิตใจ ^{๕๓}

ซึ่งคัมภีร์ที่พระสงฆ์มักจะนำมาเทศน์ และ ยกตัวอย่างให้เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ มหาเวสสันดรชาดก ให้เห็นว่า การรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นการให้อย่างหนึ่ง เป็นบุญมหาศาล

^{๕๒} สัมภาษณ์ ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลยจ.เลย, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๕๓} สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์ พิพิธภัณฑสถานบุรีรัมย์, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓

เมื่อมีจิตใจที่จะให้กับชุมชนแล้ว ขั้นตอนต่อไป คือ การจัดหาต้นไม้มาปลูกในชุมชน ซึ่งความเชื่อหนึ่งที่ สำคัญของการปลูกต้นไม้ คือ ต้นที่มีชื่อเป็นมงคล ซึ่งบรรดาชื่อต้นไม้มงคลทั้งหลาย ล้วนแล้วแต่ ปรากฏในงานวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกทั้งสิ้น ทั้งในกัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์ จุลพน และ กัณฑ์มหาพน เป็นไม้มงคล ซึ่งพระสงฆ์สามารถแนะนำ และ เชิญชวนให้ชาวบ้านในชุมชน ร่วมกันปลูกต้นไม้เหล่านี้ในบ้านของตนเอง และ ในพื้นที่สาธารณะของชุมชน โดยให้รักษาและดูแล ต้นไม้มงคลเหล่านี้ให้ดีที่สุด เพื่อความเป็นมงคลเกิดขึ้นในชุมชน เมื่อคนในชุมชนมีความเชื่อเช่นนี้ จะ ทำให้การรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชนดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน และ เป็นประโยชน์กับคนในชุมชนเอง ^{๕๔}

ดังนั้นจะเห็นว่า นอกจากการที่ทำให้คนในชุมชนเห็นประโยชน์ของการรักษา สิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมอัตลักษณ์ชุมชน และ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติในชุมชนตามหลักวิชาการ แล้ว หลักของความเชื่อว่าเป็นบุญในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในงานวรรณกรรมมหาเวสสันดร ชาดก เป็นสิ่งที่จำเป็นไม่แพ้กัน ที่บรรพบุรุษของชุมชนกลุ่มแม่ น้ำโขงตอนบน ได้นำมาใช้เป็น เครื่องมือสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้อยู่กันอย่างสงบสุขทั้งทางโลกและทางธรรม

๔.๓.๓.๓ ระดับสาธารณะ สำหรับระดับนี้ เป็นสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใน พื้นที่สาธารณะ มีหน่วยงานรัฐเป็นเจ้าของ เช่น ป่าไม้ ป่าชุมชน สวนสาธารณะ น้ำตก แม่น้ำ ลำ คลอง บ่อน้ำพุร้อน ถนน และ ยังรวมถึงอาคารสถานที่ที่เป็นสาธารณะชนเข้าใช้บริการการได้ ทุก จังหวัดในกลุ่มแม่ น้ำโขงตอนบน ได้แก่ เชียงราย พะเยา น่าน แพร่ และ เลย ได้ให้ความสำคัญกับ พื้นที่ ป่าไม้อย่างมาก เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาจำนวนมาก และ ยกกระดับให้เป็นเขตอุทยาน แห่งชาติ เพราะเป็นป่าต้นน้ำ ทางฝ่ายบ้านเมือง จึงพยายามปลูกฝังให้ชาวบ้านในกลุ่มจังหวัดเหล่านี้ ได้มีจิตสำนึกช่วยกันรักษาป่าไม้ในจังหวัดของเขาให้อุดมสมบูรณ์ ^{๕๕}

ซึ่งวิธีการหนึ่งที่สำคัญและมีอิทธิพลอย่างมากตั้งแต่อดีตมาจนถึง ปัจจุบันในการปลูกฝังเรื่องดังกล่าว คือ การร่วมมือกับพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ในการเทศนา สั่งสอนชาวบ้านให้ช่วยกันรักษาป่าไม้ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา และ มีความ ศรัทธาในคำสอนของพระสงฆ์ สอนให้ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการรักษาป่าไม้เป็นบุญเป็นกุศลอัน ยิ่งใหญ่ โดยที่ภูเขาหลายแห่ง ทางกรมป่าไม้ได้อนุญาตให้มีที่พักสงฆ์สร้างอยู่ เพื่อให้พระสงฆ์ได้เป็น ผู้นำชาวบ้านช่วยกันดูแลป่าไม้ทั้งในเขตป่าชุมชนที่ชาวบ้านอาศัย และ เขตป่าอุทยานแห่งชาติ ^{๕๖} วิธีการหนึ่งที่พระสงฆ์ใช้กับชาวบ้านให้เห็นความสำคัญของการรักษาป่าไม้ให้สมบูรณ์ คือ การแสดง ธรรมมหาเวสสันดรชาดก เช่น กัณฑ์มหาพน กัณฑ์จุลพน หรือ กัณฑ์มัทรี เป็นต้น ในเรื่อง ที่ เกี่ยวกับการพรรณนาความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ลำธาร ชีวิตสัตว์ในป่า ตลอดถึง ชีวิตของมนุษย์ใช้ ชีวิตในป่า ได้แก่ พรานเจตบุตร พระนางมัทรี กัณหา ชาลี และ พระเวสสันดร โดยนางมัทรีมีหน้าที่ ไปเก็บไม้ผลไม้ สมุนไพร พืชพันธุ์ธัญญาหาร และ น้ำดื่มจากในป่า มาถวายแก่พระเวสสันดร และ นำมาเลี้ยงบุตร คือ กัณหา และ ชาลี ^{๕๗} เรื่องเหล่านี้ล้วนเป็นคติธรรม ที่พระสงฆ์นำมาเทศน์สอนให้

^{๕๔} สัมภาษณ์ นายสมเจตน์ วิมลเกษม พิพิธภัณฑสถานชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๕๕} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ดิบบะละ พิพิธภัณฑสถานชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส มจร.วิทยาเขตพะเยา, ๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระครูวิมลศิลป์ปกิจ มจร.วิทยาลัยสงฆ์ เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

ชาวบ้านเห็นถึงความสมบูรณ์ของป่าไม้ในวรรณกรรมนี้ว่า เมื่อป่าสมบูรณ์แล้ว ทำให้ระบบนิเวศน์ต่าง ๆ มีความสมบูรณ์ด้วย ทั้งสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่ออกมาร้องเสียงเนื่องนั้น วังกันควักไคว อันหมายถึง ในป่ามีอาหารที่อุดมสมบูรณ์ สัตว์ทุกประเภทมีอาหารที่เหมาะสมกับของตน ทั้งพืช และ ผลไม้ ทำให้สัตว์หลายชนิดสูญพันธุ์เพราะมีอาหารเพียงพอสำหรับมัน ขณะที่มนุษย์เองสมัยก่อนดำรงชีวิตด้วยการเข้าไปเก็บของกินในป่า เช่น พืช ผัก ผลไม้ น้ำ และ สมุนไพรเป็นต้น และ เมื่อป่าไม้มีความสมบูรณ์ ย่อมสามารถรักษาความชุ่มชื้นของน้ำ และ สามารถผลิตน้ำไหลลงจากภูเขาป่าต้นน้ำไปสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ ห้วย หนอง คลองบึง ลงไปถึงแม่น้ำ ซึ่งมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในพื้นราบชุมชน สามารถที่จะใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำนั้นหลายประการ ทั้งด้านการดำรงชีวิต ด้านเศรษฐกิจ ด้านอุตสาหกรรม และ ด้านอาชีพต่าง ๆ เพราะน้ำถือว่าเป็นต้นกำเนิดกิจกรรมวิถีชีวิตทั้งปวง ชุมชนไหนที่มีน้ำใช้ได้เพียงพอตลอดปี ชุมชนนั้นย่อมสร้างความมั่นคงให้กับ สังคม เศรษฐกิจ และ สิ่งแวดล้อมได้ง่าย ขณะที่พื้นที่ใดขาดแหล่งน้ำ หรือ มีใช้ไม่เพียงพอ ที่นั้นย่อมมีการพัฒนาได้ยาก^{๕๘}

ด้วยอิทธิของการแสดงธรรมมหาเวสสันดรชาดก และ คติธรรมอื่น ๆ ในคัมภีร์ที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกอนุรักษ์ธรรมชาติ และ เห็นว่าการรักษาธรรมชาติเป็น บุญ ในพระพุทธศาสนา โดย ผ่านการจัดงานเทศน์มหาชาติ หรือแสดงธรรมในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ที่พระสงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนให้ประชาชนได้ส่งให้ป่าไม้ในเขตกลุ่ม ๕ จังหวัดค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์มาก แม้ว่าบางที่อาจจะมีการตัดไม้ทำลายป่าบ้างด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ แต่เขตป่าต้นน้ำหลัก ๆ ของในกลุ่ม ๕ จังหวัดนี้ยังคงอุดมสมบูรณ์อยู่ ยังมีสัตว์ป่าหายากอาศัยอยู่ในป่าจำนวนมาก และ ป่าเหล่านี้ยังคงผลิตน้ำลงสู่แหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน และ แม่น้ำโขงอย่างต่อเนื่อง ^{๕๙}

ขณะที่พื้นที่สาธารณะในเขตชุมชน หลายพื้นที่ได้ให้ความสำคัญเรื่องการจัดเขตสิ่งแวดล้อมธรรมชาติให้มีสัดส่วนพื้นที่สีเขียว ที่เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพของคนในชุมชน มีการปลูกต้นไม้หลายประเภท ในสวนสาธารณะชนชน บริเวณสองฝั่งถนนหลวง และ ถนนในชุมชน ตลอดถึง ปลูกในบริเวณพื้นที่ส่วนราชการต่าง ๆ เป็นต้นไม้ที่มีชื่อเป็นมงคล ทั้งที่เป็น ต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ต้นไม้ประดับ ต้นไม้ผล เป็นต้น ซึ่งต้นไม้เหล่านี้ ล้วนมีที่มาจากต้นไม้ในป่าหิมพานต์ที่ปรากฏในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกทั้งสิ้น คนในอดีตที่ได้ฟังธรรม และ ได้รวบรวมชื่อต้นไม้ดังกล่าว และ แสวงหาต้นไม้เหล่านั้น โดยเฉพาะต้นไม้ที่มีชื่อเป็นมงคล เช่น ต้นแก้ว ต้นไทร ต้นโกศ ต้นกระดังงา ต้นมะยม ต้นบานไม่รู้โรย ต้นดาวเรือง ต้นวาสนา และ ต้นพุทธรักษา เป็นต้น ในมาปลูกประจำที่บ้านและในชุมชน หรือ มาปลูกในชุมชนพื้นที่สาธารณะ และ ได้รักษาองค์ความรู้เหล่านี้ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ปลูกสืบต่อกัน แม้ว่าคนในปัจจุบันอาจจะไม่ทราบว่าต้นไม้เหล่านี้ มีที่มาจากวรรณกรรมเรื่องใด แต่ ต้นไม้ในประเทศไทย ส่วนใหญ่ เป็นต้นไม้ที่ปรากฏในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ดังที่ได้กล่าวมาเบื้องต้น ^{๖๐}

ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก โดยเฉพาะการพรรณนาเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของป่าหิมพานต์ ผ่านประเพณีการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็น

^{๕๘} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรนันทสาร เจ้าอาวาสวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๕๙} สัมภาษณ์ นางแสงแก้ว คำมีสว่าง พิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น, ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๓

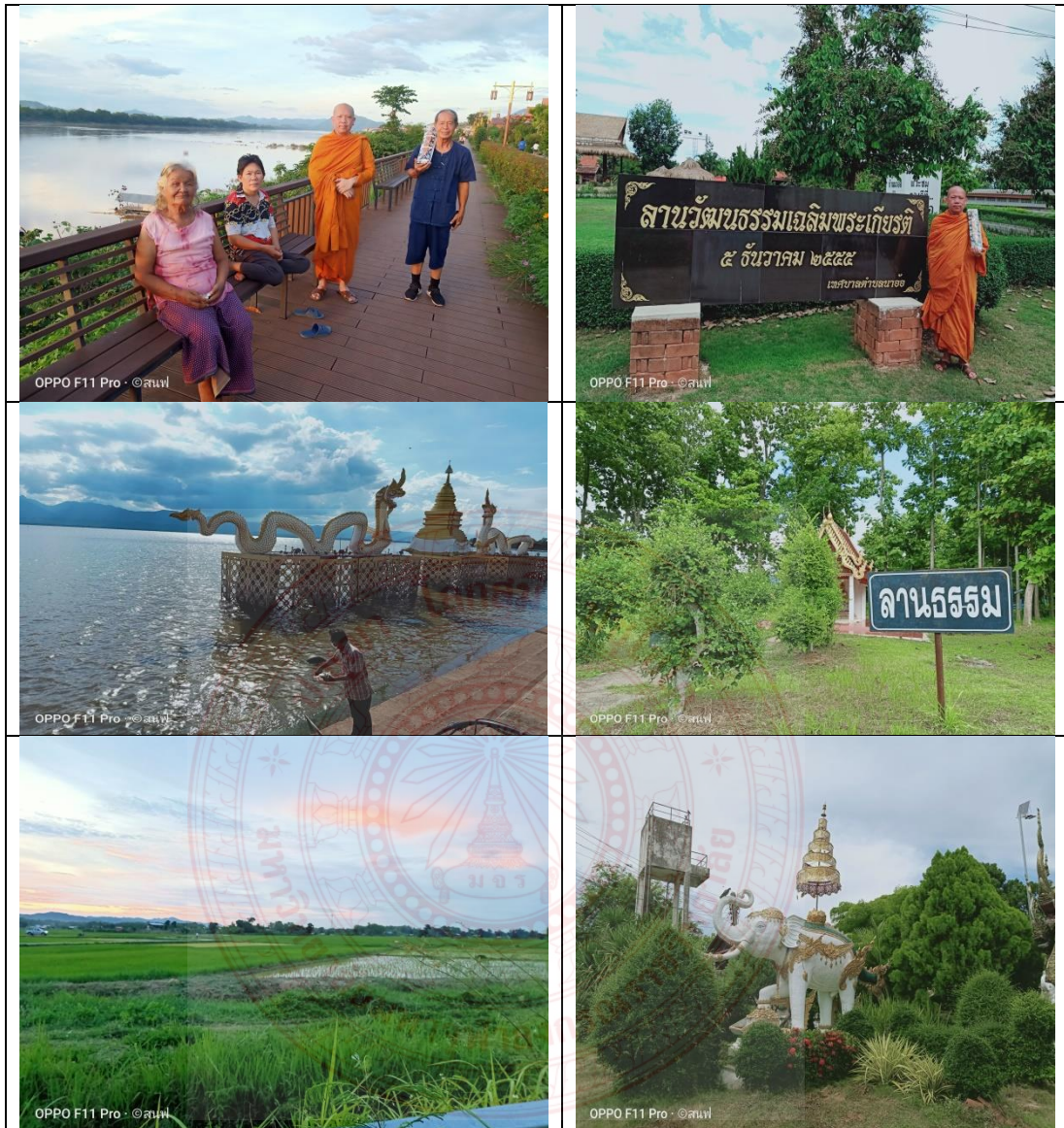
^{๖๐} สัมภาษณ์ นางสาวคำใส ไชยสาร วัดหลวงราชสีนฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

ประเพณีที่นิยมอย่างยิ่ง ในจังหวัด เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย ซึ่งเป็นกลุ่มจังหวัดใกล้เคียง แม่น้ำโขงตอนบจึงส่งผลให้คนในชุมชน ๕ จังหวัดนี้ตั้งแต่อดีต จนถึง ปัจจุบัน ได้ร่วมกันรักษา สิ่งแวดล้อม ที่เป็นป่าไม้ ที่ดิน อากาศ และ แหล่งน้ำ ให้อยู่ในสภาพที่มีความอุดมสมบูรณ์ เพราะมีความเชื่อว่าเป็นมหาภูตอันยิ่งใหญ่ ตามแบบที่พระเวสสันดรชาดกได้ปฏิบัติมา และ เมื่อป่า อุดมสมบูรณ์ ย่อมเป็นหลักประกัน ให้คนในแถบนี้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและปลอดภัยด้วย เพราะในอดีต คนในกลุ่ม ๕ จังหวัดนี้อาศัยส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรม และ ใช้ชีวิตโดยอาศัยไปหาของป่ามาอุปโภค และบริโภค เพราะป่าดินแดนแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก เพราะคนในอดีตไม่กล้าตัดไม้ทำลายป่า เพราะเชื่อว่ามีเทวดา และ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาอยู่ โดยเฉพาะต้นไม้ใหญ่ทั้งหลาย ซึ่งได้รับอิทธิพล ความเชื่อมาจากการฟังธรรมมหาเวสสันดรชาดก ที่เกี่ยวกับข้องกับเทวดาที่อาศัยอยู่ในป่าทั้งหลาย เช่น รุกขเทวดา เป็นต้น ด้วยความเชื่อนี้ ทำให้คนในชุมชนดูแลรักษาป่าไม้เป็นอย่างดี เพราะเชื่อว่า รักษาดี เทวดาคும்ครอง แต่ชาวบ้านสามารถที่จะ เก็บผัก ผลไม้ ในป่าไปรับประทานได้^{๒๑}

เช่นเดียวกับในเนื้อเรื่องวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ที่นางมัทรี เก็บผลไม้ ไป เลี้ยงลูก และ ถวายพระเวสสันดร เพื่อดำรงชีวิตในป่า จึงทำให้คนใน ๕ จังหวัดนี้ รักษาดูแลป่าไม้เป็น อย่างดี และ สามารถดำรงชีวิตได้ด้วยวิถีเกษตรกรรม และ วิถีป่าไม้ แม้ปัจจุบันอาชีพของคนในแถบ นี้เปลี่ยนไป ไม่ได้ใช้ชีวิตในป่าเหมือนแต่ก่อน มีของอุปโภค บริโภคที่สำเร็จรูป แต่ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ใน ๕ จังหวัดนี้ ยังคงอุดมสมบูรณ์อยู่ ด้วยการปลูกฝังความเชื่อเรื่องการรักษาป่าไม้ จากรุ่นสู่รุ่น แม้หาก เกิดปัญหาเศรษฐกิจในบ้านเมือง เชื่อว่าคนในชุมชน ๕ จังหวัดกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ยังที่จะ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามปกติ ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในดินแดนแถบนี้ โดยเฉพาะ แหล่งน้ำที่ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง เพราะ น้ำคือต้นกำเนิดวิถีชีวิตทั้งปวงของคนในชุมชน ชุมชนยัง สามารถดำรงชีวิตด้วยวิถีเกษตรกรรม แบบดั้งเดิมเช่นในอดีตได้ มีข้าวกิน มีผักบริโภค เลี้ยงสัตว์เป็น อาหารได้ และ มีน้ำกินน้ำใช้ตลอดปี

^{๒๑} สัมภาษณ์ นางสมพร รัตนภักดีหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

(สิ่งแวดล้อม ระดับ วัด ชุมชน และ สาธารณะ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน)

๔.๓.๔ ด้านพุทธศิลปกรรม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรม มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นวรรณกรรมในพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลอย่างมากกับงานพุทธศิลปกรรมที่เกิดขึ้น ในชุมชนต่าง ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ เชียงราย พะเยา น่าน แพร่ และ เลย จุดประสงค์ เพื่อเป็นการสร้างงานพุทธศิลป์ เพื่อเผยแพร่หลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมผ่านงานศิลปกรรม และ ยังเป็นการตอกย้ำให้ชุมชนเห็นถึงความสำคัญของการสร้างทานบารมี และ บารมี ๑๐ อย่างที่พระเวสสันดร ได้ปฏิบัติในชาติ สุตท้าย ก่อนที่จะได้มาเกิดอีก ๑ ชาติ บำเพ็ญเพียรตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะทางพระสงฆ์ และ ผู้นำ ผู้ปกครองในชุมชน และ ผู้ปกครองในบ้านเมือง ในกลุ่ม ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน เห็นว่า วรรณกรรมเวสสันดรชาดก เป็นวรรณกรรมชั้นเอก มีอานิสงส์มหาศาล เพราะมีเนื้อหาสมบูรณ์มากนำเสนอเป็นตอนๆ เข้าใจง่าย และมีหลักธรรมมากมายที่ส่งเสริมให้คนในชุมชน อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข และ ส่งเสริมอบรมให้คนมี

คุณลักษณะที่เอื้อต่อการปกครองบ้านเมือง คือ เรื่องการให้ทาน การมีจิตสาธารณะ การมีความเสียสละ มีความอดทน ความมีสัจจะ การรักษาศีล การเจริญภาวนา รักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ ที่สำคัญส่งเสริมเรื่องความกตัญญูกตเวทิต์ คุณธรรมเหล่านี้ เป็นหัวใจสำคัญของการสร้างบ้านแปงเมือง จึงทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้ถูกนำมาแสดงบ่อยครั้ง จนถึงขนาดจัดงานประจำปีเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ และ ด้วยความสำคัญเหล่านี้ ตลอดถึงความศรัทธาในพระเวสสันดรชาดก และ ตัวละครอื่น ๆ ในวรรณกรรม จึงทำให้เกิดงานพุทธศิลป์มากมาย โดยแบ่งเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) จิตรกรรม ๒) ประติมากรรม และ ๓) สถาปัตยกรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๓.๔.๑ จิตรกรรม ซึ่งในที่นี้ หมายถึง ผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการวาด การระบายสี และการขีดเขียน ลงบนวัสดุต่าง ๆ ทั้งที่เป็นแบบคัดลอกตามแบบ และ ทำตามจินตนาการ ทั้งที่เป็นภาพแบบเรื่องราว เป็นรูปธรรม และ ที่เป็นแบบแนวตีความ คือ เป็นนามธรรม วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ทำให้เกิดงานจิตรกรรมมากมายหลายประเภทต่อชุมชนในจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่

๑. จิตรกรรมฝาผนังในวัด คือ การวาดเรื่องราวของมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ โดยส่วนใหญ่ที่จะเห็นได้ชัดเจนและมีปรากฏอยู่ทั่วไปในจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน คือ จิตรกรรมฝาผนังในวิหาร หรือ อุโบสถ หรือ ศาลาการเปรียญ ตามวัดต่าง ๆ ในทุกจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ทั้งที่วาดบนผนัง และ วาดใส่กรอบติดบนผนัง เพราะหลายวัดมีการจัดเทศน์มหาเวสสันดรชาดกทุกปี จึงเป็นภาพที่เป็นองค์ประกอบเพื่อให้คนที่ฟังธรรมเห็นภาพและเข้าใจได้ง่ายขณะฟังธรรมแต่ละกัณฑ์ และ เพื่อเป็นการปลูกฝังให้คนที่เข้าใจ ได้ทำบุญให้ทานรักษาศีล และ เจริญภาวนา แม่เมตตา ตามรอยธรรมของพระเวสสันดรชาดก ^{๒๒}

๒. จิตรกรรมบนวัสดุต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายประเภท ได้แก่ ๑) ภาพวาดเกี่ยวกับตัวละคร ต้นไม้ สัตว์ป่า และ ลวดลายต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรม มีศิลปินหลายท่านนำมาวาดลงในวัสดุหลายประเภท เช่น กระดาษต่างประเภทต่าง ๆ ทำเป็นโปสเตอร์ การ์ด วัสดุไม้ ได้แก่ หีบธรรม ตู้ธรรม ลายเส้า เป็นต้น และ ยังใช้วัสดุผ้า เช่น ผ้ายันต์ ผื่อห่อคัมภีร์ ผ้าห่มพระธาตุ หรือ เจดีย์ และยังมีวัสดุอื่น ๆ ได้แก่ พลาสติก โลหะ หินต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อสำหรับจำหน่ายเป็นอาชีพ หรือ เพื่อเป็นการประดับในสถานที่สำคัญ หรือ ในบ้านของตนเอง เป็นต้น ๒) การขีดเขียน ได้แก่ การบันทึกเรื่องราวของพระเวสสันดรลงวัสดุต่าง ๆ เป็นอักษร เช่น คัมภีร์ใบลาน ปี่บสา กระดาษ ไม้ โลหะ หรือ ผืนผ้ายันต์ เป็นต้น และ ๓) การทำเป็นภาพเทคโนโลยี ซึ่งเป็นสมัยปัจจุบัน คือ การทำสื่อการสอน สื่อเผยแพร่ เรื่องของพระเวสสันดรชาดก ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การทำภาพลงในหนังสือ และ สิ่งสื่อพิมพ์อื่น ๆ ตลอดถึง การทำภาพแอนิเมชัน การตัดต่อทำคลิปวิดีโอ นำเสนอทางสื่อออนไลน์ เป็นต้น ^{๒๓}

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายเดช ทะลือ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๒๓} สัมภาษณ์ นางแสงแก้ว คำมีสว่าง พิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น, ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๓

(จิตรกรรม ภาพวาดที่เกี่ยวข้องกับพระเวสสันดรชาดก ตามวัด ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน)

๔.๓.๔.๒ ประติมากรรม คือ งานแสดงผลงานศิลปะออกมาด้วยการปั้น การแกะสลัก การหล่อ หรือใช้เทคนิคหลาย ๆ อย่างผสมกัน ทำได้กับวัสดุหลาย ๆ อย่างเช่น ปูน ไม้ หิน ดิน ทราช สัมฤทธิ์ โลหะ กระจก ขี้เถ้าดินเผา หรือของรีไซเคิลทั้งหลาย เป็นต้น

ในที่นี้ หมายถึงงานประติมากรรม ที่เป็นงานพุทธศิลป์ อันเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก มีการสร้างผลงานออกมาหลายรูปแบบ ที่เป็นงานพุทธศิลป์ โดยในพื้นที่ชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มีงานประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเวสสันดรชาดก ปรากฏครบทั้ง ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) ประติมากรรมแบบนูนต่ำ ๒) ประติมากรรมแบบนูนสูง และ ๓) ประติมากรรมแบบลอยตัว โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. ประติมากรรมแบบนูนต่ำ มีลักษณะเป็นเส้นร่องหรือเป็นแอ่งลึกลงไปเพียงเล็กน้อย หรือนูนจากพื้นขึ้นมาเพียงเล็กน้อยสามารถมองเห็นด้านหน้าได้เพียงด้านเดียว เช่น ไม้แกะสลัก งานปูนปั้น เกรียงย ศิลาจารึก เป็นต้น สำหรับประติมากรรมประเภทนี้ ที่เกี่ยวกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก สำหรับในพื้นที่กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จะปรากฏอยู่ในวัด และ พิพิธภัณฑสถาน เป็นหลัก โดยได้ทำเป็นทั้งงานไม้แกะสลัก และ งานปูนปั้นแบบนูนต่ำ โดยนำเอา สิ่งสำคัญที่ปรากฏในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ได้แก่ ๑) ตัวละครมนุษย์ เช่น พระเวสสันดร พระนางมัทรี เป็นต้น ๒) สัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง ม้า ลิง เป็นต้น และ ๓) ผลไม้ พืชพันธุ์และใบไม้ในป่าหิมพานต์ เช่น ดอกบัว ใบตอง กล้วย มะม่วง เป็นต้น หลายวัดได้นำมาทำเป็นงานพุทธศิลป์แกะสลัก หรือ ปั้นไว้ ไว้ประจำวิหาร อุโบสถ ศาลาอเนกประสงค์ หอพระธรรม กำแพงธรรมมาศน์ หรือ สถานที่ และ วัสดุสำคัญต่าง ๆ ภายในวัด ^{๒๔}

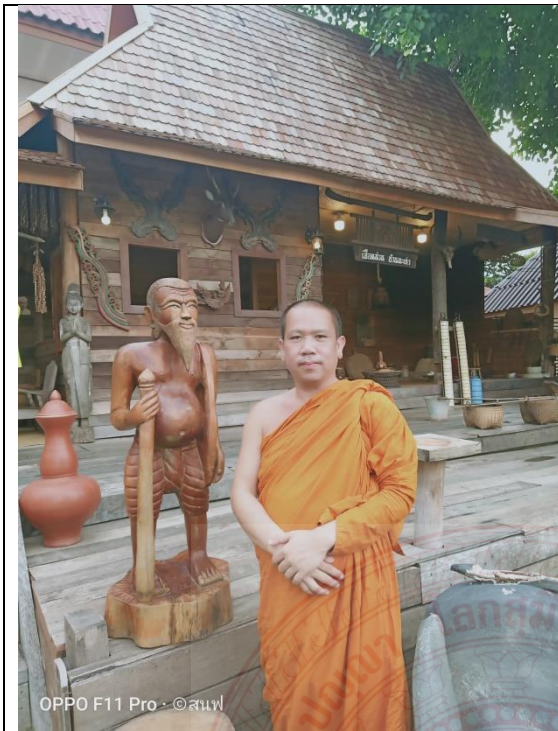
๒. ประติมากรรมแบบนูนสูง มีลักษณะเช่นเดียวกับแบบนูนต่ำ แต่นูนขึ้นมาจากผิวพื้นมากกว่า ซึ่งงานลักษณะนี้ ในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จะเป็นลักษณะเป็นงานปูนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนรายละเอียดสิ่งที่นำมาปั้นจะเป็นลักษณะเรื่องราวเดียวกับแบบนูนต่ำ มักจะนิยมมาทำเป็นแบบนูนสูงปรากฏอยู่กลางแจ้ง ได้แก่ รอบกำแพงวัด กำแพงเจดีย์เจดีย์ หรือ พระธาตุ พระพระธรรม รอบอุโบสถ รอบวิหาร เป็นต้น ^{๒๕}

๓. ประติมากรรมแบบลอยตัว มีลักษณะผลงานที่มองเห็นได้รอบด้านชัดเจน งานลักษณะนี้มีปรากฏอยู่มากในวัดต่าง ๆ ทุกจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ทั้งเป็นงานปูนปั้น งานหล่อโลหะ งานแกะสลักไม้ สิ่งที่ทำมาส่วนใหญ่ ได้แก่ ๑) มนุษย์ ได้แก่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหา ชาลี และ ชูชก ๒) สัตว์ ได้แก่ ช้าง ลิง นก และ ปลา และ ๓) พืชพันธุ์ไม้ ได้แก่ ดอกบัว ใบบัว ต้นอ้อย ต้นกล้วย และ ต้นมะม่วง จุดประสงค์ของการสร้างงานศิลปะประเภทนี้ คือ ๑) ทำให้เป็นแหล่งเรียนรู้ เผยแพร่ธรรม สร้างปัญญา บางวัดให้ความสำคัญได้จัดพื้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ มีการปั้นเป็นฉากเรื่องราวพระเวสสันดรชาดก เป็นตอน ๆ มีทั้งตัวละครบรรยายภาพ และสถานที่ต่าง ๆ ประกอบ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาต่อไป และ ๒) เป็นที่สักการบูชา เพราะหลายแห่ง ชาวบ้านเกิดความศรัทธาในตัวละครของวรรณกรรม จึงได้เป็นเจ้าของภาพจัดสร้าง เช่น องค์พระเวสสันดร ชูชก พระนางมัทรี เทวดาต่าง ๆ และ ช้าง เพื่อจุดประสงค์ของการเคารพบูชาตามความเชื่อท้องถิ่น ^{๒๖}

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายวิวิชัย อุปเสน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัฒนวิเศษ จ.เลย, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายบุญโชติ สลืออ่อน พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายแสวง ศรีเจริญ ไวยาวัจกรวัดศรีบุญเรือง, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

(ประติมากรรม ที่เกี่ยวข้องกับพระเวสสันดรชาดก ตามวัด ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน)

๔.๓.๔.๓ สถาปัตยกรรม เป็นรูปแบบการก่อสร้าง และ การออกแบบพื้นที่ผังเมือง โดยสถาปัตยกรรม จะเป็นงานพุทธศิลป์โดยภาพรวมแบบกว้าง ๆ เป็นเอกลักษณ์ โดยรายละเอียดของสถาปัตยกรรมนั้น จะต้องประกอบไปด้วย งานจิตรกรรม และ งานประติมากรรมปรากฏอยู่ด้วย แต่งานสถาปัตยกรรมในที่นี้ หมายถึงออกแบบที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก โดยในพื้นที่จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย มีลักษณะสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องอยู่ ๓ ระดับ ได้แก่ ๑) ระดับวัด และ ๒) ระดับชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

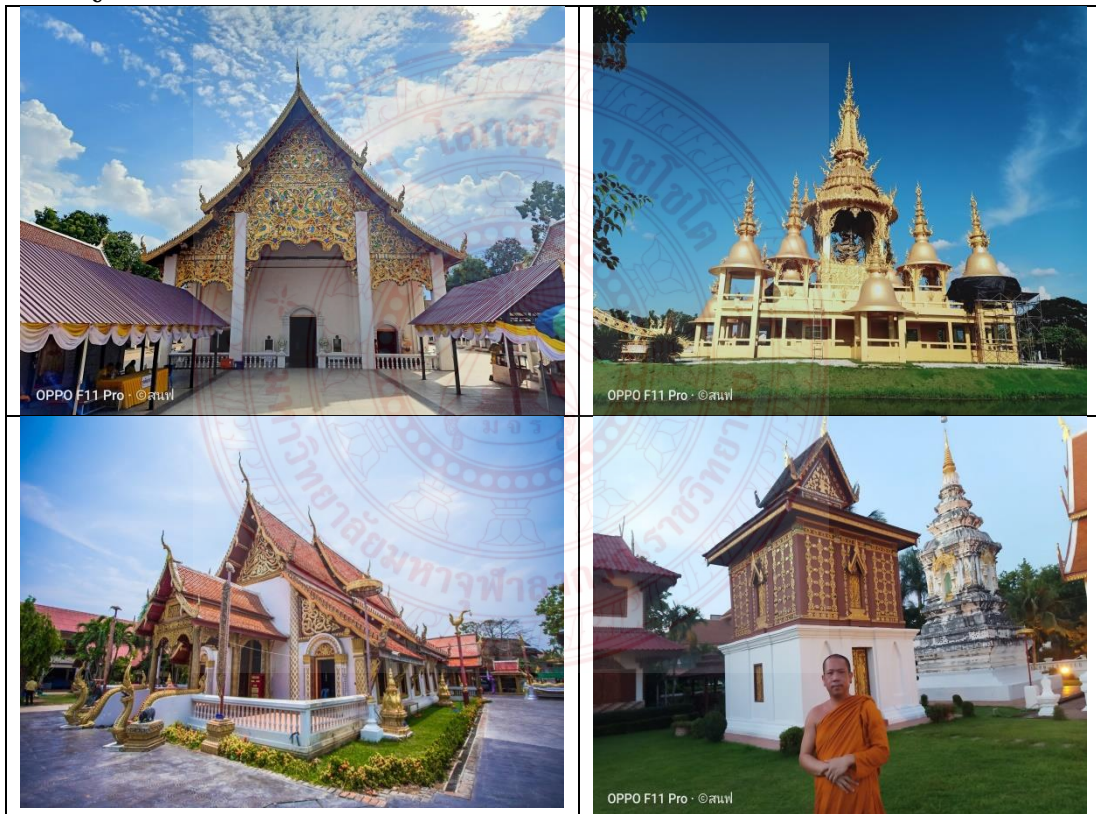
๑. ระดับวัด ภายในวัดมีสถาปัตยกรรมมากมายที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ได้แก่ ๑) สิ่งก่อสร้างภายในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร หอธรรม เจดีย์ กำแพง และ ธรรมาสน์ เป็นต้น ซึ่งการออกแบบสิ่งก่อสร้างทั้งหลายในวัด หลายวัดได้นำเอาเรื่องราวในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกมาออกแบบสร้างวัด เช่น ลวดลายประดับต่าง ๆ ทั้งที่เป็นงานแกะสลัก งานปูนปั้น งานลงรักปิดทอง งานจิตรกรรมฝาผนัง รูปแบบหน้าจั่ว ซ่อพื่อ ไบระกา ที่ปรากฏในสิ่งก่อสร้างเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ที่เคยมีผลงานออกมาเป็นละครทีวี เมื่อหลายสิบปีก่อน และ ภาพจิตรกรรมฝาผนังในหลาย ๆ วัด จึงทำให้หลายวัดได้นำภาพจินตนาการดังกล่าวมาเป็นแบบในการก่อสร้างวัดในปัจจุบัน และที่ให้ได้ชัดเจนที่สุด คือ ธรรมาส์หลวง ซึ่งเป็นธรรมาส์เอกที่ใช้กับการเทศน์มหาชาติโดยเฉพาะ ในจังหวัด เชียงาย พะเยา แพร่ และ น่าน จะสร้างขึ้นเกือบทุกวัน และ สร้างอย่างสวยประดับด้วยกระจกลงรักปิดทอง เพราะธรรมาส์หลวง ถือเป็นงานแสดงภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมชั้นยอดของช่างแต่ละวัด จะมีงานเทศน์มหาชาติ หรือ ประเพณีเป็ง ในวันลอยกระทงเป็นประจำทุกปี พระที่แสดงธรรม จะได้ขึ้นไปเทศน์บนธรรมาส์หลวงนี้ จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก มีความสำคัญต่องานสถาปัตยกรรม ดังเช่นธรรมาส์เป็นอย่างมาก^{๖๗} และ ๒) รูปแบบแผนผังของวัด หลายวัดได้มีการออกแบบวัด แบ่งเป็นเขต พุทธาวาส เขตธรรมาวาส และ เขตสังฆาวาส เป็นสัดส่วน เหมือนลักษณะสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระเวสสันดร มีสระน้ำบัว หรือ สระโบขรณี ไกล่สถานที่ปฏิบัติธรรมภายในวัด กรณีที่วัดมีพื้นที่มาก และ จัดเขตสังฆาวาส เป็นเขตอรัญวาสี นอกจากนี้ ยังได้จัดบรรยากาศทั่วไปภายในวัดให้มีบรรยากาศเหมือนป่าหิมพานต์ คือ มีความสมงบรมเย็น มีต้นไม้ต่าง ๆ ที่ปรากฏชื่ออยู่ในวรรณกรรม เป็นต้น^{๖๘}

๒. ระดับชุมชน งานสถาปัตยกรรมพุทธศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ของชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา หรือ ประกอบในงานประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งที่เป็นงานมงคล และ งานอวมงคล ตั้งแต่สิ่งเล็กไปจนถึงสิ่งใหญ่ ได้แก่ ๑) งานมงคล เป็นสิ่งที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างมาเพื่อเป็นสาธารณกุศล เช่น การสร้างศาลาพักร้อน การสร้างธรรมาส์ การสร้างซุ้มประตูหมู่บ้าน หรือ การสร้างอาคารสาธารณะของชุมชน หลายชุมชนได้มีการออกแบบสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ตามแบบลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของวัดในชุมชน ซึ่งลวดลายส่วนใหญ่ก็จะมีที่มาจาก

^{๖๗} สัมภาษณ์ นางสาวภิญทิรา จินดาสุ สถาปนิกอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, ๒๖ พฤษภาคม

^{๖๘} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ตีปะละ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

เรื่องราวของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกเป็นฐาน^{๖๙} และ ๒) งานอวมงคล ได้แก่งานที่เกี่ยวข้องกับงานศพ เช่น การสร้าง รตลากศพของคนในชุมชน ซึ่งหลายชุมชนมีการออกแบบรตลากศพที่งานสถาปัตยกรรมมีลวดลายดอกไม้ รูปเทวดา และ รูปสัตว์ ที่ปรากฏในป่าหิมพานต์ นอกจากนี้ ยังมีเรื่องของ ปราสาทเผาศพ ซึ่งเป็นงานสถาปัตยกรรมที่รวบรวมทั้งงานจิตรกรรมและประติมากรรมผสมเข้าด้วยกัน ปราสาทศพทั้งที่ใช้กับชาวบ้านทั่วไป และ ใช้งานงานศพของพระสงฆ์ ซึ่งจำลองมาจาก ปราสาทศพ ที่ปรากฏในกัณฑ์ มัทรี ตอนที่ พระเวสสันดร ได้พรรณนาถึงปราสาทใส่พระศพของนางมัทรี จากบทพรรณนานั้น ได้นำมาสู่วัฒนธรรมการสร้างปราสาทเผาศพของชุมชนในล้านนา ซึ่งรวมถึงจังหวัดในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนด้วย ปราสาทศพ เป็นงานสถาปัตยกรรม ที่มีผลมาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ดังนั้นสถาปัตยกรรมระดับชุมชน จึงมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่^{๗๐}

^{๖๙} สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส มจร.วิทยาเขตพะเยา, ๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๗๐} สัมภาษณ์ นายแสวง ศรีเจริญ ไวยาวัจกรวัดศรีบุญเรือง, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

(สถาปัตยกรรม ที่เกี่ยวข้องกับพระเวสสันดรชาดก ตามวัด ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน)

๔.๓.๕ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่เห็นว่า วรรณกรรม มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นวรรณกรรมยอดนิยมของชุมชน เป็นต้นกำหนดในการทำให้ คนในชุมชน สามารถสร้างองค์ความรู้ต่าง ๆ เพิ่มเติมได้อีกหลายเรื่อง และ ทำให้เกิดเป็นภูมิปัญญา หลายอย่างในชุมชน จึงทำให้ทางฝ่ายสงฆ์ ฝ่ายบ้านเมือง และ ฝ่ายชุมชน ได้มีการร่วมกัน สืบสาน รักษา และต่อยอด วรรณกรรมสำคัญนี้ ทั้งเรื่องของการเทศน์สั่งสอนในงานบุญ ^{๗๑} การบรรจุเนื้อหา เพื่อใช้สอนในโรงเรียน และ สถานศึกษาระดับต่าง ๆ การรักษาต้นฉบับคัมภีร์ใบลาน และ การบันทึกเรื่องของมหาเวสสันดรชาดกเผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นวรรณกรรมเรื่องนี้ จึงเป็น วรรณกรรมที่เป็น ภูมิปัญญาสำคัญ ที่คนในชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และ ผู้สนใจทั่วไป ควรได้นำมาศึกษา และ สืบทอดไว้เหมือนเช่นคนในอดีตได้ศึกษา และ ส่งต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ^{๗๒} โดยภูมิ ปัญญาหลักที่ควรให้มีการเรียนรู้และสืบต่อมี ๒ ด้านหลัก ได้แก่ ๑) ด้านวรรณศิลป์ และ ๒) ด้าน ผลิตภัณธ์ชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๓.๕.๑ ด้านวรรณศิลป์ ในที่นี้หมายถึง ศิลปะในการ แต่งวรรณกรรม ซึ่งวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ได้รับการยกย่องเป็นวรรณกรรมชั้นครู จึงได้ถูก คัดเลือกให้นำมาแสดงธรรมในงานสำคัญ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน ของประเทศไทย ได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษ จัดให้มีงานประเพณีเทศน์ธรรมมหาชาติ เวสสันดรชาดกเป็นประจำทุกปี ซึ่งใน ๔ จังหวัดได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ และ น่าน เรียกประเพณี นี้ว่า ประเพณีเป็ง ซึ่งตรงกับวันลอยกระทง ขณะที่ จังหวัดเลย มีชื่องานว่า บุญผะเหวด และใน งานบุญพิเศษและสำคัญของวัดและชุมชน วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกมักจะถูกนำมาเทศน์เสมอ ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่า เพราะมีองค์ประกอบวรรณศิลป์ที่สำคัญ ๓ ประการ ประกอบได้ ได้แก่ ๑) อารมณ์วรรณกรรม ๒) เนื้อหาที่มีหลักธรรม และ ๓) รูปแบบในการนำเสนอ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑.อารมณ์วรรณกรรม เนื้อหาของวรรณกรรมเวสสันดร ชาดกซึ่งได้แบ่งออกเป็น ๑๓ ตอน หรือ ๑๓ กัณฑ์ มีเนื้อหาทำให้ผู้อ่าน ผู้ฟัง หรือผู้ชม ได้อารมณ์ทาง วรรณกรรมหลายประเภทในแต่ละตอนเพราะมีการพรรณนาเหตุการณ์อย่างละเอียดและใช้ภาษาได้ อย่างสละสลวย อารมณ์ที่เกิดขึ้น ได้แก่ ๑) อารมณ์ปลื้มปีติ ๒) อารมณ์เพ็ดเพลิน และ ๓) อารมณ์ สะเทือนใจ มีรายละเอียดดังนี้

๑.๑ อารมณ์ปลื้มปีติ หรือ อารมณ์สุข ใน ๑๓ กัณฑ์ มีการกล่าวถึงความน่ายินดีในสิ่งที่ปรารถนาและการทำบุญในวรรณกรรมกัณฑ์ เช่น ๑) กัณฑ์ทศพร กล่าวถึง ความปลาบปลื้มของนางผุสดี ที่ได้รับพร ๑๐ ประการ จากท้าวสักกเทวราช คือ ให้ได้อยู่ใน ประสาทของพระเจ้าสิริราชแห่งนครสีพี ขอให้มิจักษุคำคุณันย์นตาลูกเนื้อ ขอให้คว่ำดำสนิท ขอให้พระ นามว่า ผุสดี ขอให้มิไอรสที่ทรงเกียรติยศเหนือกษัตริย์ทั้งหลายและมีใจบุญ ขอให้มิครรภ์ที่ผิดไปจาก สตรีสามัญคือแบนราบในเวลาทรงครรภ์ ขอให้มิถันงามอย่ารู้ดำและหย่อนยาน ขอให้มิเกศาดำ

^{๗๑} สัมภาษณ์ พระครูสิริธรรมนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดศรีบุญเรือง จ.เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๗๒} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรนันทสาร เจ้าอาวาสวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

สนิท ขอให้มิถิวงาม และข้อสุดท้ายขอให้มิอำนาจปลดปล่อยนักโทษได้^{๗๓} ๒) กัณฑ์หิมพานต์ พระนางมุสตี ให้กำเนิดบุตรชาย และ ตั้งชื่อว่า พระเวสสันดร ทำให้พระเจ้ากรุงสยชัย และ นางมุสตี ทรงมีความปลื้มติมาก เพราะประสูติได้บุตรชาย มีรัชทายาท ที่จะสืบต่อราชบัลลังก์แล้ว และ ในวันที่ประสูตินั้นได้มีนางช่างฉันทันต์ตกลูกเป็นช่างเผือกขาวบริสุทธิ์จึงนำมาไว้ในโรงช่างต้นคู้บารมีให้มีนามว่า “ปัจฉัยนาค” และ ต่อมา เมื่อพระเวสสันดรเจริญชนม์ ๑๖ พรรษา พระราชบิดาก็ยกสมบัติให้ครอบครองและทรงอภิเษกกับนางมัทรี พระราชบิดาราชวงศ์มัทธาซ มีพระโอรส ๑ องค์ชื่อ ชาลีราชธิดา ชื่อ กัณหา พระองค์ได้สร้างโรงงาน บริจาคทานแก่ผู้เข็ญใจ เป็นบุญปลื้มปิติอย่างมาก^{๗๔} ๓) กัณฑ์ทานขันธ ความปลื้มติในบุญทาน คือ ก่อนที่พระเวสสันดรพร้อมด้วยพระนางมัทรี ชาลี และกัณหาออกจากพระนคร จึงทูลขอพระราชทานโอกาสบำเพ็ญมหาสัจตถกทาน คือ การให้ทานครั้งยิ่งใหญ่ อันได้แก่ ข้าว ม้า โคนม นารี ทาสี ทาสาสรรพวัตถุต่าง ๆ รวมทั้งสุราปานอย่างละ ๗๐๐ สร้างความสุขในบุญทานให้เกิดขึ้นกับพระเวสสันดรอย่างมาก^{๗๕} ๔) กัณฑ์มัทรี ความปลื้มปิติในการฟื้นชีวิตของนางมัทรี ในกัณฑ์นี้ ตอนที่พระเวสสันดรได้พรรณนาถึงปราสาทและการจัดงานศพนางมัทรี ที่คิดว่านางมัทรีได้เสียชีวิตแล้ว แต่ต่อมาปรากฏว่า นางได้ฟื้นกลับคืนมามีชีวิตอีกครั้ง ทำให้พระเวสสันดรดีใจเป็นอย่างมาก และ จึงเล่าความจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ได้มอบกัณหา และ ชาลี ให้กับ ชูชกไป เพื่อให้นางมัทรีได้ร่วมอนุโมทนาบุญร่วมกัน และ ๕) กัณฑ์นครกัณฑ์ เป็นกัณฑ์ที่ทกษัตริย์นำพยุหโยธาเสด็จนิวัติพระนครททพระเวสสันดรขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดา สร้างความปลื้มปิติให้กับชาวเมืองสี่พีเป็นอย่างมาก และ มีการตั้งโรงงานแจกจ่ายให้กับประชชนมารับอย่างเต็มที่^{๗๖}

ทั้ง ๕ กัณฑ์นี้เป็นตัวอย่างของความปลื้มปิติ หรือ ความดีใจของตัวละคร ตลอดถึง ผู้ที่ฟัง ผู้ที่อ่าน และผู้ที่ชมเรื่องนี้ มีความปลื้มติตามตัวละครไปด้วย

๑.๒ อารมณ์เปล็ดเพลิน เป็นอารมณ์ผู้ฟัง ผู้อ่าน และ ผู้ชม รู้สึกอารมณ์อ่อนคลาย ฟังแบบสบาย ๆ ไปกับเนื้อเรื่อง ที่เด่นชัดที่สุดได้แก่ ๑) กัณฑ์จุลพน พรรณนาถึงสภาพธรรมชาติในป่า หิมพานต์และบริเวณอาศรมของพระเวสสันดรชาดกดังนี้ “... บริเวณป่าที่อยู่ของพระเวสสันดรนั้น สะพรั่งไปด้วยแมกไม้ นานาพันธุ์ ทั้งไม้ดอก ไม้ผล อาทิ ไม้ตะแบก ไม้ตะเคียน ไม้รัง หูกวาง ไม้สะคร้อ ไม้ยางทราย ที่โอนอ่อนไปตามลม ภายในป่าจะได้ยินเสียงเหมือนเพลงขับบนสวรรค์ของฝูงนกโพระดกและดุเหว่าที่จับอยู่บนกิ่งไม้ ไผ่บินจากต้นนั้นสู่ต้นนี้ หมูไม้ทั้งหลายต้องลมพัดสะบัดกิ่ง ใบเสียดสีกันประหนึ่งจะเรียกผู้คนที่กำลังเดินให้หยุดบริเวณอาศรมที่อยู่ของพระเวสสันดร มีหมูไม้มะม่วง มะขวิด ขนุน สมอพิเภก สมอไทย ไม้โพ พุทรา มะพลับทอง มะขวิด ไทร มะขางหวาน มะเดื่อ มีทั้งผลดิบและสุกอยู่ต่าๆ สามารถหยิบเอามาบริโภคง่ายตาย รอบๆ นั้นยังมีต้นปารวดี ต้นกล้วยผลยาว ต้นองุ่น ต้นจันทน์ ซึ่งหวานเหมือนน้ำผึ้ง พร้อมกับมีรวงผึ้งปราศจากตัว

^{๗๓} สัมภาษณ์ นางสาวกัญจรา จินดาสุ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, ๒๖ พฤษภาคม

๒๕๖๓

^{๗๔} สัมภาษณ์ นายเดช ทะลือ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๗๕} สัมภาษณ์ นางสาวคำใส ไชยสาร วัดหลวงราชสิณฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๗๖} สัมภาษณ์ นายแสวง ศรีเจริญ ไวยาวัจกรวัดศรีบุญเรือง, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

ซึ่งคนสามารถเอื้อมมือปลิดมาบริโภคได้โดยไม่ต้องใช้ไม้สอย คนยืนอยู่ใต้ต้นมะม่วงก็เก็บมะม่วงสุกกินได้ รสชาติหวาน กลิ่นหอม อร่อย บริเวณอาศรมยังมีไม้โมกมัน โกฐ สะค้าน แคล้อย ไม้บุนนาค บุนนาคเขา ไม้ซีกที่มีดอกบานสะพรั่งด้วยสีต่างๆ ไม้ราชพฤกษ์ มะเกลือ กฤษณา รักดำ ต้นไทรใหญ่ และไม้อื่นๆ อีกมากมาย ใกล้อาศรมมีสระโบกขรณีตาตาชไปด้วยดอกบัวบานาชนิดเหมือนดังสระโบกขรณีในสวนนันทวันของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์รอบๆ สระโบกขรณีมีนกดูเหว่ามาส่งเสียงไพเราะ จับใจจับอยู่บนดอกไม้ที่บ้านสะพรั่ง รสหวานดั่งน้ำผึ้งร่วงหล่นจากเกสรดอกไม้มาค้างอยู่บนดอกบัวในสระโบกขรณี ในสระมีกระเจี๊ยบขนาดใหญ่ ทั้งข้าวสาลีอ่อนและแก่ล้มตาตาชอยู่บนพื้น น้ำในสระใสมาก สะอาดมองเห็นเต่า ปู และปลาแหวกว่ายไปมานอกจากนี้ยังมีน้ำหวานปานน้ำผึ้งไหลออกมาจากเหง้าบัว และมีน้ำดั่งนมสดและเนยใสไหลออกมาจากสายบัว...”^{๗๗}

ขณะที่ กัณท์มหาพน มีการพรรณนาที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในป่าหิมพานต์ ดังนี้ “...อัจจุตฤฐีเล่าว่า ที่ภาคพื้นบริเวณอาศรมของพระเวสสันดรนั้นนำรื่นรมย์ยินดีมาก มีดอกกุ่มตกลีถ่อนกลาด พื้นแผ่นดินเขียวชอุ่มด้วยหญ้าแพรกสีเขียวคล้ายขนคอนกยูง ไม่มีฝุ่นฟุ้งใดๆ หญ้าที่นั้นโดยรอบยาวไม่เกิน ๔ องคุลี มีต้นมะม่วง มะเดื่อ ต้นหว้า ต้นมะขวิด มีผลสุกน่ากินอยู่ในที่ต่ำสามารถหยิบเก็บกินได้สบาย ไม้ไกลอาศรมมีสระโบกขรณีซึ่งมีกลิ่นที่เต็มไปด้วยดอกบัวบานาชนิดทั้งบัวเขียว บัวขาว บัวแดง มีดอกบานสะพรั่งทุกฤดู ส่งกลิ่นหอมฟุ้งทั่วบริเวณ ใกล้ขอบสระมีต้นไม้หลายสิบชนิด เช่น กระทุ่ม แคล้อย ต้นปรู ต้นชาก ปาริชาติ กากะทิง ต้นซีก แคลขาว ต้นมะขาง ต้นแก้ว มะรุม การะเกด กรรณิการ ต้นรูกฟ้า อินทนิล ต้นตีนเป็ด กล้วย คำฝอย ประดู่ลาย มะไฟ ต้นจ๊ว เป็นต้น นอกนั้นก็ยังมีพืชต่างๆ เช่น ตะไคร้ ถั่วเขียว ถั่วราชมาส สาหร่าย มีผักแพง ๓ ชนิด โตเท่าหม้อ อีกสองชนิดเท่าตะโพน นอกจากนี้ มีพันธุ์ผักกาด กระเทียม ผักสามทาว เถาโคกกระออม นมตำเรีย เถาหญ้านาง เถาชะเอม ไม้โคก ต้นเทียน บอระเพ็ดไฟ ชิงช้าชาลี ต้นก้างปลา กายาน คัดเค้า มะลิเลื้อย มะลิธรรมดา ขบา บัวบก ประยงค์ ต้นสารภี กฤษณา ฯลฯ ในสระมีทั้งปลาตะเพียน ปลาช่อน จระเข้ ปลาฉลาม ปลาฉลาม เข้าไปในป่าก็มีสัตว์หลายประเภท เช่น ราชสีห์ เสือโคร่ง ช้างพัง ช้างพลาย เนื้อทราย เนื้อพานละมั่ง อีเห็น จิ้งจอก หมาไน กระรอก ชะนี ลิง ค่าง กวาง กระตัง หมิว วัว แรด หมู พังพอน งูเห่า ส่วนที่อยู่ใกล้สระก็มีกระปือ หมาไน จิ้งจอก กิ้งก่า ตะกวด เสือดาว เสือหลวง และพวกนก เช่น นกกวก นกยูง หงส์ขาว ไก่ฟ้า ไก่ป่า นกหัสดีลิงค์ นกโพระดก ต้อยตีวิด นกกระเรียน เหยี่ยวดำ เหยี่ยวแดง นกกระจิบ นกกระเต็น นกนางแอ่น นกคุ้ม นกกระทา และนกอื่นๆ อีกมากมาย บริเวณสระมีกลิ่นที่เต็มไปด้วยฝูงนกหลายชนิด นกยูงส่งเสียงร้องไพเราะไม่ขาดสาย มีสร้อยคอเขียวส่งเสียงร้องหากัน ก็ก้องไปด้วยเสียงร้องของสัตว์ต่างๆ มากมาย นอกจากนี้ ผืนป่าแห่งนี้ยังเต็มไปด้วยธัญพืชจำนวนมาก และเกิดเองในที่ที่ไม่ได้ไถ เช่น หญ้ากับแก้ว ลูกเดือย ข้าวสาลี อ้อย หนึ่ง ทางที่ไปสู่อาศรมของพระเวสสันดรเป็นทางเดินได้คนเดียว และเป็นทางตรงไปจนถึงอาศรม และใครที่ไปถึงอาศรมของพระเวสสันดรนั้นย่อมไม่มีความหิวกระหายหรือความไม่ยินดีใดๆ เรียกว่าทั้งสัตว์ ต้นไม้ และพืชเกือบทุกชนิดมีอยู่ในป่าผืนนั้น นี่คือความมหัศจรรย์ของป่าในเขาวงกต...”^{๗๘}

^{๗๗} ครูบาภิญจนธรรมาวาส สิมหาเถร วัดสูงเม่น , คัมภีร์ไบลานกัณท์จุลพน ฉบับวงษา , ๒๓๗๙, หน้า ลาน ๘ - ๙

^{๗๘} ครูบาภิญจนธรรมาวาส สิมหาเถร วัดสูงเม่น , คัมภีร์ไบลานกัณท์มหาพน ฉบับวงษา , ๒๓๗๙, หน้า ลาน ๑๐ - ๑๑

ด้วยตัวอย่างวรรณกรรมทั้ง ๒ ตอนนี้ จะเห็นเนื้อหาเป็นลักษณะให้ ผู้ฟังที่จินตนาการเห็นภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าหิมพานต์ สถานที่ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม จึงทำให้ผู้ที่อ่านเนื้อเรื่อง ผู้ที่ฟังพระเทศน์ หรือ ผู้ที่ชมภาพเคลื่อนไหวใน ๒ ตอนนี้ จะมีการปรับอารมณ์ไปตามธรรมชาติที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง

๑.๓ อารมณ์สะเทือนใจ หรือ ความเศร้าโศกเสียใจ

กัณฑ์ที่ปรากฏชัดเจนที่สุด ได้แก่ ๑) กัณฑ์หิมพานต์ ตอนที่ พระเวสสันดรชาดก ถูกเนรเทศออกจากเมืองสีพี เนื่องจากชาวเมืองไม่พอใจที่พระองค์ได้พระราชทานช้างเผือก ปัจฉิมาเคนทร์ ช้างประจำเมืองไปให้กับชาวเมืองกลิงคราษฎร์ ซึ่งเป็นเมืองที่แห้งแล้ง ข้ำวยากมากแพงมาหลายปี ทำให้ชาวเมืองสีพีโกรธและเรียกร้องให้พระเจ้ากรุงสยูชัยทรงลงโทษพระเวสสันดรพระเจ้ากรุงสยูชัยจึงทรงเนรเทศ พระเวสสันดรไปจากเมือง ด้วยเนื้อหานี้ทำให้ผู้อ่าน ผู้ชม และผู้ฟังหลายมีความสะเทือนใจ และสงสารพระเวสสันดร พร้อมด้วยบุตร และ ภรรยา ที่ต้องระเห่ร่อนออกจากเมืองที่อยู่อย่างสุขสบายทางกาย ไปใช้ชีวิตในป่าเขาวงกต^{๗๙} ๒) กัณฑ์กุมาร เป็นตอนที่พระเวสสันดร ได้มอบกัณฑ์หา และ ชาลี ไปเป็นทาสี และ ทาสา แก่พรามณ์เฒ่าชุก ซึ่งเป็นคนที่รูปร่างน่าตาอัปลักษณ์และมีจิตใจที่อัปลักษณ์ด้วย ในเนื้อเรื่องกัณฑ์หา และ ชาลี มีชีวิตที่น่าสงสารมาก ไม่อยากไปกับชุก จึงไปหลบอยู่ในสระโบกขรณี ใกล้กับอาคารของพระเวสสันดร แต่สุดท้ายก็ต้องไปกับชุก และ โดนพรามณ์เฒ่าชุก กชก ดี และ ดุด่า ตลอดทาง เพราะต้องรีบไป ก่อนที่พระนางมัทรี จะตามมารับคืน ด้วยเนื้อเรื่องเช่นนี้ ทำให้ผู้ฟัง ผู้อ่าน และ ผู้ชมมีอารมณ์สะเทือนใจเป็นอย่างมาก ทั้งอารมณ์โกรธแค้นพรามณ์เฒ่าชุกที่มีจิตใจอำมหิต และ สงสาร เสียใจ กับ กัณฑ์หา และ ชาลี ที่ไปกับชุก หลายท่านที่ฟังธรรมมาถึงกัณฑ์นี้มีอาการร้องไห้ให้ปรากฏหลายคน^{๘๐} และ ๓) กัณฑ์มัทรี เป็นกัณฑ์ต่อเนื่อง ที่ กัณฑ์หา และ ชาลี ซึ่งเป็นลูกได้ถูกพรามณ์เฒ่าชุกพาไปจากพระเวสสันดร แต่ ตอนแรก พระนางมัทรีไม่ทราบ จึงถามพระเวสสันดร พระเวสสันดรเกรงว่า ถ้าบอกไป พระนางมัทรีจะโศกเศร้ามากยิ่งขึ้นไปอีก พระองค์จึงตรัสตอบว่าไม่ทราบเช่นกัน ไม่รู้ไปไหน และจึงแสวงหาค้นหาความหึงหวงขึ้นเป็นทำนองระแวงที่นางกลับมาจนมืดค่ำ ไม่สนใจดูแลลูก ๆ กลับมาถึงที่พักมีดเก็นไป นางนางมัทรีพยายามอธิบายให้พระเวสสันดรฟังว่า เพราะเหตุไร จึงกลับมาค่ำมือ แต่พระเวสสันดรแล้วไม่สนใจฟังใด ๆ ทั้งสิ้น กลับว่ากล่าวพระนางมัทรีหลายอย่าง จึงทำให้พระนางมัทรีมีความเศร้าโศกเสียใจอย่างมาก จึงเที่ยวตามหาสองกุมารไปทุกหนทุกแห่ง แต่ไม่พบ จึงกลับมายังพระอาคารของพระเวสสันดร แล้วสลบไปด้วยความโศกเศร้าและสิ้นแรง จึงทำให้พระเวสสันดรเสียใจมากนึกว่าพระนางมัทรีสิ้นพระชน จึงได้พรรณารำพึงรำพันหลายเกี่ยวกับความดีของพระนางมัทรีหลายประการ จนกระทั่งพระเวสสันดรแก้ไขจนพระนางมัทรีฟื้น พระเวสสันดรจึงเล่าให้ฟังว่าได้บริจาคบุตรเป็นทานแก่พรามณ์เฒ่าไปแล้ว พระนางมัทรีก็มีได้เศร้าโศก แต่กลับชื่นชมกับมหาบริจาคทานของพระเวสสันดรด้วยศรัทธาอันเปี่ยมล้น ผู้ที่

^{๗๙} สัมภาษณ์ นายสมเจตน์ วิมลเกษม พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๘๐} สัมภาษณ์ นางสาววันเพ็ญ แก้วกัน สภาวัฒนธรรมอำเภอสูงเม่น, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๓

ฟังเทศน์กัณฑ์นี้หลายท่านมีความสงสารพระนางมัทรีแบบจับใจ ที่พยายามตามหาลูกให้พบ และ ยังมาเสียใจพระเวสสันดรชาดกที่มากล่าวหาว่านางมีชู้ ไม่สนใจลูก ๆ จึงกลับมาที่פקคำ ^{๔๑}

ซึ่งถ้าพระสงฆ์หรือสามเณรที่เทศน์กัณฑ์นี้มีความสามารถสูง คือ มีเสียงที่ไพเราะ มีลูกเล่นในการใช้เสียง และ ใส่บทกวีเพิ่ม เป็นบทพรรณษาเกี่ยวกับนางมัทรี จะทำให้ผู้ฟังเกิดอรรถรสเพิ่มขึ้น และ สงสารพระนางมัทรีเพิ่มขึ้น กัณฑ์มัทรีนี้ จึงเป็นกัณฑ์เอกและกัณฑ์ยอดนิยมของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เพราะมีเนื้อหาที่สะเทือนใจอย่างมาก ภาษาสละสลวย พระสงฆ์หรือสามเณรผู้ที่จะเทศน์กัณฑ์นี้ต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถทั้งทางด้านอักขระภาษาและปฏิภาณไหวพริบแล้ว ยังต้องมีเสียงไพเราะชัดเจน เพื่อสื่อเนื้อหาและอารมณ์วรรณกรรมของกัณฑ์นี้ไปสู่ผู้ฟังให้ได้อรรถรส เกิดความศรัทธา และ เกิดปัญญาได้ครบสมบูรณ์ วัดหลายแห่งเมื่อถึงประเพณีการเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรี จึงต้องนิมนต์พระภิกษุสามเณรองค์เทศน์ที่มีความสามารถสูงมาเทศน์ ถ้าไม่มีในวัดของชุมชน ทางวัดหรือชุมชนจะไปนิมนต์ พระภิกษุหรือสามเณรที่มีความสามารถจากวัดอื่นมาเทศน์ เพราะกัณฑ์นี้จะมีผู้มาฟังเป็นจำนวนมาก และ เป็นกัณฑ์ที่ ๙ ด้วย เป็นเลขมงคล ตามความเชื่อของคนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง หรือ แม้แต่ ในงานบุญสำคัญพิเศษของวัดและชุมชน ถ้ามีการจัดเทศน์มหาชาติ ส่วนใหญ่มักจะจัดให้มีกัณฑ์เทศน์ กัณฑ์มัทรีเป็นหลัก โดยนิมนต์พระภิกษุสามเณรที่มีความสามารถมาเทศน์กัณฑ์นี้เป็นต้น ^{๔๒}

ดังที่กล่าวมาข้างต้น วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เป็นวรรณศิลป์ชั้นครูที่เนื้อหาและภาษา สามารถ ถ่ายทอดอารมณ์ต่าง ๆ ใ้เกิดขึ้นกับผู้ฟังได้ครบอรรถรสของวรรณกรรม ได้แก่ อารมณ์ปลื้มติ อารมณ์เปล็ดเปล็น และ อารมณ์สะเทือนใจ จึงทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้จะเป็นที่นิยมตลอดกาล ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒. เนื้อหาหลักกรรม ความนิยมของวรรณกรรมเวสสันดรชาดก ใน ๑๓ กัณฑ์ ปัจจัยหนึ่งที่โดดเด่นมากที่สุด เป็นวรรณศิลป์ หรือ ศิลปะในการถ่ายทอดออกมาเป็นเรื่องราวที่ทรงคุณค่า คือ การมีหลักกรรมปรากฏอยู่จำนวนมากในทุกกัณฑ์ หลักกรรมสำคัญหลักที่ปรากฏ ได้แก่ ๑) การให้ทาน ๒) การรักษาศีล เจริญภาวนา และ ๓) ความกตัญญูกตเวที โดยมี มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ การให้ทาน เป็นหลักกรรมที่เด่นชัดที่สุดของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เพราะเป็นการสร้างมหาทานบารมี ในชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์พระมหาเวสสันดร ทั้ง ๑๓ กัณฑ์จะมีเรื่องราวของการให้ทานปรากฏอยู่ทุกกัณฑ์ ซึ่งสามารถสรุปลักษณะการให้ทานที่ปรากฏในเรื่องดังนี้ ๑) อามิสทาน ได้แก่ เหตุการณ์การตั้งโรงทานของทั้งเจ้าเมืองสีพี และ พระเวสสันดรชาดก มีการให้ทานอาหาร เครื่องอุปโภคและบริโภค แก่ชาวเมืองสีพี บ่อยครั้ง ตั้งแต่ตอนพระเวสสันดรกำเนิด ตอนอภิเษกสมรส ตอนให้ประสูติแก่กัณหา และ ชาลี ตอนขึ้นครองราชย์ ตอนที่โดนเนรเทศออกจากวัง และ ตอนที่นิวัตกลับวัง และหลังจากที่กลับมาเป็น

^{๔๑} สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์ พิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓

^{๔๒} สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์ พิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๓

กษัตริย์ครองเมืองสีพีอีกครั้ง ได้มีการให้ทานหน้าวังอยู่ตลอดหลายเพลา นอกจากนี้ยังได้ให้ทานข้าง
 ปัจฉิมนาเคนทร์ แก่ชาวเมืองกลิงคราษฎร์ ในกัณฑ์หิมพานต์ และ ต่อเนื่องมาถึง กัณฑ์ทานขันธ์ ตอน
 ที่พระเวสสันดร พร้อมกับมหาสีและบุตรธิดา เสด็จออกจากวัง เพื่อไปเขาวงกต ระหว่างทาง ให้
 ทานตลอดเวลา พระองค์ให้ผู้ติดตามได้เบิกแก้วแหวนเงินทองบรรทุกรถเสด็จออกจากเมืองตาม
 พระองค์มาด้วย และทรงโปรยแก้วแหวนเงินทองเหล่านั้นเป็นทานแก่ยากโดยทั่วหน้า แล้วจึงตรัสสั่ง
 ให้เสนาอำมาตย์กลับคืนมายังเมือง ส่วนพระองค์พร้อมทั้งพระนางมัทรีและกัณหา ซาลี ก็มุ่งสู่ป่า มี
 พรหมณ์มาทูลขอรถทรงและม้าทรง พระองค์ก็ทรงบริจาคให้จนหมดสิ้น พระเวสสันดรจึงอุ้มพระซาลี
 และพระนางมัทรีอุ้มพระกัณหาเสด็จพระดำเนินต่อไปด้วยพระบาท หรือ แม่แต่ บุตร และ มเหสี ของ
 พระองค์ พระเวสสันดร ได้ทรงให้เป็นทานทั้งหมด ^{๘๓} ๒) ธรรมทาน พระเวสสันดรให้ธรรมทาน โดย
 การที่ทำให้เห็นเป็นตัวอย่างแก่ชาวเมืองสีพี และ ชาวเมืองอื่น ๆ ตลอดถึงผู้เกี่ยวข้องทั้งหลาย โดย
 ธรรมทานที่สำคัญที่พระองค์ได้ทรงทำให้เป็นตัวอย่าง คือ การให้ การเสียสละ การอดทน การปล่อย
 วาง การมีสัจจะ และการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ^{๘๔} ๓) อภัยทาน ตลอดครบ ๑๓ กัณฑ์
 จะเห็นว่าชีวิตของพระเวสสันดร เป็นชีวิตที่ดูเหมือนถูกเอาเปรียบและโดนทำร้ายตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็น
 เป็นเหตุการณ์โดนเนรเทศออกจากเมือง โยมบิดา และ ชาวเมืองสีพีโกรธแค้นพระองค์ เหตุการณ์ถูก
 ขอตานทุกอย่าง และ เหตุการณ์ที่ถูกขกมาขอบุตรไปเป็นทาสา และ ทาสี แต่พระเวสสันดร ท่านได้
 บำเพ็ญเพียรขันติบารมี มีความอดทนอย่างสูง และ ให้อภัยกับทุกคนอยู่ตลอดเวลา จนท้ายที่สุดทุก
 ฝ่ายเข้าใจความเจริญและเข้าถึงเจตนารมณ์ของพระเวสสันดร จึงได้มาทูลเชิญพระองค์ลาสิกขา และ
 ขออัญเชิญนิวัตกลับเมืองไปเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองเช่นเดิม ^{๘๕}

๒.๒ การรักษาศีล เจริญภาวนา ตั้งแต่กัณฑ์ ๔ คือ วนประเวศน์
 เป็นต้นแบบ จะมีหลายตอนที่พรรณนาเกี่ยวกับเรื่องของความเคร่งครัดของพระเวสสันดร ตลอดถึง
 พระนางมัทรี และ กัณหา ซาลี ในการบำเพ็ญเพียร รักษาศีล และ เจริญภาวนา อยู่ที่อาศรมในเขา
 วงกต ซึ่งจะต้องเดินทางผ่านป่าหิมพานต์ไป เหตุผลหนึ่งที่ไม่ไปพำนักอยู่ที่นั่น เพื่อไม่ให้ใครเข้าไปรบกวน
 การปฏิบัติธรรมของครอบครัวพระเวสสันดร โดยเฉพาะผู้ไปขอตานทั้งหลาย เพราะ ใครขออะไร
 พระเวสสันดรจะพระราชทานให้ทั้งหมด เจ้าเมืองเจตตราษฎร์จึงมอบให้พรานเจตบุตรเป็นผู้ดูแลมิให้
 ใครเดินทางไปรบกวนพระเวสสันดรที่เขาวงกต และ ที่เขาวงกต พระเวสสันดร ได้ออกกฎในการอยู่
 ร่วมกันกับ พระนางมัทรี และ พระราชนัดดา พระราชธิดา ว่าตอนนี้พระองค์จะบวชเป็นฤๅษี บำเพ็ญ
 เพียร รักษาศีล เจริญภาวนา ดังนั้นจะใช้ชีวิตเหมือนกับอยู่ในวังปกติไม่ได้แล้ว ต้องการมีกฎเกณฑ์กัน
 ใหม่ พระนางมัทรี ทำให้หน้าที่เลี้ยงลูก ๆ และ จัดหาอาหาร น้ำดื่ม โดยจะต้องอยู่อีกอาศรมหนึ่ง
 พร้อมกับลูก ส่วน พระเวสสันดร จะอยู่อีกอาศรมหนึ่ง อยู่คนเดียวเพื่อรักษาศีล และ เจริญภาวนา

^{๘๓} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

^{๘๔} สัมภาษณ์ พระครูวิจิตรนันทสาร เจ้าอาวาสวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๘๕} สัมภาษณ์ พระครูอุปลัมภ์จันทวงศ์ เจ้าอาวาสวัดหลวงราชสีนฐาน จ.พะเยา, ๗

อย่างเคร่งครัด^{๘๖} เหล่านี้คือภาพของการจัดการเรื่องการบำเพ็ญเพียร รักษาศีล และ เจริญภาวนา ของพระเวสสันดรชาดก ซึ่งสามารถเป็นตัวอย่าง และ แรงบรรดาลใจของนักปฏิบัติ ทั้งพระภิกษุ สามเณร และ อุบาสก อุบาสิกา ได้นำมาประยุกต์ใช้ในการจัดพื้นที่เพื่อสะดวกในการปฏิบัติธรรมต่อไป

๒.๓ ความกตัญญูทเวที หลักธรรมข้อนี้ปรากฏสอดแทรก อยู่ในทุกกัณฑ์ของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก โดยแบ่งประเภทของความกตัญญูทเวทีดังนี้

๑) กตัญญูทเวทีต่อคน พระเวสสันดรชาดกให้ความสำคัญเรื่องของความกตัญญูทเวทีต่อคนเป็นอย่างมาก เริ่มที่ ๑) กตัญญูทเวที ต่อพระราชบิดา และ พระราชมารดา โดยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน และ ได้อภิเษกสมรสให้กำเนิดบุตร และ ได้ขึ้นครองราชย์ช่วยงานด้านาการปกครองบ้านเมือง แม้ว่าพระองค์จะถูกพระราชบิดาเนรเทศออกจากวัง ในกัณฑ์หิมพานต์ แต่ เมื่อถือ กัณฑ์ฉกษัตริย์ และ กัณฑ์นครกัณฑ์ ซึ่งเป็นกัณฑ์สุดท้ายพระองค์มิได้ถือโทษโกรธพระราชบิดา และทรงได้นิวัติกลับพระนครช่วยพระบิดาปกครองชาวเมืองสีพีให้มีความสุข สงบร่มเย็นสืบไป ๒) กตัญญูทเวทีกับพสกนิกรทั่วไป พระเวสสันดรชาดก พระองค์ทรงสร้างทานบารมี และ ได้เห็นว่า มีคนเป็นจำนวนมากที่ยังทุกข์ยากลำบากอยู่ และ เขาเหล่านั้นเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายร่วมกัน เป็นผู้ที่ร่วมพัฒนาบ้านเมือง พระองค์จึงทรงปรารถนาที่จะช่วยเหลือพสกนิกรของพระองค์ และ บุคคลทั่วไปทั้งหลาย ที่มีความเดือดร้อนเรื่องอะไร พระองค์จะช่วยทุกเรื่อง เพราะพระองค์ได้ตั้งสัจจะไว้ในการสร้างมหาทานบารมี พระองค์จึงตั้งโรงงานอยู่เป็นนิตย และ ในช่วงที่ออกจากเมืองไป ได้ให้ทานอยู่ตลอดเช่นกัน ใครมาขอ พระองค์ทรงพระราชทานทั้งหมด แม้แต่ช้าง คู่บารมี พระโอรส พระราชธิดา และ พระมเหสี ยังให้ทานทั้งหมด^{๘๗}

๒) กตัญญูทเวทีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากพระเวสสันดร ได้ถือเป็นฤๅษีบำเพ็ญเพียร พระองค์จึงให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก ซึ่งรวมถึง สัตว์ป่าทั้งหลาย และ ดวงวิญญาณพร้อมกันเทวดาทั้งหลายด้วย พระองค์ได้ทรง แม่เมตตา และ อุทิศบุญให้ตลอดหลังจากที่มีการปฏิบัติธรรม พระองค์ได้ทรงสั่งให้พระนางมัทรี ห้ามตัดไม้ทำลายป่าอย่างเด็ดขาด ห้ามฆ่าสัตว์นำมาเป็นอาหาร ให้หาเฉพาะผลไม้ที่สุกแล้ว หรือ หล่นจากต้น ส่วนไม้ที่นำมาทำเป็นฟืนให้เอาเฉพาะกิ่งไม้แห้งที่ตายแล้วมาใช้ ทั้งนี้เพราะพระองค์รู้ว่าต้นไม้ที่ยังยืนต้นอยู่ มีเทวดารักษาอยู่ และ เป็นที่อาศัย เป็นแหล่งอาหารของสัตว์นานาพันธุ์ จึงทำให้ในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก มีการพรรณนาถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในกัณฑ์จุลพน และ มหาพน เพื่อเป็นการสั่งสอนให้ผู้ฟังธรรมได้มีความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าไม้ให้อุดมสมบูรณ์ตามรอยพระเวสสันดรชาดก^{๘๘}

^{๘๖} สัมภาษณ์ พระมหาสมศักดิ์ สติสมปนฺโน รองเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ จ.เลย, ๑๕

มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๘๗} สัมภาษณ์ พระเด่นชัย เมติโก วัดศรีบุญเรือง เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๘๘} สัมภาษณ์ พระมหาภิกขิตติ กิติเมธี วัดศรีจันทร์ จ.เลย, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๖๓

๓) กตัญญูกตเวทิต่อบุญ หลักธรรมข้อนี้ปรากฏให้เห็นชัดตั้งแต่กัณฑ์แรก คือ กัณฑ์ทศพร ที่พระนางมุสตี มีความปรารถนาขอพระ ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑.ขอให้เกิดในกรุงมัทราช แคว้นสีพี ๒.ขอให้มีความงดงามและดำชัลบัตั้งลูกเนื้อทราย ๓.ขอให้มีความซำดั่งสร้อยคอนกยูง ๔.ขอให้ได้นาม “มุสตี” ดังภาพเดิม ๕.ขอให้มีความโอรสเกริกเกียรติที่สุดในชมพูทวีป ๖.ขอให้พระครรภ์งาม ไม่ปองนุนดังสตรีสามัญ ๗.ขอให้พระถันเปล่งปลั่งงดงามไม่ย่ำไม่คล้อยลง ๘.ขอให้เส้นพระเกศาดำชัลบัตลอดชาติ ๙.ขอให้ผิวพรรณละเอียดบริสุทธิ์ดุจทองคำธรรมชาติ ๑๐. ขอให้ได้ปลดปล่อยนักโทษที่ต้องอาญาประหารได้ ซึ่งพระ ๑๐ ประการที่พระนางมุสตีขอต่อพระอินทร์นี้ สืบเนื่องมาจากบุญเก่าของพระองค์ ที่ได้เป็นผู้ถวายแก่นจันทร์บด แต่พระพุทธรูปเจ้าพระองค์หนึ่ง และตั้งจิตปรารถนาว่า ขอให้ได้เป็นพระพุทธรูปมารดาในอนาคต ด้วยบุญอันยิ่งใหญ่ที่พระนางมุสตีเคยถวายทานไว้กับพระพุทธรูปองค์หนึ่ง จึงทำให้พระองค์ได้ลงมากำเนิดในกรุงมัทราช แคว้นสีพี มาเป็นพระมารดาของพระเวสสันดร ที่จะเกิดมาเป็นพระพุทธรูปเจ้าองค์ต่อไป ^{๘๙} และ ตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๒ เป็นต้นไปจนจบ หลัก ๆ จะเป็นเรื่องของพระเวสสันดร ที่มีความเชื่อในบุญกุศลอย่างแรง การในการสร้างมหาทานบารมี พระองค์เกิดมาเป็นอภิชาติบุตร นำพระราชบิดา และ พระราชมารดา ได้เป็นผู้ทำบุญให้ทานโดยตลอดถึง พระองค์ยังมีผู้นำบุญ ชวนคนอื่นให้ทาน และ ร่วมอนุโมทนาในมหาทานทั้งของพระองค์และของผู้ที่ร่วมบุญด้วย เมื่อให้ทาน รักษาศีล และ เจริญภาวนา แล้วพระองค์ได้มีการอธิษฐานบารมี เพื่อที่จะได้กลับมาเกิดบำเพ็ญเพียรเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชาติต่อไป ^{๙๐}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การให้ทาน การรักษาศีล เจริญภาวนา และ ความกตัญญูกตเวทิต่อบุญ เป็นคุณธรรมที่สำคัญมาก เป็นผลงานวรรณศิลป์ที่สำคัญที่ปรากฏในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งได้ถูกทอดมายังทั้งผู้เทศน์ และ ผู้ฟังได้นำมาเป็นข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ทำให้คนในชุมชนกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนจึงมีลักษณะที่ยึดเอาหลักธรรมดังกล่าวมาเป็นคุณธรรมสำคัญในการดำเนินชีวิต และด้วยคุณธรรมข้อนี้ เป็นเห็นให้ชุมชนอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ไม่มีเหตุการณ์ก่อการร้ายใด ๆ ที่รุนแรง เพราะทุกคนมีความกตัญญูกตเวทิต่อกัน จึงเป็นสังคมที่ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นสังคมแห่งเมตตาธรรม ธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อม จึงมีความสมบูรณ์มากในดินแดนแถบนี้

๓.รูปแบบในการนำเสนอ วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่ปรากฏในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มีรูปแบบการนำเสนอที่เป็นวรรณศิลป์ที่น่าสนใจมาก มีการแบ่งเป็นตอน ๆ หรือ เป็นกัณฑ์ ๆ จำนวน ๑๓ กัณฑ์ เพราะวรรณกรรมดังกล่าว เป็นวรรณกรรมยอดนิยม มีการนำมาจัดเป็นงานใหญ่ประจำของชุมชน หลายแห่งจัดเป็นงานระดับจังหวัด จึงทำให้มีการการพัฒนาารูปแบบการนำเสนอที่หลากหลายเพื่อสร้างความสนใจให้กับผู้ฟัง

^{๘๙} สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์วิชระ วชิรปัญญา รองเจ้าอาวาสวัดหลวงราชสันฐาน จ.

พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๙๐} สัมภาษณ์ นายสมเจตน์ วิมลเกษม พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน

๒๕๖๓

โดยแบ่งเป็นประเด็นดังนี้ ๑) สำนวนวรรณกรรม ๒) ทำนองในการเทศน์ และ ๓) รูปแบบการจัดงาน โดยมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ สำนวนวรรณกรรม จากการสำรวจคัมภีร์ใบลาน ใน ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทยได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย พบว่ามีสำนวนวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ปรากฏเกิดขึ้นมากมายมากกว่า ๑๐๐ สำนวน เป็นร้อยแก้วทั้งหมด เพราะเป็นการเทศน์โดยใช้ทำนอง เหตุที่มีสำนวนจำนวนมากเพราะ ๑) ความเชื่อว่ามีอาณิสสส์มาก เนื่องจากวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นที่นิยมอย่างมากของผู้สร้างคัมภีร์ธรรม เพื่อเชื่อว่าใครได้สร้างคัมภีร์มหาชาติถวายไว้กับพระพุทธศาสนาจักมีอาณิสสส์ผลบุญมาก และ จะได้ไปเกิดในยุคพระศรีอาริยมุตไทย หรือ ได้มาเกิดเป็นผู้ปฏิบัติธรรมและเข้าถึงความเป็นพระอรหันต์ หรือ มาเป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อไป จึงทำให้เป็นที่นิยมถวายคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดกเป็นอย่างมาก มีปรากฏทั่วไปทุกวัดในทุกจังหวัด โดยการถวายคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก มีทั้งจารเองถวายด้วยตนเองตามสำนวนของตนเอง และมีทั้งเจ้าภาพไปจ้างให้อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านจารให้ในสำนวนของอาจารย์ท่านนั้น หรือ เจ้าภาพอาจจะนำสำนวนที่ชอบมาให้ผู้เชี่ยวชาญในการจารธัมม์จารให้และถวายไว้กับวัดอุทิศบุญให้กับบุคคลผู้เสียชีวิต หรือ ดวงวิญญาณอื่น ๆ ต่อไป ^{๑๑} ๒) ประกวดสำนวนเทศน์ เนื่องจากแต่ละวัดมีการจัดเทศน์มหาชาติให้เป็นงานประจำทุกปี พระสงฆ์และสามเณรทุกรูปในอดีตจะต้องได้เทศน์ธรรมมหาเวสสันดรชาดก พระภิกษุสามเณรแต่ละรูปจึงต้องเข้าหาครูบาอาจารย์ทั้งที่เป็นพระภิกษุสามเณรด้วยกัน หรือ อาจจะเป็นฆราวาสที่มีความสามารถในการเทศน์ได้เป็นอาจารย์ ผู้สอนแต่ละท่าน มีคัมภีร์ที่เป็นสำนวนการเทศน์แตกต่างกัน หลายที่ท่านเป็นบัณฑิตนักปราชญ์ มีความเชี่ยวชาญในการเทศน์ ได้มีการแต่งสำนวนขึ้นมาใหม่ให้เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง เมื่อมีลูกศิษย์มาเรียนการเทศน์ ก็จะทำให้เรียนในสำนวนของตนเอง เมื่อถึงเวลาจัดให้มีการเทศน์จริงในงานต่าง ๆ พระภิกษุสามเณรที่ทำการเทศน์ก็จะเทศน์ตามสำนวนของแต่ละอาจารย์ที่ได้สั่งสอนมา เป็นการประกวดลูกศิษย์แต่ละอาจารย์ไปในตัวในการนำแต่ละสำนวนมาประชันกัน ^{๑๒} และ ๓) ผู้นำให้ความสำคัญ ขณะที่อีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เกิดสำนวนการเทศน์มหาชาติที่หลากหลาย คือ การที่การสร้างธรรมและการแสดงธรรมมหาเวสสันดรชาดกเป็นที่นิยมของเจ้าเมืองทั้งหลาย ซึ่งชอบถวายคัมภีร์พระเวสสันดรชาดกทุกปี และได้จัดงานเทศน์มหาชาติในวัดที่เจ้าเมืองไปทำบุญอยู่ทุกปี จึงทำให้บัณฑิตนักปราชญ์ทั้งหลายทั้งที่อยู่กับเจ้าเมือง และ ที่อยู่ในชุมชน ต่างกันแต่สำนวนใหม่ ๆ เป็นจำนวนมาก เพื่อให้เจ้าเมือง และ เครือญาติได้ดูและโปรดสำนวนไหนในการถวายหรือฟังในปีนั้น ๆ ซึ่งถ้าเจ้าเมืองโปรดสำนวนไหนที่แต่งใหม่ อาจจะมีการให้รางวัลในรูปแบบต่าง ๆ กับผู้แต่สำนวนนั้นมาถวาย จึงเป็นเหตุให้มีบัณฑิต นักปราชญ์ จำนวนมากได้แต่งสำนวนวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกมาเพื่อถวายแก่เจ้าเมืองในสมัยก่อน ^{๑๓}

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายนิพนธ์ วรรณสุคนธ์ พิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น, ๒๒ พฤษภาคม

๒๕๖๓

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายเดช ทะลือ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๓} สัมภาษณ์ นางสมพร รัตนภักดีหลวงราชสิณฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

รายชื่อสำนวนวรรณกรรมเวสสันดรชาดก ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนที่ค้นพบ มีรายชื่อเป็นตัวอย่าง ดังนี้

“...๑) นกยอปลี ๒) แผ่นดินไหว ๓) ท่าแบ่น ๔) สิบสองปีนา เชียงรุ่ง ๕) ปากกล้วย ๖) หมาจ้อย ๗) พระจอม ๘) ของนองบน ๙) เชียงทอง ๑๐) บงกฏหลวง ๑๑) ไชยสถาน ๑๒) ข่ายคำน้อย ๑๓) ล้านช้าง ๑๔) เชียงทอง ๑๕) กำแพงชั้นใน ๑๖) ลวงคำ ๑๗) หิ้งแก้วโองคำ ๑๘) เชียงไชย ๑๙) นันทขัง ๒๐) ป่าขาง ๒๑) ป่าเจ้าศรีไชย ๒๒) ละห้อย ๑๓) ตะไถ่ ๒๔) แสนยอด ๒๕) พร้าแสนยอด ๒๖) สร้อยสังกร ๒๗) วงษา ๒๘) ข้างซัด ๒๙) วิงวอนหลวง และ ๓๐) ฉบับเชียงไซ...”^{๙๔}

๓.๒ ทำนองในการเทศน์ ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย ที่ได้ชื่อว่าเป็นชั้นครู เนื่องจากมีความนิยมในการจัดให้มีการเทศน์จริงในงานสำคัญต่าง ๆ ด้วยความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการฟังเทศน์ เช่น ฟังจบ ๑๓ กัณฑ์ภายใน ๑ วัน จะได้ไปเกิดในยุคพระศรีอารยเมตไตรย เป็นต้น ทำให้เกิด เป็นประเพณีเทศน์มหาชาติประจำปีของหลายชุมชน และ จัดให้มีเทศน์พิเศษในงานสำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นเหตุให้คุณภาพของการเทศน์ต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเรื่องความไพเราะในการเทศน์ การเทศน์มหาชาติมีทำนอง หรือ ระเบ้าการเทศน์ที่เป็นลักษณะเฉพาะ เรียกว่า ทำนองมหาชาติ ซึ่งในอดีตมีครูบาอาจารย์ที่สอนการเทศน์มหาชาติอยู่หลายสำนัก ในแต่ละชุมชน แต่ละจังหวัดมีทำนองการเทศน์ที่คล้ายกันบ้าง แตกต่างบ้าง ซึ่งเป็นรูปแบบการนำเสนอวรรณกรรมและหลักธรรมผ่านทำนองการเทศน์มหาชาติ ทำนองที่ปรากฏมีเป็นตัวอย่างเช่น ทำนองมะนาวล่อง ของจังหวัดเชียงราย ทำนองแมลงภู่มดวง พะเยา ทำนองนกเขาเหิน จังหวัดแพร่ ทำนองช้างข้ามทุ่ง จังหวัดน่าน และ ยังมีทำนองอื่น ๆ เช่น น้ำตกตาด และ พร้าวกว๊วโบ ขณะที่ จังหวัดเลย ใช้ทำนองแหล่อีสาน เป็นส่วนใหญ่ ทำนองหรือระเบ้าการเทศน์มหาชาติส่วนใหญ่ มีที่มาจากเสียงธรรมชาติ เช่น น้ำตก น้ำไหล เสียงนกร้อง ลักษณะการสั้นไหวของใบไม้ และ ลักษณะการเดินของสัตว์ป่า เป็นต้น^{๙๕}

๓.๓ รูปแบบการจัดงาน การจัดงานเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ เป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมให้วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ได้รับความสำคัญในการเข้าร่วมฟังและร่วมทำบุญ จึงแบ่งลักษณะการจัดงานได้ ๒ รูปแบบ ได้แก่

๑) จัดเต็มรูปแบบ หมายถึงจัดให้มีการฟังเทศน์ครบทุกกัณฑ์ หลายแห่งมีการจัดเป็นงานบุญใหญ่ประจำปีระดับชุมชน ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด เช่น เทศกาลยี่เป็งล้านนา ของจังหวัดเชียงราย แพร่ พะเยา และ น่าน โดยมีรูปแบบการจัด ดังตัวอย่างเช่น “...ก่อนการจัดพิธีตั้งธรรมหลวง พระเณรและชาวบ้านต้องช่วยกันเตรียมงานเป็นการใหญ่ ล่วงหน้าอย่างน้อยเป็นเดือน เพราะต้องเตรียมการในหลายส่วน เช่น การ “ตกกรรม” คือ การไปนิมนต์พระเสด็จมาเทศน์ การตกแต่งสถานที่ การทำรั้วราชวัตร ประตูป่า ประดับโครงข่มด้วย

^{๙๔} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ตีบปะละ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๙๕} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ตีบปะละ พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๓

ทางมะพร้าว ประดับด้วยฉัตร ธง ซ่อซ้าง ต้นกล้วย ต้นอ้อย ต้นข่า ต้นบุก มาปักไว้ให้ดูเหมือนกับประตูเข้าป่า การที่จัดทำประตูป่านี้ คาดว่าคงจำลองมาจากเรื่องในเวสสันดรชาดก คือตอนที่พระเวสสันดรถูกขับให้ออกจากเมือง พร้อมทั้งพระมเหสีและโอรสธิดา จึงพากันเข้าไปอยู่ในป่าเพื่อบวชเป็นฤๅษีบำเพ็ญบารมี เมื่อไปถึงประตูป่าที่มีพรานเจตบุตรเป็นผู้เฝ้า ได้ชี้ทางไปเขาวงกตให้และอาจมีการจำลองเขาวงกตไว้ภายในวัดให้ได้เดินเล่น โดยตรงกลางเขาวงกตจะมีแท่นบูชาพระพุทธรูปอยู่ หากหลงกัวนเวียนอยู่จนกว่าจะเข้าไปสักการะพระพุทธรูปได้ จึงเป็นที่สนุกสนานของผู้ที่มาร่วมทำบุญ ^{๙๖}

สถานที่ใช้ในการ ตั้งธรรมหลวง จะนิยมใช้วิหาร ภายในจะต้องตกแต่งไปด้วยเครื่องบูชาเวสสันดรชาดก ได้แก่ ดอกบัว ดอกพ้าน(บัวสาย) ซ่อสามเหลี่ยม ดิถิกณะดาชตอง(กระดาดช) รูปช้าง ม้า วัว ควาย ทาสหญิง ทาสชาย แก้ว แหวน เงิน ทอง อย่างละ ๑๐๐ รูป ประดับโคมผัดที่เล่าเรื่องเวสสันดรชาดก มีการทำค่างโคมแขวนบูชา มีเชือกสำหรับดึงขึ้นลงได้ จึงเรียกว่า โคมล้อ ล้อ หมายถึงรอกที่ใช้สำหรับชักเชือกขึ้นลงเพื่อจุดประทีปบูชา ^{๙๗}

ส่วนธรรมมาสน์สำหรับเป็นที่นั่งเทศน์ของพระสงฆ์ก็จะประดับตกแต่งด้วยม่าน และห้อยดอกพ้าน ที่อยู่ใน หีบดอก ที่สานโดยตะแฉะไม้ไม่ประกบกัน ดอกไม้พ้านดอก หรือ สหสสุปุปพานิ เป็นเครื่องบูชาพระธรรม บูชาพระคาถาจำนวน ๑,๐๐๐ พระคาถา ที่เรียกว่า สหสสุคาถา ดอกไม้ที่นิยมได้แก่ดอกกาสะลอง ดอกจีหุบ(มณฑา) ดอกสารภี เป็นต้น ดอกไม้เหล่านี้เป็นดอกไม้หอมทำให้บรรยากาศเหมือนอยู่ในป่าหิมพานต์ที่พระเวสสันดรบำเพ็ญบารมีอยู่ที่นั่น ส่วนด้านข้างก็จะมีการจำลองเป็นป่าหิมพานต์ ปัจจุบันมีการตกแต่งด้วยซุ้มต้นไม้ดอกไม้ใส่กระถางไปประดับตกแต่งให้งดงาม ^{๙๘}

ด้านข้างพระประธานในวิหารก็จะมีการอ่างน้ำมัน โดยใช้น้ำมันงา หรือน้ำมันมะพร้าว ใส่ลงไป โยงสายสิญจน์จากพระประธาน ไปยังธรรมมาสน์ โยงมาพันที่อ่างน้ำมันสามารถแล้วโยงกลับไปยังธรรมมาสน์ให้พระถือไว้ขณะเทศน์กัณฑ์ต่างๆ เชื่อว่าอานุภาพของการเทศน์ตั้งธรรมหลวงจะให้น้ำมันต้นนี้ศักดิ์สิทธิ์ ใช้ทาแผล แก้ปวดเคล็ดขัดยอก แก้ผื่นคัน และเชื่อว่าจะทำให้อยู่ยงกระพัน ^{๙๙}

สำหรับระยะเวลาการเทศน์ในอดีตนั้นส่วนใหญ่จะทำกัน ๒ วัน เพราะจะต้องเทศน์คาถา พัน มาลัยต้น มาลัยปลาย และอานิสงส์เวสสันดรก่อน ๑ วัน แต่ละวันถัดไปก็จะเทศน์มหาชาติทั้งวัน ทั้งคืนจนจบ ด้านรูปแบบวิธีการเทศน์พระนักเทศน์จะใช้เวลานานในการเทศน์แต่ละผูกศรืทธาจะตั้งใจฟังเทศน์กันอย่างจริงจัง ^{๑๐๐}

ขณะที่จังหวัดเลย มีประเพณีบุญผะเหวด ประเพณีแห่ผีตาโชน ซึ่งจัดร่วมกันสำหรับสถานที่จัดงานที่มีชื่อเสียงและเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด คือ วัดโพนชัย อ.เชียงคาน โดยมี

^{๙๖} สัมภาษณ์ พระครูปัญญานิวินิจ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

^{๙๗} สัมภาษณ์ นายสมเจตน์ วิมลเกษม พิพิธภัณฑสถานวัดพระเกิด จ.น่าน, ๑ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๙๘} สัมภาษณ์ นางสาวคำใส ไชยสาร วัดหลวงราชสันฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๙๙} สัมภาษณ์ นายแสง ศรีเจริญ ไวยาวัจกรวัดศรีบุญเรือง, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ นายสมเกียรติ ทิพย์ป่าโมกข์, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

รูปแบบการจัดคือ วันแรก เริ่มพิธีตอนเช้า ๐๔.๐๐-๐๕.๐๐ น. คณะแสนหรือข้าทาสบริวารของเจ้าพ่อกวานจะนำอุปกรณ์ มีด ดาบ หอก ฉัตร พานดอกไม้ ธูปเทียน ชั้นห้าชั้นแปด (พานดอกไม้ ๕ คู่ หรือ ๘ คู่) ถือเดินนำขบวนไปที่ริมแม่น้ำหมัน เพื่อนิมนต์พระอุปคุตต์ พระผู้มีฤทธิ์มาก และมักเนรมิตกายอยู่ในมหาสมุทร เพื่อป้องกันภัยอันตราย และให้เกิดความสุขสวัสดิ์ เมื่อถึงแล้วผู้อันเชิญต้องกล่าวพระคาถาและให้อีกคนลงไปใต้น้ำ งามก่อนหินใต้น้ำขึ้นมา ถามว่า "ใช้พระอุปคุตต์หรือไม่" ผู้ที่ยืนอยู่บนฝั่งตอบว่า "ไม่ใช่" พอก่อนหินก้อนที่ ๓ ให้ตอบว่า "ใช่" นั้นแหละพระอุปคุตต์ที่แท้จริง" เมื่อได้พระอุปคุตต์มาแล้ว ก็นำไปใส่พาน แล้วนำขบวนกลับที่หอพระอุปคุตต์ ทำการทักษิณาวรรต ๓ รอบ มีการยิงปืนและจุดประทัด ซึ่งช่วงเวลานั้นบรรดาผีตาโขนที่นอนหลับหรืออยู่ตามที่ต่างๆก็จะมารวมขบวนด้วยความยินดีปรีดา เต็มรา เข้าจ้งหะกับเสียงหมากกระแจะ ซึ่งเป็นกระดิ่งผูกคอไว้หรือกระดิ่งให้ดังเสียงดัง

วันที่สอง เป็นพิธีแห่พระเวส ในขบวนประกอบด้วย พระพุทธรูป ๑ องค์ พระสงฆ์ ๔ รูป นั่งบนแคร่หามตามด้วย เจ้าพ่อกวาน นั่งอยู่บนกระบอกรั้งไฟ ท้ายขบวนเป็นเจ้าแม่นางเทียม กับบริวาร ชาวบ้าน และเหล่าผีตาโขน เดินตามเสด็จไปรอบเมือง ก่อนตะวันตกดิน สำหรับคนที่เล่นเป็นผีตาโขนใหญ่ ต้องถอดเครื่องแต่งกายผีตาโขนใหญ่ออกให้หมดและนำไปทิ้งในแม่น้ำหมัน ห้ามนำเข้าบ้าน เป็นการทิ้งความทุกข์ยากและสิ่งเลวร้ายไป รอจนปีหน้าฟ้าใหม่แล้วค่อยทำเล่นกันใหม่

วันที่สาม เป็นการรวมเอางานบุญประเพณีประจำเดือนต่างๆของปีมารวมกันจัดในงานบุญหลวง ประชาชนจะมานั่งฟังเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ที่วัดโพธิ์ชัย เพื่อเป็นการสร้างกุศลและเป็นมงคลแก่ชีวิตแก่ชีวิต^{๑๐๑}

๒) จัดเป็นกรณีพิเศษ หมายถึงจัดให้มีการฟังเทศน์ในโอกาสสำคัญต่าง ๆ นอกช่วงเวลาปกติของประเพณี ได้แก่ ๑) การจัดงานมงคลต่าง ๆ ของวัด ของชุมชน หรือ ของบ้านเมือง โดยอาจจะจัดแบบเทศน์ครบทุกกัณฑ์ ๑๓ กัณฑ์ หรือ จัดให้มีการเทศน์เป็นบางกัณฑ์ โดยคัดเลือกกัณฑ์สำคัญ ๆ งานที่จัดเช่น งานปฏิบัติธรรม งานปิดทองฝังลูกนิมิต งานสงกรานต์ งานฉลองวัด งานพุทธาภิเษก งานเฉลิมพระเกียรติ และ งานระดมทุนเพื่อจัดสร้างสาธารณประโยชน์ เป็นต้น และ ๒) งานอวมงคล เช่น การเทศน์ในงานศพคนทั่วไป หรือ การเทศน์ในงานศพพระ เป็นต้น^{๑๐๒}

ดังนั้นรูปแบบการจัดงานการเทศน์มหาชาติ จึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างศรัทธาให้คนได้เข้ามาฟังธรรมเพื่อเป็นการอบรมจิตใจ และ เป็นการสืบทอดวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกให้อยู่คู่กับชุมชนเป็นมรดกธรรมอันเป็นเครื่องมือในการทำให้ชุมชนมีความสงบสุขต่อไป

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลยจ.เลย, ๑๕ มิถุนายน

๒๕๖๓

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ นางสาววันเพ็ญ แก้วกัน สภาวัฒนธรรมอำเภอสูงเม่น, ๒๕ พฤษภาคม

๒๕๖๓

ด้วยองค์ประกอบวรรณศิลป์ที่สำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) อารมณ์วรรณกรรม ๒) เนื้อหาที่มีหลักธรรม และ ๓) รูปแบบในการนำเสนอ ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก จึงไม่แปลกใจเลยว่า ทำไมวรรณกรรมเรื่องนี้จะเป็นที่นิยมชาวชุมชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน อันได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย ในการถวายเป็นกุศลมหาเวสสันดรชาดก เป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา ไว้ที่วัดอโยธยามายมาย มีปรากฏให้เห็นแทบทุกวัด ตลอดถึงวัดและชุมชน ได้ให้ความสำคัญในการจัดเป็นงานเทศน์มหาชาติประจำปี โดยอาจมีชื่อแตกต่างกันในการจัดงานของแต่ละชุมชน แต่มีจุดประสงค์เดียวกัน เพื่อรับอานิสงส์แห่งการฟังเทศน์ และ เพื่อเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกให้รู้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในแถบนี้มากน้อยแค่ไหน

(คุณค่าวรรณศิลป์ ที่เกี่ยวกับพระเวสสันดรชาดก ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน)

๔.๓.๕.๒ ผลิภัณฑ์อัตลักษณ์ชุมชน ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่มีต่อวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว ของคนในชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง จึงทำให้เกิดผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมท้องถิ่นอย่างมากหลายอย่าง ทำให้เกิดรายได้ เกิดเป็นอาชีพของคนในชุมชน หลายแห่งได้พัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชนส่งออกจำหน่ายได้ทั่วประเทศ บางแห่งส่งออกต่างประเทศ หลายชุมชนได้นำเอาสัญลักษณ์ในท้องถิ่นมาจัดทำผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ของท้องถิ่น สัญลักษณ์หลายอย่างมีที่มาจาก ๒ ประเภท ได้แก่ ๑) งานพุทธศิลป์กรรมในวัดของชุมชน เพราะสัญลักษณ์หลายอย่างที่ทำมาเป็นผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ท้องถิ่น มีที่มาจากวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เช่น งานศิลปะที่เป็นลวดลายดอกไม้ ใบไม้ รูปผลไม้ รูปเทวดา และรูปเทวดาทั้งหลาย ที่ปรากฏอยู่ในวัดโดยมีลักษณะงานศิลปะรูปแบบต่าง ๆ ทั้งงานจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม หลายชุมชนได้นำสัญลักษณ์ หรือ งานพุทธศิลปะ ที่อยู่ในวัดนำไปต่อยอดสร้างผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ของชุมชน เช่น งานของที่ระลึกชุมชนที่มีลวดลายที่เป็นคน เป็นสัตว์ เป็นเทวดา และ ลวดลายต่าง ๆ โดยใช้วัสดุหลายรูปแบบ อาทิ ปูน ไม้ ไม้ พลาสติก โลหะ และกระดาษ เป็นต้น^{๑๐๓} และ ๒) วิถีชีวิตธรรมชาติ หลายชุมชนได้สร้างผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ท้องถิ่นจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในชุมชน ซึ่งวิถีชุมชนส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่ได้รับอิทธิพลมาจากวิถีชีวิตในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก เช่น ประเพณีที่เกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ การปลูกต้นไม้ซึ่งมงคลตามที่ปรากฏในวรรณกรรม ความเชื่อเรื่องอานิสงส์การทำบุญให้ทาน รักษาศีล แลเจริญภาวนา ความเชื่อเรื่องอานิสงส์แห่งการถวายคัมภีร์พระเวสสันดรชาดก และ วิถีชีวิตการเป็นอยู่แบบเรียบง่าย การให้อภัยตามหลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม ด้วยวิถีชีวิตธรรมชาติเช่นนี้ ทางชุมชนได้ออกแบบ

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๓.

ผลิตภัณฑ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นได้หลายประการ เช่น ผลิตภัณฑ์อาหาร หรือสมุนไพรต่าง ๆ ผลิตภัณฑ์ของใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ไม้กวาด อุปกรณ์ออกกำลังกาย ของใช้ภายในบ้าน และเฟอร์นิเจอร์รูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น เป็นต้น ซึ่งวัตถุดิบที่นำมาใช้สามารถหาได้ในชุมชน^{๑๐๔}

ผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ของท้องถิ่นหลายชุมชนในกลุ่มลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน มีการพัฒนาและได้รับความนิยมอย่างมากในระดับประเทศ หลายแห่งมีการส่งออกต่างประเทศ เป็นสินค้าโอท็อป ระดับ ๕ ดาว ทั้งที่เป็นของที่ระลึก ของใช้ ของประดับ ของตกแต่ง ของรับประทาน และเครื่องแต่งกาย เช่น ๑) ผลิตภัณฑ์หมอนผ้าต้นมือ และผลิตภัณฑ์ผ้าหม้อห้อม ของจังหวัดแพร่ที่ใช้ตัวละครมนุษย์ ใบไม้ ผลไม้ เทวดา และ สัตว์ป่าในวรรณกรรมเวสสันดรชาดกใส่ลงบนหมอน และ บนผ้าหม้อห้อม^{๑๐๕} ๒) ผลิตภัณฑ์สมุนไพรประเภทต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรม จังหวัดน่าน^{๑๐๖} ๓) ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกงานพุทธศิลป์ต่าง ๆ ที่เป็นประติมากรรม และ จิตรกรรม ทั้งเป็นงานไม้ งานปูน งานพลาสติก งานกระดาษ หรือ งานโลหะ ตลอดถึงเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ ของจังหวัดเชียงราย ที่มีตัวละครและลวดลายธรรมชาติที่ปรากฏในวรรณกรรม^{๑๐๗} ๔) ผลิตภัณฑ์อาหารและผลไม้แปรรูปต่าง ๆ ของจังหวัดพะเยา ซึ่งวัตถุดิบอาหาร และ ผลไม้มีปรากฏในวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก^{๑๐๘} และ ๕) ของที่ระลึก หน้ากาก และ เสื้อผ้า เกี่ยวกับผีตาโชน ที่จังหวัดเลย ซึ่งผีตาโชนจะมีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก กล่าวกันว่าการแห่ผีตาโชนเกิดขึ้นเมื่อครั้งที่พระเวสสันดรและนางมัทรีจะเดินทางออกจากป่า กลับสู่เมืองบรรดาผีป่าหลายตนและสัตว์นานาชนิดอาศัยรักจึงพาแห่แห่นแฉ่งตัวแฉ่งตน มากับชาวบ้านเพื่อมาส่งทั้งสองพระองค์กลับเมืองเรียกกันว่า "ผีตามคน" หรือ "ผีตาชน" จนกลายมาเป็น "ผีตาโชน" อย่างในปัจจุบัน^{๑๐๙}

ผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ของท้องถิ่นชุมชน จึงเป็นผลประโยชน์โดยตรงที่คนในชุมชนได้รับประโยชน์ หลายชุมชนสามารถสร้างรายได้ให้คนในชุมชนอย่างมหาศาล ทำให้คนในชุมชนมีงานทำในชุมชนของตนเอง ได้อยู่กับครอบครัวและลูก ๆ มีความสุขทั้งทางกายและทางใจ ทำให้ปัญหาในชุมชนลดลงไป อันเนื่องด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พระครูวิมลศิลป์กิจ มจร.วิทยาลัยสงฆ์ เชียงราย, ๘ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ นางสาวภรณ์ชิตรา จินดาสุ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, ๒๖

พฤษภาคม ๒๕๖๓

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ นายเอ็ด ดิบบะละ พิพิธภัณฑสถานชุมชนวัดพระเกิด จ.น่าน, ๕ มิถุนายน

๒๕๖๓

^{๑๐๗} สัมภาษณ์ นางสมพร รัตนภักดีหลวงราชสิณฐาน จ.พะเยา, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ นายแสวง ศรีเจริญ ไวยาวัจกรวัดศรีบุญเรือง, ๙ มิถุนายน ๒๕๖๓

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ นายวิวิชัย อุปเสน พิพิธภัณฑสถานศรีจันทร์ วัดศรีจันทร์ จ.เลย, ๑๖ มิถุนายน

๒๕๖๓

(ผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ ที่เกี่ยวกับพระเวสสันดรชาดก ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน)

ตารางที่ ๔.๘ แสดงเนื้อหาสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

สรุปโครงสร้างสรุปประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย	
ด้านสังคม	<p>๑.วิถีชีวิตการให้ (อามิสทาน ธรรมทาน และ อภัยทาน)</p> <p>๒.ประเพณีวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม</p> <p>๒.๑ ประเพณีหลัก ได้แก่ ประเพณียี่เป็ง และ งานบุญผะเหวด</p> <p>๒.๒ ประเพณีรอง</p> <p>๑ กิจกรรมตานธัมม์ปีเกิด</p> <p>๒ ประเพณีปีใหม่เมือง</p> <p>๓ ประเพณีกินสลาก</p> <p>๔ ประเพณีห้าปราสาทส่งสการเผาศพพระ</p> <p>๕ ประเพณีประจำปีชุมชน และ กิจกรรมในวาระโอกาสพิเศษ</p>
ด้านเศรษฐกิจ	<p>๑ อาชีพ</p> <p>๑.๑ เกษตรกร</p> <p>๑.๒ อาชีพช่าง</p> <p>๑.๓ ค้าขาย</p> <p>๑.๔ มัคทายก</p> <p>๑.๕ จัดงาน</p> <p>๑.๖ การแสดง</p> <p>๑.๗ ออกแบบ</p> <p>๑.๘ โฆษกพิธีการ</p> <p>๑.๙ ครู</p> <p>๒ การท่องเที่ยว</p> <p>๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงประเพณี</p> <p>๒.๒ การท่องเที่ยววิถีชุมชน</p> <p>๒.๓ การท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม</p>
ด้านสิ่งแวดล้อม	<p>๑ ระดับวัด</p> <p>๑.๑ สิ่งแวดล้อมงานพุทธศิลป์</p> <p>๑.๒ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ</p> <p>๒ ระดับชุมชน</p> <p>๒.๑ สิ่งแวดล้อมอัตลักษณ์ชุมชน</p> <p>๒.๒ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ</p> <p>๓. ระดับสาธารณะ</p>

<p>ด้านพุทธศิลป์</p>	<p>๑ จิตรกรรม</p> <p>๑.๑ จิตรกรรมฝาผนังในวัด</p> <p>๑.๒ จิตรกรรมบนวัสดุต่าง ๆ</p> <p>๑) ภาพวาดเกี่ยวกับตัวละคร</p> <p>๒) การขีดเขียน</p> <p>๓) การทำเป็นภาพเทคโนโลยี</p> <p>๒ ประติมากรรม</p> <p>๒.๑ ประติมากรรมแบบนูนต่ำ</p> <p>๒.๒ ประติมากรรมแบบนูนสูง</p> <p>๒.๓ ประติมากรรมแบบลอยตัว โดยมีรายละเอียดดังนี้</p> <p>๓ สถาปัตยกรรม</p> <p>๓.๑ รั้ววัด</p> <p>๑) สิ่งก่อสร้างภายในวัด</p> <p>๒) รูปแบบแผนผังของวัด</p> <p>๓.๒ ระดับชุมชน</p> <p>๑) งานมงคล</p> <p>๒) งานอวมงคล</p>
<p>ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น</p>	<p>๑ ด้านวรรณศิลป์</p> <p>๑.๑ อารมณวรรณกรรม</p> <p>๑) อารมณ์ปลื้มติ</p> <p>๒) อารมณ์เฟลิดเฟลิน</p> <p>๓) อารมณ์สะเทือนใจ</p> <p>๑.๒ เนื้อหามีหลักธรรม</p> <p>๑) การให้ทาน</p> <p>๒) การรักษาศีล เจริญภาวนา</p> <p>๓) ความกตัญญูกตเวที</p> <p>๑.๓ รูปแบบในการนำเสนอ</p> <p>๑.๓.๑ สำนวนวรรณกรรม</p> <p>๑) ความเชื่อว่ามีอานิสงส์มาก</p> <p>๒) ประกวดสำนวนเทศน์</p> <p>๑.๓.๒ ทำนองในการเทศน์</p> <p>๑.๓.๓ รูปแบบการจัดงาน</p> <p>๑) จัดเต็มรูปแบบ เทศกาลยี่เป็ง และ บุญพะเหวด</p> <p>๒) จัดเป็นกรณีพิเศษ</p> <p>๒.๑ การจัดงานมงคลต่าง</p> <p>๒.๒ งานอวมงคล</p>

	<p>๒ ผลิทธิกัณฑ์อัตลักษณ์ชุมชน</p> <p>๒.๑ งานพุทธศิลป์กรรมในวัดของชุมชน</p> <p>๒.๒ วิถีชีวิตธรรมชาติ</p>
--	---

๔.๔ เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

จากการนำชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR Network) ไปใช้ในการสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย และได้ขยายเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย จึงได้ให้เกิดเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๒ เครือข่ายใหญ่ ได้แก่

๑) เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ

๒) เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีกระบวนการ ในการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการสร้างและพัฒนาจนเกิดเป็นเครือข่าย ดังนี้

๔.๔.๑ การทำ MOU แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยใช้วิธีประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จัดหัดละ ๑ แห่ง จำนวน ๕ จังหวัด จึงทำให้เกิดเครือข่าย ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสังฆสถาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง จังหวัดเลย ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ โดยได้จัดงาน MOU อย่างเป็นทางการ ในเดือนวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ที่ผ่านมา

(ประสานความร่วมมือ เพื่อทำ MOU ในการร่วมมืออนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน)

๔.๔.๒ การพัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำจังหวัด โดยพัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสีนฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อ.เมือง จังหวัดเลย ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง รวม ๕ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ด้วยวิธีการจัดทำป้ายชุดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๑๐ ชุด ไว้ประจำศูนย์เรียนรู้ของแต่ละชุมชน และ ร่วมจัดระบบและรูปแบบการนำเสนอเรื่องของการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในศูนย์เรียนรู้ของแต่ละแห่ง ทั้งนี้มีพิธีมอบป้ายชุดองค์ความรู้อย่างเป็นทางการ ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ที่ผ่านมา ณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จังหวัดแพร่

วัดศรีเกิด จ.น่าน

วัดหลวงราชสถฐาน จ.พะเยา

วัดศรีบุญเรือง จ.เชียงราย

วัดศรีจันทร์ จ.เลย

(วางแผนการร่วมมืออนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบระดับจังหวัด
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน)

วัดศรีเกิด จ.น่าน

วัดหลวงราชสัมพันธ์ จ.พะเยา

วัดศรีบุญเรือง จ.เชียงราย

วัดศรีจันทร์ จ.เลย

วัดสูงเม่น จ.แพร่

ผู้แทนจากตอนกลาง และ ตอนใต้

(พิธีมอบป้ายชุดองค์ความรู้อย่างเป็นทางการ ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ที่ผ่านม
ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

(ตัวอย่างป้ายชุดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ที่ได้มอบให้แต่ละวัด รวม ๑๑ วัด ตอนบน ๕ วัด ตอนกลาง ๔ วัด และ ตอนล่าง ๒ วัด ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงประเทศไทย)

(ตัวอย่างป้ายชุดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ที่ได้มอบให้แก่แต่ละวัด รวม ๑๑ วัด ๆ ละ ๑๐ ป้าย โดยแบ่งเป็น ตอนบน ๕ วัด ตอนกลาง ๔ วัด และ ตอนล่าง ๒ วัด ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงประเทศไทย)

๔๔.๓ การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นแบบประจำกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยพัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จำนวน ๑ ชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ด้วยวิธีการจัดทำป้ายองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จำนวน ๑๐ ชุด และ จัดระบบและรูปแบบการนำเสนอเรื่องของการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ในศูนย์เรียนรู้ และ จัดทำป้าย ศูนย์เรียนรู้เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย

(พัฒนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นแบบระดับภูมิภาค
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

๔.๔.๔ การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์
เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต (นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดโนนตู อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้ง ๓ พื้นที่แล้ว เป็น ๑๑ จังหวัด และ ได้กำหนดให้ วัดสูงเม่น เป็น ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย โดยมี พิธีเปิดป้ายศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ มีผู้คนเข้าร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสร้างสรรค์ กว่า ๒๐๐ รูป/คน ทั้งคณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชน ทั้งในจังหวัดแพร่ และ ผู้แทนชุมชน จาก ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อำสุเม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดเลย และมีผู้แทนจากกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง โดยมีพระครูปัญญาสารนิวิฐ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และมีนายพยุงค์ศักดิ์ พลลุน เป็นประธานฝ่ายฆราวาส สำหรับวิทยากรร่วมเสวนา ประกอบด้วย ๑) พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร. ๒) พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต รศ.ดร. ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์ ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี ๓) พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ ปธ.๙ ดร. ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร.วิทยาเขตแพร่ ๔) นายสมเจตน์ วิมลเกษม ปราชญ์คัมภีร์โบราณ จังหวัดน่าน ๕) พระครูภาวนาเจติยานุกิจ ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุข่อยแฮ พระอารามหลวง ปราชญ์คัมภีร์โบราณ ล้านนา และมีผู้ดำเนินรายการสานเสวนา คือ รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์ หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่

วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุมเมณา(ขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนกลาง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

(จัดเสวนาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณสร้างสรรค์ และ พิธีลงนามสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่างของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่)

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย” ผู้วิจัยได้มีข้อค้นพบดังนี้ ๑) ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๒) ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๓) แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ ๔) ชุดความเชื่อในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ๕) หลักวิชาการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ในปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๕.๑ ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

๑. ผู้นำไม่ให้ความสนใจ
๒. ขาดแคลนบุคลากรที่เชี่ยวชาญในพื้นที่
๓. ขาดงบประมาณในการทำดำเนินงาน
๔. ขาดการบริหารในรูปแบบของคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณเฉพาะ
๕. ขาดเทคโนโลยีมาช่วยส่งเสริมการทำงาน โดยเฉพาะการถ่ายคัมภีร์ดิจิทัล
๖. ขาดทายาท หรือ บุคลากรแกนนำผู้สืบทอด ในการสานต่อการอนุรักษ์
๗. ขาดการสร้างเครือข่ายในการให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์
๘. ขาดระบบการเผยแพร่และบริการ
๙. ขาดระบบยกย่องผู้ทำงาน
๑๐. การอนุรักษ์ไม่เกิดประโยชน์กับชุมชน
๑๑. ขาดระบบการประเมินผลและสรุปข้อมูลการทำงาน

๔.๕.๒ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๑. ผู้นำและชุมชนให้ความสำคัญ
๒. คณะสงฆ์ระดับผู้บังคับบัญชาให้ความสำคัญและสนับสนุน
๓. มีระบบการสร้างความตระหนักและศรัทธาให้ยั่งยืน
๔. มีการบริหารงานในรูปแบบของคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณเฉพาะอันเป็นที่น่าเชื่อถือของคนในชุมชน โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีผลงานเป็นที่ประจักษ์
๕. มีการสนับสนุนด้านงบประมาณ
๖. มีเครือข่ายให้ความช่วยเหลือและร่วมมือจำนวนมาก
๗. มีบุคลากรเชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในพื้นที่
๘. มีการจัดทำศูนย์เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
๙. มีการให้บริการข้อมูลและเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะชน
๑๐. มีระบบเทคโนโลยีมาช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์
๑๑. ประชาชนในชุมชนได้ประโยชน์จากการอนุรักษ์
๑๒. มีระบบการยกย่องเชิดชูคณะทำงานด้านการอนุรักษ์
๑๓. มีการวัดผลประเมินผลอย่างเป็นธรรม

๔.๕.๓ แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

๑) วิธีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๑. การทำ MOU บันทึกข้อตกลงความร่วมมือ
๒. การเข้าร่วมสมัครเป็นสมาชิกเครือข่ายที่ก่อตั้งไว้แล้วอย่างเป็นทางการ ทั้งของรัฐ และ เอกชน
๓. การเชิญชวนจัดตั้งเครือข่ายใหม่ร่วมกัน ทั้งที่เป็นทางการ และ ไม่เป็นทางการ เพื่อจุดประสงค์ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๔. เชิญผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ เป็นที่ปรึกษา หรือ เข้าร่วมเป็นกรรมการ

๒) วิธีการรักษาเครือข่ายให้อยู่อย่างยั่งยืน

๑. มีการกำหนดแผนงานและมาตรฐานที่ชัดเจนร่วมกันแต่ต้น
๒. มีการร่วมงานและจัดงานร่วมกันตามเหตุสมควร
๓. มีการเชื่อมความสัมพันธ์มิตรภาพกันทางช่องทางต่าง ๆ
๔. มีการจัดระบบการบริหารเครือข่าย มีประธาน มีผู้ประสาน มีกรรมการ
๕. มีการจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม
๖. มีการช่วยเหลือและให้กำลังใจกันอย่างต่อเนื่องไม่เป็นภาระ
๗. มีความเคารพ จริงใจ ซื่อสัตย์ และไว้วางใจระหว่างกัน
๘. ให้เกียรติ ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมทั้งในด้านพื้นที่และองค์กร
๙. มีระบบสร้างแรงจูงใจในการเป็นเครือข่าย
๑๐. มีการสร้างและพัฒนาหาทายาทในการเป็นเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง
๑๑. มีงบประมาณในการบริหารและจัดกิจกรรมเครือข่าย
๑๒. มีการติดตามประเมินผลร่วมกัน
๑๓. มีการสรุปและถอดบทเรียนร่วมกันอย่างเป็นธรรม
๑๔. มีระบบการยกย่องบุคลากรในเครือข่าย

๔.๕.๔ ชุดความเชื่อในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๑) การสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

คัมภีร์โบราณส่วนใหญ่ เป็นการบันทึก พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะพระไตรปิฎก ถือว่า เป็น คำสอนโดยตรงที่พระพุทธองค์ได้มอบไว้ให้กับชาวโลกทั้งหลาย ในนามพระพุทธศาสนา คำสอนและข้อปฏิบัติ หรือ พระธรรมวินัย ถือเป็นหัวใจสำคัญของอายุพระพุทธศาสนา เป็น ศาสดาของพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้กับพระอานนท์ ก่อนปรินิพพานว่า “ โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญญุตโต โส โว มมจฺเจน สตถา ” ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยใด ที่เราได้แสดงและบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นแล จัดเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เราล่วงลับไปแล้ว (สุดต้นตอปิฎกขัมภิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร) ในสมัยพุทธกาลการรักษาพระธรรมวินัย คือ การเก็บไว้ในคน

หมายถึง มีการถ่ายทอดโดยการฟังและปฏิบัติตามจากผู้สำเร็จพระอรหันต์สืบต่อกันมา ส่วนในยุคหลักพุทธกาลประมาณก่อน ๔๐๐ ปี มีการรักษาโดยมุขปาฐะ คือ การสวดทรงจำท่องพร้อมกัน สืบ ๆ กัน ถ่ายทอดจากครูสู่ศิษย์ และ หลักจากช่วง พ.ศ.๔๐๐ เศษ เริ่มมีการรักษาพระธรรมวินัย ด้วยวิธีการจารึกอักษรบนใบลานโดยเริ่มที่ลังกาเป็นที่แรก จากนั้นมีการจารึกสืบต่อ ๆ กันมาในหลายประเทศ เช่น พม่า ลาว กัมพูชา และ รวมถึงประเทศไทย ดังนั้นจะเป็นได้ว่า คัมภีร์ใบลานจึงเป็นตัวแทนสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะคำสอนของพระพุทธเจ้า การสร้างคัมภีร์ การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน จึงเป็นการรักษาอายุพระพุทธศาสนา ทำให้พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ายังคงอยู่เป็นประโยชน์ต่อไปแก่นุชนชาติ ที่ต้องการศึกษาวิธีการพันทุกข์ หรือ ดับทุกข์เหมือนพระองค์ เพราะสามารถศึกษาพระธรรมคำสอนจากคัมภีร์ใบลานได้ ในฐานะที่เป็นเอกสารมรดกโบราณที่มีการสืบทอดกันมา ผู้ที่ได้สร้างคัมภีร์ และ อนุรักษ์คัมภีร์จึงได้รับอานิสงส์อย่างมหาศาล ^{๑๑๐}

๒) การมีอานิสงส์มาก

คนสมัยก่อนมักนิยมสร้างหรือถวายคัมภีร์ไว้ในพระพุทธศาสนา เป็นจำนวนมาก เนื่องจากมีความเชื่อว่า มีอานิสงส์มาก เพราะมีปรากฏในคัมภีร์ใบลานสมัยโบราณที่มีการจารคัดลอกกันไว้ และ เป็นความเชื่อที่บรรพบุรุษ บรรดาบัณฑิต นักปราชญ์ ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาได้แก่

๒.๑ อานิสงส์ในการสร้าง และ อนุรักษ์คัมภีร์ในพระพุทธศาสนา

ได้แสดงไว้ในคัมภีร์จุฬคันธวงศ์ปริจเฉทที่ ๕ ว่า ผู้ใดผู้หนึ่งเป็นบัณฑิตมีปรีชาญาณสร้างเองก็ดี ให้คนอื่นสร้างก็ดี ซึ่งคัมภีร์อรรถกถาฎีกาย่อมเป็นกองบุญอันหาที่สุดมิได้ มีอานิสงส์บุญไม่มีที่สุดเช่นเดียวกับการสร้างเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ และเช่นเดียวกับการสร้างพระพุทธรูป ๘๔,๐๐๐ องค์ เช่นเดียวกับการปลูกต้นโพธิ์ ๘๔,๐๐๐ ต้น และเช่นเดียวกับการสร้างพระวิหาร ๘๔,๐๐๐ หลัง

อนึ่ง ผู้ใดสร้างหีบใส่พระพุทธรูปหรือแนะนำให้คนอื่นกระทำก็ต้อนึ่ง ผู้ใดให้เองก็ดี ให้ผู้อื่นให้ก็ดี ซึ่งในใบลานก็ดี มูลค่าใบลานก็ดี

อนึ่ง ผู้ใดให้เองก็ดี ให้ผู้อื่นให้ก็ดี ซึ่งน้ำมันก็ดี จุลนิกัถิ ข้าวเปลือกก็ดี ฝ้าใหม่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี เพื่อประโยชน์แก่การเช็ดใบลาน

ซึ่งด้ายอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่การเป็นหมุดร้อยในรอยเจาะใบลานก็ดี

ซึ่งแผ่นกระดานคูก็ติ ซึ่งฝ้าอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่การห่อใบลาน

ซึ่งเชือกอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่การผูกใบลานซึ่งถูงอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่การห่อกำใบลาน

อนึ่ง ผู้ใดกระทำการเองก็ดี ใช้ผู้อื่นให้กระทำก็ติ ซึ่งการประดับใบลานก็ติ ซึ่งการประดับแผ่นไม้กระดานไม้ก็ติ ด้วยหรดาลหรือด้วยมโนศิลา หรือด้วยทองและเงิน ผู้นั้นย่อมมีกองบุญ

^{๑๑๐} พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอุ่น), ดร. และ คณะ, การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่, (รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘), หน้า ๕๖.

อานิสงส์บุญหาที่สุดมิได้ เช่นเดียวกับการสร้างพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ เช่นเดียวกับการสร้างพระวิหาร ๘๔,๐๐๐ หลัง ผู้นั้นเป็นผู้ประกอบด้วยศีลคุณ เมื่อบังเกิดอยู่ในภพ ย่อมเป็นผู้มีเดชมากอยู่ทุกเมื่อ บันลือสีหนาทแก้วกล้า ประกอบด้วยอายุ วรรณะ และพละ เป็นผู้ใคร่ธรรมอยู่ทุกเมื่อ เป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่ในหมู่เทวดาและมนุษย์ ปราศจากโรคอาพาธ

ผู้นั้นเมื่อบังเกิดอยู่ในภพ เป็นผู้ที่มีปัญญา มีจิตตั้งมั่นด้วยดี มีความเป็นใหญ่ ประกอบด้วยบริวาร ย่อมบรรลุลุสุขทั้งปวง เป็นผู้มีศรัทธา มีหิริ รู้ถ้อยคำของผู้ขอ ด้วยวิบากผลของตน ย่อมเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอวัยวะน้อยใหญ่ มีทรวดทรงงาม เป็นที่รักใคร่ของสัตว์ทั้งปวง ได้รับการบูชาในที่ทุกสถาน เมื่อยังท่องเที่ยวไปในหมู่เทวดาและมนุษย์ ก็มีมิตรสหายคุ้มครอง ย่อมเสวยเทวสมบัติอยู่เนืองๆ จักบรรลอรหัตผล ถึงซึ่งพระนิพพาน จักบรรลุปฏิสัมภิตา ๔ อภิญญา ๖ วิโมกข์ ๘ อันประเสริฐในอนาคตกาล

เพราะฉนั้นนั้นนั้นแหละ บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเล็งเห็นประโยชน์ของตน ควรสร้างเอง และให้แม่ผู้อื่นสร้างซึ่งคัมภีร์ และจารเอง ให้ผู้อื่นจารคัมภีร์บาลี อรรถกถาเป็นต้น ลงในใบลานและหีบใส่คัมภีร์พระธรรม พึงเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสให้เอง และชักชวนมิตรสหายพวกพ้องให้สร้าง หรือร่วมกันอนุรักษ์ก็ดี ย่อมจะได้อานิสงส์ดังกล่าวนี้ นี่คืออานิสงส์ของการสร้างคัมภีร์และอนุรักษ์ทางพระพุทธศาสนา

๒.๒ อานิสงส์ในการถวายผ้าห่อคัมภีร์

หลายพื้นที่มีความเชื่อที่เหมือนกันและแตกต่างกันในการถวายผ้าห่อคัมภีร์ไว้ในพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. ได้บุญเท่ากับฝ่ายชาย : แต่ด้วยแรงศรัทธาที่มีต่อพระรัตนตรัย และความปรารถนาที่จะสั่งสมบุญในการสร้างสรรค์คัมภีร์ใบลานไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าฝ่ายชาย ฝ่ายหญิงจึงอาศัยความสามารถด้านหัตถกรรมที่ตนมีทอผ้าขึ้นมาเพื่อทำเป็นผ้าห่อมัดคัมภีร์ถวายเป็นพุทธบูชา เพื่อเป็นอานิสงส์ในชาติภพหน้าต่อไป

๒. ลดหย่อนกรรมเบียดเบียนสัตว์ : การทอผ้าเพื่อห่อคัมภีร์ดังกล่าวก็เพื่อลดทอนผลแห่งกรรมที่ตนต้องคร่าชีวิตหนอนไหมเป็นจำนวนมากในการทอผ้าพุ่งห่มจึงทอผ้าห่อคัมภีร์ขึ้นเพื่ออานิสงส์ผลบุญของตัวเอง เป็นการขอขมาและอุทิศส่วนกุศลแก่สรรพชีวิตที่ถูกทำลายไปเพราะการทอผ้า

๓. ได้ขึ้นสวรรค์ : ผ้าห่อคัมภีร์หลายผืน มีการใช้ไม้ ใฝ่นำมาทอสอดในผืนผ้านั้นเปรียบเสมือนชั้นบันไดที่ผู้ทอและผู้ถวายจะสะสมไว้เป็นเนื่อนาบุญ เมื่อผู้ทอและผู้ถวายสิ้นชีวิตไปแล้ว ดวงวิญญาณจะอาศัยชั้นไม้ใฝ่นั้นแทนบันได เพื่อเดินทางขึ้นไปสู่สวรรค์ได้ ไม้ใฝ่ที่นำมาทอ ร่วมในผืนผ้า จะมีทั้งที่มีลักษณะเป็นเส้นกลม และเส้นแบน ใช้สอดแทนเส้นพุ่งในการทอ

๔. ได้ร่วมสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา : การทำผ้าห่อคัมภีร์ก็เป็นโอกาสที่ผู้หญิงจะได้ทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา ด้วยการอุทิศแรงกายและความตั้งใจจริงในการถักทอ และตัดเย็บผ้าห่อคัมภีร์ให้เป็นเครื่องปกป้องพระธรรมคำสอนซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา โดยการฝากฝีมือทางหัตถกรรมของสตรีในรูปแบบผ้าที่สวนงามแบบต่าง ๆ

๕. ความงาม และ ยศถาบรรดาศักดิ์ : บางแห่งมีคติชนว่า การ

ถวายผ้าไว้ในพระพุทธศาสนาผู้ จะได้รับอานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่ จะเป็นผู้ที่พร้อมด้วยเสื้อผ้า อาหาร และ เครื่องประดับ มีแต่ผู้คนที่ให้ความเคารพยกย่อง มีเกียรติ เป็นที่ยอมรับของคนทุกหมู่เหล่า เมื่อใดก็ตาม จะต้องพบกับความมีอุปสรรค อุปสรรคนั้นจะผ่านพ้นไปด้วยดี ภัยอันตรายอื่นๆ อย่างสัตว์มีพิษและของ มีคมต่างๆ ก็ทำร้ายไม่ได้ อานิสงส์ที่จะเกิดขึ้นในชาติหน้า จะเกิดมาเป็นผู้ที่มีความเพียบพร้อมด้วย หน้าที่างดังตาม ต่อไปจะได้คุ้มครองที่ดี มีฐานะและยศถาบรรดาศักดิ์ที่ดี และมีสติปัญญาที่นานับถือ อย่างยิ่ง^{๑๑๑}

๖. คุ้มครอง : หลายแห่งมีความเชื่อสืบกันมาว่า การได้ถวายผ้าห่อ คัมภีร์ร่วมกับฝ่ายชาย คือ ฝ่ายชายจารธัมม์ สร้างคัมภีร์ไบลาน ส่วนฝ่ายหญิงถวายผ้าห่อคัมภีร์ และ ห่อให้ โดยมีความเชื่อว่า เกิดภพโตชาติโต จะได้เป็นคู่บุญ คู่กรรม ร่วมสร้างบารมีไปจนถึงมรรค ผล นิพพาน

๗. จะได้มาบวช : ในส่วนของสตรี ที่ความปรารถนาอยากเกิดเป็น ผู้ชายได้และได้มาบวชปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา จึงได้ถวายผ้าห่อคัมภีร์และห่อคัมภีร์ถวายด้วย ตนเองเป็นการรักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา เพื่อ ปรารถนาจะได้เกิดมาพบพระธรรมวินัย ไปทุกภพทุกชาติ และได้มีโอกาสเกิดมาเป็นผู้ชายได้บวชในพระพุทธศาสนา ได้ปฏิบัติธรรมจนพ้น จากความทุกข์โดยสิ้นเชิง

๘. เกิดในยุคพระศรีอาริยมุตไทย : บางแห่งมีความเชื่อว่าการได้ ถวายผ้าห่อคัมภีร์ จะได้รับอานิสงส์เช่นเดียวกับการสร้างคัมภีร์ คือ จะได้เกิดในยุคพระศรีอาริยมุต ไทย ซึ่งเป็นยุคที่มีคนมีศีลมีธรรม หลักจากที่รักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนามว่าโคตมะ ครบ ๕,๐๐๐ พระวัสสาแล้ว

๙. การสืบชะตา หรือ ต่ออายุ : เนื่องด้วยการห่อคัมภีร์ไบลาน คือ การรักษาสภาพคัมภีร์ไบลานให้อยู่ในสภาพดี และมีอายุยืน ผู้ที่ถวายจึงมีความปรารถนาเช่นนั้นด้วย ตามความเชื่อ เรื่องของการสืบชะตา ต่ออายุ รักษาสุขภาพ ไปไหนแล้วคลาดปลอดภัย ได้รับการปก ปักรักษาเป็นต้น

๑๐. ต่ออายุพระพุทธศาสนา : บางแห่งไม่มีความเชื่อทางวัฒนธรรมมาก แต่ มีความเชื่อทางเทคโนโลยีสมัยก่อน คือ การรักษาตัวคัมภีร์ไบลาน เพื่อให้คำสอนของ พระพุทธศาสนาอยู่อย่างยาวนาน เป็นการต่ออายุพระพุทธศาสนา

๓) เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เป็นของแท้ และ ไม่สามารถทดแทนได้

คนสมัยโบราณกล่าวไว้ว่า สร้างอะไร ก็ไม่ยาก เท่ากับสร้างคัมภีร์ธรรม ซึ่ง เป็นการสร้างที่ยากที่สุดในโลก ต้องอาศัยพลังศรัทธาและมิตติของมนุษย์ในการเขียนแต่ละอักษร ธรรม ๑ หน้าไบลาน มีอักษรไม่ต่ำกว่า ๖๐๐ ตัว ไม่มีเทคโนโลยีใดที่จะมาใช้นั้นนอกจากต้อง จารด้วยตนเองปลายเหล็กแหลม แต่ละคัมภีร์จึงเป็นของแท้ มี ๑ เดียวเดียวในโลก แม้ในส่วนเนื้อหา อาจจะมีการคัดลอกต่อ ๆ กันมา แต่ ตัวอักษรและไบลานตลอดถึงสิ่งที่อยู่กับคัมภีร์ คือ ผ้าห่อคัมภีร์

^{๑๑๑} พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอุน), ดร. และ คณะ, การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมใน ประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่, (รายงานการวิจัย, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘), หน้า ๘๑.

ไม่ประกบ ไม่ปั่นจึก ซึ่งมีลักษณะเฉพาะ ถ้าคัมภีร์เสียหาย หรือ สูญหายไป จะไม่สามารถหามาทดแทนได้ ทำใหม่ก็ไม่เหมือน เพราะตัวอักษรที่จารเขียนโดยคนมีลักษณะการเขียนที่เป็นเฉพาะตัวหนึ่งเดียวในโลก และ เสียชีวิตไปแล้ว จึงควรอย่างยิ่งที่จะต้องดูแลคัมภีร์ไบเบิลตามแต่มีด แต่ละผูก แต่ละใบ แม้แต่เศษใบลาน ก็ต้องอนุรักษ์ไว้ เพราะมีหนึ่งเดียวในโลก เหมือนกับคน แม้เป็นคนเหมือนกัน แต่แต่ละคนมีเอกลักษณ์ต่างกัน ไม่เหมือนกันสักคนบนโลกไม่ได้ ถ้าเสียชีวิตแล้ว ไม่มีใครสามารถทดแทนได้ คัมภีร์ก็มีลักษณะเดียวกัน ^{๑๑๒}

๔) มีความเสี่ยงสูงด้านการสูญหาย และเสียหาย

คัมภีร์ไบเบิลหลายแห่งตกอยู่ในสภาพความเสี่ยงสูงด้านการสูญหายและเสียหายอันเนื่องมาจากไม่มีการรักษาดูแลที่ได้มาตรฐาน หลายแห่งเก็บไว้ในที่ที่ไม่เหมาะสมเป็นอันตรายต่อคัมภีร์ไบเบิล เช่น ทับถมกัน อยู่ในห้องอับชื้น ห้องที่มีอุณหภูมิร้อนมาก ในที่ที่มีแมลงต่าง ๆ เข้าไปอยู่ เช่นบนหลังคา ในห้องเก็บของ ห้องร้าง หรือ บางที่อาจเก็บไว้ใต้ดินไป คือ อยู่ในหอธรรมหรือ หอไตร แต่ไม่เคยเปิดขึ้นไปสำรวจดูความปลอดภัยของคัมภีร์ เมื่อเปิดมาอีกครั้ง คัมภีร์เป็นอาหารของปลวก ของ สัตว์แมลงต่าง ๆ หมด มีสภาพที่เสียหายหมด เช่น แห้งกรอบ มีเชื้อรา มีคาบสกปรก มีฝุ่นมาก หรือ บางแห่งไม่สนใจด้านการอนุรักษ์ จึงเป็นช่องทางของผู้ที่รู้มูลค่าของคัมภีร์ไบเบิล จึงมาขอชมและอาจจะขอบูชา หรือ อื่น ๆ นำคัมภีร์ไปเป็นของเขา เป็นต้น ดังนั้น ถ้าไม่มีการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลอย่างเร่งด่วน ที่ถูกต้อง และ ได้มาตรฐาน จะเป็นเหตุให้สมบัติของชาติมีความเสี่ยงด้านการสูญหาย และ เสียหาย ตามเหตุที่ได้กล่าวมาข้างต้น

๕) เป็นภูมิปัญญา และ ความมั่นคงของชุมชน ชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์

เนื่องด้วยคัมภีร์ไบเบิล ไม่เพียงแต่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีเนื้อหาอื่น ๆ ที่เป็นวรรณกรรมอีกมากมาย เช่น ประวัติศาสตร์ ประวัติบุคคลสำคัญ นิทานชาดก ตำนายา และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งคัมภีร์แต่ละเรื่องมีความเชื่อมโยงกัน และ เป็นคำสอนที่สร้างวิถีชีวิต และ นำอบรมสั่งสอน หลอมรวม ให้เกิดความมั่นคงใน ชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ ชาติใดที่ไม่มีคำสอน ไม่มีประเพณี วัฒนธรรม ไม่มีประวัติศาสตร์และองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดกันมา ย่อมนำไปสู่ความสูญสิ้นความเป็นชาติ ดังนั้น คัมภีร์ไบเบิล แม้เป็นวัตถุโบราณ แต่ ถือเป็นเอกสารต้นฉบับที่สำคัญ มีพระคุณอันใหญ่หลวง ต่อความมั่นคงของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ทุก ๆ พระองค์ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ สืบสาน รักษา และต่อยอดในการดูแล คัมภีร์ไบเบิล ในฐานะที่เป็นชุดความรู้ เครื่องมือ ในการถ่ายทอด ความเป็นชาติไทย ของคนในอดีตจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้วิถีไทยยังคงอยู่ เพราะมีหลักคำสอน เป็นภูมิปัญญา ที่บรรพบุรุษได้กลั่นกรองไว้ดีแล้วจึงจารึกลง และ ได้ถ่ายทอดให้กับรุ่นต่อ ๆ มา เพื่อสืบสานแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง อันเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติตามมีความเจริญ และ ชาติก็มีความมั่นคง ดังนั้นแนวคิด

^{๑๑๒}สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโบริถน มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น วัดสูงเม่น, (ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอูทสาหะการพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๓๒.

การอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล เพื่อเป็นสัญลักษณ์ความมั่นคงของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จึงเป็นแนวคิด หรือ ความเชื่อสำคัญในการทำสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น^{๑๑๓}

๖) มีคุณค่า และ มูลค่ามหาศาลต่อชุมชน

คัมภีร์ไบเบิล เป็นสิ่งที่มีคุณค่า และ มูลค่ามหาศาล เพราะเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ บรรดา บัณฑิต นักปราชญ์ทั้งหลาย ได้กลั่นกรองมาอยู่ดีที่สุแล้ว และ จารลงในไบเบิลเป็นคัมภีร์เพื่อมอบภูมิปัญญาที่ดีที่สุดไว้ให้กับลูกหลานและคนรุ่นหลัง คัมภีร์ไบเบิล จึงเป็นมรดกอันล้ำค่าที่สุดของคนในอดีต ที่มอบไว้ให้กับคนที่เขารัก ไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้อง ชุมชน หรือ ประเทศชาติ โดยได้ทำในรูปของ ธรรมทาน ถวายบูชาพระรัตนตรัย ดังนั้นวัดไหน ชุมชนไหน หรือ องค์กรไหน ที่มีคัมภีร์ไบเบิลอยู่ในครอบครอง ถือว่า ท่านมีอริยทรัพย์ มีมรดกที่ล้ำค่ามากที่สุดในโลก แต่มรดกเหล่านี้จะมีค่ามาก ก็ต่อเมื่อได้แกะออกมาศึกษา และ ปฏิบัติตาม ดังนั้นคุณค่าที่แท้จริงของคัมภีร์ไบเบิล คือ การศึกษาเนื้อหาคัมภีร์ไบเบิล ซึ่งเป็นความรู้ชั้นยอดที่ถูกต้อง และ เมื่อศึกษาแล้ว นำไปสู่การปฏิบัติอย่างถูกต้อง ผู้ที่ได้ปฏิบัติแบบนี้ จะได้รับคุณค่า และ มูลค่าที่ยิ่งใหญ่จากมรดกที่สำคัญที่สุดในโลก ที่บรรพบุรุษได้ช่วยกันสร้าง และอนุรักษ์สืบต่อไว้ให้กับพวกเรา ซึ่งปัจจุบันในต่างประเทศที่เป็นประเทศพัฒนาแล้ว เขาให้ความสำคัญกับตัวเนื้อหา หรือ องค์กรความรู้ในคัมภีร์ไบเบิล ในเอเชีย และ ทั่วโลกเป็นอย่างมาก มีการทุ่มงบประมาณมหาศาลในรูปของโครงการต่างประเทศ และ นำโครงการเข้ามาในเอเชีย โดยเฉพาะประเทศไทย และ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นดินแดนที่มีคัมภีร์ไบเบิลมากที่สุดในโลก เขาเข้ามาถ่ายสำเนาคัมภีร์ต้นฉบับ ซึ่งสมัยก่อนใช้เทคโนโลยีไมโครฟิล์ม ส่วนสมัยปัจจุบันนี้ใช้ระบบดิจิทัล ภาพชัดเจนนมาก เขาถ่ายเพื่อนำองค์ความรู้ในคัมภีร์ไบเบิล ไปศึกษาค้นคว้า และ วิจัย เมื่อทราบแล้ว เขานำต่อยอดสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้อย่างมหาศาล เช่น ตำรายา ตำราโหราศาสตร์ ตำรากรรมฐาน ตำราคำสอน ตำราวรรณกรรม ตำราประวัติศาสตร์ ทำให้เขาได้รับคำตอบอันเป็นประโยชน์มาก ที่ไม่สามารถหาคำตอบได้ในแหล่งข้อมูลปัจจุบัน

ดังนั้นจากความสำคัญดังกล่าว จะเห็นว่า คัมภีร์ไบเบิลในระดับเนื้อหา มีมูลค่ามหาศาล นำไปทำประโยชน์สร้างคุณค่าทางสังคม ทางเศรษฐกิจ และ ทางสิ่งแวดล้อมได้อย่างเป็นอเนก หลายที่นำองค์ความรู้ ไปสร้างงานศิลปะ สถาปัตยกรรม เช่น วัดวาอาราม สถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ หรือหลายแห่ง สร้างผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม สร้างสินค้าท้องถิ่น ทำให้เกิดมูลค่ามหาศาล มีผู้คนสนใจมาชม มาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก เช่น มาชมวัดสวย มาชมจิตรกรรมฝาผนังโบราณ มาซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชน มาชมประเพณี วัฒนธรรม มาชมการแสดง มาซื้อเครื่องแต่งกาย หรือ อาจจะมีการส่งออกสินค้าของชุมชน ไปทั่วประเทศ หรือ ส่งออกไปทั่วโลก มูลค่าต่าง ๆ เหล่านี้เกิดจากการที่เห็นคุณค่าในคัมภีร์ จึงสามารถนำคุณค่า มาสร้างเป็นมูลค่าได้ หลายชุมชนเมื่อเห็นประโยชน์เช่นนี้ จึงได้มีการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลอย่างดีที่สุด

^{๑๑๓}สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมิโบราณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น วัดสูงเม่น, (ศูนย์สยามทรรศนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอูทสาหะการพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๔๐.

๔.๕.๕ หลักวิชาการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน ในปัจจุบัน

๑. การสำรวจและคัดแยกใบลาน

๑.๑ การรวบรวมคัมภีร์ใบลานทั้งหมดในวัดที่ทำการสำรวจ ตรวจสอบคัมภีร์ใบลานที่ต้องสำรวจ และวางแผนในการดำเนินงานให้เหมาะสมว่าจะต้องใช้ระยะเวลา และบุคลากรเท่าใด

๑.๒ แยกคัมภีร์ใบลานในมัดหรือกับที่ครบชุดไว้ต่างหากจากคัมภีร์ใบลานอื่นๆ การจะดูว่ามัดหรือกับนั้นครบถ้วนหรือไม่ สามารถดูได้จากจำนวนที่บอกไว้ในบัญชี หรือ ตรวจสอบลำดับผู้ว่าเรียงลำดับครบหรือไม่ แล้วตรวจสอบว่าคัมภีร์ใบลานผูกสุดท้ายนั้นจบหรือไม่

๑.๓ นำคัมภีร์ใบลานที่ไม่ครบชุดนั้นมาจัดเรียงไว้ เพื่อหาผูกที่เป็นชุดเดียวกัน โดยนำเอาคัมภีร์ใบลานทั้งหมดมาเรียงกัน ตามขั้นตอน ดังนี้

๑. เรียงตามความยาวของใบลาน เพื่อจำแนกกลุ่มตามความยาว เพราะว่า ใบลานที่นำมาจารจะมีขนาดความยาวที่ต่างกัน

๒. ตั้งสันคัมภีร์ใบลานทั้งหมดขึ้น เพื่อแยกชุดสี่และลวดลายที่ปรากฏตรงสันคัมภีร์ใบลาน

๓. ตรวจสอบจำนวนผูกและเนื้อหาในคัมภีร์ใบลานว่าครบหรือไม่ หากมีครบก็ห่อหรือมัดไว้ชั่วคราว และนำไปจัดอยู่ในกลุ่มที่ครบชุดแล้ว

๔. แยกคัมภีร์ใบลานที่ไม่เข้าชุด กันเก็บไว้เป็นอีกส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะ

๒. การซ่อมแซมคัมภีร์ใบลาน

๑. ควรศึกษาค้นคว้าหาวิธีที่เหมาะสมที่สุด เพื่อนำมาใช้ให้ถูกต้องกับสภาพเอกสารนั้น

๒. ต้องคงรูปลักษณะเดิมของเอกสารไว้ให้มากที่สุด

๓. วัสดุที่ใช้ในการซ่อมต้องมีความแข็งแรง คงทน และไม่เปื่อยอันตรายเป็นต่อเอกสาร

๔. ไม่ต้องต่อเติมอักษรหรือสีสันอื่นใดลงในเอกสารที่ซ่อมบูรณะ

๕. กระบวนการที่ใช้ในการซ่อมบูรณะ สามารถนำกลับมาซ่อมใหม่ได้

๖. กระบวนการที่ใช้ต้องมีคุณภาพดีที่สุด แต่เสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด

๗. ซ่อมให้น้อยที่สุดเพื่อป้องกันมิให้การซ่อมไปทำลายเอกสารมากขึ้น

๓. ทำความสะอาดใบลาน

๑. เตรียมอุปกรณ์ในการทำสะอาด

๑) แอลกอฮอล์ ๙๕ เปอร์เซ็นต์ หรือ ถ้าไม่มีใช้ ประมาณ ๗๐ เปอร์เซ็นต์ ก็ได้ บางแห่งถ้าหาแอลกอฮอล์ยาก ให้ใช้สุรา ๙๐ ดีกรี ผสมน้ำ ๑ ต่อ ๒ ส่วน ๒) สำลีก้อน ๓) ผ้าปิดจมูกอนามัย ๔) ถังมือยาง ๕) โตะในการปฏิบัติงาน ใช้โต๊ะกระจก

๒. นำใบลานที่ต้องการทำความสะอาด มัดสายสะหนองให้แน่น หรือในกรณีที่สายสะหนองเก่าหรือขาด ให้เปลี่ยนสายสะหนองก่อน เพื่อไม่ให้ใบลานแตกกระจาย กระจาย ระหว่างทำความสะอาด

๓. เช็ดใบลานที่ละใบ ด้านหน้า จากซ้ายไปขวา โดยเช็ดไปทางเดียว โดยไม่เช็ดกลับไปกลับมา เพราะจะทำให้ใบลานเดาะหัก

๔. เมื่อเช็ดใบลานครบทุกใบแล้ว นำใบลานไปผึ่งลมให้แห้ง (ห้ามนำไปตากแดด)

๕. เปลี่ยนสายสะหนองใหม่ แล้วนำไปจัดหมวดหมู่ ห่อผ้าต่อไป

๖. ทำความสะอาดในรอบปี ควรมีคัมภีร์ออกมาทำความสะอาด ผ้าห่อคัมภีร์ และ ตากแดด โดยไม่ต้องแกะ ห่อหุ้มมัดที่มีผ้าห่อสมบูรณ์ เพื่อไล่ความชื้น ป้องกันเชื้อราที่จะเกิดกับผ้าและใบลาน ปีละ ๑ ครั้ง โดยมีเกณฑ์ในการนำคัมภีร์มาตากดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ แสดงเนื้อหาความเหมาะสมอุณหภูมิ ความชื้นสัมพัทธ์ และ เวลา ของการตากคัมภีร์ใบลาน

ความเหมาะสมอุณหภูมิ ความชื้นสัมพัทธ์ และ เวลา ของการตากคัมภีร์ใบลาน			
ที่	อุณหภูมิกลางแดด / ความชื้นสัมพัทธ์ (เครื่องวัดอุณหภูมิและความชื้นดิจิทัล)	เวลาในการตาก	หมายเหตุ
๑	เกิน ๔๐ องศา	ไม่ควรตาก....	ทำให้ใบลานแห้งเกินไป
๒	๓๖ องศา - ๔๐ องศา / ๑๐ - ๒๙ %	๑๕ นาที พลิก ๑๕ นาที ตากต่อ แล้ว เก็บ	ให้ความชื้นของคัมภีร์ ใบลาน อยู่ที่ ๓ - ๗ %
๓	๓๐ องศา - ๓๕ องศา / ๓๐ - ๔๐ %	๒๕ นาที พลิก ๒๕ นาที ตากต่อ แล้ว เก็บ	
๔	๒๖ องศา - ๒๙ องศา / ๔๑ - ๕๕ %	๔๐ นาที พลิก ๔๐ นาที ตากต่อ แล้ว เก็บ	
๕	ต่ำกว่า ๒๕ องศา	ไม่ควรตาก	

*** กรณีใบลานขาดออกจากกัน เพราะ กรอบ ต้องทำการปฏิบัติการอนุรักษ์ โดยวิธีการ ลงน้ำมัน เคลือบกระดาษสา และเชื่อมต่อ ซ่อมเสริมใบลาน แล้วแต่ความเสียหายของใบลาน
๑๑๔

^{๑๑๔}สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโบริธาณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น วัดสูงเม่น, (ศูนย์สยามทรรศนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอุทสาหะการพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๖๑.

๔. การจัดทำหมวกใบลาน

คัดแยก จัดหมวดหมู่คัมภีร์ตาม ชื่อเรื่อง ภาษา และ เนื้อหาคัมภีร์ เป็น ๒๑ หมวด ตามระบบสากลที่นิยมใช้กัน ตามแบบ หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ หอสมุดแห่งชาติลาว เพื่อสะดวกในการลงทะเบียนคัมภีร์ใบลาน

๐๑ พระวินัย	๐๘ โอวาทคำสอน	๑๕ กฎหมาย
๐๒ พระสุตตันตปิฎก	๐๙ ประเพณีพิธีกรรม	๑๖ ตำราอักษรศาสตร์
๐๓ พระอภิธรรม	๑๐ ธรรมทั่วไป	๑๗ กวีนิพนธ์ร้อยกรอง
๐๔ คัมภีร์ภาษาบาลี	๑๑ นิยายธรรม	๑๘ ตำราโหราศาสตร์
๐๕ บทสวดมนต์	๑๒ นิยายนิทานพื้นบ้าน	๑๙ ตำรายา
๐๖ อานิสงส์	๑๓ ตำนานพุทธศาสนา	๒๐ รวมหลายหมวด
๐๗ ชาตก	๑๔ ตำนานเมือง/ราชวงศ์	๒๑ อื่น ๆ

๕. การห่อคัมภีร์คัมภีร์ใบลาน

๕.๑ ขั้นตอนการห่อคัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

- ผ้าห่อคัมภีร์เป็นผ้าฝ้าย
- จักรเย็บผ้า
- ด้ายขาว หรือ ด้านสี ตามความเหมาะสม
- เข็มเย็บผ้า และ เข็มหมุด
- ไม้ปั่นจักธัมม์

๕.๒ ตัดเย็บผ้าห่อคัมภีร์ตามขนาดที่เหมาะสมกับคัมภีร์

๕.๓ ห่อคัมภีร์ โดยหุ้มทั้งคัมภีร์

๕.๔ นำไม้ปั่นจักมาไว้ด้านหลังคัมภีร์เป็นฉลากคัมภีร์

๕.๕ นำด้ายมามัดคัมภีร์ โดยมีวิธีการมัด ๓ แบบ คือ แบบ ๓

เปลาะ ๔ เปลาะ และ ๕ เปลาะ ตามความยาวของคัมภีร์ แต่คัมภีร์ส่วนใหญ่ วัดสูงเม่น จะมัด ๔ เปลาะ ๆ ละ ๔ รอบ เพราะความยาวขนาดคัมภีร์ใกล้เคียงกัน เพื่อความแน่นหนาในการห่อคัมภีร์

๕.๖ ตรวจสอบความสวยงาม เป็นอันเสร็จการห่อคัมภีร์ ^{๑๑๕}

๖. การจัดเก็บคัมภีร์ใบลาน

๖.๑ รมั้ดระวังอย่าให้คัมภีร์ใบลานถูกแสงมากเกินไป โดยเฉพาะจากแสงแดดเพราะแสงจะมีพลังงานที่ทำให้เกิดปฏิกิริยาการสังเคราะห์ทางเคมีขึ้น ผลที่เกิดขึ้น ทำให้คัมภีร์ใบลานกรอบ เดาะง่าย'

๖.๒ เก็บในตู้คัมภีร์ที่มีขาตั้งสูงจากพื้นซีเมน เพื่อไม่ให้เกิดความชื้นในตู้ และภายในตู้ มีเม็ดพริกไทยดำหรือขาวห่อผ้าขาว หรือ ใช้น้ำมันการบูร ใส่ตั้งไว้ในตู้ก็ได้ เพื่อป้องกันแมลง

^{๑๑๕}สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมม์โบราณ มรดกธัมม์ มรดกโลก วัดสูงเม่น วัดสูงเม่น, (ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอุทิศสาหะการพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๒๓.

๖.๓ ห้องเก็บคัมภีร์ อุณหภูมิห้อง และความชื้นสัมพัทธ์ ของห้องเก็บคัมภีร์

๖.๓.๑ ถ้าเป็นห้องมีระบบควบคุมอุณหภูมิ ควรอยู่ที่ ๒๒ องศา ความชื้นสัมพัทธ์ ๕๐ %

๖.๓.๒ ถ้าเป็นห้องเก็บทั่วไปไม่ติดเครื่องปรับอากาศหรือระบบควบคุมอุณหภูมิ ควรอยู่ที่ ๒๓ - ๒๗ องศา ความชื้นสัมพัทธ์ ๔๐ - ๖๕ % และควรหาทางให้อากาศมีการถ่ายเทได้ดี จะสามารถลดความชื้นได้ แต่ในกรณีนี้ต้องระมัดระวังเรื่องฝุ่นละออง ซึ่งต้องทำความสะอาดสม่ำเสมอ

๖.๔ หมั่นรักษาความสะอาด ให้ปราศจากฝุ่น เพราะนอกจากจะสกปรกแล้วอาจมีไข่แมลงติดมาด้วยและสามารถจะเกิดเป็นตัวได้ เกิดปัญหาแมลงตามมา

๖.๕ อย่าใช้เทปกาวซ่อมคัมภีร์โบราณ ควรริบเอาออกโดยทำให้ชุ่มและเช็ดด้วยแอลกอฮอล์ พอกาวอ่อนตัวก็ลอกกาออก และเช็ดทำความสะอาดต่อไป

๖.๖ คัมภีร์โบราณก่อนนำเข้ามาเก็บรักษาจะต้องผ่านการทำความสะอาดก่อน และขจัดปัญหาต่างๆให้หมดก่อน

๖.๗ การป้องกันการชำรุดของคัมภีร์โบราณอีกวิธีหนึ่งคือการถ่ายดิจิทัลเพื่อรักษาต้นฉบับไว้ และให้บริการดิจิทัลแก่ผู้ค้นคว้า

๖.๘ หมั่นตรวจดูอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในคลังเอกสาร หากพบว่ามีปัญหาเกิดขึ้นไม่ว่าแมลง หรือเชื้อรา จะสามารถแก้ปัญหาได้ทัน

๖.๙ มีระบบป้องกันอัคคีภัย

๖.๑๐ มีแผนปฏิบัติการเมื่อเกิดภัยพิบัติต่างๆ เช่น น้ำท่วม
เกิดอัคคีภัย เป็นต้น^{๑๑๖}

๗. การถ่ายภาพดิจิทัลโบราณ

๗.๑ การคัดเลือกคัมภีร์โบราณ สำหรับถ่ายดิจิทัล

๗.๑.๑ คัมภีร์โบราณที่มีสภาพสมบูรณ์

๗.๑.๒ คัมภีร์ที่ไม่สมบูรณ์ ให้เลือกความสำคัญดังนี้

๗.๑.๒.๑ เนื้อหาที่มีความสำคัญทางด้านเนื้อหา เช่น ประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญ วรรณคดี ของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ แล มีความสำคัญ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับภูมิภาค และ ดับนานาชาติ

๗.๑.๒.๒ ลักษณะโดดเด่นของโบราณ เช่น มีเนื้อหาที่มีแห่งเดียว เป็นเรื่องเฉพาะ มีงานศิลปะชั้นยอดอยู่คัมภีร์โบราณ หรือ มีอายุเก่าแก่มาก เป็นต้น

๗.๒ เตรียมกล้องถ่ายรูป และ ระบบการถ่าย เช่น การวางลำดับ เลขหน้า เลขผูก เลขมัด การเชื่อมต่อกล้องถ่ายรูป ไปยังระบบคอมพิวเตอร์ หรือ จอทีวี

^{๑๑๖} โครงการอนุรักษ์โบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.bl.msu.ac.th/bailan/บทความ/bailan๒.asp>, [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

๗.๓ จัดเรียงโบราณแต่ละใบ ครั้งละ ๕ โบราณ โดยเริ่มจากชุดเลข
คี่ก่อน คือ ๑ ๓ ๕ ๗ ๙ และ ตามด้วยเลขคู่ ๒ ๔ ๖ ๘ ๑๐ ตามลำดับ เนื่องจากโบราณมีอักษร
เนื้อความทั้ง ๒ หน้า การถ่ายเรียงลำดับจึงไม่สามารถถ่ายได้ ถ้าถ่ายได้ต้องใช้เทคโนโลยีขั้นสูง

๗.๔ จัดการบันทึกรูปภาพ

วัตถุประสงค์การสร้างหรือการนำไฟล์คัมภีร์ดิจิทัลไปใช้งาน มีความ
แตกต่างกัน จึงจำเป็นต้องกำหนดมาตรฐานไฟล์คัมภีร์โบราณดิจิทัลให้เหมาะสมสำหรับการนำไปใช้ตามแต่
ละวัตถุประสงค์ ดังนี้

๗.๔.๑ จัดเก็บเป็นไฟล์ต้นฉบับหรือเป็นการอนุรักษ์ข้อมูล
ดิจิทัล โดยการกำหนดเป็นไฟล์ที่มีรายละเอียดสูงจากการถ่ายภาพดิจิทัล ที่ไม่มีการแก้ไขหรือตัดแปลงภาพ
ต้นฉบับ ส่วนใหญ่กำหนดเป็นไฟล์ประเภท TIFF มีความละเอียดของไฟล์ภาพระหว่าง ๗๒- ๓๐๐ ppi โหมด
สี RGB ขนาดของไฟล์ภาพมีขนาด ๘๗๒๖x๒๕๕๒ pixel (10MP)

๗.๔.๒ เป็นไฟล์สำหรับให้บริการในฐานะข้อมูลและทางเว็บไซต์
และการนำไปใช้งาน เช่น การทำสำเนา การพิมพ์ ส่วนใหญ่กำหนดเป็นไฟล์ประเภท JPG ความละเอียด
ของไฟล์ภาพระหว่าง ๗๒ ppi โหมดสี RGB ขนาดของไฟล์ภาพมีขนาด ๑๒๔๐x๗๒๐ pixel (๐.๙ MP) ขึ้น
ไป

มาตรฐานการถ่ายคัมภีร์โบราณ ในระดับสากล มีการบันทึกเป็นดิจิทัล โดยใช้
กล้องดิจิทัล SLR ยี่ห้อ Nikon รุ่น D610 (FX format) พร้อมด้วยเลนส์ AF-S NIKKOR 50mm
f/1.4G บนขาตั้งกล้อง Gitzo 6X Explorer 4S พร้อมทั้งใช้ไฟ LED เดย์ไลท์ Kaiser
Starcluster จำนวน ๒ ตัว กล้องดิจิทัล จะเชื่อมโยงเข้ากับคอมพิวเตอร์กระเป๋าหิ้ว MacBook
Pro โดยใช้โปรแกรม Nikon Camera Control Pro 2 วิธีการนี้ทำให้ภาพถ่ายไฟล์ RAW ได้รับการ
จัดเก็บใน external hard disk หลังจากเสร็จการบันทึกภาพของทุกวัน และไฟล์ภาพเหล่านี้ถูก
ลำเลียงไปยังห้องปฏิบัติการ เพื่อทำการปรับแต่ง การบันทึกภาพทั้งหมด ถ้าดำเนินการในวัด จะ
ดำเนินการขึ้นในวัดและไม่มีการนำคัมภีร์โบราณออกจากวัดแต่อย่างใด

ส่วนการปรับแต่งภาพ ใช้โปรแกรม Adobe Lightroom 5 ได้แก่ การปรับค่า
white balance (ในการถ่ายภาพคัมภีร์โบราณ ๒ ภาพแรก มีการใช้ X-Rite ColorChecker
Passport เพื่อการเช็คค่าสีและ white balance) การแก้ไขภาพที่มีการบิดเบือนของเลนส์ การเพิ่ม
เลขรหัสและลายน้ำข้อความลิขสิทธิ์ รวมถึง EXIF metadata (ที่ระบุพิกัด GPS และรายละเอียดการ
บันทึกเป็นดิจิทัล ลิขสิทธิ์ และอื่น ๆ) มีการเพิ่มเลขโบราณโดยใช้โปรแกรม Adobe Photoshop และ
แปลงเป็นไฟล์ TIFF ความละเอียด ๓๐๐ ppi เพื่อการจัดเก็บ และไฟล์ JPEG ความละเอียด ๗๒ ppi
(ภาพที่ปรากฏในเว็บไซต์) ภาพที่ได้รับการปรับแต่งแล้วจะถูกจัดเก็บไว้ที่ห้องปฏิบัติการที่เหมาะสม
และปลอดภัยต่อไป

๘. การทำคัมภีร์คิวอาร์โค้ด

๘.๑. จัดหาอุปกรณ์จัดทำคัมภีร์ QR Code 4.0 คัมภีร์ธัมมโฆราณ

ประกอบด้วย

๘.๑.๑ กล้องถ่ายรูป

๘.๑.๒ เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องปริ้นเตอร์

๘.๑.๓ กระดาษ แผ่นเคลือบ และอุปกรณ์สำนักงานต่าง ๆ

๘.๑.๔ เครื่องเคลือบพลาสติก และ ที่ตัดกระดาษ

๘.๒. คัดเลือกคัมภีร์ที่สำคัญและมีเอกลักษณ์โดดเด่น และ

ตรวจสอบสภาพคัมภีร์จริง

๘.๓. คณะทำงานจัดทำฐานข้อมูลคัมภีร์แต่ละมัด โดยช่วยกัน แกะคัมภีร์แต่ละมัด และ อ่าน-วิเคราะห์-บันทึกข้อมูล ฝ่าห่อคัมภีร์ ไม่ปนจึก ไม่ประกบกับ ตัวคัมภีร์ ชื่อเรื่อง จำนวนผูก ปีที่สร้าง และผู้สร้างคัมภีร์ บันทึกลงในโปรแกรม Microsoft Word

๘.๔. ถ่ายภาพคัมภีร์แต่ละมัด โดย ๑ คัมภีร์ มีภาพ ฝ่าห่อคัมภีร์ ไม่ปนจึก ไม่ประกบธัมม ตัวคัมภีร์ข้างใน และลักษณะกายภาพคัมภีร์

๘.๕. ห่อคัมภีร์แต่ละมัดให้ได้รูปแบบดั้งเดิม

๘.๖. นำภาพของคัมภีร์แต่ละมัด ไปตัดต่อเข้าโปรแกรม Photoshop เพื่อแยกส่วนภาพให้ได้ขนาดที่เหมาะสมและสมบูรณ์ เพื่อนำเข้าสู่ระบบ ฐานข้อมูล วัตถุประสงค์ ทำเป็นรูปแบบ ไฟล์ PDF โดย ๑ คัมภีร์ มีภาพ ฝ่าห่อคัมภีร์ ไม่ปนจึก ไม่ประกบธัมม ตัวคัมภีร์ข้างใน และลักษณะกายภาพคัมภีร์

๘.๗. เตรียมพร้อม ระบบ Google drive เพื่อนำฐานข้อมูลและรูปภาพคัมภีร์ เข้าในระบบ

๘.๘. นำชุดภาพและข้อมูลของคัมภีร์แต่ละมัด ลงในเวปไซต์

Google drive ของวัด

๘.๙. จัดทำ QR Code ของคัมภีร์แต่ละมัด ผ่านเวปไซต์ QR

Code Generator

๘.๑๐. บันทึก ภาพ QR Code แต่ละคัมภีร์ ลงในคอมพิวเตอร์

๘.๑๑. ตรวจสอบ ภาพ QR Code แต่ละคัมภีร์ ก่อนพิมพ์ออกเครื่องพิมพ์

๘.๑๒. พิมพ์ ภาพ QR Code แต่ละคัมภีร์ ลงบนกระดาษ

๘.๑๓. นำภาพ QR Code นำมาตัดเป็นอย่างละแผ่น ด้วยที่ตัด

กระดาษ

๘.๑๔. นำภาพ QR Code ที่ตัดแล้ว มาตรวจด้วยระบบ

Application Line อีกรอบ ก่อนเคลือบ

๘.๑๕. นำภาพ QR Code แต่ละแผ่น ที่ตรวจแล้ว มาเคลือบด้วย

เครื่องเคลือบไฟฟ้า

๑๐.๓ ทดสอบระบบสืบค้นคัมภีร์โบราณ ก่อนมีการเผยแพร่และให้บริการจริง

๑๐.๔ เมื่อระบบพร้อมสมบูรณ์ ให้มีการเผยแพร่และบริการข้อมูลต่อไป

๑๐.๕ ปัจจุบันระบบสืบค้นคัมภีร์โบราณที่ได้รับการยอมรับระดับโลก คือ เว็บไซต์ ของ หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ <http://library.cmu.ac.th/cmud/> หอสมุดดิจิทัลโบราณลาว <http://www.laomanuscripts.net/en/index> และ หอสมุดดิจิทัลคัมภีร์โบราณล้านนา <http://lannamanuscripts.net/th/search/new/> และ หอสมุดดิจิทัลแห่งชาติอินเดีย <https://ndliitkgo.ac.in/> หอสมุดอังกฤษ <http://www.bl.uk/manuscripts/BriefDisplay.aspx>

๑๑. การปริวรรตคัมภีร์โบราณ

๑๑.๑ หลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกเนื้อหาในคัมภีร์โบราณสำหรับทำการปริวรรต มีรายละเอียด ดังนี้

๑๑.๑.๑ เนื้อหาที่มีคุณค่าและมีความสำคัญของชาติ เช่น ประวัติศาสตร์ จดหมายเหตุ บุคคลสำคัญในชาติ วรรณกรรม วรรณคดีของชาติ ศาสนา เป็นต้น

๑๑.๑.๒ เนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา การค้นคว้า การวิจัย ต่อยอดองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศชาติ

๑๑.๑.๓ เนื้อหาที่ไม่กระทบหรือพาดพิงบุคคลใดหรือสร้างความขัดแย้งทางด้านสังคม

๑๑.๒ วิธีการปริวรรต

๑๑.๒.๑ การปริวรรตโดยพยัญชนะ

วิธีนี้ผู้ปริวรรตต้องถอดตัวอักษรตามต้นฉบับทุกประการ ไม่สนใจการ ออกเสียง รักษาอักษรศาสตร์แบบโบราณอย่างเคร่งครัด และดูแลพัฒนาการของภาษา จะได้เห็นต้นตอของการสะกด การันต์ สามารถย้อนกลับไปสู่ภาษาเดิมได้ ใช้กันมากในการถอดและอ่านศิลาจารึก ดังตัวอย่างเช่น หนังสือพื้นเมืองของล้านนา (อักษรธรรมล้านนา) ใช้อักษร “๓” นางมณโฑ ตัวเดียวกัน แทนตัว “๓ นางมณโฑ” ในภาษาบาลี และแทนตัว “ด เด็ก” ในภาษาไทย เวลาปริวรรต จะใช้ “๓” แทนทุกตัว ไม่ว่าจะ เป็นภาษาบาลี หรือภาษาไทย เช่น “บัณฑิตเจียร”(บัณฑิตเดิน) อีกตัวอย่างหนึ่ง อักษร “บ ไบไม้” ในอักษรธรรมล้านนา บางครั้งก็ใช้แทน “บ ไบไม้” บางครั้งก็ใช้แทน “ป ปลา” ก็ต้องปริวรรตเป็น “บ ไบไม้” ตามรูปตัวอักษร เช่น “เบรตบมาบรากต” แม้จะดูแปลกตา แต่ผู้ปริวรรตควรแสดงคำที่เขียนตามอักษรวิธีปัจจุบันไว้ให้เปรียบเทียบด้วย “เปรตบมาปรากฏ” ผู้ที่จัดวางระบบการปริวรรตและทำตามระบบนั้นอย่างเคร่งครัดคือ พระธรรมราชา นวัตกรรม (พุทธศิลป์) ผู้เขียนหลักภาษาไทยพยางค์ และพจนานุกรมไทยพยางค์ และ สิงฆะ วรรณสัย ทั้งสองท่านใช้หลักคล้ายกัน คือยึดเอาอักษรวิธีล้านนา เป็นหลักซึ่งมีระบบการกลายเสียงในพยัญชนะวรรคค่อนข้างตายตัว วิธีการดังกล่าวนี้ นับเป็นระบบการปริวรรตที่แพร่หลายและเป็นแม่แบบการปรับปรุงวิธีการปริวรรตที่เป็นมาตรฐานที่นิยมกันในปัจจุบัน

๑๑.๓ การปริวรรตโดยอรรถท้องถิ่น

วิธีนี้พบมากในการพิมพ์ชาดกและคร่าวธรรม ใช้อักษรภาษาไทยกลาง แต่ถอดออกมาเป็นภาษาท้องถิ่น เช่น อักษรธรรมล้านนาเขียนว่า “กินข้าวกับปู” ก็เขียนตามสำเนียงท้องถิ่นว่า “กินเข้ากับปอใหญ่” คำว่า “คนบ้านถือไม้ค้อน” จะเขียนเป็น “ผีบ้ากำไม้ค้อน” การปริวรรตแบบนี้ จะเป็นประโยชน์แก่คนในท้องถิ่น ที่ต้องการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นของตน แต่คนต่างถิ่นส่วนใหญ่ในภูมิภาคอื่นจะอ่านไม่รู้เรื่อง เพราะมีภาษาถิ่นที่ตนไม่เข้าใจ ความหมายอีกมาก อาจเข้าใจผิดไปจากเค้าเรื่องเดิมไป

๑๒. การทำแหล่งเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานชุมชน

๑๒.๑ แต่งตั้งคณะกรรมการแหล่งเรียนรู้ ประกอบด้วย วัด บ้าน โรงเรียน ราชการ นักวิชาการ

๑๒.๒ อบรมคณะกรรมการแหล่งเรียนรู้ ถึง วิธีการทำแหล่งเรียนรู้ ให้ประสบความสำเร็จ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้

๑๒.๓ ประชุมคณะกรรมการร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์การจัดตั้งให้ชัดเจนว่าจะจัดตั้งเพื่ออะไร และ ร่วมกันกำหนดแผนการดำเนินงานว่าจะทำอะไรบ้างเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทำอย่างไร และ หางบประมาณมาดำเนินงานอย่างไร

๑๒.๔ ประชุมจัดทำโครงสร้างการบริหารงาน และ แบ่งงานให้กรรมการรับผิดชอบดำเนินงานแต่ละแผนก

๑๒.๕ ประชุมกำหนดรูปแบบการจัดทำแหล่งเรียนรู้ ให้ชัดเจน และมีอัตลักษณ์ เช่น สถานที่จัด ลักษณะการจัด วัตถุที่จะนำมาจัดแสดง เนื้อหา วิธีการนำเสนอที่น่าสนใจ ระเบียบต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้บริการ และ การให้บริการ วันเวลาในการเปิดให้บริการ

๑๒.๖ ดำเนินการตามแผน ในการจัดแหล่งเรียนรู้ตามที่ได้ออกแบบเริ่มจาก

๑. รวบรวมสิ่งของทั้งหมดเกี่ยวกับคัมภีร์ใบลานมาไว้พักไว้ ณ สถานที่พักของ เตรียมนำเข้าไปจัด ในห้องจัดแสดงอีกแห่งหนึ่ง

๒. ปรับปรุง ซ่อมแซมห้อง หรือ สถานที่ที่จัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยเตรียมความพร้อมเรื่องระบบไฟฟ้า ระบบอากาศ ระบบสาธารณูปโภค ระบบการรักษาความปลอดภัยให้พร้อม ซ่อมแซมสถานที่ส่วนที่ชำรุดเสียหายให้ใช้งานได้ดี มั่นคง และ ปลอดภัย สวยงาม เช่น ทาสี ฉายปูน หรือ ปรับปรุงห้องใหม่ตามที่ได้ออกแบบไว้ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว ให้ทำความสะอาดห้อง หรือ สถานที่ที่เป็นที่จัดแสดง ให้เรียบร้อย เตรียมพร้อมนำวัตถุมาจัดแสดงต่อไป

๓. ทำความสะอาดวัตถุที่จะนำมาจัดแสดงให้สะอาด และ เรียบร้อย

๔. นำวัตถุมาวางจัดแสดงตามที่ได้ออกแบบไว้

๕. นำป้ายชื่อวัตถุจัดแสดง ป้ายความรู้ ต่าง ๆ มาจัดแสดง และ ป้ายแหล่งเรียนรู้ และ ป้ายอื่น ๆ เกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ นำมาติดตั้งให้เรียบร้อย

๖. นำเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอแหล่งเรียนรู้ หรือ เทคโนโลยีอื่น ๆ ที่ใช้ในแหล่งเรียนรู้ เช่น ทีวี คอมพิวเตอร์ หรือ เครื่องใช้ไฟฟ้า มาติดตั้งให้เรียบร้อย

๗. ทดลองใช้ระบบไฟฟ้า เครื่องเสียง และ ระบบอื่น ๆ

๘. ประกาศรับสมัครบุคคลเทศก์จิตอาสาในชุมชน ทั้งเยาวชน

และ ประชาชนทั่วไป

๙.อบรมมัคคุเทศก์ เกี่ยวกับความรู้ด้านคัมภีร์ไบเบิล และ วิธีการนำเสนอ การทำกิจกรรม ตามลำดับ

๑๐ มีพิธีเปิดแหล่งเรียนรู้อย่างเป็นทางการ เชิญทุกฝ่าย บ้าน วัด โรงเรียน ราชการ นักวิชาการ ทั้งภายในชุมชน และ นอกชุมชน เข้าร่วมเปิดงาน และ ชม แหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยมีมัคคุเทศก์ที่ผ่านการอบรม เป็นผู้นำเสนอ

๑๑ มีการจัดทำระบบเผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรมของ แหล่งเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และ ทันสมัย เช่น ทางสื่อสิ่งพิมพ์ หรือ สื่อออนไลน์ต่าง ๆ เพื่อสร้างความ สนใจ เชิญชวนให้นักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการอย่างต่อเนื่อง

๑๒ มีศูนย์ประสานงานเข้าชมแหล่งเรียนรู้ หรือ จัดทำระบบ ประสานงานทางออนไลน์ ทั้งนี้ เพื่อ เป็นประโยชน์ และ ความสะดวกแก่ผู้สนใจมาประสานงาน สอบถามข้อมูลในการเข้ามาชมและศึกษาค้นคว้า

๑๓ มีการจัดการรายได้เพื่อดำเนินจัดกิจกรรมแหล่งเรียนรู้ ตามความเหมาะสม และมีการทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายของการจัดการแหล่งเรียนรู้โปร่งใส และ ตรวจสอบได้ เพื่อความน่าเชื่อถือของชุมชน ในการร่วมมือกับ คณะกรรมการแหล่งเรียนรู้ชุมชน

๑๒.๗ มีการประชุมประเมินผลการดำเนินงาน

๑๒.๘ มีการสรุปผลการดำเนินงานเผยแพร่สู่คนในชุมชน และ

สาธารณชนต่อไป^{๑๑๘}

๑๓. การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชน

หลังจากที่มีการจัดทำแหล่งเรียนรู้แล้ว และ มีการทดลองใช้งาน เปิดให้บริการ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือ บุคคลภายนอก ได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาองค์ความรู้ ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล และ เนื้อหาความรู้ในคัมภีร์ไบเบิล ขั้นต่อไปที่สำคัญ ที่ชุมชนควรนำมา พัฒนาต่อ คือ การพัฒนาเป็น แหล่งท่องเที่ยวชุมชน หรือ การท่องเที่ยวชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ อย่างกว้างขึ้น โดยใช้คัมภีร์เป็นฐานในการพัฒนาชุมชน ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีอัตลักษณ์ ซึ่งจะ นำมาซึ่งความสมดุลทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และ สิ่งแวดล้อม ที่มั่นคงให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยมี ขั้นตอนการพัฒนา ดังนี้

๑๓.๑ อบรมชาวบ้านเกี่ยวกับ ความสำคัญ และ วิธีการ พัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนให้ประสบความสำเร็จ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้

^{๑๑๘} ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช, การอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลล้านนา, (ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช กรม ส่งเสริมวัฒนธรรม : กทม, ๒๕๖๐), หน้า ๔๒.

๑๓.๒ ถ้ามองความคิดเห็น และ ความต้องการของชุมชนว่า ควรมีการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนหรือไม่ ถ้าส่วนใหญ่มีมติทำ ถึง ควรพัฒนาต่อ

๑๓.๓ แต่งตั้งคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชน ประกอบด้วย วัด บ้าน โรงเรียน ราชการ นักวิชาการ ขั้นตอนนี้ เป็นขั้นหลังจาก ชุมชนมีมติให้พัฒนาเป็นชุมชนท่องเที่ยว

๑๓.๔ ประชุมคณะกรรมการร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน

๑๓.๕ ประชุมจัดทำโครงสร้างการบริหารงาน และ แบ่งงานให้กรรมการรับผิดชอบดำเนินงานแต่ละแผนก

๑๓.๖ ประชุมกำหนดรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวชุมชนให้ชัดเจน และ หาร่วมกันหาอัตลักษณ์ของชุมชน ผ่านเนื้อหาคัมภีร์โบราณ เช่น สถานที่สำคัญมีเรื่องเล่าสามารถพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนมีที่ไหนบ้าง ประวัติของชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม การแต่งกาย การแสดง ธรรมชาติ ศิลปะ ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก อาหาร ที่พัก เส้นทางท่องเที่ยว วิธีการนำเสนอที่น่าสนใจและสอดคล้องกัน ระเบียบต่าง ๆ เกี่ยวกับการให้บริการ และ การให้บริการ วันเวลาในการเปิดให้บริการ ^{๑๑๙}

๑๓.๗ ดำเนินการตามแผน ในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนตาม อัตลักษณ์ที่ได้มีมติร่วมกันของคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชน เริ่มจาก

๑. สืบหาข้อมูลการท่องเที่ยวเกี่ยว อันเป็น อัตลักษณ์ เกี่ยวกับของชุมชนทั้งหมดทุกด้าน และ จัดทำเป็นข้อมูลไว้

๒. พัฒนา ปรับปรุง ซ่อมแซม สถานที่แหล่งท่องเที่ยว และ แหล่งบริการการท่องเที่ยวในชุมชนแต่ละแห่ง จำนวนตามที่กำหนดไว้ ให้มีอัตลักษณ์สอดคล้องกัน ให้เรียบร้อย ตามมาตรฐานการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เช่น ระบบสาธารณูปโภค ระบบการรักษาความปลอดภัย ความสวยงาม รูปแบบความเป็นอัตลักษณ์ของสถานที่ เป็นต้น

๓. พัฒนา ปรับปรุง ซ่อมแซม สร้าง บรรยากาศโดยรวมของชุมชน ให้เป็นอัตลักษณ์สอดคล้องกันกับแผนพัฒนาท่องเที่ยวที่กำหนดไว้

๔. นำป้ายต่าง ๆ ติดตั้งและ จัดแสดง ให้เรียบร้อยทุกจุดในชุมชนท่องเที่ยว เช่นป้ายสถานที่ท่องเที่ยว ป้ายบอกทาง ป้ายให้ความรู้ต่าง ๆ เป็นต้น

๕. นำเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยว หรือ ให้บริการการท่องเที่ยวมาติดตั้งให้เรียบร้อย เช่น ระบบคิวอาร์โค้ดชำระค่าบริการ ระบบคอมพิวเตอร์ เครื่องเสียง ทีวี และ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

๖. พัฒนา และ พัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ศิลปะการแสดง และ ประเพณีวัฒนธรรม อันเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งเนื้อหาที่มีที่มาจากคัมภีร์โบราณ นำมาจัดฟื้นฟูทำให้เกิดขึ้นกับชุมชน เพื่อสนับสนุนความน่าสนใจทำให้การท่องเที่ยวมี

^{๑๑๙} ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช, การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณล้านนา, (ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช กรมส่งเสริมวัฒนธรรม : กทม, ๒๕๖๐), หน้า ๕๐.

ชีวิต ไว้ต้อนรับคณะท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมสถานที่ และ ยังได้ชม ศิลปะการแสดง และ ประเพณี วัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

๗. พื้นฟู และ พัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้อง ได้ ได้แก่ อาหาร ยารักษาโรค ของที่ระลึก งานศิลปะ เครื่องแต่งกาย และอื่น ๆ อันเป็นอัตลักษณ์ ของชุมชน ซึ่งเนื้อหามีที่มาจากคัมภีร์ไบเบิล นำมาผลิตใหม่ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนในการสร้าง รายได้ เพื่อสนับสนุนความน่าสนใจทำให้การท่องเที่ยวมีชีวิต ไว้ต้อนรับคณะท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชม สถานที่ และ ยังได้อุดหนุนสินค้าทางวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เป็นการกระจายรายได้สู่ ชุมชนโดยตรง

๘. จัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยว

๙. ทดลองท่องเที่ยวตามโปรแกรมที่จัดไว้

๑๐. ประกาศรับสมัครมัคคุเทศก์จิตอาสาในชุมชน

ทั้งเยาวชน และ ประชาชนทั่วไป

๑๑.อบรมมัคคุเทศก์ เกี่ยวกับความรู้แหล่งท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์ ศิลปะการแสดง ประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ที่มีความเชื่อมโยงกับ คัมภีร์ไบเบิล วิธีการต้อนรับนักท่องเที่ยว และ วิธีการนำเสนอ การทำกิจกรรม ตามลำดับ

๑๒ มีพิธีเปิดแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ เชิญ ทุกฝ่าย บ้าน วัด โรงเรียน ราชการ นักวิชาการ ทั้งภายในชุมชน และ นอกชุมชน เข้าร่วมเปิดงาน และ ท่องเที่ยวในชุมชนตามที่ทางฝ่ายจัดงานจัดพาหนะไว้ให้ เช่น รถราง รถสองแถว หรือ วิธีการเดิน การปั่นจักรยาน แล้ว แต่โปรแกรมการท่องเที่ยวที่จัดไว้ โดยมีคณะมัคคุเทศก์ที่ผ่านการอบรม เป็นผู้นำ เสนอ และ แบ่งงานกันต้อนรับแต่ละจุด จนครบตามโปรแกรม

๑๓ มีการจัดทำระบบเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนใน และ โปรแกรมการท่องเที่ยว ในหลาย ๆ รูปแบบอย่างต่อเนื่อง และ ทันสมัย เช่น ทางสื่อสิ่งพิมพ์ หรือ สื่อออนไลน์ต่าง ๆ เพื่อสร้างความสนใจ เชิญชวนให้ นักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการอย่างต่อเนื่อง

๑๔ มีศูนย์ประสานงานด้านการท่องเที่ยวประจำ ชุมชน หรือ จัดทำระบบประสานงานทางออนไลน์ ทั้งนี้ เพื่อ เป็นประโยชน์ และ ความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่จะประสานงานสอบถามข้อมูลในการเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน ตามโปรแกรมที่ได้มีการ นำเสนอและเผยแพร่ ตามสื่อต่าง ๆ

๑๕ มีการจัดทำระบบจัดหารายได้แบบหลายหลาย และ เป็นประโยชน์ต่อชุมชนโดยรวม และ มีการทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายของการจัดการท่องเที่ยว ชุมชนอย่างโปร่งใส และ ตรวจสอบได้ เพื่อความน่าเชื่อถือของชุมชน ในการร่วมมือกับ คณะกรรมการ จัดการท่องเที่ยวชุมชน

๑๓.๘ มีการประชุมประเมินผลการดำเนินงาน

๑๓.๙ มีการสรุปผลการดำเนินงานทุกด้าน เผยแพร่สู่คนใน
ชุมชน และ สาธารณะชนต่อไป เพื่อความมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน^{๑๒๐}

^{๑๒๐}สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโฆราณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูง
เม่น วัดสูงเม่น, (ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล : ไทยอุตุสหะการพิมพ์, ๒๕๕๙),
หน้า ๔๗.

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ๒) เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัย แบบผสมผสานทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) และ การวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน” ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยโดยตอบคำถามการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๔ ข้อโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และ การใช้ชุดปฏิบัติการสร้างเครือข่ายแบบมีส่วนร่วม (PAR) ผลการวิจัยสรุปผลได้ดังนี้

๕.๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ จำนวนวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

๕.๑.๑.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

ผลการวิจัย พบว่า มีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ได้แก่ ๑) กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ๒) กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ๓) กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ๔) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ๕) กระบวนการพัฒนาความรู้ ๖) กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ และ ๗) กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ โดยมีรายละเอียดดังนี้

กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ประกอบด้วย ๒ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การสืบค้นประวัติ และ ๒) การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก

กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๒) กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓) จัดโครงสร้างองค์กร ๔) การบริหารงบประมาณ และ ๕) การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

กระบวนการที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ประกอบด้วย ๑๓ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ๒) การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน

๓) การถ่ายภาพคัมภีร์ไบเบิลก่อนนำออกมาอนุรักษ์ ๔) การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์ ๕) การตรวจสอบสภาพคัมภีร์ ๖) การทำความสะอาดคัมภีร์ ๗) การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ ๘) การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ ๙) การบันทึกคัมภีร์ไบเบิลด้วยระบบดิจิทัล ๑๐) การห่อธัมม์ ๑๑) การติตรหัสคัมภีร์ ๑๒) การเก็บคัมภีร์ และ ๑๓) การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี

กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย ๖ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ๒) การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ๓) การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ ๔) การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ๕) การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย และ ๖) การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์

กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนาความรู้ ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) ปรัชญา ๒) ปฏิบัติ และ ๓) ปฏิเวธ

กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ประกอบด้วย ๖ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒) การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบการนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ ๓) การจัดระบบองค์ความรู้ ๔) การจัดหาและเตรียมสถานที่ที่เหมาะสม ๕) การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ และ ๖) การประเมินผลการดำเนินงาน

กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ ประกอบด้วย ๒ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) เผยแพร่ประจำ และ ๒) เผยแพร่เคลื่อนที่

๕.๑.๑.๒ จำนวนวรรณกรรมไบเบิล ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

ผลการวิจัย พบว่า มีวรรณกรรมไบเบิลอักษรธัมม์ล้านนา อักษรธัมม์อีสาน และอักษรไทยน้อยรวม ๕ จังหวัดได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย รวมจำนวน ๑๓ หมวด โดยประยุกต์จากเกณฑ์การจัดหมวดคัมภีร์ไบเบิลของจึงได้สำรวจและได้ใช้เกณฑ์การจัดหมวดคัมภีร์ไบเบิลของ ตามแบบหลักสากล (An Analysis of the Pāli Canon) โดย สุวิภา จำปาวัลย์ จากโครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาการศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๒๕๕๖ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ไบเบิลตามหลักสากล จำแนกเป็นหมวดใหญ่ได้ทั้งหมด ๒๖ หมวด หมวดย่อยตามชื่อธรรมที่พบและมีชื่อเรียกตามหลักสากล แต่ผู้วิจัยได้นำมาประยุกต์จัดเพียง ๑๓ หมวด ตามความเหมาะสมของเวลาและสถานการณ์ในการทำวิจัย และมีจำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน) รวมทั้งหมด ๙๐๗ เรื่องที่ปรากฏในกลุ่มจังหวัดใกล้เคียงแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

หมวดที่ ๑ คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน จำนวน ๕๑๙ เรื่อง

หมวดที่ ๒ บทสวดมนต์ จำนวน ๑๐ เรื่อง

หมวดที่ ๓ อานิสงส์ จำนวน ๔๐ เรื่อง

หมวดที่ ๔ ชาดก จำนวน ๕๐ เรื่อง

หมวดที่ ๕ โอวาทคำสอน จำนวน ๑๔ เรื่อง

หมวดที่ ๖ ประเพณี – พิธีกรรม จำนวน ๒๙ เรื่อง

หมวดที่ ๗ ธรรมทั่วไป ๕๕ เรื่อง

หมวดที่ ๘ นิยายธรรม จำนวน ๓๗ เรื่อง

หมวดที่ ๙ นิยายพื้นบ้าน จำนวน ๖๘ เรื่อง
 หมวดที่ ๑๐ ตำนานพระพุทธศาสนา จำนวน ๕๖ เรื่อง
 หมวดที่ ๑๑ กฎหมาย จำนวน ๗ เรื่อง
 หมวดที่ ๑๒ กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง จำนวน ๑๗ เรื่อง
 หมวดที่ ๑๓ ตำรายา จำนวน ๕ เรื่อง
 รวมทั้งหมด ๙๐๗ เรื่อง
 (รายชื่อวรรณกรรม ตูภาคผนวก ค)

๕.๑.๒ งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

ผลการวิจัย พบว่า วรรณกรรมโบราณที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีสำนวนมากกว่าวรรณกรรมโบราณทุกเรื่องที่ปรากฏในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยมีสำนวนที่พบ ๑๐๐ สำนวน

และ เรื่องที่เป็นที่นิยมถวายทานมากที่สุด มีการนำมาแสดงธรรมบ่อยที่สุด และมีอิทธิพลที่สุด อยู่ ๓ เรื่อง คือ ๑) อานิสงส์เวสสันดร ๒) กัณฑ์มัทรี และ ๓) กัณฑ์กุมาร ดังนั้น ผู้ศึกษาวิจัย จึงมีความยินดีอย่างยิ่งที่จะนำเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก โดยได้คัดเลือก ตอนที่สำคัญ ๓ ตอน ได้แก่ ๑) อานิสงส์เวสสันดร ๒) กัณฑ์กุมาร และ ๓) กัณฑ์มัทรี โดยสำนวนฉบับวงศา ของ หอธัมม วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งได้จาร (สร้างขึ้น) โดยหลวงปู่ครูบาภุญจนธรรมาวาส มหาเถร อดีตเจ้าอาวาสวัดสูงเม่น และ ได้รับการยกย่องว่าเป็น ปฐมสังฆครูบาแห่งล้านนาไทย ผู้สร้าง คัมภีร์โบราณล้านนามากที่สุดในโลก โลก โดยได้คัดเลือก ตอนที่สำคัญ ๓ เรื่อง จากทั้งหมด ๑๖ เรื่อง นำมาปริวรรตจากอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทย ได้แก่ ๑) อานิสงส์เวสสันดร จำนวน ๑ ผูก มี ๔๐ หน้าใบลาน ๒) กัณฑ์กุมาร จำนวน ๑ ผูก มี ๕๐ หน้าใบลาน และ ๓) กัณฑ์มัทรี จำนวน ๑ ผูก มี ๕๕ หน้าใบลาน โดยมีเนื้อหาแปลเป็นภาษาไทยโดยสังเขปดังนี้

๑. คัมภีร์อานิสงส์เวสสันดร ฉบับวงศา

อานิสงส์การของกัณฑ์เทศน์มหาชาติ การตั้งใจฟังเทศน์มหาชาติให้จบเพียงวันเดียวครบบริบูรณ์ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์จะเป็นเหตุให้สำเร็จความปรารถนาทุกประการดังนี้

๑. เมื่อตายจากโลกนี้แล้ว จะมีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้า พระนามว่า ศรีอริยเมตไตย ในอนาคต
๒. เมื่อดับขันธไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จะเสวยทิพย์สมบัติมโหฬาร
๓. เมื่อตายไปแล้วไม่ไปเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔
๔. เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์อีกรอบจะได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐี มีสุขภาพดี มีสติปัญญาดี พร้อมทั้งจะมีเวลาปฏิบัติธรรมเต็มที่
๕. เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์จะมีรูปร่างลักษณะมีสง่าราศี มีเสื้อผ้าอาภรณ์ที่ครบสมบูรณ์

๖.เมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์จักเป็นที่รักของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย และมีบริวารมาก และ ยังได้กล่าวถึงอาณิสสแห่งการฟังธรรมของแต่ละกัณฑ์ไว้ดังนี้

๑) กัณฑ์ทศพร มี ๑๙ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักสมปรารถนาในสิ่งที่อธิษฐานไว้ และมีที่อยู่อาศัยอันดีงาม มียานพาหนะ มีบริวาร และมีสมบัติพร้อมทุกประการ

๒) กัณฑ์หิมพานต์ มี ๓๔ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักสมปรารถนา มีบุตรอันประเสริฐมาเกิด มีภรรยาที่สวยงามและเป็นผู้มีบุญ และมีทรัพย์สมบัติบ้านเรือนบริบูรณ์

๓) กัณฑ์ทานกัณฑ์ มี ๑๙๐ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีบริวารครบถ้วน มียานพาหนะ และมีข้าวของครบบริบูรณ์

๔) กัณฑ์วนประเวศน์ มี ๕๗ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีปัญญามาก มีทรัพย์สมบัติมาก และมีโชคลาภ

๕) กัณฑ์ชูชก มี ๗๙ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีรูปสมบัติ มีเสน่ห์ ได้คู่ครองที่ถูกต้อง และมีบริวารคนใช้

๖) กัณฑ์จุลพน มี ๓๕ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีได้อยู่ในที่ร่มรื่น อากาศดี มีทรัพย์สมบัติ มีอาหารบริบูรณ์ และมีที่อยู่ที่น่ารื่นรมย์

๗) กัณฑ์มหาพน มี ๘๐ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักอุดมไปด้วยไร่นา สวนพืชผัก ต้นไม้มากมาย มีสระน้ำเต็มไปด้วยบัว เต็มไปด้วยพืชพรรณพันธุ์ และ อุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารการกิน

๘) กัณฑ์กุมาร มี ๑๐๑ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักเป็นโพธิสัตว์ เป็นปัจเจกพุทธเจ้า บรรลุธรรมได้ง่าย ได้พบพระศรีอริยเมตไตรย และได้เป็นพระอรหันต์ได้ง่าย บรรลุนิพพานได้ง่าย

๙) กัณฑ์มัทรี มี ๙๐ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พะละ

๑๐) กัณฑ์สักกบรรพ มี ๔๓ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีโชคลาภตลอด เป็นที่รักของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ทำกิจอันใดสำเร็จได้ง่าย และ พระยาอินทร์ให้พร

๑๑) กัณฑ์มหาธาตุน มี ๖๙ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีโภคทรัพย์มาก มีญาติพี่น้องมาก มีเครื่องประดับมาก มีบริวารรับใช้มาก และมีพาหนะ

๑๒) กัณฑ์ฉกษัตริย์ มี ๓๖ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักมีโภคทรัพย์มาก ไปไหนปลอดภัย ไม่มีศัตรู และมีความสุขความเจริญได้เร็ว

๑๓) กัณฑ์นครกัณฑ์ มี ๔๘ คาถา ผู้ใดได้ฟังและบูชากัณฑ์นี้ จักได้เป็นผู้นำ เป็นเจ้าเมืองที่มีบารมีมาก มีบริวารเก่ง ๆ มาช่วยงานมาก และ ได้เกิดมาในตระกูลที่ประเสริฐ

๒) คัมภีร์กัณฑ์กุมาร ฉบับวงศา

พระนางมัทรีทรงสุบินร้ายว่า มีบุรุษผิวดำร่างสูงใหญ่นุ่งผ้าย้อมฝาด สองหู ทัตดอกไม้แดง มือถือดาบใหญ่ ตรงเข้าจิกพระเกศาแล้วแทงดาบใส่ดวงพระเนตร ควักดวงตาออกไป ทั้งสองข้าง จากนั้นกรีดพระอุระควักเอาพระทัยไปทั้งดวง พระนางร้องลั่นสะดุ้งตื่นบรรทมพระวรกาย ลั่น สะท่าย รีบไปหาพระเวสสันดรเพื่อจะให้ทำนายฝัน แต่เมื่อเข้าไปในอาศรมพระเวสสันดรก็ ตรงตรัสว่า "น้องหญิงจงเล่าความอยู่ที่ข้างนอกเถิด" พระนางมัทรีทรงทูลเล่าพระสุบินนั้นพระทัย ลั่น พระเวสสันดรทรงทราบว่าจะเกิดอะไรขึ้นในรุ่งเช้า แต่ทรงตรัสแก่พระนางว่าเป็นความตรากตรำ ลำบาก จึงทำให้เกิดธาตุวิปริตดังนี้ เมื่อรุ่งเช้าพระนางมัทรีมีกลางสังหรณ์ไม่ยอมเสด็จเข้าป่า จึงตรัส สั่งพระโอรสและธิดาให้อยู่ใกล้ ๆ เสด็จพ่อ

ครั้งพระนางมัทรีไปแล้ว เฒ่าชูชกจึงรีบเข้าไปยังบริเวณอาศรมทันที เมื่อ พระกุมารชาติเข้าไปถามต้อนรับ ชูชกสังเกตเห็นว่าพระกุมารเป็นเด็กฉลาด จึงทรงร้องทวาดไล่ไปด้วย หวังจะข่มให้กลัวแล้วหนีไป แล้วเฒ่าชูชกก็เข้าเฝ้าพระเวสสันดรพยายามอ้างถึงความลำบากยากเข็ญ นานาประการ ในการเดินทางฝ่าอันตรายมาถึงป่านี้ ก็เพื่อขอขยับบุตรไปช่วยงานที่บ้าน เนื่องจากตน จนยากไม่มีเงินซื้อหาสได้ พระเวสสันดรทรงตรัสอนุญาต ชาลีกุมารแอบได้ยินจึงพาน้องสาวไปซ่อนที่ ใต้ใบบัวข้างสระน้ำ เฒ่าชูชกเห็นเด็กทั้งสองหายไป ก็แกล้งตีเตียนตัดพ้อพระเวสสันดรด้วยคำบริภาษ ว่า "ไหนละที่พระองค์บริจาคตาน ปากยกให้แก่ไหนละเด็กร้ายทั้งสองคงจะคิดหนีไปแล้ว พระองค์ มิได้มีจิตบริจาคตานตามที่ลั่นสัจจะไว้เลย"

เมื่อสดับดังนั้น พระเวสสันดรจึงทรงเสด็จออกตามหาทั่วบริเวณ ชาลีราช กุมารมียอกให้พระราชาบิดาออกร้องเรียกนานไป จึงจูงน้องออกมา พระเวสสันดรขอให้ค้นหา ชาลี ติดตามเฒ่าชูชกไปเถิด แต่ให้รอรำลาพระนางมัทรีก่อน เฒ่าชูชกไม่ยอมฟัง รีบหาเชือกเถาว์ลย์มา ผูกมัดพระโอรสพระธิดา แล้วเอาหวายเข้ยนตีต่อหน้าพระเวสสันดร พลังฉุดกระชากลากไปอย่าง โหดเหี้ยม ค้นหา ชาลี ถูกตีรุนแรงก็ทำให้หาพระบิดาพระมารดา พระเวสสันดรทรงกินแสง แต่ก็ตั้ง มั่นในสัจจะที่ พระองค์ ตั้งจิตไว้ ก่อนไปนั้นชูชกว่า ถ้าจะไถตัวกันหาชาลีได้ ต้อง ให้ ทาส ทาสี ช้าง ม้า โคนม ทองคำ สิ่งละ ๑๐๐ แก่ชูชก ครั้นเมื่อเฒ่าร้ายนำตัวพระกุมารและ กุมารีไปแล้ว ก็ให้เกิดอัศจรรย์ดินฟ้าวิปริตครืนครื้น ฟ้าผ่าน่าสะพรึงกลัวไปทั่วป่าหิมพานต์

๓) คัมภีร์กัณฑ์มัทรี ฉบับวงศา

พระนางมัทรีฝันร้ายว่ามีบุรุษมาทำร้าย จึงขอให้พระเวสสันดรทำนายฝัน ให้ แต่พระนางก็ยังไม่วายพระทัย ก่อนเข้าป่า พระนางฝากพระโอรสกับพระธิดากับพระเวสสันดรให้ ช่วยดูแล หลังจากนั้นพระนางมัทรีก็เสด็จเข้าป่าเพื่อหาผลไม้มาปรนนิบัติพระเวสสันดรและสอง กุมาร ขณะที่อยู่ในป่า พระนางพบว่าธรรมชาติผิดปกติไปจากที่เคยพบเห็น เช่นต้นไม้ที่เคยมีผลก็ กลายเป็นต้นไม้ที่ไม่มีแต่ดอก ต้นที่เคยมีกิ่งโน้มลงมาให้พอกับผลได้ง่าย ก็กลับกลายเป็นต้นตรงสูงเก็บผล ไม่ถึง ทั้งท้องฟ้าก็มีมืดมิด ขอบฟ้าเป็นสีเหลืองให้รู้สึกหวั่นหวาดเป็นอย่างยิ่ง ไม้คานที่เคยหาบแสกรก ผลไม้ก็พลัดตกจากป่า ไม้ตะขอกที่ใช้เกี่ยวผลไม้พลัดหลุดจากมือ ยิ่งพาให้กังวลใจยิ่งขึ้นบรรดาเทพยดา ทั้งหลายต่างพากันกังวลว่า

หากนางมัทรีกลับออกจากป่าเร็วและทราบเรื่องที่พระเวสสันดร ทรง
 บริจาคพระโอรสธิดาเป็นทาน ก็จะต้องออกติดตามพระกุมารทั้งสองคืนจากชูชก พระอินทร์จึงส่ง
 เทพบริวาร ๓ องค์ให้แปลงกายเป็นสัตว์ร้าย ๓ ตัว คือราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือ
 เหลือง ขวางทางไม่ให้เสด็จกลับอาศรมได้ตามเวลาปกติ เมื่อล่วงเวลาดึกแล้วจึงหลีกทางให้พระนาง
 เสด็จกลับอาศรม เมื่อพระนางเสด็จกลับถึงอาศรมไม่พบสองกุมารก็โศกเศร้าเสียพระทัย เทียวตาม
 หาและร้องไห้คร่ำครวญ พระเวสสันดรทรงเห็นพระนางเศร้าโศก จึงหาวิธีตัดความทุกข์โศกด้วยการ
 แกล้งกล่าวหานางว่าคิดนอกใจคบหากับชายอื่น จึงกลับมาถึงอาศรมในเวลาดึก เพราะทรงเกรงว่าถ้า
 บอกความจริงในขณะที่พระนางกำลังโศกเศร้าหนักและกำลังอ่อนล้า พระนางจะเป็นอันตรายได้ ใน
 ที่สุดพระนางมัทรีทรงคร่ำครวญหาลูกจนสิ้นสติไป ครั้นเมื่อฟื้นขึ้น พระเวสสันดรทรงเล่าความจริง
 ว่า พระองค์ได้ประทานกุมารทั้งสองแก่ชูชกไปแล้วด้วยเหตุผลที่จะทรงบำเพ็ญทานบารมี พระนาง
 มัทรีจึงทรงค่อยหายโศกเศร้าและทรงอนุโมทนาในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรด้วย

คัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก เป็นคัมภีร์ที่มาจาก อัมมบทขุททกนิกาย ซึ่ง
 กล่าวว่า เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นพุทธดำรัสที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสแก่ภิกษุสงฆ์ชีนาสพสอง
 หมื่นรูป และพระประยูรญาติที่นิโครธารามหาวิหารในนครกบิลพัสดุ์ ในคราวเสด็จโปรดพระเจ้าสุ
 ทโธนะพุทธบิดา และพระวงศ์ศากยะบรรดาพระประยูรญาติไม่ปรารถนาจะทำความเคารพ
 พระองค์ ด้วยเห็นว่าอายุน้อยกว่า

พระองค์ทรงทราบความคิดนี้จึงทรงแสดงยมกปฎิหาริย์ โดยเสด็จขึ้น
 เบื้องหน้าอากาศแล้วปล่อยให้ฝูงละอองธุลีพระบาทตกลงสู่เศียรของพระประยูรญาติทั้งหลาย พระ
 ประยูรญาติจึงได้ละทิ้งทิฐิแล้วถวายบังคมพระพุทธรูปเจ้า ขณะนั้นได้เกิดฝนโบกขรพรรษ พระภิกษุ
 ทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์จึงได้ทูลถาม พระพุทธรูปเจ้าจึงตรัสว่าฝนชนิดนี้เคยตกมาแล้วในอดีต แล้วจึง
 ทรงแสดงธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือเรื่องมหาชาติให้แก่พระภิกษุและพระประยูรญาติ
 มหาเวสสันดรชาดก เป็นชาดกที่มีความสำคัญมากกว่าชาดกอื่น ๆ เพราะพระบารมีของพระโพธิสัตว์
 ได้บำเพ็ญบริบูรณ์ในพระชาตินี้ มหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๐ บารมี คือ

ทานบารมี = ทรงบริจาคทรัพย์สิน ช้าง ม้า ราชรถ พระกุมารทั้งสองและ
 พระมเหสี

ศีลบารมี = ทรงรักษาศีลอย่างเคร่งครัดระหว่างทรงผนวชอยู่ ณ เขาวงกต

เนกขัมมบารมี = ทรงครองเพศบรรพชิตตลอดเวลาที่ประทับ ณ เขาวงกต

ปัญญาบารมี = ทรงบำเพ็ญภาวนามัยปัญญาตลอดเวลาที่ทรงผนวช

วิริยาบารมี = ทรงปฏิบัติมิได้ย่อหย่อน

สัจจบารมี = ทรงลั่นพระวาจายกกุมารให้ชูชก เมื่อพระกุมารหลบหนีก็ทรง
 ติดตามให้

ขันติบารมี = ทรงอดทนต่อความยากลำบากต่าง ๆ ขณะที่เดินทางมายังเขา
 วงกต และตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น แม้แต่ตอนที่ทอดพระเนตรเห็นชูชกเขี่ยนตีพระกุมารอย่าง
 ทารุณพระองค์ก็ทรงข่มพระทัยไว้ได้

เมตตาบารมี = เมื่อพราหมณ์เมืองกลิงคราชภูร์ มาทูลขอช้างปัจจัยนาค เนื่องจากเมืองกลิงคราชภูร์ฝนแล้ง ก็ทรงพระเมตตาตาประทานให้ และเมื่อชูชกมาทูลขอสองกุมาร อ้างว่าตนได้รับความลำบากต่าง ๆ พระองค์ก็มีเมตตาประทานให้ด้วย

อุเบกขาบารมี = เมื่อทรงเห็นสองกุมารถูกชูชกเขี่ยนตี วิงวอนให้พระองค์ช่วยเหลือ ทรงบำเพ็ญอุเบกขา คือทรงวางเฉย เพราะทรงเห็นว่าได้ประทานเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชูชกไปแล้ว

อธิษฐานบารมี = คือทรงตั้งมั่นที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จโพธิญาณาเบื้องหน้าก็มีได้ทรงย่อท้อ จนพระอินทร์ต้องประทานความช่วยเหลือต่าง ๆ เพราะพระทัยอันแน่วแน่ของพระองค์

หลังจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทำให้พระประยูรญาติละหิฐยอมถวายบังคม ก็บังเกิดฝนโบกขรพรรษ พระภิกษุทั้งหลายจึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสเล่าว่า ฝนชนิดนี้เคยตกมาแล้วในอดีต พระองค์จึงทรงแสดงธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือเรื่องมหาชาติ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ตามลำดับ

๕.๑.๓ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

ผลการวิจัยพบว่า ได้วิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ได้คัดเลือกมาปริวรรต เนื่องจากเป็นวรรณกรรมใบลานที่เป็นที่นิยมถวายมากที่สุด ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้สามารถจำนวนประโยชน์ที่มีผลต่อชุมชนได้ ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านสังคม ๒) เศรษฐกิจ ๓) ด้านสิ่งแวดล้อม ๔) ด้านพุทธศิลปกรรม และ ๕) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีรายละเอียดดังนี้

ด้านที่ ๑ ด้านสังคม ประกอบด้วย ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑.๑. วิถีชีวิตการให้ ประกอบด้วย ๑) อามิสทาน ๒) ธรรมทาน และ ๓) อภัยทาน

๑.๒ ประเพณีวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

๑.๒.๑ ประเพณีหลัก ได้แก่ ๑) ประเพณียี่เป็ง และ ๒) งานบุญผะเหวด

๑.๒.๒ ประเพณีรอง ได้แก่ ๑) กิจกรรมตามธัมมปีเกิด

๒) ประเพณีปีใหม่เมือง ๓) ประเพณีกินสลาก ๔) ประเพณีฮ้ำปราสาทส่งสการเผาศพพระ

๕) ประเพณีประจำปีชุมชน และ ๖) กิจกรรมในวาระโอกาสพิเศษ

ด้านที่ ๒ ด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑.๑ อาชีพ ประกอบด้วย ๑) เกษตรกร ๒) อาชีพช่าง ๓) ค้าขาย ๔) มัคทายก ๕) จัดงาน ๖) การแสดง ๗) การออกแบบ ๘) โฆษกพิธีกร และ ๙) ครู

๑.๒ การท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๑) การท่องเที่ยวเชิงประเพณี
๒) การท่องเที่ยววิถีชุมชน และ ๓) การท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

ด้านที่ ๓ ด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย ๓ ระดับ ได้แก่

๑.๑ ระดับวัด ประกอบด้วย ๑) สิ่งแวดล้อมงานพุทธศิลป์ และ
๒) สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

๑.๑ ระดับชุมชน ประกอบด้วย ๑) สิ่งแวดล้อมอัตลักษณ์ชุมชน และ
๒) สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

๑.๓ ระดับสาธารณะ

ด้านที่ ๔ ด้านพุทธศิลปกรรม ประกอบด้วย ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑.๑ จิตรกรรม ประกอบด้วย ๑) จิตรกรรมฝาผนังในวัด และ
๒) จิตรกรรมบนวัสดุต่าง ๆ ได้แก่ ๑. ภาพวาดเกี่ยวกับตัวละคร ๒. การขีดเขียน และ ๓. การทำ
เป็นภาพเทคโนโลยี

๑.๒ ประติมากรรม ประกอบด้วย ๑) ประติมากรรมแบบนูนต่ำ
๒) ประติมากรรมแบบนูนสูง และ ๓) ประติมากรรมแบบลอยตัว

๑.๓ สถาปัตยกรรม ประกอบด้วย ๑) ระดับวัด ได้แก่ ๑. สิ่งก่อสร้าง
ภายในวัด และ ๒) รูปแบบแผนผังวัด และ ๒) ระดับชุมชน ได้แก่ ๑. งานมงคล และ ๒. งานอวมงคล

ด้านที่ ๕ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑.๑ ด้านวรรณศิลป์ ประกอบด้วย

๑.๑.๑ อารมณวรรณกรรม ได้แก่ ๑) อารมณปลื้มปิติ ๒) อารมณ
เพลิดเพลีน และ ๓) อารมณสะเทือนใจ

๑.๑.๒ เนื้อหามีหลักธรรม ได้แก่ ๑) การให้ทาน ๒) การรักษาศีล เจริญ
ภาวนา และ ๓) ความกตัญญูทวดเวที

๑.๑.๓ รูปแบบในการนำเสนอ ได้แก่

๑.๑.๓.๑ สำนวนวรรณกรรม ประกอบด้วย ๑) ความเชื่อว่ามี
อานิสงส์มาก และ ๒) ประกวดสำนวนเทศน์

๑.๑.๓.๒ ทำนองในการเทศน์

๑.๑.๓.๓ รูปแบบการจัดงาน ได้แก่ ๑) จัดเต็มรูปแบบ เทศกาล
เป็ง และ บุญผะเหวด และ ๒) จัดเป็นกรณีพิเศษ คือ ๑) การจัดงานมงคล และ ๒. งานอวมงคล

๑.๒ ผลิตภัณฑ์อัตลักษณ์ชุมชน ประกอบด้วย ๑) งานพุทธศิลปกรรมในวัดของ
ชุมชน และ ๒) วิถีชีวิตธรรมชาติ

๕.๑.๔ เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

ผลการวิจัยพบว่า ประกอบด้วย ๒ เครือข่ายใหญ่ ได้แก่ ๑) เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ ๒) เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีกระบวนการ ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนในการสร้างเครือข่าย ได้แก่ ๑) การทำ MOU แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) พัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำจังหวัด ๓) การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และ ๔) การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การทำ MOU แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยใช้วิธีประสานแต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยเลือกชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ จัดหัตถละ ๑ แห่ง จำนวน ๕ จังหวัด จึงทำให้เกิดเครือข่าย ดังนี้ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสีนฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสู่เม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดเลย ร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ โดยได้จัดงาน MOU อย่างเป็นทางการ ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสู่เม่น จังหวัดแพร่

ขั้นตอนที่ ๒ การพัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำจังหวัด โดยพัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณแต่ละจังหวัด จำนวน ๕ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย ๒) ชุมชนวัดหลวงราชสีนฐาน อ.เมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ๓) ชุมชนวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จังหวัดน่าน ๔) ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสู่เม่น จังหวัดแพร่ และ ๕) ชุมชนวัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดเลย ให้เป็นต้นแบบ ระดับจังหวัด ๆ ละ ๑ แห่ง รวม ๕ จังหวัด ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ด้วยวิธีการจัดทำป้ายชูดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๑๐ ชุด ไว้ประจำศูนย์เรียนรู้ของแต่ละชุมชน และ ร่วมจัดระบบและรูปแบบการนำเสนอเรื่องของการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในศูนย์เรียนรู้ของแต่ละแห่ง

ขั้นตอนที่ ๓ การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยพัฒนาชุมชนที่มีการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณระดับเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ให้เป็นชุมชนต้นแบบอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ประจำเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน จำนวน ๑ ชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสู่เม่น จังหวัดแพร่ ด้วยวิธีการจัดทำป้ายองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ จำนวน ๑๐ ชุด และ จัดระบบและรูปแบบการนำเสนอเรื่องของการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในศูนย์เรียนรู้ และ จัดทำป้าย ศูนย์เรียนรู้เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย

ขั้นตอนที่ ๔ การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยจัดเสวนาการอนุรักษ์

คัมภีร์ไบเบิล และ ประโยชน์ของวรรณกรรมสำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย จำนวน ๕ จังหวัด ร่วมกับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิลอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จัหวัดแพร่ และ จัดพิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) ในการเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิลอย่างสร้างสรรค์ กับ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิลในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ประกอบด้วย กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จำนวน ๔ จังหวัดได้แก่ ๑) ชุมชนวัดสุทธินาราม อำเภอปากคาด จังหวัดบึงกาฬ ๒) ชุมชนวัดอุดมเขต(นาคลอง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ๓) ชุมชนวัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ๔) ชุมชนวัดวัดโพธิ์ไทร อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร และ กลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จำนวน ๒ จังหวัด ได้แก่ ๑) ชุมชนวัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๒) ชุมชนวัดโนนคู่ อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ รวมทั้ง ๓ พื้นที่แล้ว เป็น ๑๑ จังหวัด และ ได้กำหนดให้ วัดสูงเม่น เป็น ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิลเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย โดยมี พิธีเปิดป้ายศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมไบเบิลเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ของประเทศไทย อย่างเป็นทางการ ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ โดยได้จัดงานขึ้นในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ที่ผ่านมามีผู้เข้าร่วมงานกว่า ๒๐๐ รูป/คน

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการวิจัยในครั้งนี้ จะกล่าวถึงประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจและนำมาอภิปรายตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

๕.๒.๑ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า มีกระบวนการอนุรักษ์ ๗ กระบวนการ ดังนี้ กระบวนการที่ ๑ กระบวนการสืบค้นและให้ความรู้ ประกอบด้วย ๒ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การสืบค้นประวัติ และ ๒) การให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อสร้างความตระหนัก กระบวนการที่ ๒ กระบวนการพัฒนากิจกรรมการอนุรักษ์ ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ๒) กำหนดนโยบายหรือแผนงานในการดำเนินงาน ๓) จัดโครงสร้างองค์กร ๔) การบริหารงบประมาณ และ ๕) การฝึกอบรมบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล กระบวนการที่ ๓ กระบวนการปฏิบัติการการอนุรักษ์ ประกอบด้วย ๑๓ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การทำพิธีขออนุญาตอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ๒) การป้องกันสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน ๓) การถ่ายภาพคัมภีร์ไบเบิลก่อนนำออกมาอนุรักษ์ ๔) การทำความสะอาดที่จัดเก็บคัมภีร์ ๕) การตรวจสอบสภาพคัมภีร์ ๖) การทำความสะอาดคัมภีร์ ๗) การจัดหมวดหมู่คัมภีร์ ๘) การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ ๙) การบันทึกคัมภีร์ไบเบิลด้วยระบบดิจิทัล ๑๐) การทอธัมม์ ๑๑) การติดรหัสคัมภีร์ ๑๒) การเก็บคัมภีร์ และ ๑๓) การอนุรักษ์ด้วยระบบประเพณี กระบวนการที่ ๔ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย ๖ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การมีส่วนร่วมรับทราบและเรียนรู้ร่วมกัน ๒) การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ๓) การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินการ ๔) การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ ๕) การมีส่วนร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย และ ๖) การมีส่วนร่วมประเมินผลและกำหนดทิศทางอนุรักษ์ กระบวนการที่ ๕ กระบวนการพัฒนาความรู้ ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน ได้แก่

๑) ปริยัติ ๒) ปฏิบัติ และ ๓) ปฏิเวธ กระบวนการที่ ๖ กระบวนการสร้างศูนย์เรียนรู้ ประกอบได้ ๖ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ ๒) การกำหนดแผนงาน และ รูปแบบ การนำเสนอให้เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ ๓) การจัดระบบองค์ความรู้ ๔) การจัดหาและเตรียม สถานที่ที่เหมาะสม ๕) การปฏิบัติการจัดแหล่งเรียนรู้ และ ๖) การประเมินผลการดำเนินงาน และ กระบวนการที่ ๗ กระบวนการเผยแพร่สู่สาธารณะ ประกอบได้ ๒ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) เผยแพร่ ประจำ และ ๒) เผยแพร่เคลื่อนที่ ซึ่งทั้ง ๗ กระบวนการนี้ ได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล^๑ ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทยเป็นการจัดการกระจายในแต่ละภูมิภาคในลักษณะโครงการ โดยมีนโยบายจัดตั้งเป็นสถาบัน ศูนย์ หรือพิพิธภัณฑสถานที่มีแผนพัฒนา คัมภีร์ไบเบิลให้อยู่ในรูปดิจิทัล และมีกลยุทธ์การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ๒) ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการคัมภีร์ไบเบิล ได้แก่ การกำหนดให้การจัดการคัมภีร์ไบเบิลเป็นนโยบายหลักขององค์กร การมีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจนและมีบุคลากรรับผิดชอบ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร เครือข่ายความร่วมมือระหว่างบุคคล และมีกระบวนการทางวัฒนธรรมและเทคโนโลยี มาใช้ตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการ ๓) ปัญหาการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย ได้แก่ โครงสร้างองค์กรไม่ชัดเจนและขาดบุคลากรที่รับผิดชอบโดยตรง ความไม่ต่อเนื่องของงบประมาณสนับสนุน และ เทคโนโลยีสารสนเทศไม่ทันสมัย ๔) รูปแบบที่เหมาะสมของการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย ประกอบด้วย ด้านการบริหารองค์กรคัมภีร์ไบเบิลมี ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับชาติ ระดับหน่วยงานและระดับท้องถิ่น มี ๖ ปัจจัยโดยปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือการกำหนดนโยบายการจัดการคัมภีร์ไบเบิลให้เป็นนโยบายหลักขององค์กร โดยเฉพาะเรื่องของการสร้างความศรัทธาต่อบุคลากรหรือคนในชุมชนในการเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล ในฐานะเป็นเอกสารมรดกสำคัญของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ ส่วนด้านกระบวนการจัดการคัมภีร์ไบเบิลทางกายภาพและทางดิจิทัลประกอบด้วย การจัดหาและรวบรวมคัมภีร์ไบเบิล การจัดโครงสร้างสารสนเทศโดยการกำหนดหมวดหมู่จากเนื้อหาใน คัมภีร์ไบเบิล การจัดเก็บและค้นคืน การปริวรรตไบเบิล การบริการและเผยแพร่คัมภีร์ไบเบิล การ สงวนรักษาและการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล และ การส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ด้วยการสร้างธัมมาทายาท และ นำระบบประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม นำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งอีกทางหนึ่ง

๕.๒.๒ จำนวนวรรณกรรมไบเบิล ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า มี วรรณกรรมไบเบิลอักษรธัมมัล้านนา อักษรธัมมอีสาน และ อักษรไทยน้อยรวม ๕ จังหวัดได้แก่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และ เลย รวมจำนวน ๑๓ หมวด โดยประยุกต์จากเกณฑ์การจัดหมวดคัมภีร์ไบเบิล ตามแบบหลักสากล (An Analysis of the Pāli Canon) โดย สุวิภา จำปาวัลย์ จากโครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคติศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๒๕๕๖ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ มีจำนวนเรื่อง (ชื่อเรื่องที่ไม่ซ้ำกัน) รวม

^๑ ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล, การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙.

ทั้งหมด ๙๐๗ เรื่องที่ปรากฏในกลุ่มจังหวัดใกล้ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้ หมวดที่ ๑ คัมภีร์ภาษาบาลีล้วน จำนวน ๕๑๙ เรื่อง หมวดที่ ๒ บทสวดมนต์ จำนวน ๑๐ เรื่อง หมวดที่ ๓ อานิสงส์ จำนวน ๔๐ เรื่อง หมวดที่ ๔ ชาดก จำนวน ๕๐ เรื่อง หมวดที่ ๕ โอวาทคำสอน จำนวน ๑๔ เรื่อง หมวดที่ ๖ ประเพณี – พิธีกรรม จำนวน ๒๙ เรื่อง หมวดที่ ๗ ธรรมทั่วไป ๕๕ เรื่อง หมวดที่ ๘ นิยายธรรม จำนวน ๓๗ เรื่อง หมวดที่ ๙ นิยายพื้นบ้าน จำนวน ๖๘ เรื่อง หมวดที่ ๑๐ ตำนานพระพุทธศาสนา จำนวน ๕๖ เรื่อง หมวดที่ ๑๑ กฎหมาย จำนวน ๗ เรื่อง หมวดที่ ๑๒ กวีนิพนธ์, ร้อยกรอง จำนวน ๑๗ เรื่อง และ หมวดที่ ๑๓ ตำรายา จำนวน ๕ เรื่อง รวมทั้งหมด ๙๐๗ เรื่อง ซึ่งการจัดหมวดวรรณกรรมลักษณะนี้ ได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวิภา จำปาวัลย์^๒ ได้ศึกษาเรื่อง การจัดหมวดหมู่ธรรมในคัมภีร์ไบลาน แบบตามหลักสากล (An Analysis of the Pāli Canon) ผลการวิจัยพบว่า ได้อธิบายถึงข้อจำกัดของรูปแบบบันทึกหมวดเรื่องของเอกสารโบราณที่ผ่านมายังไม่ลงตัวดี จึงปรับปรุงแบบการบันทึกหมวดใหม่อาศัยแบบสากล อ้างคุณ Webb ดังนี้ “แนวคิดในการพัฒนารูปแบบการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ไบลาน เกิดจากการสำรวจคัมภีร์ไบลานทุกผูกที่ปรากฏในแต่ละวัดมีจำนวนมากถึงหลักพันผูก ทางโครงการได้เก็บข้อมูลทุกผูก ทั้งชื่อธรรมที่ปรากฏ ปีที่จาร จำนวนชุด จำนวนหน้า บันทึกสภาพของคัมภีร์ไบลานแต่ละผูกนั้น พร้อมทั้งบันทึกในเชิงปฏิบัติการอนุรักษ์ เกี่ยวกับการดูแลรักษา ซึ่งต่างจากการสำรวจในอดีต ที่ได้คัดเลือกธรรมที่มีความน่าสนใจมาเป็นเอกสารไมโครฟิล์มเก็บรักษาในคลังไบลานของสถาบันวิจัยสังคม การจัดหมวดหมู่จึงกำหนดตามธรรมที่คัดเลือกมาเก็บไว้ ซึ่งเดิมนักวิจัยในโครงการ การพัฒนาสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้เริ่มดำเนินการสำรวจไบลานตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยการสำรวจใหม่ ณ วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พบว่าคัมภีร์ไบลานวัดนี้ถูกสำรวจโดยคณะทำงานหลายกลุ่ม มีการบันทึกข้อมูลที่แตกต่างกันไปตามหมวดหมู่ที่จัดของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งอาจเกิดปัญหาในการสืบค้น การเชื่อมโยงข้อมูล ทำให้ผู้ใช้ข้อมูลเกิดความสับสนในอนาคต

ในการสำรวจของโครงการฯ เป็นการสำรวจคัมภีร์ไบลานที่พบในวัดทั้งหมด ทุกผูก โดยการบันทึกข้อมูลอย่างละเอียด ส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นมาต่างจากการสำรวจอื่นๆ คือ การบันทึกข้อมูลในส่วนอวสานพจน์ หรือ Colophon เพื่อเตรียมข้อมูลสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การจัดทำไบบันติก จึงเป็นประเด็นสำคัญของการทำงานบันทึกข้อมูลภาคสนามจากแหล่งข้อมูลจริง ซึ่งไบบันติกนี้ ทางโครงการได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง และพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นจากการแบ่งหมวดหมู่ของรายชื่อธรรมที่พบ โดยในการปฏิบัติงานช่วงแรกที่วัดปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และวัดห้วยกาน อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน ได้ใช้ไบบันติกข้อมูลโดยแบ่งหมวดหมู่ตามที่สถาน บันวิจัยสังคมได้จัดแบ่งไว้ สิ่งที่มีผลต่อความผิดพลาดในการบันทึกข้อมูล คือ ความสามารถของผู้ปริวรรต เช่น ธรรมชื่อเดียวกันถูกเก็บไว้ในหมวดที่แตกต่างกัน ตามความเข้าใจของภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละคน

^๒ สุวิภา จำปาวัลย์, การจัดหมวดหมู่ธรรมในคัมภีร์ไบลาน แบบตามหลักสากล (An Analysis of the Pāli Canon), รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาคดีศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖.

ที่มีความสามารถในการอ่านอักษรธรรมล้านนาได้ต่างกัน และวิธีการบันทึกที่ผู้บันทึกเขียนตามคำอ่าน เนื่องจากการแปลงอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทย

การปรับปรุงหมวดหมู่ชื่อธรรม เริ่มใช้ในการสำรวจคัมภีร์ใบลานที่วัดทรายมูลเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นวัดในชุมชนเมืองจึงไม่มีผู้รู้ในท้องถิ่น ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกในการทำงานปริวรรตอักษรธรรม และบันทึกข้อมูล ซึ่งเป็นผู้มีความสามารถด้านการอ่าน ธรรมบาลี และมีความเข้าใจธรรมล้านนาอย่างลึกซึ้ง จึงมีแนวคิดในการกำหนดหมวดหมู่ของชื่อธรรม ตามหลักสากลในพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งเป็น ๒๖ หมวดใหญ่ ในหมวดใหญ่ได้บรรจุหมวดย่อย ซึ่งต้อง แบ่งย่อยตามหัวข้อหลักนั้นๆ ทำให้ได้ความชัดเจน ไม่สับสน โดยคณะทำงานได้ให้รายชื่อย่อยของ ธรรมที่ปรากฏทั้งในหมวดใหญ่และหมวดย่อยมากกว่า ๑๐๐๐ ชื่อ ทั้งชื่อภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และ อักษรธรรมล้านนา เพื่อให้สะดวกต่อการสืบค้นในระบบฐานข้อมูล และเป็นต้นแบบให้กับกาหนด หมวดหมู่คัมภีร์ใบลานที่พัฒนามาจากการจัดหมวดหมู่เดิม

การปฏิบัติงานของโครงการได้สำรวจตามชื่อธรรมของคัมภีร์ใบลานล้านนา ตามวัดต่างๆ ทุกผูก เพื่อดูรายชื่อของธรรมใบลานทั้งหมดที่มีอยู่ สำหรับเป็นการศึกษาในเชิงวิเคราะห์ และการ จัดทำฐานข้อมูลต่อไป ในการจัดหมวดหมู่คัมภีร์ใบลานตามหลักสากล จำแนกเป็นหมวดใหญ่ได้ ทั้งหมด ๒๖ หมวด หมวดย่อยตามชื่อธรรมที่พบและมีชื่อเรียกตามหลักสากล ที่มีความละเอียดมากขึ้น สามารถแบ่งกลุ่มได้ชัดเจน โดยใช้เอกสารอ้างอิงจาก Russell Webb. (2008). *An Analysis of the Pāli Canon*. Third edition Online © (2008) โดยแบ่งได้ ๒๖ หมวดใหญ่ ได้แก่

1A วินัย	1B สุตตันตะ	1C อภิธรรม
๒ อรรถกถาพระไตรปิฎก	๓ ฎีกา/อนุฎีกา	๔ ปกรณ์วิเสส
๕ ชาดกนอกนิบาต	๖ อานิสงส์	๗ กฎหมาย
๘ โหราศาสตร์	๙ ตำรายา	๑๐ พงศาวดาร
๑๑ ประวัติศาสตร์	๑๒ สวากนินิพพาน	๑๓ อนาคตพระพุทธเจ้า
๑๔ กวีนิพนธ์	๑๕ คาถาและยันต์	๑๖ ไวยากรณ์
๑๗ อภิธานศัพท์	๑๘ ทรรศนะเกี่ยวกับโลกและจักรวาล	
๑๙ พยากรณ์	๒๐ พิธีกรรมสงฆ์	๒๑ จริยศาสตร์
๒๒ พิธีกรรมท้องถิ่น	๒๓ ตำนาน	๒๔ นิทานพื้นบ้าน
๒๕ ปกิณณกะ	๒๖ ธรรมะทั่วไป	

การแบ่งหมวดหมู่โดยใช้หลักสากล ตามการจัดหมวดหมู่ธรรมในพุทธศาสนา เนื่องจากการสำรวจชื่อธรรมและเนื้อหาจากคัมภีร์ใบลานของวัดที่ทำการสำรวจ เป็นการบันทึกข้อมูลหมดทุกผูก ธรรมที่เก็บรวบรวมรายชื่อไว้จึงสอดคล้องกับระบบสากลได้ และส่งผลดีในการสืบค้น การศึกษาที่สามารถเชื่อมโยงระบบการจารคัมภีร์ใบลานในท้องถิ่นเทียบกับระบบสากลได้ หากมีการนำข้อมูล เหล่านี้มาเชื่อมต่อกัน

การจัดระบบหมวดหมู่ใบลานตามสากล สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับธรรมที่นิยมจารถวาย เป็นพุทธบูชาในแต่ละท้องถิ่น การบันทึกจำนวนของธรรมในคัมภีร์ใบลานที่สัมพันธ์กับระยะเวลาที่มีการจารและคัดลอก สามารถบอกลักษณะสังคมชุมชน ค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจนข้อมูล

ประวัติศาสตร์ ที่สามารถรวมกับข้อมูลด้านอื่นๆ ทั้งการบันทึก มุขปาฐะ เหตุการณ์ในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

๕.๒.๓ งานปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมโบราณที่เป็นที่นิยมและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือ วรรณกรรมเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีสำนวนมากกว่าวรรณกรรมโบราณทุกเรื่องที่ปรากฏในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน โดยมีสำนวนที่พบกว่า ๑๐๐ สำนวน

และ เรื่องที่เป็นที่นิยมถวายนานมากที่สุด มีการนำมาแสดงธรรมบ่อยที่สุด และมีอิทธิพลที่สุด อยู่ ๓ เรื่อง คือ ๑) อานิสงส์เวสสันดร ๒) กัณฑ์มัทรี และ ๓) กัณฑ์กุมาร ดังนั้น ผู้ศึกษาวิจัย จึงเลือกปริวรรต วรรณกรรมโบราณมหาเวสสันดรชาดก ของฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ สำนวนฉบับวงศา ซึ่งได้จาร (สร้างขึ้น) จ.ศ.๑๑๘๒ ซึ่งตรงกับ พ.ศ.๒๓๖๓ ณ วัดสูงเม่น โดยหลวงปู่ครูบากัญจนอรัญวาสีมหาเถร อดีตเจ้าอาวาสวัดสูงเม่น และ ได้รับการยกย่องว่าเป็นปฐมสังฆครูบาแห่งล้านนาไทย ผู้สร้างคัมภีร์โบราณล้านนามากที่สุดในโลก โดยได้คัดเลือก ตอนที่ สำคัญ ๓ เรื่อง จากทั้งหมด ๑๖ เรื่อง นำมาปริวรรตจากอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทย ได้แก่ ๑) อานิสงส์เวสสันดร จำนวน ๑ ผูก มี ๔๐ หน้าใบลาน ๒) กัณฑ์กุมาร จำนวน ๑ ผูก มี ๕๐ หน้าใบลาน และ ๓) กัณฑ์มัทรี จำนวน ๑ ผูก มี ๕๕ หน้าใบลาน

๕.๒.๔ ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ด้วยอิทธิพลของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก ได้ส่งผลประโยชน์ ๕ ด้านต่อวิถีชีวิตชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ ด้านที่ ๑ ด้านสังคม ประกอบด้วย ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะที่ ๑ วิถีชีวิตการให้ ได้แก่ ๑) อามิสทาน ๒) ธรรมทาน และ ๓) อภัยทาน และ ลักษณะที่ ๒ ประเพณีวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม คือ ๑. ประเพณีหลัก ได้แก่ ๑) ประเพณีเป็ง และ ๒) งานบุญผะเหวด และ ๒. ประเพณีรอง ได้แก่ ๑) กิจกรรมตานธัมปีเกิด ๒) ประเพณีปีใหม่เมือง ๓) ประเพณีกินสลาก ๔) ประเพณีฮ้ำปราสาทส่งสการเผาศพพระ ๕) ประเพณีประจำปีชุมชน และ ๖) กิจกรรมในวาระโอกาสพิเศษ ด้านที่ ๒ ด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะที่ ๑ อาชีพ ได้แก่ ๑) เกษตรกร ๒) อาชีพช่าง ๓) ค้าขาย ๔) มัคนายก ๕) จัดงาน ๖) การแสดง ๗) การออกแบบ ๘) วิชาชีพพิธีกร และ ๙) ครู และ ลักษณะที่ ๒ การท่องเที่ยว ได้แก่ ๑) การท่องเที่ยวเชิงประเพณี ๒) การท่องเที่ยววิถีชุมชน และ ๓) การท่องเที่ยวเชิงมิตติศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ด้านที่ ๓ ด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย ๓ ระดับ คือ ระดับที่ ๑ ระดับวัด ได้แก่ ๑) สิ่งแวดล้อมงานพุทธศิลป์ และ ๒) สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ระดับที่ ๒ ระดับชุมชน ได้แก่ ๑) สิ่งแวดล้อมอัตลักษณ์ชุมชน และ ๒) สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และ ระดับที่ ๓ ระดับสาธารณะ ด้านที่ ๔ ด้านพุทธศิลป์ประกอบด้วย ๓ ลักษณะ คือ ลักษณะที่ ๑ จิตรกรรม ได้แก่ ๑) จิตรกรรมฝาผนังในวัด และ ๒) จิตรกรรมบนวัสดุต่าง ๆ ได้แก่ ๑. ภาพวาดเกี่ยวกับตัวละคร ๒.การขีดเขียน และ ๓. การทำเป็นภาพเทคโนโลยี ลักษณะที่ ๒ ประติมากรรม ได้แก่ ๑) ประติมากรรมแบบนูนต่ำ ๒) ประติมากรรมแบบนูนสูง และ ๓) ประติมากรรมแบบลอยตัว และ ลักษณะที่ ๓ สถาปัตยกรรม ได้แก่ ๑) ระดับวัด ได้แก่ ๑.สิ่งก่อสร้างภายในวัด และ ๒ รูปแบบแผนผังวัด และ ๒) ระดับชุมชน ได้แก่ ๑.งาน

มงคล และ ๒. งานอวมงคล ด้านที่ ๕ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะที่ ๑ ด้านวรรณศิลป์ ได้แก่ ๑. อารมณัวรรณกรรม คือ ๑) อารมณัปลัมปิติ ๒) อารมณัเปลิดเพลิน และ ๓) อารมณัสะเทือนใจ ๒. เนื้อหามีหลักธรรม ได้แก่ ๑) การให้ทาน ๒) การรักษาศีล เจริญภาวนา และ ๓) ความกตัญญูกตเวทิต ๓.รูปแบบในการนำเสนอ ได้แก่ ๑.สำนวนวรรณกรรม คือ ๑) ความเชื่อว่ามีอานิสงส์มาก และ ๒) ประกวดสำนวนเทศน์ ๒. ทำนองในการเทศน์ และ ๓ รูปแบบการจัดงาน ได้แก่ ๑) จัดเต็มรูปแบบ เทศกาลยี่เป็ง และ บุญผะเหวด และ ๒) จัดเป็นกรณีพิเศษ คือ ๑ การจัดงานมงคล และ ๒.งานอวมงคล และ ลักษณะที่ ๒ ผลิตรายณ์อัตลักษณ์ชุมชน ประกอบด้วย ๑) งานพุทธศิลป์กรรมในวัดของชุมชน และ ๒) วิถีชีวิตธรรมชาติ

ซึ่งงานปริวรรตวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก และการวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ได้ สอดคล้องกับงานวิจัยซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวินัย วิสุทฺธสาโร (เกษมสุข)^๓ ได้ศึกษาเรื่อง วิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก ผลการศึกษาวิจัยพบว่า มหาเวสสันดรชาดก เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป บางครั้งนิยมเรียกว่า มหาชาติ เนื่องด้วยเป็นเรื่องของ พระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นชาดกเรื่องสุดท้ายในจำนวน ๕๔๗ พระเวสสันดรโพธิสัตว์ นับเป็นพระชาติที่ ๑๐ ในทศชาติชาดก มีทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ คือ ๑) กัณฑ์ทศพร ๒) กัณฑ์หิมพานต์ ๓) กัณฑ์ทานกัณฑ์ ๔) กัณฑ์วนประเวศน์ ๕) กัณฑ์ชูชก ๖) กัณฑ์จุลพน ๗) กัณฑ์มหาพน ๘) กัณฑ์กุมาร ๙) กัณฑ์มัทรี ๑๐) กัณฑ์สักกบรรพ ๑๑) กัณฑ์มหาราช ๑๒) กัณฑ์ฉกษัตริย์ และ ๑๓) กัณฑ์นครกัณฑ์

หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกประกอบไปด้วย หลักกฎแห่งกรรม,หลักความไม่ประมาท,หลักการให้ทาน, หลักขรวาจาธรรม ๔ ,หลักอธิปไตย ๓, หลักพรหมวิหาร ๔, หลักศีล ๖ หลักสังคหัตถุธรรม, หลักสันโดษ, หลักมิตรแท้-มิตรเทียม, หลักศีล ๕, หลักกาลามสูตร, หลักมุสาวาท ,กตัญญูกตเวทิต, หลักโกศล ๓, หลักสังเวคปริกิตตนปาฐะ, หลักอริขฐานธรรม, หลักอกุศลมูล ๓, หลักโภชนมัตตัญญูตา, หลักอภัยทาน และหลักสาราณียธรรม ๖

คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกนั้น จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า คุณค่าที่เกิดขึ้นมี ๔ ทาง คือ คุณค่าด้านร่างกาย หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์นั้น จะช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะ ไม่ประมาทในการใช้ชีวิต รู้ว่าสิ่งไหนมีประโยชน์ต่อร่างกาย สิ่งไหนให้โทษต่อร่างกาย เห็นคุณค่าของร่างกายและดูแลสุขภาพร่างกายของตนเอง ตลอดจนถึงรู้จักใช้ร่างกายของตนเองในทำความดี คุณค่าด้านจิตใจ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์นั้นจะช่วยพัฒนาจิตใจให้มีความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ไม่อิจฉาริษยาผู้อื่น มีจิตใจที่เป็นกุศล เมื่อมีอารมณ์โลก โกรธ หลง ก็สามารถระงับได้ และมีเข้าใจในสัจธรรมของชีวิตดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท คุณค่าด้านสังคม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ จะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างสงบ ทุกคนต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง ไม่สร้างความเป็นปรปักษ์ให้ตนเองและ

^๓ พระวินัย วิสุทฺธสาโร (เกษมสุข), วิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

ผู้อื่น เมื่อใครทำผิดก็ให้อภัยซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีเป็นที่ตั้ง สังคมมีความเข้มแข็ง ปัญหาทางครอบครัวลดน้อยลงและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และคุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม ประเพณีและวัฒนธรรมของไทยส่วนใหญ่มักจะมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจในการประกอบพิธีกรรมจนก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้น

๕.๒.๕ เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า พบว่า ประกอบด้วย ๒ เครือข่ายใหญ่ ได้แก่ ๑) เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ๕ จังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย และ ๒) เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย โดยมีกระบวนการ ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนในการสร้างเครือข่าย ได้แก่ ๑) การทำ MOU แต่ละจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ๒) พัฒนาชุมชนเครือข่ายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำจังหวัด ๓) การพัฒนาชุมชนอนุรักษ์คัมภีร์โบราณต้นแบบประจำลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และ ๔) การทำ MOU กับ เครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ เขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ ตอนล่าง ของประเทศไทย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระดาวเหนือ บุตรสีทา^๔ ศึกษาเรื่องการสร้างเครือข่ายและการจัดการเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของชุมชนบ้านพชรธรรมนำสุข ของอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบเครือข่ายของชุมชนบ้านพชรธรรมนำสุข มี ๑ รูปแบบ คือ ๑) เครือข่ายระดับชุมชน/เครือข่ายเชิงพื้นที่ และเครือข่ายระดับ บุคคลโดยมีการรวมกลุ่มกันของ บุคคล กลุ่มบุคคลที่มีความสนใจมาทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีเป้าหมายเพื่อเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ร่วมกัน และเสริมสร้างความรักความสามัคคี ให้เกิดขึ้นในชุมชน สำหรับขั้นตอนการสร้างเครือข่ายดังนี้ ๑) ตระหนักถึงปัญหาและ สำนึกการรวมตัวเป็นเครือข่าย ๒) มีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกัน ๓) สร้างความไว้วางใจ ๔) การแสวงหา แกนนำที่ดี ๕) การสร้างแนวร่วมสมาชิกเครือข่าย แนวทางการจัดการเครือข่าย มีการจัดการใน ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นที่ ๑) การสร้างความเป็น องค์กรเครือข่ายและการทำให้เกิดความมั่นคง ประกอบด้วย (๑) จัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกใน เครือข่าย (๒) สร้างความรู้สึกร่วมในการทำงานร่วมกัน (๓) จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (๔) จัดระบบข้อมูลข่าวสารในการติดต่อข่าวสาร และ ขั้นที่ ๒) การรักษาความต่อเนื่องของการเป็นองค์กรเครือข่าย ประกอบด้วย (๑) มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง (๒) สร้างความเสมอภาคและเท่าเทียม (๓) รักษาสัมพันธ์ภาพที่ดี ระหว่างกัน (๔) การให้ความช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนสมาชิก ปัญหาและอุปสรรคสรรค ในการจัดการเครือข่าย ประกอบด้วย การขาดแคลนบุคลากรใน การทำงาน สิ่งปลูกสร้างที่ใช้ในการฝึกอบรมไม่มีความมั่นคงงบประมาณในการสนับสนุนไม่เพียงพอ ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชั่น

^๔ พระดาวเหนือ บุตรสีทา. การสร้างเครือข่ายและการจัดการเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของชุมชนบ้านพชรธรรมนำสุข ของอำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สาขาการบริหารพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๗.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) ทางผู้บริหารคณะสงฆ์ไทย ควรจัดให้มีโครงการในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับมาตรฐาน และ มีความปลอดภัย เพราะจากการลงพื้นที่หลายจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ของประเทศไทย หลายวัดยังไม่มีโครงการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ขณะที่หลายแห่งไม่ได้ให้ความสนใจในคัมภีร์ใบลานที่มีอยู่ในวัดเลย จึงอาจทำให้เกิดความเสียหายต่อมรดกกรรมสำคัญของชาติ ถ้ากำหนดเป็นนโยบายของสงฆ์ในการให้ทุกวัดได้สำรวจและจัดระบบการอนุรักษ์โดยแต่ละวัด อาจจะประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เข้ามาร่วมจัดการได้ ด้วยการสนับสนุนของคณะสงฆ์ในระดับชั้นปกครอง

๒) ทางหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนา หรือ กระทรวงวัฒนธรรม ควรจัดให้มีงบประมาณ และ นโยบายสำคัญในการส่งเสริมการปริวรรต และ แปลคัมภีร์ใบลานสำคัญ พร้อมทั้งจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อประโยชน์ต่อวงการวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพราะองค์ความรู้หลายเรื่องสำคัญปรากฏอยู่ในคัมภีร์ใบลานมากมาย และ ควรส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนภาษาในคัมภีร์ใบลาน เช่น อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน เป็นต้น

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) ควรจัดให้มีการสร้างแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานต้นแบบ ของแต่ละจังหวัด เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาดูงาน และ เป็นศูนย์กลางในการให้คำปรึกษาและ ช่วยเหลือวัดหรือชุมชนต่าง ๆ ที่มีความประสงค์จะทำการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดหรือชุมชน

๒) ควรจัดให้มีคู่มือการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างสร้างสรรค์ และ คู่มือการเรียนภาษาในคัมภีร์ใบลาน เพื่อเผยแพร่อันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างธรรมทายาทในการสืบต่อการเรียนรู้องค์ความรู้ในคัมภีร์ใบลานของผู้สนใจ

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการปริวรรตและศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับตำรายาต่าง ๆ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

๒) ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม เฉพาะรูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธศิลป์ ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

๓) ควรมีการศึกษาเฉพาะในส่วนการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในวรรณกรรมใบลาน

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย

ก.ข้อมูลปฐมภูมิ

ครูบาัญจนอริญาสมาเถร, คัมภีร์อานิสงสงส์เวสสันตระ ฉบับ วงศา,คัมภีร์โบลานฉบับวัดสูงเม่น
อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่, ๒๓๖๓.

ครูบาัญจนอริญาสมาเถร, คัมภีร์กุมาร ฉบับ วงศา,คัมภีร์โบลานฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น
จังหวัดแพร่, ๒๓๖๓.

ครูบาัญจนอริญาสมาเถร, คัมภีร์มัทรี ฉบับ วงศา,คัมภีร์โบลานฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น
จังหวัดแพร่, ๒๓๖๓.

ครูบาัญจนอริญาสมาเถร, คัมภีร์จุลพน ฉบับ วงศา,คัมภีร์โบลานฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น
จังหวัดแพร่, ๒๓๖๓.

ครูบาัญจนอริญาสมาเถร, คัมภีร์มหาพน ฉบับ วงศา,คัมภีร์โบลานฉบับวัดสูงเม่น
อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่, ๒๓๖๓.

ข.ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรรกริมย์ จารุสวัสดิ์. การจัดการหนังสือหายากในห้องสมุด จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร
,๒๕๕๒. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๙.

กฤษณพร สอนแสน. อักษรขอม/โบลาน/การศึกษาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๕๗.

เกษม ศรีมา. การมีส่วนร่วมของชุมชน . กรุงเทพฯ: สยามปรินติ้งพิมพ์, ๒๕๕๘.

เกษียร มะปะโม. (ม.ป.ป.). การอนุรักษ์เอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๕๙.

โครงการอนุรักษ์โบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. คู่มือปฏิบัติงาน
เกี่ยวกับเอกสารโบราณ. กรุงเทพฯ: กลุ่มหนังสือ, ๒๕๕๗.

จิตจำนง กิติกริตติ. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: คุณพินอักษรกิจ, ๒๕๖๐.

เจษฎา อินคำ. การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสารโบราณและการใช้ประโยชน์
จากข้อมูลเอกสารโบราณ. เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันภาษา ศิลปะและ
วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ , ๒๕๖๐.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. วัฒนธรรมคือทุน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสุชมและบุตร จำกัด, ๒๕๖๐.

ณรงค์ศักดิ์ ราชรินทร์. เอกสารโบราณ: การอนุรักษ์เพื่อใช้ประโยชน์และ เอกสารสำคัญเอกลักษณ์
ทางภาษาและการฟื้นฟูภูมิปัญญา ท้องถิ่น. มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์โบลาน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๖๐.

ดอกกรัก พยัคศรี. คู่มือการปฏิบัติงานประจำวันฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตก

- ทราญทอง อุ๋นนันภาศ และ คณะ. **การใช้และปัญหาการใช้บริการเอกสารโบราณในสำนักหอสมุดแห่งชาติ**. รายงานการวิจัย. สาขาวิชาสารสนเทศศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๖๑.
- ทิตินา แซมมณี. **การสอนจิตวิทยาการเรียนรู้ เรื่องศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. **การมีส่วนร่วม: หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๕๙.
- นิรตล สมจิตร. **ทูลทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาประเทศไทย** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.
- นิศาชล จำนงศรี. **การพัฒนาเค้าร่างเมทาดาตาสำหรับการจัดการเอกสารโบราณที่อยู่ในรูปดิจิทัล ที่พัฒนาขึ้นเป็นโครงสร้างมาตรฐานของข้อมูลที่ใช้ในการจัดการเอกสารโบราณที่จัดเก็บในรูปดิจิทัล**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสารสนเทศศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น , ๒๕๕๓.
- บุญเลิศ เสนานนท์. **คู่มือการลงทะเบียนบัญชีคัมภีร์โบราณและหนังสือสมุดไทย**. กรุงเทพฯ: สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ, ๒๕๕๙.
- ปกรณ สุวรรณประภา. **วิทยาการกระบวนการภาคสนาม**. สถาบันพัฒนาสื่อแยกอินโดจีน สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, พิษณุโลก, ๒๕๕๙
- พิษณุ เข้มพิลา และกฤษฎา ศรีธรรมมา. **การศึกษาลวดลายผ้าห่อคัมภีร์โบราณ**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๐.
- พิสิฐภัฏ โคตรสุโพธิ์. **กระบวนการอนุรักษ์เอกสารโบราณล้านนา: การสำรวจ การจัดทำหมวดหมู่**
- พิสิฐภัฏ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. **พิธีกรรมในชีวิตรประจำวันจากเอกสารโบราณล้านนา เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นพบุรีการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๗.**
- มหาวิทยาลัยราชภัฏ. **หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต กลุ่มวิชาชีพครู (ฉบับปรับปรุง ๒๕๕๗)**. ลำปาง.โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๗.
- วลีรัตน์ มั่นทุราช. **วัฒนธรรมโบราณ**. มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี, ๒๕๖๐.
- วิจารณ์ พานิช. **การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ (สคส.)**. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๘.
- ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช, **การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณล้านนา (ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช กรมส่งเสริมวัฒนธรรม : กทม, ๒๕๖๐**
- สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ **วัดสูงเม่น, เมืองคัมภีร์ธัมมโบราณ มรดกธัมม มรดกโลก วัดสูงเม่น (ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล :ไทยอูตสาหะการพิมพ์, ๒๕๕๙)**

- สมชาย นิลอาธิ. **โลกทัศน์จากคัมภีร์ไบเบิล: คติชนและวิถีชีวิต** เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ , การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์ไบเบิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย. มหาสารคาม: โครงการอนุรักษ์ไบเบิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๕.
- สมชาย ลำดวน. **วัฒนธรรมไบเบิล**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐.
- สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : การวิเคราะห์เนื้อหา** , เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๕๖.
- สมาคมอนุรักษ์เอกสารโบราณ. **ฐานข้อมูล TEL : การจัดทำฐานข้อมูลตามมาตรฐานสากล** สวาท เหล่าอู๊ด และสุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. (ม.ป.ป.). การลงทะเบียนและทำบัตรรายการหนังสือไบเบิล. วารสารห้องสมุด, ๒๕๖๐.
- สหวัฒน์ แน่นหนา. **การเพิ่มมูลค่าให้แก่ทุนทางวัฒนธรรม.กองบรรณาธิการและสำนักมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, “ ๙ สิ่งควรรู้กับมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรม” วัฒนธรรม (ต.ค. – ธ.ค.๕๕),๒๕๕๕**
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีการพัฒนาสังคม**.กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอมีเทรตดริง, ๒๕๖๐.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่, **การอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล** (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่ :ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, ๒๕๕๙)
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. **การอนุรักษ์เอกสารโบราณ**. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๖๐.
- สินีนานู สมบูรณ์อ่อน. **การดิจิทัลเอกสารโบราณของสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กรณีศึกษาคัมภีร์ไบเบิล**. วารสารห้องสมุด, ๒๕๖๐.
- สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. **คัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- อคิน รพีพัฒน์. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข, ๒๕๕๙.
- อนาโตล เป็ลติเยร์ และสุพิน ฤทธิ์เพ็ญ. **การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทข้อมูลเอกสารโบราณและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลเอกสารโบราณ**. เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๐.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. **สภาพของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน (ฉบับปรับปรุงใหม่)**.พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ : ศิลปะบรรณาการ, ๒๕๕๖.

(๒) วารสาร :

- กชพร ศรีพรรณ. **CMUL Digital Heritage Collection: จากเอกสารมรดกสู่สารสนเทศดิจิทัล**. PULINET Journal, 1(2 May-August), ๒๕๕๗.
- ไข่มุก ทยาวลี. (ม.ป.ป.). **การสำรวจสถานภาพแหล่งข้อมูลสมุดไทยภาคใต้: กรณีศึกษาจังหวัดพัทลุง และสงขลา**. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ , ๒๕๖๐.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

- บานเย็น ภัทรเกียรติเจริญ. การวิเคราะห์และจัดระบบความรู้ที่อยู่ในเอกสารโบราณ). วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น, ๒๕๖๐.
- ประพันธ์ สร้อยเพชร. การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ศูนย์โรงเรียนตำบลแซ่ซ่าง อำเภอสนักำแพง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙.
- ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตน์เคหกาล. การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์โบราณในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต แขนงวิชาสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙.
- พระดาวเหนือ บุตรสีทา. การสร้างเครือข่ายและการจัดการเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของชุมชนบ้านพชรมนำสุข ของอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สาขาการบริหารพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๗.
- พระวินัย วิสุทธสาโร (เกษมสุข), วิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

(๔) สื่อวีดิทัศน์/อินเทอร์เน็ต :

- คัมภีร์โบราณถูกทำลายไปสร้างพระ โดยไทยรัฐฉบับพิมพ์ ๒๙ ส.ค. ๒๕๕๘. [ออนไลน์], แหล่งที่มา <https://www.thairath.co.th/content/๕๒๑๕๐๖> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].
- โครงการ Tipitaka (DTP) [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.dmc.tv/pages/ความรู้รอบตัว/อนุรักษ์คัมภีร์โบราณไทยรักษาไว้ให้แผ่นดิน.html> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].
- โครงการหอสมุดคัมภีร์โบราณล้านนา [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://lannamanuscripts.net/th/about> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].
- โครงการอนุรักษ์โบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.bl.msu.ac.th/bailan/บทความ/bailan๒.asp> [๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒].

(๕) รายงานการวิจัย :

พระครูพิพิธวรกิจจานุการ (มานิตย์ เฟื่องผล) . การสืบค้นและจัดระบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัด และการถ่ายทอดภูมิปัญญาภาคกลาง เพื่อสร้าง แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดภาคกลาง. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๖๑.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอูน), ดร. และ คณะ. การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณี ตากรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘.

พิสิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. รายงานวิจัย กิจกรรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาโดยปราชญ์ท้องถิ่น. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นพบุรีการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๕๖.

สุวิภา จำปาวัลย์, การจัดทำหมวดหมู่ธรรมในคัมภีร์ไบเบิล แบบตามหลักสากล (An Analysis of the Pāli Canon), รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการระบบสารสนเทศด้านล้านนาชาติศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖.

(๖) ภาษาอังกฤษ:

Abhakorn, Rujaya. “Lu Rediscovered” In Phaasaa lae phaasaasart. Journal of language and linguistics, 2016.

Abhakorn, Rujaya. “Lu Rediscovered” In Phaasaa lae phaasaasart. Journal of language and linguistics, 2016.

Agrandoff, R. Managing within Networks : Add value to Public Organization. WashingtonD.C.:Georgetown University Press, 2017.

Alahakoon, C.N.K. (n.d.). Development of policies for access, management and preservation of the Palm-leaf manuscript collection of the University of Peradeniya library Sri Lanka. Journal of Librarianship & Information Management , 2016.

Alahakoon, C.N.K. (n.d.). Development of policies for access, management and preservation of the Palm-leaf manuscript collection of the University of Peradeniya library Sri Lanka. Journal of Librarianship & Information Management , 2016.

Alitinay, Levent and Paraskevas, Alexandros, Planning Research in Hospitality and Tourism. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2016.

- Biggs, J. Teaching for quality learning at university. ๒nd ed. SRHE. Buckingham.
- Bissonnette J.D., and Caprino K. (2014). A Call to Action Research : Action Research as an Effective Profesional Development model. Mid-Atlentic Education Review , 2014.
- Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. **Network Analysis : Studies in Human Interaction.** Netherlands : Mouton & Co, 2015.
- Bourdieu, P. The Forms of Capital. In J. G. Richardson (Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Capital New York: Greenwood Press. , 2015.
- Burke, Adam. **Communications & Development : a practical guide.** London : Social Development Division Department for International Development, 2015.
- Butdisuwan & Babu. Manuscript Management at the Temples in Mahasarakham Province Thailand . Journal of Library Science and Research (JLSR), 2013.
- Butdisuwan & Babu. Manuscript Management at the Temples in Mahasarakham Province Thailand . Journal of Library Science and Research (JLSR), 2013.
- Cohen, J.M. , & Uphooff, N.T. Rural development participation : Concept and measures for project design implementation and evolution rural development committee center for international studies. New York : Longman, 2015.
- Cohen, J.M., & Uphoff, N.T. **Rural Development Participation: Concept and Measure For Project Design Implementation and Evaluation: Rural Development Committee Center for international Studies.** New York: Cornell University Press, 2015.
- Devika & Vijayakumar. Management of Digital Palm Leaf Manuscript Data at Tamil Nadu Library . Journal of Library Science and Research (JLSR), 2015.
- Devika & Vijayakumar. Management of Digital Palm Leaf Manuscript Data at Tamil Nadu Library . Journal of Library Science and Research (JLSR), 2015.
- Dick, W., Carey L. , and others. The Systematic Design of Instruction. 6th ed. Boston: Pearson, 2015.
- Jarusawat, Piyapat. An exploration of the potential for collaborative management of palm leaf manuscript as Lanna cultural materials in Northen Thailand. Thesis of Doctor of Philosophy Information School The University of Sheffield England, 2017.
- Jarusawat, Piyapat. An exploration of the potential for collaborative management of palm leaf manuscript as Lanna cultural materials in Northen Thailand. Thesis of Doctor of Philosophy Information School The University of Sheffield England, 2017.

- Kafai, Y., and Resnick, M. (Eds.) Constructionism in practice: Designing, thinking And learning in a digital world. Mahwah, NJ: , 2016.
- Mohamed Sageer, T. K. Palm Leaves Manuscripts in Kerala and its Preservation: Factors necessitating digital archiving. International Journal of Scientific and Research Publications (IJSRP) 4(2 February) , 2014.
- Putnam, Robert D., **Making Democracy Work; Civic traditions in Modern Italy.** Princeton, N.J. : Princeton University Press, 2015.
- Ranasinghe & tharanga Diruk Ranasinghe. Manuscript Coservation at Kelaniya in Srilangka. Journal of Library Science and Research (JLSR), 2014.
- Ranasinghe & tharanga Diruk Ranasinghe. Manuscript Coservation at Kelaniya in Srilangka. Journal of Library Science and Research (JLSR), 2014.
- Robinson, K. Out of our minds: Learning to be creative. Chapter ၈: The Trouble with Education. Capstone Publishing Ltd.,(A Wiley company), United Kingdom, 2015.
- S. Devika, s. & Vijayakumar K. (DIGITIZATION OF PALM LEAF MANUSCRIPTS IN TAMIL NADU (INDIA): A STUDY. Journal of Library Science and Research (JLSR) ၅(၁ January), 2016.
- Sahoo, et al. Ancient Manuscript Preservation Condition under Project of National Mission for Manuscripts in India . Journal of Library Science and Research (JLSR), 2014.
- Starkey, Paul. **Networking for Development,** IFRTD (The International Forum for Rural Transport and Development) , 2016.
- Tamang, D. “Service Delivery versus Popular Participation and Extension” Concepts, Knowledge, Practices, and New Skills in Participatory Watershed Management. Trainers’ Resource Book. ICIMOD, PWMTA,

ภาคผนวก ก
เครื่องมือวิจัย
แบบสัมภาษณ์ต่าง ๆ

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (ผู้บริหาร)

เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

วัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
2. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
3. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
4. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๗ วรรณกรรมโบราณที่มีอยู่ในปัจจุบันของวัด และ ชุมชน

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์..... นายสกุล.....
หน่วยงาน.....
ตำแหน่ง..... ระดับ.....
ระยะเวลาดำรงตำแหน่งปัจจุบัน.....
ประสบการณ์ในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ รวมระยะเวลา.....
วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

- ๒.๑ องค์กรมี นโยบาย ในการดำเนินการอนุรักษ์คัมภีร์อย่างไร
- ๒.๒ องค์กรมีโครงสร้าง และ แผนงาน ในการดำเนินการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างไร
- ๒.๓ แหล่งที่มางบประมาณในการบริหารองค์กรดำเนินการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ มาจากแหล่งใดบ้าง และ มีการบริหารจัดการงบประมาณในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ เป็นอย่างไร

๒.๔ องค์กรมีกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณขององค์กรของท่าน
เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณขององค์กรของท่าน
เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมโบราณ

๕.๑ วรรณกรรมเรื่องใดที่มีผลต่อชุมชนมากที่สุด

๕.๒ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมโบราณมีด้านใดบ้างและอย่างไร

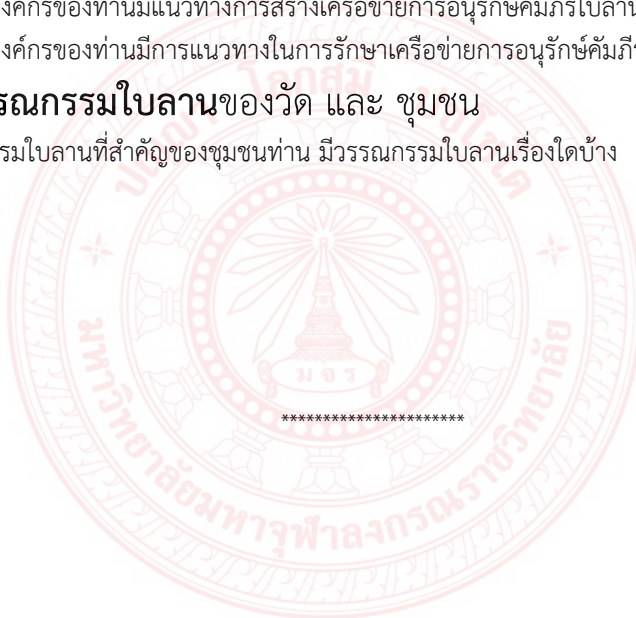
ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

๖.๑ องค์กรของท่านมีแนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณอย่างไร

๖.๒ องค์กรของท่านมีการแนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณอย่างไร

ตอนที่ ๗ วรรณกรรมโบราณของวัด และ ชุมชน

วรรณกรรมโบราณที่สำคัญของชุมชนท่าน มีวรรณกรรมโบราณเรื่องใดบ้าง

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (ผู้ปฏิบัติการ)

เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

วัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๗ วรรณกรรมโบราณที่มีอยู่ในปัจจุบันของวัด และ ชุมชน

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์..... นายสกุล.....
 หน่วยงาน.....
 ตำแหน่ง.....ระดับ.....
 ระยะเวลาดำรงตำแหน่งปัจจุบัน.....
 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ รวมระยะเวลา.....
 วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๒.๑ องค์กรมีกระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน
เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน
เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลาน

๕.๑ วรรณกรรมเรื่องใดที่มีผลต่อชุมชนมากที่สุด

๕.๒ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลานมีด้านใดบ้างและอย่างไร

ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

๖.๑ องค์กรของท่านมีแนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

๖.๒ องค์กรของท่านมีการแนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

ตอนที่ ๗ วรรณกรรมใบลานของวัด และ ชุมชน

วรรณกรรมใบลานที่สำคัญของชุมชนท่าน มีวรรณกรรมใบลานเรื่องใดบ้าง

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย (ผู้ใช้ประโยชน์)

เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

วัตถุประสงค์เพื่อการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาและสำรวจวรรณกรรมโบราณในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
๒. เพื่อปริวรรตเนื้อหาวรรณกรรมโบราณที่สำคัญในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศไทย

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตอน

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ กระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
- ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวรรณกรรมโบราณ
- ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นายสกุล.....
 หน่วยงาน.....
 ตำแหน่ง.....ระดับ.....
 ระยะเวลาดำรงตำแหน่งปัจจุบัน.....
 ประสบการณ์ในการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ รวมระยะเวลา.....
 วันที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ กระบวนการทำงานการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

๒.๑ กระบวนการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณที่ยั่งยืน ควรเป็นอย่างไร

ตอนที่ ๓ ปัญหาและอุปสรรคการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ปัจจัยใดบ้างที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณขององค์กรของท่าน
 เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๔ ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ปัจจัยใดบ้างที่เอื้อต่อความสำเร็จต่อการจัดการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานขององค์กรของท่าน
เพราะเหตุใด

ตอนที่ ๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลาน

๕.๑ วรรณกรรมเรื่องใดที่มีผลต่อชุมชนมากที่สุด

๕.๒ ประโยชน์ที่ได้รับจากวรรณกรรมใบลานมีด้านใดบ้างและอย่างไร

ตอนที่ ๖ การเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์

๖.๑ แนวทางการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

๖.๒ แนวทางในการรักษาเครือข่ายการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานอย่างไร

ภาคผนวก ข

เอกสารจัดงานเสวนาคัมภีร์สร้างสรรค์ฯ
ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓

กำหนดการ

จัดงานเสวนาวิชาการ เรื่อง “การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”

และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU)

สร้างเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ
ในกลุ่มจังหวัดแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ประเทศไทย
ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง

นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง

The Community culture and blooming literature survey Mekong River Basin

อุดหนุนทุนวิจัยโดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ณ วัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

.....

- เวลา ๐๙.๐๐ น. ลงทะเบียน
- เวลา ๐๙.๓๐ น. ศึกษาดูงานการจัดการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ
ของสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่
- เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพล
- เวลา ๑๑.๓๐ น. เชิญรับประทานอาหารกลางวัน
- เวลา ๑๒.๔๐ น. พิธีแห่ธัมม์ และ ถวายผ้าห่มคัมภีร์..เพื่อแม่
- ประธานสงฆ์จุดธูปเทียน บูชาพระรัตนตรัย
 - พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาทิ้งขบวนแห่ธัมม์ และ ผ้าห่มคัมภีร์ หน้าวิหาร
พระเจ้าใจดี วัดสูงเม่น
 - เดินแห่ธัมม์ และ ผ้าห่มคัมภีร์ รอบวิหารพระเจ้าใจดี ๓ รอบ
และ เข้าไปในวิหารพระเจ้าใจดี
 - พิธีถวายผ้าห่มคัมภีร์..เพื่อแม่
- เวลา ๑๓.๐๐ น. กิจกรรมเสวนา เรื่อง “การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”
- กล่าวรายงาน
 - ประธานกล่าวเปิดงาน
 - เริ่มการเสวนา
- เวลา ๑๕.๐๐ น. พิธีลงนาม MOU
- เวลา ๑๕.๒๐ น. พิธีเจิมป้าย และ เปิดป้าย “ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”
- เวลา ๑๕.๕๙ น. เชิญชมกิจกรรม และ นิทรรศการ นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนต้นแบบ
การอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

หมายเหตุ กำหนดการอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

เชิญเข้าร่วมฟัง..การเสวนาวิชาการในหัวข้อ **อู่แห่งชีวิต**

Creative Manuscript Conservation

“อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย...”

นำโดย พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร.

เจ้าอาวาสวัดสุทธิวราชมงคล

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ริเริ่มฟื้นฟูประเพณีตากธัมม์ วัดสูงเม่น ประเพณีแห่งเดียวในโลก

เสวนา

พระครูวุฒิธรรมบัณฑิต รศ.ดร.

ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์ /

ผอ.ส่วนสนับสนุนวิชาการ

มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี

ผู้เชี่ยวชาญวรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์

สานเสวนาโดย

รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์

หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่

ผู้เชี่ยวชาญงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์

พระมหาสิทธิชัย ขยสิทธิ์ ปธ.๙ ดร.

ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ

มจร. วิทยาเขตแพร่

ผู้เชี่ยวชาญงานพุทธศิลป์สร้างสรรค์

อ.สมเจตน์ วิมลเกษม

ครุภูมิปัญญาไทย

ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์

และ คัมภีร์โบราณล้านนา

และ **เชิญร่วม...พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU)**

สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ชุมชนต้นแบบ

การอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย

ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณลุ่มแม่น้ำโขง

เปิดป้าย

MOU

และ พิธีเปิดป้าย

“ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”

ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัย โดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๖.๐๐ น.

ณ วิหารพระเจ้าใจดี วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ติดต่อสอบถามข้อมูล โทรศัพท์ ๐๖๑-๖๓๔๗๘๖๒ (พระมหาฉัตรเทพ พุทธิชาโต นักวิจัย)

และ ๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ (ดร.ไชยสิทธิ์ อุทุมโชคนามอ่อน หัวหน้าแผนงานวิจัย)

รับชมถ่ายทอดสดที่ Wat Sungmen Manuscript Temple

รูปแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ ลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย ๓/ ขั้นตอน (สูงเม่นโมเดล)

เชิญเข้าร่วมฟัง..การเสวนาวิชาการในหัวข้อ **Creative Manuscript Conservation**
อุ้งค้ำชู “อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย...”

นำโดย **พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.ดร.**
 เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม กทม.
 ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ผู้ริเริ่มฟื้นฟูประเพณีตากธัมม์ วัดสูงเม่น ประเพณีแห่งเดียวในโลก

อ.สมเจตน์ วิมลเกษม
 ครูภูมิปัญญาไทย
 ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์
 และ คัมภีร์โบราณล้านนา

सानเสวนาโดย
รศ.พูนทรัพย์ เกตุวีระพงศ์
 หัวหน้าหน่วยวิจัย มจร.วิทยาเขตแพร่
 ผู้เชี่ยวชาญงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์

MOU

พระครูวุฒิธรรมบัณฑิต รศ.ดร.
 ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร์
 ผอ.ส่วนสนับสนุนวิชาการ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี
 ผู้เชี่ยวชาญวรรณกรรมโบราณสร้างสรรค์

พระมหาสิทธิชัย ขยสิทธิ์ ปธ.๙ ดร.
 ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ
 มจร. วิทยาเขตแพร่
 ผู้เชี่ยวชาญงานพุทธศิลป์สร้างสรรค์

และ **เชิญร่วม...พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU)**

เครือข่าย **นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย**
เปิดช่วย “ศูนย์อนุรักษ์วรรณกรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”
 ภายใต้การสนับสนุนทุนวิจัย โดย **สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

วันอังคารที่ ๑๕ ถึง พ.ศ.๒๕๖๓ เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๖.๐๐ น. ณ วิหารพระเจ้าใจดี วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
 ติดต่อสอบถามข้อมูล โทร. ๐๖๑-๖๓๔๗๙๖๒ (พระมหาฉัตรเทพ พุทธชาโต นักวิจัย) และ ๐๘๐-๗๒๘๗๖๕๘ (ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน)
 หัวหน้าแผนงานวิจัยฯ มจร.วิทยาเขตอุบลราชธานี) รับชมถ่ายทอดสดที่ **LIVE** Wat Sungmen Manuscript Temple

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนรัตนโกศล ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 065-0432931, 066-4132626 E-Mail : kosalaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Linde: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakiksol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 065-0432931, 066-4132626 E-Mail : kosalaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Linde: thep23

ที่ วสม ๐๐๑ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานฯ และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

กราบเรียน พระครูประภัสร์จันทโชติ เจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ อ.เมืองเลย จังหวัดเลย

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ภายในงานดังกล่าวทางโครงการจะได้ถวายปัจจัยไฉนนิทรศการชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานแก่วัดศรีจันทร์

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอกราบนิมนต์หลวงพ่อเจ้าอาวาส หรือ ผู้แทนได้เมตตาให้เกียรติเข้าร่วมงานดังกล่าว **ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่** ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอแสดงความเคารพอย่างสูง

(พระครูวิบูลสรภัญญ์ (พม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน
ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 - 6347962

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนรัตนโกสินทร์ ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 083-0432931, 068-4132826 E-Mail : kosalaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Linde: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakiksol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 083-0432931, 068-4132826 E-Mail : kosalaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Linde: thep23

ที่ วสม ๐๐๒ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานฯ และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

กราบเรียน พระครูวิจิตรนันทสาร เจ้าอาวาสวัดพระเกิด อ.เมืองน่าน จ.น่าน

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ภายในงานดังกล่าวทางโครงการจะได้ถวายปัจจัยไฉนนิทรศการชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานแก่วัดพระเกิด

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอกราบนิมนต์หลวงพ่อเจ้าอาวาส หรือ ผู้แทนได้เมตตาให้เกียรติเข้าร่วมงานดังกล่าว ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอแสดงความเคารพอย่างสูง

(พระครูวิบูลสรภัญญ์ (พม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน
ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 - 6347962

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนรัตนโกสินทร์ ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 085-0432931, 068-4132826 E-Mail : kosalaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Linde: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakikosal Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 085-0432931, 068-4132826 E-Mail : kosalaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Linde: thep23

ที่ วสม ๐๐๔ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานฯ และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

กราบเรียน พระครูสิริธรรมนิวิฐ รองเจ้าคณะอำเภอเมืองเชียงราย เจ้าอาวาสวัดศรีบุญเรือง จ.เชียงราย

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ภายในงานดังกล่าวทางโครงการจะได้ถวายปัจจัยไฉนนิทรศการชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานแก่วัดศรีบุญเรือง

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอกราบนิมนต์หลวงพ่อเจ้าอาวาส หรือ ผู้แทนได้เมตตาให้เกียรติเข้าร่วมงานดังกล่าว **ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่** ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอแสดงความเคารพอย่างสูง

(พระครูวิบูลสรภัญ (พ.ม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน

ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 - 6347962

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนรัตนโกสินทร์ ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 085-0432931, 068-4132826 E-Mail : kosalaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Linde: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakiksol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 085-0432931, 068-4132826 E-Mail : kosalaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Linde: thep23

ที่ วสม ๐๐๓ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญร่วมงานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานฯ และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขง

กราบเรียน พระครูอุปถัมภ์จันทวงศ์ เจ้าอาวาสวัดหลวงราชสันฐาน อ.เมืองพะเยา จ.พะเยา

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน และ ประโยชน์ของวรรณกรรมใบลานที่มีต่อชุมชน ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ภายในงานดังกล่าวทางโครงการจะได้ถวายปัจจัยไฉนินทรศการชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานแก่วัดหลวงราชสันฐาน

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอกราบนิมนต์หลวงพ่อเจ้าอาวาส หรือ ผู้แทนได้เมตตาให้เกียรติเข้าร่วมงานดังกล่าว **ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๐๙.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่** ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงกราบเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอแสดงความเคารพอย่างสูง

(พระครูวิบูลสรภัญญ์ (พม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน

ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 - 6347962

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนรัตนโกศล ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 065-0432931, 066-4132626 E-Mail : kosalaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Linde: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakitkosol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 065-0432931, 066-4132626 E-Mail : kosalaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Linde: thep23

ที่ วสม ๐๐๕ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญเป็นวิทยากร ร่วมเสวนาวิชาการ “เรื่องการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”

เรียน พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ ปธ.๙ ดร. ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร.วิทยาเขตแพร่

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาวิชาการ “เรื่องการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย” และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยนวัตกรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ทางฝ่ายจัดงานเห็นว่า ท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ เป็นผู้เชี่ยวชาญตามหัวข้อของการจัดเสวนาดังกล่าว

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอกราบนิมนต์ท่านได้เมตตาเป็นวิทยากรร่วมเสวนาวิชาการ ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ขอแสดงความนับถือ

(พระครูวิบูลสรภัญญ์ (พม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน

ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 – 6347962

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ถนนรัตนโกสินทร์ ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ 54130 โทร.054-541219

มือถือ 083-0432931, 066-4132626 E-Mail : kosalaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Linde: thep23

Manuscript Conservation Institute of Wat Sungmen (MCIS)

Yantarakitkosol Rd. T.Sungmen A.Sungmen Phrae 54130 Tel.054-541219

Mobile Phone: 083-0432931, 066-4132626 E-Mail : kosalaschool@yahoo.co.th FB: Wat Sungmen ID Linde: thep23

ที่ วสม ๐๐๖ / ๒๕๖๓

๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอเชิญเป็นวิทยากร ร่วมเสวนาวิชาการ “เรื่องการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์
ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย”

เจริญพร อาจารย์สมเจตน์ วิมลเกษม ประชาญเมืองน่าน ประจำปีพืธภัณฑ์ชุมชนบ้านพระเกิด จ.น่าน

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการฯ จำนวน ๑ ฉบับ

เนื่องด้วยสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น ร่วมกับ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ได้จัด งานเสวนาวิชาการ “เรื่องการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย” และ พิธีร่วมลงนามบันทึกความเข้าใจ (MOU) สร้างเครือข่ายการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์คัมภีร์อนุรักษ์วรรณกรรมใบลานเชิงสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ตอนกลาง และ ตอนล่าง ตามโครงการวิจัยนวัตกรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน ภายใต้แผนการวิจัย เรื่อง นวัตกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลานลุ่มแม่น้ำโขง โดยได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยโดย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยจัดงานในวันอังคารที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๓ ตามกำหนดการที่แนบมานี้ และ ทางฝ่ายจัดงานเห็นว่า ท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ เป็นผู้เชี่ยวชาญตามหัวข้อของการจัดเสวนาดังกล่าว

ด้วยเหตุดังกล่าว ทางสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จึงได้ขอเชิญท่านได้เมตตาเป็นวิทยากรร่วมเสวนาวิชาการ ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ตามกำหนดการที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา และขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

เจริญพร

(พระครูวิบูลสรภัญญ์ (พม.ฉัตรเทพ))

ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

หัวหน้าโครงการโครงการวิจัยนวัตกรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมใบลาน
ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ 061 – 6347962

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเครือข่าย

การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน
ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น กับ วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย
และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย
ตามโครงการวิจัยวัดวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน
สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงฉบับนี้ทำขึ้น ณ วัดสูงเม่น ต.สูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ วันที่ ๒๗ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓ ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น กับ วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ทั้ง ๕ ฝ่าย ทำบันทึกข้อตกลงโดยมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อ ๑ วัตถุประสงค์ของบันทึกข้อตกลง

๑.๑ เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

๑.๒ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และต่อเนื่อง

๑.๓ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ข้อ ๒ แนวทางการดำเนินงานและกิจกรรม

๒.๑ องค์กรทั้งห้าฝ่ายร่วมมือกันในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ปกป้อง อนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา รูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ระบบฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านวิชาการ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒.๒ องค์กรทั้งห้าฝ่าย แลกเปลี่ยนความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์

๒.๓ ค่าใช้จ่ายการดำเนินงานต่างๆ ทั้งห้าฝ่ายจะหาหรือให้ความช่วยเหลือร่วมกันตามความเหมาะสม

๒.๔ องค์กรทั้งห้าฝ่ายจะปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับของสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือตามที่ทั้งห้าฝ่ายพิจารณาเห็นสมควร

ข้อ ๓ ระยะเวลาความร่วมมือ

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้ ทั้งห้าฝ่าย ตกลงให้มีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ลงนามเป็นต้นไป ทั้งนี้ทั้งห้าฝ่าย จะต้องมีการร่วมมือกันอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง หรือตามความเหมาะสม

ข้อ ๔ การแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบันทึกตกลง

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือฉบับนี้ อาจมีการปรับปรุงแก้ไขหรือยกเลิกได้ตามความเห็นชอบร่วมกันของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความประสงค์จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรายละเอียดข้อบันทึกตกลงนี้ ให้แจ้งทุกฝ่ายร่วมกันพิจารณา เมื่อพิจารณาเห็นชอบร่วมกันแล้ว ให้จัดทำบันทึกเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร และให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ทั้งห้าฝ่ายได้ลงนามในบันทึกเพิ่มเติมนั้น

ข้อ ๕ การลงนามบันทึกข้อตกลง

บันทึกข้อตกลงนี้พิมพ์ด้วยภาษาไทย ๑ ฉบับ เมื่อผู้แทนของทุกฝ่ายลงนามแล้ว จึงได้สำเนาจำนวน ๕ ฉบับ เพื่อให้แต่ละฝ่ายเก็บรักษาไว้ฝ่ายละ ๑ ฉบับ ทั้งสองฝ่ายได้อ่านเข้าใจตรงกันดีแล้ว และเพื่อแสดงถึงเจตจำนงและความตั้งใจในการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงฉบับนี้ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ กับ วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย และ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย จึงได้ลงลายมือชื่อร่วมกันไว้เป็นหลักฐาน

บันทึกข้อตกลงนี้ให้มีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลา ๓ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๓ ถึงวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๖

ลงนามเมื่อวันที่ ๑๖ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

ลงนาม.....
(พระครูสุมนต์ธรรมสาร)
ตำแหน่ง.....
เจ้าอาวาส
วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ลงนาม.....
(พระครูวิจิตรมัททกวี)
ตำแหน่ง.....
เจ้าอาวาส
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ลงนาม.....
(พระครูอนันตธรรม)
ตำแหน่ง.....
เจ้าอาวาส
วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ลงนาม.....
(พระครูบุญเรือง)
ตำแหน่ง.....
เจ้าอาวาส
วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

ลงนาม.....
(พระครูปัญญสารนิวิฐ)
เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น
ผู้จัดการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ลงนาม..... พยาน
(พระครูวิจิตรมัททกวี)
ตำแหน่ง.....
เจ้าอาวาส
วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ลงนาม..... พยาน
(พระครูอนันตธรรม)
ตำแหน่ง.....
เจ้าอาวาส
วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ลงนาม..... พยาน
(พระครูอนันตธรรม)
ตำแหน่ง.....
เจ้าอาวาส
วัดหลวงราชสันฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ลงนาม..... พยาน
(พระครูบุญเรือง)
ตำแหน่ง.....
เจ้าอาวาส
วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

ลงนาม..... พยาน
(พระครูวิจิตรมัททกวี)
ตำแหน่ง.....
เจ้าอาวาส
สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ลงนาม..... พยาน
(พระสุธีรัตนบัณฑิต รัต.,ดร.)
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเครือข่ายชุมชนต้นแบบ
 การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณเชิงสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศไทย
 ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์
 ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์
 วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง
 และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่าง
 สร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
 ตามโครงการวิจัยวัดวิถีวัฒนธรรมชุมชนกับการสำรวจวรรณกรรมโบราณ ในเขตลุ่มน้ำโขงตอนบน
 สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บันทึกข้อตกลงฉบับนี้ทำขึ้น ณ วัดสูงเม่น ต.สูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ วันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม
 พุทธศักราช ๒๕๖๓ ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
 อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบ
 การอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย)
 อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำ
 โขงตอนล่าง
 ทั้ง ๓ ฝ่าย ทำบันทึกข้อตกลงโดยมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อ ๑ วัตถุประสงค์ของบันทึกข้อตกลง

๑.๑ เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ระหว่าง
 สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่ม
 แม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ
 อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัด
 อุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

๑.๒ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชน
 ต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภ
 นครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโข
 งตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วัฒนธรรม
 โบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และต่อเนื่อง

๑.๓ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ที่ระหว่าง สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

ข้อ ๒ แนวทางการดำเนินงานและกิจกรรม

๒.๑ องค์กรทั้งสามฝ่ายร่วมมือกันในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย ปรริวรรต แปร จัดทำ พัฒนารูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และ ระบบฐานข้อมูลเอกสารโบราณ ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านวิชาการ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒.๒ องค์กรทั้งสามฝ่าย แลกเปลี่ยนความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัย อันเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณของชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์

๒.๓ ค่าใช้จ่ายการดำเนินงานต่างๆ ทั้งห้าฝ่ายจะหารือให้ความช่วยเหลือร่วมกันตามความเหมาะสม

๒.๔ องค์กรทั้งสามฝ่ายจะปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อบังคับของสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างรวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือตามที่ทั้งห้าฝ่ายพิจารณาเห็นสมควร

ข้อ ๓ ระยะเวลาความร่วมมือ

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือนี้ ทั้งห้าฝ่าย ตกลงให้มีผลบังคับใช้นับตั้งแต่วันที่ลงนามเป็นต้นไป ทั้งนี้องค์กรทั้ง สามฝ่าย จะต้องมิกิจกรรมร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง หรือตามความเหมาะสม

ข้อ ๔ การแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบันทึกตกลง

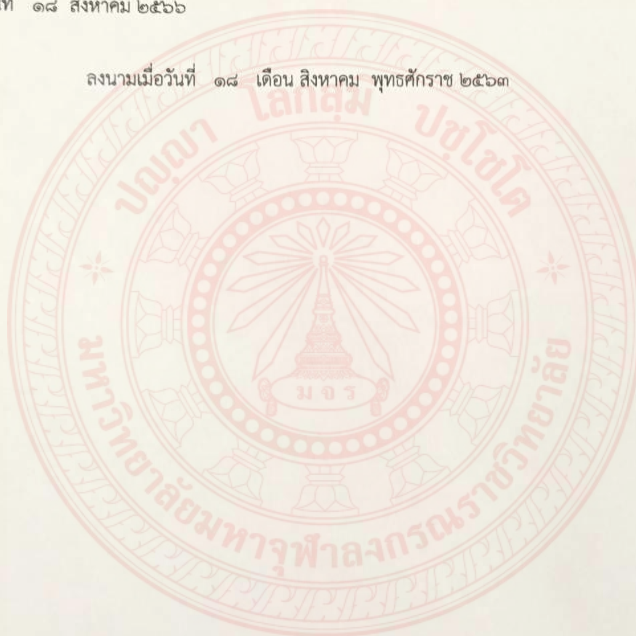
บันทึกข้อตกลงความร่วมมือฉบับนี้ อาจมีการปรับปรุงแก้ไขหรือยกเลิกได้ตามความเห็นชอบร่วมกันของ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอนครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความประสงค์จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรายละเอียดข้อบันทึกตกลงนี้ ให้แจ้งทุกฝ่ายร่วมกันพิจารณา เมื่อพิจารณาเห็นชอบร่วมกันแล้ว ให้จัดทำบันทึกเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร และให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ทั้งห้าฝ่ายได้ลงนามในบันทึกเพิ่มเติมนั้น

ข้อ ๕ การลงนามบันทึกข้อตกลง

บันทึกข้อตกลงนี้พิมพ์ด้วยภาษาไทย ๓ ฉบับ เมื่อผู้แทนของทุกฝ่ายลงนามแล้ว จึงได้มอบให้แต่ละฝ่ายเก็บรักษาไว้ฝ่ายละ ๑ ฉบับ ทั้งสามฝ่ายได้อ่านเข้าใจตรงกันดีแล้ว และเพื่อแสดงถึงเจตจำนงและความตั้งใจในการดำเนินงานตามบันทึกข้อตกลงฉบับนี้ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ วัดสูงเม่น ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน กับ วัดโพธิ์ศรี อำเภอ นครพนม จังหวัดนครพนม ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณ อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และ วัดมณีวนาราม (วัดป่าน้อย) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมโบราณอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง จึงได้ลงลายมือชื่อร่วมกันไว้เป็นหลักฐาน

บันทึกข้อตกลงนี้ให้มีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลา ๓ ปี นับตั้งแต่วันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๓ ถึงวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๖

ลงนามเมื่อวันที่ ๑๘ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

ลงนาม *พระครูบุญญาสารนิวิฐ*

(พระครูบุญญาสารนิวิฐ)

เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น

ผู้จัดการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น

ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลานอย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ประเทศไทย

ลงนาม *พระครูสังฆรักษ์ไพฑูริย์ วัฒนาวชิโร*
(พระครูสังฆรักษ์ไพฑูริย์ วัฒนาวชิโร)

วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม

ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ประเทศไทย

ลงนาม *พระครูวิจิตรธรรมคุณ*
(พระครูวิจิตรธรรมคุณ อ.จ.)

วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ชุมชนต้นแบบการอนุรักษ์วรรณกรรมใบลาน อย่างสร้างสรรค์ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ประเทศไทย

ลงนาม *พระครูวิจิตรธรรมคุณ วัฒนาวชิโร*
(พระครูวิจิตรธรรมคุณ วัฒนาวชิโร)

ตำแหน่ง *เจ้าอาวาส*

วัดมณีวนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ลงนาม *พระครูวิจิตรธรรมคุณ วัฒนาวชิโร*
(พระครูวิจิตรธรรมคุณ วัฒนาวชิโร)

ตำแหน่ง *เจ้าอาวาส*

วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม

ลงนาม *พระสุธีรัตนบัณฑิต*
(พระสุธีรัตนบัณฑิต)

ตำแหน่ง *ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์*

สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ลงนาม *พระสุธีรัตนบัณฑิต*
(พระสุธีรัตนบัณฑิต รศ.,ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

**บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน
(แพร่ พะเยา เชียงราย น่าน และ เลย)**

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญ จังหวัดแพร่
ณ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ รวมจำนวน ๖๐๐ เรื่อง (ที่ชื่อไม่ซ้ำกัน)

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑.	กลหวิบาทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒.	กังขาวิตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓.	กังขาตรณีวิเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๔.	จักรวาลทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕.	จามเทวีวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖.	ฎีกาธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๗.	ฎีกापุทธา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘.	ฎีกามูลปณณาสัมชณินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๙.	ฎีกาโยโส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐.	ฎีกาวิเนยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑.	ฎีกาสัททาเภท	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒.	ฎีกายาณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓.	ชัมมนิกาย (พรหมชาลสูตร)	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔.	ตติยะสังคิติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕.	ติลักขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖.	ตวงกุสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗.	ทวาทสนิบาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘.	ทสนิบาทอังกุตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙.	ทักษิณวิภังคสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐.	ทิพพมนต์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑.	ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒.	ธัมมจุลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓.	ธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔.	ธัมมสังคินิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕.	ธัมมาละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖.	นามสัพพัต อตถกถามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗.	นามสัพพัตจุลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘.	นามสัพพัตมหาวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙.	นิทานพุทธัสสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐.	นิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑.	นินิไสยคันธนาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน

๓๒.	นิสยฎีกาธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓.	นิสยทสวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔.	นิสยธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕.	นิสยธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖.	นิสยธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗.	นิสยปาฎิยวัคคัฑิฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘.	นิสยปุพพฎีกาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙.	นิสยมหาวัคคัฑิฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐.	นิสยมัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑.	นิสยมาติกาสติปฏิฐานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒.	นิสยมิลินทปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓.	นิสยวินิจไฉยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔.	นิสยวิสุทธีมัค	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕.	นิสยสีลขันธวัคคัฑิฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖.	นิสยสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗.	นิสยอรรถกาปุคคัลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘.	บาลอุณณาทิกกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙.	บาลี กพยสารวิลาสิณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐.	บาลี ฎีกาชินาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑.	บาลี มุขมัตตทีปนีฎีกาสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๒.	บาลี วัตถทานกถานิสังโสเชยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๓.	บาลี อรรถสาสิณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๔.	บาลีกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๕.	บาลีกวิคณตากรณฎีกาทุไตทยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๖.	บาลีกังขาวิตรณิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๗.	บาลีกัจจนาสสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๘.	บาลีกัจจนาอรรถการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๙.	บาลีกัจจนาอรรถตัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๐.	บาลีกัจจนาอรรถสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๑.	บาลีกานคณณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๒.	บาลีกานคณนากาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๓.	บาลีกานธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๔.	บาลีกานอภิธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๕.	บาลีกการกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๖.	บาลีกุยหัตถทีปนิมหาคณฐิ	คัมภีร์บาลีล้วน

๖๗.	บาลีจักกภาพทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๘.	บาลีจามเทวีวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๙.	บาลีจิตคัมภีร์ทีปนีอรรถกถาสารสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๐.	บาลีจุลลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๑.	บาลีจุฬคัมภีร์หาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๒.	บาลีฉกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๓.	บาลีชินาลังกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๔.	บาลีชินาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๕.	บาลีฎีกา พยสารทั้งตวา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๖.	บาลีฎีกากังขาวิตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๗.	บาลีฎีกากัจจายนสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๘.	บาลีฎีกากัจจายนสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๙.	บาลีฎีกาธาตูกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๐.	บาลีฎีกานิติปกรณ์ะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๑.	บาลีฎีกาปรมัตถวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๒.	บาลีฎีกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๓.	บาลีฎีกาปาจิตตีย	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๔.	บาลีฎีกามหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๕.	บาลีฎีกามุตตกวิโนยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๖.	บาลีฎีการิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๗.	บาลีฎีกาวชขีรสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๘.	บาลีฎีกาวิทัทธมุกขมณฑะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๙.	บาลีฎีกาวีภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๐.	บาลีฎีกาสมนต์ปาสาทิกาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๑.	บาลีฎีกาสมนต์ปาสาทิกาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๒.	บาลีฎีกาสัททวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๓.	บาลีฎีกาสัททวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๔.	บาลีฎีกาสัททปะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๕.	บาลีฎีกาสันทวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๖.	บาลีฎีกาสันทวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๗.	บาลีฎีกาสันทวุตติวิถาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๘.	บาลีฎีกาสัมเพยงมุขมัตตสาระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๙.	บาลีฎีกาสารตทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๐.	บาลีฎีกาสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๑.	บาลีฎีกาอภิธัมมอรรถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน

๑๐๒.	บาลีฎีกาอภิธาน์ปทีปภรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๓.	บาลีฎีกาอภิธาน์ปทีปกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๔.	บาลีฎีกาอัตถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๕.	บาลีฎีกาธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๖.	บาลีฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๗.	บาลีฎีกากมหาวคคั	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๘.	บาลีฎีกาสหายตนวคคัสังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๙.	บาลีฎีกาสันทาพินรุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๐.	บาลีตัทธิตกัป	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๑.	บาลีติกกนิบาต อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๒.	บาลีทสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๓.	บาลีทสสิขาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๔.	บาลีทีปนิมหาเวสสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๕.	บาลีทีปวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๖.	บาลีทุกกติกกปีฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๗.	บาลีทุกกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๘.	บาลีทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๙.	บาลีธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๐.	บาลีธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๑.	บาลีธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๒.	บาลีธาตุวาหาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๓.	บาลีนราชธาตุวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๔.	บาลีนวนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๕.	บาลีนวนิบาตอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๖.	บาลีนัตถัปปกาสนา ฎีกาขีณนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๗.	บาลีนาถอภิมมาวตาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๘.	บาลีเนตติวิภาวนาปกรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๙.	บาลีปฐมามาไลย ทุติยามาไลย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๐.	บาลีปรมัตถวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๑.	บาลีปรมัตถวิภูสิณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๒.	บาลีปรภาวสุต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๓.	บาลีปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๔.	บาลีปัญจกนิบาตอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๕.	บาลีปณณาสัมชณิมปนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๖.	บาลีปาจิตตีย	คัมภีร์บาลีล้วน

๑๓๗.	บาลีปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๘.	บาลีปาฏิยวคคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๙.	บาลีปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๐.	บาลีปุคคัลปัญญัตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๑.	บาลีพระโมคคัลลานวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๒.	บาลีพระสมุหธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๓.	บาลีภังคปกรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๔.	บาลีภารตารัฐฐะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๕.	บาลีมณีปีทีป	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๖.	บาลีมณีสารมัญชุสสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๗.	บาลีมจรุสพาหิณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๘.	บาลีมโนรทบุรณิอัตตถกจากตูกกนิบาตอังคุดตะนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๙.	บาลีมหาฎีกาหลวง	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๐.	บาลีมหานิเทศ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๑.	บาลีมหาปกรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๒.	บาลีมหาปกรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๓.	บาลีมหาปกรณ์ปกรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๔.	บาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๕.	บาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๖.	บาลีมหาวัคคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๗.	บาลีมหาวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๘.	บาลีมหาเวสสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๙.	บาลีมหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๐.	บาลีมุขมัตตทีปนิการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๑.	บาลีมุขมัตตทีปนีฎีกาอาชยาด	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๒.	บาลีมุขมัตตทีปนีตัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๓.	บาลีมุขมัตตทีปนินาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๔.	บาลีมุขมัตตทีปนิสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๕.	บาลีมุขมัตตทีปนีฎีกากิตก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๖.	บาลีมูลฎีกาปุคคัลปัญญัตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๗.	บาลีมูลฎีกาสูตร บาลีพระสิง	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๘.	บาลียมกปกรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๙.	บาลียมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๐.	บาลีโยชนยปุคคัลปัญญัตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๑.	บาลีโยชนา อภิธัมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน

๑๗๒.	บาลีโยชนาขุททกศึกษา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๓.	บาลีโยชนาจุลลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๔.	บาลีโยชนาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๕.	บาลีโยชนาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๖.	บาลีโยชนาปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๗.	บาลีโยชนาปาฐู วินยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๘.	บาลีโยชนापुकคคปัญญุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๙.	บาลีโยชนามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๐.	บาลีโยชนาธาตุตทยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๑.	บาลีโยชนาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๒.	บาลีโยชนาสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๓.	บาลีโยชนาสัมโม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๔.	บาลีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๕.	บาลีโยชนาสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๖.	บาลีโยชนาอรรถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๗.	บาลีโยชนาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๘.	บาลีรัตนมาลา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๙.	บาลีลินนัตถปกาสนะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๐.	บาลีลินนัตถปกาสนาฎีกามัชฌิมปณณาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๑.	บาลีลินนัตถปกาสนาฎีกาทิฆนิกายมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๒.	บาลีลินนัตถอภิธัมมวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๓.	บาลีโลกปัญญุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๔.	บาลีโลกสันฐานารตนคณฐี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๕.	บาลีวชิรโพธิฎีกาสมันตะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๖.	บาลีวชิรโพธิมหมัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๗.	บาลีวชิรโพธิสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๘.	บาลีวงสมาลีณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๙.	บาลีวัชชิรโพธิฎีกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๐.	บาลีวัชชิรสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๑.	บาลีวินยวินยวินยวินย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๒.	บาลีวินยวินยวินย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๓.	บาลีวินยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๔.	บาลีวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๕.	บาลีวิมตวิโนทนีจุลลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๖.	บาลีวิมตวิโนทนีฎีกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน

๒๐๗.	บาลีวิมตฺติโนทนีฎีกามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๘.	บาลีวิสุทฺธิมคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๙.	บาลีวุตฺติพยาชยา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๐.	บาลีเวมตฺติปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๑.	บาลีเวมตฺติสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๒.	บาลีเวมตฺติมหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๓.	บาลีสคากวคคสังยุตฺตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๔.	บาลีสถุပ္วังสวิภูราร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๕.	บาลีสถุပ္วังสสังเขป	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๖.	บาลีสสมเพียง	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๗.	บาลีสสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๘.	บาลีสสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๙.	บาลีสสหายตนวคค สังยุตฺตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๐.	บาลีสักกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๑.	บาลีสักกกาภิมาส มหาเวสสันตฺระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๒.	บาลีสัตตตินิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๓.	บาลีสัททวิธานลักขณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๔.	บาลีสัททัทถเภทจินดา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๕.	บาลีสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๖.	บาลีสัททาจกลักขณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๗.	บาลีสัททาพิณฑุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๘.	บาลีสัททาโมกขลาณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๙.	บาลีสัททาวาจลักขณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๐.	บาลีสัททาวิทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๑.	บาลีสัททาวีเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๒.	บาลีสันทวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๓.	บาลีสัพพธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๔.	บาลีสัพพัญญู	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๕.	บาลีสัมภารสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๖.	บาลีสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๗.	บาลีสารตฺถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๘.	บาลีสารตฺถทีปนีฎีกา - สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๙.	บาลีสารตฺถทีปนีฎีกา จตุตถสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๐.	บาลีสารตฺถสมุจเจยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๑.	บาลีสีลขันธวัคค์ฑีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน

๒๔๒.	บาลีสุตตนิเทศการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๓.	บาลีสุตตนิเทศการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๔.	บาลีสุตตนิเทศกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๕.	บาลีสุตตนิเทศทัตติต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๖.	บาลีสุตตนิเทศทัตติต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๗.	บาลีสุตตนิเทศนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๘.	บาลีสุตตนิเทศสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๙.	บาลีสุตตนิเทศสนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๐.	บาลีสุตตนิเทศสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๑.	บาลีสุตตนิเทศอาชยาด	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๒.	บาลีสุตตนิเทศอุณณาทิกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๓.	บาลีสุตตนิเทศอุณณาหิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๔.	บาลีสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๕.	บาลีสุตตนิเทศกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๖.	บาลีสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๗.	บาลีสือตัพพมาลีนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๘.	บาลีอนุฎีกาฉัมมสังคิณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๙.	บาลีอนุฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๐.	บาลีอนุฎีกापुकคณปัญญุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๑.	บาลีอนุฎีกาวิภังคปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๒.	บาลีอนุฎีกาอนุตตกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๓.	บาลีอนุโลมทุกกติกกปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๔.	บาลีอภิมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๕.	บาลีอภิมมาเจ็ดคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๖.	บาลีอมตรสาราฎีกาอนาคตังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๗.	บาลีอัฐฐเอกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๘.	บาลีอัฐฐกถามูลปณณสมัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๙.	บาลีอัฐฐนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๐.	บาลีอัฐฐาสุตตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๑.	บาลีอัฐฐกถาปัญจกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๒.	บาลีอัฐฐกถา กถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๓.	บาลีอัฐฐกถา มหาเวสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๔.	บาลีอัฐฐกถาทุกกนิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๕.	บาลีอัฐฐกถาทุกกนิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๖.	บาลีอัฐฐกถาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน

๒๗๗.	บาลีอรรถกถาบุคคัลปิณฺณุตฺติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๘.	บาลีอรรถกถาพุทธวิบาก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๙.	บาลีอรรถกถาฆราวาศก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๐.	บาลีอรรถกถาวัฏฏ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๑.	บาลีอรรถกถาสติปัฏฐานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๒.	บาลีอรรถกถาสฬายตนวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๓.	บาลีอรรถกถาอัฏฐนินฺบาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๔.	บาลีอรรถกถาอัฏฐนินฺบาทอังคฺตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๕.	บาลีอรรถกถาอุทฺทหนฺชุกทนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๖.	บาลีอรรถกถาอุปริปณฺณาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๗.	บาลีอรรถกถาอุทฺทหนฺชุกทนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๘.	บาลีอรรถกถาคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๙.	บาลีอรรถกถาสาลีณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๐.	บาลีอรรถกถาจลลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๑.	บาลีอรรถกถาอนินฺบาทอังคฺตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๒.	บาลีอรรถกถาอนินฺบาท วัคคฺสังยุตฺตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๓.	บาลีอรรถกถาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๔.	บาลีอรรถกถาปาจิตตี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๕.	บาลีอรรถกถาฆราวาศก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๖.	บาลีอรรถกถาฆราวาศกพินฺนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๗.	บาลีอรรถกถาสีลขณฺธวัคคฺ พินฺนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๘.	บาลีอรรถกถาสุตตนิฺบาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๙.	บาลีอรรถกถาเอกนินฺบาทอังคฺตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๐.	บาลีอัฏฐนินฺตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๑.	บาลีอาชยาด	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๒.	บาลีอาชยาดวิญญูสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๓.	บาลีอุณฺณาทิกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๔.	บาลีอุทฺทหนฺชุกทพาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๕.	บาลีอุมฺมังคฺมโหสธ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๖.	บาลีเอกทสนินฺบาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๗.	บาลีเอกทสนินฺบาทอังคฺตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๘.	โบราณสังคหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๙.	โบราณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๐.	ปกิณณกวัคค์ ผูก ๒๑	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๑.	ปกิณณกะ	คัมภีร์บาลีล้วน

๓๑๒.	ปฐมสมโพธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๓.	ปธานสูตร ฝูง๒	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๔.	ปรมัตถคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๕.	ปราภวสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๖.	ปัจฉัยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๗.	ปัญญาสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๘.	ปัพพชชาทีวินิจโยยกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๙.	ปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๐.	บุพพฎีกาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๑.	ปุราเภทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๒.	เปกขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๓.	เปตวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๔.	แปดหมื่นสี่พันชั้น	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๕.	โพรณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๖.	พรหมชาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๗.	พาหิยเถรนิพพานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๘.	พุทธคุณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๙.	พุทธนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๐.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๑.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๒.	พุทธสมพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๓.	พุทธาปทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๔.	พุทธาภิเสก	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๕.	โพธิปักขิยธรรม	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๖.	มหานิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๗.	มหาพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๘.	มหาวิคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๙.	มหาสติปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๐.	มหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๑.	มหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๒.	มหาสารีปุตตนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๓.	มหาอนันนนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๔.	มคฺลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๕.	มคฺลตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๖.	มังคลปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน

๓๔๗.	มังคลเภทา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๘.	มังคลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๙.	มัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๐.	มัชฌิมปิณฑาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๑.	มัชฌิมปิณฑาสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๒.	มัมฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๓.	มาติกาสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๔.	มิลินทปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๕.	มูลกสิกาสูตร ปัจฉิมโอวาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๖.	โยชนาสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๗.	โยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๘.	โยชนาอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๙.	โยชนาอภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๐.	รถวินิตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๑.	ราหุลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๒.	วัคคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๓.	วินัยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๔.	วินิจไฉยจุลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๕.	วินัยปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๖.	วินัยสมันตะปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๗.	วิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๘.	วิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๙.	วิณกัณฐสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๐.	โวหารกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๑.	โวหารกุณาสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๒.	โวหารจันทิมาโน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๓.	โวหารจุลวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๔.	โวหารฎีกา ธรรมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๕.	โวหารฎีกาอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๖.	โวหารฎีกาโยโส	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๗.	โวหารทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๘.	โวหารติลักขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๙.	โวหารทสวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๐.	โวหารทักษิณวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๑.	โวหารทัฬหเถรนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน

๓๘๒.	โวหารฉิมฉิมจ๊ก	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๓.	โวหารฉิมฉิมจ๊ก มัด ๓	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๔.	โวหารฉิมปาพะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๕.	โวหารนาลกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๖.	โวหารนิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๗.	โวหารบุญญกิริยา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๘.	โวหารปฐมสมโพธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๙.	โวหารปารายนวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๐.	โวหารพาทูลเถรนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๑.	โวหารพุทธนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๒.	โวหารมหากัสสัปปนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๓.	โวหารมหาโมคคัลลานนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๔.	โวหารมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๕.	โวหารมหาวัคค์วินัย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๖.	โวหารมหาวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๗.	โวหารมัคค์ธัมม์ ๘ ประการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๘.	โวหารมังคลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๙.	โวหารมัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๐.	โวหารมูลฉิมฉิมจ๊ก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๑.	โวหารยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๒.	โวหารวิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๓.	โวหารสมจิตตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๔.	โวหารสักคตทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๕.	โวหารสุทธาโภชนา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๖.	โวหารอตฺตละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๗.	โวหารอภิฉิมมาติกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๘.	โวหารอภิฉิมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๙.	โวหารอภิฉิมมาเจ็ดคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๐.	โวหารอภิฉิมมาปิฎก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๑.	โวหารอังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๒.	โวหารอุปัคฺตเถร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๓.	เศรษฐีทั้ง ๕	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๔.	สติปัญญา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๕.	สัสมโมบายะนะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๖.	สมจิตตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน

๔๑๗.	สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๘.	สรีสุทโธทหนิพนพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๙.	สัฎกปัญญา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๐.	สังคตทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๑.	สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๒.	สังเวควัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๓.	สังฆนินบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๔.	สัตตตินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๕.	สัททาหังแปด	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๖.	สัทธัมมปายนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๗.	สัพพ สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๘.	สัพพ สมันตาสังฆาทีเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๙.	สัพพกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๐.	สัพพกัถขาวิตรณิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๑.	สัพพกัถขาเวตตรณิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๒.	สัพพชุกททกสิกขา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๓.	สัพพครูปเทศ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๔.	สัพพฎีกาอภิมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๕.	สัพพฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๖.	สัพพธัมมจักร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๗.	สัพพปฐุม	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๘.	สัพพปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๙.	สัพพปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๐.	สัพพปาฎิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๑.	สัพพปาทปุนณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๒.	สัพพปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๓.	สัพพมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๔.	สัพพมหาวัคคชีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๕.	สัพพมหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๖.	สัพพยมกปกรณ์ะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๗.	สัพพยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๘.	สัพพโยชนายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๙.	สัพพโยชนายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๐.	สัพพอตัถยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๑.	บทสวดคาถาปลาช่อน	บทสวดมนต์

๔๕๒.	บทสวดมนต์ทั้ง ๕ และเจ็ดตำนานแปล	บทสวดมนต์
๔๕๓.	อานิสง อาบน้ำธาตุและพระเจ้า ผูก ๒	อานิสงส์
๔๕๔.	อานิสงเข้าบิณฑบาต	อานิสงส์
๔๕๕.	อานิสงเข้าวัสสา	อานิสงส์
๔๕๖.	อานิสงทอดกฐิน	อานิสงส์
๔๕๗.	อานิสงทานเครื่องอัฐบริขาร	อานิสงส์
๔๕๘.	กุสสุราช	ชาดก
๔๕๙.	คัทธนกุมาร	ชาดก
๔๖๐.	คาถาพัน	ชาดก
๔๖๑.	จัดตาฬีสนิบาต	ชาดก
๔๖๒.	จันทสุริยา	ชาดก
๔๖๓.	ชนกะ	ชาดก
๔๖๔.	ชมพุราชแดงเขียว	ชาดก
๔๖๕.	ชีวหาถีนคำ	ชาดก
๔๖๖.	ติกกนิบาต	ชาดก
๔๖๗.	ติณณะปาลชาดก	ชาดก
๔๖๘.	เตมียะ	ชาดก
๔๖๙.	เตรสนิบาต	ชาดก
๔๗๐.	เตรสนิบาต	ชาดก
๔๗๑.	ทริททะธัมมิกราช	ชาดก
๔๗๒.	ทุกกนิบาต	ชาดก
๔๗๓.	นารทะ	ชาดก
๔๗๔.	นินไสยจตุกกนิบาต	ชาดก
๔๗๕.	นินไสยมธุรสชมพู	ชาดก
๔๗๖.	นินไสยโลกไนย	ชาดก
๔๗๗.	นินไสยห้าสิบชาติ	ชาดก
๔๗๘.	นินไสยห้าสิบชาติ มัดต้น	ชาดก
๔๗๙.	นินไสยเอกนิบาต	ชาดก
๔๘๐.	เนมิราช	ชาดก
๔๘๑.	ปกิณณกนิบาตร	ชาดก
๔๘๒.	ปฐมมาโลย	ชาดก
๔๘๓.	ปฐมมกุมาร	ชาดก
๔๘๔.	ปฐมมะบัวหอม	ชาดก
๔๘๕.	ปัญญาสชาติ	ชาดก
๔๘๖.	พรสังขยา	ชาดก

๔๘๗.	พระยาค้ำคาก	ชาดก
๔๘๘.	พลสังขยา	ชาดก
๔๘๙.	มหาชาติ	ชาดก
๔๙๐.	มหาวงศ์แดงอ่อน	ชาดก
๔๙๑.	มหาเวสสันดระ เชียงแสน	ชาดก
๔๙๒.	มโหสถ	ชาดก
๔๙๓.	รัตนแสงเมือง	ชาดก
๔๙๔.	วิณณพราหมณ์	ชาดก
๔๙๕.	วิฐุรบัณฑิต	ชาดก
๔๙๖.	วิสตินิบาท	ชาดก
๔๙๗.	โวหารติกกนิบาท	ชาดก
๔๙๘.	โวหารเตรสนิบาท	ชาดก
๔๙๙.	วิสตินิบาท	ชาดก
๕๐๐.	โลกวิไณย	โอวาทคำสอน
๕๐๑.	โอวาทนุสาลี	โอวาทคำสอน
๕๐๒.	โวหารโลกวิไณย	โอวาทคำสอน
๕๐๓.	สอนโลก	โอวาทคำสอน
๕๐๔.	โอวาทคำสอนภิกษุใหม่	โอวาทคำสอน
๕๐๕.	คำสอนในนอก	โอวาทคำสอน
๕๐๖.	คำสอนคอบแม่น้ำ	โอวาทคำสอน
๕๐๗.	ตำนานคำสอน	โอวาทคำสอน
๕๐๘.	กัมมวาจา	ประเพณี พิธีกรรม
๕๐๙.	สีมาวินิจไฉย ปริวาสกัมม	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๐.	คำโอกาสเวนมหาทานปริยัติธรรมมานุชัมม์	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๑.	พุทธานิเชก	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๒.	คาถาปาซ็อนคำ	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๓.	คำเหล่านคร่าเวสสันดร	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๔.	คำไหว้คุณหลวง	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๕.	คำไหว้พระเจ้า	ประเพณี พิธีกรรม
๕๑๖.	กัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๕๑๗.	โกศลปัญหา	ธรรมทั่วไป
๕๑๘.	คัมภีร์อุโบสถเทศนา	ธรรมทั่วไป
๕๑๙.	จตุรกัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๕๒๐.	เจตนาเภทาเทศนา	ธรรมทั่วไป
๕๒๑.	ตายแล้วไปไหนนิทานสาธก ๑๐ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป

๕๒๒.	ทำมหาหุย - คัชนาม	ธรรมทั่วไป
๕๒๓.	เทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๕๒๔.	แทนค่าน้ำนมแม่	ธรรมทั่วไป
๕๒๕.	ธรรม ๓ ไตร	ธรรมทั่วไป
๕๒๖.	ธรรมนับชาติ	ธรรมทั่วไป
๕๒๗.	ธัมมานิสังสกถาบุญญนิกิถาอดตนาถา	ธรรมทั่วไป
๕๒๘.	นรกเทศนา ๓๒ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๕๒๙.	นามศัพท์วิสุทธิมคค์	ธรรมทั่วไป
๕๓๐.	นิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๕๓๑.	นิสยมจรุสลังกา	ธรรมทั่วไป
๕๓๒.	นิสยมุตตันถะยยะ	ธรรมทั่วไป
๕๓๓.	ปารมี	ธรรมทั่วไป
๕๓๔.	ปารมี ๓๐ ทิศ	ธรรมทั่วไป
๕๓๕.	ปารมีแปดพันชั้น	ธรรมทั่วไป
๕๓๖.	แปดหมื่นพระธรรมชั้น	ธรรมทั่วไป
๕๓๗.	แปดหมื่นสี่พันชั้น	ธรรมทั่วไป
๕๓๘.	พระธรรมเทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๕๓๙.	พระธรรมเทศนาสอนเยาวชน	ธรรมทั่วไป
๕๔๐.	พระธรรมบท	ธรรมทั่วไป
๕๔๑.	พุทธคุณ	ธรรมทั่วไป
๕๔๒.	พุทธคุณบรรยาย	ธรรมทั่วไป
๕๔๓.	พุทธานุสสติ	ธรรมทั่วไป
๕๔๔.	โพธิชัตติยธรรม	ธรรมทั่วไป
๕๔๕.	มหามูลนิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๕๔๖.	มิลินทปัญหาเทศนาฉบับหลวง	ธรรมทั่วไป
๕๔๗.	มูลกัมมัฏฐานภวิสติ	ธรรมทั่วไป
๕๔๘.	ยอดไตร	ธรรมทั่วไป
๕๔๙.	วิสุทธิมคค์	ธรรมทั่วไป
๕๕๐.	โคณะบุตร	นิยายธรรม
๕๕๑.	นางผมหอม	นิยายธรรม
๕๕๒.	นิทานท้าวคำสอน	นิยายธรรม
๕๕๓.	นิสยมจรุสลังกา	นิยายธรรม
๕๕๔.	นิสยมุตตันถะยยะ	นิยายธรรม
๕๕๕.	ปารมีพ้อกล้าแก้ว	นิยายธรรม
๕๕๖.	ปาเวณีหกประการ	นิยายธรรม

๕๕๗.	ปูชาท้าวทังสี	นินายธรรม
๕๕๘.	แปดวิตถุ	นินายธรรม
๕๕๙.	พระเจ้าออกบวค	นินายธรรม
๕๖๐.	พระชาติเจ้าคอดยทุง	นินายธรรม
๕๖๑.	พระพุทธเจ้าทำนวยเมืองกุงสือโยคธिया	นินายธรรม
๕๖๒.	มธรรสลังกา	นินายธรรม
๕๖๓.	มธรรสวาหิณี	นินายธรรม
๕๖๔.	มหาธาตุงเจ้า	นินายธรรม
๕๖๕.	มหาวิบาก	นินายธรรม
๕๖๖.	มันทณะ	นินายธรรม
๕๖๗.	ราชสาน	นินายธรรม
๕๖๘.	ลักษณะเข้าปริวาส	นินายธรรม
๕๖๙.	วิสาชา	นินายธรรม
๕๗๐.	โหวหามธรรสวาหิณี	นินายธรรม
๕๗๑.	เศรษฐี ทั้ง ๕	นินายธรรม
๕๗๒.	ปทุมมะบัวหอม	นินายพื้นบ้าน
๕๗๓.	รามเหียร	นินายพื้นบ้าน
๕๗๔.	ตำนานพระยามังราย	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๗๕.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๗๖.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๗๗.	ตำนานพระยาอินทาทิราชเจ้าฟ้า	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๗๘.	ตำนานพระรามพระลัก	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๗๙.	ตำนานพะเยา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๐.	ตำนานพื้นเมืองเงินยางเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๑.	ตำนานมหาชินธาตุงเจ้าห้าหลัง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๒.	ตำนานมฤตาเทวราช	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๓.	ตำนานเมืองชัยยะบุลีศรีเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๔.	ตำนานเมืองเชียงม่วน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๕.	ตำนานเมืองเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๖.	ตำนานเมืองใต้	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๗.	ตำนานเมืองพระยาว	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๘.	ตำนานเมืองระแวก	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๘๙.	ตำนานเมืองล้านนาเชียงใหม่	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๙๐.	ตำนานไม้มหาโพธิ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๙๑.	ตำนานละแวก	ตำนานพระพุทธศาสนา

๕๙๒.	ตำนานลัทธัมมราช	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๙๓.	อนาคตวงศ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๕๙๔.	กฎหมายโบราณ, ตำนานพระยาอินทร์	กฎหมาย
๕๙๕.	กฎหมายเมืองน่าน	กฎหมาย
๕๙๖.	คติโลกคติธัมม์	กฎหมาย
๕๙๗.	ธัมมศาสตร์	กฎหมาย
๕๙๘.	คำวจนทพราหมณ์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๕๙๙.	กาพย์ยานี สุรางคนางค์ และฉบับ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๖๐๐.	ตำรายาเมืองแพร่	ตำรายา

หมายเหตุ คัมภีร์ทุกเรื่อง เป็นอักษรธรรมล้านนา

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญ จังหวัดพะเยา (ที่ชื่อไม่ซ้ำกัน)
ณ วัดหลวงราชสถนฐาน อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา รวมจำนวน ๒๔๑ เรื่อง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑.	กังขาวิตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒.	จักรวาลทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓.	จัดตาฬีสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔.	จามเทวีวิงสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕.	จุลลวิงคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖.	จุลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗.	ฎีกาธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๘.	ฎีกาพุทธา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙.	ฎีกามูลปณณาสัมชณินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐.	ทวาทสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑.	ทสนิบาตอังกุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒.	ทักษิณวิงคสุตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓.	ทิพพมนต์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔.	นามสัพพ์ อตถกถาหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕.	นามสัพพ์จุลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖.	นามสัพพ์ปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗.	นามสัพพ์ปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘.	นามสัพพ์มหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙.	นิทานพุทธัสสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐.	นิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑.	นิสยคันธนาปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒.	นิสยฎีกาธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓.	นิสยทสวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔.	นิสยธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕.	นิสยธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖.	นิสยธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗.	นิสยสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘.	นิสยอตถกถापुकคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙.	บาลอุณณาทิกกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐.	บาลี กพยสารวิลาสินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑.	บาลี ฎีกาชินาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน

๓๒.	บาลี มุขมัตตทีปนีฎีกาสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓.	บาลี วัตถทานกถา นินสังโศเชยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔.	บาลี อตถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕.	บาลี กถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖.	บาลี กวีคณดาภรณ์ฎีกา วุดโตทยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗.	บาลี กังขาวิตรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘.	บาลี กัจจยนาสสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙.	บาลี กัจจยนาอัทถการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐.	บาลี กัจจยนาอัทถคัทธิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑.	บาลี กัจจยนาอัทถสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒.	บาลี กานคมณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓.	บาลี จามเทวีวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔.	บาลี จิตคณฐีทีปนีอัทถกถาสารสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕.	บาลี จุลลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖.	บาลี ฎีกาจุลลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗.	บาลี ฎีกาทีปนี สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘.	บาลี ฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙.	บาลี ฎีกาสัททวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐.	บาลี ฎีกาอภิธานันปทีปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑.	บาลี ฎีกาอภิธานันปทีปกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๒.	บาลี ฎีกาอัทถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๓.	บาลี ฎีกาธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๔.	บาลี ฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๕.	บาลี ฎีกามหาวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๖.	บาลี ฎีกาสหายตนวักค์สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๗.	บาลี ฎีกาสันทาพินธุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๘.	บาลี ตัทธิตกัปป	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๙.	บาลี ติกกนิบาต อังกุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๐.	บาลี ทสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๑.	บาลี ทสสิบชาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๒.	บาลี ทีปนิมหาเวสสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๓.	บาลี ทีปวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๔.	บาลี ทุกกติกกปัฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน

๖๕.	บาลีปาฏิยวคคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๖.	บาลีปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๗.	บาลีมหาปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๘.	บาลีมหาปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๙.	บาลีมหาปฎฐานปกรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๐.	บาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๑.	บาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๒.	บาลีมหาวัคคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๓.	บาลีมหาวิงสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๔.	บาลีมหาเวสสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๕.	บาลีมหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๖.	บาลีสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๗.	บาลีสัททวจกกลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๘.	บาลีสัททวาพิณฑุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๙.	บาลีสัททวาโมกขลานะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๐.	บาลีสัททวาจกกลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๑.	ปัพพชาทวินิจไฉยภถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๒.	พุทธนิพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๓.	พุทธวงค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๔.	พุทธวิงสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๕.	พุทธสมพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๖.	พุทธาปทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๗.	พุทธาภิเสก	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๘.	โพธิปักขยธรรม	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๙.	มหานิพนพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๐.	มหาพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๑.	มหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๒.	มหาสติปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๓.	มหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๔.	มหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๕.	มหาสารีปุตตนิพนพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๖.	มหาอนันนทนิพนพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๗.	มัลลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๘.	มัมณินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๙.	มาติกาสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน

๑๐๐.	มิลินทปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๑.	สังเวควัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๒.	สัจจนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๓.	สัตตตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๔.	สัททาทั้งแปด	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๕.	สัพพทปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๖.	สัพพปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๗.	สัพพปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๘.	สัพพปาทปุณณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๙.	สัพพปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๐.	สัพพปุกคัลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๑.	สัพพมหาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๒.	อภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๓.	อภิธัมมาสังคินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๔.	อสีตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๕.	อโสกธัมมราชนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๖.	อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๗.	อัตถกถามหาวัคคสังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๘.	อุณหสสวีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๙.	อุปะเทศปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๐.	เอตทัคค อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๑.	เมตไตยสูตร	บทสวดมนต์
๑๒๒.	สัพพสูตรมนต์ทั้ง ๕	บทสวดมนต์
๑๒๓.	สูตรอุปบาตรสันติหลวง	บทสวดมนต์
๑๒๔.	อาราธนามงคล	บทสวดมนต์
๑๒๕.	อุณหสสวะวิชัย	บทสวดมนต์
๑๒๖.	อานิสงทอดผ้าบังสุกุลเป้นทาน	อานิสงส์
๑๒๗.	อานิสงทานเครื่องอัฐบริขาร	อานิสงส์
๑๒๘.	อานิสงบอกไฟ	อานิสงส์
๑๒๙.	อานิสงปีใหม่	อานิสงส์
๑๓๐.	อานิสงส์สี่	อานิสงส์
๑๓๑.	อานิสงส์สูตร	อานิสงส์
๑๓๒.	อานิสงอุปมาสุตตอันได้สังขวั ศาลา น้ำบ่อ	อานิสงส์
๑๓๓.	ติณณะปาลชาดก	ชาดก
๑๓๔.	เตมียะ	ชาดก

๑๓๕.	เตรสนิบัติ	ชาดก
๑๓๖.	เตรสนิบัติ	ชาดก
๑๓๗.	ทริทหะธัมมิกราช	ชาดก
๑๓๘.	ทุกกนิบัติ	ชาดก
๑๓๙.	นารทะ	ชาดก
๑๔๐.	นิไสยจตุกกนิบัติ	ชาดก
๑๔๑.	นิไสยมจรุสขมพู	ชาดก
๑๔๒.	นิไสยโลกไนย	ชาดก
๑๔๓.	นิไสยห้าสิบชาติ	ชาดก
๑๔๔.	นิไสยห้าสิบชาติ มัดต้น	ชาดก
๑๔๕.	นิไสยเอกนิบัติ	ชาดก
๑๔๖.	เนมิราช	ชาดก
๑๔๗.	ปกิณณกนิบาตร	ชาดก
๑๔๘.	โวหารติกกนิบัติ	ชาดก
๑๔๙.	โวหารเตรสนิบัติ	ชาดก
๑๕๐.	โวหารธัมมเทศนาสัตตนิบัติ	ชาดก
๑๕๑.	ศัพท์เวทสันตระ	ชาดก
๑๕๒.	สุพรหมโมกขะ	ชาดก
๑๕๓.	สุริยะวงส์หงส์อามาจ	ชาดก
๑๕๔.	สุวัณณสยาม	ชาดก
๑๕๕.	สุสมิชาดก	ชาดก
๑๕๖.	โอวาทคำสอนภิกษุใหม่	โอวาทคำสอน
๑๕๗.	กล่าวลักษณะอันถ้อยอันร้อยด้วยดี	โอวาทคำสอน
๑๕๘.	ปกิณกะโอวาทคำสอน	โอวาทคำสอน
๑๕๙.	คำสอนพระพุทธเจ้า	โอวาทคำสอน
๑๖๐.	บัณฑิตสอนลูก	โอวาทคำสอน
๑๖๑.	คำโอกาสเวนมหาทานปริยัติธรรมมานุชัมม์	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๒.	คำไหว้พระเจ้า	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๓.	พุทธคุณสิบดวง	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๔.	พุทธครุหลวง	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๕.	พุทธสิมมา	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๖.	พุทธะมนต์ทั้งมวลกับอุปัเทสทั้งมวล	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๗.	สุดตลิว ๕ วานตั้งแต่ เยสันตาเถิงมหาสมัยสูตร	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๘.	คถาลงยันภสทั้ง และย้อมคำห้องาม	ประเพณี พิธีกรรม
๑๖๙.	คาถามะกรูตรครน้ำ	ประเพณี พิธีกรรม

๑๗๐.	ศาลารวม	ประเพณี พิธีกรรม
๑๗๑.	กัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๑๗๒.	ตายแล้วไปไหนนิทานสาธก ๑๐ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๑๗๓.	ทำมมหาหุย - คัชฌาม	ธรรมทั่วไป
๑๗๔.	เทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๑๗๕.	แทนค่าน้ำนมแม่	ธรรมทั่วไป
๑๗๖.	ธรรม ๓ ไตร	ธรรมทั่วไป
๑๗๗.	แปดหมื่นพระธรรมชั้น	ธรรมทั่วไป
๑๗๘.	โพธิชัตติยธรรม	ธรรมทั่วไป
๑๗๙.	มามูลนิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๑๘๐.	มหาวิบาก	ธรรมทั่วไป
๑๘๑.	มิลินทปัญหาเทศนาฉบับหลวง	ธรรมทั่วไป
๑๘๒.	มูลกัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๑๘๓.	มูลกัมมัญฐานภวิสติ	ธรรมทั่วไป
๑๘๔.	ยอดไตร	ธรรมทั่วไป
๑๘๕.	ยอดพระธรรมโปรดสัตว์	ธรรมทั่วไป
๑๘๖.	โยกัปปโก	ธรรมทั่วไป
๑๘๗.	วิสุทธิมัคค์	ธรรมทั่วไป
๑๘๘.	สังฆอมธาตุเทศนา	ธรรมทั่วไป
๑๘๙.	สัพพะปะเปส	ธรรมทั่วไป
๑๙๐.	สัพพะวิสุทธิมัคค์	ธรรมทั่วไป
๑๙๑.	มจรุสลังกา	นียายธรรม
๑๙๒.	มจรุสวาหิณี	นียายธรรม
๑๙๓.	มหาธาตุเจ้า	นียายธรรม
๑๙๔.	มหาวิบาก	นียายธรรม
๑๙๕.	มันทณะ	นียายธรรม
๑๙๖.	ยโสธรานิพพาน	นียายธรรม
๑๙๗.	ราชสาน	นียายธรรม
๑๙๘.	ลักขณะเข้าปรีวาส	นียายธรรม
๑๙๙.	วิสาขา	นียายธรรม
๒๐๐.	โวหารมจรุสวาหิณี	นียายธรรม
๒๐๑.	โวหารมหาวักคินิทาน	นียายธรรม
๒๐๒.	โวหารวิสาขา	นียายธรรม
๒๐๓.	โวหารอุคตตรณ	นียายธรรม
๒๐๔.	เศรษฐี ings ๕	นียายธรรม

๒๐๕.	สรีรวิทยามาตรา	นิยายธรรม
๒๐๖.	สังสวัตตะชาดก	นิยายธรรม
๒๐๗.	สัพพัตถัพพันตนิทาน	นิยายธรรม
๒๐๘.	สรีรวิทยามาตรานิพนธ์	นิยายธรรม
๒๐๙.	เสียดายเสื่อนอน	นิยายธรรม
๒๑๐.	อาหารชาวห้า	นิยายธรรม
๒๑๑.	นิทานห้าคำสอน	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๒.	ปู่เฝ้าสรุกลาน	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๓.	สุวิณณะหงคำ	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๔.	สุวิณณะหนุคำ	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๕.	สุวิณณะอ้อมล้อมต่อมคำ	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๖.	สุวัตถ์ขันธัง	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๗.	เสทาโมจนะ	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๘.	เสียดายเสื่อนอน	นิยายพื้นบ้าน
๒๑๙.	โสนันทะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๒๒๐.	หงสองหัว	นิยายพื้นบ้าน
๒๒๑.	ตำนานเมืองพระยาว	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๒.	ปกิณกะตำนานพุทธศาสนา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๓.	พื้นตำนานพระเจ้าตนหลวงทุ่งเอียงเมืองพะเยา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๔.	พื้นมหาธาตุเจ้า	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๕.	พื้นเมืองเงินยางเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๖.	พุทธโฆสจารย์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๗.	พุทธตำนาน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๘.	มูลศาสนา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๒๙.	สังฆกรรม	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๓๐.	สามเฝ้าสี่เฝ้า	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๓๑.	สามป่งสามกิว	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๓๒.	หอยให้	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๓๓.	อนาคตวงศ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๓๔.	อานิสงส์สัพพทาน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๓๕.	อูร์จชาตุ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๓๖.	ธัมมศาสตร์	กฎหมาย
๒๓๗.	พุทธจักร - อาณาจักรเทียมกัน	กฎหมาย
๒๓๘.	หนังสือยันต์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๓๙.	หนังสือเวณ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญ จังหวัดเชียงราย (ที่ชื่อไม่ซ้ำกัน)
ณ วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย รวมจำนวน ๓๑๒ เรื่อง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑.	กลหวิบาทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒.	จักรวาลทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓.	จัดตาฬีสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔.	จามเทวีวิงสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕.	จุนทสุกริกสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖.	จุลพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗.	จุลลวิมังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘.	จุลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๙.	บาลี วัตถุทานกถา นิสังโสเชยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐.	บาลี อุตตสาลีณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑.	บาลีกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒.	บาลีกวีคณดาภรณ์ฎีกา วุตโตทยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓.	บาลีกัณฑ์ชาตรี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔.	บาลีวิมตวิโนทนีฎีกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕.	บาลีวิมตวิโนทนีฎีกามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖.	บาลีวิสุทธิมัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗.	บาลีวุดติพยาชา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘.	บาลีเวมตติปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙.	บาลีเวมตติสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐.	บาลีเวมตติมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑.	บาลีสคาถาวัคค์สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒.	บาลีสถูปวังสวิภุวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓.	บาลีสถูปวังสสังเขป	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔.	บาลีสสมเพียง	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕.	บาลีสมนันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖.	บาลีสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗.	บาลีสพายนวัคค์ สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘.	บาลีสักกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙.	บาลีสักกกาภิมาส มหาเวสสันดร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐.	บาลีสัตตตตินิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑.	บาลีสัททวิธานลักขณะ	คัมภีร์บาลีล้วน

๓๒.	บาลีอรรถกถาอรรถนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓.	บาลีอรรถกถาอรรถนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔.	บาลีอรรถกถาอุทานขุททกนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕.	บาลีอรรถกถาอุปริปัญญาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖.	บาลีอรรถนิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗.	บาลีอรรถกถาคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘.	บาลีอรรถกถาสาลีณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙.	บาลีอรรถกถาจุลลวักค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐.	บาลีอรรถกถาถนินบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑.	บาลีอรรถกถาถนินทาน วัคคสังยุตตนิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒.	บาลีอรรถกถาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓.	บาลีอรรถกถาปาจิตตี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔.	บาลีอรรถกถาหาปฐฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕.	บาลีอรรถกถาหาวคคพินนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖.	บาลีอรรถกถาสลขณธวัคค ทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗.	โบราณสังคหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘.	โบราณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙.	ปกิณณกวัคค์ ผูก ๒๑	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐.	ปกิณณกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑.	ปฐมสมโพธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๒.	ปรานสูตร ผูก ๒	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๓.	ปรมัตถคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๔.	ปรามาสสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๕.	ปัจฉิมสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๖.	ปัญญาสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๗.	ปัพพชชาทีวินิจไฉยกลา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๘.	ปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๙.	ปุพพฐีกาปฐฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๐.	ปุราเภทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๑.	เปกขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๒.	เปตวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๓.	แปดหมื่นสี่พันขันธ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๔.	โบราณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๕.	พรหมชาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๖.	พาหิยเถรนิพพานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน

๖๗.	มัมณินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๘.	มาติกาสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๙.	มิลินทปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๐.	มูลฎีกสูตร ปัจฉิมโอวาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๑.	โยชนาสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๒.	โยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๓.	วิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๔.	วีนกัณฐสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๕.	โวหารกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๖.	โวหารกุนาละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๗.	โวหารจันทิมาโน	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๘.	โวหารจุลลวิงกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๙.	โวหารฎีกา ธรรมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๐.	โวหารฎีกาอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๑.	โวหารฎีกาโยโส	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๒.	โวหารมูลธรรมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๓.	โวหารยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๔.	โวหารวิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๕.	โวหารสมจิตตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๖.	โวหารสะเภอาธัมมหลงท่าชาตค	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๗.	โวหารสักควตาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๘.	โวหารสักคคิตีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๙.	โวหารสังคาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๐.	โวหารสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๑.	โวหารสุทธาโภชนา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๒.	โวหารอตุละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๓.	โวหารอภิธัมมมาติกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๔.	โวหารอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๕.	โวหารอภิธัมมาเจตคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๖.	โวหารอภิธัมมาปิฎก	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๗.	โวหารอังกุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๘.	โวหารอุปกุตตเถร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๙.	เศรษฐีทั้ง ๕	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๐.	สติปัฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๑.	สธัมโมปาเยนะ	คัมภีร์บาลีล้วน

๑๐๒.	สมจิตตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๓.	สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๔.	สรีสุทโธทนนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๕.	สักกปัญญา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๖.	สังคตทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๗.	สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๘.	สังเวควัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๙.	สังฺฆนินบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๐.	สัตตตินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๑.	สัททาทั้งแปด	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๒.	สัทธัมมปายนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๓.	สัพพ สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๔.	สัพพ สมันตาสังฆาทิเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๕.	สัพพทกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๖.	สัพพทกขาวิตถรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๗.	สัพพทกขาวะตถรณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๘.	สัพพทกขุททกสิกขา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๙.	สัพพทกรูปเทศ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๐.	สัพพทฎีกาอภิมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๑.	สัพพทฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๒.	สัพพทอัมมจักร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๓.	สัพพทบาลีมหาปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๔.	สัพพทบาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๕.	สัพพทปฐุม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๖.	สัพพทปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๗.	สัพพทปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๘.	สัพพทปาฎิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๙.	สัพพทปาทพุณณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๐.	สัพพทปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๑.	สัพพทปุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๒.	สัพพทมหาปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๓.	สัพพทมหาปฎฐานปกรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๔.	สัพพทมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๕.	สัพพทมหาวัคค์ทนิทนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๖.	สัพพทมหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน

๑๓๗.	สัพทียมกปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๘.	สัพทียมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๙.	สัพทียอชฌายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๐.	สัพทียอชฌายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๑.	สัพทวิภังคปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๒.	สัพทสมันตปิฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๓.	สัพทสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๔.	สัพทสัมโม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๕.	สุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๖.	สุตันตวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๗.	อภิธัมมสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๘.	อภิธัมมาเจตคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๙.	อภิธัมมายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๐.	อภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๑.	บทสวดคาถาปลาช่อน	บทสวดมนต์
๑๕๒.	บทสวดมนต์ทั้ง ๕ และเจ็ดตำนานแปล	บทสวดมนต์
๑๕๓.	บทสวดสี่บชะตา บูชาโชค	บทสวดมนต์
๑๕๔.	อาราธนามงคล	บทสวดมนต์
๑๕๕.	อุณหสสะวิชัย	บทสวดมนต์
๑๕๖.	อานิสงส์สัพพทาน	อานิสงส์
๑๕๗.	อานิสงส์สี่ล	อานิสงส์
๑๕๘.	อานิสงส์สูตร	อานิสงส์
๑๕๙.	อานิสงส์หนูเผือก	อานิสงส์
๑๖๐.	อานิสงส์สัพพทาน	อานิสงส์
๑๖๑.	อานิสงส์ข้างข้าว สาลา และน้ำบ่อเป็นทาน	อานิสงส์
๑๖๒.	อานิสงส์หมากคำ	อานิสงส์
๑๖๓.	อานิสงส์หัว และ ไฟเป็นทาน	อานิสงส์
๑๖๔.	อานิสงส์อันได้สร้างแปงเสาค้างทุงค้ำงหง ถวายเป็นบูชา	อานิสงส์
๑๖๕.	อานิสงส์อันได้สร้างสาลา	อานิสงส์
๑๖๖.	กุสสรราช	ชาดก
๑๖๗.	คัทธนกุมาร	ชาดก
๑๖๘.	จันทสุริยา	ชาดก
๑๖๙.	ชนกะ	ชาดก
๑๗๐.	ชมพุราชแดงเขียว	ชาดก

๑๗๑.	ชีวหาลิ้นค้ำ	ชาดก
๑๗๒.	ติกกนิบาต	ชาดก
๑๗๓.	ติณณะपालชาดก	ชาดก
๑๗๔.	เตมียะ	ชาดก
๑๗๕.	เตรสนิบาต	ชาดก
๑๗๖.	เตรสนิบาต	ชาดก
๑๗๗.	ทริทหะธัมมิกราช	ชาดก
๑๗๘.	ทุกกนิบาต	ชาดก
๑๗๙.	นารทะ	ชาดก
๑๘๐.	นิไสยจตุกกนิบาต	ชาดก
๑๘๑.	นิไสยมจรุสขมพู	ชาดก
๑๘๒.	นิไสยโลกไนย	ชาดก
๑๘๓.	นิไสยห้าสิบชาติ	ชาดก
๑๘๔.	นิไสยห้าสิบชาติ มัดต้น	ชาดก
๑๘๕.	นิไสยเอกกนิบาต	ชาดก
๑๘๖.	เนมิราช	ชาดก
๑๘๗.	ปทุมมกุมาร	ชาดก
๑๘๘.	ปทุมมะบัวหอม	ชาดก
๑๘๙.	ปัญญาสาชต	ชาดก
๑๙๐.	พรสังขยา	ชาดก
๑๙๑.	พระยาค้างคาก	ชาดก
๑๙๒.	พลสังขยา	ชาดก
๑๙๓.	มหาเวสสันดระ เชียงแสน	ชาดก
๑๙๔.	มโหสถ	ชาดก
๑๙๕.	รัตนแสงเมือง	ชาดก
๑๙๖.	วิณณพราหมณ์	ชาดก
๑๙๗.	วิฐูรบัณฑิต	ชาดก
๑๙๘.	โลกวิไนย	โอวาทคำสอน
๑๙๙.	โอวาทนุสสินี	โอวาทคำสอน
๒๐๐.	กัมมวาจา	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๑.	สีมาวินิจไฉย ปรีวาสกัมม	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๒.	คำโอกาสเวนกรรมฐาน	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๓.	พุทธานิเชก	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๔.	คาถาปาซ็อนคำ	ประเพณี พิธีกรรม

๒๐๕.	เข้ารุกขมูลละ, กายะคะตา และพรหม วิหารทั้งมวณ, กัมมัฏฐาน ๔๐ ฯลฯ	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๖.	คถาลงยันภสทั้ง และย้อมคำห้อยงาม	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๗.	คาถามะกรูดรตน้ำ	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๘.	คาถารวม	ประเพณี พิธีกรรม
๒๐๙.	คำขอুবวขนาด	ประเพณี พิธีกรรม
๒๑๐.	สู่ขวัญ	ประเพณี พิธีกรรม
๒๑๑.	เสียเคราะห์	ประเพณี พิธีกรรม
๒๑๒.	สืบชะตาหญิงชาย	ประเพณี พิธีกรรม
๒๑๓.	กัมมัฏฐาน	ธรรมทั่วไป
๒๑๔.	โกสลปัญหา	ธรรมทั่วไป
๒๑๕.	คัมภีร์อุโบสถเทศนา	ธรรมทั่วไป
๒๑๖.	จตุรกัมมัฏฐาน	ธรรมทั่วไป
๒๑๗.	เจตนาเภทาเทศนา	ธรรมทั่วไป
๒๑๘.	ตายแล้วไปไหนนิทานสาธก ๑๐ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๒๑๙.	ทำมหาหอย - คัชนาม	ธรรมทั่วไป
๒๒๐.	เทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๒๒๑.	แทนค่าน้ำนมแม่	ธรรมทั่วไป
๒๒๒.	ธรรม ๓ ไตร	ธรรมทั่วไป
๒๒๓.	ธรรมนับชาติ	ธรรมทั่วไป
๒๒๔.	ธัมมานิสังสกาบุญญนิกถาอดตนาถา	ธรรมทั่วไป
๒๒๕.	ปารมี	ธรรมทั่วไป
๒๒๖.	ปารมี ๓๐ ทศ	ธรรมทั่วไป
๒๒๗.	ปารมีแปดพันชั้น	ธรรมทั่วไป
๒๒๘.	แปดหมื่นพระธรรมชั้น	ธรรมทั่วไป
๒๒๙.	แปดหมื่นสี่พันชั้น	ธรรมทั่วไป
๒๓๐.	พระธรรมเทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๒๓๑.	พระธรรมเทศนาสอนเยาวชน	ธรรมทั่วไป
๒๓๒.	พระธรรมบท	ธรรมทั่วไป
๒๓๓.	พุทธคุณ	ธรรมทั่วไป
๒๓๔.	พุทธคุณบรรยาย	ธรรมทั่วไป
๒๓๕.	พุทธานุสสติ	ธรรมทั่วไป
๒๓๖.	โพธิชัตติยธรรม	ธรรมทั่วไป
๒๓๗.	มามูลนิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๒๓๘.	มหาวิบาก	ธรรมทั่วไป

๒๓๙.	มิลินทปัญหาเทศนาฉบับหลวง	ธรรมทั่วไป
๒๔๐.	มูลกัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๒๔๑.	มูลกัมมัญฐานภวิสติ	ธรรมทั่วไป
๒๔๒.	ยอดไตร	ธรรมทั่วไป
๒๔๓.	โวหารอานิสงส์ปิฎกะทั้งสาม	ธรรมทั่วไป
๒๔๔.	โวหารอุคตตรณ	ธรรมทั่วไป
๒๔๕.	สพาธัมม	ธรรมทั่วไป
๒๔๖.	สวรรณเทศนา	ธรรมทั่วไป
๒๔๗.	สักขติทีปนี	ธรรมทั่วไป
๒๔๘.	สักคคติทีปนี	ธรรมทั่วไป
๒๔๙.	สังข์ขัฒนะ	ธรรมทั่วไป
๒๕๐.	สังฆอมธาตุเทศนา	ธรรมทั่วไป
๒๕๑.	โคณะบุตร	นិยายธรรม
๒๕๒.	นางผมหอม	นิยายธรรม
๒๕๓.	นิทานท้าวคำสอน	นิยายธรรม
๒๕๔.	นิไสยมจรุสลังกา	นิยายธรรม
๒๕๕.	นิไสยมูลตันเถยยะ	นิยายธรรม
๒๕๖.	ปารมีพ้อคล้าแก้ว	นิยายธรรม
๒๕๗.	ปาเวณีหกประการ	นิยายธรรม
๒๕๘.	ปุชาท้าวทังสี่	นิยายธรรม
๒๕๙.	เปตวัตถุ	นิยายธรรม
๒๖๐.	พระเจ้าออกบวช	นิยายธรรม
๒๖๑.	พระมิ่งรายสอนโลก	นิยายธรรม
๒๖๒.	พระยาปเสนทีโกสร	นิยายธรรม
๒๖๓.	พระยามิ่งราย	นิยายธรรม
๒๖๔.	ภุริทัตตะ	นิยายธรรม
๒๖๕.	โวหารมหาวักคนิทาน	นิยายธรรม
๒๖๖.	โวหารวิสาขา	นิยายธรรม
๒๖๗.	โวหารอุคตตรณ	นิยายธรรม
๒๖๘.	เศรษฐี ทั้ง ๕	นิยายธรรม
๒๖๙.	สรีมหายา	นิยายธรรม
๒๗๐.	สังข์สวัตตะชาดก	นิยายธรรม
๒๗๑.	สัพท้อพพันตรนิทาน	นิยายธรรม
๒๗๒.	สรีมหายานิพพาน	นิยายธรรม
๒๗๓.	เสียดายเสือนอน	นิยายธรรม

๒๗๔.	กล้วยพันกอ	นิยายพื้นบ้าน
๒๗๕.	กาผอม	นิยายพื้นบ้าน
๒๗๖.	กาเผือกขาดก	นิยายพื้นบ้าน
๒๗๗.	ทวาทสนิบัติ	นิยายพื้นบ้าน
๒๗๘.	ทุกกะนิบัติขาดกะ	นิยายพื้นบ้าน
๒๗๙.	ทุกคะตะ	นิยายพื้นบ้าน
๒๘๐.	ทุกคะตะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๒๘๑.	ทุกคะตะรักษาสีล	นิยายพื้นบ้าน
๒๘๒.	พระมั่งรายสอนโลก	นิยายพื้นบ้าน
๒๘๓.	พระยาตางคาก	นิยายพื้นบ้าน
๒๘๔.	ตำนานพระยามั่งราย	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๘๕.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๘๖.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๘๗.	ตำนานพระยาอินทาทิราชเจ้าฟ้า	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๘๘.	ตำนานพื้นเมืองเงินยางเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๘๙.	ตำนานเมืองชัยยะบุลีศรีเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๙๐.	ตำนานเมืองเชียงแสน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๙๑.	ตำนานไม้มหาโพธิ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๙๒.	ตำนานละแวก	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๙๓.	นิไฮยเถรีคาถา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๙๔.	นิไฮยหุติยวังสมาลีณี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๙๕.	ฤกษ์ขาวเจ็ด	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๙๖.	วอกโครหิน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๙๗.	โวหารอุปวงศ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๙๘.	โวหารนิทานตำนานวันเก้ากอง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๙๙.	สังฆมณฑล	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๐๐.	อานิสงส์สัพพทาน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๐๑.	อูร์จคธาตุ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๐๒.	กฎหมายพระยามั่งราย)	กฎหมาย
๓๐๓.	ธัมมศาสตร์	กฎหมาย
๓๐๔.	คำวจนทพราหมณ์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๐๕.	กาพย์ยานี สุรางคนางค์ และฉับ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๐๖.	คำวซอเจ้าสุวัตนางบัวคำ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๐๗.	กาบกุมารบัน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๐๘.	คำเหล่านคร่าวเวสสันตระ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง

๓๐๙.	ตำราดูฤกษ์ยามต่างๆ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๑๐.	ตำราเรียนไทยยวน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๑๑.	คำไหว้พระเจ้า	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๑๒.	ตำรายาเมืองเชียงราย	ตำรายา

หมายเหตุ คัมภีร์ทุกเรื่อง เป็นอักษรธรรมล้านนา

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญ จังหวัดน่าน (ที่ชื่อไม่ซ้ำกัน)
ณ วัดพระเกิด อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน รวมจำนวน ๓๙๙ เรื่อง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑.	กัณฑ์ชาตรี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒.	จักรวาลทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓.	จิตตาสีสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๔.	จามเทวีวิงสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕.	จุนทสุกริกสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๖.	จุลพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗.	จุลลวิงคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘.	ทีฆนิกาย - ปาฏิยวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๙.	เทวินทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐.	ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑.	บาลี ฎีกาชินาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒.	บาลี มุขมัตตทีปนีฎีกาสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓.	บาลีกานธัมม์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔.	บาลีกานอภิมม์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕.	บาลีการกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖.	บาลีชิตกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗.	บาลีคัมภีร์ฐิมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘.	บาลีคฤหัตถทีปนิมหาคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙.	บาลีจตุกกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐.	บาลีจตุกกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑.	บาลีจักกภาพทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒.	บาลีจามเทวีวิงสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓.	บาลีฎีกาปาจิตตีย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔.	บาลีฎีกามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕.	บาลีฎีกามุตตกวิโนยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖.	บาลีฎีการิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗.	บาลีฎีกาวัชชิสสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘.	บาลีฎีกาวิทัทคธมุกขมณเฑชะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙.	บาลีฎีกาวิงคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐.	บาลีฎีกาสมนต์ปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑.	บาลีฎีกาสมนต์ปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน

๓๒.	บาลีฎีกาสัททวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓.	บาลีฎีกาสัททวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔.	บาลีฎีกาสัททัทตะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕.	บาลีฎีกาสันทวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖.	บาลีฎีกาสันทวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗.	บาลีฎีกาสันทวุตติวิจารณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘.	บาลีฎีกาสัมเพ็งมมุขมัตตสาระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙.	บาลีฎีกาสารตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐.	บาลีฎีกาสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑.	บาลีฎีกาอภิธัมมอรรถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒.	บาลีฎีกาอภิธาน์ปทีปकरणะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓.	บาลีฎีกาอภิธาน์ปทีปกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔.	บาลีฎีกาอรรถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕.	บาลีฎีกาธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖.	บาลีปุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗.	บาลีพระโมคคัลลานวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘.	บาลีพระสมุห์ธัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙.	บาลีภังคปकरणะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐.	บาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑.	บาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๒.	บาลีมหาวัคค์ขิณิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๓.	บาลีมหาวัคค์สัง	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๔.	บาลีโยชนา อภิธัมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๕.	บาลีโยชนาขุททกศึกษา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๖.	บาลีโยชนาจุลลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๗.	บาลีโยชนาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๘.	บาลีโยชนาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๙.	บาลีโยชนาปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๐.	บาลีโยชนาปาฐู วินยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๑.	บาลีโยชนาปุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๒.	บาลีโยชนามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๓.	บาลีโยชนาวุตโตทยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๔.	บาลีโยชนาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๕.	บาลีโยชนาสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๖.	บาลีโยชนาสัมโม	คัมภีร์บาลีล้วน

๖๗.	บาลีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๘.	บาลีโยชนาสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๙.	บาลีโยชนาอัตถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๐.	บาลีโยชนาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๑.	บาลีรัตนมาลา	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๒.	บาลีลินนัตถปกาสนะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๓.	บาลีวิโนยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๔.	บาลีวิงคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๕.	บาลีวิมตวิโนทนีจุลลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๖.	บาลีวิมตวิโนทนีฎีกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๗.	บาลีวิมตวิโนทนีฎีกามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๘.	บาลีวิสุทธีมคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๗๙.	บาลีวุตติพยาชา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๐.	บาลีสัตตตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๑.	บาลีสัททวิธานลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๒.	บาลีสัททหัตถเภทจินดา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๓.	บาลีสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๔.	บาลีสัททาจกกลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๕.	บาลีสัททาพินทุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๖.	บาลีสัททาโมกขลานะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๗.	บาลีสัททาวาจกลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๘.	บาลีสัททาวิทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๘๙.	บาลีสัททาวิเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๐.	บาลีสันหุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๑.	บาลีสัพพธิมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๒.	บาลีสัพพัญญู	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๓.	บาลีสัมภารสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๔.	บาลีสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๕.	บาลีสารัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๖.	บาลีสารัตถทีปนีฎีกา – สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๗.	บาลีสารัตถทีปนีฎีกา จตุตถสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๘.	บาลีสารัตถสมุจเจยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙๙.	บาลีสีลขันธวัคค์ทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๐.	บาลีสุตตนิเทศการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๑.	บาลีสุตตนิเทศการก	คัมภีร์บาลีล้วน

๑๐๒.	บาลีสุตตนิเทศกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๓.	บาลีสุตตนิเทศต์ทิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๔.	บาลีสุตตนิเทศต์ทิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๕.	บาลีสุตตนิเทศนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๖.	บาลีสุตตนิเทศสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๗.	บาลีสุตตนิเทศนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๘.	บาลีสุตตนิเทศสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๙.	บาลีสุตตนิเทศอาชยาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๐.	บาลีสุตตนิเทศอุณณาทิกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๑.	บาลีสุตตนิเทศอุณณาทิกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๒.	บาลีสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๓.	บาลีสุตตนิเทศกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๔.	บาลีสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๕.	บาลีสิตัพพมาลีนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๖.	บาลีอนุฎีกาฉัมมสังคินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๗.	บาลีอนุฎีกาชาตูกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๘.	บาลีอนุฎีกापुकคल्पญุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๙.	บาลีอนุฎีกาวิภังคปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๐.	บาลีอนุฎีกาอนุตตูกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๑.	บาลีอนุโลมทุกกติกกปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๒.	บาลีอภิฉัมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๓.	บาลีอภิฉัมมาเจตคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๔.	บาลีอมตรสธาราฎีกาอนาคตังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๕.	บาลีอัฐฐเอกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๖.	บาลีอัฐฐกถามูลปณณาสัมชณินนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๗.	บาลีอัฐฐนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๘.	บาลีอัฐฐาสุตตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๙.	บาลีอัฐฐกถापัญจนินบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๐.	บาลีอัฐฐกถา กถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๑.	บาลีอัฐฐกถา มหาเวสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๒.	บาลีอัฐฐกถาทุกกนิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๓.	บาลีอัฐฐกถาทุกกนิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๔.	บาลีอัฐฐกถาชาตูกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๕.	บาลีอัฐฐกถापुकคल्पญุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๖.	บาลีอัฐฐกถापุทธวิบาก	คัมภีร์บาลีล้วน

๑๓๗.	บาลีอรรถกถาหมาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๘.	บาลีอรรถกถาวัฏฏ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๙.	บาลีอรรถกถาสติปัฏฐานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๐.	บาลีอรรถกถาสฬายตนวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๑.	บาลีอรรถกถาอัฏฐนินบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๒.	บาลีอรรถกถาอัฏฐนินบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๓.	บาลีอรรถกถาอุทานขุททกนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๔.	บาลีอรรถกถาอุปริปันณาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๕.	บาลีอรรถกถาอุตถนินบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๖.	บาลีอรรถกถาวิคคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๗.	บาลีอรรถกถาสาลีณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๘.	บาลีอรรถกถาจลลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๙.	บาลีอรรถกถาอนนินบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๐.	บาลีอรรถกถานิทาน วัคค์สังยุตตนิคาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๑.	บาลีอรรถกถาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๒.	บาลีอรรถกถาปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๓.	บาลีอรรถกถาหมาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๔.	บาลีอรรถกถาหมาวัคค์พินนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๕.	บาลีอรรถกถาสีลขันธวัคค์ พินนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๖.	บาลีอรรถกถาสุตตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๗.	บาลีอรรถกถาเอกนินบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๘.	บาลีอรรถกถาพันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๙.	บาลีอาชยาด	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๐.	บาลีอาชยาดวิสุทธิสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๑.	บาลีอุคคณาทิกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๒.	บาลีอุททาหารณสังคทาปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๓.	บาลีอุมมังคมโหสถ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๔.	บาลีเอกทสนินบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๕.	บาลีเอกนินบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๖.	โบราณสังคหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๗.	โบราณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๘.	ปภินณวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๙.	ปภินณกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๐.	ปฐมสมโพธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๑.	ปธานสูตร ฝูง ๒	คัมภีร์บาลีล้วน

๑๗๒.	ปรมัตถคัมภีร์	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๗๓.	ปราภวสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๗๔.	ปัจจุยสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๗๕.	ปัญญาสนิบาท	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๗๖.	ปัพพชชาทีวินิจโยยกถา	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๗๗.	ปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๗๘.	บุพพฎีกาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๗๙.	ปุราเภทสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๘๐.	เปกขณสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๘๑.	เปตวัตถุ	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๘๒.	แปดหมื่นสี่พันชั้น	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๘๓.	โปรณสังคหะ	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๘๔.	พรหมชาลสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๘๕.	พาหิยเถรนิพพานวัตถุ	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๘๖.	พุทธคุณ	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๘๗.	พุทธนิพพาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๘๘.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๘๙.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๙๐.	พุทธสมพพาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๙๑.	พุทธาปทาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๙๒.	พุทธาภิเสก	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๙๓.	โพธิปักขิยธรรม	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๙๔.	มหานิพพานสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๙๕.	มหาพยุหสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๙๖.	มหาวัคค์	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๙๗.	มหาสติปฏิฐาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๙๘.	มหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๑๙๙.	มหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลิล้วน
๒๐๐.	มหาสารีปุตตนิพพาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๒๐๑.	มหาอนันนทนิพพาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๒๐๒.	มัลลสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๒๐๓.	มัลลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลิล้วน
๒๐๔.	วินยปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลิล้วน
๒๐๕.	โวหารธัมมจักก	คัมภีร์บาลิล้วน
๒๐๖.	โวหารธัมมจักก มัด ๓	คัมภีร์บาลิล้วน

๒๐๗.	โวหารฉั่มปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๘.	โวหารนาลกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๙.	โวหารนิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๐.	โวหารบุญญกิริยา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๑.	โวหารมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๒.	โวหารมหาวัคค์วินย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๓.	โวหารมหาวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๔.	โวหารมัคค์ฉั่ม ๘ ประการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๕.	โวหารมังคลัตถที่ปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๖.	โวหารมัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๗.	สัสมโมปายชนะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๘.	สัพพ์ปฐม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๙.	สัพพ์ปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๐.	สัพพ์ปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๑.	สัพพ์มหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๒.	อุปเทศปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๓.	เอตทัคค อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๔.	บทสวดคาถาปลาช่อน	บทสวดมนต์
๒๒๕.	บทสวดมนต์ทั้ง ๕ และเจ็ดตำนานแปล	บทสวดมนต์
๒๒๖.	บทสวดสี่บชะตา บูชาโชค	บทสวดมนต์
๒๒๗.	ปกิณณกะบทสวดมนต์	บทสวดมนต์
๒๒๘.	เมตไตยสูตร	บทสวดมนต์
๒๒๙.	สวดยอ मुख	บทสวดมนต์
๒๓๐.	สัพพ์สูตรมนต์ทั้ง ๕	บทสวดมนต์
๒๓๑.	สูตรอุปบาตรสันติหลวง	บทสวดมนต์
๒๓๒.	อาราธนามงคล	บทสวดมนต์
๒๓๓.	อุณหัสสะวิชัย	บทสวดมนต์
๒๓๔.	อานิสง เข้าชาวเมียด	อานิสงส์
๒๓๕.	อานิสง ประทีป	อานิสงส์
๒๓๖.	อานิสงเข้าวัสสา	อานิสงส์
๒๓๗.	อานิสงส์ผ้ากฐิน	อานิสงส์
๒๓๘.	อานิสงส์เผาผี (ศพ)	อานิสงส์
๒๓๙.	อานิสงส์โพธิสัตว์เจ้า ให้ผ้าเป็นทาน	อานิสงส์
๒๔๐.	อานิสงส์สร้างพุทธรูป	อานิสงส์
๒๔๑.	อานิสงส์สัพพทาน	อานิสงส์

๒๔๒.	อานิสงส์สีล	อานิสงส์
๒๔๓.	อานิสงส์พพาน	อานิสงส์
๒๔๔.	กุสสุราช	ชาดก
๒๔๕.	คัทธนกุมาร	ชาดก
๒๔๖.	คาลาพัน	ชาดก
๒๔๗.	จิตตาทิสนิบัติ	ชาดก
๒๔๘.	จันทสุริยา	ชาดก
๒๔๙.	ชนกะ	ชาดก
๒๕๐.	ชมพุราชแดงเขียว	ชาดก
๒๕๑.	ชีวหาลิ้นคำ	ชาดก
๒๕๒.	ตีกกนิบัติ	ชาดก
๒๕๓.	ติณณะปาลชาดก	ชาดก
๒๕๔.	เตมียะ	ชาดก
๒๕๕.	เตรสนิบัติ	ชาดก
๒๕๖.	เตรสนิบัติ	ชาดก
๒๕๗.	ทริทหะธัมมิกราช	ชาดก
๒๕๘.	ทุกกนิบัติ	ชาดก
๒๕๙.	นารทะ	ชาดก
๒๖๐.	นิไสยจตุกกนิบัติ	ชาดก
๒๖๑.	นิไสยมจรุสชมพู	ชาดก
๒๖๒.	นิไสยโลกไนย	ชาดก
๒๖๓.	นิไสยห้าสิบชาติ	ชาดก
๒๖๔.	นิไสยห้าสิบชาติ มัดตัน	ชาดก
๒๖๕.	นิไสยเอกนิบัติ	ชาดก
๒๖๖.	เนมิราช	ชาดก
๒๖๗.	ปกิณณกนิบาตร	ชาดก
๒๖๘.	ปฐมมาโลย	ชาดก
๒๖๙.	ปัญญาสชาติ	ชาดก
๒๗๐.	พรสังขยา	ชาดก
๒๗๑.	มหาวงศ์แดงอ่อน	ชาดก
๒๗๒.	มหาเวสสันดระ เชียงแสน	ชาดก
๒๗๓.	มโหสถ	ชาดก
๒๗๔.	รัตนแสงเมือง	ชาดก
๒๗๕.	วิณณพราหมณ์	ชาดก
๒๗๖.	วิฐูร์บัณฑิต	ชาดก

๒๗๗.	โหวหารัชมเทศนาสัตตนิบาต	ชาดก
๒๗๘.	โหวหารภูริทัต	ชาดก
๒๗๙.	โหวหารมโหสถ	ชาดก
๒๘๐.	โหวหารเอกนิบาต	ชาดก
๒๘๑.	สัพพเวทสันตระ	ชาดก
๒๘๒.	สุพรหมโมกษะ	ชาดก
๒๘๓.	สุริยะวงส์หงส์อามาจ	ชาดก
๒๘๔.	สุวัณณสยาม	ชาดก
๒๘๕.	สุสิมชาดก	ชาดก
๒๘๖.	โลกวิไนย	โอวาทคำสอน
๒๘๗.	โอวาทานุสาสนี	โอวาทคำสอน
๒๘๘.	โหวทโลกวิไนย	โอวาทคำสอน
๒๘๙.	คำสอนเถรจันท์	โอวาทคำสอน
๒๙๐.	คำสอนคอบแม่น้ำ	โอวาทคำสอน
๒๙๑.	ตำนานคำสอน	โอวาทคำสอน
๒๙๒.	วิสติโอวาทกถา	โอวาทคำสอน
๒๙๓.	กัมมกจา	ประเพณี พิธีกรรม
๒๙๔.	สีมาวินิจไฉย ปริวาสกัมม	ประเพณี พิธีกรรม
๒๙๕.	พุทธานิเชก	ประเพณี พิธีกรรม
๒๙๖.	คาถาปาซ็อนคำ	ประเพณี พิธีกรรม
๒๙๗.	ถอนสัพพะถอน	ประเพณี พิธีกรรม
๒๙๘.	สุดตลีสับ ๕ วานตั้งแต่ เยสันตาถึงมหาสมัย สูตร	ประเพณี พิธีกรรม
๒๙๙.	เข้ารกขมุลละ, กายะคะตา และพรหมวิหาร ทั้งมวน, กัมมัญฐาน ๔๐ ฯลฯ	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๐.	คถาลงยันภสทั้ง และย้อมคำหื่องาม	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๑.	คาถามะกรุดรตนน้ำ	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๒.	คถารวม	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๓.	คำขอบวชนาค	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๔.	สู่ขวัญ	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๕.	เสียเคราะห์	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๖.	คำสมมาแก้วห้าโกฐาก	ประเพณี พิธีกรรม
๓๐๗.	กัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๓๐๘.	โกศลปัญหา	ธรรมทั่วไป
๓๐๙.	ธรรมนับชาติ	ธรรมทั่วไป

๓๑๐.	ธัมมานิสังสกาบุญญนิกถาตตนาถา	ธรรมทั่วไป
๓๑๑.	นรกเทศนา ๓๒ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๓๑๒.	นามสัพทวิสุทธีมคค์	ธรรมทั่วไป
๓๑๓.	นิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๓๑๔.	นิสยมจรุสลังกา	ธรรมทั่วไป
๓๑๕.	นิสยมุตตันถะยยะ	ธรรมทั่วไป
๓๑๖.	ปารมี	ธรรมทั่วไป
๓๑๗.	ปารมี ๓๐ ทศ	ธรรมทั่วไป
๓๑๘.	ปารมีแปดพันชั้น	ธรรมทั่วไป
๓๑๙.	แปดหมื่นพระธรรมชั้น	ธรรมทั่วไป
๓๒๐.	แปดหมื่นสี่พันชั้น	ธรรมทั่วไป
๓๒๑.	พระธรรมเทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๓๒๒.	ยอดไตร	ธรรมทั่วไป
๓๒๓.	โวหารมจรุสวาหิณี	ธรรมทั่วไป
๓๒๔.	โวหารมหาวิบาก	ธรรมทั่วไป
๓๒๕.	โวหารวิสุทธีมคค์	ธรรมทั่วไป
๓๒๖.	โวหารโสทันตกี	ธรรมทั่วไป
๓๒๗.	โวหารอานิสงส์ปิฎกะทั้งสาม	ธรรมทั่วไป
๓๒๘.	โวหารอุปกุตตรณ	ธรรมทั่วไป
๓๒๙.	สพาธัมม์	ธรรมทั่วไป
๓๓๐.	สวรรค์เทศนา	ธรรมทั่วไป
๓๓๑.	สัพทวิสุทธีมคค์	ธรรมทั่วไป
๓๓๒.	ปุชาท้าวทั้งสี่	นียายธรรม
๓๓๓.	แปดวัตถุ	นียายธรรม
๓๓๔.	พระเจ้าออกบวช	นียายธรรม
๓๓๕.	พระชาติเจ้าดอยทุ่ง	นียายธรรม
๓๓๖.	พระพุทธเจ้าทำนายเมืองกุสยโธติยา	นียายธรรม
๓๓๗.	พระโภสพ	นียายธรรม
๓๓๘.	พระมังรายสอนโลก	นียายธรรม
๓๓๙.	พระยาปเสนทิโกสร	นียายธรรม
๓๔๐.	พระยามังราย	นียายธรรม
๓๔๑.	ภุริทัตตะ	นียายธรรม
๓๔๒.	มจรุสลังกา	นียายธรรม
๓๔๓.	มจรุสวาหิณี	นียายธรรม
๓๔๔.	มหาธาตุเจ้า	นียายธรรม

๓๔๕.	มหาวิทยาลัย	นิยายธรรม
๓๔๖.	มันทณะ	นิยายธรรม
๓๔๗.	ยโสธรานิพพาน	นิยายธรรม
๓๔๘.	ราชสถาน	นิยายธรรม
๓๔๙.	ลักษณะเข้าปริวาส	นิยายธรรม
๓๕๐.	วิสาขา	นิยายธรรม
๓๕๑.	โวหารมจรุสวาหิณี	นิยายธรรม
๓๕๒.	โวหารมหาวคคณิทาน	นิยายธรรม
๓๕๓.	โวหารวิสาขา	นิยายธรรม
๓๕๔.	โวหารอุปคตตรณ	นิยายธรรม
๓๕๕.	เศรษฐี ทั้ง ๕	นิยายธรรม
๓๕๖.	สรีรมหามายา	นิยายธรรม
๓๕๗.	สังสวัตตะชาดก	นิยายธรรม
๓๕๘.	สัพพัตถัพพันตรนิทาน	นิยายธรรม
๓๕๙.	สรีรมหามายานิพพาน	นิยายธรรม
๓๖๐.	เสียดายเสือนอน	นิยายธรรม
๓๖๑.	อาหารชาวห้า	นิยายธรรม
๓๖๒.	ข้างสามงาปลาสามเงียง	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๓.	เทสนาพระยาอินลงมาใช้ชาติ	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๔.	ธาตุพระพุทเจ้า	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๕.	นิทานท้าวคำสอน	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๖.	ปทุมมกุมมาร	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๗.	ปทุมมะบัวหอม	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๘.	พระยาวอกไครเห็น	นิยายพื้นบ้าน
๓๖๙.	พลานขึ้นลิล	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๐.	พะชาวแปด	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๑.	พิมพาขุ่นจิว	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๒.	พื้นวงสา เจ้านายตนเสวียรราชสัมปตตีในเมือง ปัว และเมืองน่าน	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๓.	สุวรรณณะโลมา และหมีขนคำ	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๔.	เสียดายเสือนอน	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๕.	โสนันทะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๖.	หงสองหัว	นิยายพื้นบ้าน
๓๗๗.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทศาสนา
๓๗๘.	ตำนานเมืองระแวก	ตำนานพระพุทศาสนา

๓๗๙.	ตำนานเมืองล้านนาเชียงใหม่	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๐.	ตำนานเมืองลำปาง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๑.	ตำนานไม้มหาโพธิ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๒.	ตำนานสิ่งคู่ตะระ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๓.	ตำนานสุวิณณะคีรี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๔.	ตำนานสุวิณณะคีลี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๕.	ตำนานห้าพันพระวสา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๖.	ตำนานอ่างสงเชียงดาว	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๗.	มหาปุริสลักขณะสูตร	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๘.	แมงสีหุห้าตา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๘๙.	ฤกษ์ชาวเจ็ด	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๙๐.	วอกไครหิน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๙๑.	โวหารอุปวงค์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๙๒.	อานิสงส์สัพพทาน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๙๓.	อุรังคธาตุ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๓๙๔.	ธัมมศาสตร์	กฎหมาย
๓๙๕.	พุทธจักร - อาณาจักรเทียมกัน	กฎหมาย
๓๙๖.	หนังสือยันต์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๙๗.	หนังสือเวณ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๙๘.	คำไหว้พระเจ้า	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๓๙๙.	ตำรายาเมืองน่าน	ตำรายา

หมายเหตุ คัมภีร์ทุกเรื่อง เป็นอักษรธรรมล้านนา

บัญชีรายชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญ จังหวัดเลย (ที่ชื่อไม่ซ้ำกัน)
ณ วัดศรีจันทร์ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย รวมจำนวน ๒๑๔ เรื่อง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑.	กลหวิบาทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒.	จุนทสุกริกสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓.	จุลพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔.	จุลลวิมังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕.	จุลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๖.	ฎีกายาณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๗.	ทีฆนิกาย (พรมชาลสูตร)	คัมภีร์บาลีล้วน
๘.	ตติยะสังคิติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๙.	ติลักขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐.	ตฺวฏฺกสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑.	ทวาทสนิบาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒.	ทสนิบาทอังกุตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓.	ทักษิณวิมังคสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔.	ทิพพมนต์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕.	ทีฆนิกาย - ปาฎิยวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖.	เทวินทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗.	ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘.	ธัมมจุลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙.	ธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐.	ธัมมสังคินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑.	ธัมมาละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒.	ปรมัตถคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓.	ปราภวสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔.	ปัจจัยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕.	ปัญญาสนิบาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖.	ปัพพชาทวินิจโยยกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗.	ปาฎิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘.	บุพพฎีกาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙.	ปุราเภทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐.	เปกขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑.	เปตวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน

๓๒.	แปดหมื่นสี่พันจันท์	คัมภีร์บาลิล้วน
๓๓.	โปราณสังคหะ	คัมภีร์บาลิล้วน
๓๔.	พรหมชาลสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๓๕.	พาหิยเถรนิพพานวัตถุ	คัมภีร์บาลิล้วน
๓๖.	พุทธคุณ	คัมภีร์บาลิล้วน
๓๗.	พุทธนิพพาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๓๘.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลิล้วน
๓๙.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลิล้วน
๔๐.	พุทธสมพาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๔๑.	พุทธาปทาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๔๒.	พุทธาภิเสก	คัมภีร์บาลิล้วน
๔๓.	โพธิปักขิยธรรม	คัมภีร์บาลิล้วน
๔๔.	มหานิพพานสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๔๕.	มหาพยุหสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๔๖.	มหาวัคค์	คัมภีร์บาลิล้วน
๔๗.	มหาสติปัฏฐาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๔๘.	มหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๔๙.	มหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลิล้วน
๕๐.	มหาสาริปุตตนิพพาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๕๑.	มหาอนันตนิพพาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๕๒.	มัลลสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๕๓.	มัลลัตถที่ปนี	คัมภีร์บาลิล้วน
๕๔.	มังคลปัญหา	คัมภีร์บาลิล้วน
๕๕.	มังคลเภทา	คัมภีร์บาลิล้วน
๕๖.	มังคลัตถที่ปนี	คัมภีร์บาลิล้วน
๕๗.	มัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลิล้วน
๕๘.	มัชฌิมปณาส	คัมภีร์บาลิล้วน
๕๙.	มัชฌิมปณาสะ	คัมภีร์บาลิล้วน
๖๐.	มัมฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลิล้วน
๖๑.	มาติกาสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๖๒.	มิลินทปัญหา	คัมภีร์บาลิล้วน
๖๓.	มูลกสิกาสูตร ปัจฉิมโอวาท	คัมภีร์บาลิล้วน
๖๔.	โยชนาสัททา	คัมภีร์บาลิล้วน
๖๕.	โยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลิล้วน
๖๖.	โยชนาอภิธัมมา	คัมภีร์บาลิล้วน

๖๗.	โยชนาอภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลิล้วน
๖๘.	รถวินิตสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๖๙.	ราหุลสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๗๐.	วัคคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลิล้วน
๗๑.	วินัยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลิล้วน
๗๒.	วินิจไฉยจุลวัคค์	คัมภีร์บาลิล้วน
๗๓.	วินยปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลิล้วน
๗๔.	วินยสมันตะปาสาทิกา	คัมภีร์บาลิล้วน
๗๕.	วิภังคะ	คัมภีร์บาลิล้วน
๗๖.	วิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลิล้วน
๗๗.	ศัพท์สมันตปฏิฐาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๗๘.	ศัพท์สูตรสังคหะ	คัมภีร์บาลิล้วน
๗๙.	ศัพท์อภิธัมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลิล้วน
๘๐.	ศัพท์อรรถยมกะ	คัมภีร์บาลิล้วน
๘๑.	ศัพท์อรรถยมกะ	คัมภีร์บาลิล้วน
๘๒.	ศัพท์อรรถยามหาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๘๓.	ศัพท์อรรถยามกะ	คัมภีร์บาลิล้วน
๘๔.	ศัพท์อสิคิลิมานันทสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๘๕.	ศัพท์พนโมเมพุทธา	คัมภีร์บาลิล้วน
๘๖.	ศัพท์มหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๘๗.	สัมมาปริพพาขณียสูตร	คัมภีร์บาลิล้วน
๘๘.	สีลขันธวัคค์	คัมภีร์บาลิล้วน
๘๙.	อภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลิล้วน
๙๐.	อภิธัมมาสังคินี	คัมภีร์บาลิล้วน
๙๑.	อสีตินิบาต	คัมภีร์บาลิล้วน
๙๒.	อโสกธัมมราชานิพพาน	คัมภีร์บาลิล้วน
๙๓.	อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลิล้วน
๙๔.	บทสวดมนต์ทั้ง ๕ และเจ็ดตำนานแปล	บทสวดมนต์
๙๕.	ปกิณณกะบทสวดมนต์	บทสวดมนต์
๙๖.	เมตไถยสูตร	บทสวดมนต์
๙๗.	อุณหสสะวิชัย	บทสวดมนต์
๙๘.	อานิสง ลาวเทียน	อานิสงส์
๙๙.	อานิสงเข้าวัสสา	อานิสงส์
๑๐๐.	อานิสงทอดกฐิน	อานิสงส์
๑๐๑.	อานิสงมหาเวสสันคระชาตก	อานิสงส์

๑๐๒.	อานิสงเลี้ยงพ่อแม่	อานิสงส์
๑๐๓.	อานิสงส์สร้างพุทธรูป	อานิสงส์
๑๐๔.	อานิสงส์พพทาน	อานิสงส์
๑๐๕.	อานิสงส์ข้างข้าว สาลา และน้ำบ่อเป็นทาน	อานิสงส์
๑๐๖.	กุสสรราช	ชาดก
๑๐๗.	คัทธนกุมาร	ชาดก
๑๐๘.	คาถาพัน	ชาดก
๑๐๙.	จัดตาฬีสนิบาต	ชาดก
๑๑๐.	จันทสุริยา	ชาดก
๑๑๑.	ชนกะ	ชาดก
๑๑๒.	ชมพุราชแดงเขียว	ชาดก
๑๑๓.	ชีวหาสินคำ	ชาดก
๑๑๔.	ติกกนิบาต	ชาดก
๑๑๕.	ติณณะปาลชาดก	ชาดก
๑๑๖.	เตมิยะ	ชาดก
๑๑๗.	เตรสนิบาต	ชาดก
๑๑๘.	เตรสนิบาต	ชาดก
๑๑๙.	วิธูรบันฑิต	ชาดก
๑๒๐.	วิสตินิบาต	ชาดก
๑๒๑.	โวหารติกกนิบาต	ชาดก
๑๒๒.	โวหารเตรสนิบาต	ชาดก
๑๒๓.	โวหารธัมมเทศนาสัตตนิบาต	ชาดก
๑๒๔.	โวหารมโหสถ	ชาดก
๑๒๕.	โวหารเอกนิบาต	ชาดก
๑๒๖.	ศัพท์เวทสันตระ	ชาดก
๑๒๗.	สุพรหมโมกษะ	ชาดก
๑๒๘.	สุริยะวงส์หงส์อามาจ	ชาดก
๑๒๙.	สุวัณณสยาม	ชาดก
๑๓๐.	สุสิมชาดก	ชาดก
๑๓๑.	กล่าวลักษณะอันถ้อยอันร้อยด้วยดี	โอวาทคำสอน
๑๓๒.	คำสอนเถรจันท์	โอวาทคำสอน
๑๓๓.	บัณฑิตสอนลูก	โอวาทคำสอน
๑๓๔.	กัมมวาจา	ประเพณี พิธีกรรม
๑๓๕.	สีมาวินิจไฉย ปรีวาสกัมม	ประเพณี พิธีกรรม
๑๓๖.	ถอนศัพท์พะถอน	ประเพณี พิธีกรรม

๑๓๗.	สุตตสิป ๕ วานตั้งแต่ เยสันตาเงิงมหาสมัย สูตร	ประเพณี พิธีกรรม
๑๓๘.	เข้ารุกขมุลละ, กายะคะตา และพรหมวิหาร ทั้งมวน, กัมมัญฐาน ๔๐ ฯลฯ	ประเพณี พิธีกรรม
๑๓๙.	คถาลงยันภสทั้ง และย้อมคำหื่องาม	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๐.	คาถามะกรุดรตนน้ำ	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๑.	คาถารวม	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๒.	คำขอभवชนาค	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๓.	สู่ขวัญ	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๔.	เสียเคราะห์	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๕.	บูชาเฮือน	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๖.	โหราศาสตร์	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๗.	อธิษฐานขึ้นเฮือน	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๘.	ฮีต ๑๒ คอง ๑๔	ประเพณี พิธีกรรม
๑๔๙.	กัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๑๕๐.	โกศลปัญหา	ธรรมทั่วไป
๑๕๑.	คัมภีร์อุโบสถเทศนา	ธรรมทั่วไป
๑๕๒.	จตุรกัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๑๕๓.	เจตนาเภทาเทศนา	ธรรมทั่วไป
๑๕๔.	ตายแล้วไปไหนนิทานสาธก ๑๐ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๑๕๕.	ท้าวมหาหุยุ - คัชนาม	ธรรมทั่วไป
๑๕๖.	เทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๑๕๗.	แปดหมื่นพระธรรมชั้นร์	ธรรมทั่วไป
๑๕๘.	แปดหมื่นสี่พันชั้นร์	ธรรมทั่วไป
๑๕๙.	พระธรรมเทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๑๖๐.	พระธรรมเทศนาสอนเยาวชน	ธรรมทั่วไป
๑๖๑.	พระธรรมบท	ธรรมทั่วไป
๑๖๒.	โวหารมหาวิปาก	ธรรมทั่วไป
๑๖๓.	ศัพท์วิสุทธีมคค์	ธรรมทั่วไป
๑๖๔.	โคณะบุตร	นิยายธรรม
๑๖๕.	นางผมหอม	นิยายธรรม
๑๖๖.	ปารมีพ้อคล้าแก้ว	นิยายธรรม
๑๖๗.	ปาเวณีหกประกาน	นิยายธรรม
๑๖๘.	ปูชาท้าวทั้งสี่	นิยายธรรม
๑๖๙.	เปตวัตถุ	นิยายธรรม

๑๗๐.	พระพุทธเจ้าทำนวยเมืองกุสยโศยติยา	นิยายธรรม
๑๗๑.	พระโภสพ	นิยายธรรม
๑๗๒.	มหาธาตุเจ้า	นิยายธรรม
๑๗๓.	มหาวิบาก	นิยายธรรม
๑๗๔.	มันทณะ	นิยายธรรม
๑๗๕.	ยโสธรานิพพาน	นิยายธรรม
๑๗๖.	ชเพาหลงเข้าเมืองขอม	นิยายพื้นบ้าน
๑๗๗.	ดอกบัวหอมพันกาบ	นิยายพื้นบ้าน
๑๗๘.	ไตรภุมม์	นิยายพื้นบ้าน
๑๗๙.	ทูกะนิบาตชาตกะ	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๐.	ทูกะตะ	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๑.	ทูกะตะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๒.	ปทุมมะบัวหอม	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๓.	ปทุมมะพราหมชาติ	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๔.	ปทุมไยบัว	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๕.	พระเจ้าออกบวช	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๖.	พระโภสพ	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๗.	พระยาคางคาก	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๘.	พระยาช้างสีทันทะ	นิยายพื้นบ้าน
๑๘๙.	ภัยยะรัต	นิยายพื้นบ้าน
๑๙๐.	โสนันทะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๑๙๑.	หงสองหัว	นิยายพื้นบ้าน
๑๙๒.	ตำนานมหาชินธาตุเจ้าห้าหลัง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๓.	ตำนานมูทุตาเทวราช	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๔.	ตำนานไม้มหาโพธิ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๕.	ตำนานละแวก	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๖.	ตำนานห้าพันพระวสา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๗.	ทันตธาตุ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๘.	นิไสยเถรีคาถา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๑๙๙.	นิไสยหุติยวังสมาลีนี้	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๐.	นิไสยวังสมาลีนี้	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๑.	ปภิกกะตำนานพุทธศาสนา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๒.	พุทธโฆสจารย์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๓.	พุทธตำนาน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๔.	มหาปุริสลักขณะสูตร	ตำนานพระพุทธศาสนา

๒๐๕.	มูลศาสนา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๖.	อุรังคธาตุ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๒๐๗.	กฎหมายโบราณ, ตำนานพระยาอินทร์	กฎหมาย
๒๐๘.	กฎหมายโบราณเมืองเลย	กฎหมาย
๒๐๙.	กบกุมารบัน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๑๐.	กบสงสาน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๑๑.	คำเห่เล่นคร่าวเวสสันดร	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๑๒.	ตำราดูฤกษ์ยามต่างๆ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๑๓.	หนังสือยันต์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๒๑๔.	ตำรายาเมืองเลย	ตำรายา

หมายเหตุ คัมภีร์ทุกเรื่อง เป็นอักษรธรรมอีสาน

บัญชีชื่อวรรณกรรมโบราณที่สำคัญที่ได้สำรวจของกลุ่มจังหวัดในเขตลุ่มแม่น้ำโขง
ตอนบน รวม ๕ จังหวัด ได้แก่ (แพร่ พะเยา เชียงราย น่าน และ เลย)
(ที่มีชื่อไม่ซ้ำกัน) รวมทั้งหมด ๙๐๗ เรื่อง

ที่	ชื่อเรื่อง	หมวด
๑.	กลหวิวาทสูตร	คัมภีร์บาลีสล้น
๒.	กัณฑ์ชาตรี	คัมภีร์บาลีสล้น
๓.	กัณฑ์ชาตรีวิเสส	คัมภีร์บาลีสล้น
๔.	จักรวาลทีปนี	คัมภีร์บาลีสล้น
๕.	จิตตาสีสนิบาต	คัมภีร์บาลีสล้น
๖.	จามเทวีวิงสะ	คัมภีร์บาลีสล้น
๗.	จุนทสุกริกสูตร	คัมภีร์บาลีสล้น
๘.	จุลพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีสล้น
๙.	จุลลวิภังคะ	คัมภีร์บาลีสล้น
๑๐.	จุลวักค์	คัมภีร์บาลีสล้น
๑๑.	ฎีกาธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีสล้น
๑๒.	ฎีกาพุทธา	คัมภีร์บาลีสล้น
๑๓.	ฎีกามูลปณณาสัมชณินิกาย	คัมภีร์บาลีสล้น
๑๔.	ฎีกาโยโส	คัมภีร์บาลีสล้น
๑๕.	ฎีกาวิไนยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีสล้น
๑๖.	ฎีกาสัททาเภท	คัมภีร์บาลีสล้น
๑๗.	ฎีกาพุทธา	คัมภีร์บาลีสล้น
๑๘.	ฎีกายาณี	คัมภีร์บาลีสล้น
๑๙.	ชัมมิกาย (พรหมชาลสูตร)	คัมภีร์บาลีสล้น
๒๐.	ตติยะสังคิติ	คัมภีร์บาลีสล้น
๒๑.	ติลักขณสูตร	คัมภีร์บาลีสล้น
๒๒.	ตวงกุสูตร	คัมภีร์บาลีสล้น
๒๓.	ทวาทสนิบาต	คัมภีร์บาลีสล้น
๒๔.	ทสนิบาตอังคุดตรนิกาย	คัมภีร์บาลีสล้น
๒๕.	ทักขินวิภังคสูตร	คัมภีร์บาลีสล้น
๒๖.	ทิพพมนต์	คัมภีร์บาลีสล้น
๒๗.	ทีฆนิกาย - ปาฎิยวักค์	คัมภีร์บาลีสล้น
๒๘.	เทวินทสูตร	คัมภีร์บาลีสล้น
๒๙.	ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	คัมภีร์บาลีสล้น
๓๐.	ธัมมจุลวักค์	คัมภีร์บาลีสล้น

๓๑.	ธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒.	ธัมมสังคินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓.	ธัมมาละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔.	นามศัพท์ อรรถกถามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕.	นามศัพท์จุลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖.	นามศัพท์ปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗.	นามศัพท์ปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘.	นามศัพท์มหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙.	นิทานพุทธัสสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐.	นิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑.	นိสยคันธนาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒.	นิสยฎีกาธัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓.	นิสยทสวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔.	นิสยธัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕.	นิสยธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖.	นิสยธัมมปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗.	นิสยปาฎิยวัคค์ทิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘.	นิสยปุพพฎีกาปฏิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙.	นิสยมมหาวัคค์ทิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐.	นิสยมัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑.	นิสยมาติกาสติปฏิฐานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๒.	นิสยมิลินทปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๓.	นิสยวินิจไฉยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๔.	นิสยวินยคัมภีร์รัตนทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๕.	นิสยวินยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๖.	นิสยวิสุทธิมัค	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๗.	นิสยสีลขันธวัคค์ทิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๘.	นิสยสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๙.	นิสยอรรถกถापुकคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๐.	บาลอุณณาทิกก	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๑.	บาลี กพยสารวิลาสินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๒.	บาลี ฎีกาชีนาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๓.	บาลี มุขมัตตทีปนีฎีกาสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๖๔.	บาลี วัตถทานกถา นिसังโสเชยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน

๑๐๐.	บาลีฎีกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๑.	บาลีฎีกาปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๒.	บาลีฎีกามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๓.	บาลีฎีกามุตตกวิไณยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๔.	บาลีฎีกาภิรกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๕.	บาลีฎีกาวัชชีรสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๖.	บาลีฎีกาวิทัทธมมุขมณฑลชะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๗.	บาลีฎีกาวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๘.	บาลีฎีกาสมนต์ปาสาทิกาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๐๙.	บาลีฎีกาสมนต์ปาสาทิกาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๐.	บาลีฎีกาสัททวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๑.	บาลีฎีกาสัททวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๒.	บาลีฎีกาสัททัทตะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๓.	บาลีฎีกาสันทวิธาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๔.	บาลีฎีกาสันทวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๕.	บาลีฎีกาสันทวุตติวิหาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๖.	บาลีฎีกาสัมเพยงมุขมัตตสาระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๗.	บาลีฎีกาสารตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๘.	บาลีฎีกาสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๑๙.	บาลีฎีกาอภิธัมมอรรถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๐.	บาลีฎีกาอภิธาน์ปทีปकरणะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๑.	บาลีฎีกาอภิธาน์ปทีปกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๒.	บาลีฎีกาอรรถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๓.	บาลีฎีกาธัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๔.	บาลีฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๕.	บาลีฎีกามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๖.	บาลีฎีกาสหายตนวัคค์สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๗.	บาลีฎีกาสันทาพินธุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๘.	บาลีตัทธิตกัปป	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๒๙.	บาลีตติกนิบาต อังคุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๐.	บาลีทสนนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๑.	บาลีทสสิขชาติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๒.	บาลีทีปนิมหาเวสสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๓.	บาลีทีปวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๔.	บาลีทุกกติกกปีฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน

๑๓๕.	บาลีทุกกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๖.	บาลีทุกกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๗.	บาลีฉัมมปาพะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๘.	บาลีชาตูกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๓๙.	บาลีชาตูกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๐.	บาลีชาตฺวาหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๑.	บาลีนราชชาตฺวิงสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๒.	บาลีนวนินบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๓.	บาลีนวนินบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๔.	บาลีนัตถปภาสนา ฎีกาทิฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๕.	บาลีนาถอภิมมาวตาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๖.	บาลีเนตติวิภาวนาปกรณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๗.	บาลีปฐมามาโลยฺ ทุตติยามาโลย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๘.	บาลีปรมัตถวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๔๙.	บาลีปรมัตถวิภูสิตี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๐.	บาลีปรภาวสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๑.	บาลีปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๒.	บาลีปัญจกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๓.	บาลีปัญณสมัชฌิมปนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๔.	บาลีปาจิตตีย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๕.	บาลีปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๖.	บาลีปาฏิยวคคทิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๗.	บาลีปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๘.	บาลีปุคคลปัญญาตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๕๙.	บาลีพระโมคคัลลานวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๐.	บาลีพระสมุห์จัมม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๑.	บาลีภังคปกรณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๒.	บาลีภารตารัฐฐะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๓.	บาลีมณีปีทีป	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๔.	บาลีมณีสารมัญชุสสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๕.	บาลีมจรุสพาหิณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๖.	บาลีมโนรพบุรณิอัตตถกถากนิบาตอังคตตะนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๗.	บาลีมหาฎีกาหลวง	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๘.	บาลีมหานิเทศ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๖๙.	บาลีมหาปฎิฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน

๑๗๐.	บาลีมหาปฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๑.	บาลีมหาปฏฐานปกรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๒.	บาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๓.	บาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๔.	บาลีมหาวัคค์ขนิณิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๕.	บาลีมหาวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๖.	บาลีมหาเวสสันดร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๗.	บาลีมหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๘.	บาลีมุขมัตตที่ปนีการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๗๙.	บาลีมุขมัตตที่ปนีฎีกาอาชยาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๐.	บาลีมุขมัตตที่ปนีตทิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๑.	บาลีมุขมัตตที่ปนีนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๒.	บาลีมุขมัตตที่ปนีสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๓.	บาลีมุขมัตตที่ปนีฎีกากิตก	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๔.	บาลีมูลฎีกापुकคल्पญุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๕.	บาลีมูลฎีกาสุตฺร บาลีพระสีหิง	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๖.	บาลียมกปกรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๗.	บาลียมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๘.	บาลีโยชนยบุคคลปัญญุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๘๙.	บาลีโยชนา อภิธัมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๐.	บาลีโยชนาขุททกสิขา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๑.	บาลีโยชนาจุลลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๒.	บาลีโยชนาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๓.	บาลีโยชนาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๔.	บาลีโยชนาปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๕.	บาลีโยชนาปาฐู วินยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๖.	บาลีโยชนาบุคคลปัญญุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๗.	บาลีโยชนามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๘.	บาลีโยชนาธาตุททยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๑๙๙.	บาลีโยชนาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๐.	บาลีโยชนาสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๑.	บาลีโยชนาสัมโม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๒.	บาลีโยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๓.	บาลีโยชนาสุโพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๔.	บาลีโยชนาอัตถสาลินี	คัมภีร์บาลีล้วน

๒๐๕.	บาลีโยชยนาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๖.	บาลีรัตนมาลา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๗.	บาลีลีนนัตถกปาสนะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๘.	บาลีลีนนัตถกปาสนา ฎีกามัชฌิมปณณาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๐๙.	บาลีลีนนัตถกปาสนาฎีกาพินิกายมหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๐.	บาลีลีนนัตถกอิธัมมาวตาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๑.	บาลีโลกปัญญาติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๒.	บาลีโลกสันฐานารตนคณฐี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๓.	บาลีวชิรโพธิฎีกาสมันตะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๔.	บาลีวชิรโพธิมหามคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๕.	บาลีวชิรโพธิสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๖.	บาลีวังสมาลีณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๗.	บาลีวชิรโพธิฎีกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๘.	บาลีวชิรสาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๑๙.	บาลีวินยวินยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๐.	บาลีวินยวินยวินย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๑.	บาลีวินยสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๒.	บาลีวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๓.	บาลีวิมตวิโนทนีจุลลวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๔.	บาลีวิมตวิโนทนีฎีกาปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๕.	บาลีวิมตวิโนทนีฎีกามหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๖.	บาลีวิสุทธีมคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๗.	บาลีวุตติพยาชยา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๘.	บาลีเวมตติปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๒๙.	บาลีเวมตติสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๐.	บาลีเวมตติมหาวคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๑.	บาลีสคาถวคคสังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๒.	บาลีสถูปวังสวิฐฐาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๓.	บาลีสถูปวังสสังเขป	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๔.	บาลีสสมเพียง	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๕.	บาลีสสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๖.	บาลีสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๗.	บาลีสพายตนวคค สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๘.	บาลีสักกนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๓๙.	บาลีสักกานิมาส มหาเวสสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน

๒๔๐.	บาลีสัตตตินิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๑.	บาลีสัททวิธานลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๒.	บาลีสัททัตถเภทจินดา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๓.	บาลีสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๔.	บาลีสัททาจกกลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๕.	บาลีสัททาพินทุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๖.	บาลีสัททาโมกขลานะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๗.	บาลีสัททาวาจกลักษณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๘.	บาลีสัททาวิทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๔๙.	บาลีสัททาวิสเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๐.	บาลีสันทวุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๑.	บาลีสัพพธัมม์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๒.	บาลีสัพพัญญู	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๓.	บาลีสัมภารสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๔.	บาลีสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๕.	บาลีสารัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๖.	บาลีสารัตถทีปนีฎีกา - สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๗.	บาลีสารัตถทีปนีฎีกา จตุตถสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๘.	บาลีสารัตถสมุจเจยยะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๕๙.	บาลีสีลขันธวัคค์พิณิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๐.	บาลีสุตตนิเทศการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๑.	บาลีสุตตนิเทศการก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๒.	บาลีสุตตนิเทศกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๓.	บาลีสุตตนิเทศัททิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๔.	บาลีสุตตนิเทศัททิต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๕.	บาลีสุตตนิเทศนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๖.	บาลีสุตตนิเทศสนธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๗.	บาลีสุตตนิเทศสนาม	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๘.	บาลีสุตตนิเทศสมาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๖๙.	บาลีสุตตนิเทศอาขยาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๐.	บาลีสุตตนิเทศอุณณาทิกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๑.	บาลีสุตตนิเทศอุณณาหิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๒.	บาลีสุตตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๓.	บาลีสุตตนิเทศกิตก์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๔.	บาลีสู่โพธาลังการ	คัมภีร์บาลีล้วน

๒๗๕.	บาลีไศตัพพมาลีนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๖.	บาลีอนุฎีกาธัมมสังคินี	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๗.	บาลีอนุฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๘.	บาลีอนุฎีกापुकคल्पญุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๗๙.	บาลีอนุฎีกาวิภังคปกรณ์ะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๐.	บาลีอนุฎีกานุตตกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๑.	บาลีอนุโลมทุกกติกกปัฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๒.	บาลีอภิมมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๓.	บาลีอภิมมาเจตคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๔.	บาลีอมตรสธาราฎีกาอนาคตังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๕.	บาลีอฎฐเอกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๖.	บาลีอฎฐกถามูลปณณาสัมชณินิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๗.	บาลีอฎฐนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๘.	บาลีอฎฐาสุตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๘๙.	บาลีอฎฐกถาปัญจนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๐.	บาลีอฎฐกถา กถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๑.	บาลีอฎฐกถา มหาเวสันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๒.	บาลีอฎฐกถาทุกกนิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๓.	บาลีอฎฐกถาทุกกนิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๔.	บาลีอฎฐกถาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๕.	บาลีอฎฐกถापुकคल्पญุตติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๖.	บาลีอฎฐกถापุทรวิบาก	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๗.	บาลีอฎฐกถามหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๘.	บาลีอฎฐกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๒๙๙.	บาลีอฎฐกถาสติปัฏฐานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๐.	บาลีอฎฐกถาสฬายตนวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๑.	บาลีอฎฐกถาอฎฐนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๒.	บาลีอฎฐกถาอฎฐนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๓.	บาลีอฎฐกถาอุทานขุททกนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๔.	บาลีอฎฐกถาอุปริปณณาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๕.	บาลีอฎฐกถานิบาต อังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๖.	บาลีอฎฐกถาวิคคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๗.	บาลีอฎฐกถาสาลีณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๘.	บาลีอฎฐกถาจูลลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๐๙.	บาลีอฎฐกถานวนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน

๓๑๐.	บาลีอรรถนิทาน วัคคสังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๑.	บาลีอรรถปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๒.	บาลีอรรถปาจิตติย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๓.	บาลีอรรถมหาปิฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๔.	บาลีอรรถมหาวคคพิขนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๕.	บาลีอรรถาสีลขันธวัคค พิขนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๖.	บาลีอรรถาสุตตนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๗.	บาลีอรรถาเอกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๘.	บาลีอัปภันตระ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๑๙.	บาลีอาชยาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๐.	บาลีอาภานาภียสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๑.	บาลีอุณณาทิกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๒.	บาลีอุทธารณส์ททาปาทะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๓.	บาลีอุ้มังคมโหสถ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๔.	บาลีเอกทสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๕.	บาลีเอกนิบาตอังคตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๖.	โบราณสังคหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๗.	โบราณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๘.	ปกิณณกวัคค์ ผูก ๒๑	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๒๙.	ปกิณณกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๐.	ปฐมสมโพธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๑.	ประธานสูตร ผูก๒	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๒.	ปรมัตถคัณฐี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๓.	ปราภวสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๔.	ปัจฉัยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๕.	ปัญญาสนิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๖.	ปัพพชชาทวินิจโยยกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๗.	ปาฏิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๘.	บุพพฎีกาปิฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๓๙.	ปุราเภทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๐.	เปกขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๑.	เปตวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๒.	แปตหมื่นสี่พันขันธ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๓.	โบราณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๔.	พรหมชาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน

๓๔๕.	พาหิยเถรนิพพานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๖.	พุทธคุณ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๗.	พุทธนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๘.	พุทธวงศ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๔๙.	พุทธวงศ์สังเขป	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๐.	พุทธสมพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๑.	พุทธาปทาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๒.	พุทธาภิเสก	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๓.	โพธิปักขิยธรรม	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๔.	มหานิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๕.	มหาพยุหสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๖.	มหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๗.	มหาสติปัญญาสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๘.	มหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๕๙.	มหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๐.	มหาสาริปุตตนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๑.	มหาอานันตนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๒.	มัลลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๓.	มัลลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๔.	มังคลปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๕.	มังคลเภทา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๖.	มังคลัตถทีปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๗.	มัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๘.	มัชฌิมปณณาส	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๖๙.	มัชฌิมปณณาสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๐.	มัมมิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๑.	มาติกาสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๒.	มิลินทปัญหา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๓.	มูลฎีกสูตร ปัจฉิมโอวาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๔.	โยชนาสัททา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๕.	โยชนาสัมโมหวิโนทนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๖.	โยชนาอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๗.	โยชนาอภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๘.	รถวินิตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๗๙.	ราหุลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน

๓๘๐.	วัคคทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๑.	วินัยวินิจไฉย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๒.	วินิจไฉยจุลวัคค	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๓.	วินัยปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๔.	วินัยสมันตะปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๕.	วิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๖.	วิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๗.	วิณกัณฐสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๘.	โวหารกถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๘๙.	โวหารกุนาละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๐.	โวหารจันทิมาโน	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๑.	โวหารจุลลวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๒.	โวหารฎีกา อัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๓.	โวหารฎีกาอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๔.	โวหารฎีกาโยโส	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๕.	โวหารทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๖.	โวหารติลักขณสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๗.	โวหารทสวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๘.	โวหารทักษิณวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๓๙๙.	โวหารทัฬหเถรนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๐.	โวหารอัมมจักก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๑.	โวหารอัมมจักก มัต ๓	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๒.	โวหารอัมมปาพะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๓.	โวหารนาลกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๔.	โวหารนิพพานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๕.	โวหารบุญญกิริยา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๖.	โวหารปฐมสมโพธิ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๗.	โวหารปารายนวัคค	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๘.	โวหารพากลเถรนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๐๙.	โวหารพุทธนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๐.	โวหารมหากัสสปนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๑.	โวหารมหาปธานสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๒.	โวหารมหาปฏฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๓.	โวหารมหาโมคคัลลานนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๔.	โวหารมหาวัคค	คัมภีร์บาลีล้วน

๔๑๕.	โวหารมหาวัดควิโนย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๖.	โวหารมหาวังสะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๗.	โวหารมัคค์ธัมม์ ๘ ประการ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๘.	โวหารมังคลัตถที่ปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๑๙.	โวหารมัชฌิมนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๐.	โวหารมูลธัมมจักกั	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๑.	โวหารยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๒.	โวหารวิมานวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๓.	โวหารสมจิตตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๔.	โวหารสะเภอาธัมมหลงท่าชาดก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๕.	โวหารสักกาวตาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๖.	โวหารสักคตที่ปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๗.	โวหารสังคาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๘.	โวหารสุตตสิงคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๒๙.	โวหารสุทธาโภชนา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๐.	โวหารอดตุละ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๑.	โวหารอภิธัมมมาติกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๒.	โวหารอภิธัมมา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๓.	โวหารอภิธัมมาเจ็ดคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๔.	โวหารอภิธัมมาปิฎก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๕.	โวหารอังกุตตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๖.	โวหารอุปกุตตเถร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๗.	เศรษฐีทั้ง ๕	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๘.	สติปัญญาฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๓๙.	สธัมโมปายะนะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๐.	สมจิตตสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๑.	สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๒.	สรีสุทโธทนนิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๓.	สักกปัญญา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๔.	สังคตที่ปนี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๕.	สังยุตตนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๖.	สังเวควัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๗.	สัญญินิบาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๘.	สัจตตินิบาท	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๔๙.	สัททาทั้งแปด	คัมภีร์บาลีล้วน

๔๕๐.	ศัพท์โหมมปายนสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๑.	ศัพท์ สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๒.	ศัพท์ สมันตาสังฆาทิเสส	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๓.	ศัพท์กถาวัตถุ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๔.	ศัพท์กัณฑ์ชาตรี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๕.	ศัพท์กัณฑ์ชาตรี	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๖.	ศัพท์ขุททกศึกษา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๗.	ศัพท์คुरुประเทศ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๘.	ศัพท์ฎีกาภิธัมมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๕๙.	ศัพท์ฎีกาธาตุกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๐.	ศัพท์ธัมมจักร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๑.	ศัพท์บาลีมหาปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๒.	ศัพท์บาลีมหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๓.	ศัพท์ปฐุม	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๔.	ศัพท์ปริวาร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๕.	ศัพท์ปาจิตตีย์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๖.	ศัพท์ปาฎิโมกข์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๗.	ศัพท์ปาตปณณสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๘.	ศัพท์ปาราชิก	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๖๙.	ศัพท์ปุคคลบัญญัติ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๐.	ศัพท์มหาปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๑.	ศัพท์มหาปฎฐานปกรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๒.	ศัพท์มหาวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๓.	ศัพท์มหาวัคค์ทีฆนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๔.	ศัพท์มหาสมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๕.	ศัพท์ยมกปกรณ์ะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๖.	ศัพท์ยมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๗.	ศัพท์โยชนายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๘.	ศัพท์โยชนายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๗๙.	ศัพท์วิภังคปกรณ์ะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๐.	ศัพท์สมันตปฎฐาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๑.	ศัพท์สมันตปาสาทิกา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๒.	ศัพท์สัมโม	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๓.	ศัพท์สิกขาบท วินิจฉัยเภทจินตา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๔.	ศัพท์สุดตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน

๔๘๕.	ศัพท์อภิธรรมัตถสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๖.	ศัพท์อรรถกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๗.	ศัพท์อรรถกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๘.	ศัพท์อรรถกถาปกรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๘๙.	ศัพท์อรรถกถา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๐.	ศัพท์อรรถกถานันทสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๑.	ศัพท์นโมเมพุทธา	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๒.	ศัพท์มหาสมยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๓.	สัมมาปริพาชกนิยสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๔.	สามัญญผลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๕.	สามัญญมัญญผล	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๖.	สารสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๗.	สังคาลสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๘.	สี่ชั้นธวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๔๙๙.	สูตรตสังคหปรกณะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๐.	สูตรตสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๑.	สูตรต้นตวิภังคะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๒.	อภิธรรมสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๓.	อภิธรรมาเจ็ดคัมภีร์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๔.	อภิธรรมายมกะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๕.	อภิธรรมาสังคหะ	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๖.	อภิธรรมาสังคณี	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๗.	อสีตินิบาต	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๘.	อโศกธัมมราชานิพพาน	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๐๙.	อังกุตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๐.	อรรถกถา สคาถวัคค์ สังกุตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๑.	อรรถกถาขันธกสังกุตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๒.	อรรถกถาจุลลวัคค์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๓.	อรรถกถาทสนิบาตอังกุตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๔.	อรรถกถามหาวัคค์สังกุตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๕.	อาการวัตตาสสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๖.	อาชานีสูตร	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๗.	อุณหสสวิไชย	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๘.	อุปเทศปกรณ์	คัมภีร์บาลีล้วน
๕๑๙.	เอตทัคค อังกุตรนิกาย	คัมภีร์บาลีล้วน

๕๒๐.	บทสวดคาถาปลาช่อน	บทสวดมนต์
๕๒๑.	บทสวดมนต์ทั้ง ๕ และเจ็ดตำนานแปล	บทสวดมนต์
๕๒๒.	บทสวดสี่บชะตา บูชาโชค	บทสวดมนต์
๕๒๓.	ปกิณณกะบทสวดมนต์	บทสวดมนต์
๕๒๔.	เมตไตรยสูตร	บทสวดมนต์
๕๒๕.	สวดยอดมุข	บทสวดมนต์
๕๒๖.	สัพพสูตรมนต์ทั้ง ๕	บทสวดมนต์
๕๒๗.	สูตรอุปบาตรสันติหลวง	บทสวดมนต์
๕๒๘.	อาราธนามงคล	บทสวดมนต์
๕๒๙.	อุณหสสะวิชัย	บทสวดมนต์
๕๓๐.	อานิสง เข้าชาวเมียด	อานิสงส์
๕๓๑.	อานิสง ประทีป	อานิสงส์
๕๓๒.	อานิสง ลาวเทียน	อานิสงส์
๕๓๓.	อานิสง อาบน้ำธาตุและพระเจ้า ผูก ๒	อานิสงส์
๕๓๔.	อานิสงเข้าบิณฑบาต	อานิสงส์
๕๓๕.	อานิสงเข้าวัสสา	อานิสงส์
๕๓๖.	อานิสงเข้าสลาก	อานิสงส์
๕๓๗.	อานิสงเข้าสลาก ชับบพระยาวอก	อานิสงส์
๕๓๘.	อานิสงเจดีย์ทราย อานิสงสร้างธัมม, อานิสงทานลูก ส้มของหวาน	อานิสงส์
๕๓๙.	อานิสงทอดกฐิน	อานิสงส์
๕๔๐.	อานิสงทอดบังสุกุล	อานิสงส์
๕๔๑.	อานิสงทอดผ้าบังสุกุลเป็นทาน	อานิสงส์
๕๔๒.	อานิสงทานเครื่องอัฐบริหาร	อานิสงส์
๕๔๓.	อานิสงทานผ้า	อานิสงส์
๕๔๔.	อานิสงทานผ้าอาบน้ำ	อานิสงส์
๕๔๕.	อานิสงทานหาคนตาย	อานิสงส์
๕๔๖.	อานิสงบวช	อานิสงส์
๕๔๗.	อานิสงบวชพระเจ้า	อานิสงส์
๕๔๘.	อานิสงบอกไฟ	อานิสงส์
๕๔๙.	อานิสงปีใหม่	อานิสงส์
๕๕๐.	อานิสงพระเจ้าเข้าวัสสา	อานิสงส์
๕๕๑.	อานิสงมหาเวสสันครษาคตก	อานิสงส์
๕๕๒.	อานิสงรวม	อานิสงส์
๕๕๓.	อานิสงเลี้ยงพ่อแม่	อานิสงส์

๕๕๔.	อานิสงส์บุพการีกัตถุญกตเวที	อานิสงส์
๕๕๕.	อานิสงส์ผ้ากฐิน	อานิสงส์
๕๕๖.	อานิสงส์เผาผี(ศพ)	อานิสงส์
๕๕๗.	อานิสงส์โพธิสัตว์เจ้า ให้ผ้าเป็นทาน	อานิสงส์
๕๕๘.	อานิสงส์สร้างพุทธรูป	อานิสงส์
๕๕๙.	อานิสงส์สัพพทาน	อานิสงส์
๕๖๐.	อานิสงส์ศีล	อานิสงส์
๕๖๑.	อานิสงส์สูตร	อานิสงส์
๕๖๒.	อานิสงส์หนูเผือก	อานิสงส์
๕๖๓.	อานิสงส์สัพพทาน	อานิสงส์
๕๖๔.	อานิสงส์ล้างชั้ว ศาลา และน้ำบ่อเป็นทาน	อานิสงส์
๕๖๕.	อานิสงส์หมากคำ	อานิสงส์
๕๖๖.	อานิสงส์หลัว และ ไฟเป็นทาน	อานิสงส์
๕๖๗.	อานิสงส์อันได้สร้างแปงเสาค้างทุงค้ำงหงถวยบุชา	อานิสงส์
๕๖๘.	อานิสงส์อันได้สร้างศาลา	อานิสงส์
๕๖๙.	อานิสงส์อุปมาสุดต้อนได้ล้างชั้ว ศาลา น้ำบ่อ	อานิสงส์
๕๗๐.	กุสสรราช	ชาดก
๕๗๑.	คัทธนกุมาร	ชาดก
๕๗๒.	คาถาพัน	ชาดก
๕๗๓.	จัตตาทีสนิบาต	ชาดก
๕๗๔.	จันทสุรียา	ชาดก
๕๗๕.	ชนกะ	ชาดก
๕๗๖.	ชมพุราชแดงเขียว	ชาดก
๕๗๗.	ชีวหาลินคำ	ชาดก
๕๗๘.	ติกกนิบาต	ชาดก
๕๗๙.	ติณณะปาลชาดก	ชาดก
๕๘๐.	เตมียะ	ชาดก
๕๘๑.	เตรสนิบาต	ชาดก
๕๘๒.	เตรสนิบาต	ชาดก
๕๘๓.	ทริททะธัมมิกราช	ชาดก
๕๘๔.	ทูกกนิบาต	ชาดก
๕๘๕.	นารทะ	ชาดก
๕๘๖.	นีสยจตุกกนิบาต	ชาดก
๕๘๗.	นีสยมธูรสชมพู	ชาดก
๕๘๘.	นีสยโลกไ নয়	ชาดก

๕๘๙.	นิไสยห้าสิบชาติ	ชาดก
๕๙๐.	นิไสยห้าสิบชาติ มัดตัน	ชาดก
๕๙๑.	นิไสยเอกนิบาต	ชาดก
๕๙๒.	เนมิราช	ชาดก
๕๙๓.	ปกิณณกนิบาต	ชาดก
๕๙๔.	ปฐุมมาโลย	ชาดก
๕๙๕.	ปทุมมกุมาร	ชาดก
๕๙๖.	ปทุมมะบัวหอม	ชาดก
๕๙๗.	ปัญญาสาชิต	ชาดก
๕๙๘.	พรสังขยา	ชาดก
๕๙๙.	พระยาค้างคาก	ชาดก
๖๐๐.	พลสังขยา	ชาดก
๖๐๑.	มหาชาติ	ชาดก
๖๐๒.	มหาวงศ์แต่งอ่อน	ชาดก
๖๐๓.	มหาเวสสันดร เชียงแสน	ชาดก
๖๐๔.	มโหสถ	ชาดก
๖๐๕.	รัตนแสงเมือง	ชาดก
๖๐๖.	วิณณพราหมณ์	ชาดก
๖๐๗.	วิฐูรบัณฑิต	ชาดก
๖๐๘.	วิสตินิบาต	ชาดก
๖๐๙.	โวหารตักกนิบาต	ชาดก
๖๑๐.	โวหารเตรสนิบาต	ชาดก
๖๑๑.	โวหารธัมมเทศนาสัตตนิบาต	ชาดก
๖๑๒.	โวหารภุริทัต	ชาดก
๖๑๓.	โวหารมโหสถ	ชาดก
๖๑๔.	โวหารเอกนิบาต	ชาดก
๖๑๕.	ศัพท์เวทสันดร	ชาดก
๖๑๖.	สุพรหมโมกษะ	ชาดก
๖๑๗.	สุริยะวงษ์หงส์อามาจ	ชาดก
๖๑๘.	สุวิณณสยาม	ชาดก
๖๑๙.	สุสิมชาดก	ชาดก
๖๒๐.	โลกวิไณย	โอวาทคำสอน
๖๒๑.	โอวาทานุสาสนี	โอวาทคำสอน
๖๒๒.	โวหารโลกวิไณย	โอวาทคำสอน
๖๒๓.	สอนโลก	โอวาทคำสอน

๖๒๔.	โอบาทคำสอนภิกษุใหม่	โอบาทคำสอน
๖๒๕.	กล่าวลักษณะอันถ้อยอันร้อยด้วยดี	โอบาทคำสอน
๖๒๖.	คำสอนเถรจันท	โอบาทคำสอน
๖๒๗.	คำสอนในนอก	โอบาทคำสอน
๖๒๘.	คำสอนคอบแม่น้ำ	โอบาทคำสอน
๖๒๙.	ตำนานคำสอน	โอบาทคำสอน
๖๓๐.	วีสติโอบาทกถา	โอบาทคำสอน
๖๓๑.	ปกิณกะโอบาทคำสอน	โอบาทคำสอน
๖๓๒.	คำสอนพระพุทธเจ้า	โอบาทคำสอน
๖๓๓.	บัณฑิตสอนลูก	โอบาทคำสอน
๖๓๔.	กัมมวาจา	ประเพณี พิธีกรรม
๖๓๕.	สีมาวินิจไฉย ปรีวาสกัมม	ประเพณี พิธีกรรม
๖๓๖.	คำโอกาสเวณมทาทานปริยัตติธรรมมานุธรรม	ประเพณี พิธีกรรม
๖๓๗.	พุทธาภิเษก	ประเพณี พิธีกรรม
๖๓๘.	คาถาปาซ็อนคำ	ประเพณี พิธีกรรม
๖๓๙.	คำเหล่านคร่าวเวสสันตระ	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๐.	คำไหว้คุณหลวง	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๑.	คำไหว้พระเจ้า	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๒.	พุทธคุณสิบดวง	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๓.	พุทธคุณหลวง	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๔.	พุทธสิมมา	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๕.	พุทธะมนต์ทั้งมวลกับอุปเทศทั้งมวล	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๖.	ถอนสัพพะถอน	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๗.	สูตรตสิบ ๕ วานตั้งแต่ เยสันตาถึงมหาสมัยสูตร	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๘.	เข้ารุกขมุลละ, กายะคะตา และพรหมวิหารทั้งมวล, กัมมัญฐาน ๔๐ ฯลฯ	ประเพณี พิธีกรรม
๖๔๙.	คถาลงยันภสทั้ง และย่อมนคำหือองาม	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๐.	คาถามะกรูตรค่น้ำ	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๑.	คาถารวม	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๒.	คำขอบวชนาค	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๓.	สู่ขวัญ	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๔.	เสียเคราะห์	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๕.	บูชาเฮือน	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๖.	โหราศาสตร์	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๗.	อธิษฐานขึ้นเฮือน	ประเพณี พิธีกรรม

๖๕๘.	เอาขวัญลูกแก้ว	ประเพณี พิธีกรรม
๖๕๙.	คำภานาคำไหว้	ประเพณี พิธีกรรม
๖๖๐.	ฮีต ๑๒ คอง ๑๔	ประเพณี พิธีกรรม
๖๖๑.	คำสมมาแก้วห้าโกฐาก	ประเพณี พิธีกรรม
๖๖๒.	สี่บชะตาหญิงชาย	ประเพณี พิธีกรรม
๖๖๓.	กัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๖๖๔.	โกศลปัญหา	ธรรมทั่วไป
๖๖๕.	คัมภีร์อุโบสถเทศนา	ธรรมทั่วไป
๖๖๖.	จตุรกัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๖๖๗.	เจตนาเภทาเทศนา	ธรรมทั่วไป
๖๖๘.	ตายแล้วไปไหนนิทานสาธก ๑๐ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๖๖๙.	ทำมหาหุย - คัชนาม	ธรรมทั่วไป
๖๗๐.	เทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๖๗๑.	แทนค่าน้ำนมแม่	ธรรมทั่วไป
๖๗๒.	ธรรม ๓ ไตร	ธรรมทั่วไป
๖๗๓.	ธรรมนบชาติ	ธรรมทั่วไป
๖๗๔.	ธัมมานิสังสกถาบุญญนิกถาอดตนาถา	ธรรมทั่วไป
๖๗๕.	นรกเทศนา ๓๒ กัณฑ์	ธรรมทั่วไป
๖๗๖.	นามศัพท์วิสุทธิมคค์	ธรรมทั่วไป
๖๗๗.	นิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป
๖๗๘.	นิสยมธูรสลังกา	ธรรมทั่วไป
๖๗๙.	นิสยมุตตันถยยะ	ธรรมทั่วไป
๖๘๐.	ปารมี	ธรรมทั่วไป
๖๘๑.	ปารมี ๓๐ ทศ	ธรรมทั่วไป
๖๘๒.	ปารมีแปดพันชั้น	ธรรมทั่วไป
๖๘๓.	แปดหมื่นพระธรรมชั้นดี	ธรรมทั่วไป
๖๘๔.	แปดหมื่นสี่พันชั้นดี	ธรรมทั่วไป
๖๘๕.	พระธรรมเทศนาสอนประชาชน	ธรรมทั่วไป
๖๘๖.	พระธรรมเทศนาสอนเยาวชน	ธรรมทั่วไป
๖๘๗.	พระธรรมบท	ธรรมทั่วไป
๖๘๘.	พุทธคุณ	ธรรมทั่วไป
๖๘๙.	พุทธคุณบรรยาย	ธรรมทั่วไป
๖๙๐.	พุทธธานุสสติ	ธรรมทั่วไป
๖๙๑.	โพธิชัตติยธรรม	ธรรมทั่วไป
๖๙๒.	มหามูลนิพพานสูตร	ธรรมทั่วไป

๖๙๓.	มหาวิบาก	ธรรมทั่วไป
๖๙๔.	มิลินทปัญหาเทศนาฉบับหลวง	ธรรมทั่วไป
๖๙๕.	มูลกัมมัญฐาน	ธรรมทั่วไป
๖๙๖.	มูลกัมมัญฐานภวิสติ	ธรรมทั่วไป
๖๙๗.	ยอดไตร	ธรรมทั่วไป
๖๙๘.	ยอดพระธรรมโปรดสัตว์	ธรรมทั่วไป
๖๙๙.	โยกัปปโก	ธรรมทั่วไป
๗๐๐.	วิสุทธิมัคค์	ธรรมทั่วไป
๗๐๑.	โวหารบารมี	ธรรมทั่วไป
๗๐๒.	โวหารปิฎกะทั้งสาม	ธรรมทั่วไป
๗๐๓.	โวหารแปดหมื่นสี่พันชั้น	ธรรมทั่วไป
๗๐๔.	โวหารมจรุสวาหิณี	ธรรมทั่วไป
๗๐๕.	โวหารมหาวิบาก	ธรรมทั่วไป
๗๐๖.	โวหารวิสุทธิมัคค์	ธรรมทั่วไป
๗๐๗.	โวหารโสฬสตันตัก	ธรรมทั่วไป
๗๐๘.	โวหารอานิสงส์ปิฎกะทั้งสาม	ธรรมทั่วไป
๗๐๙.	โวหารอุปกุตตรณ	ธรรมทั่วไป
๗๑๐.	สพชาธัมม	ธรรมทั่วไป
๗๑๑.	สวรรณเทศนา	ธรรมทั่วไป
๗๑๒.	สักขิตีที่ปนี	ธรรมทั่วไป
๗๑๓.	สักคิตีที่ปนี	ธรรมทั่วไป
๗๑๔.	สังขัตตนะ	ธรรมทั่วไป
๗๑๕.	สังฆมธาตุเทศนา	ธรรมทั่วไป
๗๑๖.	สัพพปะเปส	ธรรมทั่วไป
๗๑๗.	สัพพวิสุทธิมัคค์	ธรรมทั่วไป
๗๑๘.	โคณะบุตร	นินายธรรม
๗๑๙.	นางผมหอม	นินายธรรม
๗๒๐.	นิทานท้าวคำสอน	นินายธรรม
๗๒๑.	นิไสยมจรุสลังกา	นินายธรรม
๗๒๒.	นิไสยมูลตันเถยยะ	นินายธรรม
๗๒๓.	ปารมีพ้อคล้าแก้ว	นินายธรรม
๗๒๔.	ปาเวณีหกประการ	นินายธรรม
๗๒๕.	ปุชาท้าวทั้งสี่	นินายธรรม
๗๒๖.	เปตวัตถุ	นินายธรรม
๗๒๗.	พระเจ้าออกบวช	นินายธรรม

๗๒๘.	พระธาตุเจ้าดอยตุง	นียายธรรม
๗๒๙.	พระพุทธเจ้าทำนวยเมืองกุสยโศยติยา	นียายธรรม
๗๓๐.	พระโกสพ	นียายธรรม
๗๓๑.	พระมังรายสอนโลก	นียายธรรม
๗๓๒.	พระยาปเสนทีโกสร	นียายธรรม
๗๓๓.	พระยามังราย	นียายธรรม
๗๓๔.	ภริทัตตะ	นียายธรรม
๗๓๕.	มจฺรสลังกา	นียายธรรม
๗๓๖.	มจฺรสวาทินี	นียายธรรม
๗๓๗.	มหาธาตุงเจ้า	นียายธรรม
๗๓๘.	มหาวิบาก	นียายธรรม
๗๓๙.	มันทณะ	นียายธรรม
๗๔๐.	ยโสธรานิพนพาน	นียายธรรม
๗๔๑.	ราชสาน	นียายธรรม
๗๔๒.	ลักขณะเข้าปรีวาส	นียายธรรม
๗๔๓.	วิสาขา	นียายธรรม
๗๔๔.	โวหารมจฺรสวาทินี	นียายธรรม
๗๔๕.	โวหารมหาวักคินิทาน	นียายธรรม
๗๔๖.	โวหารวิสาขา	นียายธรรม
๗๔๗.	โวหารอุปคตตรณ	นียายธรรม
๗๔๘.	เศรษฐี ทั้ง ๕	นียายธรรม
๗๔๙.	สรีรมหามายา	นียายธรรม
๗๕๐.	สังสวัตตะชาตค	นียายธรรม
๗๕๑.	สัพท้อพพันตนิทาน	นียายธรรม
๗๕๒.	สรีรมหามายานิพนพาน	นียายธรรม
๗๕๓.	เสียดายเสือนอน	นียายธรรม
๗๕๔.	อาหารชาวห้า	นียายธรรม
๗๕๕.	กล้วยพันกอ	นียายพื้นบ้าน
๗๕๖.	กาผอม	นียายพื้นบ้าน
๗๕๗.	กาเผือกชาตค	นียายพื้นบ้าน
๗๕๘.	กำฟ้าควายโพง	นียายพื้นบ้าน
๗๕๙.	กุมมานอ่อนน้อยกำฟ้าชาตค	นียายพื้นบ้าน
๗๖๐.	ขอมแม่น้ำพล	นียายพื้นบ้าน
๗๖๑.	เขี้ยวสองมอน	นียายพื้นบ้าน
๗๖๒.	ข้างสามงาปลาสามเงียง	นียายพื้นบ้าน

๗๖๓.	ชายสามโบตยงสามฝั้ว ทุกัมมะบัณฑิต	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๔.	ซเพาธัมมสามเหลี่ยม	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๕.	ซเพาหลงเข้าเมืองขอม	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๖.	ดอกบัวหอมพันกาบ	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๗.	ไตรภุมม์	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๘.	ทวาทสนิบาด	นิยายพื้นบ้าน
๗๖๙.	ท้าวเต้า	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๐.	ทำนนานหื้อ	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๑.	ทุกกะนิบาดชาตกะ	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๒.	ทุกคะตะ	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๓.	ทุกคะตะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๔.	ทุกคะตะรักษาสีล	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๕.	เทสนาพระยาอินลงมาใช้ชาติ	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๖.	ธาตุพระพุทธเจ้า	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๗.	นิทานท้าวคำสอน	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๘.	นิโลโลกะภาสา	นิยายพื้นบ้าน
๗๗๙.	บัวรมบัวเรียว	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๐.	ปฐมพื้นโลกชาตก	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๑.	ปถมพื้นโลก	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๒.	ปฐมมกุมมาร	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๓.	ปฐมมะบัวหอม	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๔.	ปฐมมะพรามชาตก	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๕.	ปฐมไยบัว	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๖.	ปารมีพ้อคล้าแก้ว	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๗.	ปาเวณีหกประการ	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๘.	ปฐาทำวทั้งสี่	นิยายพื้นบ้าน
๗๘๙.	ปู่เฝ้าสอรหลาน	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๐.	พรหมตัดหน้าแว่น	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๑.	พระเจ้าสังขยาโลก	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๒.	พระเจ้าออกบวช	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๓.	พระโกลสบ	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๔.	พระมังรายสอนโลก	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๕.	พระยาตางคาก	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๖.	พระยาช้างสีทันทตะ	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๗.	พระยาปเสนทีโกสร	นิยายพื้นบ้าน

๗๙๘.	พระยามังราย	นิยายพื้นบ้าน
๗๙๙.	พระยาวอกไครหีน	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๐.	พลาณขึ้นลิล	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๑.	พะชาวแปด	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๒.	พิมพาขุ่นจิว	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๓.	พื้นวงสา เจ้านายตนเสวียรราชสัมปตติในเมืองบัว และเมืองน่าน	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๔.	ภัยยะราด	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๕.	มหาธาตุเจ้า	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๖.	มหาโมกคละลานไปดุนรก	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๗.	แม่ร้าง ๓๒ ผัว, ศศิธัมมคำสอน	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๘.	รอมสัพพะทั้งมวน	นิยายพื้นบ้าน
๘๐๙.	ราชสาน	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๐.	รามเทียร	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๑.	เรื่องราชวงศ์ปกอรณ พงสาวดาร เมืองน่าน	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๒.	ลักขณพุทธรูปเจ้า	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๓.	ลาพะกุมमार	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๔.	สุวรรณณะโลมา และหมีขนคำ	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๕.	สุวรรณณะหงคำ	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๖.	สุวรรณณะหนูคำ	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๗.	สุวรรณณะอ้อมล้อมต่อมคำ	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๘.	สุวรรณ์ขันธ์	นิยายพื้นบ้าน
๘๑๙.	เสทาโมจนะ	นิยายพื้นบ้าน
๘๒๐.	เสียดายเสือนอน	นิยายพื้นบ้าน
๘๒๑.	โสณันทะกุมมาน	นิยายพื้นบ้าน
๘๒๒.	หงสองหัว	นิยายพื้นบ้าน
๘๒๓.	ตำนานพระยามังราย	ตำนานพระพุทศศาสนา
๘๒๔.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทศศาสนา
๘๒๕.	ตำนานพระยาอินทร์	ตำนานพระพุทศศาสนา
๘๒๖.	ตำนานพระยาอินทาทิราชเจ้าฟ้า	ตำนานพระพุทศศาสนา
๘๒๗.	ตำนานพระรามพระลัก	ตำนานพระพุทศศาสนา
๘๒๘.	ตำนานพะเยา	ตำนานพระพุทศศาสนา
๘๒๙.	ตำนานพื้นเมืองเงินยางเชียงแสน	ตำนานพระพุทศศาสนา
๘๓๐.	ตำนานมหาชินธาตเจ้าห้าหลัง	ตำนานพระพุทศศาสนา
๘๓๑.	ตำนานมฤตาเทวราช	ตำนานพระพุทศศาสนา

๘๓๒.	ตำนานเมืองชัยยะบุรีศรีเชียงใหม่	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๓.	ตำนานเมืองเชียงใหม่	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๔.	ตำนานเมืองเชียงใหม่	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๕.	ตำนานเมืองใต้	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๖.	ตำนานเมืองพระยาว	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๗.	ตำนานเมืองระวาง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๘.	ตำนานเมืองล้านนาเชียงใหม่	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๓๙.	ตำนานเมืองลำปาง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๐.	ตำนานไม้มหาโพธิ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๑.	ตำนานระวาง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๒.	ตำนานลัทธิมมราช	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๓.	ตำนานโลกกะทาคี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๔.	ตำนานวัดสวนดอกเชียงใหม่	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๕.	ตำนานสิ่งคู่ตะระ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๖.	ตำนานสุวรรณคีรี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๗.	ตำนานสุวรรณคีรี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๘.	ตำนานห้าพันพระวสา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๔๙.	ตำนานอ่างสงเชียงดาว	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๐.	ทันตธาตุ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๑.	นิสยเถรีคาถา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๒.	นิสยหุติยวังสมาลีณี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๓.	นิสยวังสมาลีณี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๔.	ปภิกกะตำนานพุทธศาสนา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๕.	พื้นตำนานพระเจ้าตนหลวงทุ่งเอียงเมืองพะเยา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๖.	พื้นมหาธาตุเจ้า	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๗.	พื้นเมืองเงินยางเชียงใหม่	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๘.	พุทธโฆสจารย์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๕๙.	พุทธตำนาน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๐.	มหาปุริสลักขณะสูตร	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๑.	มหाराชสังขัต	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๒.	มังคระวิราชนี	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๓.	มูลศาสนา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๔.	แมงสีหุห้าตา	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๕.	ฤกษ์ชาวเจ็ด	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๖.	วอกโครหิน	ตำนานพระพุทธศาสนา

๘๖๗.	โวหารอุปวงค์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๘.	โวหารนิทานตำนานวันเก้ากอง	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๖๙.	สังฆมณฑล	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๗๐.	สามใบสี่ไหนก	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๗๑.	สามป่งสามกิว	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๗๒.	เสฏฐิขี้เหล้า	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๗๓.	เส้นธรรมถ้ำแมวมืองเถิน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๗๔.	เส้นธรรมเมืองเถิน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๗๕.	หอยให้	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๗๖.	อนาคตวงศ์	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๗๗.	อานิสงส์สัพพทาน	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๗๘.	อูรังคธาตุ	ตำนานพระพุทธศาสนา
๘๗๙.	กฎหมายโบราณ, ตำนานพระยาอินทร์	กฎหมาย
๘๘๐.	กฎหมายโบราณเมืองเลย	กฎหมาย
๘๘๑.	กฎหมายพระยามังราย)	กฎหมาย
๘๘๒.	กฎหมายเมืองน่าน	กฎหมาย
๘๘๓.	คติโลกคติธัมม์	กฎหมาย
๘๘๔.	ธัมมศาสตร์	กฎหมาย
๘๘๕.	พุทธจักร - อาณาจักรเทียมกัน	กฎหมาย
๘๘๖.	คำวจนทพราหมณ์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๘๗.	กาพย์ยานี สุนทรนิพนธ์ และฉบับ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๘๘.	คำวขอเจ้าสุวัตนางบัวคำ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๘๙.	กาบกุมารบัน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๐.	กาบสงสาน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๑.	โคลงหรือฤกษ์ชัย	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๒.	คำวครุบาลีวิไช	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๓.	คำเห่ลิ้นคร่าวเวสสันดร	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๔.	ตำราดูฤกษ์ยามต่างๆ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๕.	ตำราเรียนไทยยวน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๖.	ตำราคากลามหาตำแย	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๗.	ตำราผ้าประเจียด	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๘.	หนังสือของพระครูวิจารณ์สังฆกิจ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๘๙๙.	หนังสือบูชาเฮือน	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๙๐๐.	หนังสือยันต์	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๙๐๑.	หนังสือเวณ	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง

๙๐๒.	คำไหว้พระเจ้า	กวีนิพนธ์ ร้อยกรอง
๙๐๓.	ตำรายาเมืองแพร่	ตำรายา
๙๐๔.	ตำรายาเมืองเลย	ตำรายา
๙๐๕.	ตำรายาเมืองน่าน	ตำรายา
๙๐๖.	ตำรายาเมืองพะเยา	ตำรายา
๙๐๗.	ตำรายาเมืองเชียงราย	ตำรายา

ภาคผนวก ง

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิธีชีวิต
การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ ในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน
และการปริวรรตวรรณกรรมโบราณมหาเวสสันดรชาดก

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิต
และ การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ในพื้นที่ วัดศรีบุญเรือง อ.เมืองเชียงราย และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดเชียงราย

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิต
และการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ
ในพื้นที่ วัดพระเกิด อ.เมืองน่าน และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดน่าน

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิต

และ การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน
ในพื้นที่ วัดหลวงราชสถูปฐาน อ.เมืองพะเยา และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดพะเยา

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมใบลาน วิถีชีวิต
และ การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน

ในพื้นที่ วัดศรีจันทร์ อ.เมืองเลย และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดเลย

ภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์และสำรวจวรรณกรรมโบราณ วิถีชีวิต และ การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

ในพื้นที่ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น และ พื้นที่อื่น ๆ จังหวัดแพร่

ภาพปวีรรัตนวรรณกรรมใบลานมหาเวสสันดรชาดก และ วิเคราะห์ประโยชน์
วรรณกรรมที่มีต่อชุมชนในกลุ่มจังหวัดลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

ประวัติผู้หัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ-ฉายา	พระมหาฉัตรเทพ พุทฺธชาโต (พุทฺธชูชาติ)
วัน เดือน ปีเกิด	-
ภูมิลำเนา	๔๐/๕ หมู่ ๒ ตำบลแม่จี่วะ อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่
เลขหมายบัตรประชาชน	ตัวประชาชน -
ที่อยู่ปัจจุบัน	๒๐๑ วัดสูงเม่น หมู่ ๓ ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
วุฒิการศึกษา	พ.ศ.๒๕๓๔ จบมัธยมศึกษาชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดแพร่ พ.ศ.๒๕๖๐ จบปริญญาธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนคณะจังหวัดลำปาง พ.ศ.๒๕๔๕ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ) ภาษาอังกฤษ (เกียรตินิยมอันดับ ๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๔๙ ปริญญาโท ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ศษ.ม.) การสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ยอดเยี่ยม) พ.ศ.๒๕๕๖ ปริญญาโท ทุนพระราชทาน ในสมเด็จพระเทพ รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (วท.ม) วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รางวัลการศึกษายอดเยี่ยมชั้นวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต ของมูลนิธิศาสตราจารย์ ดร.แถบ นีละนิธิ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
หน่วยงาน และ สถานที่ติดต่อได้สะดวก	สถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ โทรศัพท์มือถือ / Line : ๐๖๑-๖๓๔๗๙๖๒ Facebook : Wat Sungmen Manuscript Temple
ตำแหน่งปัจจุบัน	รองเจ้าอาวาสวัดสูงเม่น ผู้อำนวยการสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๒๑ ของคณะสงฆ์แห่งประเทศไทย
ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ	๑) การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๒๕๔๙. สถานภาพ : (ผู้ร่วมวิจัย : แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม แห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม)

ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย

ชื่อ ฉายา นามสกุล ชื่อ พระมหาสิทธิชัย ฉายา ชยสิทธิ นามสกุล ปี ญญาไวย์

วันเดือนปีเกิด -

เลขหมายบัตรประชาชน -

ภูมิลำเนา

เลขที่ ๒๙ หมู่ ๔ ตำบลร่องพอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ที่อยู่ปัจจุบัน

วัดพระธาตุช่อแฮ พระอารามหลวง เลขที่ ๑ หมู่ ๑๑ ตำบลช่อแฮ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ประวัติการศึกษา

- เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียนวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

- ปริญญาตรี พธ.บ. (ศาสนา)

จาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๕๙

- ปริญญาโท ทนุพระราชนานในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (วท.ม) วิทยาศาสตรสิ่งแวดล้อม

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

- ปริญญาเอก พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

จาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๖๑

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง

- อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์แพร่

- ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร. วิทยาเขตแพร่

ประสบการณ์พิเศษ

- สามารถพิมพ์ตีพิมพ์และใช้คอมพิวเตอร์ได้ดี

- ปรีวรตคัมภีร์ล้านนา

- ออกแบบงานก่อสร้างพุทธศิลป์กรรม งานปูนปั้น งานแกะสลักไม้

- พระวิปัสสนาจารย์

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ

๑) การส่งเสริมและการพัฒนาศักยภาพของครอบครัวในการดูแลผู้สูงอายุจังหวัดแพร่ ๒๕๖๑. สถานภาพ : (ผู้ร่วมวิจัย : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

๒) บทบาทการเชื่อมโยงภูมิภาคของพระสิริมังคลาจารย์ ๒๕๖๐. สถานภาพ : (ผู้ร่วม : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระครูวุฒิชัยธรรมบัณฑิต (จิตนเรศ วุฑฒิชัยโม) รศ.,ดร.
ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Phrakru Wutthidhambundit (Chitnaretes Wutthidhammo)
๒. หมายเลขบัตรประชาชน : -
๓. ตำแหน่งวิชาการ รองศาสตราจารย์
๔. หน่วยงานที่ติดต่อได้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี
ตำบลกระโสม อำเภอมือเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐
มือถือ ๐๘๑-๗๘๐๘๔๖๔ (E-mail) naret99@hotmail.com
๕. ประวัติการศึกษา
 - ๑) สำเร็จการศึกษา (วุฒิปริญญา) น.ธ.เอก, ป.ธ.๕
 - ๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา
ปริญญาตรี พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปริญญาตรี ร.บ. (เทคนิคและทฤษฎีทางรัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ปริญญาโท รป.ม. (นโยบายสาธารณะ) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ปริญญาเอก Ph.D. (Public Administration), Nagpur University, India.
๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power Point, โปรแกรม SPSS.
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ
 - ๑) ชื่อเรื่อง “ทัศนคติของนิสิตที่มีต่อการจัดการเรียนการสอน สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี (หัวหน้าโครงการวิจัย : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
 - ๒) ชื่อเรื่อง “บทบาทของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี” (หัวหน้าโครงการวิจัย : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
 - ๓) ชื่อเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างความพึงพอใจกับความผูกพันต่อองค์กรของบุคลากร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี” (หัวหน้าโครงการวิจัย : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
 - ๔) ชื่อเรื่อง “ความเชื่อต่อพิธีกรรมการนึ่งกระทะน้ำมันของประชาชนในจังหวัดอุบลราชธานี” (ผู้ร่วมโครงการวิจัย : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)
 - ๕) ชื่อเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์นวัตกรรมการอักษรธรรมอีสาน” (ผู้ร่วมโครงการวิจัย : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์)

ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย

๑. ชื่อผู้วิจัย (ภาษาไทย) : พระครูจินดาสารานุกุล,ดร.

(ภาษาอังกฤษ) : Phrakru Chindasaranukun

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน : -

ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มจร.วข.
อุบลราชธานี

๔. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขต อุบลราชธานี ตำบลกระโสม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๘๐-๗๒๔-๗๖๕๘

๕. ประวัติการศึกษา ปริญญาตรี :

พธ.บ. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาโท : บธ.ม. (บริหารธุรกิจ) มหาวิทยาลัยราชธานี

ปริญญาเอก : Ph.D. (Social.) Magadha University, India

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ: ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power
Point,โปรแกรม SPSS

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดย
ระบุ - ไม่มี

ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย (หัวหน้าแผนงานวิจัย)

๑. ชื่อผู้วิจัย (ภาษาไทย) : ดร.ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน
(ภาษาอังกฤษ) : Dr.chaiyasit udomchokenamorn

๒. หมายเลขบัตรประชาชน : -

๓. วัน เดือน ปีเกิด : -

๔. ที่อยู่ปัจจุบันบ้านทุ่งเกษม เลขที่ ๓๔ หมู่ที่ ๕ ตำบลโนนผึ้ง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๑๙๐

๕. ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี : ศน.บ. (รัฐศาสตร์การปกครอง) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ปริญญาโท : รป.ม. (การบริหารจัดการภาครัฐ) มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี

ปริญญาโท : พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาเอก : รป.ด. (รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

หัวข้อวิทยานิพนธ์ รัฐประศาสนศาสตร์ในวรรณกรรมอีสาน

๖. การงานบริการการศึกษา

- ครูผู้ช่วยสอนวิชาภาษาถิ่น (Dialect) อักษรธรรมอีสาน ในระบบและนอกระบบ
- วิทยากรผู้ช่วย เรื่องภาษาถิ่น อักษรธรรมอีสาน ทั่วไป
- ตรวจพระไตรปิฎก ฉบับอักษรธรรมอีสาน (มจร.) อ่านภาษาบาลีและอักษรธรรม

ในช่วงปลาย

- พิมพ์ อ่าน เอกสาร ตำราเรียนอักษรธรรมอีสานและอื่นๆ
- อาจารย์ผู้ช่วยภาควิชาภาษาถิ่น (Dialects) อักษรธรรมอีสาน (๒๕๕๔-ถึง

ปัจจุบัน)

- อาจารย์ผู้สอน คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (ปี ๒๕๕๗-

ปัจจุบัน)

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุ

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๙. “รูปแบบการใช้อำนาจทางการเมืองของรัฐที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องเสี้ยวสวัสดิ์ (The Political Power Using Forms on the Isan Literature of Siewwasadi)” วารสารใบลาน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๑ (๑) : มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๙. “การบริหารการพัฒนาเชิงพุทธ (The administrative developed by Buddhist)” วารสารใบลาน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๑ (๒) : กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๖. โครงการวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์สาเหตุความเชื่อชาวพุทธที่มีต่อศาลดอนเจ้าปู่ประจำหมู่บ้าน จังหวัดอุบลราชธานี. (งบประมาณประจำปี ๒๕๕๖ : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน. ๒๕๕๘. โครงการวิจัยศึกษาวิเคราะห์นวัตกรรมการอักษรธรรมอีสาน. (งบประมาณประจำปี ๒๕๕๘ : แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมวิจัย ๒๕๕๓ เรื่องบทบาทของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์มูลกัจจายนะ อักษรธรรมอีสาน" ปีงบประมาณ ๒๕๕๘ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมงานการวิจัย "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา อักษรธรรมอีสาน จังหวัดอุบลราชธานี" ปีงบประมาณ ๒๕๕๘ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมงานการวิจัย "ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวชายแดนกัมพูชา ลาว ไทย" ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมงานการวิจัย "ศึกษาการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุตามหลักพระพุทธศาสนา ในจังหวัดอุบลราชธานี" ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

ไชยสิทธิ์ อุดมโชคนามอ่อน ผู้ร่วมงานการวิจัย "การจัดสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุและผู้พิการ

ทุพพล ภาพของชุมชน จังหวัดอุบลราชธานี" ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร.)

๘. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ : ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป Word, Excel, Power Point, โปรแกรม SPSS

๙. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ตำบลกระโสม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๘๗-๒๔๓๘๘๕๖ , ๐๘๐-๗๒๔๗๖๕๘ Email-chaiyasit_ae@hotmail.com